

Miroslav Akmadža – Slađana Josipović Batorek

STRADANJA SVEĆENIKA ĐAKOVAČKE I SRIJEMSKE BISKUPIJE 1944.-1960.

Nakladnici:

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Slavonski Brod

Đakovačko-osječka nadbiskupija
Nadbiskupski ordinarijat

Za nakladnike:

Dr. sc. Stanko Andrić
Mons. dr. Marin Srakić

Recenzenti:

Dr. sc. Vladimir Geiger
Mr. sc. Luka Marijanović

Tehnički urednik:

Domagoj Maratović, prof.

Lektura:

Doc. dr. sc. Marica Grigić

Korektura:

Prof. dr. sc. Miroslav Akmadža

Prijevod sažetka:

Mica Orban Kljajić, prof.

Izrada kazala:

Tatjana Melnik, prof.

Grafička priprema:

Franjo Matković

Tisak:

???

Naklada:

???

Tisak dovršen u ??? 2012.

ISBN 978-953-6659-69-2 (Podružnica)
ISBN 978-953-7617-03-5 (Nadbiskupija)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem ???.

Miroslav Akmadža – Slađana Josipović Batorek

**STRADANJA SVEĆENIKA
ĐAKOVAČKE I SRIJEMSKJE
BISKUPIJE**

1944.-1960.

Slavonski Brod – Đakovo, 2012.

SADRŽAJ

RIJEČ NADBISKUPA	x
I. UVOD	x
II. PREGLED ODNOSA KATOLIČKE CRKVE U HRVATSKOJ I DRŽAVNIH VLASTI 1945.-1960.....	x
1. <i>Sukob svjetonazora</i>	x
2. <i>Pastirsko pismo i dodatno zaoštavanje crkveno-državnih odnosa</i>	x
3. <i>Donošenje protucrkvenih zakona</i>	x
4. <i>Svećenička staleška udruženja</i>	x
5. <i>Prekid jugoslavensko-vatikanskih diplomatskih odnosa</i>	x
6. <i>Komunisti mijenjaju taktiku prema Katoličkoj crkvi</i>	x
7. <i>Poticanje nejedinstva u crkvenim redovima</i>	x
8. <i>Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1953. godine</i>	x
9. <i>Smrt kardinala Alojzija Stepinca</i>	x
III. CRKVENO-DRŽAVNI ODNOSI NA PODRUČJU ĐAKOVAČKE I SRIJEMSKE BISKUPIJE 1945.-1960.....	x
1. <i>Prilike u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji neposredno nakon Drugog svjetskog rata</i>	x
2. <i>Uloga đakovačkog biskupa Antuna Akšamovića u crkveno-državnim odnosima nakon 1945. godine</i>	x
IV. KOMUNISTIČKA REPRESIJA PREMA KATOLIČKIM SVEĆENICIMA.....	x
1. <i>Stradanja katoličkih svećenika u Drugom svjetskom ratu i poraću</i>	x
2. <i>Represivna tijela i zakonski okviri represivnog djelovanja</i>	x
3. <i>Suđenje nadbiskupu Alojziju Stepincu</i>	x
4. <i>O još nekim sudskim postupcima protiv predstavnika Katoličke crkve</i>	x
V. SUĐENJE SVEĆENICIMA I BOGOSLOVIMA ĐAKOVAČKOG SJEMENIŠTA	x
VI. POIMENIČNI PREGLED.....	x
Josip Astaloš	x

Leon Ašiku (Ashiku).....	x
Stanko Banić	x
Stjepan Bäuerlein	x
1. <i>Pod istragom zbog staleških svećeničkih udruženja</i>	x
2. <i>Biskup Stjepan Bäuerlein kao predmet istrage i svjedok u sudskom postupku protiv profesora i bogoslova Đakovačkog sjemeništa 1959./1960. godine</i>	x
Ivan Becker.....	x
Slavko Brajković.....	x
Anselmo Canjuga.....	x
Stanko Divić.....	x
Gilbert Đerkeš.....	x
Petar Fischer.....	x
Nikola Gabrijel.....	x
Emerik (Mirko) Gašić.....	x
Antun Gerster	x
Antun Branko Gilić.....	x
Josip Gunčević.....	x
Zvonimir Gutal	x
Josip Haubrich.....	x
Franjo Hlobik.....	x
Ivan Ivančić	x
Theodor Klein.....	x
Jakob Krist.....	x
Vendelin Kristek.....	x
Mijo Lajoš	x
Ivan Lakajnar.....	x
Stjepan Lovrić	x
Marko Majstorović.....	x
Antun Marić.....	x
Đuka Marić.....	x
Franjo Martinčević	x
Filip Mašić	x
Herbert Medić.....	x
Antun Mijaković	x
Stjepan Miler.....	x
Adam Mitrović.....	x
Đuro Pavošević.....	x
Franjo Perčić.....	x

Josip David Pohl.....	x
Kerubin Posavec	x
Franjo Rački	x
Josip Radičev	x
Martin fra Rajmund Bono Rendulić	x
Stjepan Santo	x
Ivan Šalovac.....	x
Jakob Šeb.....	x
Josip Šeper.....	x
1. <i>Suđenje Josipu Šeperu i drugima 1946.</i>	x
2. <i>Suđenje Josipu Šeperu 1953. godine</i>	x
Vjekoslav Alojzije Terzić	x
Franjo Kazimir Tetkić.....	x
Josip Tomljenović	x
Tomo Vinić	x
Antun Vrančić	x
Silvestar Zubić.....	x
Antun Živković	x
Ilija Živković	x
VII. SUMMARY	x
VIII. IZVORI I LITERATURA.....	x
a. Izvori	x
b. Literatura	x
IX. KRATICE.....	x
Kazalo mjesta	x
Kazalo osoba.....	x

Riječ nadbiskupa

Prije nekoliko godina bugarski svećenik otac Gavril Bielovejdov bio je pozvan u Rim da na Papinskom sveučilištu - na kojem je prije Drugog svjetskog rata studirao - održi predavanje o stradanjima Crkve u Bugarskoj. I on sam podnio je jedanaest strašnih godina u logoru. Kad je nakon predavanja izlazio iz dvorane, prišao mu je jedan talijanski svećenik i rekao: "Drugi put nam nemojte pričati gluposti koje ste danas iznijeli!". Otac Gavril je začuđen upitao: "A zašto? Ja sam iznio samo istinu". A Talijan će mu: "Ma, hajde! Moji su mi studenti malo prije rekli: pa ovaj svećenik priča bajke, zar on misli da smo mi toliko glupi da mu vjerujemo...!".

Nažalost, to nije doživio samo o. Gavril, nego mnogi koji su prošli kroz stradanja rata i poraća. Kad je, npr. jedan otac htio svojoj obitelji ispričati kroz kakve je patnje prošao, njegova kćerka "tinejdžerka" rekla mu je: "Hajde, stari, prestani nas gnjaviti tim pričama!". Doista, istinu o stradanjima za vrijeme komunizma pritišće teška olovna ploča šutnje, zaborava i nevjerice. Ostvaruje se ono što su zamislili inicijatori i izvršitelji velikih zločina. Na Istoku je *Andrej Višinski*, Staljinov prokurator, - u vezi s onima koji bi mogli govorili istinu o komunističkim progonima - naredio: «*Začepite im usta!*». Na Zapadu je zloglasni *Heinrich Himmler* o svojim zločinima rekao: «*To ćemo raditi tako da ti ljudi budu zaboravljeni!*». Iako sa suprotnih pozicija, dvije ideologije i dva režima bila su složna: «začepiti usta» i «treba raditi tako da ti ljudi budu zaboravljeni».

Gotovo pola stoljeća pisalo se i govorilo samo o zločinima nacista, fašista i ustaša, dok su laž i šutnja prekrivali istinu o zločinima, progonima i nepravdama što ih je počinio komunistički režim, za vrijeme kojega su stradavali biskupi, svećenici, redovnici i redovnice te su počinjene velike nepravde konfiskacijama i nacionalizacijom škola, bolnica, tiskara, imovine vjerskih ustanova, izbacivanjem vjeronauka iz škola. Nametnuta je prava "omertà", tj. zavjera šutnje istomišljenika o zločinima što su ih počinili partizani, članovi komunističke partije i nositelji vlasti. O tom se nije smjelo govoriti, a kamoli pisati. Što više, kada su OZNA ili UDBA provaljivale i u crkvene arhive, odgovorni za arhive uklonili su ili uništavali važne dokumente o tim događajima.

Međutim, u posljednje vrijeme istina sve više dolazi na vidjelo. O stradanjima u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji mons. Antun Jarm objavio je po opsegu skromno, ali po sadržaju veoma vrijedno djelo pod naslovom *Pribrojeni zboru mučenika (2007)*, a objavljeni su i članci o pojedinim svećenicima.

Dragi čitatelji, u ruci nam je djelo prof. dr. sc. Miroslava Akmadže i dr. sc. Sladane Josipović Batorek pod naslovom *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944. - 1960.* Ono želi prekinuti šutnju i pred nas iz zaborava iznijeti stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije iz vremena komunizma. Autori su našoj javnosti poznati znanstveni radnici. Djelo je vrijedno s više razloga, prije svega zato što na vidjelo iznosi imena nekih zaboravljenih svećenika, ali i zato što iz izvornih dokumenata opisuje načelni

stav i konkretne postupke komunističkog režima prema vjeri i Crkvi. Budući da je trebalo likvidirati i “potencijalne” neprijatelje, među takve su bili često svrstavani svećenici (popovi), koje je “narodna vlast” proganjala, zatvarala i ubijala. Tako, čim je partizanska vojska ušla u Srijem (1944. g.), mučki je ubijen ugledni svećenik *Ivan Lakajnar*, župnik u Rumi. Nije ga spasilo ni domaće pravoslavno stanovništvo Rume koje se zauzelo za njega. Svećenici nisu ubijani i zatvarani samo u prvim danima ili mjesecima nakon završetka rata, nego i nekoliko godina kasnije. Motiva za osudu uvijek se našlo, jedan je bio kriv zato što je posjekao šljive, a drugi zato što je “zapalio zadružnu slamu”. Biskupija je pretrpjela štetu i zbog odlaska svećenika njemačke nacionalnosti koji su napustili župe i pošli sa svojim vjernicima u Austriju i Njemačku. Uhićenja i osude svećenika bila su na dnevnom redu kroz cijelo to vrijeme, sve do 1959. godine, tj. do uhićenja i osude tzv. “đakovačke ustaške skupine” u kojoj se nalazio i duhovnik Bogoslovnog sjemeništa Ćiril Kos, kasniji đakovački biskup. Koliko su sudovi i o biskupima i svećenicima bili objektivni, pokazuju i sljedeće činjenice: biskup Antun Akšamović je 1946. godine uvršten u popis “ratnih zločinaca”, odmah nakon nadbiskupa Alojzija Stepinca, da bi tog istoga biskupa (1959. g.) “Narodna vlast” odlikovala Ordenom Bratstva i jedinstva I. reda. Biskup Ćiril Kos bio je kao “narodni neprijatelj” (1960. g.) osuđen najprije na sedam godina strogoga zatvora, a nakon izlaska iz zatvora “narodne vlasti” su ga veoma cijenile.

Đakovačko-osječka nadbiskupija zahvaljuje Hrvatskom institutu za povijest - Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje na inicijativi da se ovo izuzetno vrijedno djelo priredi i objavi, a autorima čestita. Zahvaljuje u ime onih biskupa i svećenika koji su proganjani ili ubijeni samo zato što su bili svećenici. Ovo djelo iznosi istinu ne samo o prošlosti, nego i o nama. Želi potvrditi tko smo mi i kako prosuđujemo povijest i sadašnjost. Neka ono ne bude zaboravljeno na policama župnih knjižnica, nego neka bude poticaj mladim generacijama, napose generacijama svećenika, da cijeneći žrtve prošlih generacija ne štede žrtve u izgradnji pravednije budućnosti.

Đakovo, 1. svibnja 2012.

✠ Marin
nadbiskup i metropolit

I. UVOD

Istražujući problematiku crkveno-državnih odnosa u komunističkoj Jugoslaviji, posebice odnosa Katoličke crkve i državnih vlasti u Hrvatskoj, susreli smo se s mnogim, dosad neobjavljenim izvorima, koji svjedoče o sustavnom progonu katoličkih svećenika, posebice u prvim godinama nakon Drugog svjetskog rata. Iznimno je pohvalno što su pojedini autori, uglavnom svećenici (Anto Baković, Petar Bezina, Stjepan Kožul) posvetili veliku pozornost toj problematici i objavili podatke o ubojstvima i progonima velikog broja svećenika. Našu pozornost ovom je prigodom privukla sudbina svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije, koji su na razne načine bili žrtve komunističke represije. Iako su značajan doprinos istraživanju ove problematike dali Antun Jarm, u knjizi *Pribrojeni zboru mučenika*, Đakovo, 2007. i Anto Baković u knjizi *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Zagreb, 2007., odlučili smo se na dodatna istraživanja i izradu nove studije, jer smo ustanovili, da postoji još prilična količina neobjavljenih izvora, koji mogu dati cjelovitiju sliku navedene problematike.

U ovoj knjizi, nastojali smo, objaviti što više podataka o sudbini svih svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije, koji su nakon partizanskog preuzimanja nadzora nad pojedinim područjima biskupije (Srijem) 1944. i uspostave komunističke vlasti 1945. ubijeni, osuđeni na smrt, višegodišnje, ali i one najkraće kazne zatvora. Kao završnu godinu odredili smo 1960., tj. godinu jednog od najvećih sudskih postupaka protiv svećenika Katoličke crkve u tadašnjoj Jugoslaviji, tj. suđenja profesorima i svećenicima Đakovačkog sjemeništa. To smo suđenje u ovoj knjizi izdvojili kao posebno poglavlje, dok smo sve ostale svećenike, ubijane i proganjane od komunističkih vlasti obradili pojedinačno. Naravno, ne znači da smo ovime do kraja riješili navedenu problematiku, jer je ostalo još nerazjašnjenih sudbina, a vjerojatno u ovu knjigu spadaju i još neki svećenici, za koje, zasad, nismo našli nikakvih podataka.

S obzirom na to da za neke svećenike nismo našli ništa više podataka nego što su objavili A. Baković i A. Jarm, za te svećenike samo smo prenijeli podatke iz njihovih knjiga. Međutim ovim istraživanjem uočili smo i neke nejasnoće ili doveli u sumnju pouzdanost pojedinih podataka objavljenih u navedenim knjigama. Tako smo došli do podataka, koji dovode u sumnju pouzdanost Bakovićeve tvrdnje da je Josip Mirković ubijen, dok Jarm ipak opreznije tvrdi da je nestao¹, jer postoji velika vjerojatnost da je uspio pobjeći u inozemstvo,

---

¹ Antun JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, Đakovo, 2007., str. 63; Anto BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Zagreb, 2007., str. 453.

te je, prema komunističkim podacima, živio u Italiji i Argentini.² Da je tomu tako potvrđuje i njegov potpis na *Memorandumu katoličke svećeničke emigracije predsjedniku SAD-a Dwightu D. Eisenhoweru* iz 1954. godine.³ Posumnjali smo da se možda radi o drugom svećeniku istog imena, međutim ne postoji ni jedan svećenik istog imena, a i životopisni podaci iz navedenih izvora podudaraju se s Mirkovićevim životopisnim podacima, koje donose Baković i Jarm. S obzirom na navedeno odlučili smo ga ne uvrstiti u ovu knjigu u pojedinačni popis stradalnika, jer nema nikakvih dokaza o njegovom mogućem stradanju, a velika je vjerojatnost da je ipak uspio pobjeći u inozemstvo. Jarm i Baković također navode da je svećenik Vjekoslav Terzić ubijen na Maceljskoj gori⁴, dok sumnju u te tvrdnje stvaraju komunistički izvori koji spominju da je nakon rata živio u Argentini.⁵ Navedeni komunistički izvori nisu nastali kao sredstvo promidžbe namijenjeno obmanjivanju javnosti, nego su služili za unutarnju uporabu raznih komunističkih službi, pa ih treba ozbiljno uzeti u obzir i daljnjim istraživanjima provjeriti njihovu točnost. Ti izvori u potpunosti ne razjašnjavaju ni sudbinu svećenika Jakoba Krista. Naime Baković i Jarm pretpostavljaju da je svećenik Jakob Krist ubijen na Maceljskoj gori,⁶ međutim u komunističkim izvorima spominje se da je navodno živio u Rimu nakon svršetka rata. No taj podatak nije pouzdan, a pogrešno je navedeno i njegovo ime, tj. Kristi Jakov, ali se prema mjestu i godini rođenja vidi da se radi o Jakobu Kristu.⁷

Za one svećenike za koje ne postoje pouzdani podatci ili bar neka pouzdanija svjedočanstva da su ubijeni, zasad smo ostali kod tvrdnje da su nestali. Kod pojedinačnog prikaza suđenih svećenika uzeli smo u obzir samo one koji su suđeni na zatvorsku kaznu. Iznimno smo prikazali i sudbinu biskupa Stjepana Bäuerleina, kojeg su komunističke represivne službe učestalo saslušavale, iako mu zbog političkog oportunitizma ipak nije suđeno. Za neke svećenike pronašli smo značajne spise tj., zapisnike sa saslušanja, optužnice i presude, koje smo većinom donijeli u cijelosti, s ciljem da se vide metode djelovanja komunističkih istražnih i pravosudnih tijela, koje su u pravilu bile pod očitim utjecajem političkih partijskih i državnih tijela.

Potrebno je naglasiti da smo u ovoj knjizi obradili i sudbine pojedinih svećenika-redovnika, ponajprije isusovaca i franjevaca, koji nisu službeno svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije, ali su u vrijeme Drugoga svjetskoga rata ili nakon rata djelovali na području dotične biskupije te su na tom području izvršili navodna kaznena djela zbog kojih im je suđeno.

Arhivsko gradivo za ovu knjigu pronalazili smo u Državnom arhivu u Zagrebu te državnim arhivima u Osijeku i Slavanskom Brodu, s tim da nam nije omogućen uvid u sve gradivo koje smo tražili. U tom smislu iznimnu susretljivost pokazao je nadbiskup Marin Srakić, koji nam je omogućio potpuni uvid u sve arhivsko gradivo Nadbiskupijskog arhiva u Đakovu, na čemu mu ovom prigodom posebno zahvaljujemo. Značajnu stručnu

² Miroslav AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske o katoličkim svećenicima u iseljeništvu iz 1970. godine*, u: *Tkalčić*, 13./2009., str. 539; M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske o katoličkim svećenicima u iseljeništvu*, u: *Tkalčić*, 11./2007., str. 433.

³ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka, 2004., str. 362.

⁴ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 90; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 652.

⁵ M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske*, (2007.), str. 449; M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske*, (2009.), str. 555.

⁶ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 44; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 361.

⁷ M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske*, (2007.), str. 426.

pomoć pri izradi ove knjige dali su nam recenzenti Vladimir Geiger i Luka Marijanović, kojima također zahvaljujemo. Svećeniku Petru Šokčeviću, jednom od osuđenika iz sudskog postupka, profesorima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1960. godine, zahvaljujemo na ustupanju svojih, još neobjavljenih *Zapisa*. Zahvaljujemo na materijalnoj i svakoj drugoj podršci izdavačima ove knjige Hrvatskom institutu za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavanskom Brodu i Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji.

Izvorne spise koje donosimo u ovoj knjizi, prenijeli smo uglavnom doslovno kako su napisani, ne mijenjajući način izražavanja određenog vremena kao ni narječja kojima su se koristili pojedini biskupi iz pojedinih krajeva. Međutim radi lakše čitljivosti teksta izvršili smo manje izmjene izvornog teksta koje ne mijenjaju smisao teksta. Te izmjene tiču se velikog i malog slova na mjestima gdje se to sa sigurnošću može primijeniti (npr. umjesto “katolička Crkva” “Katolička crkva” i sl.). No, kod riječi koje se inače pišu malim slovom, a u izvorniku su napisane velikim slovom, s ciljem da se istakne poštovanje prema određenoj osobi, kao npr. “Uglednom Gospodinu” ili “Visokom Naslovu” i sl., nismo vršili promjene. Također smo kod pisanja godina koje su pojedine osobe u navedenom razdoblju pisale bez točke, dodavali točku. Radi lakšeg razumijevanja dopunjavali smo, ali ne uvijek, i pojedine skraćene riječi kao npr. “žup. uprav.” u “župni upravitelj”. Također napominjemo da sve što je ovdje u spisima istaknuto podvlačenjem crte ili na neki drugi način, tako je istaknuto i u izvornim spisima. Radi lakšeg razlikovanja i čitanja teksta pitanja koja su istražitelji postavljali u zapisnicima sa saslušanja istaknuli smo zatamnjanim slovima, dok su odgovori saslušanih osoba ostali u svjetlijem obliku. Sve možebitne naše intervencije u izvorni tekst smještene su unutar uglatih zagrada, tj. [...]. Neke izvore donijeli smo u cijelosti, iz nekih smo, zbog izbjegavanja ponavljanja istog teksta, izdvojili samo dijelove teksta, a neke smo samo skraćeno prepričali.

II. PREGLED ODNOSA KATOLIČKE CRKVE U HRVATSKOJ I DRŽAVNIH VLASTI 1945.-1960.

1. *Sukob svjetonazora*

Nakon svršetka Drugog svjetskog rata Katolička crkva teško je mogla prihvatiti novu vlast samim time što se radilo o komunističkoj, a time i ateističkoj ideologiji nove vlasti, što je samo po sebi neprihvatljivo crkvenom učenju, ali i zbog toga što je znala kakva su programska stajališta Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) prema položaju Crkve u društvu. Isto tako, Crkvi je bilo poznato da je KPJ pod izravnim utjecajem komunističkog režima u SSSR-u, koji se nemilosrdno obračunavao s vjerskim zajednicama od prvog dana dolaska na vlast. U skladu s tim razvijao se i strah za budućnost Katoličke crkve i drugih crkvi u novoj državi.

S druge strane u redovima nove vlasti, osim pretežno ateističkog gledanja na svijet i utjecaja komunističke ideologije iz SSSR-a, razvio se negativan stav prema svim vjerskim zajednicama a posebno prema Katoličkoj crkvi zbog njene navodne negativne uloge u vrijeme Drugog svjetskog rata. Naime komunističko vodstvo bilo je uvjerenjeno, a to uvjerenje širilo je i u redovima svoga članstva, da je Katolička crkva, a posebice njezino vodstvo na čelu s nadbiskupom Alojzijem Stepincem, zdušno podržavalo ustašku vlast i njihovu politiku. Novoj vlasti također je smetalo to što je Katolička crkva bila jedina organizacija izvan njezina nadzora, a s vremenom je postala i jedino moguće uporište oporbe u vrijeme kad višestranačje nije ni postojalo, što komunisti nisu nikako mogli prihvatiti.

No crkveni krugovi i sam nadbiskup Stepinac bili su uvjereni kako je glavni razlog napetih odnosa između Katoličke crkve i države bio taj što je Josip Broz – Tito želio odvajanje Katoličke crkve u Jugoslaviji od Svete Stolice i njezino stavljanje pod državni utjecaj.

Već u prvim danima nakon ulaska partizanskih snaga u Zagreb počeli su prvi potezi predstavnika nove vlasti koji su vodili prema zaoštavanju državno-crkvenih odnosa. Tako je već 17. svibnja 1945. godine nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac prvi put uhićen.⁸

Prigodom posjeta Zagrebu Broz je pozvao predstavnike Zagrebačke nadbiskupije na razgovor 2. lipnja 1945. Tom prigodom Broz je kazao da nije bio zadovoljan s držanjem

⁸ Giuseppe MASUCCI, *Misija u Hrvatskoj*, Valencia, 1967., str. 200.

katoličkog svećenstva u ratu, ističući da ne osuđuje svekoliko svećenstvo. Naglašavajući da se odnosi Crkve i države ne mogu riješiti dekretom, zatražio je da se izradi jedan elaborat kako Crkva misli da treba riješiti pitanje Katoličke crkve u Hrvatskoj. Kritizirao je Svetu Stolicu zbog njezine navodne naklonjenosti Italiji, smatrajući da Katolička crkva u Hrvatskoj treba biti više nacionalna, tj. da želi “da Katolička crkva u Hrvatskoj sada, kad imamo sve uslove tu, ima više samostalnosti”. Ističući da je to temeljno pitanje, a sva su ostala pitanja sekundarna, već tada se dalo naslutiti, da je njegov glavni cilj stvaranje samostalne Hrvatske katoličke crkve prema uzoru na Srpsku pravoslavnu crkvu. Nakon toga zastupnici zagrebačkog svećenstva stali su u obranu Svete Stolice, naglašavajući da ona podupire slavensku ideju te da katolici u Hrvatskoj ne traže od Svete Stolice veću slobodu nego što je već imaju. Predstavnici svećenstva govorili su o značaju nadbiskupa Stepinca u tadašnjem vremenu te njegovoj ulozi u vrijeme rata, izrazivši nadu da će ga Broz osloboditi. Upozorili su i na ponašanje predstavnika nove vlasti prema svećenicima i vjernicima, naročito u školama i zavodima časnih sestara.⁹

Kao rezultat ovog razgovora bilo je puštanje nadbiskupa Stepinca sutradan na slobodu. Broz je 4. lipnja 1945. primio nadbiskupa Stepinca. Tom prigodom nadbiskup Stepinac nazvao je razgovore vlasti s biskupima korisnima, ali je naglasio da jedino Sveta Stolica može donositi odluke za Crkvu. Predložio je uspostavu konkordata ili bar modus vivendi kao u bivšoj Čehoslovačkoj. Branio je ulogu Svete Stolice u ratu te predložio Brozu da se sastane s vodstvom Hrvatske seljačke stranke (HSS) i nekim čestitim pristašama ustaškog pokreta. Zamolio je Broza da poštedi ljudske živote gdje je god to moguće. Broz je tražio potporu Katoličke crkve u svezi s Istrom, glede razgraničenja s Italijom. Stepinac je na to ustvrdio da je Katolička crkva najzaslužnija što je Istra i dalje Hrvatska.¹⁰

Teško je iz svega što se u to vrijeme događalo zaključiti, zašto je Broz dao prvo nadbiskupa Stepinca uhititi pa tek onda s njim razgovarati. Moglo bi se zaključiti da je Broz zatvaranjem Stepinca htio vidjeti koliki je njegov utjecaj u narodu i Crkvi te hoće li ga uspjeti smekšati i tako privoljeti na suradnju s ciljem stvaranja samostalne Katoličke crkve u Hrvatskoj. No to je bilo i vrijeme kada je Broz imao problema sa Saveznicima oko pitanja Koruške i Julijske krajine te mu međunarodni položaj dovodi u pitanje opstanak i stabilnost jugoslavenske države. U takvim međunarodnim odnosima nije mu odgovaralo zaoštavanje odnosa u domovini, a zatvaranje Stepinca bio je rizičan potez u takvom položaju. No daljnji razvoj događaja pokazat će da je Broz svoj obračun s nadbiskupom Stepincem samo odgodio za mirnija vremena.

Kako su se odnosi Katoličke crkve i nove vlasti pogoršavali, tako je narod davao sve veću potporu Katoličkoj crkvi, a posebice nadbiskupu Stepincu. To se naročito očitovalo prilikom hodočašća u Mariju Bistricu 8. srpnja 1945., koje je bilo izuzetno posjećeno (40-50 tisuća ljudi).¹¹ Tom je prigodom u svojoj propovijedi nadbiskup Stepinac, među inim, kazao: “Neka se oni koji su na vlasti sjete da politika bezbožnog morala izdaje sve koji su je izabrali za svoj put. Neka im bude vlast, ako je žele imati, ali ne uništavanje već pomaganje naroda, vodstvo i miroljubiv rad.”¹²

⁹ Josip BROZ TITO, *Govori i članci*, Zagreb, 1959., str. 281-283; *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije* (dalje SVZN), br. 2, 1945.

¹⁰ Aleksa BENIGAR, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Zagreb, 1993., str. 468-469.

¹¹ Stella ALEXANDER, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Zagreb, 1990., str. 90.

¹² G. MASUCCI, *Misija u Hrvatskoj*, (1967.), str. 471.

Na hodočašće u Mariji Bistrici osvrnuo se dr. Bakarić u svome govoru na zasjedanju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), 24. srpnja 1945. u Zagrebu, optužujući da je na procesiji bilo proustaških povika te da neki svećenici pomažu ustašama koji se skrivaju, u prebacivanju u šumu.¹³

2. Pastirsko pismo i dodatno zaoštavanje crkveno-državnih odnosa

Crkvene vlasti sve vrijeme slale su razne predstavke državnim vlastima u svezi s narušavanjem vjerskih sloboda i pogoršanjem položaja Katoličke crkve i njezinih vjernika, ali na te predstavke od državnih vlasti nisu stizali nikakvi odgovori. U rujnu 1945. u Zagrebu održana je Biskupska konferencija, a biskupi su na kraju konferencije sročili pastirsko pismo katoličkim vjernicima koje će imati velik odjek u javnosti.

U pismu biskupi uglavnom iznose činjenice koje je nadbiskup Stepinac već iznio u svojim predstavkama. Posebno se osvrću na ubijanja i uhićenja svećenika, na pitanja odgoja mladeži, oduzimanja crkvene imovine, spravnjivanja grobova, oduzimanja katoličkog tiska, pljenidbe tiskara i druge probleme koji su već spominjani, te zaključuju: "I kad sve ovo iznosimo pred vas, predragi vjernici, to ne činimo u želji, da izazovemo borbu s novom državnom vlašću. Mi te borbe ne tražimo niti smo je tražili. Naše su misli bile uvijek upravljene k miru i sređenju državnog i javnog života". Na kraju pisma traže, napominjući da od tih zahtjeva ni pod kojim uvjetima neće odustati: "punu slobodu katoličke štampe, punu slobodu katoličkih škola, punu slobodu vjeronauka u svim razredima nižih i srednjih škola, potpunu slobodu katoličkog udruživanja, slobodu katoličke karitativne djelatnosti, potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava, puno poštivanje kršćanskog braka, te vraćanje svih oduzetih zavoda i institucija".¹⁴ Pismo je pročitano 30. rujna 1945. godine u crkvama cijele države.

S pastirskim pismom poslana je i jedna okružnica svećenstvu te pismo Brozu od 22. rujna s popisom zahtjeva i prosvjeda iz pastirskog pisma.¹⁵ Pastirsko pismo došlo je za vlast u nezgodno vrijeme jer su se pripremali izbori za Ustavotvornu skupštinu, a i međunarodni položaj Jugoslavije nije bio povoljan. Komunistička je vlast bila zatečena te jedno vrijeme nije uopće bilo reakcija. I novine su šutjele čekajući reakciju političara. Prvi je o pismu progovorio predsjednik Vlade Federalne Hrvatske Vladimir Bakarić u razgovoru za *Vjesnik* od 6. listopada 1945., u kojem je, među inim, kazao da žali što je na pismu našao i potpise nekih biskupa, koje nisu ondje očekivali. Osvrćući se na ubojstva širokobrijeških franjevac, tvrdi da su gotovo svi poginuli s puškom u ruci te da je među njima bilo i ustaških oružanih dužnosnika. Na kraju zaključuje da su u pismu napisane i riječi za koje se može odgovarati prema krivičnom

¹³ *Vjesnik*, Zagreb, 25. srpnja 1945., str. 3.

¹⁴ Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. (*Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općih Biskupskih konferencija u Zagrebu, dne 20. rujna 1945. Predragi u Kristu vjernici! Mi, katolički biskupi, sakupljeni na plenarnim konferencijama u Zagrebu*) – jedan primjerak na devet ciklostilnih stranica, kao i jedan tipkopisni primjerak na dvanaest stranica, čuvaju se u arhivu Hrvatske biskupske konferencije (dalje HBK), spisi 1945., br. 114 BK/1945. Ciklostilni primjerak poslan je župnim uredima kao i državnim tijelima te ima vrijednost izvornika.

¹⁵ S. ALEXANDER, *Trostruki mit*, (1990.), str. 94.

zakonu.¹⁶ To je bila i svojevrsna najava uhićenja koje je Stepinac predviđao. Zanimljivo je i to da *Vjesnik* nije objavio sadržaj pisma, koje će ubuduće biti česta tema njegova pisanja.

Sveta Stolica je 18. listopada 1945. službeno prosvjedovala kod jugoslavenske vlade u pogledu vjerskih progona, ističući da na Balkanu u povijesti nije bilo toliko mržnje protiv Katoličke crkve.¹⁷ Ovim prosvjedom Sveta Stolica dala je do znanja jugoslavenskoj vladi da podupire zaključke Biskupske konferencije, što je nadbiskupu Stepincu bilo veoma značajno u tadašnjim prilikama.

Napokon se 25. listopada o pastirskom pismu očitovao i sam Broz koji u kritici pisma kao glavno pitanje postavlja to što biskupi nisu izdali takvo pismo za vrijeme ustaške vlasti te stali protiv ubijanja Srba u Hrvatskoj. Dalje ističe kako su biskupi spremni sada na žrtvu, a da su za vrijeme ustaša šutjeli, ne zbog straha nego zato što su ih podržavali. Na kraju je zaniijekao da se crkva u Jugoslaviji progoni te da su kažnjeni samo oni koji su bili krivi.¹⁸

Napetost između Katoličke crkve i države dovodila je do sve češćih izgređa. Jedan od većih izgređa dogodio se 4. studenog 1945. kada je nadbiskup Stepinac napadnut (nekoliko dana prije upozoren je od majora OZN-e, da ne ide u Zapešić jer će biti napadnut) kamenjem i jajima pri dolasku na otvorenje nove župe u Zapešiću. Stanje je do te mjere zaoštreno da se nikakvo smirivanje u crkveno-državnim odnosima nije moglo u skorij budućnosti očekivati. U skladu s navedenim stanjem uslijedilo je i uhićenje Stepinčeva tajnika Ivana Šalića 15. studenog 1945., pod optužbom da je 23. listopada 1945. blagoslovio križarsku zastavu.

U međuvremenu su 11. studenoga 1945. održani izbori za Ustavotvornu skupštinu, na kojima je pobijedila lista Narodna fronta (to je bila i jedina lista na izborima jer je oporba bojkotirala izbore) koju je osnovala KPJ te je tako KPJ preko Narodne fronte preuzela svu vlast u zemlji, a najvažnije odluke u državi donosio je Politbiro, kao uže tijelo Centralnog komiteta KPJ na čelu s Brozom.¹⁹

Nakon što je i službeno preuzela vlast, KPJ je nastavila pripreme za konačni obračun s nadbiskupom Stepincem i Katoličkom crkvom. Vladimir Bakarić, na savjetovanju s tajnicima okružnih komiteta iz sjeverne Hrvatske 15. prosinca 1945., najavio je početak "kampanje protiv popova". Također je na savjetovanju s tajnicima okružnih komiteta južne Hrvatske održanom 20. prosinca 1945. godine rečeno da je pokrenuta kampanja na "raskrinkavanju popova kao ustaških gnijezda".²⁰

U međuvremenu Sveta Stolica imenovala je američkog biskupa Josipa Patrika (Joseph P.) Hurleya za upravitelja papinskog poslanstva u Beogradu, kamo je stigao 30. siječnja 1946. Broz ga je primio i zatražio da Svetoj Stolici prenese želju jugoslavenske vlade da se opozove Stepinac i postavi drugi nadbiskup jer će inače biti prisiljeni uhititi ga.²¹ Sveta Stolica prosudila je kako razlozi koje je iznijela jugoslavenska vlada nisu dovoljni da opravdaju takav potez.²² Ova Brozova izjava bila je i službeni navještaj Stepinčeva uhićenja. U međuvremenu je za otpravnika poslova jugoslavenske vlade u Vatikanu postavljen Petar Benzon.

¹⁶ *Vjesnik*, 6. listopada 1945., str. 2.

¹⁷ M. LANDERCY (= Vladimir HORVAT) *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovački Selci, 1989., str. 132.

¹⁸ *Vjesnik*, 25. listopad 1945. str. 1.

¹⁹ Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije – hrvatski pogled*, Zagreb, 1998., str. 281, bilješka 108.

²⁰ Z. RADELIC, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945-1950.*, Zagreb, 2002., str. 217.

²¹ J. BROZ TITO, *Govori i članci*, (1959.), str. 79.

²² S. ALEXANDER, *Trostruki mit*, (1990.), str. 98.

Jugoslavenska je vlast nastavila medijsku kampanju protiv nadbiskupa Stepinca i Katoličke crkve te se sustavno pripremala optužnica za nadbiskupa Stepinca, čekajući najpovoljniji trenutak za sudski postupak.

3. *Donošenje protucrkvenih zakona*

Na zaoštavanje crkveno-državnih odnosa bitno je utjecalo i donošenje nekih zakona koji su utjecali na život i djelatnost Katoličke crkve. Neki su zakoni doneseni prije donošenja saveznog i republičkih ustava te su potvrđeni donošenjem Ustava, dok su neki bili posljedica pojedinih ustavnih odredbi. Jedan od prvih zakona koji je utjecao na crkveno-državne odnose bio je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 23. kolovoza 1945. kojim je Katoličkoj crkvi oduzeto više od 82% obradivog zemljišta.²³

Za presude protiv svećenika najčešće se koristio Zakon o krivičnim djelima protiv države, donesen u kolovozu 1945., a prije njegova donošenja primjenjivala se ZAVNOH-ova Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, donesena u travnju 1945. godine.

Katolička crkva posebice je oštro reagirala na donošenje Zakona o braku. Naime nova je vlast još prije donošenja Ustava donijela dvije zakonske odredbe o braku. Jedna od njih određivala je da će ubuduće državne vlasti na čitavom području Jugoslavije smatrati valjanim ne samo onaj brak, koji stranke sklope u crkvi, nego i onaj koji sklope samo pred činovnikom gradskih ili mjesnih narodnooslobodilačkih odbora. Druga odredba određivala je da se ubuduće ženidbene parnice neće kao dotad voditi pred crkvenim ženidbenim sudovima, nego pred građanskim narodnim sudovima, iznimno samo ako obje strane zatraže da parnicu vodi crkveni ženidbeni sud.

Na crkveno-državne odnose utjecalo je i donošenje Ustava FNRJ 1946. godine. Najvažnija odredba novog Ustava bila je ona o odvajanju crkve od države i odvajanju škole od crkve. Katolička crkva nije službeno reagirala na novi Ustav, poučena dotadašnjim iskustvom uzaludnosti svojih predstavnika, a tek su pojedini biskupi i biskupije upućivali predstavke u svezi s pojedinim odredbama Ustava.²⁴

Katolička crkva s negodovanjem je reagirala i na donošenje Zakona o matičnim knjigama. Po tom Zakonu koji je donesen 1. travnja 1946., sve crkvene matične knjige morale su biti predane državnim matičarima radi zaključivanja tih knjiga kao zajedničkih za Crkvu i državu. Nadopunama Zakona o državnim matičnim knjigama u siječnju 1949. bilo je zabranjeno vjerskim predstavnicima upisivati nove ili naknadne upise u crkvene matične knjige koje su s danom 9. svibnja 1946. zaključene kao zajedničke matice za Crkvu i državu. Za nepoštivanje ove odredbe svećenik bi bio novčano kažnjen, a knjige su mogle biti oduzete i predane na čuvanje mjerodavnom matičaru. Nakon toga zaredala su sve češća oduzimanja crkvenih matičnih knjiga, protiv čega je Katolička crkva prosvjedovala kod Ministarstva

²³ Više o navedenom u: M. AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi 1945.-1966. i crkveno-državni odnosi – primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 2003., str. 81-126.

²⁴ Više u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.).

unutrašnjih poslova.²⁵ Također bilo je zabranjeno krštenje djece ili pogreb obaviti prije nego što se podatci o rođenom ili umrlom unesu u državne matične knjige. Za ovaj prekršaj slijedila bi novčana kazna do 2000 dinara ili popravni rad do dva mjeseca.²⁶ Ove su odredbe ukinute Krivičnim zakonom u srpnju 1951., pa su se sada krštenja ili pogrebi mogli obaviti i prije nego što se rođenje ili smrt prijave državnom matičaru.²⁷

Osim navedenih zakona na crkveno-državne odnose utjecali su Zakon o konfiskaciji imovine iz 1945. godine, Osnovni zakon o eksproprijaciji iz 1947. godine, razni porezni zakoni i niz drugih zakona koji su se dijelom ticali i Katoličke crkve.

4. Svećenička staleška udruženja

Poslije presude nadbiskupu Stepincu, odnosi Katoličke crkve i države bili su u prividnoj fazi zatišja. Zbog problema u sovjetsko-jugoslavenskim odnosima 1948. godine, država se više bavila tim i drugim međunarodnim pitanjima. Država je sustavno, ali postupno, nastojala umanjiti utjecaj vjerskih zajednica u društvu, postupnim smanjivanjem prava na vjersku obuku, onemogućavanjem zapošljavanja ili napredovanja za one koji nisu bili članovi Komunističke partije i sl. Međutim država je krenula u pripremu svoje najveće akcije, s ciljem razbijanja crkvenog jedinstva, koje je trebalo oslabiti moć crkvenog vodstva, a Katoličku crkvu ako već ne službeno odvojiti od Vatikana, onda je bar politikom tzv. "diferencijacije" ili stvaranja tzv. "narodne crkve" staviti pod svoj utjecaj. Da bi to postigla, država je uz pomoć vlasti lojalnih svećenika poticala osnivanje staleških svećeničkih udruženja. Vlast nije prezala ni od najgorih mogućih metoda pritisaka (ucjene, prijetnje zatvorom i sl.) na pojedine svećenike, kako bi ih natjerala da postanu članovi navedenih udruženja.

U postupku stvaranja udruženja, krenulo se prvo u onim krajevima gdje je crkveno vodstvo i veći broj svećenstva bio skloniji suradnji s vlastima, kao što je to bilo u Istri, Sloveniji i Bosni i Hercegovini. Udruženja su osnivana i unutar ostalih vjerskih zajednica, ali je to imalo drugi karakter, jer je ostale vjerske zajednice vlast već imala pod svojim nadzorom. Glavninu operativnih poslova u osnivanju udruženja imale su komisije za vjerske poslove, a posebno predsjednik hrvatske Komisije, mons. Svetozar Ritig.

Prvo Staleško udruženje katoličkih svećenika osnovano je u Istri, na poticaj Bože Milanovića, bliskog prijatelja mons. Ritiga. Staleško udruženje katoličkih svećenika za Istru, uz potporu državne vlasti, osnovano je 16. rujna 1948. godine, pod novim nazivom, "Društvo svećenika Sv. Ćirila i Metoda u Pazinu",²⁸ čiji su članovi poslije u crkvenim krugovima nazivani ĆMD ili ĆMD-aši. No zbog posebnosti stanja u Istri, ali i zbog programa po kojem su maksimalno poštivali crkveno vodstvo, ovo je udruženje od strane crkvenog vodstva posebno podnašano, ali se u njega nisu smjeli upisivati svećenici iz drugih dijelova zemlje,

²⁵ Predstavka Biskupskog ordinarijata u Đakovu Ministarstvu unutrašnjih poslova NRH, br. 130-1949, od 18. siječnja 1949., u: SVZN, 36./1949., br. 2.

²⁶ Okružnica o novim državnim propisima o vođenju matičnih knjiga, br. 444/1949, od 15. siječnja 1949., u: SVZN, 36./1949., br. 6.

²⁷ Okružnica o novom Krivičnom zakoniku od 25. lipnja 1951., u: SVZN, 38./1951., br. 6.

²⁸ S. ALEXANDER. *Trostruki mit*, (1990.), str. 169.

jer su udruženja u svakoj biskupiji trebala biti odobrena od svojih biskupa, što je tada imalo samo istarsko udruženje.²⁹

Kampanja osnivanja udruženja krenula je zatim prema Sloveniji, u kojoj se svećenstvo masovno učlanjivalo u udruženje. To udruženje osnovano je u srpnju 1949. godine, na poticaj skupine svećenika.³⁰

Posebno velik broj članova imalo je Udruženje svećenika u Bosni i Hercegovini "Dobri pastir", osnovano na zborovanju u Sarajevu 25. i 26. siječnja 1950. godine. Glavni pokretači i nositelji ovog Udruženja bili su bosanski franjevci, dok su u bitno manjem broju sudjelovali hercegovački franjevci.

Biskupi u Jugoslaviji još nisu imali jedinstven stav oko dopuštanja osnivanja udruženja. Jedni su ih podnosili ili prešutno odobrali, ali ne i službeno, dok su neki, naročito oni u kontinentalnoj Hrvatskoj odmah bili protiv. No Biskupska konferencija odlučila je 26. travnja 1950. da je članstvo u tim udruženjima "suvišno" tj. "ne preporučuje se" (*Non expedit*), ali su postupci biskupa u primjeni te odluke bili različiti. Neki su udruženja podnosili, a neki su prijetili kaznama članovima udruženja. No i svećenstvo je tumačilo tu odluku na različite načine pa se i dalje učlanjivalo u udruženja.³¹ Bilo je i slučajeva da su sami svećenici molili da im se zabrani pristup u udruženja, kako bi imali opravdanje pred državnim vlastima za neučlanjivanje u udruženje.³²

Vlast je svim sredstvima podupirala udruženja. Obećavala je da će svećenici dobiti socijalno osiguranje i druge pogodnosti, ako se učlane u udruženja. Naročito je iskorištavala svećenike koji su bili u zatvorima, koje je nagovarala da se učlane u udruženja, a neki su od tih zatvorenika postajali nakon izlaska iz zatvora vodeći ljudi udruženja.³³ Pripadnici UDB-e koristili su se raznim metodama ucjena i pritiska kako bi natjerali svećenike da se učlane u udruženje. Na prigovore da udruženja žele oslabiti crkveno vodstvo, predstavnici udruženja odgovarali su kako ona ne nadomještaju redovitu crkvenu upravu niti se uopće miješaju u njezine poslove.³⁴

Na slab odziv svećenstva u Hrvatskoj za članstvo u udruženjima vjerojatno je imao utjecaj i nepokolebljiv stav nadbiskupa Stepinca, koji je bez obzira na izoliranost, koristio svaku prigodu da poruči svećenstvu o opasnostima udruženjaštva.

Inicijativni odbor za staleška udruženja katoličkih svećenika Hrvatske osnovan je u prosincu 1952., a osnivačka skupština udruženja održana je u Zagrebu tek 12. studenoga 1953.

Biskupi Jugoslavije odlučili su u rujnu 1952. održati Biskupsku konferenciju na kojoj bi glavna tema bila vezana uz staleška udruženja katoličkih svećenika. Biskupi su 26. rujna 1952. jednoglasno donijeli i izjavu "Non licet" (zabranjuje se), kojom oštro osuđuju staleška udruženja katoličkih svećenika i zabranjuju njihovo osnivanje.³⁵

Reakcije vlasti i tiska na ovu biskupsku izjavu bile su veoma žestoke. Odmah je nekoliko biskupa pozvano na saslušanje kod javnog tužitelja NR Hrvatske. Javni tužitelj optuživao

²⁹ Božo MILANOVIĆ, *Moje uspomene*, Pazin, 1976., str. 172.

³⁰ Mile VIDOVIĆ, *Povijest crkve u Hrvata*, Split, 1996., str. 425.

³¹ A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac*, (1993.), str. 643.

³² S. ALEXANDER, *Trostruki mit*, (1990.), str. 137.

³³ A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac*, (1993.), str. 643.

³⁴ *Dobri pastir*, 1./1950., br. 3-4, str. 31.

³⁵ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje KOVZ), kut. 140: *Declaratio de associationibus cleri*, izdana na skupu biskupa Jugoslavije u Zagrebu 22.-25. rujna 1952.

ih je za zloupotrebu Crkve u političke svrhe, ograničavanje slobode udruživanja građana i podizanja uzbune time što potiču na nepoštivanje Ustava i na krivična djela.³⁶

Bez obzira na biskupsku zabranu, Inicijativni odbor za staleška udruženja katoličkih svećenika Hrvatske ustrajao je u svom radu uz pomoć državnih vlasti. U svom proglasu članstvu od 14. veljače 1953., objašnjava ciljeve Udruženja i traži od članstva punu pomoć državnim vlastima. Isticali su da ne žele stvoriti raskol u Crkvi niti stvoriti nacionalnu Crkvu i odcijepiti se od Svete Stolice, naglašavajući da poštuju svoju duhovnu vlast i da se ravnaju u svom radu po crkvenom pravu i propisima Svete Crkve.³⁷

Već nakon osnivanja prvih poticajnih odbora katoličkih svećeničkih udruženja u Hrvatskoj, biskupi su na razne načine pokušavali utjecati na svećenike da se u njih ne učlanjuju, a one koji su se učlanili, stegovno su kažnjavali. Te postupke biskupa državni su mediji redovito objavljivali, nastojeći što više ocrniti biskupe kao progonitelje onih svećenika koji su za suradnju s državnim vlastima. No, komunističkom su režimu staleška svećenička udruženja bila toliko bitna da su biskupe zbog njihovih stegovnih postupaka protiv svećenika, članova udruženja, sudski kažnjavali, a sudovi su u obrazloženju presude najčešće zauzimali stajalište da su staleška društva svjetovne, a ne crkvene organizacije te da se crkveni poglavari u njihove poslove nemaju pravo miješati.³⁸

Bez obzira na odlučnost biskupa, u Zagrebu je 12. studenog 1953. održana osnivačka skupština Staleškoga društva katoličkih svećenika NR Hrvatske. Predstavnici državne vlasti poduzimali su sve da bi osnivačka skupština bila što posjećena i uspješnija.

Samo Udruženje u svojoj djelatnosti nije imalo gotovo nikakve samostalnosti. Svi važniji potezi, pa i najmanje pojedinosti, dogovarane su na sjednicama Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske. Vjersku komisiju zabrinjavalo je to što je prosjek starosti članova udruženja velik (61 god.), a Udruženje se ne pomlađuje i ne proširuje te je među članovima sve više pojava pijančevanja, gubljenja svećeničkog lika i ugleda.³⁹ Tajnik Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske, Zlatko Frid, u jednom je svom izvješću, kao jedan od zaključaka, naveo da su pojedini članovi Udruženja legalizirali svoju vezu sa službama unutrašnjih poslova, te je predložio da se na to skrene ozbiljna pozornost, jer to može ozbiljno štetiti Udruženju.⁴⁰ Komisija je početkom studenoga 1959. ustvrdila da je članstvo Udruženja još uvijek prilično nedjelatno i pesimistički raspoloženo, te se sastanci i razni skupovi uglavnom održavaju na poticaj Sekretarijata unutrašnjih poslova i Vjerske komisije. Rečeno je i to da ima sve više naznaka kako UDBA razvija Udruženje, zbog čega mnogi svećenici ne žele pod tim uvjetima stupiti u njega, pa zato treba aktivirati društvene organizacije, posebice Socijalistički savez radnoga naroda (SSRN).⁴¹ Sve češći kontakti biskupa s državnim vlastima uznemiravali su članove Udruženja, koji su strahovali da bi normalizacija crkveno-državnih odnosa mogla dovesti do ukidanja udruženja. U Vjerskoj komisiji sve je više prevladavalo mišljenje da u Glavnom odboru Udruženja ima mnogo onih koji štete njegovu ugledu te da treba mijenjati, tj. pomladiti njegovo rukovodstvo s djelatnim i dobrim svećenicima.⁴²

³⁶ Pismo biskupa Akšamovića mons. Ritigu, br. 36/1952. od 17. listopada 1952., HDA, Osobni fond Svetozara Ritiga (dalje OF Ritig).

³⁷ HDA, KOVZ, kut. 141.

³⁸ *Vjesnik*, 17. rujna 1953., str. 2.

³⁹ HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 1.

⁴⁰ HDA, KOVZ, kut. 38, pov. br. 90/1958.

⁴¹ HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 1.

⁴² HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 2.

5. Prekid jugoslavensko-vatikanskih diplomatskih odnosa

Sukobi vlasti i Katoličke crkve oko svećeničkih udruženja, bili su jedan od glavnih uzroka prekida diplomatskih odnosa Jugoslavije s Vatikanom. Odnosi Vatikana i Jugoslavije bili su napeti cijelo vrijeme od kraja Drugoga svjetskog rata, do samog prekida diplomatskih odnosa. Jugoslavenska je vlast sustavno optuživala Vatikan za sve probleme koje je imala s Katoličkom crkvom u Jugoslaviji, ali i za druge probleme međunarodnog karaktera, od optužbi za klevetanje jugoslavenskih vlasti u svijetu do optužbi da Vatikan stoji iza rješavanja pitanja Julijske krajine i samog Trsta s kojim Jugoslavija nije bila zadovoljna. Istodobno Vatikan nije nikako mogao prihvatiti komunističku vlast u Jugoslaviji, a posebice njezin odnos prema Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji, a naročito prema nadbiskupu Stepincu. No jugoslavenske vlasti, računajući na utjecaj Vatikana u svijetu, nastojale su održati s Vatikanom koliko-toliko dobre odnose, pa iako se često činilo da će doći do prekida diplomatskih odnosa, to je ipak izbjegnuto.

Vlasti su dodatno zaoštrile stanje odlukama o izbacivanju vjeronauka iz svjetovnih škola 31. siječnja 1952. i o izbacivanju bogoslovnih fakulteta u Zagrebu i Ljubljani iz sastava sveučilišta. Te su odluke vjerojatno bile u svezi sa zaoštavanjem odnosa s Katoličkom crkvom zbog njezine nepopustljivosti u svezi sa svećeničkim udruženjima.

Stanje je zbog pitanja Trsta te pitanja Udruženja katoličkih svećenika bilo toliko zaoštreno, da je nedostajao samo konkretan povod za prekid diplomatskih odnosa Jugoslavije s Vatikanom. Na povod se nije trebalo dugo čekati jer je *Radio Vatikan* 29. studenog 1952. objavio popis novih kardinala na kojem je bilo i ime nadbiskupa Stepinca.⁴³ To je za jugoslavensku vlast bio udarac koji više nije mogla podnijeti. Još prije saznanja da će nadbiskup Stepinac postati kardinal, a nakon zasjedanja biskupskih konferencija, jugoslavenska je vlada uputila Vatikanu prosvjedno pismo 1. studenog 1952., zbog upletanja Vatikana u unutarnje poslove FNRJ, a u svezi sa svećeničkim udruženjima.

Na navedeno pismo Vlade FNRJ, Vatikan je odgovorio pismom od 15. prosinca 1952. u kojem se uglavnom osvrće na sve probleme na koje je Katolička crkva ukazivala u nizu svojih predavki jugoslavenskim vlastima, dajući do znanja da do sređivanja odnosa ne može doći dok se ta pitanja ne riješe.⁴⁴ Odmah zatim 17. prosinca 1952. pomoćnik ministra vanjskih poslova Aleš Bebler uručio je otpravniku poslova Apostolske nuncijature u Beogradu, mons. Silviju Oddiju, pismo u kojem Vlada FNRJ izjavljuje da je izlišno dalje održavanje diplomatskih odnosa između FNRJ i Svete Stolice te su time ti odnosi prekinuti.⁴⁵

6. Komunisti mijenjaju taktiku prema Katoličkoj crkvi

U razdoblju od 1953. do 1960. u odnosima između Katoličke crkve i jugoslavenske vlade dolazi do smanjenja otvorenih sukobljavanja, a prve naznake za sređivanjem odnosa pojavljuju se sredinom 1960. godine. Tu i tamo pojavile su se poneke optužbe predstavnika

⁴³ S. ALEXANDER, *Trostruki mit*, (1990.), str. 137.

⁴⁴ V. NIKOLIĆ, *Stepinac mu je ime*, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, knjiga prva, München-Barcelona, 1978., Tekst cijelog pisma nalazi se na str. 392-400.

⁴⁵ *Vjesnik*, 18. prosinca 1952., str. 1.

vlasti na račun Svete Stolice, što nije predstavljalo nikakvu novost. Sukobi više nisu bili javno isticani i uglavnom su se vodili oko vjeronauka, svećeničkih udruženja, vjerskih škola i sustavnog ideološkog obračuna vlasti s religijom, posebice kroz školski sustav i sredstva javnoga priopćavanja. No, bilo je u redovima komunističkoga režima i onih koji su kritizirali shvaćanja da je pitanje religije pitanje svakodnevne političke borbe ili nekih upravnih ograničenja. To je kazao Edvard Kardelj na IV. kongresu Narodne fronte Jugoslavije u Beogradu 23. veljače 1953., dodajući da "cilj naše borbe protiv političkog zloupotrebljavanja vjerskih osjećaja nije neko uništenje crkve ili vjere" te je ustvrdio da je to povijest pokazala i da vjeruje da će i Katolička crkva, za koju je ustvrdio da je jedina vjerska zajednica u Jugoslaviji s kojom je država u sukobu, naći način i put pomirenja sa stanjem koje vlada u Jugoslaviji.⁴⁶

Komunistički režim sve je više uviđao da represivnom politikom prema Katoličkoj crkvi ne jača ugled režima, a nasuprot tome, jača ugled Crkve u narodu. Da bi zaustavio suprotni učinak represivnog odnosa prema Katoličkoj crkvi, Josip Broz na svečanosti u Rumi 2. rujna 1953. upozorio je na sve češće fizičke obračune sa svećenicima, tražeći da se s takvim postupcima prekine, ističući da se protiv okorjele neprijateljske politike Katoličke crkve treba boriti političkim sredstvima i ignoriranjem.⁴⁷

Međutim bez obzira na navedene izjave, nisu prestajali napadi na katoličke biskupe i svećenike. Tijekom ljeta 1953. dogodilo se nekoliko incidenata. Održani su prosvjedi protiv biskupa Mihe Pušića na Hvaru, iz svog rodnog mjesta potjeran je šibenski biskup Ćiril Banić, napadnut je svećenik Pavao Poša iz Dubrovnika itd.⁴⁸ Na to je reagirao Poslovni odbor Biskupske konferencije predstavkom Saveznom izvršnom vijeću od 7. listopada 1953. Biskupi u predstavci ističu da se nakon svega navedenog nameće pitanje, kako se može protumačiti činjenica, da se u isto vrijeme na raznim mjestima, pojavila tolika agresivnost protiv katoličkih biskupa i svećenika, a napadi su vršeni gotovo svuda istim metodama i s istim parolama. Napominju i da je uočljivo da su incidenti trajali katkada po više sati, a službe javne sigurnosti nisu uspjele zaštititi napadnute crkvene službenike. Primjećuju i da su prosvjednici postupali tako, kao da su katolički biskupi stavljeni izvan zakona. Ipak su izrazili zadovoljstvo što su vrhovni predstavnici državne vlasti osudile navedene događaje, kao protuustavne i nezakonite, ističući i navedenu Brozovu izjavu u Rumi. Biskupi na kraju prosvjeduju protiv tvrdnji, da su katolički biskupi neprijatelji države, ističući da te tvrdnje najvjerojatnije proizlaze iz stava biskupa glede svećeničkih udruženja. No ističu, da su biskupi taj stav zauzeli jedinstveno iz isključivo vjerskih te crkveno-stegovnih razloga, od čega ne mogu odstupiti.⁴⁹

Režim je za takav razvoj prilika i dalje smatrao odgovornom Katoličku crkvu, odnosno njezino vodstvo. Država nije odustajala također od djelovanja na slabljenju ekonomske moći vjerskih zajednica. U jednom elaboratu iz 1954., koji je za potrebe državnih tijela izradila Savezna komisija za vjerska pitanja, konstatirano je da kod podjele pomoći vjerskim

⁴⁶ *Vjesnik*, 24. veljače 1953., str. 7.

⁴⁷ *Vjesnik*, 28. rujna 1953., str. 2.

⁴⁸ Radmila RADIĆ, *Država i verske zajednice, 1945.-1970.*, knj. II., Beograd, 2002., str. 382.

⁴⁹ HBK, br. 82/BK-1953. Predstavku su u ime Poslovnog odbora Biskupske konferencije potpisali nadbiskup Josip Ujčić te biskupi Gabrijel Bukatko, Ćiril Banić, Dragutin Ćelik, Maksimilijan Držečnik i Franjo Salis-Seewis. Predstavka je u cijelosti objavljena u: M. AKMADŽA, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji*, sv. II., 1953.-1960., Zagreb, 2010., str. 485-490.

zajednicama ima dosta nepravilnosti, tj. da je pomoć bila prevelika, da je dolazila i do najreakcionarnijih dijelova svećenstva i, što je najvažnije, nije doprinijela jačanju nejedinstva među svećenicima, jer je davana bez plana i reda. Naglašeno je da ne treba dopustiti ekonomsko jačanje Crkve, jer da time jača i njezina djelatnost, kako na vjerskom, tako i na političkom polju. Pomoć nižem svećenstvu trebala je koristiti za stvaranje nejedinstva među svećenicima i trebala se dijeliti preko svećeničkih udruženja, s ciljem njihove afirmacije. Temeljni cilj državnih subvencija bio je da se pridobije što veći broj svećenika “na lojalne pozicije prema zemlji”.⁵⁰

7. *Poticanje nejedinstva u crkvenim redovima*

Nezadovoljna postignutim rezultatima protuvjerske kampanje, Savezna komisija za vjerska pitanja osnovala je početkom 1955. godine Odjel za promidžbu. Komisija je zaključila da treba više koristiti novinare i preko njih izvršavati određene zadatke te u tu svrhu izabrati podesne novinare.⁵¹

Politiku države prema Katoličkoj crkvi pojašnjavao je Vladimir Bakarić na zasjedanju CK Narodne omladine Hrvatske, u travnju 1955. Kazao je da je Crkva u defenzivi, tvrdeći da bi svećenstvo bilo sretno kada bi vlast htjela da se s Crkvom primi u političku borbu. Istaknuo je da je glavni cilj Crkvu istjerati s političke scene, no da to ne znači micanje s religiozne scene. Upozorio je da se na temelju vjere ne može voditi politika te se to mora spriječiti, a sve će drugo doći postupno.⁵²

Na sjednici Odbora za unutrašnju politiku Saveznog izvršnog vijeća, 26. studenog 1956., Dobrivoje Radosavljević kritizirao je rad državnih tijela u Hrvatskoj, koja nisu iskoristila nejedinstvo među katoličkim biskupima da bi ojačala “naše pozicije među svećenstvom”, ističući da je poseban problem Vjerska komisija koja je sve rješavala upravno. S njegovim kritikama složio se Ivan Krajačić, ističući da se u Hrvatskoj nije uspjelo postići da Vjerska komisija bude političko tijelo koje bi moglo pratiti stanje i voditi politiku, pripisujući to stalnim promjenama sastava Vjerske komisije, koja je bila bez ugleda.⁵³

8. *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1953. godine*

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica usvojen je na sjednici Narodne skupštine FNR Jugoslavije 22. svibnja 1953. Iako sam Zakon nije donio nekih posebnih novina u pravima vjerskih zajednica, ipak je regulirao neke pravne nejasnoće koje su se dotad nalazile u raznim zakonima te se napokon pravna regulativa u svezi s vjerskim zajednicama našla u jednom posebnom zakonu.

⁵⁰ R. RADIĆ, *Država i verske zajednice*, knj. I., (2002.), str. 219.

⁵¹ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH od 14. veljače 1955., str. 4/d., u: HDA, KOVZ, Zapisnici, knj. 1.

⁵² *Vjesnik*, 7. travnja 1955., str. 2.

⁵³ R. RADIĆ, *Država i verske zajednice*, knj. I. (2002.), str. 417.

Navedeni Zakon barem je teoretski jamčio slobodu savjesti i slobodu vjeroispovijedi. Prema ovom Zakonu sve su vjerske zajednice imale ista prava, s tim da je djelatnost vjerskih zajednica morala biti u skladu s Ustavom i zakonima. Također, vjerske su zajednice bile slobodne u obavljanju vjerskih poslova i obreda, mogle su izdavati i raspačavati vjerski tisak. Što se tiče škole, ona je bila odvojena od crkve, a vjerska nastava bila je dopuštena samo u crkvenim zgradama. Mogle su se osnivati vjerske škole za spremanje svećenika. Zakonom je zabranjena i zlouporaba vjere u političke svrhe te izazivanje vjerske mržnje, netrpeljivosti i razdora. Zabranjeno je sprečavanje vjerskih skupova, nastave i obreda. Također je utvrđeno da nitko ne može biti prisiljen da postane član vjerske zajednice te se nikom ne može zabraniti da postane član vjerske zajednice. Građani zbog pripadnosti vjerskoj zajednici nisu mogli biti ograničeni u građanskim pravima. Zakonom je posebno utvrđeno da svećenici imaju pravo osnivati svećenička udruženja. Odluke vjerskih zajednica u bračnim sporovima nisu imale učinka izvan vjerskih zajednica. Utvrđeno je da je slobodno prikupljanje priloga u vjerske svrhe u crkvama i drugim vjerskim prostorima, a izvan toga bilo je potrebno odobrenje narodnog odbora kotara tj. grada. Čin krštenja maloljetne osobe mogao se obaviti samo na zahtjev jednog od roditelja, a maloljetnik stariji od deset godina morao je i sam dati suglasnost za krštenje. Vjenčanje u vjerskoj zajednici moglo se obavljati samo poslije braka sklopljenog kod državnog matičara. Za pohađanje vjerske nastave bilo je potrebno odobrenje obaju roditelja, odnosno staratelja i pristanak maloljetnika.⁵⁴

Koliko god je Zakon naizgled jamčio vjerske slobode, u praksi to često nije bio slučaj, već je sve ovisilo o trenutačnim odnosima pojedine vjerske zajednice s državom, što je u slučaju Katoličke crkve najčešće predstavljalo teškoće.

9. Smrt kardinala Alojzija Stepinca

Nakon prelaska kardinala Stepinca iz zatvora u Lepoglavi u Krašić (1951.), počeli su se pojavljivati prvi znakovi pogoršanja njegova zdravstvenog stanja. Liječnici su 1952. dijagnosticirali kardinalu Stepincu trombozu lijeve noge te mu je obavljena operacija na venama. U svibnju 1953. ustanovljeno je da kardinal boluje od ozbiljne i rijetke krvne bolesti, koja se očitovala u prevelikoj proizvodnji crvenih krvnih zrnaca.

Zbog sve težeg zdravstvenog stanja kardinala Stepinca, odlukom vatikanskoga Skupštinskoga zbora od 24. ožujka 1958. odlučeno je da, u slučaju ispražnjenoga nadbiskupskoga mjesta, upravu Zagrebačke nadbiskupije, u svojstvu apostolskoga upravitelja, preuzme, dok Sveta Stolica drukčije ne riješi, dotadašnji nadbiskup supomoćnik koji je i dotad upravljao Zagrebačkom nadbiskupijom, tj. Franjo Šeper. Na tu je vijest kardinal Stepinac kazao: "Sada mogu mirno spavati. Sada ću i lako umrijeti, jer vidim da je to veliko pitanje tako lijepo riješeno." Kardinal Stepinac također jednom je prigodom kazao: "Šepera poznam dobro i znam da se neće dati zastrašiti. Tvrd je i nadam se da neće popustiti."⁵⁵

U redovima vlasti bilo je i zagovaranja radikalnijih mjera prema kardinalu Stepincu. Tako je na sastanku u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, 28. listopada 1959., predsjednik

⁵⁴ *Službeni list FNRJ*, br. 22, od 27. svibnja 1953.

⁵⁵ A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac*, (1993.), str. 740-741.

Komisije Dobrivoje Radosavljević pokazao sklonost mjeri da se kardinalu Stepincu u Krašiću uvede u župni dvor jedan ured u kojem bi bili policajci koji bi nadzirali sve koji idu kardinalu, da se spriječi prenošenje bilo kakve pošte. No, tome su se usprotivili Mato Radulović i Petar Ivičević, istaknuvši kako to ne bi bilo dobro i kako bi imalo prevelik odjek.⁵⁶

Kardinal Stepinac preminuo je 10. veljače 1960., nakon čega su nastali problemi s državnim vlastima oko mjesta njegova pokopa. No, na kraju su vlasti procijenile da je politički mudrije omogućiti pokop kardinala Stepinca u zagrebačkoj prvostolnici.

---

⁵⁶ HDA, KOVZ, kut. 39, pov. br. 54/1-1959.

III. CRKVENO-DRŽAVNI ODNOSI NA PODRUČJU ĐAKOVAČKE I SRIJEMSKE BISKUPIJE 1945.-1960.

1. Prilike u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji neposredno nakon Drugog svjetskog rata

Nakon što je ujedinjenjem dviju biskupija, Bosanske i Srijemske, 1773. godine, uspostavljena jedinstvena Đakovačka ili Bosanska i Srijemska biskupija, započeo je proces teritorijalne reorganizacije, koji je imao značajne faze tijekom 20. stoljeća, a završen je prije nekoliko godina.⁵⁷ Dekanati sjeverne Slavonije i južne Baranje, koji su dotad bili u sastavu Pečuške biskupije, nakon Prvog svjetskog rata, odnosno 1923. godine, dani su na upravu đakovačkom biskupu, kao apostolskom administratoru. Kada je uspostavljen NDH 1941. godine područje južne Baranje pripojeno Mađarskoj, baranjske su župe ponovno došle pod crkveno-administrativnu upravu generalnog vikara Pečuške biskupije, što je potrajalo sve do 1953. godine kada je dekretom Svete Stolice uprava nad 17 baranjskih župa vraćena apostolskom administratoru Đakovačke i Srijemske biskupije. Do konačnog pripojenja dekanata sjeverne Slavonije i južne Baranje došlo je 1971. godine, kada je nadležnost Đakovačke i Srijemske biskupije uspostavljena nad ukupno pet arhiđakonata – Katedralni, Brodski, Podravsko-baranjski, Gornjo-srijemski i Donjo-srijemski. Osim toga, 1963. godine dolazi i do promjene službenog naziva biskupije kada je na molbu Biskupskog ordinarijata naziv Bosansko-srijemska biskupija sa sjedištem u Đakovu, promijenjen u Đakovačka ili Bosanska i Srijemska biskupija.⁵⁸

Uz spomenute teritorijalne promjene, Đakovačka se biskupija sredinom 20. stoljeća našla u središtu intenzivnih društveno-političkih gibanja, kao što su ratna zbivanja, promjene političkih sustava i velike demografske promjene. Uspostava komunističkog režima 1945.

⁵⁷ Dana 18. lipnja 2008. godine odlukom pape Benedikta XVI. ponovno je uspostavljena Srijemska biskupija, dotad pripojena Đakovačkoj biskupiji, a za biskupa imenovan je msgr. Đuro Gašparović. Uspostavljanje crkvene pokrajine Đakovačko-osječke, biskupija Đakovačko-osječka izdignuta je na metropolitansko sjedište, dok je umjesto naslova "bosanska" dodan naslova "osječka". Za prvog nadbiskupa metropolita imenovan je dotadašnji đakovačko-srijemski biskup msgr. Marin Srakić.

⁵⁸ *Šematizam Katoličke crkve*, Zagreb, 1975., str. 138; NAĐ, spisi Apostolske administrature (dalje: AA), 47/1952 (25. veljače 1952.).

godine označila je veliki zaokret u društvenom, kulturnom, političkom, ali i znatne promjene u crkvenom i vjerskom životu.

Pred kraj Drugog svjetskog rata Đakovačka i Srijemska se biskupija našla u središtu zbivanja budući da se glavnina završnih ratnih operacija s kraja 1944. i prve polovice 1945. godine odvijala upravo na njezinu području. S ciljem utvrđivanja stanja u župama Đakovačke i Srijemske biskupije, tijekom prvih poslijeratnih mjeseci, na traženje biskupa Antuna Akšamovića župnici šalju izvješća o prilikama u svojoj župi, osvrćući se na broj župljana, stanje župne crkve, župnog doma i gospodarstva. Navedena izvješća svjedoče o iznimno teškom materijalnom stanju većine župa koje zbog ratnih zbivanja tijekom jeseni 1944. godine nisu bile u mogućnosti zasijati potrebne poljoprivredne kulture. U takvim okolnostima župnici su ostali bez stalnog izvora prihoda, a njihovo je daljnje uzdržavanje ovisilo o dobrovoljnim prilozima ratom osiromašenih župljana.

Normalizaciju vjerskog života dodatno su otežavale i teškoće u prometu, osobito željezničkom, zbog čega pojedini župnici nisu bili u mogućnosti posjećivati svoje filijalne crkve i održavati bogoslužja. Osim toga, Đakovačka i Srijemska biskupija bila je suočena i s velikim brojem upražnjenih župa, kojih je prema podacima iz 1945. godine bilo ukupno 34, što je činilo gotovo trećinu od ukupnog broja župa.⁵⁹ Razlog tomu dijelom je u prethodno navedenim župnim neprilikama, a dijelom u činjenici da je određeni broj svećenika, uslijed ratnih zbivanja, izbjegao iz svojih župa, dok je znatan dio njih stradao tijekom posljednjih mjeseci rata ili su, našavši se u nemilosti novih vlasti, nasilno odvedeni iz svojih župnih domova.

Jedna od posebnosti Đakovačke i Srijemske biskupije bila je i njezina teritorijalna nadležnost, koja je obuhvaćala granično područje sa Srbijom kao i dio područja u Srbiji, odnosno Autonomnoj pokrajini Vojvodini. Zbog izuzetne vjerske i nacionalne izmiješanosti tih pograničnih dijelova, uspostava komunističke vlasti na tom je području bila nešto drugačija od uobičajene prakse. Naime, u listopadu 1944. godine, prema Brozovoj zapovijedi uspostavljena je Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju, s ciljem što žurnije normalizacije prilika u tim krajevima i stvaranja uvjeta za "redovno funkcionisanje narodne demokratske državne vlasti".⁶⁰ U obrazloženju, objavljenom mjesec dana poslije, ističe se kako u tim krajevima živi veliki broj Nijemaca i Mađara te da "usled velikog broja tih neprijateljskih elemenata, koji žive u našoj sredini, naša narodna vlast nije mogla odmah da ima onaj autoritet koji bi trebala i morala da ima. (...) Sve te zadatke teško bi mogla da izvrši narodna vlast i zbog svega toga uvedena je u ovim našim krajevima Vojna uprava".⁶¹ U takvim uvjetima dvostruke organizacije vlasti, vojne i civilne, zadaća Katoličke crkve u očuvanju nacionalnog i vjerskog identiteta našla se na dodatnom iskušenju.

Tijek uspostave komunističke vlasti i raspoloženje mjesnog stanovništva najbolje se može pratiti u političkim izvješćima nižih službenika vojnih ili civilnih vlasti na terenu, upućenih nadležnim tijelima. U jednom takvom izvješću ističe se kako hrvatsko stanovništvo u Slavoniji pokazuje određeno nepovjerenje prema novim vlastima te da nisu uvjereni "da

⁵⁹ NAĐ, Akšamovićev prezidijal (dalje AP), 26/1945 (bez nadnevka).

⁶⁰ Naredba Vrhovnog zapovjednika NOV i PO Jugoslavije Josipa Broza Tita o uspostavi Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja*, knj. 2, priredio V. GEIGER, Slavonki Brod, 2006., str. 67-68.

⁶¹ Glavni NOO Vojvodine izvješćuje sve NOO-e u Banatu, Bačkoj i Baranji o razlozima uvođenja Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 78-79.

se sada u ovim danima zapravo prvi puta u svojoj historiji rađa zaista sretna i slobodna domovina Hrvatska”.⁶² Također se spominju i učestale pljačke kuća i trgovina od strane vojnih postrojbi, koje su zbog takvog postupanja ostavile loš dojam kod mjesnog stanovništva i upozorava se da takvi “slučajevi bacaju lošu sliku na našu vojsku, otežavaju politički rad u narodu i odbijaju mase od nas”.⁶³

Važan dio političkih izvješća bili su i osvrti na rad ‘reakcije’, ‘narodnih neprijatelja’ ili ‘protudržavnih elemenata’. Osim ‘križara’ i pristaša HSS-a, najčešće zvanih ‘mačekovcima’, u red pomagača fašizma ubrajani su i pripadnici Katoličke crkve: “Stup reakcije, njen organizator i nosioc je Katolička crkva i njen kler, skoro stopostotno na čelu sa nadbiskupom Stepincem. /.../ Popovi djeluju vrlo oprezno i lukavo iskorišćavajući vjersku zaostalost naroda, opće teško stanje izazvano ratom, opću nestašicu živežnih namirnica, sušnu i nerodnu godinu itd.”⁶⁴ Jedinstvena državna politika prema Katoličkoj crkvi u Đakovačkoj i Srijemskoj je biskupiji bila dodatno potencirana stavom mjesnih partijskih tijela kako je riječ o biskupiji s “najjačom popovštinom u Slavoniji”.⁶⁵ U skladu s tim, djelovanje katoličkog svećenstva i njegov utjecaj u narodu bili su pod stalnim povećalom mjesnih tijela vlasti, koja su zatim o svemu potanko izvješćivala svoje nadređene. Nesklonost stanovništva prema novom režimu u tim se izvješćima objašnjavala prevelikim utjecajem “popova”, koji u svojim propovijedima plaše narod “baukom komunizma” i govore “kako ovo neće ostati ovako, te kako naša vlast nije demokratska već komunistička”.⁶⁶ Također se u većini izvješća s terena uočava i zabrinutost vlasti zbog prevelike podložnosti mladeži “štetnom utjecaju” svećenstva, što se trebalo spriječiti njihovim uključivanjem u različite omladinske organizacije i sudjelovanjem u zajedničkim radnim akcijama: “Na takovim radovima trebalo bi omladinu sjediniti i putem štampe popularizirati tako da bi ista omladina dobila poleta za zajednički rad i onda omladini pričti, socijalističkom izgradnjom. Mišljenja smo da bi samo na taj način odvojili omladinu od klera i ujedinili je.”⁶⁷

Neposredno nakon rata na području Đakovačke biskupije učestala je bila i pojava čudesnih ukazanja, koje su vlasti tumačile kao “jedan od oblika uticaja na vernike, putem srednjovekovnog iskorišćavanja prostodušnosti pojedinih građana”.⁶⁸ O jednom takvom slučaju na području Velike Kapanice govori i sljedeće izvješće: “Klero fašisti počinju da djeluju na svoj način te pronalaze razne forme preko kojih će okupiti i vezati narod za

⁶² Štab VI. korpusa NOV i PO Jugoslavije izvješćuje Glavni štab NOV i PO Jugoslavije o stanju u “novoslobodenim krajevima Slavonije”, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 69.

⁶³ OZNA III. za Hrvatsku, Zagreb opisuje stanje u Slavoniji, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 188-189.

⁶⁴ Javni tužitelj Hrvatske Zagreb izvješćuje javnog tužitelja DF Jugoslavije Beograd o političkim prilikama u Hrvatskoj, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 285.

⁶⁵ Državni arhiv Osijek (dalje DAO), Fond 309, Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5 (*Politički izvještaji, referati, agitacija i propaganda 1945.-1950.*), 18. svibnja 1945.

⁶⁶ DAO, Fond 308, Kotarski komitet SKH Donji Miholjac 1945.-1955., Opći spisi, kut. 1, 18/45 (18. svibnja 1945.); Okružni komitet KP Hrvatske SlavonSKI Brod izvješćuje Oblasni komitet KP Hrvatske Osijek o političkom stanju u Okrugu, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 201.

⁶⁷ DAO, Fond 308, Kotarski komitet SKH Donji Miholjac 1945.-1955., Opći spisi, kut. 1, Sastanak Partijske jedinice OZN-a Donji Miholjac (bez nadnevka i broja spisa).

⁶⁸ Branko PETRANOVIĆ, *Aktivnost rimokatoličkog klera protiv srediivanja prilika u Jugoslaviji (mart 1945.-septembar 1946.)*, u: *Historija XX. veka*, Zbornik radova V, Beograd 1963., str. 283.

sebe. Prije par dan povikali su da se u Velikoj Kopanici pojavilo neko čudo, te narod ide sada da gleda što tamo ima.”⁶⁹ Daleko veći odjek imao je slučaj navodnog ukazanja Majke Božje u selu Bošnjaci, o kojemu se u srpnju 1945. godine pisalo i na stranicama *Vjesnika*. U opsežnom referatu nastalom nakon višednevnog boravka predstavnika slavonskobrodskog okruga u Bošnjacima iznesen je zaključak da je riječ o “centru reakcije na kotaru”. Ističe se kako djeca, nahuškana od roditelja i drugih fašista, prije svega tamošnjeg župnika Marijana Galovića, govore kako svaki dan vide Majku Božju, zbog čega se u selu svaku večer okuplja više stotina, a vikendom više od tisuću ljudi. Prema informacijama dobivenim od strane tamošnjeg tajnika Jedinствene narodnooslobodilačke fronte (JNOF), djeca su Majku Božju prvi put vidjela još za vrijeme rata, ali da su tek po njegovu završetku “bivši prijatelji ustaša i Nijemaca počeli sa razornim radom”, potičući narod “na ovo vjersko ludilo”. Tom su prilikom predstavnici vlasti razgovarali i sa župnikom Galovićem, koji se požalio na ponašanje vlasti zbog oduzimanja kukuruza, istaknuvši da su time katoličko svećenstvo i crkva poniženi.⁷⁰

Tijekom kolovoza i rujna 1945. godine partijska izvješća o djelovanju katoličkog svećenstva na pojedinim kotarevima bili su u znaku pastirskog pisma iz rujna 1945. i nadolazećih prvih izbora za Ustavotvornu skupštinu, koji su za vlasti bili od iznimne važnosti. Tako se u izvješću s donjomiholjačkog kotara govori o sastanku župnika s toga kotara na kojemu je donesena odluka da pastirsko pismo prvi pročita župnik iz Radikovaca Josip Žerdin i ustanovi kakva će biti reakcija vjernika. Prema njihovu mišljenju, župnik “nije postigao cilj koji je mislio” i to zahvaljujući kampanji koja se protiv pastirskog pisma vodila preko Narodne fronte.⁷¹ Po pitanju izbora u izvješćima se uglavnom navode primjeri opstrukcije od strane svećenstva, koji su za dan izbora predvidjeli održavanje raznih procesija i misa, a također se navode i slučajevi odgovaranja vjernika od izlaska na izbore: “U Vukovaru su čak popovi na ispovijedi šaputali ‘ne ići na izbore’ ili ‘izbori se neće uopće održati’ ‘izbori neće biti priznati’ itd. Govorili su isto tako da će posle izbora nastati progon Hrvata.”⁷²

Informacije dobivene s terena u obliku političkih izvješća komunističkim su vlastima trebale poslužiti za osmišljavanje djelotvorne strategije protiv Katoličke crkve, koja je za vlast predstavljala središte “okupljanja svih nezadovoljnika i nama neprijateljski raspoloženih elemenata”. Svjesni tradicionalne privrženosti naroda Katoličkoj crkvi, osobito u ruralnim područjima, vlasti su nastojale pridobiti i pojedine svećenike, koji bi svojom suradnjom s režimom utjecali i na stvaranje nešto pozitivnijeg stava među vjernicima prema novom državno-političkom uređenju. S tim u vezi, izuzetno ambiciozna namjera vlasti bila je da utvrde “za svakog pojedinog popa na koji način voditi borbu protiv njega ili na koji način ga približiti Fronti”. Ističući da “treba udarati po popovima, a ne po vjeri”, republičke su vlasti u Zagrebu često kritizirale mjesne partijske dužnosnike da “glupo i nepotrebno napadaju vjeru

⁶⁹ DAO, Fond 309, Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5, 20. kolovoza 1945.

⁷⁰ DAO, Fond 309, Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5, Referat sa kotara Vinkovačkog i Županjskog od 4.VII. do 7.VII.1945.

⁷¹ DAO, Fond 60, Okružni Narodni odbor Osijek 1944/1945.-1947., Povjerljivi spisi, kut. 2, Pov. 160/1945 (26. listopada 1945.).

⁷² Javni tužitelj Okruga Osijek izvješćuje javnog tužitelja NR Hrvatske Zagreb o političkom stanju u Okrugu Osijek, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 582; *Zapisnici Politburoa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945.-1952*, Svezak 1, priredila Branislava Vojnović, Zagreb, 2005., str. 137.

i na taj način okupljaju oko popova one koji vjeruju”. U borbi “protiv neprijateljskog rada popova” iznimno važna uloga bila je namijenjena različitim omladinskim organizacijama i Antifašističkom frontu žena (AFŽ). Te su organizacije svojim angažmanom, osobito na kulturno-prosvjetnom polju, trebale okupiti što veći broj pripadnika onih društvenih skupina čija je povezanost s Crkvom, a samim time i podložnost utjecaju katoličkog svećenstva, predstavljala veliku zapreku u ostvarenju ideološko-političkih ciljeva komunističkog režima.⁷³

2. Uloga đakovačkog biskupa Antuna Akšamovića u crkveno-državnim odnosima nakon 1945. godine⁷⁴

Antun Akšamović rođen je u Garčinu kraj Slavenskog Broda 1875. godine. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Vinkovcima, gdje je i maturirao. Studij bogoslovije završio je u Đakovu, gdje je i zaređen 1899. godine. Prvu službu, onu kapelansku, obnašao je u Drenju, a zatim u Đakovu. U razdoblju od 1901. do 1920. godine obnašao je razne službe – prefekta Dječaćkog sjemeništa u Osijeku, profesora Visoke bogoslovne škole za moral i pastoral, ekonomu sjemeništa, člana Biskupskog konzistorija te rektora Biskupskog bogoslovnog sjemeništa. Đakovačkim biskupom imenovan je 11. lipnja 1920. godine, a posvećen po zagrebačkom nadbiskupu Antunu Baueru 29. lipnja 1920. godine. Tri godine poslije Akšamović je na upravu, kao apostolski administrator, dobio i dva dekanata sjeverne Slavonije, koji su dotada bili sastavni dijelovi Pečuške biskupije.

Službu đakovačkog biskupa i apostolskog administratora sjeverne Slavonije, Akšamović je obnašao sve do 1942. godine. Naime, te je godine, iz nepoznatih razloga, Akšamović Svetoj Stolici podnio ostavku na navedene službe. Rješenje Svete Stolice uslijedilo je nakon šest tjedana, a Akšamovićeva je ostavka djelomično prihvaćena te je razriješen dužnosti rezidencijalnog biskupa i imenovan apostolskim administratorom Đakovačke i Srijemske biskupije s naslovom titularnog biskupa “Episcopus Augustopolitanus in Phrygia”.⁷⁵ Tom odlukom Đakovačka i Srijemska je biskupija ostala bez rezidencijalnog biskupa, a upravljanje biskupijom preko apostolskog administratora zadržalo se idućih 17 godina, odnosno do 1959. godine kada je za rezidencijalnog đakovačkog biskupa imenovan Stjepan Bäuerlein.

Za razliku od većine katoličkih biskupa u Hrvatskoj, Akšamović je po završetku rata zauzeo pozitivan stav prema novouspostavljenoj Federativnoj Jugoslaviji na čelu s KPJ. U razgovoru sa župnikom iz srijemskog sela Golubinci, Petrom Masnićem, koji je poslije objavljen i u listu *Slobodna Vojvodina*, Akšamović ulazak partizana u grad Đakovo opisuje kao “historijski dan” kada su se svi uvjerali “kako su izmišljene svakovrsne strahovite laži koje je o našoj herojskoj vojsci i njenom rukovodstvu širio okupator putem radija i štampe”. Osvrćući se na susret Broza i Bakarića s predstavnicima Katoličke crkve iz Zagrebačke nadbiskupije

⁷³ *Zapisi Politbira*, sv. 1, (2005.), str. 238, 249, 253.

⁷⁴ O ovoj problematici kao i općenito o crkveno-državnim odnosima u Đakovačkoj biskupiji od 1945. do 1959. detaljnije vidi u: Slađana JOSIPOVIĆ, *Odnos komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u vrijeme biskupa Antuna Akšamovića (1945.-1959.)*, Doktorska disertacija, Zagreb, 2010.

⁷⁵ Akšamovićevo pismo Ritigu od 26. rujna 1952. godine, u: Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje NAZ), Ostavština Svetozara Ritiga (dalje: OSR), svezak 44.

početkom lipnja 1945., Akšamović ističe “da možemo imati puno povjerenje u naše državno rukovodstvo na čelu s maršalom Titom”. Na kraju dodaje: “Kako je naš narodni heroj narode Jugoslavije vodio u borbi za slobodu, tako nam je živa želja da naše narode mudro vodi u izgradnji i obnovi naše opustošene zemlje u duhu bratstva i jedinstva naših naroda. U tome visokom državničkom poslu naše svećenstvo i vjernici naše biskupije će ga savjesno pomagati i na tom putu slijediti.”⁷⁶

U skladu s navedenom izjavom Akšamovićev stav prema komunističkim vlastima i u idućim je godinama bio u znaku spremnosti za rad na sređivanju crkveno-državnih odnosa. Da je bio jedan od rijetkih biskupa koji je bio u dobrim odnosima i spreman na suradnju s komunističkim režimom, svjedoči i izvješće hrvatske vjerske komisije Saveznoj komisiji za vjerska pitanja u kojem stoji da su s “Komisijom surađivali rijetki biskupi kao što su biskup šibenski Jerolim Mileta, biskup senjski Viktor Burić i biskup đakovački Antun Akšamović”.⁷⁷ S druge strane i same su vlasti simpatizirale Akšamovića zbog njegova pozitivnog držanja prema novom društveno-političkom poretku, što je vidljivo i iz podatka da su predstavnici Komisije za vjerska pitanja čak tri puta posjetili Akšamovića, što nije bila uobičajena praksa jer su predstavnici Katoličke crkve uglavnom bili pozivani u Komisiju.⁷⁸ Naklonost vlasti prema đakovačkom biskupu mogla bi se dijelom objasniti i činjenicom da je Akšamović bio na čelu biskupije koja je predstavljala Strossmayerovo naslijeđe, na čije su se jugoslavenstvo komunističke vlasti često pozivale, nastojeći uvjeriti javnost kako je upravo komunistički režim ostvario Strossmayerovu ideju jugoslavenstva. Upravo je zbog toga i sam Akšamović često u svojim predstavkama, upućenim nositeljima vlasti, spominjao biskupa Strossmayera, nastojeći na taj način udobrovoljiti vlasti i osigurati pozitivan odgovor. Kada je povodom svog 84. rođendana odlikovan jednim od najvećih državnih odličja, Ordenom bratstva i jedinstva, Akšamović se u govoru zahvale također osvrnuo na biskupa Josipa Jurja Strossmayera, istaknuvši: “Ja sam nasljednik velikoga biskupa Strossmayera.(...) Ja sam imao baštiniti i čuvati ideologiju Strossmayerovu. Ja sam ju doista čuvao i njegovao. (...) Što je Strossmayer zamislio to je Maršal Tito ostvario i učinio svojnom jugoslavenskih naroda. Bratstvo i jedinstvo je danas snaga i slava nekada pocijepanih Jugoslavena. Drugi razlog je u tome što je Maršal Tito nacionalnu politiku Jugoslavije postavio na temelje podpune ravnopravnosti.”⁷⁹

Vrlo važan čimbenik u odnosima između Akšamovića i komunističkih vlasti bilo je i njegovo prijateljstvo s predsjednikom republičke Komisije za vjerska pitanja msgr. Svetozarom Ritigom, koji je kao i Akšamović, bio rodom iz Slavenskog Broda. Njihovo poznanstvo i prijateljstvo trajalo je dugi niz godina, a ponajbolje se može pratiti iz opsežne prepiske nastale nakon 1945. godine.⁸⁰ Proučavajući njihovu međusobnu prepisku može se zaključiti kako su Akšamovićeви dobri odnosi s vlastima velikim dijelom i rezultat njegova

⁷⁶ NAĐ, AP, 30/1945, bez nadnevka.

⁷⁷ Miroslav AKMADŽA – Margareta MATIJEVIĆ, *Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti*, u: ČSP, br. 2, Zagreb, 2006., str. 435.

⁷⁸ M. MATIJEVIĆ, *Odnos Komisije za vjerska pitanja i bosansko-srijemskog biskupa Antuna Akšamovića*, u: *Zbornik u čast Hrvvoja Matkovića*, Zagreb, 2005., str. 191.

⁷⁹ M. AKMADŽA – M. MATIJEVIĆ, *Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti*, (2006.), str. 436-437.

⁸⁰ Prepiska se danas čuva u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu u sklopu Ostavštine Svetozara Ritiga.

prijateljstva s Ritigom, koji je zahvaljujući svom političkom položaju posredovao i zalagao se u svim važnijim pitanjima za Đakovačku i Srijemsku biskupiju i biskupa Akšamovića.

Iako se Akšamović u pojedinim trenucima nije libio uputiti kritiku predstavnicima komunističkog režima u pogledu rješavanja crkveno-državnih odnosa, ton njegovih okružnica i pisama uglavnom je odražavao pomirljivost i nadu da se odnosi između Katoličke crkve i države mogu urediti na obostranu korist, uz isticanje osobne spremnosti da u tome pomogne. Moglo bi se zaključiti da je Akšamović kao svećenik i biskup osjećao i uviđao svu težinu položaja Katoličke crkve u Jugoslaviji, ali je u svojoj kritici postojećeg režima bio vrlo oprezan i nikada nije prelazio granicu koja bi mogla dovesti do narušavanja njegovih odnosa s vlastima. Potvrdu ovoga zaključka možemo pronaći i u pismu upućenom Ritigu u rujnu 1945. u kojem Akšamović, na tragu pastirskog pisma, iznosi primjedbe na račun državnih vlasti i njihove politike prema Katoličkoj crkvi, ali na kraju izražava svoju zabrinutost zbog moguće negativne reakcije: "Ja se bojim, da će naš memorandum Maršalu [Brozu] biti shvaćen kao optužnica Režima i da će nas prikazati kao da smo na liniji opozicije, ali je sigurno da drugo ne želimo nego mir i sklad između Crkve i Države."⁸¹

Unatoč dobrim odnosima s novom vlašću, bilo je i onih koji nisu bili skloni Akšamoviću smatrajući ga suradnikom ustaškog režima. Posebno je zanimljiva činjenica da se u djelu Viktora Novaka *Magnum crimen*, objavljenom 1948. godine, u kojem autor na više od tisuću stranica progovara o Katoličkoj crkvi, Vatikanu i njihovu "protunarodnom djelovanju" tijekom cijelog 20. stoljeća, uz zagrebačkog nadbiskupa Stepinca najviše spominje upravo biskup Akšamović. To se ponajprije odnosi na Akšamovićevo držanje za vrijeme Drugog svjetskog rata, tijekom kojeg je, prema njegovu tumačenju, kao i zagrebački nadbiskup "dao primjer svome kleru kako treba da se služi NDH". Novak također spominje i pojedine Akšamovićeve okružnice u kojima otvoreno govori protiv NOP-a i zagovara prijelaze pravoslavnog stanovništva na katoličku vjeru. Opisujući njegovo ponašanje nakon uspostave komunističkog režima 1945. godine, Novak Akšamovića naziva "političkim kameleonom", koji svoje stavove prilagođava trenutačnoj političkoj situaciji. S tim u vezi ističe kako je u vrijeme bivše Jugoslavije govorio o "moćnoj i nesalomljivoj Jugoslaviji", da bi se zatim stavio u službu ustaškog režima, a konačnu "transformaciju" doživljava po završetku rata.⁸² U prilog Akšamoviću nije išla ni činjenica da je bio potpisnik biskupske poslanice od 24. ožujka 1945. godine, koju su komunističke vlasti tumačile kao otvoreno podržavanje ustaškog režima. U pismu Ritigu od lipnja 1945. godine, Akšamović ističe da nije bio pozvan ni na kakvu istragu u svezi s poslanicom, koja je prema njegovim riječima, "radi strahovitog zbivanja u zemlji bila potrebna". Napominje kako poslanica nije u opreci s NOP-om jer ne govori o NDH, nego o "vlastitoj državi", koja je osigurana i u Federativnoj Jugoslaviji. Do nesporazuma je došlo jer je list *Hrvatski narod* objavio netočnu verziju teksta, a jedini se izvorni tekst nalazi u *Katoličkom listu*, iz kojega je jasno vidljivo da poslanica nije usmjerena protiv partizanskog pokreta, nego protiv svih neodgovornih elemenata među partizanima, četnicima i ustašama.⁸³ Unatoč navedenim Akšamovićevim tvrdnjama i navodima u poslanici u kojima se govori o zločincima "s bilo koje strane" i potrebi njihova kažnjavanja, neosporna je činjenica kako se

⁸¹ Akšamovićevo pismo Ritigu od 23. rujna 1945., u: NAZ, OSR, svezak 44.

⁸² Viktor NOVAK, *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., str. 566, 568, 570, 618, 812, 969-975.

⁸³ Akšamovićevo pismo Ritigu od 17. lipnja 1945., u: HDA, KOVZ, kut. 326.

ožujska poslanica prije svega odnosila na partizane i komuniste, koje se u poslanici naziva neprijateljima Katoličke crkve i pristašama “materijalističkog komunizma”.⁸⁴ Iako Akšamović u pismu tvrdi da nije upoznat s istragom u svezi sa spomenutom poslanicom, očito je postojala određena bojazan od mogućeg uhićenja, što je zasigurno pojačalo i pritvaranje nadbiskupa Stepinca u svibnju 1945. godine. O tome izvješćuju i partijske organizacije iz Đakova u kojima stoji kako biskup Akšamović “neprestano oblijeće” njihove ustanove zbog straha od uhićenja: “Sam biskup kad je dočuo preko naših novina da ga napadamo što je potpisao prosvjed katoličkih svećenika protiv NOB-a, došao je u Komandu mjesta Djakovo sa nekim podacima kako se on za vrijeme Jugoslavije izjašnjavao za federaciju i poslije u razgovoru je rekao da se nadao da će biti uhapšen svakog časa od naše strane.”⁸⁵

Da je biskup Akšamović neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata bio pod određenom prismotrom državnih vlasti, dokazuju i spisi Službe državne sigurnosti u kojima su sadržani dokumenti i izjave o njegovu držanju tijekom ustaškog režima. Među njima nalazi se službeni Akšamovićev dopis upućen u lipnju 1942. godine Državnoj komisiji Hrvatskog državnog muzeja s popisom dvadeset pravoslavnih crkava, koje su na području Đakovačke i Srijemske biskupije pretvorene u katoličke, kao i obrazac prijedloga za njegovo odlikovanje Veleredom sa zvijezdom uz obrazloženje: “Za predanu suradnju s državnom vladom i državnim oblastima u svim narodnim i vjerskim pitanjima svoje biskupije.”⁸⁶

Uz sve okolnosti koje nisu išle u prilog biskupu Akšamoviću i optužbe s kojima je bio suočen, njegov odnos s komunističkim vlastima ipak nije bio narušen. Razlog tomu zasigurno leži u činjenici kako komunističkim vlastima nije bilo u interesu obračunavati se s jednim od rijetkih biskupa koji je pokazao spremnost za suradnjom i pozitivno se izjasnio o postojećem političkom sustavu. Umjesto toga, vlasti su Akšamovićevu spremnost za dijalogom nastojale iskoristiti za razbijanje jedinstva Katoličke crkve na čelu s nadbiskupom Stepincem i kao argument da za loše crkveno-državne odnose nije kriva državna vlast, nego pojedini biskupi koji odbijaju svaki kontakt s vlastima.

Nakon što je tijekom rata podnio ostavku na službu đakovačkog biskupa, koju je Sveta Stolica djelomično uvažila, početkom 1950-ih godina dolazi do novih promjena u upravi Đakovačke i Srijemske biskupije, na što je uvelike utjecala Akšamovićeva visoka životna dob i zdravstveno stanje, koji su dodatno otežavali normalno obavljanje biskupskih dužnosti. Naime, u lipnju 1951. godine Sveta je Stolica za naslovnog biskupa Herakleje Ponske i pomoćnog biskupa đakovačkog s ovlastima rezidencijalnog biskupa imenovala Stjepana Bäuerleina, profesora i duhovnika Biskupskog bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. Do ovog imenovanja došlo je na Akšamovićev zahtjev kada je od strane Apostolske nuncijature u Beogradu izvješten o namjeri Svete Stolice da se Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji pripoji 17 baranjskih župa, koje su dotad bile u sastavu Pečuške biskupije. Zbog “starosti i staračkih defekata” i nepoznavanja mađarskog jezika Akšamović se tome usprotivio i predložio da se Baranja pripoji Bačkoj Subotici ili da mu se odredi pomoćni biskup ili nasljednik. Papinski

⁸⁴ Lucijan KORDIĆ, *Mučeništvo Crkve u Hrvata*, Chicago, 1988., str. 60.

⁸⁵ DAO, Fond 309 (dalje: DAO 309), Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5, 18. svibnja 1945.; Okružni komitet KP Hrvatske Slavonski Brod izvješćuje Oblasni komitet KP Hrvatske Osijek o stanju u Okrugu, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006), str. 201.

⁸⁶ HDA, Fond Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, Služba državne sigurnosti (dalje RSUP SRH, SDS), kut. 6, 2733/1942 (8. lipnja 1942.), 111/559 (21. ožujka 1944.).

nuncij Joseph Patrich Hurley prosljedio je Akšamovićev zahtjev Svetoj Stolici, no kako ni nakon nekoliko mjeseci nije stigao nikakav odgovor, Akšamović je svoj zahtjev obnovio u rujnu 1950. godine. Dekret pape Pija XII. uslijedio je 15. lipnja 1951. godine i prema njemu je biskup Akšamović i dalje ostao apostolski administrator te zadržao nadležnost u crkveno-državnim poslovima, dok je biskup Bäuerlein preuzeo poslove dušobrižničke službe i vjerske inspekcije župa. Iako ga Sveta Stolica nije posavjetovala glede izbora kandidata za novog biskupa, navedenom podjelom poslova u biskupiji i ograničenom jurisdikcijom Akšamović je, prema svemu sudeći bio zadovoljan, što je u nekoliko navrata istaknuo u pismima Ritigu.⁸⁷

Nakon primanja papina dekreta o imenovanju biskupom, Bäuerlein je na sjednici Stolnog kaptola u obraćanju prisutnim kanonicima i biskupu Akšamoviću istaknuo da prihvaća “teški teret biskupske časti, ali i odgovornost rezidencijalnog biskupa”, uz molbu da mu Akšamović svojim savjetima i iskustvom bude na pomoći te da i dalje pred državnim vlastima zastupa interese biskupije. Biskupsko ustoličenje pomoćnog biskupa đakovačkog Stjepana Bäuerleina održalo se na blagdan Sv. Petra i Pavla, 29. lipnja 1951. godine u Stolnoj crkvi u Đakovu, a crkveni obred posvete održao je beogradski nadbiskup i vršitelj dužnosti predsjednika Biskupske konferencije Josip Ujčić.⁸⁸

Budući da biskup Bäuerlein, za razliku od biskupa Akšamovića, nije bio sklon suradnji i kontaktima s državnim vlastima, komunistički je režim u njegovu imenovanju vidio novu akciju Svete Stolice protiv Jugoslavije. Prema njihovu tumačenju protujugoslavenska inicijativa Svete Stolice odražavala se upravo u biskupskim ustoličenjima onih crkvenih poglavara koji su bili neprijateljski raspoloženi prema vlastima. U tom smislu glavni povod postavljanja Bäuerleina za pomoćnog biskupa za komunistički je režim bio umanjivanje utjecaja, vlastima lojalnog Akšamovića. Na nepovoljan stav vlasti prema njemu upozorio je i osječki župnik Pavao Matijević, koji je u pismu Bäuerleinu napomenuo kako vlasti vode opširnu evidenciju o njemu i njegovu radu te da se i sam šef milicije u Osijeku raspitivao zašto je on kraj živog biskupa Akšamovića također imenovan biskupom.⁸⁹

Idućih mjeseci u različitim novinskim publikacijama uslijedila je medijska kampanja protiv biskupa Bäuerleina, a samim time i protiv vatikanske politike postavljanja biskupa. Tako u članku *Tko se kome miješa u unutrašnje stvari ili kakvi se ljudi postavljaju za visoke crkvene funkcionere u Jugoslaviji*, objavljenom u *Vjesniku* 24. studenog 1951. godine, autor odgovara na pisanje talijanskog lista *L'Osservatore Romano* o jugoslavenskom miješanju u unutarnje stvari Svete Stolice. Obrazlažući kako zapravo Sveta Stolica svojom kadrovskom politikom nastoji utjecati na prilike u zemlji, ističe kako “na rukovodeća mjesta u crkvenoj hijerarhiji dolaze ljudi provjereni u borbi protiv komunizma”, čiji je glavni zadatak ometanje nastojanja vlasti prema daljnjem državnom napretku. Kao prvi primjer vatikanske kadrovske politike navodi se upravo imenovanje biskupa Bäuerleina, uz napomenu da su i sami svećenici i građani Đakova komentirali da je postavljen za biskupa isključivo “zbog svog ustaškog uvjerenja i djelovanja i zato što je nesumnjivo neprijateljski raspoložen prema narodnim

⁸⁷ Akšamovićeva pisma Ritigu od 12. srpnja 1949., svibnja 1951., 26. rujna 1952., 18. travnja 1952. i 27. srpnja 1953.; u: NAZ, OSR, svezak 44, i u: NAD, Fond Biskupske kancelarije (dalje BK), br. 1115/1951. (15. lipnja 1951.)

⁸⁸ NAD, BK, br. 1115/1951. (18. lipnja 1951.), 1116/1951 (26. lipnja 1951.).

⁸⁹ NAD, Bäuerleinov osobni arhiv (dalje BOA), kut. 1951.-1952., 71/1951 (5. studeni 1951.); *Zapismici Politbiroa...*, sv. 2, (2006.), str. 848, 917-918.

vlastima". U nastavku teksta nalazi se preslika prijedloga za Bäuerleinovo odlikovanje "u znak priznanja za revnostan rad oko odgoja mladeži u ustaškom duhu", potpisanog od strane ministra pravosuđa i bogoštovlja NDH Pavla Cankija.⁹⁰ Ovdje je važno napomenuti kako je biskup Akšamović u vrijeme NDH odlikovan Veleredom sa zvijezdom, većim odlikovanjem od Bäuerleinova Reda za zasluge III. stupnja, što jasno dokazuje kako optužbe komunističkih vlasti na račun biskupa Bäuerleina nisu toliko bile motivirane njegovom prošlošću nego, prije svega, trenutačnim političkim potrebama.

O biskupu Bäuerleinu u sličnom kontekstu progovorio je i Pero Car, sekretar Oblasnog komiteta KPH za Osječku oblast u izvješću o političkom djelovanju oblasne partijske organizacije. Govoreći o svećenstvu kao "najcrnjem neprijatelju napretka", Bäuerleina naziva bivšim ustaškim dužnosnikom, koji je nakon imenovanja biskupom proveo reorganizaciju svećenstva na način da su "ispremještani nedovoljno aktivni popovi, a na njihova mjesta postavljeni su reakcionarniji i aktivniji".⁹¹ Zanimljivo je da je isti dan kada je ovaj članak objavljen u *Brodskom listu*, o Bäuerleinu pisao i političko-satirični tjednik *Kerempub* koji je nerijetko na vrlo uvredljiv način pisao o Katoličkoj crkvi, svećenstvu i religiji uopće. U članku se ponovno ističe kako je Bäuerlein bio poznati organizator Ustaške mladeži, uz podrugljivu napomenu kako je riječ o isključivo vjerskoj organizaciji "za kićenje crkvi, organizaciju svete pričesti i slične nabožne rasonode". Također se, kao i u prethodnom članku, napominje kako je Bäuerlein maknuo one svećenike koji nisu bili dovoljno borbeni prema komunističkom režimu.⁹² Budući da je krajem 1952. godine došlo do prekida diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije, protuvjerska i protuvatikanska promidžba u novinskim medijima dodatno je pojačana, kao i broj članaka na temu crkveno-državnih odnosa u novim okolnostima. U jednom od takvih članaka objavljenom u *Borbi* u veljači 1953. godine, ističe se dobronamjernost i susretljivost vlasti prema Katoličkoj crkvi, ali i nepomirljivost izvjesnih vatikanskih krugova s postojanjem Jugoslavije kao državne zajednice. Kao očit primjer neprijateljske politike Vatikana navodi se kako se u Jugoslaviji progone i ekskomuniciraju oni svećenici, koji se zalažu za lojalnu suradnju s vlastima, a na najviše položaje u crkvenoj hijerarhiji biraju "neprikriveni neprijatelji" državnog poretka, kao što je biskup Bäuerlein, "nosilac ustaškog ordena i aktivni organizator ustaške omladine".⁹³

Na novinske napise i glasine o razlozima postavljanja biskupa Bäuerleina osvrnuo se i sam biskup Akšamović u jednom od pisama Ritigu u kojem kategorički odbija insinucije da je ponižen od strane Svete Stolice zbog svog nacionalno-političkog rada. Također naglašava da je bio potpuno slobodan u svojoj biskupskoj djelatnosti i da nikada zbog svog rada nije dobio primjedbu od strane apostolskog nuncija. Za razloge postavljanja Bäuerleina za pomoćnog biskupa ističe trenutačne prilike u biskupiji, koja se proteže područjem dviju republika i koje zahtijevaju "sposobna i zdrava biskupa". Na prigovore Bäuerleinu da je bio ustaša, Akšamović odgovara da je riječ o najobičnijoj podvali te da on nikada nije "zalazio u ustaške kancelarije niti na njihova vijećanja". Nadalje, pojašnjava kako je u vrijeme NDH vladala "neka manija da se daju odlikovanja" te da je Bäuerlein predložen kao nastavnik, ali odlikovanje nije nikada primio. Očito su postojale i određene zamjerke prema pomoćnom biskupu đakovačkom i

⁹⁰ *Vjesnik*, 24. studeni 1951., str. 2.

⁹¹ *Brodski list*, Slavonski Brod, 6. lipnja 1952., str. 1.

⁹² *Kerempub*, Zagreb, 6. lipnja 1952., str. 1.

⁹³ *Borba*, 17. veljače 1953., str. 2.

zbog njegova njemačkog prezimena, budući da pri kraju pisma Akšamović ističe kako su njemačko prezime imali đakovački biskup Strossmayer i zagrebački nadbiskup Antun Bauer te su stoga prigovori na Bäuerleinovo prezime u potpunosti neopravdani.⁹⁴

Tijekom idućih godina Akšamovićevo sudjelovanje u radu biskupije, pa čak i u pogledu rješavanja konkretnih crkveno-državnih problema, postupno se smanjivalo i bilo je više sporadične naravi. Budući da je biskup Bäuerlein prvotno preuzeo vjerski nadzor župa, pri čemu je učestalo dolazio u kontakt sa svećenicima na terenu, većina njih se i u određenim pitanjima crkveno-državne nadležnosti sve više za pomoć obraćala upravo biskupu Bäuerleinu. Kako je s vremenom Bäuerlein preuzimao nadležnost u gotovo svim poslovima Đakovačke i Srijemske biskupije, osjetne su bile i promjene u odnosu prema mjesnim i državnim tijelima vlasti od onoga u razdoblju aktivnog djelovanja biskupa Akšamovića. Početna podjela poslova u biskupiji između Akšamovića i Bäuerleina u potpunosti je odgovarala "mladom biskupu", kako ga je svećenstvo često oslovljavalo u pismima, jer je on zazirao od kontakata s predstavnicima vlasti, osobito od mogućnosti traženja određenih ustupaka za biskupiju. No, kako je u tim poslovima Akšamović postajao sve pasivniji, naravno i zbog svojih godina i zdravstvenog stanja, predstavnici vlasti sve više su na Bäuerleina gledali kao na jedinu odgovornu i ovlaštenu osobu za rješavanje određenih crkveno-državnih sporova na području Đakovačke i Srijemske biskupije. Na nepravilnosti u njegovu stavu prema predstavnicima vlasti Bäuerleina je prijateljski upozorio i Josip Angelo Ritig, nećak Svetozara Ritiga. U pismu poslanom početkom 1958. godine, A. Ritig, na Akšamovićevu zamolbu, iznosi stavove nadležnih vlasti o odnosima između Katoličke crkve i državnih vlasti na području Đakovačke i Srijemske biskupije. U početnom dijelu pisma A. Ritig pojašnjava zakonski okvir crkveno-državnih odnosa, napominjući da on kao predstavnik đakovačke dijeceze ima pravo koristiti sva dopuštena zakonska sredstva, kao što su molbe i žalbe, u rješavanju konkretnih slučajeva. Nadalje se osvrće na važnost vjerskih komisija u posredovanju između Crkve i države te njihovu ovlast da interveniraju u slučajevima gdje to nije dopušteno crkvenim tijelima i ustanovama. Glavna pretpostavka za pravilno djelovanje vjerskih komisija, iznosi u nastavku, jesu kontakti i suradnja između crkvenih ustanova i vjerskih komisija, u ovom slučaju Komisije za vjerske poslove pri Izvršnom vijeću Sabora NRH. Ako ovlaštene predstavnici Crkve ne žele osobne ni pisane kontakte, ni Vjerska komisija ne može na svoju odgovornost poduzimati određene korake u rješavanju pojedinih pitanja. S tim u vezi, A. Ritig nastavlja da mu nisu poznati razlozi zbog kojih se Bäuerlein ne želi koristiti tim zakonskim mogućnostima i odbija svaki kontakt s vlastima, za razliku od biskupa Akšamovića čija je spremnost za suradnjom omogućila da "đakovačka dijeceza nikako ne bude posljednjom po razvijenosti katoličkog života u njoj". Osim toga, A. Ritig ističe da su državne vlasti iz rijetkih Bäuerleinovih dopisa stekle takav dojam, da njemu kao predstavniku Đakovačke i Srijemske biskupije i nije toliko stalo do usvajanja pojedinih zahtjeva jer ni u jednom slučaju nije zatražio posredovanje Vjerske komisije u Zagrebu. Pozivajući se na dugogodišnje prijateljstvo njegove obitelji s biskupom Akšamovićem, A. Ritig izražava spremnost da i sam pomogne u ponovnoj uspostavi normalnih crkveno-državnih odnosa u biskupiji, kako bi se izbjegla moguća šteta za cjelokupni vjerski i crkveni život. Na kraju predlaže da Bäuerlein osobno zatraži susret s predsjednikom Vjerske

⁹⁴ Akšamovićevo pismo Ritigu od 26. rujna 1952., u: NAZ, OSR, svezak 44.

komisije u Zagrebu, a da se o pojedinostima toga koraka prethodno obvezno posavjetuje s biskupom Akšamovićem. Da Bäuerlein nije imao namjeru popustiti u svom otporu prema komunističkim vlastima, dokazuje i njegov prilično sažet odgovor na pismo A. Ritiga, ispisan na njegovoj poledini: "Poštovani gosp. doktore, nedavno sam bio počašćen primivši Vaš list. Srdačno Vam hvala. Posebno zahvaljujem za brigu oko duhovnog napretka moje biskupije. Kada budem ustrebao bit ću slobodan zamoliti za ponuđenu mi susretljivost."⁹⁵ Do prvog Bäuerleina susreta s predstavnicima lokalnih vlasti doći će tek u ožujku 1960. godine, kada će nakon dugog nagovaranja Bäuerlein primiti predstavnike NOK-a Osijek u svezi sa suđenjem profesorima i bogoslovima Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu.⁹⁶

Četiri mjeseca nakon što je proslavio svoj dijamantni jubilej, šezdesetogodišnjicu misništva i nakon gotovo 40 godina biskupske službe, 7. listopada 1959. godine u 84. godini života umire biskup Akšamović. Na pokopu su bili i predstavnici državne vlasti, no zanimljivo je napomenuti kako biskup Bäuerlein ni ovom prilikom nije htio na razgovor primiti nazočne članove vjerskih komisija iz Zagreba i Beograda, koji su došli na Akšamovićev pokop.⁹⁷

Bulom pape Ivana XXIII. od 12. listopada 1959., novim rezidencijalnim đakovačkim biskupom imenovan je pomoćni biskup Bäuerlein. Tim je činom nakon 17 godina upravljanja biskupijom preko službe apostolske administrature, Đakovačka i Srijemska biskupija ponovno dobila svoga rezidencijalnog biskupa.⁹⁸

U kojoj se mjeri Akšamovićeve suradnja s komunističkim režimom odrazila na položaj Katoličke crkve u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji, odgovor će uvelike dati stranice koje slijede. Svakako je potrebno istaknuti da su česti bili slučajevi u kojima je Akšamović za pojedine ustupke učinjene sa svoje strane tražio određene protuusluge za svoju biskupiju, što dokazuje kako njegova podrška vlastima ipak nije bila u potpunosti bezrezervna te je svoj povlašten položaj nastojao iskoristiti i za dobrobit biskupije. Jedan od zornijih primjera njegova je okružnica svećenstvu i vjernicima iz srpnja 1945. povodom navodnog ukazanja Majke Božje u Bošnjacima. U okružnici je Akšamović istaknuo da unatoč tome što su se vijesti o događajima u Bošnjacima raširile po cijeloj Slavoniji i Srijemu, provedenom istragom nije potvrđeno da je uistinu riječ o natprirodnim pojavama te se stoga Bošnjacima ne može priznati status prošteništa ili svetišta. U skladu s time zabranjuje daljnje okupljanje vjernika, obavljanje javnih molitava, vršenje crkvenih obreda i služenje sv. mise, uz naputak svećenicima da imaju dužnost vjernike poučiti "neka ondje ne traže novih čudesa i novih proročanstava." Kada je u prosincu iste godine Akšamović intervenirao kod pročelnika Okružnog NO-a u Slavonskom Brodu za puštanje trojice dijecezanskih svećenika iz pritvora, nije zaboravio podsjetiti na iskazanu lojalnost: "Vi znate, da sam i u Bošnjačkom slučaju postupao lojalno prema Vašim željama, pak se nadam da ćete i Vi imati razumijevanja za moje crkvene brige i poslove."⁹⁹

⁹⁵ NAĐ, BOA, kut. 1958. (22. siječnja 1958.)

⁹⁶ M. AKMADŽA, *Biskup Stjepan Bäuerlein i crkveno-državni odnosi do 1966. godine*, u: *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, br. 14, 2007., str. 56.

⁹⁷ *Vjesnik biskupije đakovačke*, Đakovo, br. 11, studeni 1959., str. 156-158; *Vjesnik*, 10. listopada 1959., str. 2; M. AKMADŽA, *Biskup Stjepan Bäuerlein*, (2007.), str. 53-54.

⁹⁸ NAĐ, BK, 1900/1959; *Vjesnik biskupije đakovačke*, br. 12, prosinac 1959., str. 169-170.

⁹⁹ *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo, br. 5, 31. srpnja 1945.; NAĐ, BK, 2183/1945. (17. prosinca 1945.).

Međutim govoreći o utjecaju crkveno-državnih odnosa na vjerske prilike u pojedinim biskupijama, važno je istaknuti da je na njih osim zakonskih odredbi donesenih na republičkoj i saveznoj razini, uvelike utjecala i samovolja mjesnih tijela vlasti, koja su vrlo često kršila zakon pozivajući se na izuzetne mjesne prilike, što je stvaralo teškoće i samoj državnoj vlasti. Tako je u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji jedinstvena državna politika prema Katoličkoj crkvi bila dodatno potencirana upravo stavom mjesnih partijskih službenika kako je riječ o biskupiji s "najjačom popovštinom".¹⁰⁰ U skladu s tim, djelovanje katoličkog svećenstva i njegov utjecaj u narodu bili su pod stalnim povećalom mjesnih tijela vlasti, koja su zatim o svemu potanko izvješćivala svoje nadređene. Takve pojave tzv. "pogrešne revnosti"¹⁰¹ u tumačenju zakona dodatno su otežavale položaj i slobodno djelovanje katoličkog svećenstva, crkvenih ustanova, ali i samih vjernika u njihovu svakodnevnom prakticiranju vjere na području Đakovačke i Srijemske biskupije.

Uzimajući u obzir takve okolnosti, nerealno je očekivati da bi biskup Akšamović zbog svog povoljnog položaja i prijateljstva s pojedinim predstavnicima državne vlasti bio u mogućnosti u potpunosti zaštititi svećenstvo i vjernike Đakovačke i Srijemske biskupije, koji su se gotovo svakodnevno susretali s različitim oblicima gušenja vjerskih sloboda. Tako su primjeri opstrukcije vjerskog i crkvenog djelovanja na području Đakovačke i Srijemske biskupije, od strane mjesnih i državnih tijela vlasti, bili jednako brojni kao i u drugim biskupijama. Biskup Akšamović, koji je uspostavio dobre odnose s komunističkim vlastima, ipak nije uspio, niti je mogao, zaštititi pripadnike svoga svećenstva ni od sudskog progona, ali je pri tome važno napomenuti da je svoje veze s predstavnicima mjesnih i republičkih vlasti vrlo često koristio tražeći amnestiju ili pomilovanje za osuđene svećenike, što mu je, za razliku od većine katoličkih biskupa na području NRH, u velikom broju slučajeva i uspijevalo.

No, ono što se zasigurno promijenilo nakon Akšamovićeve smrti 1959. godine bio je status Đakovačke i Srijemske biskupije i novog biskupa u očima predstavnika državnih vlasti. Biskup Bäuerlein, koji je bio izrazito nepovjerljiv prema vlastima i pri tome izrazito ustrajan i principijelan, nije nastavio politiku suradnje i lojalnosti svoga prethodnika, a kao izravna posljedica takvog stava bio je i zaokret u odnosu vlasti prema biskupiji. Da su za Đakovačku i Srijemsku biskupiju nastupila drugačija vremena, pokazalo se već nekoliko dana prije Akšamovićeve smrti, kada su zbog navodne neprijateljske djelatnosti uhićeni profesori i bogoslovi Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, o čemu će više riječi biti u zasebnom poglavlju ove knjige. Takav rasplet događaja, koji je predvidio i sam kardinal Stepinac, doveo je u pitanje daljnji opstanak Bogoslovije i *Vjesnika biskupije đakovačke* te je predstavljao nesumnjiv pokušaj vršenja pritiska na novog đakovačkog biskupa u smjeru ublažavanja njegovih stavova prema komunističkim vlastima.

¹⁰⁰ DAO, Fond 309, Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5 (*Politički izvještaji, referati, agitacija i propaganda 1945.-1950.*), 18. svibnja 1945.

¹⁰¹ N. KISIĆ-KOLANOVIC, *Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema u Hrvatskoj 1945.-1952.*, u: *Časopis za suvremenu povijest* (dalje ČSP), br. 1, Zagreb, 1992., str. 56.

IV. KOMUNISTIČKA REPRESIJA PREMA KATOLIČKIM SVEĆENICIMA

1. Stradanja katoličkih svećenika u Drugom svjetskom ratu i poraću

Komunističko vodstvo partizanskog pokreta poduzimalo je vrlo rigorozne represivne mjere prema katoličkom svećenstvu još za vrijeme Drugog svjetskog rata. U literaturi postoje različiti podatci o ubijenim svećenicima, uglavnom proizašli iz različitih metodologija računanja, ali i zbog obuhvata različitih područja i različitih razdoblja. U sljedećoj tablici prikazan je ukupan broj ubijenih katoličkih svećenika u Drugom svjetskom ratu, a druga tablica pokazuje od kojih su vojski i u kojem broju ti svećenici stradali.

Tablica 1. Ubijeni katolički svećenici u Jugoslaviji¹⁰²

Godina	KC
1941.	6
1942.	22
1943.	41
1944.	60
1945.	205
Nepoznato	20
Ukupno u ratu	354
Nakon rata	31
Ukupno	385

¹⁰² Jozo TOMAŠEVIĆ, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945, Occupation and Collaboration*, Stanford, 2001., str. 572.

Tablica 2. Ubijeni svećenici prema pripadnosti izvršitelja u Jugoslaviji¹⁰³

Oružane snage	KC
Partizani	355
Ustaše	1
Četnici	24
Nijemci	3
Talijani	0
Ostali	2
Ukupno	385

Podatci otkrivaju da je u progonima partizana, ustaša i četnika ubijeno 380 svećenika Katoličke crkve, a da su njemačke, talijanske, bugarske i mađarske okupatorske snage, kao i Albanci, ljotičevci i “nepoznati”, koji su zajedno izdvojeni pod “ostali”, sveukupno ubili pet katoličkih svećenika. Prema tim podacima, Mađari nisu ubili nijednog svećenika u Hrvatskoj.

Mnogobrojne odgovore o naravi rata 1941. do 1945. i komunističkih vlasti nakon rata kriju podatci o godinama smrti. Prema jednoj analizi ubijenih svećenika s poznatom godinom smrti, do kraja 1945. ubijeno je ukupno 330 katoličkih svećenika; samo 1945. godine ubijeno je 206 svećenika, a do kraja 1951. godine još 30 svećenika.¹⁰⁴

Tablica 3. Usporedba broja ubijenih svećenika i redovnika Katoličke crkve u Hrvata 40-ih i 50-ih godina 20. stoljeća prema različitim autorima¹⁰⁵

Autor/razdoblje	Broj ubijenih
Stjepan Kožul / 1935.-1990.	434
Jozo Tomašević / 1941.-1951.	385
Vinko Nikolić / 1941.-1954.	384
Ivo Omrčanin / 1940.-1946.	380
Alojzije Stepinac ¹⁰⁶ / 1941.-1945.	332
Ante Beljo / 1941.-1949.	330
Lucijan Kordić / 1941.-1951.	320

Povjesničar Zdenko Radelić izrađujući gornju tablicu ističe da se autori razlikuju s obzirom na vrijeme kad su pisali, prema razdoblju koje su obuhvatili i prema kriteriju koji su obuhvatili,

¹⁰³ ISTO, str. 572. Tome treba dodati tvrdnju da su zbog suradnje u NOP-u ubijena 43 katolička svećenika, od toga 16 od strane režima NDH. Vidi: Ćiril PETEŠIĆ, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941.-1945. godine*, Zagreb, 1982., str. 275.

¹⁰⁴ Prema istraživanjima Ive Omrčanina. Vidi: Stjepan KOŽUL, *Martirologij crkve zagrebačke. Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Drugo i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1998., str. 225.

¹⁰⁵ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006., str. 101.

¹⁰⁶ A. Stepinac u *Pastirskom pismu* navodi 243 ubijena i 89 nestalih. Z. Radelić je nestale pribrojio ubijenima jer se pokazalo da se ukupni broj gotovo potpuno podudara s izračunima ostalih autora.

a koji ne. Upozorava da nije potpuno izjednačen način smrti pojedinih svećenika, a ponegdje su obuhvaćeni i oni koji su umrli u logoru ili neposredno nakon puštanja na slobodu. Riječ je uglavnom o komunističkim počiniteljima, manje o četničkim, dok su ustaške žrtve statistički zanemarive. Naglašava da je Stjepan Kožul obuhvatio cjelokupno razdoblje Jugoslavije, ali da su među žrtvama obuhvaćene i dvije žrtve do 1941., kao i dvije nakon 1951.¹⁰⁷ Od drugih autora odudara Ante Baković, koji među žrtve ubraja i umrle nekoliko desetljeća poslije te nabraja 663 svećenika i redovnika/ce Katoličke crkve, kao žrtve komunističkog režima.¹⁰⁸

Svećenici su najčešće ubijeni u smaknućima, manje su stradali u vojnim operacijama, a vrlo su rijetko smrtno osuđeni sudskim osudama. Ubojicama svećenika ili nije suđeno ili su osuđivani samo forme radi te vrlo brzo puštani na slobodu.

2. Represivna tijela i zakonski okviri represivnog djelovanja

U borbi protiv političke oporbe tijekom razdoblja komunističke Jugoslavije glavnu su ulogu imale obavještajno-sigurnosne službe, među kojima je prva osnovana u svibnju 1944. godine, pod nazivom Odjeljenje za zaštitu naroda, čiji je cilj bio sprječavanje oporbenih djelatnosti protiv komunističkih vlasti. Tijekom 1946. godine dolazi do reorganizacije OZN-e te od njezina drugog odsjeka nastaje Uprava državne bezbjednosti (UDBA), a od trećeg se odsjeka formira Kontraobavještajna služba (KOS), koja je djelovala unutar Jugoslavenske armije. Upravo je OZNA, a poslije UDBA, bila nadležna za praćenje, uhićenje i saslušavanje osoba sumnjivih komunističkom režimu, a njezin se dokazni materijal uglavnom zasnivao na priznanjima okrivljenika. Međutim tijekom istražnog postupka česte su bile pojave kršenja zakonitosti i to upravo od strane službenika OZN-e/UDB-e, osobito tijekom saslušanja okrivljenika i svjedoka, premetačini stana, trajanju pritvora i sl., što je najviše bilo izraženo u razdoblju neposredno nakon rata. Osim sigurnosno-obavještajnih službi u procesu krivičnog gonjenja važno je mjesto zauzimalo i Javno tužiteljstvo, osnovano u veljači 1945. godine. Konačni položaj Javnog tužiteljstva utvrđen je tijekom 1946. godine i ono je koncipirano kao "opća narodna vlast i organ u funkciji kontrole zakonitosti", koja je imala pravo krivičnog gonjenja, podizanja tužbe i žalbe, zakonske intervencije za vrijeme sudskog procesa i pravo na podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti protiv pravomoćnih odluka sudova i upravnih tijela. Monopol u krivičnom gonjenju Javno je tužiteljstvo zadržalo i nakon donošenja *Zakona o krivičnom postupku* u listopadu 1948., godine, osim za politička kaznena djela kada je postupak preuzimala UDBA. Istoga dana kada je osnovano Javno tužiteljstvo, Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo je i odluku o poništenju svih zakonskih propisa donesenih u vrijeme okupacije, kao i onih prihvaćenih prije 6. travnja 1941. godine ako su bili u suprotnosti s tekovinama NOB-a. Ovaj je propis djelomično popunjen u listopadu 1946. godine u obliku *Zakona o ukidanju pravnih propisa* donesenih u vrijeme okupacije i prije, čime su postavljeni temelji za stvaranje potpuno novog krivičnog prava.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, (2006.), str. 101.

¹⁰⁸ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij* (2007.).

¹⁰⁹ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, (2006.), str. 59, 61, 65; Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Pravno utemeljenje*, (1992.), str. 58-59, 70, 76.

Jedan od prvih zakona donesenih u Hrvatskoj tijekom 1945. godine, na čijim je temeljima započeo krivični progon političkih neistomišljenika, bila je *Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj*, donesena na sjednici ZAVNOH-a 24. travnja 1945. godine. Prema toj odluci krivičnim djelima smatrala su se "sva djela kojima se vrijeđala i vrijeđa čast naroda, ili su uperena protiv osnovnih interesa naroda i tekovina, na kojima se izgrađuje Demokratska Federativna Jugoslavija". Na temelju te odluke, u sjedištima okruga, uspostavljeni su specijalni Sudovi za zaštitu nacionalne časti, koji nisu bili nadležni za djela ratnog zločina i izdaje, ali su njihove presude bile konačne i pravomoćne. U nadležnosti ovih sudova bila su, u prvom redu, krivična djela političke, promidžbene, kulturne, umjetničke, privredne, administrativne i druge suradnje s okupatorom i domaćim izdajicama. Moguće kazne za navedena djela bile su gubitak nacionalne časti (isključenje iz javnog života, gubitak prava na javne funkcije i gubitak svih građanskih prava), prisilni rad, djelomična ili potpuna pljenidba imovine i izgon. U svibnju 1945. godine Ministarstvo pravosuđa izdalo je *Uputstvo za provedbu Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj*, u kojem se detaljnije opisuje koja krivična djela potpadaju pod nadležnost Sudova za zaštitu nacionalne časti. Pa tako u *Uputstvu* stoji da krivična djela navedena u *Odluci* nisu konačna, "pak se ne isključuje postojanje i drugih djela tu nenabrojanih, a koja bi u pojedinim slučajevima imala obilježja krivičnih djela". Nadalje se ističe da kazna gubitka nacionalne časti predstavlja glavnu kaznu i može se izreći samostalno, pri čemu se treba odrediti trajanje te kazne. Pljenidba imovine izriče se onima koji su imovinu stekli tijekom rata na nečastan način (ratni bogataši, špekulanti, dobavljači okupatorske vojske i sl.) te onima kojima su imovinske prilike omogućile njihov nečastan rad, dok se kazna izгона izriče ako sud utvrdi da bi osuđenikov ostanak u mjestu boravka bio štetan za javne interese.¹¹⁰

Podatke o djelovanju ovih specijalnih sudova možemo pronaći u izvješću Ministarstva pravosuđa o radu Sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 18. rujna 1945. godine. Iako izneseni brojevi podaci nisu konačni, odnosno, kako se navodi u izvješću nedostaje oko 20% ukupne sudske dokumentacije za područje Federalne Hrvatske,¹¹¹ izvješće je zanimljivo jer daje detaljniju analizu izrečenih presuda. Tako je upravo na sudovima u Slavoniji, točnije u Osijeku i Slavanskom Brodu podignut najveći broj optužnica za krivična djela prema *Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj*, ukupno 391. Prema nacionalnoj pripadnosti njih 379 bili su Hrvati, dok je samo dvanaest osuđenika bilo srpske nacionalnosti. Isto tako, sudovi u ovim gradovima prednjačili su i u broju osuđujućih presuda, Osijek sa 194, a Slavonski Brod sa 163 presude, što je činilo 20,95%, odnosno 17,69% svih presuda na teritoriju Federalne Hrvatske.¹¹²

¹¹⁰ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Pravno utemeljenje*, (1992.), str. 64; Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, (2006.), str. 63.; Stjepan SRŠAN, *Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica 1945. godine*, u: *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, br. 8, Osijek, 2005., str. 263-264, 285-286; Uputstvo za provedbu Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj Ministarstva pravosuđa Narodne vlade Hrvatske, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 157-158.

¹¹¹ Budući da se navedeni podaci odnose samo na područje Federalne Hrvatske, nedostaju podaci o sudovima na području AP Vojvodine koji bi nam dali potpuniju sliku za cjelokupno područje Đakovačke i Srijemske biskupije.

¹¹² Ministarstvo pravosuđa FD Hrvatske Zagreb izvješćuje javnog tužitelja Hrvatske Zagreb o radu Sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 429-431, 434.

Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj prestala je vrijediti 25. kolovoza 1945. godine, kada je donesen *Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države*, čija je konačna kodifikacija uslijedila tek u veljači 1951. godine. U skladu s tim, nadležnost sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj prebačena je na okružne narodne sudove. Donošenjem novog krivičnog zakonika došlo je i do prijelaza s vojnog na redovno sudstvo, nakon čega se vojni sudovi ograničavaju na vojne osobe i ratne zarobljenike. Naime, dotad su na temelju *Uredbe o vojnim sudovima*, donesenoj 24. svibnja 1944. godine, za sva važnija krivična djela bili nadležni vojni sudovi bez obzira na to je li počinitelj bio vojna osoba ili ne, koji prilikom utvrđivanja krivnje nisu bili vezani nikakvim dokaznim sredstvima, nego su odluku temeljili prema svojoj slobodnoj procjeni.¹¹³

Glavno obilježje svih spomenutih sudova i zakona, odnosno cjelokupne zakonodavne djelatnosti u Jugoslaviji, pa tako i u Hrvatskoj, bila je njihova ovisnost o državnoj politici koja je na taj način nastojala spriječiti i kazniti sva djela, čiji je cilj bio ugrožavanje ili rušenje postojećeg političkog sustava. Naglašen politički karakter jugoslavenskog zakonodavstva rezultirao je uspostavom pravnog sustava u kojem je provođenje državne politike bilo mnogo ispred pravne sigurnosti građana. U skladu s tim nerijetke su bile pojave kršenja osnovnih građanskih i ljudskih prava te nepoštivanja ljudskog dostojanstva u obliku primjene nedopuštenih metoda psihičkog i fizičkog zlostavljanja s ciljem iznuđivanja priznanja. U krivičnom postupku prednost je dana što bržem izricanju presude, što je uglavnom išlo na štetu okrivljenika i njegove obrane. Učinkovitiji obračun s političkim protivnicima omogućila je i nedovoljna preciznost i nepotpunost zakonskih odredbi o krivičnim djelima, što je omogućavalo dodatnu širinu u njihovu tumačenju i praktičnoj primjeni.¹¹⁴

3. Suđenje nadbiskupu Alojziju Stepincu

Već početkom 1946. državne vlasti su preko medija utirale put nadbiskupovu uhićenju, stvarajući u javnosti sliku o nadbiskupu Stepincu kao zločincu i Katoličkoj crkvi kao suradnici fašista i neprijatelju naroda i države. Tako su mediji iz dana u dan sve do početka suđenja nadbiskupu Stepincu donosili optužujuće članke, pripremajući javnost za uhićenje koje će uslijediti kad za to bude političko stanje, posebice u Hrvatskoj povoljno, kao i povoljne međunarodne prilike i izvrše se potrebne pripreme. Najave medija da će nadbiskup Stepinac biti uhićen nastavljene su i početkom rujna 1946. naročito tijekom izvješćivanja o suđenju Erihu Lisaku, Ivanu Šaliću i drugima u Zagrebu.

Iako su pripreme za postupak protiv nadbiskupa bile dugotrajne i opsežne, u postupak se nije kretalo dok Broz nije donio konačnu odluku. Broz je prvo pozvao glavnog tužitelja Jakova Blaževića i njegov tim na savjetovanje te im je dao političke i druge osnove za taj

¹¹³ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, (2006.), str. 62-64.; Josip JURČEVIĆ – Katica IVANDA, *Ustrojavanje sustava jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća*, u: *Društvena istraživanja*, br. 4-5, Zagreb, 2006., str. 15.

¹¹⁴ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Vrijeme političke represije: "veliki sudski procesi" u Hrvatskoj 1945.-1948.*, u: *ČSP*, br. 1, 1993., str. 5-7; N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Pravno utemeljenje*, (2002.), str. 52, 56, 65,70; *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, ur. Vladimir Geiger, Branko Ostajmer, Sanja Rogož-Šola, Đakovo, 2007., str. 15.

krivični postupak. Broz je zaključio da su svi pokušaji da se utječe na nadbiskupa Stepinca bezuspješni te da je stanje krajnje neprijateljsko i nepomirljivo.¹¹⁵

J. Blažević u svojoj knjizi *Historijsko pamćenje* piše da je Broz na sastanku na Bledu "presjekao" i rekao "Gonite ga."¹¹⁶ Jedan od mogućih razloga za Brozovu odluku o suđenju nadbiskupu Stepincu vrlo je vjerojatno i taj što je u srpnju iste godine osuđen i pogubljen četnički vojvoda Draža Mihailović, pa je Brozu bila potrebna ravnoteža da ne izazove pobunu Srba.

Sudski postupak trajao je vrlo kratko te je presuda donesena već 11. listopada 1946., kada je sudbeno vijeće Vrhovnog suda donijelo presudu kojom se nadbiskup Alojzije Stepinac osuđuje na 16 godina zatvora s prisilnim radom i gubitkom političkih i građanskih prava u trajanju od pet godina.¹¹⁷ Iako su predstavnici vlasti vjerovali da će zatvaranjem nadbiskupa Stepinca lakše djelovati na ostale biskupe, osim privremenog zatišja u odnosima Katoličke crkve i države, ti odnosi nisu poboljšani, dapače, početkom pedesetih godina bit će dodatno zaoštreni. Osuda nadbiskupa Stepinca snažno je odjeknula ne samo u domaćoj javnosti nego i u crkvenim i političkim krugovima diljem svijeta. Nakon suđenja nadbiskupu Stepincu Vatikan je isključio iz Crkve sve one koji su sudjelovali u suđenju ili mu na neki način doprinijeli.¹¹⁸

Poslije je Broz u razgovorima za strane medije suđenje nadbiskupu Stepincu pravdao pritiskom pravoslavnog stanovništva te tako indirektno i sam priznavao da nadbiskup nije kriv, nego je žrtva politike. Tako je u razgovoru sa C. L. Sulzbergerom, dopisnikom *New York Timesa*, 6. studenog 1950. izjavio "da bi se pravoslavno stanovništvo pokazalo nezadovoljnim, kad bi Stepinac bio pušten na slobodu te kad bi bio oputovao u inozemstvo", te nastavlja "pravoslavno stanovništvo smatra Stepinca ratnim zločincem. I tu ništa ne možemo mijenjati. Moramo računati s osjećajima pravoslavnog pučanstva". No ostaje znakovita i njegova rečenica u istom razgovoru: "Bilo je slučajeva u svijetu da su i nedužni ljudi, u interesu države, sjedili u zatvoru, pa čak i ubijani."¹¹⁹

Da je pitanje zatočeništva nadbiskupa Stepinca, naročito u međunarodnom pogledu, za jugoslavensku vlast bilo vrlo kompromitirajuće, potvrđuje i to što je Broz 1951. ponudio Vatikanu spremnost da pusti nadbiskupa Stepinca iz zatvora pod uvjetom da ode iz Jugoslavije u Vatikan ili drugdje. S obzirom na to da Vatikan na tu ponudu nije odgovorio, Broz je kazao da će to pitanje riješiti i bez Vatikana, ali da nadbiskup Stepinac ne može obavljati dužnost visokog crkvenog glavar.¹²⁰ U skladu s tom izjavom uskoro je 5. prosinca 1951. nadbiskup Stepinac prebačen iz zatvora u Lepoglavi u kućni pritvor u rodni Krašić. U svezi s odlukom o premještanju nadbiskupa Stepinca u Krašić, Broz je u ožujku 1952. u razgovoru s delegacijom Prvog kongresa Saveza studenata Jugoslavije kazao:

¹¹⁵ Jakov BLAŽEVIĆ, *Povijest i falsifikati*, Zagreb, 1983., str. 189 (iz razgovora sarajevskom *Svijetu*, 27. X. 1982.).

J. Hrnčević tvrdi da je taj razgovor održan na Bledu te da ih je prije Broza primio Aleksandar Ranković a da na razgovoru s Brozom nije bilo govora o suđenju Stepincu. (Josip HRNČEVIĆ, *Svjedočanstva*, Zagreb, 1986., str. 196).

¹¹⁶ J. BLAŽEVIĆ, *Historijsko pamćenje*, Zagreb, 1982., str. 155.

¹¹⁷ J. HRNČEVIĆ, *Svjedočanstva*, (1986.), str. 232.

¹¹⁸ S. ALEXANDER, *Trostruki mit*, (1990.), str. 128.

¹¹⁹ Intervju J. Broza *New York Timesu* (Vinko NIKOLIĆ, *Stepinac mu je ime*, knj. I., str. 318-319).

¹²⁰ *Borba*, Beograd, 28. XI. 1951., str. 2 (Odgovor Broza na pismo američkog radijskog komentatora Drewa Pearsona u svezi s pitanjem kako bi se mogao riješiti slučaj Stepinac).

“Mi smo Stepinca pustili zbog toga, da Vatikanu izbijemo propagandističko oružje iz ruke, oružje da je Stepinac ‘mučenik’. Sada oni imaju neprijatnosti što je Stepinac vani.”¹²¹

4. O još nekim sudskim postupcima protiv predstavnika Katoličke crkve

Osim suđenja nadbiskupu Alojziju Stepincu održano je prvih godina nakon Drugog svjetskog rata niz sudskih postupaka biskupima, svećenicima, časnim sestrama i drugim službenicima Katoličke crkve. Bilo je također i nekoliko sudskih postupaka poglavarima i službenicima drugih vjeroispovijesti u Hrvatskoj. S obzirom na to da je pravosuđe bilo produžena ruka Partije, suđenja su bila brza, učinkovita i nemilosrdna, a o objektivnosti se ne može ni govoriti. Sudski postupci bili su s vrlo malo obilježja pravde, popraćeni medijskom hajkom, s namjerom da se u zemlji i inozemstvu pokaže istinitost optužbi za ratne zločine, za izdaju i suradnju s neprijateljima Jugoslavije. Tako je prema podacima Komisije za vjerske poslove na području NR Hrvatske od 1944. do 1951. osuđena ukupno 271 crkvena osoba,¹²² od toga:

- 206 rimokatoličkih svećenika, 15 bogoslova i 15 časnih sestara, ukupno 236 osoba iz redova Rimokatoličke crkve,
- trinaest pravoslavnih svećenika i dvije monahinje, ukupno petnaest osoba iz redova Srpske pravoslavne crkve,¹²³
- Jehovini svjedoci sedam osoba,
- adventisti sedam osoba,
- grkokatolici tri osobe,
- islamski svećenici dvije osobe¹²⁴ i
- evangelici jedna osoba (Filip Popp)¹²⁵.

S obzirom na to da je na popisu uočljiv izostanak imena nadbiskupa Stepinca, kao i mnogih drugih svećenika, očito se radi o nepotpunom popisu.¹²⁶

¹²¹ *Vjesnik*, 16. ožujka 1952., str. 1.

¹²² HDA, KOVZ, kut. 341, Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionara svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951.; M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 316-354; Stjepan RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici u Hrvatskoj u razdoblju od 1944. do 1951. godine. Doprinos hrvatskom žrtvoslovlju*, u: *Tkalčić*, 11./2007., str. 307-400.

¹²³ Kod presuda pravoslavnim svećenicima uočljivo je da su strože osuđivani oni svećenici koji su bili optuženi za stvaranje Hrvatske pravoslavne crkve, nego oni koji su bili u četničkim redovima. Prvi su bili uglavnom osuđivani na smrt (Germogen), a potonji na nekoliko godina zatvora. O suđenju Germogenu vidi u: V. GEIGER, *Sudski procesi vjerskim dostojanstvenicima u Hrvatskoj 1945. godine. Smrtna presuda poglavaru Hrvatske pravoslavne crkve u NDH mitropolitu Germogenu*, u: *Vladavina prava*, Časopis za pravnu teoriju i praksu, god., III. br. 6, Zagreb, 1999., str. 89-102.

¹²⁴ Zagrebački muftija Ismet efendija Muftić 1945. osuđen je na smrt od strane vojnog suda II. armije NOV-e zbog suradnje s okupatorom. (V. GEIGER, *Sudski procesi vjerskim dostojanstvenicima u Hrvatskoj 1945.*, *O smrtnoj presudi muftiji Ismetu ef. Muftiću*, u: *Marulić*, Hrvatska književna revija, Časopis za književnost i kulturu, god. XXIX, br. 2, Zagreb, 1996., str. 233-235.)

¹²⁵ V. GEIGER, *Sudski procesi u Hrvatskoj 1945. godine. Smrtna presuda evangeličkom biskupu dr. Philippu Poppu*, u: *ČSP*, god. 27, br. 1, Zagreb, 1995., str. 157-166.

¹²⁶ Na popisu su nabrojene 232 osobe iz redova Rimokatoličke crkve, no na popisu je i Miroslav Filipović-Majstorović kojemu tu nije mjesto jer je 1942. izopćen iz Katoličke crkve.

Odmah nakon što su se predstavnici zagrebačkog svećenstva i sam nadbiskup Stepinac sastali s Brozom 2. i 4. lipnja 1945., gdje su upozorili na zatvaranja i ubijanja svećenika, na Brozovo obećanje da će svi koji su nevini biti oslobođeni i zahtjev da o svim problemima dostave podatke, pomoćni biskup zagrebački Franjo Salis-Seewis uputio je 5. lipnja 1945. pismo Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske u ime Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu u kojem, među inim, piše:

Hapse se biskupi i najbolji svećenici u nadbiskupiji: dr. Janko Šimrak, biskup križevački, Leopold Rusan, župnik u Remetama, dr. Nikola Sertić, profesor, 5 isusovaca, Mihovil Kanoti, župnik u Varaždinu, Josip Kalajdžić, župnik u Biškupcu [...] U logorima se nalazi preko 100 svećenika i redovnika, od kojih je velika većina bez ikakove ozbiljne krivnje, a ne ispituje ih se i ne vraća na slobodu. Primjećuje se, da su ovi svećenici u bijegu uhvaćeni [misli se na one koji su bili u zbjegu prema Bleiburgu], a većina od njih niti su bili ustaše, niti su svojevoljno bježali, već su bili od ustaša prisiljeni na bijeg.¹²⁷

S obzirom na to da na navedeno pismo nije bilo odgovora, dana 25. lipnja 1945. nadbiskup Stepinac osobno upućuje novu predstavku naslovljenu na Bakarića, u kojoj, među inim, stoji:

U zatvorima i logorima nalaze se 3 katolička biskupa i preko 200 svećenika [uočljivo je veliko povećanje broja zatvorenih svećenika u samo 20 dana, op. p.]. Neki su od tih svećenika već poginuli od pretrpljenih muka [...] Ogromna većina od tih svećenika trpi bez ikakve krivnje. Onim svećenicima, koji su s vojskom bježali prigovara se, da su bježali, jer su bili krivi. Ta tvrdnja nije ispravna. Poznato je da je ustaška vojska tjerala svećenike, da bježe s vojskom. Neki koji nisu htjeli bježati bili su ubijeni [...].

U nastavku iznosi nekoliko primjera o krivo optuženim svećenicima i podsjeća na Brozovo obećanje da će svi koji nisu bili krivi biti pušteni, ali to obećanje nije ispunio.¹²⁸

U međuvremenu je u Zagrebu krajem lipnja 1945. održan prvi veći sudski postupak svećenicima katoličke, ali i drugih vjeroispovijesti. U tom postupku osuđeni su na smrt: bivši franjevac Miroslav Filipović-Majstorović (zbog svog djelovanja u ratu isključen iz Crkve), pravoslavni svećenik Spiridum Mifka (biskup Hrvatske pravoslavne crkve), efendija Ismet Muftić, ruski emigrant i poglavar Hrvatske pravoslavne crkve Germogen Maksimov, prof. Stjepan Kramar, župnik iz Ozlja Matija Kranjčić, franjevački gvardijan Rikard Ribić te svećenik Ivo Guberina (ustaški pukovnik kojeg je nadbiskup Stepinac suspendirao).¹²⁹

S obzirom na to da ni na nadbiskupovu predstavku od 25. lipnja 1945. nije bilo odgovora od strane vlasti, nadbiskup Stepinac, u svojoj oštroj i opširnoj predstavi Bakariću od 21. srpnja 1945., još se jedanput osvrće na problem svećenika u zatvorima. Osvrćući se na Brozovo obećanje o puštanju nevinih svećenika na slobodu, nadbiskup Stepinac ističe: "Istina je, da je stanoviti broj bogoslova i svećenika, u toku skoro dva mjeseca, pušten iz logora i zatvora. Zagrebački su bogoslovi odmah upućeni na vojnu službu. Ali je istina i to, da je stanoviti broj mojih svećenika izveden pred vojne sudove i da su po njima osuđeni na smrt." Kritizirajući

¹²⁷ NAZ, gradivo Nadbiskupskog duhovnog stola (dalje NDS), br. 4122/1945. Predstavka je u cijelosti objavljena u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 42-43.

¹²⁸ NAZ, NDS, br. 4442/1945. Predstavka je u cijelosti objavljena u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 47-51.

¹²⁹ S. ALEXANDER, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, London-Melbourne, 1979., str. 61.

rad vojnih sudova konstatira da vojni sudovi ne puštaju svjedoke na raspravu te dodaje: "Vojni sudovi sude uz potpuno isključenje javnosti. Nisu poznata ni imena vojnih sudaca, barem ne u javnosti. To je moguće i razumljivo u režimu, koji se ne zove demokratskim i narodnim, već otvoreno priznaje, da je autoritativan. Ali nije moguće razumjeti, da se takvo sudovanje vrši u režimu, koji ističe demokratičnost i potpunu narodnu kontrolu." U nastavku ističe niz primjera nepravednog suđenja vojnih sudova te na kraju zahtjeva: "[...] da se što prije, upravo odmah dokine sudovanje vojnih sudova u Hrvatskoj i prorade redoviti građanski sudovi za građanska lica. U tim sudovima, ako se zovu narodni, neka sude po narodu neposredno izabrani i kvalificirani suci. Nijedan današnji član suda ni kotarskog ni Okružnog u Zagrebu, a pogotovu ne vojničkog, nije izabran od naroda nego je imenovan odozgo." U prilogu ove predstavke dostavljen je i popis zatvorenih, ubijenih od NOV-a (narodnooslobodilačke vojske) i osuđenih na smrt zagrebačkih svećenika, napominjući da je popis nepotpun jer sve podatke još nisu dobili. Na popisu se nalazi deset ubijenih zagrebačkih svećenika od strane NOV-a, dvanaest osuđenih svećenika na smrt nakon 8. svibnja 1945. i 40 svećenika za koje je poznato da su u zatvorima. U zaključcima navedene predstavke među ostalim traži da osuđeni na smrt dobiju svećenika u posljednjim trenucima, prije izvršenja presude te prime vjersku utjehu. Ističe da ne postoji izvansudbeni forum koji bi u slučaju izrečenih smrtnih osuda izricao i pomilovanje, vojni sudovi sude neobičnom brzinom, oko 80 presuda na dan, tj. u nekoliko se minuta odlučuje o sudbini ljudskih života. Napominje da rodbina osuđenih nema prava znati gdje su pokopani, neki budu po šest do osam tjedana u zatvoru a da ih se uopće ne presluša te ih se nakon jednog saslušanja pusti kući, zatvori su pretrpani i slično.¹³⁰

Kao što je već spomenuto, Bakarić je na ovu predstavku kratko odgovorio te je u svom referatu na zasjedanju ZAVNOH-a optužio Katoličku crkvu da radi popise zatvorenika za potrebe Engleza.¹³¹ Ove navode nadbiskup Stepinac u potpunosti je odbacio u već spomenutom pismu Bakariću 2. kolovoza 1945.¹³²

Nadbiskup Stepinac 3. kolovoza 1945. uputio je još jedno pismo Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske, u kojem moli za pomilovanje na smrt pojedinih nevino osuđenih svećenika, te zaključuje: "Ako bi se ovako nastavilo dalje sa proganjanjem svećenika, nemoguće je, da se srede prilike između Crkve i države, jer je ovaj postupak otvorena borba protiv Crkve i svećenstva."¹³³

¹³⁰ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću 1945.*, u: *Croatica Cristiana, Periodika*, br. 29, god. XVI, Zagreb, 1992., str. 143-151; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 54-66.

¹³¹ *Vjesnik*, 25. srpnja 1945., str. 3.

¹³² N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, (1992.), str. 157-158; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 66-68.

¹³³ Predstavka nadbiskupa Alojzija Stepinca Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske, br. 5584/1945, od 3. kolovoza 1945. HDA, KOVZ, kut. 125; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 287-288. Iz podataka Vjerske komisije vidljivo je da je Petar Kovačić osuđen od Vojnog suda Komande grada Zagreba 17. lipnja 1945. na šest godina lišenja slobode i trajan gubitak političkih i građanskih prava, zbog optužbe da je bio aktivan član ustaškog pokreta te da je za vrijeme i poslije rata širio antikomunističku promidžbu. Nakon žalbe, osuđen je na smrt: presuda je bila izvršena već 6. srpnja 1945., dakle, prije nego što se Nadbiskupski duhovni stol zauzeo za njega. Za Crnkovića i Krodera nema podataka. "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionara svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951.", u: HDA, KOVZ, kut. 341; M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim*, (2004.), str. 333; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 307-400, o Kovačiću str. 349.

Osvrćući se, među inim, i na nadbiskupovu predstavku od 21. srpnja 1945., mons. Svetožar Ritig u svom pismu Predsjedništvu savezne vlade od 25. kolovoza 1945. kaže: "Koncentracijoni logori i bezbrojne smrtne presude pomele su duše i ostalih dobronamjernih."¹³⁴

Pitanje stradavanja i zatvaranja svećenika bilo je i jedno od najvažnijih pitanja o kojima su raspravljali katolički biskupi na Biskupskoj konferenciji u rujnu 1945. te u već spomenutom pastirskom pismu koje su s konferencije uputili katoličkim vjernicima 20. rujna 1945. ovaj problem stavljaju na prvo mjesto te pišu:

Ponajprije nas, predragi vjernici, rastužuje i zabrinjuje bolna i strašna sudbina mnogih svećenika, pastira vaših duša. Već za vrijeme rata veliki je broj svećenika poginuo, ne toliko u samim ratnim borbama, koliko više uslijed osuda sadanjih vojnih i građanskih vlasti. Kad su se svršile ratne operacije, nisu prestale smrtne osude katoličkih svećenika. Njihov broj prema našim podacima iznosi: 243 mrtva, 169 u zatvorima i logorima, 89 nestalih, svega 501. K tomu pridolazi 19 ubijenih klerika, 3 ubijena laika redovnika i 4 časne sestre. To je broj, kakvog ne pozna povijest balkanskih zemalja kroz duga stoljeća. A što je najbolnije, njima, kao ni drugim stotinama ni tisućama, nije bilo dozvoljeno, što je inače dozvoljeno u civiliziranim zemljama i najgorim zločincima: da u posljednjim časovima prime sv. sakramente. Sudovi, koji su izricali te smrtne osude, vršili su svoj postupak kratko i sumarno. Optuženici najčešće nisu znali za svoju optužnicu do pred samu raspravu. Njima često puta nije bilo omogućeno da se brane onako, kako to traži narav svake rasprave, tj. da se brane pomoću svjedoka i odvjetnika. Upravo zato je poštena i nepristrana javnost u pravu, da osporava ovim smrtnim osudama svećenika najbitniju vlastitost sudske prakse, a to je pravednost. Tko može dokazati da su toliki na smrt osuđeni katolički svećenici uistinu zločinci, koji zaslužuju smrtnu osudu? Zar su oni svi bili koljači? Tako su npr. u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu poubijani bez sudske postupka svi franjevci, koji su se tamo nalazili – njih 28 na broju – premda nitko od njih nije uzeo ni puške u ruke, a kamoli se borio protiv narodnooslobodilačke vojske – kako ih se je lažno optuživalo – i premda su gotovo svi bili poznati kao protivnici fašističke ideologije. Bilo je slučajeva, gdje su tisuće vjernika, široke mase naroda, tražile od vlasti, da im puste njihove svećenike na slobodu, jer oni jamče, za njihovu nevinost. Pa ipak su bili osuđeni. Očevidno je, da takvo sudovanje nije vršeno u ime naroda i njegove kršćanske pravde. Nespojivo je naime s naravnim kršćanskim osjećajem pravde, koji je vrlo budan u našim vjernicima, da se izriče smrtna osuda za to, što je netko drugoga političkog mišljenja, a nije inače počinio nijednog drugog zlodjela. Zakoni su pravde iznad pojedinih političkih nazora i vrijede za sva vremena i sve ljude podjednako. U ime te vječne pravde mi dižemo svoj glas pred svima vama, predragi vjernici, na obranu nepravilno osuđenih svećenika. Ali ne samo njih, nego i drugih tisuća i tisuća, vaših sinova i vaše braće, koji su kao i oni osuđeni na smrt, a da nisu mogli dati svoju obranu, kako je dozvoljava svaka kulturna država.

Time, što uzimamo u zaštitu tolike, nevino osuđene svećenike, nikako ne mislimo braniti krivce. Dopuštamo, da je bilo i takvih svećenika, koji su zavedeni nacionalno stranačkom strašću ogriješili o sveti zakon kršćanske pravde i ljubavi koji su radi toga zaslužili, da odgovaraju pred sudom zemaljske pravde. Moramo međutim istaći, da je broj takvih svećenika više nego neznan, i da se teške optužbe, što su u štampi i na skupštinama iznosile protiv velikog dijela katoličkog svećenstva u Jugoslaviji, imaju uvrstiti u red tendencioznih pokušaja, da se svjesnim lažima zavara javnost i oduzme ugled Katoličkoj crkvi.

Velik broj svećenika leži po raznim logorima, osuđen na dugogodišnji prisilan rad. Dapače je sve do danas grko-katolički vladika dr. Janko Šimrak lišen slobode, dok nam je sudbina biskupa [Josipa] Carevića nepoznata. U logorima, koji nisu priređeni za dulji i ljudi dostojan boravak, gdje često nemaju dovoljno hrane i najjednostavnijih ležaja, moraju mnogi obavljati poslove koji ponizuju njihovo

¹³⁴ Pismo S. Ritiga Predsjedništvu savezne vlade DFJ, od 25. kolovoza 1945., u: HDA, KOVZ, kut. 326.

svećeničko dostojanstvo. Nije im često puta omogućeno da prisustvuju nedjeljnoj službi Božjoj, premda za to postoje uvjeti, manje im se dozvoljava, da sami čitaju svetu Misu, iako bi to bilo od velike utjehe i duhovne koristi ne samo za njih nego i za ostale brojne zatočenike. Njihova je sva krivnja u tome, što su možda drugačije politički mislili, nego što misle oni, koji su ih osudili. Za mnoge pak od svećenika, koje su odveli organi vlasti, danas ne znamo gdje su. Ne koriste ni sva pitanja, ni potraživanja. Zameo im se svaki trag.

Toliki gubitak svećenika teško se osjeća u duhovnoj pastvi. Brojne nemaju svojih svećenika. Uslijed toga slabi vjerski život vjernika, koji novim prilikama izvrgnuti velikim vjerskim i duhovnim pogiblima. Svećenstvo se u novinama napada, a onemogućuje mu se obrana. Dok je zakonom dozvoljeno podvrći kritici rad vjerskih službenika, dotle se svećenstvu oduzima svaka praktična mogućnost, da se u štampi brane.¹³⁵

Na neke od ovih navoda iz pastirskog pisma osvrnuo se Bakarić u pismu nadbiskupu Stepincu 10. studenog 1945., u kojem osvrćući se na slučaj širokobrijeških franjevaca kaže: "Nije mi poznata u detalje historija Crkve, ali mogu kazati, da na pr. neistinita obrana notornih ustaških zločinaca iz Širokog Brijega u 'Pastirskom pismu' predstavlja nečuveni unikum u našoj nacionalnoj povijesti. Naravno je, da kod toga ne držim opravdanom svaku pojedinu pojavu tog ogorčenja i ne mogu ne smatrati da ponešto od toga pisanja nije na svom mjestu."¹³⁶ Na ostale navode nije dao komentar u ovom pismu.

Svoj stav o krivnji katoličkih svećenika u Drugom svjetskom ratu Broz je izrekao predstavnicima studentske omladine u rujnu 1946., uoči suđenja nadbiskupu Stepincu. On je tom prigodom, među inim, kazao: "Za vrijeme rata veliki dio katoličkog svećenstva aktivno je sudjelovao na strani neprijatelja u borbi protiv Narodno-oslobodilačkog pokreta. Takvih slučajeva bilo je i kod drugih religija – pravoslavne i muslimanske – ali najviše je to bilo kod Katoličke crkve." U nastavku je naglasio kako su oni svećenici, koji su sudjelovali u pokoljima, odmah strijeljani te je dodao: "One svećenike, koji nisu aktivno učestvovali u tim pokoljima, nego su ideološki pripremali te pokolje, mi nismo streljali, jer ih je bilo mnogo i – ako bi smo ih sve pozvali na odgovornost – onda bi smo trebali 50 posto svećenika da uhapsimo."¹³⁷

U godinama koje su slijedile osuđeno je još niz biskupa i svećenika. Glavinu posla u svezi s tim odrađivala je UDBA, koja se služila svim raspoloživim sredstvima za prikupljanje dokaza protiv biskupa i svećenika. Biskupi i svećenici bili su predmet stalnog praćenja i prisluškivanja od strane UDB-inih doušnika, koji su se nalazili i u crkvenim redovima.

U već spomenutom suđenju nadbiskupu Stepincu, osuđeno je još nekoliko svećenika na zatvorske kazne i to: Ivan Šalić na dvanaest godina strogog zatvora, Josip Šimecki na četrnaest godina, Đuro Marić na pet godina, Josip Crnković na jedanaest godina, Modesto Martinčić na pet godina, Krešo Klemen na tri godine, Mamerto Margetić na trinaest godina, Franjo Tiburicije Pavlek na jednu godinu, Mirko Kolednjak na šest mjeseci i Josip Valerije Vidović na šest mjeseci, a tri svećenika oslobođena su optužbe. Pavao Gulin (jedan

¹³⁵ Vjekoslav RANILOVIĆ, *Nevin a osuđen. Istina i dokumenti o kardinalu dr. Alojziju Stepincu*, Drugo dopunjeno izdanje, Koprivnica, 1997., str. 19-21.

¹³⁶ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, (1992.), str. 175; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 81.

¹³⁷ *Vjesnik*, 27. rujna 1946., str.1.

od organizatora Slovenske legije četnika, 1942. prebjegao u Hrvatsku i surađivao s ustaškim režimom) osuđen je na smrt strijeljanjem, a ustaški časnik Erih Lisak na smrt vješanjem.¹³⁸

Jedno od poznatijih suđenja bilo je suđenje franjevcima iz samostana Majke Božje Lurdske u Zagrebu 1947. Navedeni franjevci pripadali su Provinciji Presvetog Otkupitelja sa sjedištem u Splitu. Optužnica je podnesena protiv franjevaca Mateja Vodanovića, Serafina Rajića, Alberta Bukića, Josipa Viskovića, Leonarda Bajića i Petra Gabrića te troje civila: Ivica Matošića, Ivana Salamona i Jolande Bauer. Optužnica se sastojala u tome da je Matej Vodanović, a preko njega i ostali, bio povezan s inozemstvom, tj. da je preko svećenika Joze Mikulića – koji je poslije Drugog svjetskog rata pobjegao u inozemstvo te prema navodima iz optužnice poslije u dva navrata dolazio u Zagreb – nabavljao informacije iz inozemstva, a Mikuliću davao materijale protiv Jugoslavije, koje je on nosio dalje u inozemstvo. Kod drugog dolaska u Zagreb – prema optužnici – Mikulić je donio i “paklenu mašinu”, koju su Vodanović i Rajić preko Jolande Bauer uručili Matošiću i Salamonu, koju su trebali podmetnuti u tvornicama *Gaon* i *Rade Končar*. Matošić je uspio izvršiti diverziju u tvornici *Gaon* te su pri tom poginula tri radnika, dok Salamon nije uspio izvršiti diverziju u tvornici *Rade Končar*. Ostali su svećenici optuženi za suradnju, odnosno da su znali, ali su šutjeli o tome.¹³⁹ Među poginulima bio je i bivši vlasnik tvornice Josip Szabo kojem su, prema nekima, komunisti zamjerali što im nije darovao tvornicu.¹⁴⁰ Za vrijeme istrage u istražnom zatvoru samoubojstvo vješanjem izvršio je uhićeni student Vladimir Kvasnica.¹⁴¹

Presuda je donesena 28. kolovoza 1947. te su optuženi osuđeni na sljedeće kazne: I. Matošić, I. Salamon, fra M. Vodanović i fra S. Rajić na smrt strijeljanjem, a fra A. Bukić na sedam godina zatvora s prisilnim radom, fra J. Visković na dvanaest godina zatvora zbog sudjelovanja u diverziji *Gaon* te na tri godine zbog “prekrštavanja” pravoslavaca i još dvije godine zbog neprijavlivanja svećenika koji su imali namjeru pobjeći preko granice te mu je konačna presuda bila petnaest godina zatvora s prisilnim radom. Fra L. Rajić osuđen je na dvanaest godina zatvora, a fra P. Gabrić na četrnaest godina zatvora.¹⁴²

Vrhovni sud potvrdio je presudu u cijelosti 13. kolovoza 1947., a mons. Ritig poslije je tražio pomilovanje za osuđene od predsjednika Broza, ali bez uspjeha.¹⁴³

Poseban odjek u javnosti imao je sudski postupak protiv bogoslova Zagrebačke bogoslovije 1951. Naime, krajem 1950. bilo je uhićeno više od 30 bogoslova, a Javno tužilaštvo u Zagrebu podnijelo je 17. svibnja 1951. optužnicu protiv 14 bogoslova te duhovnika Josipa Salača i vicerektora Franje Talana. Bogoslovi su optuženi zbog umnožavanja i raspačavanja jednog kalendara iz inozemstva u kojem su bili članci o nadbiskupu Stepincu, a jedan dio bogoslova raspačavao je letke u kojima su štitili interese seljaštva (vezano uz pritisak na seljake da se uključe u zadruga).¹⁴⁴ Na kraju su osuđeni zbog poticanja osnivanja ilegalne terorističke organizacije pod nazivom “Hrvatski narodni otpor” te raspačavanja promidžbenog materijala

¹³⁸ *Vjesnik*, 12. listopada 1946., str. 1.

¹³⁹ S. KOŽUL, *Martirologij crkve zagrebačke*, (1998.), str. 498 (S. Kožul se pita kako je moguće jednu “paklenu mašinu” postaviti u dvije tvornice).

¹⁴⁰ Petar BEŽINA, *Franjevci žrtve rata 1942–48.*, Split, 1996., str. 188.

¹⁴¹ P. BEŽINA, *Franjevci žrtve rata*, (1996.), str. 189.

¹⁴² S. KOŽUL, *Martirologij crkve zagrebačke*, (1998.), str. 499.

¹⁴³ S. KOŽUL, *Martirologij crkve zagrebačke*, (1998.), str. 249.

¹⁴⁴ S. KOŽUL, *Martirologij crkve zagrebačke*, (1998.), str. 510.

neprijateljskog sadržaja, s ciljem obaranja državnog uređenja FNRJ. Svi su osuđeni na višegodišnje kazne zatvora, od kojih je najniža kazna bila dvije, a najviša 13 godina zatvora. Nakon žalbi kazne su svima smanjene.

Za što se sve moglo biti osuđen, govori nam i slučaj svećenika Ivana Perana kojem je suđeno zbog jednog događaja pri služenju vojnog roka. Naime prema svjedočenju njegova provincijala Petra Vlašića, svećenika Perana na predavanju jedan je komesar pitao što misli o njegovoj tvrdnji da Bog ne postoji i da je čovjek postao od majmuna. Peran je u početku šutio, ali je nakon trećeg upita odgovorio da Bog postoji i da je Bog stvorio čovjeka, nakon čega su prisutni vojnici zapljeskali. Poslije je Peran optužen zato što je pobunio vojnike te je osuđen na prvostupanjskom sudu na smrt da bi drugostupanjski sud preinačio kaznu na pet godina zatvora.¹⁴⁵

Osim ovih suđenja bilo je i niz drugih na temelju kojih je veliki broj svećenika završio u zatvorima, no točan broj osuđenih i u zbjezgovima stradalih katoličkih svećenika, nikada nije utvrđen te se podatci raznih autora veoma razlikuju, no bez obzira na točnost broja može se zaključiti da su katolički svećenici sustavno kažnjavani ponajprije zbog nepopustljivosti Katoličke crkve prema komunističkom režimu.

O presudama svećenicima Edvard Kardelj na sjednici vanjskopolitičkog odbora Narodne skupštine 18. prosinca 1952. kazao je:

Istina ima izvjestan broj svećenika u zatvorima. Svi su oni javno suđeni i to gotovo svi zbog nacionalne izdaje i krvavih zločina u kvislinškoj službi njemačkog i talijanskog okupatora, a samo nekoliko njih osuđeno je i zbog poslijeratne antiustavne aktivnosti.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Uredovna zabilješka o posjetu Petra Vlašića, provincijala sv. Jeronima iz Dubrovnika, mons. Ritigu 24. siječnja 1948., u: HDA, KOVZ, kut. 131. Više o navedenom slučaju u: P. BEZINA, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije*, Split, 2000., str. 213-220.

¹⁴⁶ *Vjesnik*, 19. prosinca 1952., str. 6.

V. SUĐENJE SVEĆENICIMA I BOGOSLOVIMA ĐAKOVAČKOG SJEMENIŠTA

Državne vlasti još su početkom jeseni 1959. zastupale stajalište da se u Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu već duže vrijeme započinje neprijateljska djelatnost, koja se očitovala u ograničavanju građanskih prava i sloboda pitomaca te u sustavu odgoja, s ciljem stvaranja podozrenja kod bogoslova prema jugoslavenskom socijalističkom poretku. Kao glavni krivci za takvo stanje, isticani su profesori i odgajatelji, posebice Ćiril Kos, Marijan Prepunić i Ivan Kopic, koji su koristili razne prigode da pred pitomcima omalovažavaju jugoslavensko socijalističko uređenje te su često otvoreno neprijateljski istupali. Vlasti su tvrdile kako isti zabranjuju pitomcima izlaske u grad i čitanje jugoslavenskog tiska, dok su istodobno neki pitomci slušali emisije *Glasa Amerike*, *Radio Vatikana* i *Radio Madrida*. Kao najrašireniji vid neprijateljske aktivnosti u Visokoj bogoslovnoj školi smatrana je neprijateljska promidžba te širenje šovinizma i klevetanje socijalističkog društvenog uređenja. Kao nositelji takve djelatnosti, uz već spomenute profesore, smatrani su bogoslovi Ivica Mršo, Petar Šokčević, Stjepan Sršan, Martin Radman i Mato Baličević. No, smatralo se kako takvo njihovo djelovanje podržava i biskup Stjepan Bäuerlein, koji je ujedno bio i rektor škole. U jednom izvješću o istrazi i premetačini Visoke bogoslovne škole u Đakovu iz listopada 1959., navodi se da je većina informacija o neprijateljskoj djelatnosti u školi dobivena od svećenika Ante Bajića, koji se u to vrijeme nalazio u zatvoru u Sarajevu. Da bi se ti podatci potvrdili, vlasti su prvo saslušale desetak bivših polaznika navedene škole, koji su navodno potvrdili navedene sumnje.

Na temelju toga i nekih drugih podataka pokrenut je 2. listopada 1959. izviđaj od strane Okružnog javnog tužilaštva Osijek, nakon čega je pokrenut kazneni postupak i određena pretraga prostorija Visoke bogoslovne škole u Đakovu. Premetačina je izvršena 5.

ĆIRIL KOS

Rođen je u Ribić Bregu (župa Ivanec) u Hrvatskom zagorju 19. studenoga 1919. Četiri razreda osnovne škole završio je u Harkanovcima, gimnaziju u Širokom Brijegu, a teološki studij u Đakovu. Za svećenika je zaređen 9. srpnja 1944. godine. Službovao je kao župni vikar u Srijemskoj Mitrovici (1944.-1946.), upravitelj župe u Trnjanima (1946.-1951.), duhovnik sjemeništa i profesor na Đakovačkoj bogosloviji (1951.-1959.). Osuđen je na suđenju protiv profesora i bogoslova Đakovačke bogoslovije 1960. na pet godina zatvora te je nakon dvije i pol godine provedene u zatvoru, tj. do 6. travnja 1962., pomilovan. Nakon izlaska iz zatvora službuje kao biskupski tajnik, prebendar stolne crkve, generalni ceremonijar katedrale te katedralni penitencij. Kanonikom arhidakonom imenovan je 1966., a poslije je promaknut u službu kanonika kustosa. Za vrijeme bolesti bi-

skupa Bäuerleina postavljen je za generalnog (1973.), a nakon njegove smrti i za kapitularnog vikara (1973.-1974.). Tu je službu obavljao sve do imenovanja dijecezanskim biskupom, 9. veljače 1974. godine. Biskupijom upravlja sve do umirovljenja 6. veljače 1997. godine. Umro je u osječkoj bolnici 6. srpnja 2003. godine. Pokopan je u kripti đakovačke prvostolnice 8. srpnja 2003. godine.

IVAN KOPIĆ

Rođen je u Podravskoj Slatini 11. studenoga 1926. Pučku školu završio je u Podravskoj Slatini, srednju u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, a teološke studije započeo je u Đakovu te nastavio u Zagrebu na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, gdje je i doktorirao. Zaređen je za svećenika 10. srpnja 1949. godine. Službovao je kao kapelan (1950.) i privremeni upravitelj u Bošnjacima (1950.-1951.), župnik u Radikovcima (1951.-1953.) i Rajevu Selu (1953.-1954.), prefekt Liceja (1954.-1959.) i generalni prefekt (1958.-1959.). Imenovan je prebendarom stolne crkve (1954.), arhivarom i knjižničarom (1956.) te tajnikom Visoke bogoslovne škole u Đakovu (1958.). U sudskom postupku protiv profesora i bogoslova Đakovačke bogoslovije osuđen je na četiri godine strogo zatvora u kojem je proveo

listopada 1959. po službenicima SUP-a Osijek te su pronađeni materijali koji potvrđuju podatke o navedenoj neprijateljskoj djelatnosti.¹⁴⁷ Kao neprijateljski materijali navedeni su: veći broj ustaških novina sa slikama Pavelića, Hitlera i Musolinija, kompletna djela pisca Mile Budaka, knjige *Spomenice hrvatskog junaka*, *Hrvatska smotra*, *Otac domovine dr Ante Starčević*, *Izgradimo našu Hrvatsku*, *Što je komunizam i što nosi komunizam*, *Židovi i katolici*, *Nova komunistička taktika na djelu*, Pavelićevi govori i članci, list *Hrvatski narod* i sl. Kod Ćirila Kosa pronađen je i izvornik pisma kardinala Stepinca koje je uputio duhovniku Kosu 3. srpnja 1959. i još dva prijepisa kardinalovih pisma u kojima kritizira Staleško društvo katoličkih svećenika. Kardinal u pismu duhovniku Kosu od 3. srpnja 1959. navodi kako ne zna kad će ovo pismo stići primatelju jer da on živi u teškim prilikama što se tiče kontakata sa svijetom, jer prema želji vlastodržaca nitko živ ne smije s njim kontaktirati, kako bi ga se uvjerilo da je svijet zaboravio na njega i kako je on samo “bivši nadbiskup”, kako se godinama pisalo u jugoslavenskom tisku. Ističe kako on nije napustio svoju dužnost jer ne smije “ostaviti svoga stada u nevolji, osim da Sveti Otac odredi drukčije”. Uvjeren je kako će bogoslovi, koji prolaze kroz vatru i vodu do svoga svećeništva, biti doista pravi pastiri duša, a nikada “mercenariji” (plaćenici, podmitljivci), jer su svećeničke duše “nepredobitne tvrđave, o koje se lomi sila pakla, makar ih grize i muči dane i noći, sad strašnim porezima, sad pozivima na UDBU, sad globama, sad zatvorima”. Čini mu se kako ono što “danas proživljavamo, mnogo više naliči Crkvi Kristovoj” nego što su bili oni predratni katolici, koji su to bili samo po krsnom listu i koji su u praksi bili pogani. Na

¹⁴⁷ O navedenom Petar Šokčević svjedoči: “Već 5. listopada je izvršeno to hapšenje bogoslovije u Đakovu i pretres od podruma do tavana. Bilo je to ujutro u šest sati, u pol duhovnog razmatranja bogoslova u kapelici bogoslovije. Izvodili su nas jednog po jednog iz kapelice, koje je glasno prozivao vice-ректор dr Ilija Živković po zapovijedi udbaša. Oni su čekali pred vratima kapelice. Bilo ih je oko 20-30 – ušli su u dvorište kraj same kapelice na oko 20 automobila, sa prigušivačima da ih nitko nije čuo. A oko bogoslovije i njezina dvorišta bio je milicioner do milicionera sa svih strana. Ja sam izašao iz kapelice u reverendi, ispod koje sam imao samo košulju bez potkošulje pa sam molio svog isljednika Martinko Martina, koji me je odmah preuzeo, da skinem reverendu i obučem kaput, jer ne znam kako je u zatvoru. Međutim mi nije dao, već rekao da samo idem naprijed i da se ne obazirem ni desno ni lijevo. Toliki je njihov strah. Smiješno! Sjeo sam otraga gdje nema vrata u zeleni auto (mislim Renault 4) – svuda sa staklima da se dobro vidi. Narod se kroz sva sela do Osijeka obazirao, jer je šofer tulio sirenom kroz sva naselja i vozio brzinom od 100 km na sat. Eto da isceniraju ‘prepad’.”, Zapisi Petra Šokčevića.

kraju dodaje kako kod bogoslova treba uvijek podržavati vedri optimizam.¹⁴⁸

Uz navedeno, kod duhovnika Kosa pronađeno je niz članaka, studija, “konferencija” i “punkta” na osnovi kojih je on navodno održavao predavanja bogoslovima, s pomoću kojih ih je, napadajući jugoslavenske socijalističke prilike, pripremao za otpor svima onima koji imaju namjeru uništiti vjeru. S obzirom na sve navedeno, uhićeni su i stavljeni u pritvor duhovnik Ćiril Kos, prefekt Ivan Kopic, bogoslovi Ivica Mršo, Hrvoje Gašo i Petar Šokčević, dok su se sa slobode branili profesor Marijan Prepunić i bogoslov Stjepan Sršan.

Kad je kardinal Stepinac saznao za događaje u Đakovačkoj bogosloviji, komentirao je da će nakon smrti biskupa Akšamovića vlasti zabraniti *Vjesnik Đakovačke biskupije* i zatvoriti bogosloviju te ga za njegova pisma koja su pronašli “ne boli glava” i kako je jedno od pisama bilo “papreno”, ali on ne želi skrivati istinu.¹⁴⁹ Da je tomu tako, svjedoči i danas jedan od još živućih osuđenika Petar Šokčević, koji kaže:

Međutim nisu je mogli zatvoriti [bogosloviju], dok je bio živ đakovački biskup dr. Antun Akšamović. Naime on je bio kršteni kum poginulom u II.-om svjetskom ratu narodnom heroju Jurici Ribaru, sinu Ivana Ribara, advokata u Đakovu. Ivan je bio jugoslavenski orijentiran političar još za Kraljevine Jugoslavije. Pristao je uz partizane-komuniste i poslije rata bio na visokom položaju u Beogradu. Tako, čim se nešto kopkalo sa strane udbaša protiv đakovačke bogoslovije, biskup Akšamović je odmah sjeo u auto i u Beograd – dr. Ivanu Ribaru, te se odmah sve obustavilo. To mi je rekao u lice moj “isljednik” – istražitelj Martinko Martin: “Dok je Akšamović živ, mi nismo mogli ništa protiv Đakovačke bogoslovije.” I stvarno, kad su oko 25. rujna 1959. liječnici izjavili, da dotični biskup više nije nizašto sposoban, 2. listopada pod brojem 1063/1959. je Javni tužitelj okruga Osijek pokrenio krivični postupak, a SUP kotara Osijek dne 3. X. 1959.. broj KU-1944/59. Rješenje o našem pritvoru i za hapšenje bogoslova i poglavara, protiv kojih je netko svjedočio pred SUP-om.¹⁵⁰

Na sastanku u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja održanom 28. listopada 1959. dogovoreno je da se kardinala Stepinca pozove kao svjedoka u postupku u đakovačkom slučaju, u svezi s njegovim pismima. Cilj je bio prikupiti što više dokumentacije protiv kardinala Stepinca, kako bi se što bolje argumentiralo protivljenje

od pritvaranja 1959. do pomilovanja 6. travnja 1962. Nakon izlaska iz zatvora službuje kao profesor na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu (1963.-1981.). Obnašao je službu dekana Vinkovačkog dekanata (1969.) te rektora VBŠ-a (1975.-1979.). Zbog lošeg zdravlja umirovljen je 1. srpnja 1981. Umro je u Zagrebu 25. srpnja 1982. te je pokopan u Osijeku na gornjogradskom groblju.

MARINKO PREPUNIĆ

Rođen je u Gašincima 27. listopada 1911., gdje je polazio i osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Travniku i Zagrebu, a bogoslovni studij u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 21. svibnja 1936. Službovao je kao kapelan u Nijemcima (1936.-1937.), upravitelj župe u Gunji (1937.-1939.) i Trnavi (1939.-1941.), kateheta u Osijeku I (1942.-1948.), prefekt studija i discipline te profesor u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu (1948.-1959.). Zajedno s drugim poglavarima i bogoslovima dospio je u zatvor 1959. godine, no zbog narušenog zdravlja obustavljen je postupak protiv njega. Upravitelj je župe u Oprisavcima (1961.) te upravitelj župe i župnik u Rumi (1961.-1975). Začasnim kanonikom imenovan je 1966. Umro je u srijemskomitrovičkoj bolnici 7. veljače 1975. godine.

¹⁴⁸ Cijeli tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 364.

¹⁴⁹ A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac*, (1993.), str. 761.

¹⁵⁰ *Zapisi Petra Šokčevića*.

ZVONKO PETROVIĆ

Rođen je 1. ožujka 1932. u Prozoru (Rama, BiH). Srednju školu i teologiju pohađa u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 29. lipnja 1958. U vrijeme suđenja đakovačkim profesorima i bogoslovima 1960. osuđen je na dvije i pol godine zatvora, a u zatvoru je proveo gotovo dvije godine (od rujna 1959. do 25. srpnja 1961.). Nakon izlaska iz zatvora bio je kratko kapelan u Modriči i Morančanima. Oko mjesec dana bio je župnik u rodnoj župi Prozor, a potom u Pećinama (1961.-1967.), Komušini (1967.-1978.) te na Palama, s kojih opslužuje Goražde, Višegrad i Foču, a nakon toga župnik je u Krepšiću (1980.-1988.) i Maglaju (1988.-1993.). Obavljao je i dužnosti dekana Usorskog i Brčkog dekanata. Umirovljen je 1993. godine, a umirovljeničke dane provodi u svećeničkom domu na Bogosloviji u Sarajevu. Umro je 11. veljače 2004. u bolnici Koševo u Sarajevu.

njegovu povratku na nadbiskupski položaj te istaknuti njegovu odgovornost za posljedice koje će imati Đakovačka bogoslovija. Dobrivoje Radosavljević kazao je da treba ukazati i beogradskom nadbiskupu Josipu Ujčiću na tri Stepinčeva pisma bogoslovima u Đakovačkom sjemeništu, tj. na njegov utjecaj na bogoslove. Istaknuto je da treba zaoštriti stav prema kardinalu Stepincu da bi se suzbile iluzije o njegovu vraćanju na nadbiskupski položaj. Zaključeno je da treba izvršiti poseban pritisak na biskupa Bäureleina koristeći đakovački slučaj.¹⁵¹

U želji da spasi sjemenište Stolni kaptol đakovački i srijemski uporno je zahtijevao od biskupa Bäuerleina da se založi kod vlasti u svezi s novonastalim stanjem te mu je 4. studenog 1959. upravio molbu u kojoj, među inim, stoji: "Prema našim informacijama postoji vjerojatnost, da bi se ta pogibao za sjemenište mogla otkloniti, ako bi Vaša Preuzvišenost osobno intervenirala kod Vjerske komisije u Zagrebu." Istaknuli su međutim kako im je tu informaciju, ali i preporuku dao predsjednik NO kotara Osijek Mate Bunjevac. Istoga dana molbu istog sadržaja upravio je biskupu i Proforski zbor Visoke bogoslovne škole i Sjemeništa u Đakovu. Međutim biskup Bäuerlein nije smatrao da treba na predloženi način postupiti, štoviše, nije htio primiti na razgovor ni članove Vjerske komisije koji su četiri dana nakon uhićenja profesora i bogoslova nazočili pokopu biskupa Akšamovića. Biskup je znao u povjerenju govoriti nekim bogoslovima kako se tu ne radi o postupku protiv sjemeništa i uhićenih profesora i bogoslova, nego protiv biskupa. Biskup čak nije htio tražiti od vlasti ni dopuštenje posjeta uhićenima. Biskup je 9. studenoga 1959. pozvao sve kanonike na sjednicu na kojoj ih je obavijestio kako podnosi molbu Svetoj Stolici da ga razriješi službe apostolskog administratora biskupije. On je u toj molbi Svetoj Stolici pisao kako njegovi suradnici traže od njega, da zbog navedenog sudskog postupka, poduzme neke korake pred državnim vlastima, no kako mu je kardinal Stepinac savjetovao da to nikako ne čini jer bi to značilo i prije presude moralno osuditi uhićene svećenike i bogoslove i s civilnim vlastima ući u pogibeljan kompromis. Biskup navodi kako je sve dobro razmotrio i prosudio, kako ne može udovoljiti molbama svojih suradnika te zbog toga moli da ga se makne sa službe apostolskog administratora i postavi na tu službu novu osobu, a njega premjesti izvan Đakova ili čak izvan Jugoslavije jer bi za njega daljnji boravak u domovini bio težak i gorak. Istog dana Stolni kaptol uputio je molbu nadbiskupu Ujčiću,

¹⁵¹ Bilješka o sastanku održanom 28. X. 1959. u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja. HDA, KOVZ, kut. 39, Pov. 54/1-1959.

koji je ostavku biskupa Bäuerleina trebao dostaviti Svetoj Stolici te joj preporučiti prihvaćanje biskupove ostavke i predložiti da ovlasti Stolni kaptol za izbor kapitularnog vikara jer ne vide drugi način za spas sjemeništa. No, navedena molba nije dostavljena nadbiskupu Ujčiću jer je zaključeno kako to ne bi bilo oportuno, a biskupu Bäuerleinu je dva dana poslije nadbiskup Ujčić uručio bulu o imenovanju za rezidencijalnog biskupa, o čemu je biskup Bäuerlein izvijestio Stolni kaptol na sjednici održanoj 2. prosinca 1959. godine.¹⁵²

S obzirom na to da biskup Bäuerlein ne samo nije razriješen službe administratora, nego je imenovan rezidencijalnim biskupom, očito je prevladalo mišljenje kako on ispravno postupajući je borba za spašavanje sjemeništa nastavljena, a uhićenima se nije moglo pomoći.

O pritiscima na biskupa Bäuerleina i ulozi svećeničkih udruženja u navedenom slučaju, danas svjedoči jedan od tadašnjih osuđenika Petar Šokčević:

Htjeli su komunisti još i našega tadašnjeg biskupa Bäuerleina Stjepana poniziti, tražeći od njega da osudi sve nas na optuženičkoj klupi, pa će onda tobože ostaviti bogosloviju. No biskup Stjepan je ostao čvrst i nije popustio na silan pritisak sa svih strana i u Crkvi naše biskupije, niti je išao tako moliti za našu bogosloviju. Zato su išli zbog profesora i Stolni kaptol moliti. Ali dakako nisu nas optužene osudili, nego tvrdili da se ništa nije protuzakonito činilo u bogosloviji (što je jedina istina!).

Dok su “Staleška udruženja katoličkih svećenika” Republike Hrvatske, pa Bosne i Hercegovine te i Srbije – svaki svoju rezoluciju poslali sudu u Osijek. Mi na optuženičkoj klupi smo se nadali, da će oni nas braniti, a oni obični izdajice nemoralno nas osuđiše napisavši u rezolucijama: “Osuđujemo protunarodni rad Kosa, Kopicia i ostalih optuženih...”, te zatim mole sud, da se bogoslovija ostavi. A oni će se brinuti, “da u njoj ne bude neprijateljski rad protiv naroda i države”.

[...]

Tko je biskupu savjetovao, da zauzme tako čvrsti stav, tj. da ne osudi nas nevine na optuženičkoj klupi i da ne molí za opstanak bogoslovije lažnim priznanjem da je bilo u bogosloviji protudržavnog i protunarodnog djelovanja??? Upravo naš blaženi kardinal dr. Alojzije Stepinac!!! – pisavši biskupu, da se tim putem ne spašava bogoslovija: osudivši nas nevine na optuženičkoj klupi... Eto to je bilo biskupovo pravo mučeništvo!¹⁵³

IVICA MRŠO

Rođen je 9. travnja 1929. godine u Bugojnu. Nakon završenog Ekonomskog fakulteta u Zagrebu javio se na Vrhbosansku bogosloviju. Teologiju je studirao u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 29. lipnja 1962. godine. Kao bogoslov u vrijeme suđenja profesorima i bogoslovima Đakovačke bogoslovije osuđen je na kaznu od dvije i pol godine zatvora. Kazna mu je smanjena na 18 mjeseci zatvora, koju je služio do 27. studenoga 1961. godine. Službovao je kao nadbiskupov tajnik u Sarajevu (1964.-1966.), župnik u Vidovicama (1966.-1969.), u katedralnoj župi Presvetog Srca Isusova u Sarajevu (1969.-1977.) i u župi Sv. Josipa u Zenici (1977.-1980.). Na Palama djeluje od 1980., a imao je i zaduženje za raspršene vjernike u Zvorniku, Višegradu i Goraždu. Mostarski biskup povjerio mu je i brigu za vjernike u Foči i Čajniču. Bio je apostol istočne Bosne do 5. lipnja 1991. kada je imenovan personalnim i pastoralnim vikarom pri Vrhbosanskoj nadbiskupiji, a 10. lipnja 1991. imenovan je kanonikom-rectorom katedrale u Sarajevu. Umro je 30. studenog 2000. u bolnici Koševo u Sarajevu. Pokopan je u svećeničkoj grobnici groblja Bare u Sarajevu.

¹⁵² Marin SRAKIĆ, *U ime naroda*, u: *Diacovensia* 1/1994., str. 29-33.

¹⁵³ *Zapisi Petra Šokčevića*.

ANTO BAJIĆ

Rođen je 22. rujna 1932. godine u Čardaku. Gimnaziju je svršio u sjemeništu na Šalati u Zagrebu, a studij teologije u Đakovu gdje je 29. lipnja 1956. bio zaređen za svećenika. U vrijeme suđenja profesorima i bogoslovima Đakovačke bogoslovije 1960. osuđen je na dvije i pol godine zatvora, od čega je dvije godine proveo u zatvoru, tj. do 25. srpnja 1961. kada je pušten na uvjetni otpust. Službovao je kao kapelan u Morančanima i Brčkom, župnik u Jelaškama (1957.-1959.), Solakovoj Kuli (1961.-1962.), Skopaljskoj Gračanici (1962.-1982.), a od godine 1982. pa do smrti 6. studenog 1993. u župi Žabljak, gdje je i pokopan.

HRVOJE GAŠO

Rođen je u Travniku 27. ožujka 1937. godine. U vrijeme suđenja profesorima i bogoslovima

Tijekom mjeseca studenog 1959. prosvjetna inspekcija izvršila je pregled Visoke bogoslovne škole u Đakovu. Tom prigodom utvrđeno je kako polaznici škole ne uživaju temeljne građanske slobode (praćenje tiska, izlasci u grad, članstvo u raznim organizacijama, posjećivanje kulturno-prosvjetnih priredbi i sl.), ne poznaju Ustav i društveno i državno uređenje, izučavaju samo povijest Hrvata i obrađuju samo hrvatske pisce, a škola nema izrađen statut i pravilnik i nema ni jedne Brozove slike u školi.¹⁵⁴

O đakovačkom slučaju govorio je i Petar Ivičević na sastanku staleških udruženja katoličkih svećenika iz svih jugoslavenskih republika 24. studenog 1959. On je tom prigodom kazao, ako bude utvrđena krivična odgovornost protiv države i društvenog uređenja, sud će morati izreći odgovarajuće kazne pa možda i mjeru zatvaranja škole na odgovarajuće vrijeme. Istaknuo je kako za to trebaju snositi odgovornost i pred crkvenim vlastima i pred svećenicima i vjernicima oni koji su za to krivi i oni koji su takve aktivnosti podržavali. Ne treba dopustiti da Crkva može bitnu takvu presudu zlouporabi radi širenja vijesti kako se u Jugoslaviji sprječava njezino djelovanje. U raspravi nakon Ivičevićeva govora, Petar Masnić, svećenik Đakovačke biskupije i predsjednik Udruženja za Srbiju, usprotivio se mogućnosti zatvaranja Đakovačke bogoslovije, smatrajući boljim rješenjem micanje iz sjemeništa onih koji su odgovorni te imenovanje novog rektora. Zatvaranje sjemeništa smatrao je nerazumnim jer ono nije Bäuerleinova ustanova, nego biskupa Josipa Jurja Strossmayera i svećenika Đakovačke biskupije.¹⁵⁵

Kardinal Stepinac dobio je 3. prosinca 1959. poziv da 5. prosinca 1959. u zgradi milicije u Krašiću da izjavu kao svjedok u suđenju profesorima i bogoslovima Đakovačke bogoslovije. Kardinal je poziv prihvatio kao još jednu prigodu da kaže što mu je na srcu, no nije imao namjeru ići u miliciju, nego je napisao oštro pismo koje je krašićki župnik Josip Vraneković odnio u miliciju. U pismu kardinal Stepinac ističe kako stoji iza svih svojih pisama koje je uputio na razne adrese, a do kojih je UDBA došla, pa tako i iza pisma duhovniku Kosu. U daljnjem obrazloženju zašto odbija odazvati se pozivu za svjedočenje iznosi kako je zbog nepravilne presude završio u zatočeništvu, što je dovelo njegov tjelesni život na rub groba te je on ustvari invalid i nije sposoban odazvati se pozivu. Ističe da otkada je postao biskup, nije učinio zločin ni protiv jedne države te nikada nije držao niti drži za državu niti jednu političku stranku, pa tako ni KPJ, a ako se pak

¹⁵⁴ HDA, KOVZ, kut. 41, Pov. 100/1-60.

¹⁵⁵ Zapisnik sa međudruštvenog sastanka održanog u Zagrebu 24. i 25. studenog 1959. HDA, KOVZ, kut. 39, Pov. 71/1-1959.

bori protiv njezine ideologije uvjeren u njezinu netočnost, pita je li to onda borba protiv države. Postavlja pitanje zašto im nije dovoljno priznanje vodećih ljudi vlasti da je osuđen bez ikakvog razloga i kako je ta osuda značila njegovu tjelesnu smrt. Na kraju je dodao kako se nema namjeru odazvati pozivu te ako bude prisilno ispitivan, uskratit će im bilo kakav odgovor i unaprijed odbija svaku odgovornost, ako zbog takvog ispitivanja izbije skandal u svjetskom tisku.

Nakon što je pismo dostavljeno miliciji, zamjenik komandira milicije došao je pozvati kardinala da se odazove pozivu na svjedočenje, što je kardinal odbio. Poslije je došao jedan sudac u pratnji jednog liječnika kardinalu da bi ustanovio je li kardinal sposoban odazvati se pozivu na svjedočenje. Kardinal je odbio pregled i mogućnost odgovora na pitanja suca. Na to je sudac kazao kako mu je želio postaviti samo dva-tri pitanja te kardinalu nije trebao onako nepristojan i neuljudan odgovor. Kardinal je na to kazao kako je dobro promislilo što je u pismu odgovorio i kod toga ostaje. Na ponovni zahtjev suca da odgovori na pitanja, kardinal je kazao kako ne želi odgovoriti i zabranjuje da mu se postavljaju pitanja, iznijevši nekoliko optužbi na tretman vlasti prema njemu. Sudac je na to kazao kako će tu njegovu izjavu uzeti u zapisnik. Kardinal je zapisnik potpisao, ali je poslije sebi predbacio kako možda nije trebao potpisati, jer bi zapisnik vlasti mogle krivotvoriti i zlorabiti na suđenju. Nekoliko dana poslije kardinal je komentirao kako mu nije žao što je onako odgovorio te se nada da će biskupi brzo saznati za sadržaj njegova pisma, koje će im biti poticaj za otpor.¹⁵⁶

U SUP-u Osijek 29. i 30. prosinca 1959. saslušan je i biskup Bäuerlein, koji je uglavnom odgovarao kako mu nisu poznate nikakve neprijateljske aktivnosti u bogosloviji te o takvim stvarima nikada nije razgovarao s bogoslovima. Opovrgnuo je i tvrdnje o šikaniranju bogoslova na šovinističkoj osnovi, a što se tiče ograničavanja pojedinih građanskih prava, kazao je kako su bogoslovi bili svjesni da ih se ulaskom u sjemenište odriču, što je njihov osobni izbor.¹⁵⁷ Cjeloviti zapisnik s Bäuerleinova saslušanja donosimo u nastavku ove knjige, pod njegovim imenom u Poimeničnom pregledu.

Nadbiskup Ujčić posjetio je 25. siječnja 1960. Saveznu komisiju za vjerska pitanja te se u razgovoru s tajnikom Komisije Milojem Dilparićem založio da se ne dopusti zatvaranje bogoslovije u Đakovu. Tom prigodom je dogovoreno da nadbiskup Ujčić pošalje

Đakovačke bogoslovije 1960., kao tek zaređeni svećenik Vrhbosanske nadbiskupije, bio je najmlađi među optuženima (23 godine), te je osuđen na četiri i pol godine zatvora. U zatvoru je proveo oko dvije i pol godine, tj. do 19. travnja 1962. kada je pomilovan. Nakon izlaska iz zatvora obavljao je različite službe u Vrhbosanskoj nadbiskupiji sve do odlaska u inozemstvo 1966. godine. Na osobnu molbu napušta poziv svećenika 1971. godine.

BOŠKO RADIELOVIĆ

Rođen je u Nišu 12. svibnja 1930. Poslije osnovne škole odlazi s obitelji u Sarajevo gdje nastavlja srednjoškolsko obrazovanje. Gimnaziju pohađa u Visokome a teološki studij u Đakovu. Službovao je kao duhovni pomoćnik u Osijeku (1956.-1957.) i Zemunu (1957.-1959.). U vrijeme suđenja profesorima i bogoslovima Đakovačke bogoslovije 1960. osuđen je na 18 mjeseci zatvora te je kaznu izdržavao do lipnja 1961. godine. Bio je župni upravitelj i župnik u Brodsko-kom Varošu (1961.-1976.) a od 1976. godine u Rumi. Bio je upravitelj Sibirskog dekanata te dekan srijemskomitrovički 1982.-1999. Začasni je kanonik Stolnoga kaptola đakovačkog i srijemskog od 1995. Umirovljen je u kolovozu 2000. godine te se nastanio u svećeničkom domu u Đakovu, gdje je i umro

¹⁵⁶ A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac*, (1993.), str. 762-770.

¹⁵⁷ HDA, RSUP, SDS, kut. 6, Ku 1944/59.

6. travnja 2012. Pokopan je u svećeničkoj grobnici Gradskog groblja u Đakovu 10. travnja 2012. godine.

PETAR ŠOKČEVIĆ

Rođen je 28. lipnja 1935. u Bošnjacima kod Županje. Tu je pohađao osnovnu školu (1942.-1946.), dok je nižu gimnaziju pohađao u Županji (1946.-1949.). Sjemenište i gimnaziju pohađao je u Zagrebu (1949.-1952.) i Đakovu (1952.-1954.). Bogoslovni studij započeo je u Đakovu 1954., ali ga je morao prekinuti zbog služenja vojnog roka do 1957., nakon čega nastavlja studij do uhićenja 5. listopada 1959. Osuđen je na dvanaest, a odslužio trinaest mjeseci zatvora, koji napušta 2. studenoga 1960. Nakon zatvora nastavlja i završava studij u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 29. lipnja 1961. godine. Službovao je kao kapelan u Slavonskom Brodu (od 1. 8. 1961. do 1. 8. 1962.), upravitelj župa Bilje, Darda i Čeminac (1962.-1964.) te Ilača (1964.-1976.), župnik u Svilažu (1976.-1978.), Harkanovcima (1978.-1980.) i Sotu u Srijemu (1980.-2006.). Za vrijeme Domovinskog rata, zbog progona Hrvata i župnika u Srijemu, upravljao je i župama u Šidu, Gibarcu i Moroviću. Godine 1992. nakratko preuzima i upravu župe u Kukujevcima, a zatim Erdevik. Umirovljen je 19. kolovoza 2006. te se nastanio u Svećeničkom domu u Đakovu, gdje i danas živi.

pisanu molbu predsjedniku Komisije Dobrivoju Radosavljeviću, u kojoj bi trebao obećati kako se te stvari, kao u Đakovačkoj bogosloviji, ubuduće u školama više neće događati. Nadbiskup Ujčić istog je dana uputio molbu Radosavljeviću da se ne zatvara Visoka bogoslovna škola u Đakovu, tvrdeći kako zbog krivnje pojedinaca ne bi trebali ispaštati oni koji nisu krivi. Nije naveo traženo obećanje kako se takve stvari više neće događati. U svezi s istim problemom 22. siječnja 1960. Komisiju za vjerska pitanja NR BiH pohodio je vrhbosanski nadbiskup Marko Alaupović te se također založio da se ne zatvara Đakovačka bogoslovija. I njemu je savjetovano da se Komisiji obrati pismom uz izražavanje obećanja kako se ubuduće te stvari neće ponavljati. Alaupović je na to kazao kako on ne može ništa obećavati, jer ta škola nije pod njegovom nadležnošću, a njegovi su bogoslovi samo gosti u toj školi. Na pitanje može li razgovarati s biskupima Petrom Čulom i Alfredom Pichlerom da podrže njegov zahtjev za nezatvaranje škole, dao je negativan odgovor. Sutradan je Alaupović uputio pismo Komisiji za vjerska pitanja NR BiH, ističući kako je daljnje školovanje njegovih bogoslova u Đakovu životno pitanje, jer prostorije bogoslovije u Sarajevu nisu u posjedu Vrhbosanske nadbiskupije i njihovi se kandidati ne bi imali gdje školovati te je izrazio nadu, ako se utvrdi krivnja optuženih, da do takvih događanja više neće dolaziti.¹⁵⁸

Na sjednici Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske 28. siječnja 1960. Stjepan Iveković je kazao kako je potrebno zauzeti stav zatvoriti ili ne Đakovačku bogosloviju. Istaknuo je kako čitavo stanje oko đakovačkog slučaja treba iskoristiti za podizanje ugleda Staleskog društva katoličkih svećenika koje treba pokrenuti cijelu akciju i formirati delegaciju u koju bi se uključili kanonici i profesori Đakovačke bogoslovije. Veljko Drakulić predložio je da se u presudi ne obuhvati zatvaranje bogoslovije, već da to pitanje ostane otvoreno. Zatim je Željko Dežmar predložio da se predstavke upućene Komisiji za vjerska pitanja daju sudu na uvid i na sudu čitaju. Na kraju je zaključeno da se predloži odustajanje od zatvaranja bogoslovije te se kao zaslužno za to afirmira Društvo svećenika i formira već spomenuta delegacija koja će doći sa zahtjevom u Komisiju za vjerska pitanja NR Hrvatske. Na kraju je Dežmar zadužen da ta pitanja riješi s tužiteljem i sudom.¹⁵⁹ Sve navedeno ukazuje da se odluka o presudi donosila na sjednicama političkih tijela, a sud bi tu odluku samo formalno potvrdio u sudskom postupku.

¹⁵⁸ HDA, KOVZ, kut. 40, Pov. 19/1960.

¹⁵⁹ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske, od 28. siječnja 1960., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 2.

Kako je bilo i dogovoreno, predsjednik NOK-a pozvao je biskupa Bäuerleina na razgovor, ali on je to odbio rekavši kako je za to odredio rektora. Komisija za vjerska pitanja NR Hrvatske predložila je da ga se opet pozove.¹⁶⁰

Stolni kaptol je 31. siječnja 1960. poslao predstavku Komisiji za vjerska pitanja NR Hrvatske, u kojoj traži da spriječi zatvaranje sjemeništa.¹⁶¹

Suđenje je održano u siječnju i veljači 1960. u Osijeku. Od optuženih najveću kaznu dobio je Ćiril Kos, koji je osuđen na sedam godina, a najniže kazne iznosile su dvije i pol godine strogog zatvora.

O "Osječkom procesu" razgovarao je i zagrebački nadbiskup Franjo Šeper sa Stjepanom Ivekovićem 11. i 12. veljače 1960. kada se rješavalo pitanje pokopa kardinala Stepinca, pa je tom prigodom spomenuto i navedeno suđenje. Povod tom dijelu razgovora bila je primjedba nadbiskupa Šepera kako nikako ne bi bilo dobro da na pokop kardinala Stepinca dođe Udruženje katoličkih svećenika s nekakvim vijencem. Na to je Iveković kazao kako je kod njega bila delegacija Udruženja katoličkih svećenika s nekim kanonicima iz Đakova koja je tražila i molila da se Đakovačka bogoslovija ne zatvori. Na to je nadbiskup Šeper primijetio kako je suđenje u Osijeku jedna velika pogreška UDB-e, čitao je optužnicu, pratio tijekom suđenja i čuo neka usmena izvješća s tog postupka te smatra kako su u tom postupku neke stvari vrlo nategnute. Istaknuo je kako bi se za tako nategnute stvari moglo sve njih odmah uhititi i raspustiti sva sjemeništa. Ustvrdio je kako se, kada se hoće stvar nategnuti, sve može tumačiti šovinizmom, raspirivanjem nacionalističke mržnje itd., pa prema tome smatra kako nije ni bilo nikakvog temelja za zatvaranje bogoslovije jer ako se i radi o jednom ili dvojici bogoslova koji su negdje bili u nekim organizacijama vani, onda treba protiv tih poduzeti sve potrebne mjere, primjerno ih kazniti, a ne stvar uopćavati.

Na nadbiskupove navode Iveković je kazao kako se vidi da je nadbiskup vrlo slabo i površno upoznat s materijalima samog sudskog postupka te na temelju izvađenih citata iz optužnice i krivo dobivenih usmenih informacija mora dobiti i pogrešnu sliku o samom postupku. Istaknuo je da i uz te teške zločine, inkriminirane u optužnici, nije se presuda protegnula na samu bogosloviju, nego su kažnjeni samo pojedinci, vinovnici takvog rada.¹⁶²

Napokon su 9. ožujka 1960. predsjednik i potpredsjednik NOK-a Osijek Matija Bunjevac i Jugoslav Vincenc uspjeli upriličiti razgovor s biskupom Bäuerleinom. Biskup je na razgovor doveo i novog rektora sjemeništa Emila Majera. Bunjevac je na početku ukazao na probleme koji su doveli do suđenja bogoslovima, na što je biskup kazao: "Mi nismo bili svjesni da smo činili nešto što je bilo protuzakonito. Ja mislim da se ne može dobiti dojam da smo mi nešto protuzakonito radili. Kod nas su dolazile sa strane vlasti inspekcije. Mi nismo nikada na primjedbe ili zapisnike inspekcija dobili nikakvog rješenja, da ovo ili ono nismo dobro radili." Napomenuo je da su predstavnici vlasti odnijeli iz knjižnice i niz knjiga čisto crkvenog karaktera, a na primjedbu Bunjevca da je bilo i knjiga o poglavniku Anti Paveliću, biskup je odlučno odbio takve tvrdnje. Bunjevac je primijetio kako bogoslovi slušaju strane i to uglavnom neprijateljske radiopostaje, a nikada domaće, na što je biskup kazao da im nitko

¹⁶⁰ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 8. ožujka 1960. u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 2.

¹⁶¹ M. SRAKIĆ, *U ime naroda*, (1994.), str. 33-34.

¹⁶² Bilješke o razgovorima nadbiskupa F. Šepera i S. Ivekovića vođenim 11. i 12. veljače 1960. u: HDA, KOVZ, kut. 40, Pov. br. 25/1960. Cjeloviti tekst bilješke objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. II., (2010.), str. 288-302.

ne brani slušati *Radio Beograd*, a on ne može nadzirati što bogoslovi slušaju kad idu kući. Biskup je obećao da se više politički ispadi neće događati, ali da ipak stvar nije bila onakva kako je prikazano na sudu. Posebno je istaknuo da je Ćiril Kos nevino osuđen, jer on nema ništa ustaškog u sebi.¹⁶³

Početak lipnja 1960. izvršen je još jedan pregled Visoke bogoslovne škole u Đakovu od strane prosvjetnih inspektora. Utvrđeno je kako nema bitnih izmjena u odnosu na rezultate pregleda iz studenog 1959. Istaknuto je da je u razgovoru s bogoslovima potaknuta tema suđenja njihovim kolegama, no bogoslovi su zauzeli frontalni stav u obranu osuđenih te su bili jednodušni u tvrdnji o nedužnosti osuđenih bogoslova i profesora. Kazali su da je tisak pristrano izvješćivao o suđenju te je pisano samo o završnoj riječi tužitelja, ali ne i branitelja. Inspekcija je zabilježila da je novina to što bogoslovi dobivaju dva primjerka *Borbe*, uz primjedbu kako su primjerci ušćuvani, što znači kako se slabo čitaju.¹⁶⁴

Iako su odvjetnici osuđenih profesora i bogoslova na vrijeme uložili žalbu na presudu, odluka o žalbi čekala se osam mjeseci. Vrhovni sud NR Hrvatske napokon je 13. listopada 1960. donio presudu kojom je djelomično uvažio žalbe i preinačio presudu Okružnog suda Osijek te je presudio da se Ćirila Kosa osuđuje na pet godina, Ivana Kopića na četiri godine, Hrvoja Gašu na četiri godine i šest mjeseci, Ivicu Mršu na dvije godine i šest mjeseci, Zvonka Petrovića na dvije godine i šest mjeseci, Boška Radielovića na jednu godinu i šest mjeseci, Antu Bajića na dvije godine i šest mjeseci i Petra Šokčevića na jednu godinu strogog zatvora.¹⁶⁵

Suđenje profesorima i bogoslovima Đakovačke bogoslovije poslužilo je državi za nekoliko ciljeva njezine anticркvene politike. Poslužilo joj je kao upozorenje ostalim vjerskim školama što ih čeka, ako ne budu djelovale u skladu sa željama vlasti. Suđenje je iskorišteno za pokušaj kompromitacije kardinala Stepinca u vrijeme kada se približavao kraj njegove zatvorske kazne, s ciljem da mu se još jedanput da do znanja kako je država spremna sve poduzeti u sprječavanju njegova mogućeg povratka na čelo Zagrebačke nadbiskupije. Suđenje se također pokušalo iskoristiti i za afirmaciju Svećeničkog udruženja, prikazujući u javnosti da je ono najzaslužnije što nije došlo do zatvaranja Đakovačke bogoslovije.

S obzirom na to da je većina arhivskih spisa o istrazi i suđenju objavljena u: *U ime naroda. Sudski proces profesorima i bogoslovima đakovačkog sjemeništa 1959./1960. godine*, priredio Stjepan Sršan, Osijek, 2009., odlučili smo da nema potrebe ovdje ih ponavljati, nego donosimo samo one dokumente, koji nisu dosad objavljeni, a pronašli smo ih u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu. Jedino smo dokumente koji se u svezi s ovim slučajem odnose na saslušanje biskupa Bäuerleina uvrstili u spise pod njegovim imenom u "Pojedinačnom pregledu" u nastavku ove knjige.

¹⁶³ HDA, KOVZ, kut. 40, Pov. 41/1960.

¹⁶⁴ HDA, KOVZ, kut. 41, Pov. 100/1960.

¹⁶⁵ M. SRAKIĆ, *U ime naroda*, (1994.), str. 55; *U ime naroda! Sudski proces profesorima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1959./1960.*, priredio Stjepan Sršan, Osijek, 2009., str. 428-443.

DOKUMENTI

18. ožujka 1959. – Pismo svećenika Antuna Zdenka Petovarija biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi sa saslušanjem bivšeg bogoslova Mirka Crnčana.

Preuzvišeni gospodine!

Moguće da Vam je poznato ovo što ću Vam pisati. Ali ja to ne znam, da li Vam je poznato, i zato Vas obaviještavam.

Uz stotine briga, koje tište Vaša leđa, ovo će biti možda još jedna i to sigurno vrlo teška; ali smatram, da je potrebno da Vam ovo javim.

Mirko Crnčan bivši naš bogoslov, a sada student građevinarstva boravio je tri tjedna kod kuće. Međutim saznao sam, da je 28. veljače došla jedna limuzina i odvezla ga za Miholjac, gdje je navodno bio oko 4 sata na razgovorima i prelušavanju. Poslije toga bio je on kod mene tražio neke knjige za čitanje i dulje smo razgovarali, no o svom boravku u Miholjcu nije spomenuo ni riječi.

Kasnije sam saznao, da je kanio doći k meni 9. III. i da bi mi o tom nešto govorio, ali ja taj dan nisam bio baš kod kuće i on je otišao u Zagreb.

Poslije svega toga saznajem slijedeće stvari, koje su mi saopćili neki, kojima je on to rekao.

1. Da je potpisao neku izjavu – kakvu ne znam.
2. Da je bio mnogo ispitivan o Sjemeništu i napose o preč. gg. Prepuniću, Kopicu i Kosu.
3. Da su preč. gg. Prepunić, Kopic i Kos – a osobito g. Prepunić, u opasnosti, jer se radi o tom, da bi ih se optužilo radi šovinizma, koji šire u Sjemeništu.
4. Da bi protiv njih imali svjedočiti Mirko [Crnčan] i ostali, koji su izašli iz Sjemeništa.
5. Da organi imaju prilično pouzdanog materijala i izjava gore spomenutih.
6. Da su mu rekli, da će gore spomenuti suditi – no da Sjemenište za sada još ne bi zatvorili.
7. Da bi Vi – to navodno, da je Mirko sam rekao – lično sami više kontrolirali, koje stanice slušaju bogoslovi preko radija i da paze s tim jako.
8. Da su izašli dosta revoltirani na vlč. g. Kopicu.

Ako budem još štogod mogao saznati javit ću Vam drugom zgodom, u koliko to Vama nije već sve poznato.

Završavajući ovu poruku želim Vam preuzvišeni, sretne i blagoslovljene uskrne blagdane s molitvom, da Vam uskrsli Spasitelj dade mnogo snage u Vašem teškom apostolskom nastojanju
u Kristu odani

Antun Z. Petovari [v. r.]
Viljevo, 18. III. [19]59.¹⁶⁶

6. listopada 1959. – Izvješće Sekretarijata unutrašnjih poslova kotara Osijek Državnom sekretarijatu za unutrašnje poslove NR Hrvatske u svezi s istragom u Visokoj bogoslovnoj školi i sjemeništu u Đakovu.

SUP KOTARA OSIJEK

Broj: 744/59.

Dne 6. X. 1959.

DRŽAVNOM SEKRETARIJATU ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE NR HRVATSKE

I. UPRAVA - II. ODJELJENJE

Zagreb

¹⁶⁶ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, Bäuerleinovi fascikli (dalje BF), Fascikl/registrator: „Proces“.

Na osnovu pokrenutog izvidjaja od strane Okružnog Javnog tužništva Osijek, a koji je pokrenut dne 2. X. 1959. godine, predvedeni su na saslušanje dne 5. X. 1959. u 8 sati: Kos Ćiril, duhovnik Visoke bogoslovske škole, Kopic Ivan, prefekt i profesor te škole, Prepunić dr. Marinko, profesor te škole, te bogoslovi: Mršo Ivica, Sršan Stjepan i Šokčević Petar. Od DSUP-a BiH zatraženo je predvodjenje bogoslova Gašo Hrvoja, koji se nalazi kod svoje kuće u Travniku, a javio je da namjerava doći u Djakovo kasnije. DSUP BiH je obavijestio, da je Gašo pronadjen i da će biti predveden u Osijek.

Oko 13 sati saslušanje je prekinuto, te je nastavljeno u 14 sati i trajalo je do 19,30 sati. U zatvoru su zadržani Kos Ćiril, Kopic Ivan, Mršo Ivica i Šokčević Petar, dok su ostala dvojica pušteni da se brane sa slobode. Pozvani su na saslušanje za 6. X. 1959. u 9 sati.

Duhovnik Kos Ćiril u toku saslušanja uporno je tvrdio, da nije učestvovao, niti da mu je bila poznata bilo kakova neprijateljska djelatnost u zavodu. Kao i ostali otkriveni, pokušavao je naglašavati, da su poglavari i profesori Visoke bogoslovske škole i sjemeništa nastojali da spriječe svaku aktivnost, koja nije imala čisto religiozni karakter. U toku saslušanja ipak je iznio u razgovoru sa istražiteljem, da je prisustvovao jednoj akademiji, održanoj u bogosloviji, na kojoj je bogoslov [Ante] Bajić uz učesće drugih bogoslova izveo jednu svoju zbornu deklamaciju, koja je pored vjerskog obilježja imala i nacionalno obilježje. Kos je pokušavao uvjeravati istražitelja, a s tog stanovišta je formulirao i svoje iskaze, kao da je on kao duhovnik bio neke vrsti promatrač svega što se u bogosloviji događalo, da nije imao nikakve naročite kompetencije i tome sl. Karakteristično je, da je u zapisničkom saslušanju naveo, da ja za vrijeme duhovničkih nagovora bogoslovima upotrebljavao pojedine izraze ekavštine, očito s tendencijom bagateliziranja onih, koji ih upotrebljavaju, premda se ograđivao da nije htio nikoga citirati, imitirati, pa čak ni na njegov račun da se našali. Materijal koji je prilikom pretresa u bogosloviji nadjen u prostorijama u kojima je stanovao, demantira dosadašnje iskaze Kosa. Tako na pr. nadjeni su listići anketa, koje je provodio među bogoslovima u vezi kućnog reda, a u odgovorima pojedinaca bilo je kritika na račun slušanja emisija "Glasa Amerike", koji da već godinama govori jedno te isto. Umjesto toga da bi bilo bolje slušati naše radio-stanice i imati mogućnost praćenja naših novina. Kod Kosa je pronadjeno prilikom pretresa pismo Alojzija Stepinca, poslano za sada još neutvrđenim kanalom, a datirano sa dne 3. VII. 1959. godine, u kojem Stepinac odgovara na čestitku prilikom svog imendana, koju mu je poslao Kos zajedno s bogoslovima. U pismu Stepinac proriče vedru budućnost vjeri i crkvi, uzdiže herojstvo svećenika, pa i bogoslova u današnjim teškim prilikama. Tvrdi, kako ne smije u takvoj situaciji ostavljati svoga stada, zahvaljuje djakovačkim bogoslovima na njihovim molitvama i ističe, kako su svećeničke duše kod nas nepredobitne tvrdjave o koje se lomi sila pakla, makar ih se svakodnevno muči sa strašnim porezima, sad pozivima na UDB-u, sad globama, sad zatvorima.¹⁶⁷ Kod Kosa nadjene su kopije pisama, koje je slao bogoslovima u vojsku, bodrio ih da budu nepokolebljivi i ustrajni. Nadjena su i pisma u kojima mu bogoslovi iz vojske odgovaraju i obećavaju nepokolebljivost, odanost i iskrenost. Pored ostalog kod njega su pronadjeni tekstovi pojedinih igrokaza, kao i pismeni sastavci u kojima ima aluzija protiv društvenog uređenja kod nas, kao i aluzija na navodni progon vjere i crkve.

Iz korespondencije, koju je primao od pojedinih biskupa i svećenika iz drugih biskupija, na pr. biskupa [Frane] Franića, kanonika Ćedomila Ćekade itd. vidi se, da je Kos imao priliku, a možda i glavnu ulogu kod uređivanja "Vjesnika djakovačke biskupije". Naime, pošta je dolazila na njega, članci su se njemu dostavljali, a isto tako razne primjedbe i prijedlozi, koji se odnose na uređivanja lista.

Kopic Ivan, u svom iskazu spominje slučaj bogoslova [Vjekoslava] Ljubasa kojeg su ostali bogoslovi zadirkivali, što je govorio beogradskim dijalektom. Naveo je, da su dnevni listovi u bogosloviji bili zabranjeni, ali unatoč toga da su bogoslovi pojedinačno kradomice ih čitali. Njemu da je bilo poznato, da pojedini bogoslovi u grupicama slušaju neprijateljske emisije Radio Madrida. Jednom prilikom da je jednu grupicu zatekao na slušanju, ali ističe da im je slušanje zabranio. Na predavanjima iz zemljopisa da je znao vršiti usporedbu životnog standarda između naše i nekih zapadnih zemalja. To da je radio

¹⁶⁷ Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 364-365.

na takav način, da je hvalio standard u zapadnim zemljama. Izjavio je da je uvjeren, da svi bogoslovi osuđuju postupke vlasti prema crkvi, a najviše da kritiziraju ono, čime su sami pogodjeni, t. j. što nemaju kao drugi djaci skraćeni rok u vojsci, i povlaštene karte na željeznici. Naveo je, da je pojedine bogoslove ukorio, kada je uočio da čitaju našu dnevnu štampu. Kao i Kos i Kopic je ironizirao one, koji bi govorili ekavštinom. Kazao je, da je takve oponašao, ali tvrdi da nikoga nije omalovažavao, već da je to radio iz običaja da svakome odgovara na njegovom jeziku ili dijalektu, pa tako da je znao i Slovencima nešto slovenski reći.

Prilikom pretresa u prostorijama u kojima je stanovao, nadjena su skripta i koncepti propovijedi, koji pored vjerskog sadržaja imaju tendenciju veličanja svega što je hrvatsko. Pored toga pronadjene su brošure izdane za vrijeme stare Jugoslavije i u toku rata: "Komunizam u Hrvatskoj", "Boljševizam", "Komunizam u Evropi", "Hrvati i Hrvatska", "Masonerija u Hrvatskoj", "Bunjevci i Šokci", itd.

Prepunić dr. Marinko tvrdi u svojim iskazima, da je on pozvan na odgovornost zbog toga što su protiv njega lažne i tendenciozne izjave dali pojedini bivši bogoslovi-otpadnici. Prikazuje se čovjekom, koji je čuvao čistoću hrvatskog jezika i zbog toga da je upozoravao bogoslove kada bi grešili. Isticao je, da ne može biti odgovoran za situaciju bogoslovije i dozvoljava mogućnost da su pojedini bogoslovi ispoljavali velikohrvatski šovinizam. Odmah nadovezuje da on ipak o tome ne zna.

Prilikom pretresa prostorija gdje on stanuje pronadjene su knjige, brošure i skripta pod slijedećim naslovima: "Zemljopis NDH", "Hrvatski sjever", "Hrvatska povijest", "Kardinal Mindszenti danas", "Komunizam i boljševizam", "Postupak s prelaznicima u Katoličku crkvu", itd.

Mršo Ivica negira u dosadašnjim iskazima bilo kakovu neprijateljsku aktivnost u bogosloviji. Jedino je naveo, da se osjeća Hrvatom, da se kod pojedinaca borio za čistoću hrvatskog pravopisa i da on u tome ne vidi nikakvu grešku.

Prilikom pretresa prostorija u kojima je stanovao, nadjeni su isječci iz emigrantske štampe, a s tim veliki broj raznih bilježaka, tekstova propovijedi i prikaza, koji su protkani veličanjem hrvatstva. Nadjen je i njegov dnevnik iz kojeg se vidi, da je često pozivan na razgovor višim crkvenim funkcionerima, na pr. [Smiljanu] Čekadi i Bäuerleinu, da su oni imali povjerenja u njega i da su mu povjerali razne poslove na sredjivenju materijala, prenosio im je poštu i sl. Bäuerlein ga je slao dr. Vlašiću u Osijek radi prenošenja poruka, pošte i darova. Spomenuti je "bivši istaknuti križarski funkcioner, a veliki je prijatelj biskupa [Smiljana] Čekade i biskupa Bäuerleina. Nadalje, nadjena je koverta s novcem u iznosu od 47.000 dinara, koji je prikupljen za neku članarinu, jer je u tom smislu i napomena na koverti.

Sršan Stjepan u svom iskazu naveo je, da bogoslovi diskutiraju o tome, kako je u Jugoslaviji Katolička crkva zapostavljena i ugnjetena. Negativan stav bogoslova, da je prema svećeničkim udruženjima, jer smatraju da se ne radi o svećenicima koji su odani Crkvi, zbog toga što su prišli vlastima. Govoreći o akademijama, koje su održane u bogosloviji spominje predavanje bogoslova Ivkić Mate "Mi i naši muslimani". Na toj akademiji da je bila recitirana i pjesma "Za dom i hrvatstvo". Ovakvim i sličnim istupanjima, po njegovom mišljenju, u bogosloviji su se po[d]cjenjivale sve ostale nacije pretjeranim isticanjem Hrvata i hrvatstva. Prilikom pretresa nisu pronadjeni materijali, koji bi bili s bilo kojeg stanovišta značajniji, a odnose se na njega.

Šokčević Petar govori u svom iskazu o ispadu kojeg je izvršio pri odlasku na jedno hodočašće pred organima Narodne milicije, a revoltiran zbog legitimiranja hodočasnika. Tada da je izjavio, da se Narodna milicija boji sakupljenog naroda. Isti tako da je govorio, da se Srbima daju privilegije i zbog toga da je u selu Nijemci predsjednik NO općine Srbin, premda su svi ostali mještani Hrvati. S dosta okolišanja govori o svom ispadu, kada je naime jednom prilikom naišao na jugoslavensku zastavu. Kaže, da je negodovao protiv onih koji su takvu zastavu izvjesili. Premda izbjegava konkretne navode, ipak je sklon priznavanju kada mu se spomenu podaci, koji su poznati o njegovoj neprijateljskoj djelatnosti. Od samog početka tvrdi, da se kaje za sve što je pogriješio, U vezi situacije u bogosloviji rekao je, da poglavari ne preporučuju čitanje naše dnevne štampe, već da se forsira "Vjesnik đakovačke biskupije" i da se redovno sluša "Glas Amerike".

Prilikom pretresa prostorije u kojoj stanuje nadjen je među ostalim sastavak pod naslovom "Svjetska kriza", u kojem se klevetnički govori o prilikama kod nas. Tako se na pr. kaže, da se grade nove kuće, u kojima stanuju svinje, dok s druge strane crkve i crkvice propadaju, itd. Nadjen je u rukopisu koncept propovijedi, u kojem su i slijedeće riječi: "... Živimo u doba socijalizma, ali kad bi on bio socijalizam", vlast da su kod nas prigrabili komunisti, a tom vlašću da se služe da bi progonili i ugnjetavali sve ostale, pa i svećenstvo.

Pretres zgrade, u kojoj je smještena Visoka bogoslovska škola i Bogoslovsko sjemenište otpočeo je u 6.30 sati, takodjer 5. X. o. g. Svi bogoslovi nalazili su se u to vrijeme na bogoslužju u zavodskoj kapelici, tako da nisu imali mogućnosti u času dolaska naših organa kompromitirajuće materijale uništavati, ili sakrivati. Nastavnici i profesori bili su zajedno s bogoslovima na bogoslužjenju, a samo njih nekoliko u svojim sobama, ali ih se uspjelo dosta brzo sakupiti zajedno sa bogoslovima i svim ostalim osobljem u kući i odvesti u blagovaonu, gdje su bili smješteni za čitavo vrijeme pretresa. Drugovi, koji su vršili pretres bili su podijeljeni u osam ekipa, koje su istovremeno radile, a sa svakom ekipom bili su svjedoci iz redova profesora i bogoslova. Osim toga kad god je to bilo moguće, pretresu pojedinih prostorija prisustvovao je bar jedan od onih, koji u toj prostoriji stanuje. To nije bio slučaj s onima, koji su predvedeni na saslušanje u Osijek, jer u protivnom ih se ne bi dospjelo saslušati. Pretres je završen u 23.30 sati, a svi svjedoci potpisali su zapisnik o pretresu bez ijedne primjedbe.

Profesor dr. Ilija Živković, koji je i ekonom Bogoslovske škole, a koji je čitavo vrijeme bio s drugovima koji su rukovodili pretresom, na kraju pretresa sam je izdiktirao u uredovnu zabilješku, da je pretres izvršen veoma pažljivo i korektno i prema postojećim propisima.

Osim spomenutih materijala, izuzetih prilikom pretresa, izuzeta je velika količina materijala, koji kompromitira pojedine profesore i djake, ali još više materijala, koji ima informativnu vrijednost i koji zbog opširnosti nije mogao biti detaljnije pregledan. Postoji vjerojatnost, da među tim materijelima ima korisnih stvari za krivični postupak koji se vodi. U vezi izuzetog materijala prilikom pretresa postoji obiman posao za njegovo sredjenje i namjerava se oformiti posebna ekipa, koja će materijale sredjivati i razvrstati, kako bi što brže i lakše istražitelji mogli materijal koristiti.

Medju izuzetim materijalima nalazi se pismo bogoslova Gašo Hrvoja, kojeg je po bogoslovu Djalat [Džalto] Stjepanu poslao 1. X. o. g. biskupu Bäuerleinu, a pismo još nije bilo uručeno. U tom pismu Gašo spominje, da mu je brat uhapšen i osuđen, a suda nije ni vidio, dok što se njega (Gaše) tiče da ima malo gužve. Medju materijalima nadjenim u prostorijama rektorata nadjen je referat, kojeg je sastavio Gašo 1957. godine i održao ga prilikom jednog crkvenog blagdana, a koji je borbeno klerikalan. Na jednom mjestu, govoreći o hrvatskim misionarima u Indiji kaže se, da se trebaju sjetiti, da su sinovi onog naroda koji ne zna graditi, a da ne zalijeva krvlju. Veoma mnogo ima raznih sastavaka, skripti, brošura i knjiga, na temu "slavne" hrvatske prošlosti i hrvatstva uopće. Takovih je materijala nadjeno i izuzeto po svim sobama u kojima su stanovali bogoslovi.

U knjižnici, koja sadrži preko 20.000 svezaka, bilo je dosta primjeraka raznih reakcionarnih i profašističkih publikacija i listova. Izuzeti su između ostalog: "Spomenica hrvatskog junaka", "Hrvatska smotra", "Otac domovine dr. Ante Starčević", gotovo sva djela Mile Budaka, zatim "Izgradimo našu Hrvatsku" od Jose Felicinovića, Glasnici ministarstva narodne prosvjete NDH, knjiga "Najznačajniji jubilej Hrvatske", izdana 1941., brošure: "Što je komunizam i što nosi komunizam", "Židovi i katolici", "Nova komunistička taktika na djelu", knjiga Vilka Riegela "Hrvatska u borbi", knjiga pod naslovom "Putem hrvatskog državnog prava", u kojoj se nalaze Pavelićevi govori i članci, više primjeraka "Hrvatskog naroda", glasila hrvatskog ustaškog pokreta, nekoliko primjeraka službenih listova ustaške mladeži "Dužnosnik" od 1942. i 1943. godine, te brošura od Andrije Živkovića "Komunističke krilatice", itd.

Već iz iskustva prvog dana istrage nad okrivljenima jasno proizlazi, da su svi oni više ili manje računali s mogućnošću pozivanja na odgovornost i da su se ograđivali od iznašanja činjenica o neprijateljskoj djelatnosti u bogosloviji, kao i o vlastitoj neprijateljskoj djelatnosti na veoma sličan

način i sličnim, ako ne istim, argumentima. Naročito je uočeno kod poglavara, da se nastoje s velikom upornošću prikrivati činjenice, kako bi se sačuvala bogoslovija i sjemenište.

Prema podacima s kojima raspoložemo, biskup Bäuerlein je veoma zabrinut mjerama koje su poduzete i čitav dan sa svim osobljem biskupske kurije osmatrao je zgradu bogoslovije, interesirao se za pojedinosti, koje su se mogle više ili manje vanjskim zapažanjima uočiti i u velikoj je neizvjesnosti. U toku dana nekoliko je sati zabranio da se bilo koga pušta u njegove prostorije i u tom smislu je izdavao ponovljene naloge. Može se pretpostavljati, da se bojao pretresa i u biskupskoj kuriji, pa ja možda uništavao materijale, koji ga mogu kompromitirati, a nije htio da ga na tom poslu bilo tko primjeti.

NACELNIK ODJELJENJA DB:

Ante Grdinić¹⁶⁸

13. listopada 1959. – Spis u Komisiji za vjerska pitanja NR Hrvatske pod nazivom “Podaci o neprijateljskoj djelatnosti u VBŠ u Djakovu i rezultati dosadašnje istrage i pretresa”.

Predmet: Podaci o neprijateljskoj djelatnosti u VBŠ u Djakovu i rezultati dosadašnje istrage i pretresa.

U Visokoj bogoslovnoj školi u Djakovu već duže vremena zapažala se neprijateljska djelatnost. Ova djelatnost ispoljavala se u ograničavanju građanskih prava i sloboda pitomaca, te u sistemu odgoja, koji je išao za tim da se kod bogoslova stvori podozrenje prema našem društvenom poretku. Obzirom na takav rad u VBŠ stvoreno je kod većine bogoslova nepovjerenje prema svemu, što je u vezi sa današnjim društvenim poretkom. Profesori i odgojitelji, kao na pr. Ćiril Kos, Marijan Prepunić i Ivan Kopic, koristili su razne prigode, da pred pitomcima raznim aluzijama omalovaže društveno uredjenje u našoj zemlji, a bilo je slučajeva da su i otvoreno neprijateljski istupali. Pitomcima su onemogućavali svaki dodir sa vanjskim svijetom, kako ne bi došli do objektivne spoznaje o društvu u kojem žive. Onemogućavano im je pojedinačno izlaženje u grad i nije im se dozvoljavalo da budu članovi ni jedne društveno-političke organizacije. Posebno im je zabranjeno čitanje naše štampe, te je bilo slučajeva, da su neki pitomci kažnjavani, jer su čitali naše novine. Uporedo s tim, izvjestan broj bogoslova redovno sluša emisije “Glas Amerike”, Vatikana i Madrida. Slušanje emisija naših radio stanica “ne preporučuje” im se, jedino mogu slušati prijenose sportskih priredbi. Neki bogoslovi su za emisije naših radio-stanica govorili, da “gluposti ne treba slušati”. Najrašireniji vid neprijateljske djelatnosti u VBŠ u Djakovu bila je neprijateljska propaganda, širenje šovinizma i klevetanje postojećeg društvenog uredjenja. U tome su se isticali duhovnik Ćiril Kos, prefekt Ivan Kopic, profesor Marijan Prepunić te bogoslovi Ivica Mršo, Petar Šokčević, Stjepan Sršan, Martin Radman i Mile [Mato] Baličević. Takav njihov stav podržavao je i biskup Bauerlein, koji je ujedno i rektor VBŠ.

Svećenik Antun Bajić, koji se nalazi u zatvoru u Sarajevu, a završio je bogosloviju u Djakovu, iznio je niz podataka o neprijateljskom djelovanju u VBŠ. On navodi da ih je u takvom radu podržavao i sam biskup Bäuerlein duhovnik Kos i još neki profesori. Biskup Bäuerlein da je tokom 1955./1956. govorio pred njim, da se ne može složiti s današnjim stanjem u Jugoslaviji, jer da takvo stanje ne priznaje ni Sveta Stolica. Na jednom kolokviju Bäuerlein je govorio, da svećenici ne mogu priznati ovakvu državnu vlast, koja zatvara svećenike i biskupe i oduzima im bogoslovije. Bajić iznosi, da su u VBŠ održavane prigodne akademije i da se u referatima prilikom tih akademija veličalo hrvatstvo i širila vjerska mržnja i netrpeljivost medju bogoslovima. Takva predavanja držalo je više bogoslova i to je bila jedna od formi neprijateljskog djelovanja unutar bogoslovije. Liberalniji svećenici prigovarali su takvim istupanjima na akademijama i upozoravali dotične bogoslove na njihovu pogrešnu orijentaciju.

¹⁶⁸ Tipkopisni prijepis, u: HDA, KOVZ, kut. 39, Pov. br. 48/1959.

Na osnovu takvog stanja stvoreno je kod bogoslova opće uvjerenje, da se kod nas progoni vjera, hapse svećenici, zatvaraju škole za spremanje svećenika itd. Sve to da je u sklopu opće borbe komunizma protiv religije. Iz toga proizlazi obaveza bogoslova, da čuvaju religiju i da se bore protiv onih, koji je žele uništiti. Praktično to znači biti spreman na sve teškoće i proganjanja od strane vlasti.

Da bi se potvrdili podaci koji govore o neprijateljskoj djelatnosti u VBSŠ prethodno je saslušano desetak bivših djaka te škole, koji su u osnovnim crtama potvrdili te podatke. Na osnovu toga i drugih podataka, koji su se posjedovali o neprijateljskoj djelatnosti u VBSŠ, pokrenut je krivični postupak i naredjen pretres prostorija u VBSŠ u Djakovu. Pretres je izvršen 5. X. o. g. po organima SUP-a Osijek. Prilikom pretresa pronadjeni su materijali koji potvrđuju podatke o neprijateljskoj djelatnosti u VBSŠ. Tako je u knjižnici Zavoda pronadjen veći broj ustaških novina sa slikama Pavelića, Hitlera i Musolinija, te kompletna djela ustaškog pisca Mile Budaka. Pored toga pronadjene su knjige: "Spomenica hrvatskog junaka", "Hrvatska smotra", "Otac domovine dr. Ante Starčević", "Izgradimo našu Hrvatsku" od Jose Felicinovića, "Što je komunizam i što nosi komunizam", "Židovi i katolici", "Nova komunistička taktika na djelu", Pavelićevi govori i članci, list "Hrvatski narod", glasilo hrvatskog ustaškog pokreta, knjiga Andrije Živkovića "Komunističke krilatice", itd. Dio ovih knjiga pronadjen je kod pojedinih profesora i bogoslova, što dokazuje, da su ih čitali i da su im bile dostupne. Kod duhovnika Ćirila Kosa pronadjeno je originalno pismo Stepinca, kojeg je uputio Kosu dne 3. VII. 1959. godine. Pismo je puno kleveta na račun naših rukovodioca i državnog poretka. Iako između ostalog Stepinac kaže, kako po želji vlastodržaca nitko živ ne smije s njim saobraćati, kako bi ga se uvjerilo, da je svijet zaboravio na njega i da je on samo "bivši nadbiskup". Navodi, kako su svećeničke duše nepredobitne tvrdjave o koje se lomi sila pakla, makar ih se grize i muči dane i noći strašnim porezima, pozivima na UDB-u, globama i zatvorima. Kod Kosa su pronadjena još dva prijepisa Stepinčevih pisama, u kojima Stepinac napada Staleško društvo katoličkih svećenika. Pored navedenog kod Kosa je pronadjeno niz članaka, studija, "konferencija" i "punkta". Na osnovu tih materijala Kos je održavao predavanja bogoslovima, putem kojih ih je - aludirajući na naše društvene prilike - pripremao da pružaju otpor svima onima, koji imaju namjeru uništiti vjeru. Posebno ih je pripremao, kako će se držati prilikom služenja u JNA, iznoseći im kako će tamo biti proganjeni i vrijeđani, samo da bi se odrekli svog poziva.

Obzirom na pronadjene materijale i podatke o neprijateljskom radu, uhapšeni su i stavljeni u pritvor: Ćiril Kos, duhovnik, Ivan Kopic, prefekt, Mršo Ivica, bogoslov, Hrvoje Gašo, bogoslov i Petar Šokčević, bogoslov, a brane se sa slobode Marijan Prepunić, profesor i bogoslov Stjepan Sršan.

Dosadašnji rezultati istrage nad okrivljenim Kosom, Kopicem, Mršom, Šokčevićem i Gašom, te dijelom Prepunićem i Sršanom, također su potvrdili podatke s kojima se raspolagalo.

Okrivljeni Ćiril Kos priznao je na saslušanju, da su bogoslovi bili ograničavani u svojim pravima i građanskim slobodama, da se nisu mogli učlanjivati u društveno političke organizacije i da nisu čitali našu štampu. Brani se, da je ta praksa bila uhodana i da su se bogoslovi, kad su se odlučili za zvanje, svjesno odrekli tih prava i sloboda. Kos iznosi, da je bio tehnički urednik "Vjesnika đakovačke biskupije" i da je de facto određivao što će se u listu štampati. U listu je štampan izvjestan broj članaka, koji su bili tendenciozni u odnosu na naše društvene prilike. Preko 60 bogoslova bilo je pretplaćeno na "Vjesnik Đakovačke biskupije", a skoro svi su ga čitali. Među zaplijenjenim materijalima kod Kosa pronadjeno je desetak članaka sarajevskog kanonika Ćedomila Ćekade, koji je poznat po svom neprijateljskom stavu. U tim člancima, koji su djelomično objavljeni u "Vjesniku Đakovačke biskupije", Ćekada naročito insistira na angažiranju intelektualaca i ostalih građana, koji bi se svrstali u prve redove za obranu vjere. Tako on u jednom članku kaže, da građani imaju pravo zahtijevati, da se zakonodavstvo u pogledu obitelji, pravedne raspodjele dobara i odgoju mladeži postavi u svojim temeljnim zakonima u duhu kršćanskog mišljenja. Pored toga Ćekada je u jednom članku objavljenom u "Vjesniku Đakovačke biskupije" insistirao na reorganizaciji rada časnih sestara, kako bi se one što više približile narodu i individualnim djelovanjem u selima okupljale građane oko crkve. Kos je dotične članke, kako sam izjavljuje, korigirao, ne mijenjajući bitno sadržaj u namjeri da izbjegne zaplijenu

lista, jer su i po njegovom sudu ti članci previše otvoreno aludirali na društveni poredak u našoj zemlji. Bogoslov Sršan Stjepan iznosi na saslušanju, da je duhovnik Kos klevetao komuniste. Na jednoj bogoslovskoj konferenciji, po izjavi Sršana, Kos je rekao, da je naš narod prevaren od komunista, a tome da je kriv u prvom redu svećenik, zato što nije bio dovoljno aktivan na pridobivanju vjernika. Na jednoj drugoj konferenciji, prema izjavi Sršana, Kos je - govoreći o mučenju sv. Ivana - rekao, da se i danas kod nas muče i cijede svećenici i to pod demokracijom.

Okrivljeni Ivan Kopic također potvrđuje na saslušanju da su bogoslovi bili ograničavani u svojim građanskim slobodama, ali se brani, da je to radio po naredjenju biskupa Bäuerleina. Navodi, da su se neki bogoslovi dolazili kod njega interesirati, da li mogu ići na glasanje. On im je odgovorio, da nisu upisani u biračke spiskove i da zbog toga ne mogu glasati. Navodi, da su bogoslovi prilikom akademija istupali u nacionalističkom duhu, te da je on neke bogoslove i upozoravao na takve istupe, ali nije ništa konkretno poduzimao da im zabrani takav rad. On navodi, da mu je biskup Bäuerlein poslije jedne inspekcije rekao, da bogoslovima nije mjesto u organizaciji Narodne omladine, jer da ova organizacija ima antireligiozno obilježje. Također iznosi, da po naredjenju Bäuerleina bogoslovi nisu smjeli učestvovati u radu SSRN, niti odlaziti na sastanke i posjećivati kino predstave u Djakovu.

Okrivljeni Marijan Prepunić priznaje, da su akademije i druge svečanosti, koje su održavane u VBŠ bile političke naravi i da su bogoslovi znali upadno isticati hrvatstvo. On da je uočavao takve istupe i da je upozoravao bogoslova Antuna Bajića, da pazi na svoje postupke. On se inače brani, da se nije nikada slagao sa takvim odgojem bogoslova i da je čak upozoravao biskupa Bäuerleina na nacionalističku aktivnost bogoslova. Priznaje, da je upoređivao standard u našoj zemlji, sa životnim standardom u nekim zemljama Evrope i da su to bogoslovi vjerojatno krivo protumačili. Navodi, da je ispravljao bogoslove, koji su upotrebljavali ekavštinu, ali da to nije radio zbog šovinističkih pobuda. Prepunić navodi, da je među bogoslovima postojala neka vrst organizacije "kolektiv bogoslova", a kao najrasprostranjenija forma njihovog djelovanja da su bile akademije. Godine 1954. da je biskup Bäuerlein dokinuo "kolektiv bogoslova" i uveo tzv. "bogoslovska sijela", koja je također 1955. godine dokinuo s obrazloženjem, da bi svojim istupima kroz ovakvu formu aktivnosti bogoslovi mogli dovesti u pitanje opstanak VBŠ. Prepunić navodi, da su ove organizacije djelovale više ilegalno obzirom na vanjski svijet. Također priznaje, da su bogoslovi bili grubo ograničavani u svojim građanskim pravima i da pravila bogoslovije nisu bila u skladu sa pozitivnim propisima u našoj zemlji.

Bogoslov Petar Šokčević iznosi, da su bogoslovi redovito slušali emisije radio stanica "Glas Amerike", Vatikan i Madrid. Vijesti tih radio stanica bogoslovi su međusobno komentirali. Šokčević navodi, da su svi bogoslovi bili upoznati sa službenim stavom Crkve prema Staleškom društvu katoličkih svećenika i tvrdi da ni jedan bogoslov ne bi želio biti član toga Društva iz razloga, što Društvo stoji uz Narodnu vlast. On kaže, da se među bogoslovima komentiralo odlikovanje biskupa Akšamovića, a on sam da je jednom prilikom rekao pred bogoslovima, da to starom biskupu nije trebalo. Priznaje, da je ponekad šovinistički djelovao, jer da ga je smetalo sve ono što bi se govorilo u štampi i na radiju o Srbima. Navodi, da su naše radio stanice stalno isticale i favorizirale Srbiju. Smatra, da ukoliko bi netko o Hrvatima i Hrvatskoj toliko govorio, da bi ga se osudilo kao šovinistu.¹⁶⁹

Kod bogoslova Ivica Mrše pronađen je program za ilegalno djelovanje religiozne organizacije u bogoslovijama. Kroz taj program Mršo nastoji naći prigodnu formu za djelovanje među bogoslovima. Smatra da naše društvene prilike zahtijevaju, pored legalnog i ilegalni rad bogoslova, te predlaže da se

¹⁶⁹ Petar Šokčević o svom iskazu tijekom saslušanja danas kaže: "Kod istražnog saslušavanja kroz tri mjeseca sve se pisalo u zapisnik. Moj je imao preko 60 stranica, gusto tipkanih na strojopisu, koga nam nisu dali. Svaku stranicu sam morao potpisati. U krajnjoj napetosti i pritisku nisam mogao ni shvatiti prvih tjedana što su sve u taj zapisnik napisali i podvaljivali mi što nisam rekao. Pa su te podvale govorili i ostalima svećenicima u zatvoru te saslušanim svjedocima. Kad sam sve to prozeo, branio sam svakog optuženog, a najviše duhovnika Ćirila Kosa, kasnijeg biskupa. Rekli su mi udbaši, da su saslušali 130 svjedoka (te su mnoge „smotali“ da nešto kažu protiv Ćirila Kosa), „a ti si ga jedini branio do kraja.“, *Zapisi Petra Šokčevića*.

osnuju tzv. "trojke", koje bi radile na apostolatu. O tome još nije detaljnije ispitivan. Kod njega je pronađen dnevnik u kojem je bilježio sve događaje u VBŠ. Kroz taj dnevnik dolazi do izražaja šovinistički duh, koji je njegovan u VBŠ. Također je pronađen i dnevnik njegovih veza, koji je mjestimično šifriran, a koji do sada nije u istrazi rasvjetljavao. On se brani, da nije bio doušnik biskupa Bäuerleina, kako to za njega tvrde neki bogoslovi, jer da je Bäuerleinu obavljao isključivo administrativne poslove u kancelariji.

Bogoslov Hrvoje Gašo iznosi, da je među bogoslovima bilo šovinističkih istupa. Naravno ukazuje na istupanje bivšeg bogoslova [Tomislava] Vidovića, koji se sada nalazi u zatvoru u Sarajevu. Gašo iznosi, da je Vidović u jednom predavanju pod nazivom: "Muslimani i Hrvati" poticao bogoslove na borbu za ideju hrvatstva. Nadalje iznosi, da je bogoslovima bilo zabranjeno čitanje naše štampe, dok se na drugoj strani vodila agitacija, da se bogoslovi pretplate na strane časopise. Gašo navodi, da im je bilo zabranjeno učestvovati u radu naših društvenih organizacija. On posebno ističe, da su se prilikom raznih proslava i rođendana pojedinih bogoslova pjevale pjesme "Oj, ti vilo Velebita", "U boj, u boj", itd.

Okrivljeni Stjepan Sršan brani se, da nije učestvovao u neprijateljskoj aktivnosti ostalih bogoslova u VBŠ, jer da se među njima nalazio tek godinu dana. Međutim, navodi, da su pojedini bogoslovi, naročito oni stariji, istupali šovinistički, a da poglavari nisu protiv njih poduzimali ništa. Bogoslovi da su međusobno diskutirali, kako je Katolička crkva u Jugoslaviji zapostavljena i ugnjetavana. Također da su imali negativan stav prema Staleškom društvu svećenika, jer se smatralo, da se radi o svećenicima, koji nisu odani Crkvi, već narodnim vlastima.

Potrebno je napomenuti, da je istraga tek na početku i da se još nisu koristili svi podaci i kompromitirajući materijali pronađeni prilikom pretresa. Okrivljeni još uvijek nastoje, da što manje iznose o svom neprijateljskom radu, jer se boje, da će VBŠ zbog takvog rada rukovodioca i bogoslova imati težih posljedica.

Iz dosadašnjim komentara svećenika i gradjana u Djakovu može se zapaziti opća zbunjenost i iznenadjenje. Rukovodioce Djakovačke biskupije zabrinjava budućnost VBŠ, jer im još uvijek nije poznato, što je pronađeno prilikom pretresa i kakve podatke organi unutrašnjih poslova posjeduju o neprijateljskoj djelatnosti u VBŠ. Biskup Bäuerlein u razgovoru s nekim kanonicima Djakovačke biskupije stvarao je plan, kako će angažirati biskupa Akšamovića za intervenciju kod narodnih vlasti. Međutim, smrću Akšamovića propala mu je i ta mogućnost. Neki reakcionarni elementi u Djakovu iznosili su, da se hapse hrvatski svećenici, a oni da nisu krivi. Zagrebački nadbiskup Šeper, govoreći o postupku protiv rukovodioca i bogoslova Djakovačke biskupije, iznosio je, kako je to upravo smiješno, da se na takav način nastoji zaplašiti svećenstvo. Omalovažava rezultate pretresa tvrdnjama, da ništa značajnog nije nadjeno, tako da je za vlasti još najznačajnije jedno pismo Stepinca, koje je zaplijenjeno kod duhovnika bogoslovije Kosa.

Zagreb, dne 13. X. 1959.¹⁷⁰

5. studenoga 1959. – Pismo odvjetnika Zlatka Kuntarića biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s poduzimanjem mjera glede istrage protiv profesora i bogoslova Đakovačkog sjemeništa

ADVOKAT

Dr. Zlatko Kuntarić

ZAGREB, VOĆARSKA c. br. 65

Telefon 39 – 264

Zagreb, dne 5. XI. 1959.

Preuzvišeni gospodine!

¹⁷⁰ Tipkopisni prijepis, bez potpisa, u: HDA, KOVZ, kut. 39, Pov. br. 48/1959.

Jučer je bio kod mene dr. [Matija] Petlič, te mi je saopćio, da me Vi preuzvišeni pitate, da li se ima štogod poduzeti u pitanju obrane klerika, koji se nalaze pod istragom. Ujedno da me pitate, da li biskup treba štogod poduzeti u predmetu izbora advokata, te da li sam voljan preuzeti obranu u toj stvari. Odgovaram Vam, preuzvišeni, na postavljena pitanje onako, kao što ja gledam na tu stvar:

1/ Prema zakonskim propisima branitelj ima pravo da saraduje sa istražnim organima i za vrijeme istrage, ako to nije na štetu same istrage. Iz prakse znadem, da UDB-a smatra da je sudjelovanje advokata u istrazi kod nje nepoželjno, jer da smeta istrazi. Prema tome stvarno se sada ne može ništa poduzeti u korist zatvorenika odnosno ništa, što bi moglo koristiti eventualno budućem procesu.

U koliko Vi, preuzvišeni, želite da imate dokaz, da ste vodili brigu za Vaše ljude i za vrijeme dok su bili u istrazi, može se podnijeti jedan predlog UDB-i u Osijeku, da se dozvoli uvid u spis. No prva pretpostavka za to je ta, da mora jedan od zatvorenika imenovati sebi branitelja, da taj može tražiti uvid u spis.

2/. Jedino realno, što ja inače radim je to, da kod istražnoga odjela Okružnog suda vodim kontrolu, dokle imade UDB-a ovlaštenje suda da drži zatvorenika u zatvoru. Po tome mi imademo kontrolu, da li je istraga dovršena ili ne. Obično Javno tužništvo daje dozvolu za vođenje istrage na dva mjeseca, a kasnije produžuje. Ako UDB-a ne traži rok za produženje, znači da je UDB-a dala cjelokupni spis Javnom tužništvu za optužnicu. Sada se obično interesiramo kod Javnog tužništva, tako da imademo uvid u cijelu stvar. Bilo bi stoga sada jedino dobro, da se putem kojega odvjetnika u Osijeku vodi ta kontrola, bez obzira na to, da li ćete se preuzvišeni obratiti, odnosno jedan od branitelja obratiti UDB-i radi uvida u spis.

3/. Rado preuzimam obranu bilo koje osobe, koju ćete Vi preuzvišeni odlučiti. Kod toga se može dogoditi, da budu optužena samo dvojica. U tome slučaju možda i ne će biti potrebna dva branitelja, jer je to obično rascjepani efekt. Ako bude više optuženih, bezuvjetno će biti potrebno nakon podignuća optužnice, da se odredi broj branitelja i njihova uloga.

Smatram kod obrane u ovim stvarima važnim i to, da se obrambeni govori ne drže suviše dugo i da se na taj način izgubi efekat bilo prvoga bilo zadnjega govornika. Zbog toga bi Vas preuzvišeni molio, da ne bi već sada odlučili za potpuni broj branitelja prije nego što se ne vidi optužnica. Da mora biti jedan branitelj iz Osijeka, to je nedvoumno, a iz razloga, što netko mora pratiti spis u Osijeku, pa je najbolje da taj bude ujedno i braniteljem.

U koliko bi, preuzvišeni, imalo još kakovo pitanje, rado Vam stojim na raspolaganje.

Molim Vas, preuzvišeni, da primite izraz o mom odličnom poštovanju, u Kristu odani!

Kuntarić [v. r.]

Preuzv.gosp.

Mons. Stjepan Bäuerlein, biskup

Đakovo.¹⁷¹

21. i 23. studenoga 1959. – Pisma osječkog župnika Emila Majera biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s posjetom Ive Kosa (Ćirilova brata) i njegove supruge Ćirilu Kosu u istražnom zatvoru.

Os II 21. XI. 1959.

Dragi Preuzvišeni!

Jučer popodne oko 4^h nazvao je vlč. g. Ćiril svoga brata u Belom Manastiru i pozvao ga na razgovor za danas subotu prije podne. Njegov brat Ivo sa svojom ženom je danas imao u Zagrebačkoj 2 (SUP)

¹⁷¹ Tipkopisni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

razgovor s vlč. Ćirom sat i pol – dakako u prisutnosti isljednika, koji je predložio i sam telefonski nazvao Špirinog brata na državni račun, a Špiro je osobno govorio s Ivinim najmlađim, jer je samo on bio kod kuće, kad je telefon zazvonio. Mali je sve točno isporučio začuđenim roditeljima, koji nisu mogli vjerovati, da je moguće da je malo govorio sa svojim čikom. Mali je rekao, da je najprije govorila jedna gospođa, koja je rekla, da je ovdje Osijek, onda da sam navodno ja govorio (a to je bio Špirin isljednik) i konačno je sam čiko njegov govorio i poručio, da dođu tata i mama sutra u Osijek do isljednika, pa će moći videti i govoriti s njime. Možeš si misliti kako sam se iznenadio, kada su banuli jutros oboje radosni k meni i htjeli saznati, što je na stvari. Ja o ničem nisam imao ni pojma, pa sam ih uputio istražnom sudcu, koji nije bio slobodan, da ga nisu mogli sačekati, pa se uputiti do g. Milenka, isljednika Špirinog. Bili su ondje oko 9^h, pa im je rečeno, da može ih primiti tek u ½10^h. Malo su se prošetali, pa su u ½10^h išli gore. Autom su dovezli Ćiru, koji je bio vanredno radostan i razdragan, pa je i malko zaplakao od uzbuđenja.

Sjedili su u isljednikovoj sobi, koji je odmah dao servirati crnu kavu i cigarete. Ćiro dobro izgleda, veli da mu je dobro. Ima sobu u prvom katu – dosta prostrana i topla. Vanredno je pohvalio pred bratom isljednika koji je „fer“ prema njemu. A isljednik opet hvali Ćiru, da mu nije pravio poteškoće u njegovoj teškoj zadaći, da ispituje život i djelovanje Ćirino unazad 9 godina. Malo u šali veli, da je Ćiro, previše pisao, a on sve to mora pročitati. U razgovoru veli Ćiro, da je istina, da su se on i isljednik 2-3 puta posvađali, ali konačno su ipak našli modus vivendi, da jedan drugome ne pravi nepotrebne smetnje. Ćiro veli u razgovoru, da mu nije krivo, što se ovdje nalazi, jer mjesec u zatvoru je za njega vrlo korisna životna škola i mnogo je toga naučio. Veli u šali, da je naučio „isljedničke metode“, a isljednik se opet hvali, da već prilično spretno barata „teološkim terminima“. Špiro je toliko pohvalio obazrivost isljednika da mu je pred bratom obećao, da će mu pisati iz zatvora makar na račun toga, da taj mjesec ne piše svojim. Čudno je, što je pričao isljednik o svojoj maloj kćerkici, koja je navodno naišla tati za vrijeme preslušavanja, pa govori kod kuće mami da je onaj čiko kod tate sigurno „pop“ bio. Na upit po čemu to sudi, reče mala: „jer je tako lijep, pa ima crno odijelo i naočale“. Tako eto gažuliraju si među sobom. Kad je Ivina gospođa pitala o čemu se radi zapravo. Isljednik reče, da to ne može kazati, ali nije tako „strašno“. Pa veli: „mi znamo da se biskup Bäuerlein vrti kao na ražnju, da nešto saznaje o istrazi, ali on neće ništa saznati, dok ne dođe do suđenja, onda može slobodno prisustvovati suđenju“. Mi dobro znamo, veli on dalje, da ovo biskupu nije „svejedno“.

I Ćiro u razgovoru spominje, „svršilo se stvar kako godi bilo, pa makar u zatvor došao, nemojte se radi mene sekirati“. Kad je bio razgovor o advokatu, onda je isljednik rekao neka se svakako pobrinu za advokata, koji ali sada ne može ništa, jer radi tajnosti (da biskup ne saznaje sadržaj istrage) nema nitko uvid u spise. Kad je Ćiro spomenuo, da se on zadovoljava i s onim advokatom, koga će sud mu „ex off“ odrediti, isljednik veli, da i taj dekretirani advokat mora braniti svog klijenta, ali on ima pravo na advokata, pa neka si ga samo slobodno uzme.

[...]

Kakav je odnos između Ćirila i isljednika karakterizira i ovaj prizor. Ćiril moli u prisutnosti svoga brata, da mu isljednik prije suđenja, dok se još nalazi pod njegovom vlašću, dopusti jednu sv. Misu odslužiti. Isljednik pita što bi trebalo za to? – Jedan sat vremena u kojoj crkvi. Isljednik je rekao „vidit ćemo još“, dakle nije odbio molbu.

[...]

Prema Ćirinoj izjavi izgleda, da su već sve važne stvari pretresli. Isljednik veli, da se ovdje ne radi o zatvaranju sjemeništa, jer oni imaju vlast, pa mogu ne samo sjemenište, već i crkve zatvoriti, ali se stanovite stvari neće trpiti više u sjemeništu.

Emil [v. r.]

Dragi Preuzvišeni!

U brzini sam zaboravio izvijestiti, da se Ćirin isljednik ljutio pred njegovim gostima, što se priča da su naši uhapšeni samo zato, što su „svećenici“. On veli to nema nikakve veze?!? Pa nastavlja: „Istina, da se mi ideološki ne slažemo, ali zato ćemo se ideološki boriti, a ne ovako“.

Zadnji puta smo dobili na 3 dana dozvolu za hranu.

Znatiželjan sam na koliko dana ćemo danas dobiti. Braća svećenici iz okoline su poslali mnogo toga u naravi i nešto u novcu tako, da dosada nema sjemenište nikakvih troškova s našim mučenicima.

Žurim se u crkvu pa moram završiti.

Budem li nešto saznao od Kopicéevog oca, koji će valjda isto dobiti razgovor sa sinom [Ivanom Kopicém] javit ću odmah.

Ostajem u Kristu Tvoj ponizni

Emil [v. r.]¹⁷²

28. studenoga 1959. – Pismo svećenika Pavla Matijejića biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi sa zahtjevima državnih vlasti da biskup da izjavu u svezi s uhićenjima svećenika i bogoslova.

Osijek III., 28. XI. 1959.

Preuzvišeni g. Biskupe!

Vlč. g. [Stjepan] Džalto mi je rekao, da biste Vi rado željeli znati, kakovu bi izjavu tražile od Vas Narodne Vlasti.

Ja sam u Zagrebu posjetio Vjersku komisiju Izvršnog vijeća Sabora i pitao sam, što biste Vi trebali obećati.

G. [Zlatko] Frid, tajnik Vjerske komisije, mi je odgovorio, da Vaša preuzvišenost može to doznati kod Vjerske komisije ili kod Narodnog odbora kotara u Osijeku ili kod predsjednika Narodnog odbora općine Đakovo.

Nikako nisam mogao doznati točke, o kojima bi ta izjava govorila. Molim, da mi to vjerujete kao svojem svećeniku. Govorilo se samo o tom, da su odnosi sa Crkvom i sa kat. episkopatom mnogo bolji, a po tom naslućujem, da se u sadanjem boljem času ne će ti odnosi remetiti. (Ovo je moje mišljenje).

Molim se Duhu Svetom, Vođi sv. Crkve i osobitom Prosvjetitelju Biskupa, da Vam On pokaže put, koji treba da izaberete.

Vašoj preuzvišenosti odani svećenik:

Pavao Matijejić [v. r.]¹⁷³

¹⁷² Rukopisni izvornik u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

¹⁷³ Tipkopisni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

4. prosinca 1959. – Rješenje Okružnog suda u Osijeku o produljenju istražnog zatvora Ćirilu Kosu, Hrvoju Gaši, Ivanu Kopicu, Ivici Mrši i Petru Šokčeviću.

Kio 280/1959-
Kv-740/1959-3.

RJEŠENJE

Vijeće Okružnog suda u Osijeku sastavljenom od predsjednika suda Hodalić Dragutina kao predsjednika vijeća, te sudaca Gvozdić Petra i Spahić Vojislava kao članova vijeća, uz sudjelovanje zapisničara Lukić Anice, u kriv. predmetu proti KOPIĆ IVANA, KOS ĆIRILA, MRŠO IVICE, ŠOKČEVIĆ PETRA i GAŠO HRVOJA zbog kriv. djela iz čl. 118 Kz, rješavajući o prijedlogu istražnog suca Okružnog suda u Osijeku za produženje istražnog zatvora određenog rješenjem Okružnog suda u Osijeku 27. listopada 1959. Kio 280/59-2, u sjednici održanoj dana 4. prosinca 1959, saslušavši zamjenika Okružnog javnog tužioca Osijek Kalabar dr. Sadia,

riješilo je:

Usvaja se prijedlog istražnog suca Okružnog suda u Osijeku te se istražni zatvor određen protiv okrivljenih gore citiranim rješenjem produžuje za mjesec dana tako da se za okr. Kopic Ivana, Kos Ćirila, Mrša Ivicu i Šokčević Petra ističe sa danom 5. siječnja 1960. a za okr. Gašu Hrvoja sa danom 6. siječnja 1960.

Obrazloženje:

Gore citiranim rješenjem Okružnog suda u Osijeku otvorena je protiv okrivljenih istraga temeljem čl. 156 st. 2. Zkp [Zakona o krivičnom postupku] jer su osnovano sumnjivi da su učinili kriv. djelo iz čl. 118 st. 1. Kz [Krivičnog zakona] poblizje opisano u dispozitivu citiranog rješenja.

Ujedno je protiv okrivljenih određen istražni zatvor temeljem čl. 190 st. 2. Zkp a u vezi sa čl. 182 st. 2. t. 1 i 2. Zkp.

Pošto će biti potrebno provesti još opsežne istražne radnje koje nije bilo moguće provesti u vremenu određenog istražnog zatvora predložio je istražni sudac Okružnog suda u Osijeku da se istražni zatvor produži za mjesec dana.

Prijedlog je osnovan.

Tečajem istrage bit će još potrebno preslušavanje raznih svjedoka koji se nalaze u Zagrebu i Vinkovcima, Srem. Mitrovici, Djakovu te drugim mjestima a ujedno će biti potrebno izvršiti suočenja okrivljenih sa svjedocima.

Sve te radnje do sada nije bilo moguće izvršiti u vremenu određenog istražnog zatvora uslijed kratkoće vremena.

Kako su se prema tome stekli svi uvjeti za produženje istražnog zatvora iz čl. 191 st. 2 Zkp valjalo je usvojiti prijedlog istražnog suca Okružnog suda u Osijeku i odlučiti kao u dispozitivu.

OKRUŽNI SUD

U Osijeku, dne 4. prosinca 1959.

Zapisničar:

Lukić Anica v. r.

Suglasnost ovog prijepisa sa izvornikom ovjerava:

Upravitelj kancelarije:

[v. r.] /Gjurinovac Vladimir/

UPUTA O ŽALBI: Protiv ovog rješenja dozvoljena je žalba Vrhovnom sudu NR Hrvatske u roku od tri dana računajući od dana uručenja rješenja.

Žalba se izjavljuje u dva primjerka pismeno ili usmeno u zapisnik kod ovoga suda.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Izvornik tipkopišnog prijepisa ovjerenog vlastoručnim potpisom, u: NAD, BF, fascikl „Sud (saslušanje, svjedoci, žalba, presuda)“.

Bez nadnevka – Pismo neimenovanog vjernika biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s postupanjem vlasti prema uhićenim svećenicima i bogoslovima.

Preuzvišeni gospodine biskupe!

Čuo sam za situaciju u bogosloviji još ranije od nekih mojih prijatelja. O tome sam razmišljao i pitao se, zbog čega je to sve skupa usljedilo, ali na žalost ni dan danas ne znam pravi razlog ovako drskom postupku ovih u Osijeku. Očekivao sam da je ta stvar prolazne prirode, ali tek sada vidim da kraja nikad. Naša prečasnja gospoda i neki klerici još uvijek leže u zatvoru. Imam priliku vidjeti, kako ih ovi svakodnevno prevažaju sa kolima na saslušanje iz zatvora u ustanovu.

Prije par dana, vraćajući se sa posla, u Ulici JNA vidio sam milicijska kola i milicionera, kako krpa gumu. U kolima je sjedio jedan klerik, sa naočalima, neraspoložen, blijed, promatra kroz staklo šta ovaj radi.

Promatrajući ovo, ne mogu ostati miran, jer me savjest peče, pa sam bez obzira na moj posao rješio da Vam napišem ovo pismo. Anonimno je, ali shvatite me. Uostalom nadam se da ćemo uskoro imati prilike o tome usmeno razgovarati.

Nemoj Te me krivo shvatiti, ali Vam mogu iskreno reći da vjernici u Osijeku, sa kojima se dobro poznajem o tom hapšenju pričaju svega. Medju tim pričama najžalosnije je to, što se navodno pripremaju nova hapšenja i zatvaranje bogoslovije, što bi svakako za nas bio težak udarac.

Ono što me najviše pogađa i što najviše tangira moja vjerska osjećanja, je to, da se medju vjericima sve češće priča da ste upravo Vi preuzvišeni svojim rukovodjenjem bogoslovijom prinjeli da do svega ovoga dodje.

Ja Vas preuzvišeni, kao odan vjernik našoj sv. Crkvi preklinjem i molim, da za slavu našeg Krista Kralja učinite sve što je u Vašoj moći, da do onog što je najgore ne dodje, tj. do zatvaranja bogoslovije, to tim prije, što vjerujem da Vi preuzvišeni raznim intervencijama i molbama možete to postići. Znam da vam ovo neće biti ni malo lako i prijatno, ali Vas molim i preklinjem u moje ime i u ime ostalih vjernika u Osijeku da poduzmete sve za očuvanje bogoslovije.

Mogu Vam reći da mnogi naši vjernici dijele ovo moje mišljenje i smatraju, da sudbina bogoslovije zavisi isključivo od toga kako će te se Vi držati i koliko će te se zauzeti za bogosloviju.

U nadi da ćete poduzeti sve mjere, iskreno Vam ljubim desnicu Vaš u Kristu odani:

N. N.¹⁷⁵

16. siječnja 1960. – Pismo Ćirila Kosa biskupu Stjepanu Bäuerleinu pisano potajice na listićima toaletnog papira u istražnom zatvoru u Osijeku.

Os[ijek], 16. I. [19]60.

Preuzvišeni!

[...] ¹⁷⁶

[listić br. 6] Sobu, koju sam dobio, kad sam došao, nisam mijenjao do danas. U njoj sam cijelo vrijeme sam. Nalazi se na I. katu okružnog zatvora, br. 23, sa 2 prozora i dosta velika. Mislim oko 3.5x4,5 m. Za beskrajne „šetnje“ po sobi dosta velika, a to joj je i prednost. Ima 2 kreveta, jedan prazan.

¹⁷⁵ Tipkopijsni izvornik, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“. S obzirom da su pritisci na biskupa da se obrati molbom državnim vlastima poticani od samih vlasti, ali i djela svećenstva, moguće je ovo pismo s tim ciljem napisao i netko iz tih krugova, predstavljajući se kao vjernik.

¹⁷⁶ S obzirom da smo izdvojili samo one dijelove pisma koji se tiču stanja u zatvoru i istražnog postupka, dijelove koji su previše osobni ili nisu važni za tematiku koju obrađujemo, izostavljamo označavajući ih na gore navedeni način, tj. [...].

Vrlo je čisto okrećena. Prao sam je do sada samo jedanput, ali je čista, jer nisam hodao po blatu. Većinom je ugodna, ali katkad bi, posve jasno, želio imati kakvog plačidruha, koji bi mi pomogao malo skratiti vrijeme. Mislim, da ću se iza suđenja naći u grupi s drugima, ali sada je važno ovako, da „ne bismo ometali istragu“. [listić br. 7] Od vremena do vremena idem i na šetnju u dvorište. Sam kad nema drugih, na kojih 20-30 minuta. Bio sam za ovo vrijeme desetak puta.

Jučer sam prvi puta kroz svoj prozor vidio neke druge, kako hodaju u krugu i kako se zrače. [Ivicu] Mršu, pa iza njega Peru [Petra Šokčevića], u reverendi, polako i dostojanstveno, oborenih očiju i razmišljajući. Iza njega Boška [Radielovića], brza koraka, s rukavicama od kože i francuskom kapicom na glavi. Zadnji je bio naš Ivo [Ivan Kopic], gologlav, malo se [listić br. 8] klimajući, kao da šeće po razredu. Svi izgledaju dobro, barem se meni tako učinilo, i svima sam se u srcu radovao i u duši malo veselio.

[...]

Od svoga isljednika sam doznao za stanje našega Bajce [Marinka Prepunića]. Baš mi je žao! Ja mislim, da je njemu bilo najteže, jer je često napinjao živce i mjenjao atmosferu, braneci se sa slobode. Znam, da je u Zagrebu i da se oporavlja. Još je bolje za njega, ako „zakasni“ na raspravu radi zdravstvenog stanja. [listić br. 9] Kada je pridošao Boško [Radielović], rekao mi je to moj isljednik. Ja sam mu rekao, da on ima slabo srce i da na njega treba paziti. On je odmah odletio njegovu isljedniku, i valjda su tu stvar imali u vidu. Vrlo je zanimljivo, da je Boško, koji je cijelu bogosloviju i dušom i srcem radio na jedinstvu crkava i ljudi, kriv sada za razbijanje jedinstva.

Inače, što se tiče moje istrage, ona je trajala od dana hapšenja (5. X. [1959.]), pa do 28. prosinca [1959.], dana nevine Djece.

[listić br. 10] Prvi dan je trajalo do navečer, do 8 sati. Dalje se odvijalo lakše. Prije podne, poslije podne, a nekad i prije i poslije. U početku vrlo neugodno i napeto. Istražitelj mi je dao na znanje, da oni imaju dovoljno materijala, jer se u ovakvu stvar ne bi upuštali, kad ne bi imali.

S vremenom je postajao sve taktičniji, sve bolji, sve prijazniji, pa čak i prijateljski raspoložen.

Ispočetka mi je govorio, da se svećenici vesele, što sam zatvoren, da me mrze i oni i bogoslovi.

[listić br. 11] Kasnije, nije više to ponavljao. Kako sam sklon da svakom vjerujem, tako vjerujem i njemu. On je zbilja bio poslije vrlo dobar, i ako se sve dobro svrši, ja to ne ću zaboraviti.

On je svakako htio meni pokazati, da je njima stalo samo do materijalne istine, i ništa više. Kasnije mi je (od 12. XI. [1959.]) dopustio da mogu dobiti „Vjesnik“, davao mi neke knjige za čitanje, dopuštao da mogu pisati (čestitke i sl.) i omogućio 4 puta razgovor s mojima, jednom ih je čak bilo 6.

[listić br. 12] Što više, imao sam štednu knjižicu Komunalne banke u Osijeku, u koju sam bio položio 35.000 D. Franjina [brat biskupa Bäuerleina] novca na svoje ime, prilikom kupovanja mopeda.

On mi je omogućio, da odem u Banku (i tamo me je vidio Matošev otac¹⁷⁷ i čudno gledao, jer nije znao, kuda da me metne, a moj „anđeo čuvar“ je bio u civilu) i da tu svotu prebacim, na Franjino ime. Obećao mi je omogućiti kod njega još jedan razgovor poslije suđenja.

[listić br. 13] Materijal iz istrage je velik. Iznos 160 stranica, dakako da nisu sve pune.

Materijal, o kojem se radilo, mogli bismo svrstati u ove točke:

- a) Punkta i konferencije
- b) Vojska i vojnici
- c) Akademije
- d) Udruženje svećenika
- e) Kardinal [Stepinac]
- f) Građanske slobode (Kopićeva anketa)
- g) Vjesnik biskupije
- h) Propovijedi

¹⁷⁷ Otac Matije Nikolina, župnika vrpoljačkog, koji je imao nadimak Matoš, jer je rođen u Bačkom Bregu (Vojvodina).

i) Unio cleri [Zajedništvo svećenstva]

j) Operacija ormar

[listić br. 14] Od svih tih stvari, u moju optužnicu su ušle one pod a) b) i e). Ni te nisu u cijelosti. Ne dobivam dojam, da su to baš one, koje su se meni činile kao najgore.

Istražitelj mi nikad nije dao dojam, da oni žele svakako dokinuti sjemenište. Što više, uvijek je naglašavao, da to nije njima u interesu, i da je bolje, da stradaju pojedinci, koji su krivi, nego cijelo sjemenište.

Rekao mi je jednom, da je u Đakovu već sve spremljeno za eventualno raspuštanje sjemeništa. Da se već znade, tko će na [listić br. 15] koji kraj i davao mi je dojam, da to smatra preuranjenim. Da to nije potrebno. Da stvari ipak nisu tako crne, kako to svijet pripovijeda, ali da je intervencija narodne vlasti došla u pravi čas.

Mislim da se sve konačno svodi na ono, što je i prije prigovarala Komisija [za vjerska pitanja], da nema veze s današnjom stvarnošću (štampa). A nama posebno zamjeraju, što niste primili onu delegaciju (Vjersku komisiju) kad je bila u Đakovu. Ja mislim, da će to biti prilikom predavanja odlikovanja pok. bisk. Akšamovića.

[listić br. 16] Što se tiče „Puncta“ i Konferencija, to je glavni dio optužnice. Neke su stvari izvađene iz moga materijala, a osim toga iz pribilješki sa puncta kod Mrše i Bajića. Osim toga izjave pojedinih bogoslova, koji su pričali onako, kako se sjećaju.

U vezi s vojskom, imao sam one izjave bogoslova u Armiji i 5-6 pisama nekih bogoslova, koja su ostala kod mene, iako sam listove derao.

Kardinal je posebna točka. Ima 2 puncta posvećena njemu i pismo, koje sam primio ljetos.¹⁷⁸

[listić br. 17] Osim toga 2 njegova pisma, upućena nekim svećenicima, koja sam imao u prijepisu, a dodiruju pitanje udruženih svećenika.

Što se tiče Udruženja, stao sam na stanovište, da je to neposlušnost biskupu i da oni nisu kompetentni rješavati pitanja općeg značenja. Istražitelj mi je pokazao „Iskaz“ Ivana Jelića o mom razgovoru sa [Slavkom] Cencekom, kad sam jedne godine išao za sv. Filipa propovijedati njemu u Odvorce. (Jeliću o tome ništa, jer on nije ništa zla mislio!).

[listić br. 18] Što se tiče vašeg blaga među mojim stvarima, bile su samo 2 stvari: a) jedan nagovor na početku jedne škol. godine, koji je uhvaćen i skiciran u glavnim crtama. Ne znam, tko ga je skicirao, ja ili tko drugi. i b) jedan nagovor svećenicima na Veliki Četvrtak, i to onaj o [nečitko] glavama. I onoga pod a) ima jedna misao pri kraju optužnice, a ono pod b) uopće nije došlo u obzir. Spomenuto je samo, i to kao „inkriminacija“, da bogoslovi moraju [listić br. 19] biti spremni na žrtve i čak i na smrt, ako treba. „Operacija ormar“ – onaj slučaj: [Mladen] Grabovac. Mršo mi je zadao mnogo muke, ali uopće nije u optužnici, iako je na njemu bilo potrošeno mnogo riječi.

Kaže mi istražitelj, i drugi istražitelji drugih, da su u sjemeništu našli mnogo materijala, koji govore o posebnom prijateljstvu, seksualnim odnosima i sl. o tome, vele, svjedoče dnevnicu, pisma i sl. Rekli su mi, da je samo to dovoljan razlog, da [listić br. 20] se zatvori sjemenište. Ne znam koliko je istine na tome. Vjerovao bih, da mi jednoga dana nije rekao istražitelj, da i ja imam nešto u tome. To međutim nije istina, jer moje sve, ako nije valjalo, nikada nije moglo ići tim smjerom. Međutim jednoga dana mi je rekao načelnik UDBe: „Toga je bilo mnogo, a li s tim ne ćemo izlaziti“. I nisu. Zašto, ne znam, iako su neke argumente sigurno imali.

[listić br. 21] Što se tiče propovijedi, 5 su inkriminirane kao „neprijateljski usmjerene“:

1. Rajevo Selo – prigodom blagoslova crkve.
2. Osijek I. – krizma ove godine [1959.]
3. Aljmaš - ove godine [1959.]
4. Osijek 3. – za vrijeme zamjene u rujnu [1959.]

¹⁷⁸ Pismo kardinala Alojzija Stepinca Ćirilu Kosu od 3. srpnja 1959. Pismo je objavljeno u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 364-365.

5. Osijek 2 na blagdan sv. Mihaela ove godine. [1959.]

Svjedoci su sve meni nepoznate „pobožne duše“, koje su u njima vidjele politiku. Sve 3 su žene: iz Rajeva Sela ([Marija] Janjić), iz Đakova ([Nada] Varšava, činovnica na pošti) i iz Osijeka 3 (Sabolić Mara).

[listić br. 22] U optužnicu je stigao samo Aljmaš i Osijek 3. Od naših bogoslova vidim, da su neki pozvani kao svjedoci, a osim njih cijeli niz onih, koji su otišli i za koje smo i ranije znali da su davali svoje iskaze.

Za neke su se ovdje čudili, da su mogli biti u bogosloviji, jer daju tako mizeran dojam, pa su ipak primili njihove iskaze. (Na pr.: [Antun] Jovanovac). On se čak „sjeća“ nekih mojih izjava, koje sam rekao prije nego je došao u bogosloviju, samo to nije ušlo u optužbu.

[listić br. 23] A moj zemljak [Nikola] Antolović veli, da su „oni (bogoslovi) tako među sobom razgovarali...“ pa prema tome valjda i slijedi da je tako.

Ja se na nijednog ne ljutim. Oni će i sami vidjeti, da im mi nismo ništa zla željeli, a ni učinili.

O izjavama ostalih optuženih ne želim pisati, ali su neki bili vrlo blagolagoljivi, kao na pr. [Hrvoje] Gašo, koji o Kosu ima u istražnom zapisniku punih 12 stranica. Nadam se, da ću imati prilike, da ih s njime prokomentiram prije nego se rastanemo.

[listić br. 24] Isljedni zapisnici su svi beskrajno dugi. Svakako je glavni cilj bio što opširnije zahvatiti sjemenište.

Akademije su posebno pitanje. Kako one za vrijeme rata, tako i ove poslije, od kojih su 2 imale posebni značaj:

a) Vidovićeva [Tomislav]: „Mi i naši muslimani“, koje nema u optužnici, i

b) Bajićeva [Ante]: „Pod Marijinom zastavom“, koja je meni priredila jednu točku optužbe, a jadnog Boška [Radielovića] dotjerala čak u zatvor.

[listić br. 25] Još dvije zanimljive pojedinosti:

a) Rečeno mi je, ne znam prema čijem iskazu, da sam ja prošle škol. god. održao u razredu jedno predavanje o Mađarskoj, i da smo to snimili na magnetofon.

Ja sam govorio bogoslovima o prilikama u bogosloviji u Budimpešti i nije bilo ni govora o nekom snimanju. Rekli su mi, da je to bilo na maloj vrpici, koja je bila u mojoj sobi. Ne znam, je li vrpca doista odnešena i što je na njoj. Ali, ako bi na njoj bilo [listić br. 26] tako nešto, onda sam sklon mišljenju, da je to „netko“ snimao na drugi način, i da je onda to samo prebačeno na Vilimovu¹⁷⁹ vrpcu pomoću drugog magnetofona. Kako bilo da bilo, ni o tome nema ništa u optužnici.

b) Jednom mi je zgodom rekao istražitelj, da su za vrijeme moje zamjene u Osijeku 3 neki novinari išli, da snime moju propovijed, ali da ne zna, je li uspelo ili nije. Čudno! Ili nije uspelo snimanje, ili nije [listić br. 27] uspio sadržaj, da se i s time nastupi, pa nema ni od toga u optužnici. Međutim nisam ni sada posve siguran, da ne će biti i takvih iznenađenja. Posebno me dakako zanima ona petljanija sa Vilimovom vrpcom.

Materijal, koji je odnesen iz Đakova, meni je uglavnom poznat i poznam stvari, barem kad mi ih pokažu.

Međutim, bilo je među tim stvarima 6 stvari, koje su tu bile, jer ja te [listić br. 28] stvari nisam nikada prekopao.

a) Na mojoj mladjoj Misi jedan moj kolega snimao je na veliko, valjda 80 snimaka. Svirao je na Misi naš bivši orguljaš, koji je bio ustaša, negdje kod Našica.

On je na Misi bio u civilu. Međutim poslije (ne znam kada) obukao je Franjo [brat biskupa Bäuerleina] njegovu uniformu i tako se slikao.

b) Joco Ivaniš [ili Ivanuš], koji je bio na toj Misi, slikao se s orguljašem u uniformi, a on u reverendi s cigarom u zubima.

¹⁷⁹ Radi se o Vilimu Hirschenhauseru, u to vrijeme profesoru pjevanja na VBS-u u Đakovu.

[listić br. 29] Te dvije fotografije su našli i povećali.

Kada je Franjo bio kod mene u posjetima, istražitelj mu je pokazao prvu, dok je ova druga ostala. Jocu poslije na to upozorite, da znade, ako mu ikad itko tu sliku pokaže, ali za njega, vjerujem, nema u tome nikakve opasnosti.

c) Poziv na akademiju prilikom I. godišnjice NDH, s mojim potpisom kao predsjednik Zbora.

d) Poziv na Akademiju u čast Oca Domovine, također s mojim potpisom.

[listić br. 30] Kako su ove stvari pod c) i d) čisto nacionalnog karaktera, odatle je istraga zaključivala, da nije istinita tvrdnja da je tradicija, da se ne daju priredbe s programom, koji nije čisto vjerski.

e) „Hrvatski narod“ od 11. III. 1945. godine, s nekim posebnim Pavelićevim govorom. Kako je to dopalo među moje stvari, ne znam, jer sam u to doba bio u Mitrovici.

f) Među knjigama, koje su odnešene, predložene su mi i 2 [Mile] Budakove [listić br. 31] iz knjižnice i jedna Brošurica „Maska“ o komunističkim krilaticama. No ja ih iz knjižnice nisam posudio, jer ja imam kod sebe samo 4 knjige iz knjižnice.

Međutim, ništa od toga, od a – f nije u „optužbi“, barem ne izravno.

Sve u svemu, činjenice iznesene u optužnici nisu naduvane i one stoje, na ovaj ili onaj način.

Jedino su naduvene inkriminacije, da se radi o nasilnom napadu na društveno uređenje, [listić br. 32] razbijanje bratstva i jedinstva naroda, pa vrijeđanje Armije. Nijedno od toga ne stoji.

Ja mislim, da baš o tome, koliko će sud ovo prihvatiti ili odbiti i ovisi ishod toga suđenja po mene.

Mnogo su mi puta dosada rekli, da je njima stalo samo do toga, da se utvrdi materijalna istina, a ja ću im na suđenju reći, da ni ja ništa drugo niti ne tražim, niti želim.

[listić br. 33] I kao što me do sada nije začudilo produljivanje pritvora sve mjesec po mjesec. Tako me ne će ni rezultat suđenja uopće zateći nepripravno.

Pripravan sam, vjerujete li, da se pokupim i da odmah dođem kući, kao i na to, da ostanem, tu ili tamo, do Božje volje. Ja sam pripravan i na pomisao, da je „osuda“ tek prva postaja križnoga puta.

[listić br. 34] Nikada nisam mogao vjerovati, da će proći cijeli semestar, dok se bude znala budućnost sjemeništa. Barem mladomiscnicima ne će ni po kojem slučaju morati nikamo ići.

Ja mislim, da je i taj udarac, uz sve negativnosti donio sjemeništu i dobrih plodova. Ako ih je otpalo samo 5, koji ne bi bili dobri svećenici, onda stvar nije propala, pa čak ako se uz njih nađe i koji, koji je otišao sa sigurnim zvanjem.

A što da kažem o nama, barem o sebi? „Ego nescio, Deus scit“ [“Ja ne znam, Bog zna”], ako je [listić br. 35] ta oluja bila potrebna, da i moje mjesto zauzme drugi – hvala Bogu!

Ako konačno sve to urodi s malo više povezanosti i ljubavi klera i biskupa u Đakovu, i opet cijena nije velika.

Zato ja sve to gledam i smatram velikom milošću Božjom. Istina, milošću, koja nam je ušla ne samo razbijajući prozore, nego i drmajući i temelje. I dao Bog, da svi uzmognemo reći, poput sv. Pavla, da i ta gratia externa inanis in nobis non fuit [vanjska milost u nama nije bila uzaludna]. To je moja najveća želja!

[...]

[listić br. 41] Ja znadem, da vaš položaj ne će biti nimalo ugodan, kako se god stvar svršila po sjemeništu. Mnogo će više problema biti, ako bude ukinuto, negoli ako ostane. Pa kao što vjerujem, da ćete riješiti prve, tako vjerujem, da ćete i druge. Stoga ne kanim davati nikakvih svojih sugestija, iako ih je pun koš, a vjerujem, da sve nisu ni lude.

[...]

[listić br. 44] Ukoliko sjemeništu ostane, mislim da je dobro, da Vam kažem i to, da ja smatram, da je moja uloga kao duhovnika završena. Istina, imam iskustva, ali vjerujem, da će se mladi bolje snaći. Želio bih zato, da u slučaju, da sjemeništu nastavi, riješite pitanje duhovnika temeljno i za stalno, bez obzira na moju sudbinu.

[listić br. 50] Budući da mi je ovo jedinstvena prilika za pisanje, sam sam, bez neke posebne kontrole ili prepada u sobu, a u očekivanju odvjetnika, koji će to sigurno predati na pravo mjesto, dodajem i još neke želje, a njihovo će izručenje, razumije se, ovisiti o tome, kako će se razviti situacija na sudu i poslije toga.

Vama ću ovdje napisati samo nešto, a više pojedinosti u listu Vilimu [Hirschenhauser?], jer ni ne pomišljam, da vi uređujete sve te sitnice posebno, koje mi padaju na pamet, i koje će mi još pasti, dok pišem ovaj list, u svom životu dosada najdulji list.

[listić br. 51] Jasno je i to, da ne ćete zamjeriti, što je pisan na ovom papiru [toaletnom], jer jedino taj imam, a i zgodan je po formatu itd. Uostalom sv. Pavao kaže da ovisi o lončaru, kakav će oblik dati glini. On može od iste sirove gline napraviti i stanovitu posudu, a i vazu za cvijeće. Tako je i s ovim papirom. Kad na njemu pišem svojem Biskupu ili prijateljima, onda on postaje „minister papir“, koji dolikuje osobi, kojoj pišem. Konačno, znate, da ovaj list ne pišem u svojoj sobi u sjemeništu, sobe br. 58, nego iz sobe br. 23 u Osijeku.

[listić br. 52] Moje stvari, koje nisu ušle u „dokumentaciju“ ili nisu neki sumnjivi materijal, bit će vraćene a možda već i jesu – u Đakovo. Treba ih ostaviti u toj kutiji, ili staviti u donje dijelove mojih ormara za knjige, što će biti još bolje.

Ako sjemenište ostane, ja nemam ništa protiv da sve knjige, pa i pisane stvari upotrebljava nasljednik. To će mu sigurno i koristiti barem za početak.

Ako sjemenište ne ostane, onda bih najviše volio, pa to i molim, [listić br. 53] da se ta dva ormara s knjigama i stalaža s knjigama prenese u dvor u knjižnicu i negdje tamo smjesti. Znam, da je tamo već nabijeno, ali toliko će se mjesta naći. To je po mojem sudu – najsigurnije mjesto i tako će se najmanje stvari izgubiti. Dakle: sve papirnato zgurati u te ormare i pohraniti preko. Za ostale stvari dat ću direktive Ivi [Kosu]. To se isto može učiniti i u slučaju, ako sjemenište ostane, a stvari budu smetale novom duhovniku. Tada ih možete staviti i [listić br. 54] i u knjižnicu u sjemeništu, a on se po volji može time služiti. Knjige, koje pripadaju „duhovničkoj knjižnici“ mogu se izdvojiti, ili – ako sjemeništa ne bude – ostaviti zajedno s ostalim knjigama.

[...]

[listić br. 56] Za ostale stvari ne znam. Uostalom, sve pregledajte vi, ili Vilim, i stavite sve na svoje mjesto, ako među njima ima što tuđe.

Ako se novi duhovnik ne bude služio mojim stvarima, ili ako sjemeništa ne bude, slažem se i time, da se sva puncta, konferencije i drugi materijali spale. Šteta, šteta, ali i pametno! Kad mi je preč. [Josip] Pavlović nekad rekao, da je sve spalio, ja sam rekao šteta! A danas velim i pametno!

[listić br. 57] Druge ću pojedinosti napisati Vilimu. On će biti tako dobar, da učini sve prema potrebi i prema svojim mogućnostima.

Dakako, da je potrebno, da i Vi pročitate, pa onda njemu izdvojite njegov dio, kao i ako bude još za koga, jer sada ne znam, dokle ću stići, jer to ovisi o vremenu, kada će doći branitelj. Zahvaljujem vama i na toj brizi, što ste našli odvjetnika, koji se veće razumije u te stvari. Više sam puta pisao Ivi [Kosu], da mi nađe branitelja, [listić br. 58] on je to obećao i tražio, ali mi je onda u zadnji čas javio ovu kombinaciju, koju nisam znao ni onda, kad sam već primio optužnicu.

Želite li što iz ovog lista pokazati i drugima, možete. Pisano je tako, da lako izdvojite, što je samo za vas.

Svakako ga onda treba uništiti, jer ne bih htio, da i njega nađu, kad jednom – ne daj Bože – dođe i na vaš ormar red.

Zato već sada spalite sve nepotrebne stvari, koje [listić br. 59] bi mogle škoditi i vama i drugima, ako ih imate. Jednom ste mi rekli, da vi ništa takvog nemate. Tako sam mislio i ja, pa se ipak ponešto našlo, što – iako nije ne znam kako strašno – bilo bi bolje, da ga uopće nije bilo.

Toliko za sada! Stignem li, još ću na kraju za svaku eventualnost napisati i neku oporuku, koju ćete vi staviti u kovertu, zapečatiti i pohraniti na svoje mjesto u bisk. kancelariji. Ako [listić br. 60] ne stignem, šteta ne će biti velika, jer ja nemam toliko stvari, da bi one mogle predstavljati kakvi problem.

Povjeravajući vas Duhu Svetom i Dragoj Gospi, i moleći od Vas Vaš pastirski i biskupski blagoslov, mnogo Vas pozdravlja i u vodstvu biskupije svako dobro želi

Odani Vam u Kristu
Optuženi Ćiril Kos¹⁸⁰

6. veljače 1960. – Zapisnik o vraćenim knjigama i drugim tiskovinama knjižnice i tiskare Visoke bogoslovne škole u Đakovu s priloženim popisom oduzetih knjiga, časopisa i novina prigodom pretresa knjižnice 5. listopada 1959.

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA
NARODNI ODBOR KOTARA OSIJEK
SEKRETARIJAT UNUTR. POSLOVA

Broj: Ku-1944/1959.

Osijek, 6. II. 1960.

PREDMET: Zapisnik o vraćenim knjigama i drugim štampanim materijalima knjižnice i stamparije VBS-e.

„Medjunarodni ugovori“ od 1941. i 1942., br. 18. i 19, dvije knjige.

„Hrvatska straža 1908“, broj 68 – 1 knjiga.

„Najznačajniji jubilej Hrvatske“ br. 60 – 1 knjiga.

„Ideologija HSP“ br. D. 11 – 1 knjiga.

„Crvena knjiga“ br. F. 33 – 1 komad.

„Almanah hrvatskih sveučilištaraca“ br. Gr. 32 1 komad.

„Na njivi pučke prosvjete“ br. D. 23. 1 komad.

„Službeni glasnik NDH“ br. 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 10 komada.

„Život“ – 15 komada.

„Moj časoslov“ - liturgijska razmatranja za crkvenu godinu 1958/59., nevezana knjiga sa 318 strana.

„Koller, historija episcopatus“ br. 14a – 1 kom.

„Isus Krist“ – razmatranja – 2 komada.

„Prva ljubav svijeta“ – 1 komad.

„Introdukcija u Sv. pismo St. zavjeta“ – 2 kom.

„Spomenica hrvatskih kulturnih i pjevačkih društava“ – 1 komad.

„Kalendar od 1956“ – 1 komad.

„Neke žalosne pojave“ – 4 primjerka.

„Hrvatska straža 1918!“ – broj I-84 – 1 knjiga.

„Hrvatska prosvjeta“ – 4 primjerka br. I-36.

„Neue bucher schau [Bücherschau]“ 1958. i 1959. – 1 komad.

„Pravoslavlje“ br. XI/A-59. 1 knjiga.

„Sanguis martyrum“ – br. XXIV/A92 – 1 knjiga.

„Susret sa knjigama i piscima“ br. A 24. 1 kom.

„Savremena Evropa“ br. 201 – 1 komad.

¹⁸⁰ Rukopisna preslika pisma pisanog na toaletnom papiru, u: NAĐ, spis pod nazivom „Ćiril Kos - Duhovna oporuka 1960.“. U spisu nedostaju listići od br. 61 do 94, koji se vjerojatno odnose na Kosovu oporuku. Od listića br. 95 na dalje je pismo Ćirila Kosa mladomisnicima od 24. siječnja 1960.

„Časopis za hrvatsku povjest“ br. H. 84. 1 komad.
 „Fastenbrief“ br. 140 – 1 komad.
 „Pastirsko pismo“ br. C. 22. 1 komad.
 „Apokalipsa ili otkrivenje sv. Ivana apostola“ br. A. 80. – 1 knjiga.
 „Povjest filozofije“ – skripta – 1 komad.
 „Katoličke misije“ – časopis – 7 komada.
 „Katoličke misije br. 39. – 2 komada.
 „Hrvati u svojoj zemlji“ br. B. 13 – 1 komad.
 Dopršeno sa rednim brojem 32 (trideset i dva)
 Osijek, _____ 1960.
 Predao: Primio:
 [nečitko]

Radjeno u 4 primjerka

SPISAK

oduzetih knjiga, časopisa i novina prilikom pretresa knjižnice Visoke bogoslovne škole u Djakovu, a koji pretres je izvršen dana 5. X. 1959. godine u prostorijama, koja je smještena u tri sobe, u prizemlju VBŠ-e u Djakovu.

Prisutni pretresu:

1. Od strane SUP-a NOK-a Osijek službenici Bogdanović Mirko i Butković Nikola,
2. Od strane VBŠ-e Djakovo dr. Jakov Benković, profesor, te bogoslovi Baković Antun, Grabovac Mladen i Drenjančević Antun.

1. Dopisna karta na ime STJEPAN BULATA, koja je nadjena u knjizi broj 148 u stelaži broj I.
2. Brošurica „Eugen Kvaternik“ zavedena pod brojem 79., nadjena u stelaži broj I.
3. Knjiga na latinskom sa naslovom Historia episkopatus pod brojem 19, a nadjena u stelaži broj VIII., na kojoj piše olovkom „Mi smo Hrvati!“
4. Knjiga sa naslovom „Crvena knjiga“ broj 19 - a druga ista takva knjiga broj F-33, pronadjene u stelaži VIII-XLVIII.
5. Spomenica „Hrvatskog junaka“ broj XXVII-b, nadjena u stelaži broj VIII., izdana 1941. godine u Sl. Požegi.
6. Spomenica hrvatskih kulturnih prosvjetnih društava broj 202, nadjena u stelaži broj VIII., izdana u Sr. Mitrovici 1936.
7. Časopis „ŽIVOT“ izdanje 1941. godine, četiri komada i to br. 66., u stelaži XXII. i broj 136 u stelaži broj XVI. Časopis broj 66 izuziman je na korištenje po bogoslovima: Gašo Hrvoje, Matković Tomislavu i Enderli Mirku.
8. Časopis „ŽIVOT“ broj C-68 dva komada u stelaži broj 22, izdanje 1942. godine, a koji su izuzimani na korištenje od strane bogoslova Gašo Hrvoje, Jukić Petra i Ivić Franji, te Agostini Miroslavu i Sorville Benjamin. – Isti časopis broj F-81 izdanje 1942. godine, dva komada koji su nadjeni u stelaži broj 48.
9. Časopis „Život“ broj C-69 dva komada, nadjeni u stelaži broj XXII., izdanje 1943, - i isti časopis broj 137. stelaža broj XVI., dva komada, izdanje 1943. godine.
10. Časopis „Život“ dva komada, tj. tri komada broj H-15. izdanje 1944. nadjeni u stelaži broj 48. – Isti časopis broj C-70. tri komada, nadjeni u stelaži broj XXII., izdanje 1944. godine. Časopisi su uzimani na korištenje po bogoslovima Gašo Hrvoju, Ivić Franji, Agostini Miroslavu, [Ivanu] Jakšiću, [Miroslavu] Puhariću i Sorville Benjaminu.
11. Časopis „Hrvatska smotra“ – šest komada izdani 1942., zavedeni u knjižnici pod brojem D-33. stelaža broj VI.

12. Časopis „Hrvatska smotra“ za 1943. i 1944. godinu, pet komada, zavedeni pod brojem D-34. stelaža VI.
13. Časopis „Hrvatska smotra“ tri komada, izdanje 1941. godine, zavedeni po rednim brojem I-27, stelaža broj XVIII.
14. Časopis „Hrvatska smotra“ izdanje 1942. godine, sedam komada, zavedenih pod brojem I-28., XXIII. stelaža.
15. Časopis „Hrvatska smotra“ tri komada, izdanje 1944. godine, zavedeni pod brojem I-30. VIII. stelaža.
16. Časopis „Hrvatska prosvjeta“, četiri komada, izdanje 1940. zavedeno pod brojem I-36. stelaža broj XXIII. Časopis je korišten po [Mirku] Marošu i [Anti] Lovriću, bogoslovima VBŠ-e Djakovo.
17. Brošura pod naslovom „Otac domovine Dr. Ante Starčević“ broj A-4. stelaža XXVIII.
18. Knjiga pod naslovom „Dr. Ante Starčević i Srbi“ broj 116-c. stelaža broj II.
19. Knjiga broj K-47 stelaža broj XXVI. Pod naslovom „Na veliki petak“ od Mile Budaka.
20. Knjige broj K-43 i 44 od Mile Budaka, pod naslovom „Ratno roblje“, nadjeno u stelaži broj XXXVI.
21. Knjiga broj K-51a, 51b i 51c, od Mile Budaka pod naslovom „Ognjište“, stelaža broj XXVI. Ista knjiga pod br. 51-d. stel. i sta.
22. Osam komada knjiga sa naslovom „Ognjište“ od Mile Budaka, stelaža broj 45., knjige broj: 33a, 33b, 33c, 33d, 32a, 32b, 32c i 32d.
23. Dvije knjige od Mile Budaka sa naslovom „San o sreći“ stelaža broj 45. knjiga broj E-29a i 29b.
24. Knjiga broj 34. stelaža broj 45. od Mile Budaka sa naslovom „Musinka“.
25. Četiri komada knjiga sa naslovom „Rascvjetala trešnja“ od Mile Budaka, stelaža broj 45. knjige broj 31a, 31b, 31c i 31d.
26. Četiri komada knjiga od istoga pisca sa naslovom „Rascvjetala trešnja“ stelaža broj 47. knjige broj 77a, 77b, 77c i 77d.
27. Dva komada knjiga „Medjunarodni ugovori“ iz vremena tkz. NDH-zije, Ministarstva vanjskih poslova za 1941. i 1942. godinu, nadjene u stelaži broj 45. knjige broj F-18 i 19.
28. Dvije knjige u vidu skripte pod naslovom ISUS KRIST, štampane u Zagrebu 1958. godine, nadjene u stelaži bez broja i nisu zavedene pod brojem u indeks knjiga.
29. Dvije knjige u vidu skripte, štampane u Zagrebu 1958. pod naslovom „Introdukcija u sv. Pismo st. Zavjeta“ od dr. Janka Oberški.
30. Jedna knjiga u vidu skripata sa naslovom „Prva ljubav svijeta“ štampana u Zagrebu 1959. godine. Ova tri komada knjiga, odnosno skripata, nisu zavedena pod brojem u registru knjižnice, a nadjena su u stelaži koja nema broj.
31. Roman u nastavcima u tri dijela (ispravak) Knjiga u nastavcima „Moj misal“ I, II i III. dio, štampano u Rijeci 1957/58. Nije zaveden pod brojem knjižnice, niti je stelaža pod brojem, gdje je nadjena.
32. Liturgijska razmatranja za crkvenu godinu 1958-59. pod naslovom „Moj časoslov“ štampano u Rijeci u tri dijela. Nema broja i nije zavedeno u registru knjižnice.
33. Knjiga broj A-36. stelaža broj 24. pod naslovom „Izgradimo našu Hrvatsku“ od Jose Felicinovića.
34. Knjiga broj F-44. stelaža broj 43. od Jose Felicinovića pa naslovom „Izgradimo socijalnu Hrvatsku“.
35. Časopis „Katoličke misije“ izdanje 1942. godine u Zagrebu, dva komada pod brojem 39-g. stelaža broj 22. Isti časopis sedam komada, izdanje 1941. godine pod brojem 39-1., stelaža broj XXII.
36. Tri komada knjiga od Mile Budaka pod naslovom „San o sreći“, stelaža broj 47 i 48., knjige broj H-34, F-94a i 94b.

37. Knjiga broj E-6. stelaža broj XXIV. pod naslovom „Što znači biti hrišćanin“ od Karl Bliekast-a, štampano 1958. godine u Djakovu.
38. Knjiga broj E-3. stelaža broj 24. pod naslovom „Učiteljski nagovori sv. oca Pape Pia XII. redovnicima“ štampana 1959. godine u Zagrebu.
[izostavljen br. 39.]
40. Knjiga broj E-4. stelaža broj XXIV. pod naslovom „Sakramenat krsta“ štampana 1959. godine u Rijeci.
41. Dva komada časopisa „Proljeće“ izdanje 1941. i 42. broj E-13. stelaža broj 47.
42. Pet komada kalendara izdanja 1941., [19]42., [19]43. i [19]44. godina sa brojevima B-11, B-35, B-32, B-25 i B-31.
43. Knjiga broj E-2, stelaža broj 24, štampana u Pazinu pod naslovom „Duša apostolskog djelovanja“.
44. Dva komada knjige „Hrvatska straža“ stelaža broj 23. knjiga broj I-8. i I-84.
45. Knjiga broj F-55. stelaža broj 43. od Tihomira Tota pod naslovom „Karakter“, koja je bila korištena po Ivić Josipu, bogoslovu.
46. Jedan primjerak vjerskog tjednika „Gore srca“ broj 33, od 1950.
47. Knjiga broj B-13. stelaža 49. pod naslovom „Hrvati u svetoj zemlji“.
48. Knjiga broj I-29. stelaža broj 23. pod naslovom „Hrvatska smotra“ izdata 1943. godine.
49. Knjiga broj D-23. stelaža broj 24. pod naslovom „Na njivi pučke prosvjete“ izdana u Zagrebu 1941. godine od dr. Ferde Rožića.
50. Knjiga broj F-49. stelaža 47. pod naslovom „Direktor Križanić“ od Mile Budaka, izdana u Zagrebu 1938.
51. Tri komada knjiga pod naslovom „Kroacia [Croacia] sacra“ stelaža broj XXII. knjige broj E-54, 55 i B-8, izdanje 1943. i [19]44.
52. Knjiga pod naslovom „Savremena Evropa“ pod brojem 201. stelaža broj IX. od Stjepana Radića.
53. Knjiga broj A-59., stelaža broj XI. pod naslovom „Pravoslavlje“ od dr. [Franca] Griveca. Korištena je po bogoslovima [Ivanu] Jakeliću i [Mladenu] Grabovcu.
54. Dva komada brošura „Pastirsko pismo“ i to broj C-22. stelaža XI. i broj A-23. stelaža 49.
55. Brošura broj A-140. stelaža broj V. pod naslovom „Satenbrief“ [Festenbrief] izdana po dr. [Antunu] Akšamoviću 1942. godine.
56. Knjiga broj A-92. Stelaža broj 24. Pod naslovom „Sanguis Martyrum“ od Lousa Bertranda, koja je poklon od dr. Vlašić Ladislava liječnika iz Osijeka.
57. Deset komada „Službeni Glasnik“ Ministarstva narodne prosvjete NDH-azije, brojevi: 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 i 27.
58. Dva komada knjiga i to broj: B-44 i D-11. stelaža broj 40. pod naslovom: „Najznačajniji jubilej Hrvatske“, izdane u Zagrebu 1941. godine.
59. Knjiga broj A-24. stelaža broj 24. pod naslovom „Susreti sa knjigama i piscima“ od [Antona] Smerdela.
60. Časopis broj 6-7 pod naslovom „Luč“ zaveden pod brojem B-49. stelaža broj XXII., jedan primjerak.
61. Knjiga broj D-11. stelaža broj 24. od Ive Šarinića pod naslovom „Ideologija Hrvatskog seljačkog pokreta“.
62. Brošura broj F-31, stelaža broj 47. pod naslovom „Što je komunizam“, tj. „Što nosi komunizam“, štampana 1936. godine u Zagrebu.
63. Knjiga broj D-95. stelaža broj 34. pod naslovom „Židovi i katolici“ izdana u Zagrebu 1941. godine.
64. Brošura broj E-62. stelaža 36. pod naslovom „Što nosi komunizam“ štampana u Zagrebu 1936.
65. Brošura broj D-84. stelaža 37. od dr. [Bonifacija] Perovića pod naslovom „Boljševizam“.

66. Brošura broj D-87. stelaža 37. pod naslovom „Komunisti u Hrvatskoj“ izdana u Zagrebu 1936.
67. Knjiga broj E-63. Stelaža 36. Pod naslovom „Nova komunistička taktika na djelu“ izdana u Zagrebu 1936.
68. Knjiga broj H-68. Stelaža broj 38., od dr. Vinka Rieger, pod naslovom „Hrvatska u borbi“.
69. Knjiga broj A-80. stelaža 24. pod naslovom „Apokalipsa ili otkrivenje sv. Ivana Apostola“.
70. Knjiga – brošura broj F-4. stelaža 47. od dr. Leonarda Čuturića pod naslovom „Naš dvostruki jubilej“ izdana u Zagrebu 1941. godine.
71. Knjiga broj C-32. stelaža 23. pod naslovom „Almanah hrvatskih sveučilištaraca“ izdane u Zagrebu 1938.
72. Knjiga broj D-9. stelaža 34. pod naslovom „Putem Hrvatskog državnog prava“ štampana u Zagrebu 1942. godine, a u kojoj su sadržani Pavelićevi govori i članci.
73. Četiri komada brošura pod naslovom „Neke žalosne pojave prigodom 500-godišnjice utemeljenja Dubrovačke gimnazije“. Brošure su bez brojeva.
74. Časopis broj H-24. stelaža XXXVIII. pod naslovom „Časopis za hrvatsku povijest“ broj 3.
75. Osam komada novina „Hrvatski narod“ glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta, izdane u toku okupacije.
76. Pet komada novina „Hrvatski Glas“ izdane u toku okupacije u Zagrebu.
77. Pet komada novina „Spremnost“ – misao i volja ustaške Hrvatske, izdane novine u toku okupacije. Sve novine su nadjene u maloj stelaži ispod prozora, koja stelaža nema broja.
78. Knjiga pod naslovom „Kralj Petar od rođenja do smrti“ pod brojem G-29. stelaža 33.
79. Četiri komada službenih listova ustaške mladeži pod naslovom „Dužnostnik“ od 1942. i 1943. godine. Nemaju brojeva, nadjene na istom mjestu gdje i novine.
80. Brošura broj G-270. stelaža 33. od dr. Andrije Živkovića pod naslovom „Kulturni boljševizam“.
81. Knjiga broj D-47. stelaža 38. pod naslovom „Komunizam“ od Bonifacija Petrovića.
82. Skripta „Povijest filozofije“ od dr. Prepunić Marinka, profesora VBS, štampana u Djakovu 1957. godine.
83. Knjiga zapisnika sa sjednica Kleričkog povjereništva Sjemeništa, koja nema broj, nadjena u stelaži ispod prozora, koja nema broj.
84. Skripta od vel. Kopic Ivana sa temom „Problem mase“ u tri nastavka, sa ukupno 34 stranice. Kucano mašinom na pola lista papira. Nemaju broja.
85. Skripta – tema „Proslov“ od vel. Kopic Ivana, od dvije strane, kucano mašinom na pola lista papira. Nemaju broja ni jedna od svih skripata, a nadjene su u stelaži ispod prozora, koja nema broja.
- 85.¹⁸¹ Radovi bogoslova: „Duh Tominističke filozofije“ od Vuković Duška, „Kriste kralju svih vjekova“ od Gašo Hrvoje, - „Krist kralj 1957“ od Vlade Vargića, - „Nekoliko pogleda na misijski rad u Francuskoj“ od Mirka Enderli., - „Bezgrešno 1957“ od Vlade Vargića, - „Neokaljanjoj pomoćnici“ od Milana Pavelića, recitirao Petar Šokčević, - „Lurdska čudesa u svjetlu istine“ od Miroslava Agostini. - „Marijino stoljeće i naša budućnost“ rad Martina Panića. „Sveta godina, crkva i papa“ od Ante Lutera, te „Pape i socijalno pitanje“ od Lutera.
86. Referati sa svečanih akademija i recitacija od Pavelić Milana „Glas“. Referat za 28. IV. 1947. napisao Nikola Matošević, sada svršeni bogoslov. „Veselimo se svi u gospodu“ od Djure Kedveša, prigodom iste proslave.
87. Materijali sa svečane akademije priredjene povodom 150-godišnjice sjemeništa, 1956. godine. Referati i recitacije od Bačić Antuna, Dujmušić Antun, Antun Bajić. Nema broja.
88. Svečana akademija od 17. III. 1957. godine, povodom Papinog dana. Materijali, napisani po Antunu Bajiću.
89. Dosije „Arhiv za opće zborove i akademije 1950/51“ sa ukupno 32. lista. Nema broja.

¹⁸¹ Ovdje se greškom ponavlja redni broj 85.

90. Rad Zvonimira Ručevića pod naslovom „Hrvatski literarni radnik profesor Vinko Nikolić“, bez broja.

91. Rad Nikole Bogdanića pod naslovom „Sveti Toma uzor i idealni učenjak“.

92. Spisak uzvanika na akademiju od 2. XII. 1942. godine.

93. Pjesmica, rad „Domovina“ od Djure Arnolda, recitovao Zdenko Petrovari.

94. Knjižica, zabilješke sa predavanja filozofije od bogoslova Stjepana Pavšića, bez broja.

95. Brošura broj E-47. stelaža 44. pod naslovom „Komunističke laticе“ izdana u Zagrebu 1936.

96. Jedan tovarni list broj 164. Željezničke stanice Vukovar, na ime Kopic Ivana, profesora VBŠ Đakovo, pošiljaoc Bešlić Mato. Sotin., od 12. II. 1958. godine.

Zaključeno sa rednim brojem 96. (devedeset šest)

Prisutni od strane SUP-a Osijek:

Bogdanović [v. r.]

Butković [v. r.]

Prisutni od strane VBŠ Đakovo:

Benković [v. r.]

Grabovac [v. r.]

Drenjančević [v. r.]¹⁸²

8. veljače 1960. – Pismo odvjetnika Zlatka Kuntarića biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s presudom đakovačkim svećenicima i bogoslovima

ADVOKAT

DR ZLATKO KUNTARIĆ

ZAGREB

Zagreb, dne 8. II. 1960.

Preuzvišeni gospodine!

Rezultat rasprave t. j. presudu saznao sam danas u 15 sati na radiu. Nisam se mogao ni u snu nadati, da će biti takove oštre kazne. Međutim na radiju nije ništa donijeto u pogledu Visoke bogoslovne škole. Zamolio sam kolegu dra [Zlatka] Šringera da mi uredi da ja dobijem presudu. Bezuvjetno ćemo uložiti žalbu. Prethodno ću otići još jednom do [Ćirila] Kosa, da s njim razgovaram, ali ću žalbu svakako već u Zagrebu dovršiti.

Zaista se ne mogu snaći radi oštine kazne, pogotovo ako se uzme u relaciji onih djela, za koja su drugi bili optuženi.

Lijepo bi molio, preuzvišeni, ako bi vlč. gosp. [Rudolf] Šverer ili tko drugi mi javio jednim kratkim pismom prikaz, kako je to od prilike proteklo i šta je sa školom.

Molim Vas, preuzvišeni, da primite izraz o mom odličnom

Poštovanju

Kuntarić [v. r.]

Preuzv. gosp.

Mons. Stjepan Bäuerlein, biskup

Đakovo.¹⁸³

¹⁸² Tipkopijsni izvornik s vlastoručnim potpisima, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

¹⁸³ Tipkopijsni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

8. veljače 1960. – Pismo odvjetnika Branimira Domca biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s presudama Bošku Radieloviću i Petru Šokčeviću

DR BRANIMIR DOMAC

JULIJE DOMAC

OSIJEK, Titov park 2

Osijek, dne 8. II. 1960.

Preuzvišeni gospodine,

Smatram svojom dužnošću, da Vas obavijestim, da su moji branjenici Radielović Boško i Šokčević Petar, - prvi sudjen na 3 godine, a drugi na 2 g. i 6 mjeseci zatvora.

Poslije proglašenja ja sam sa njima razgovarao te se dogovorio, da ću po primljenoj presudi uložiti žalbu, kako na povrede postupka, tako i glede nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja te primjene zakona i odluke o kazni.

Samu izrečenu kaznu primili su dosta smireno, a zadovoljni su da je odbijen prijedlog glede zatvaranja Bogoslovije i Sjemeništa.

Ovu priliku koristim, da Vam se zahvalim na pažnji koju ste mi ukazali Vašim cijenjenim dopisom od 8. II. 1960. g.

Izvjestavajući Vas o prednjem ostajem sa odličnim štovanjem:

Domac [v. r.]

Gosp. Bäuerlein Stjepan, biskup

ĐAKOVO.¹⁸⁴

4. travnja 1960. – Pismo Ćirila Kosa svome bratu Ivi Kosu iz istražnog zatvora nakon presude.

Dragi brate!

Napisao sam svoju predstavku za Vrhovni sud na str. 1-25. Iz nje će, kako sam Ti rekao, branitelj uzeti sve ono, čega se on nije dotakao; sve ono što smatra, da je dobro da se stavi, jer znam i sam, da sve ne bi baš bilo pametno ostaviti, iako je ono što [je] napisano realni odraz moga osjećanja. To neka ostane kod Tebe nakon što upotrebi branitelj. Možeš dati pročitati u Đakovu, [Stjepanu] Bulatu i sl., ali ne i prepisivati nikome! Takve stvari razmnožene, pa možda i iskrivljene, više štode nego koriste. Ukoliko ne želiš da to i bilo kojih razloga ostane kod Tebe, onda predaj Biskupskoj kancelariji, da se spremi u arhiv s ostalim materijalima iz slučaja K-14.

Od str. 27.-32. je moja „Završna riječ“. Ona nije – razumije se – doslovna, ali je svakako najbliža originalu, što ćeš svakako imati dojam, kada je budeš čitao, jer si čuo original na suđenju. Imao sam kod sebe skicu, prema kojoj sam govorio, pa sam prema njoj bez sumnje najviše u stanju sam, više nego itko drugi, napraviti približnu reprodukciju. I za te vrijedi isto. Nipošto prepisivati, na čitanje kao i gore, a konačno ili kod Tebe neka ostane, ili u Biskupski arhiv na slučaj K-14 – Nije to, nažalost, onaj poznati obrazac za povlašteno putovanje željeznicom, nego obrazac za putovanje u KPD.

Od str. 33.-38. su neke bilješke, koje će možda unijeti malo svijetla na cijelu stvar. To svakako podaj da pročitaju u Đakovu a onda kao i sa ostalim!

Razumije se, da bih mogao napisati na sličan način i čitavu knjigu. Ali to nema smisla, nemam ni papira; vidiš i sam, da sam morao umetnuti jedan „ajurec“[!]. Neka je dosta za sada, a ono „što sam pisao, pisao sam“ – kako reče Pilat – i više to ne želim mijenjati.

Za dulji razgovor se sada zanimaj, kada bude predana Žalba, bilo u Sudu, kako Ti je obećano bilo kod Isljednika.

¹⁸⁴ Tipkopisni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registerator: „Proces“.

Još nešto važno! Vrlo me veseli. Kad mi se javljaju prijatelji, a i ja se njima rado javljam. Uostalom, to će sve otpasti, kada odem kroz izvjesno vrijeme u KPD. Međutim ipak Ti moram pisati, da sam od Đuke Bindera primio već 2 pisma, i u svakom mi je napisao nešto, što bih volio, da nisam saznao, nego što je saznao Sudac, koji pismo cenzurira. Svako pismo se cenzurira službeno. On piše u prvom, da je čuo na radiju, kako se spominjalo ime „oca Ćirila Kosa...“, a u drugom, da je opet „preko etera“ čuo moje ime, i to „iz jedne evropske metropole“. Ja sam uvijek bio protiv takvih vijesti, koje osobama, koje netko „žali“, više škode, nego koriste. A još više, kada se to na ovaj način posebno naglašuje. Stoga skreni na neki način Đuri pažnju na to, da ne bude tako naivan, da ne kažem glup. On je dobar, sigurno mi dobro želi, ali dovoljno ne misli. Drugi pišu onako kao što i ja njima: vedro i prijateljski.

Ni u ovom pismu Ti se ne mogu na ništa posebno potužiti. Zbilja mi je dobro i ništa mi ne fali. Nitko me ne vrijedja, nitko prgavo ne zanovijeta, niti napadno kontrolira. U sobi nas dvojica. Soba velika. Životnog prostora na svoju glavu nikada ne ću imati toliko, pa ni u KPD, gdje će nas sigurno biti u sobi više. Svoje dužnosti posvršavam redovito, bez zabune. Brijem se dvaput. Da li je moj položaj bolji od položaja drugih, i mogu li svoj položaj do sada smatrati „privilegijem“ (?) ili „kaznom“, znat ću istom kasnije, kad se sastanem s drugima, i kad čujem u kakvim su okolnostima drugi proveli ovih 6 mjeseci, i one ostale, koji stoji i preda mnom i pred njima. U mojoj sobi još nitko nije pravio kakvu premetačinu (dakako, koliko ja znam), nitko mi nije ni riječ rekao za krevet (koji je i ovdje za mnoge problem), imam olovku, papira, ogledalo, što nisam ni znao da drugi nemaju, dok nisu došli k meni moji sustanari.

Još da odgovorim na jedno pitanje: Što očekujem od žalbe? Advokat me je tješio, da će kazne biti male, bude li spašeno sjemenište. Ono je međutim ostalo, a mi – barem ja – drakonski kažnjeni. Međutim, ja se nisam razočarao, jer sam bio pripravan. Tako me i sada advokat uvjerava, da će kazna biti ublažena. Ja se ni sada ne ću razočarati, jer sam pripravan, da i ostane. Teško mi je vjerovati, da će Vrhovni sud preinačiti presudu Predsjednika suda! Ni ne sumnjam, da će presuda u cijelosti ipak biti izmjenjena. A bude li odluka Vrhovnog suda povoljna za mene, ja ću to „razočaranje“ – razumije se – lako podnijeti.

Toliko eto za sada! I Slavici i Tebi. A Tebi posebno hvala, što si mi u kritičnom času rekao one važne riječi: „Budi svećenik, vjeruj svojim idealima“.

Vaša ljubav prema meni kuša se u vatri sadašnjih iskušenja. Ali ona se, kao zlato, otporno vlada i pokazuje da nije potrošna. [...] ¹⁸⁵

Vaš
Ćiril¹⁸⁶

Ćiril Kos u pismu spominje i svoju “Završnu riječ” na suđenju u Osijeku 5. veljače 1960., koju u jednom priloženom pismu, prepričava svojem bratu Ivi Kosu. Pismo u cijelosti slovi:

Završna riječ

pred Okružnim sudom u Osijeku na koncu procesa poglavarima i bogoslovima VBŠ-e u Đakovu, na glavnoj raspravi održanoj od 28. siječnja do 8. veljače 1960. godine.

Dne 5. veljače 1960. a) Riječ Javnog tužioca

b) Riječ branitelja

c) Riječ optuženih

I. Optužnica me tereti, da sam natpisom i govorom učinio inkriminirana djela. Ističem odmah na početku, da su materijalistički i kršćanski pogled na svijet ideološki oprečni, pa je jasno, da će u mojim

¹⁸⁵ U nastavku slijedi izjava Ćirila Kosa upućena Vrhovnom sudu 20. travnja 1960., koja je objavljena u: *U ime naroda!*, pr. S. Sršan, (2009.), str. 414-424.

¹⁸⁶ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, BF, Fascikl „Sud (saslušanje, svjedoci, žalba, presuda)“.

natpisima i govorima biti i takvih stvari, koje nisu u skladu s naukom materijalizma. No radi toga se ne smatram krivim.

U svojim sam nagovorima iznosio čiste istine Evanđelja i čistu nauku Kristove Crkve, prema riječima sv. Pavla: „Ne stidim se Evanđelja“ (Non embeoco Evangelium).

Moji nagovori bogoslovima:

- nisu bili poziv na bunu
- nego poziv na molitvu

Oni nisu bili:

- poziv na mržnju,
- nego poziv na ljubav.

Istine, koje sam iznosio niti su moje, niti su od sada. One su Kristove i vrijede koliko traje kršćanstvo.

Krist je rekao: „Mene su progonili, i vas će progoniti...“. On je rekao: „Nije učenik veći od učitelja...“.

Petar je govorio o Kristu ugaonom kamenu, koji je tu za gradnju, a koji graditelji odbaciše, a sv. Pavao poziva sve vjernike, da budu čisti, sveti, neokaljani... da se odriču bezbožnosti i svjetovnih želja, da žive pravedno, trijezno i pobožno na ovom svijetu... (Tit).

Ja nikada nisam u svojim govorima i natpisima ni u kojem obliku porekao uvijek aktualne riječi Kristove: „Podajte dakle caru što ja carevo i Bogu...“, kao ni riječi sv. Pavla: „Pokoravajte se vlasti“.

Nikada nisam ni u kom obliku zanijekao nauku Crkve „da su svi ljudi jedno u Isusu Kristu...“.

Nikada nisam ni u kom obliku zanijekao riječi sv. Pisma: „Radnik je dostojan svoje plaće...“, niti nauku Crkve, da je u nebo vapijući grijeh uskratiti radniku zasluženu plaću.

Molim stoga Sud, da izvoli pogledati cijeli tekst, pa će se uvjeriti, da nijedan moj nagovor ne znači podsticanje na rušenje našeg društvenog uređenja, nego znači čistu nauku Crkve i istinu Evanđelja, i da sam samo izvršavao Kristovu zapovijed: „Idite i naučavajte...“, što – dakako – mora odgovarati sredini, kojoj se govori.

II. Svojim govorom i napisom nisam povrijedio ni bratstvo i jedinstvo naših naroda, što bi također optužba htjela. Da mi stavi na teret.

Najveća i prva zapovijed Kristova je ljubav, i o toj zapovijedi ovisi sav zakon i proroci. I sv. Pavao pjeva u svojoj poslanici Korinćanima besmrtnu himnu ljubavi.

Ja sam svojim riječima i napisom uvijek isticao:

- da smo svi djeca istoga Oca,
- da smo svi braća Isusa Krista.

U mojim nagovorima nema traga mržnji, niti podsticanju na mržnju, a rušiti bratstvo bez mržnje je nemoguće.

Ako možda to izgleda previše teoretski onda naglašujem, da je u Sjemeništu uz Hrvate bilo Slovenaca, Mađara, Albanaca i da sam se prema svima jednako odnosio. U Trnjanima, gdje živi uz katolike polovina stanovnika Srba, proveo sam na župi 5 godina i nikada s nikim nisam imao nikakvih neprilika i nikakvog konflikta. Župni se dvor nalazi u susjedstvu srbske kuće s jedne i druge strane. A o mojem vladanju i držanju prema njima može Sud ispitati svjedoke počevši od jedne strane sela na drugi.

III. S obzirom na inkriminirane propovijedi osvrnut ću se posebno na onu održanu u Osijeku 3, a prilikom katehetske nedjelje. Ja sam osobno tu propovijed oglašavao na svim misama u nedjelju 6., 13. i 20. rujna prošle godine. Može li Sud povjerovati, da sam, prema tome, oglasio tu svoju propovijed 10 puta, da na koncu ustvrdim nešto, što tvrdi svjedok, na račun „današnjeg režima“.

Da sud vidi o kakvom se svjedoku radi, [potvrđuju] još 2 tvrdnje toga svjedoka, - neću reći da su zlonamjerne, - ali koje pokazuju vrijednost svjedočanstva toga svjedoka.

Ta ista Mara [Sabolić] tvrdi u svojem iskazu koji je dala organima SUP-a, da sam ja govorio u jednoj propovijedi „o Židovskom [?] koji je prekrštavao Židove“(1), a u crkvi u Osijeku I., da sam

prilikom krizme stavio vjernicima za uzor sv. Ivana, koji se nije stidio vjere, „kao što se stide ovi naši crvenaši“ (!) Svakom je jasno, da takve izjave nisam uopće mogao dati.

IV. Ja se nikada u svojim nagovorima nisam ustezao pred bogoslovima isticati kao primjer:

- ljude velikih ideala,
- ljude velike energije,
- ljude velikih žrtava

pa i onda, kad nisu iz tabora ljudi katoličkog uvjerenja.

Na zadnjoj svojoj konferenciji koju sam održao polovinom kolovoza prošle godine, spomenuo sam

- uspinjaču u Sarajevu
- Pakleničko jezero
- jadransku magistralu

Svaki inkriminirani sastavak sam bogoslovima pročitao samo jedanput, a svake sam im godine govorio o činjenici, da se naš društveni sistem ne odražuje negativno na njihovo zvanje, jer ga pročišćava od svega onoga što bi moglo narušiti njegov ideal.

V. Meni je poznati da je biskup Bäuerlein odlučno odbio u više navrata prijedlog, da se u sjemeništu osnuje Marijina Kongregacija.

Uvjeren sam da nikada ne bi dopuštao da se riječima ili djelima potstiče na neke misli ili djela, protivna našem uređenju, kad je zabranio osnivanje čisto duhovne M. Kongregacije.

Nikada nisam o bogoslovima, pa ni s kojim od optuženih razgovarao o politici, djelokrug moga rada je bio čisto duhovne i nutarnje prirode.

Jedan je svjedok rekao, da su novine i preko praznika bile zabranjene. To nije istina. U [pravilniku] o praznicima izričito piše, da je čitanje novina dopušteno. A sam sam vidio bogoslove na praznicima kako čitaju i kupuju novine. A prefekt [Ivan] Kopic je s njima koji put igrao karte na stolu punom novina, a da uopće nije na to ni osvrtao pažnju, kao na nešto, što bi bilo nedopušteno.

Da nije Javni tužioc u svojoj riječi opet ponovio ono što je u zapisniku izjavio opt. [Ante] Bajić (1), da ja nisam priznavao Jugoslaviju, ja se na to ne bih osvrtao.

Ne velim, da je to što ću iznijeti, neki presumptovni dokaz, ali će poslužiti Sudu za ilustraciju. U Sjemeništu smo imali na jednom hodniku vis-a-vis oglasne ploče popis bogoslova vojnika. U dva reda bila su nanizana imena vojnika, a u sredini karta Jugoslavije. Moglo se to načiniti i drugačije. A da je tako, ideja je bila moja.

U mojoj radnoj sobi, na jednom slobodnom zidu, visila je karta Jugoslavije, koja mene uopće nije smetala.

Danas je tačno 4 mjeseca od dana našeg hapšenja. Tada su mi neki organi SUP-a [rekli], da je jedini cilj naći materijalnu istinu. Ja sam uvjeren, da je i Sudu jedini cilj pravednost i istina.

I ne sumnjam, da će one (pravednost i istina) – u pogledu iznesenih inkriminacija – i za mene i za naše sjemenište – biti na našoj strani.

Đakovo, 3. travnja 1960.

(1) Bajić je u svojoj završnoj riječi, osvrćući se na moju izjavu, da je on rekao, da ja na priznajem Jugoslaviju, veli: „Ja nikada to nisam rekao, i ne znam, kako je to upalo u zapisnik“. A za sjemenište je rekao: „Ja đakovačko sjemenište volim, kao rodnu kuću“.

Dodatak (Refleksije o A. Bajiću)

Opt. Bajić Ante – kao svjedok

Bajić je u istrazi kao i na procesu bio doista – posve smiren. To mu je – kraj sve njegove krivnje – osiguralo opće simpatije. I moja osobna ljubav prema njemu ostaje netaknuta. Pa iako iskren, nije svuda bio dosta objektivan, a time je indirektno naškodio drugima, jer je Sud njegovim iskazima bezuvjetno povjerovao.

Sam je, međutim, ustvrdio na Sudu, da su u Zapisnik istrage ušla u facta i ono što je on sam mislio. I baš zato su njegove misli postale drugima inkriminacije.

1. On tvrdi, da je svoju recitaciju „Pod Marijinom zastavom“ dao Kosu na pregled, koji ju je pročitao, rekao mu: „Gromko“, i da je on mislio, da je radnja time i odobrena za javno nastupanje, što ničim nije dokazano.

2. Inkriminacija 1. opt. Kosa pod toč. m) optužnice, odnosno toč. e) unešena je u Zapisnik istrage na temelju bilježaka s puncta, koje je vodio Bajić. Međutim, on ih nije hvatao doslovno, pa je on tako mislio (možda nije ni on!), a još nije ničim dokazano, da sam tako (politički, neprijateljski) rekao i ja.

3. On odbija političku notu ovom svom sastavku, i naglašuje, da je bio čisto vjerski. Što se tiče optužbe, da se radilo o spominjanju NDH, on i to kategorički odbija.

U zapisnik na raspravi ipak unosi, da je samo režiranje pozornice imalo više politički karakter. On tako misli, jer priznaje, da sa [Boškom] Radielovićem o tome nije govorio. Sud to izričito inkriminira Radieloviću, „jer Bajić vjeruje“. A ipak, to misli Bajić, a da je de facto tako, nije ničim dokazano.

4. On izričito kaže u zapisnik, da mu je biskup Bäuerlein prekrizio u radnji: „Jugoslavenska“ domovina. Tvrdi, da on (kao i Kos – njegova desna ruka) ne priznaje Jugoslaviju i zato to ispravlja. I opet: tako Bajić misli, a to nije ničim dokazao.

5. Bajić je u svom zapisniku utvrdio, da se u Đakovačkom sjemeništu odgajaju bogoslovi, koji su protiv komunizma i kao doktrine i kao vlasti. I opet on tako misli, a svatko zna, da to nije istina, kad se radi o vlasti.

I tako se ostvarilo načelo:

Bajić cogitat, ergo est!

Bajić misli, dakle jest!

Pa ipak, kraj sve iskrenosti svojih vlastitih čina, on će sam morati uvidjeti, da njegove misli, navedene u gornjih 5 točaka nisu u isto vrijeme i činjenice (facta).

(Refleksije o H. Gaši)

Opt. Gašo Hrvoje – kao svjedok

Mislim, da se ne ću prevariti u sudu, ako ustvrdim, da je taj svjedok u svojem istražnom iskazu pun fantazija, kao dijete takvog perioda. On pripovijeda tako nevjerovatne priče, da sumnjam, da je i sam u njih vjerovao. A nije čudo, da je stvar zamrsio, razvrndao, jer je u facta izmiješao i svoje vlastite fantazije.

Mislim da je to točno. Ne dokazujem to iz njegova stava prema vlastitim inkriminacijama, niti iz njegove naivnosti sa svjedokom, kojeg je stekao u zatvoru. Izvodim to samo iz onoga, što je svjedočio o meni u svom istražnom zapisniku, i što mogu izvrsno sam analizirati, a što znade i ostala zajednica bogoslova.

Gašo se tuži na raspravi, da njegov istražni zapisnik iznosi preko 130 stranica (?), kao da je on kakav kriminalac, iako star tek 22 godine. Međutim, su posvećene duhovniku Kosu 12 stranica, a ja moram odgovarati ne na činjenice, nego na fantastična njegova iznošenja.

a) On je naširoko ispričao slučaj „operacije ormar“, kako su je ovdje nazvali; svoju ulogu u njoj, i kako se je Kos u tu stvar umješao, iako to nije smio kao poglavar nutarnjeg foruma. Da to nije točno znade i [Ivica] Mršo, koji je tu stvar rekao rektoru, dok je bila u toku – a doznao ju je od bogoslova [Marijana] Kopačića; kao i rektor, koji je tu stvar rekao i meni. Ja tada nisam intervenirao kao poglavar, nego kao duhovnik. To opet znade sam [Mladen] Grabovac. Duga je priča o toj „operaciji ormar“. Duga i glupa, za koju je najviše kriv ----

Gašo nadalje tvrdi, da je Bajić „često“ navraćao u Đakovo i da je „odsjedao“ kod opt. Kosa. – Ja se sjećam, da je bio samo jedanput, da se zadržao 5 minuta. Doći će vrijeme, kada će se moći izjasniti i Bajić i rastumačiti koliko ima fantazije u izrazima: „često“ i „odsjedao“.

On tvrdi, da je između mene i Bajića postojao neki „aranžman“, po kojem smo međusobno izmjenjivali svoje pismene sastavke. – Pitat ćemo Bajića danas–sutra koliko ih je od mene dobio.

Gašo priča o nekoj grupi u sjemeništu, koju je Kos nazivao „budalama“. U istom izrazu, veli, uključeni su najbolji bogoslovi, a uz sve ostalo, taj pojam uključuje u sebi i notu „dobar Hrvat“. Dakako, Gašina kova! – Bogoslovi najbolje znaju, osobito oni, što su radili sa skriptama što sam ja mislio pod tim izrazom, kad sam napadao „pametne“, koji su mislili samo na sebe, a hvalio „budale“ koji se žrtvuju i za zajednicu. Bogoslovi najbolje znadu, da li su ikad imali i najmanji osjećaj, da taj pojam ima bilo kakve veze s „dobrim Hrvatom“, a znadu i to, da li sam ikad taj pojam upotrebio u kakvom značenju, koje ne bi odgovaralo mojoj zadaći i položaju.

Ništa od Gašinih iskaza nije ušlo u moju optužnicu, odnosno presudu. Međutim sam u istrazi imao najveće muke upravo s njegovim iskazom u pogledu „operacije ormar“ i u pogledu izraza „budala“, što znači i „dobar Hrvat“, jer mi je isljednik rekao, da Gašo govori polako, ali što kaže, to je tako!

Kako se izražavao o sebi, i o drugima, u to ne ulazim, jer ne znam, i jer mi nije nitko čitao njegov iskaz u tom pravcu. Međutim vidim, da je u dijelu Kopicéve [Ivan] presude bilo odlučno i svjedočanstvo Gaše Hrvoja.

Vjerujem čvrsto, da Biskup o tim njegovim vezama nije imao ni pojma, ali ne znam, da li to isto tako čvrsto vjeruje i Sud; da li je vjerovala istraga, baš radi njegova rada u Kancelariji. Možda je istraga, a i Sud dobio dojam, da i ja imam kakve veze s tim njegovim vezama; međutim, kakve su one u tom pogledu, znade samo Bog i ja: apsolutno nikakove!

Možda je svjedok, kojeg je optuženi Gašo stekao u zatvoru, u svom iskazu na glavnoj raspravi nešto i dodao, uljepšao, povećao... Ali on je iznosio i takve pojedinosti, koje su još jednom dokazale bujnu fantaziju Gaše, i koje on ne bi mogao znati bez revelacije, koju vjerojatno nije imao. Posebno to vrijedi za „oaze“, gdje je fantazija dosegla vrhunac, ali se je ipak na glavnoj raspravi malo ohladila.

Ni svjedoka Gašu ja ne osuđujem. Nisu mi poznati razlozi niti uvjeti njegovih izjava. On je naškodio sebi, a neizravno i drugima, radi fantaziranja, koje moguće nema veze sa stvarnošću.

Nemirni, navini temperamenat pun mašte, koji je najviše naškodio sebi, bez obzira na osnovanost inkriminacija, koje mu se stavljaju na teret.

Inkriminacija pod toč. K) optužbe, odnosno pod toč. 1 i izreke presude (3) ušla je u istražni zapisnik na temelju bilježaka, koje je vodio opt. Mršo.

I tu vrijedi ono što je rečeno za inkriminaciju uzetu iz Bajićevih bilježaka. (4)

---

(3) Vidi Žalbu str. 3

(4) Vidi inkriminaciju m) optužnice, odnosno l) presude, str. 33, pod toč. 2.

Isp i ostali materijal.¹⁸⁷

Bez nadnevka – Pisana izjava Ane Majstorović, majke poginulog partizana, u kojoj svjedoči da Ćiril Kos nije bio neprijateljski raspoložen prema partizanskom pokretu.

Izjava

Ja Ana Majstorović rođj. 1888. god. iz Valpova Titov trg 17. majka sam poginulog borca N.O.B. Moj pokojni sin Marko rođj. 1923. bio je borac N.O.B VI. Vojvodanske brigade a od 12. 1944. u novoosnovanom Jugos. vazduhoplovstvu.

Poginuo je nesretnim slučajem i sahranjen u Sr. Mitrovici. Čim sam primila obavijest o smrti mog jedinca otišla sam u Mitrovicu da potražim grob. Svi na koje sam se obratila da mi pomognu i pokažu grob nisu mogli učiniti jer je u ono vrijeme bilo mnogo suza i osim mojih.

---

¹⁸⁷ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, BF, fascikl „Sud – Žalba (Ćiril Kos 1959/60.)“.

Slučaj me namjerio na gosp. Ćirila Kosa svećenika tada na dužnosti u Mitrovici. Kada je čuo o čemu se radi najpripravnije me odveo na groblje i pokazao gdje je sahranjen moj sin. Vidio je da sam stara i bespomoćna, bolna i utučena da se nisam znala snaći, pa me je otpratio i na kolodvor i [smjestio] u vlak. Iz ovoga što je meni učinio zaključujem da nije bio neprijateljski raspoložen prema N.O.B. jer je znao da je moj sin bio borac partizan. Moje je skromno mišljenje kada onda nije bio takav da valjda ni kasnije nije bio i zato dajem ovu izjavu.

Ana Majstorović¹⁸⁸

5. lipnja 1960. – Pismo Ive Kosa odvjetniku Zlatku Kuntariću u kojem ga moli da pokuša nagovoriti biskupa Bäuerleina da se zauzme kod državnih vlasti za osuđene svećenike i bogoslove.

Osijek, 5. VI. [19]60.

Vrlo poštovani gosp. doktore!

Evo Vam se konačno javljam s par riječi. Iz dana u dan čekao sam da bude poslana za Zagreb žalba, ali eto do danas to nije učinjeno. Jučer su mi rekli u sudu da će to biti poslano „ovih dana“ jer se još uvijek nije vratila s Javnog tužništva. Ne znamo ni sami na koga se čeka i zašto se to tako dugo odugovlači.

Ćiril je inače dobro. Svaki tjedan ga posjetimo, on strpljivo čeka ishod iz te situacije koja je zbilja vrlo bezizgledna.

Sa svoje strane htjeli smo pokušati učiniti nešto za Ćirila, ali sve je ostalo bez uspjeha. Oprostite, poštovani gosp. doktore, ali pišem Vam i radi toga i lijepo Vas molim za jedan savjet i pomoć. Radi se naime o ovome. Budući da smo duboko uvjereni da Ćiril nije ništa krio i tražeći način da to dokažemo stalno nailazimo na jednu poteškoću, a ta je da bi zapravo jedna izjava ili bilo kakav kontakt sa narodnom vlasti preuzvišenog biskupa Buerlajna bio najbolji i najefikasniji put da se Ćirilu i ostalima bar nekako pomogne.

Meni nije ni na kraj pameti i ne mislim da bilo tko treba da žrtvuje svoje ideale ili da pogazi principijelna uvjerenja samo zato da Ćiril izađe iz zatvora ili da se smanji kazna. S druge strane bilo bi nam žao ako bi učinili bilo što što bi kasnije bilo na štetu bilo kome i što bi dovelo do krivih zaključaka kod preuzvišenog biskupa itd. itd. U kontaktu sa svima misli se da bi sam preuzvišeni biskup mogao tu najviše učiniti, ako bi sa svoje strane uspostavio neki kontakt s narodnom vlasti. Mi smo to pokušali i radi toga smo prošli tjedan bili kod preuzvišenog biskupa i s njime razgovarali.

Na njemu se vidi da mu je teško, da mu je žao svih onih koji sjede tamo, ali je rekao da sa svoje strane ne može ništa učiniti jer bi time priznao njihovu krivicu i to ne može učiniti protiv svojeg uvjerenja. Taj njegov stav je odlučan i čvrst. Mi mislimo da takav kontakt s nar. vlasti ili vjerskom komisijom ne bi bio priznavanje krivice optuženih, niti bi to bilo nešto što bi vrijeđalo ponos i dostojanstvo preuzvišenog. Ako je to ipak tako, onda ni ja ne bih bio za to da to biskup učini bez obzira što se radi o bratu i bez obzira koliko će dugo tamo sjediti.

Mi smo preuzvišenog pitali da li ima nešto protiv da netko drugi nešto poduzme, na što je rekao da nema i da će mu čak biti drago da bilo tko i bilo gdje učini što god može, bez obzira na posljedice, ali mimo njega. Poslije toga smo razgovarali sa presvijetlim [Josipom] Sokolom i on je u ime Kaptola rekao da su imali već i ranije sjednicu a i inače su spremni kao jedan da se nešto učini od strane Kaptola ili preko Vjerske komisije ili Izvršnog vijeća N. R. Hrvatske ili gdje bilo. Ali koliko god oni to žele, ne žele da se bilo što čini bez odobrenja biskupa. Ako bi im biskup to dozvolio oni su spremni da odmah učine što mogu, a mimo biskupa ne žele, i to ne zbog zatvorenika nego samo i jedino radi biskupa jer

¹⁸⁸ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, BF, Fascikl „Sud (saslušanje, svjedoci, žalba, presuda)“.

smatraju da bi njegov i onako težak položaj prema nar. vlastima, time još više pogoršali, jer bi se onda govorilo pogotovo da je protiv nar. vlasti itd.

Eto ukratko rečeno biskup daje određene ruke svima da učine što mogu ali mimo njega, a njegovi žele učiniti sve što mogu ali ne mimo biskupa – tako da je sve skupa zapelo u jedno za mene potpuno nerazumljivo stanje.

Pošt. gosp. doktore! Ja se sjećam da ste Vi na sudu imali neku izjavu preuzv. biskupa Bauerlajna koju niste čitali jer je uslijedilo ono od Udruženja svećenika i od Đakovačkog kaptola.

Radi toga smatram da ste Vi još jedini čovjek na tome svijetu koji bi svojim savjetom mogli utjecati na preuzvišenog biskupa, da učini bar neki pokušaj da se stvar što brže završi. Ja sam uvjeren u to baš radi one izjave koju ste trebali dati!

Zato Vas lijepo molim da budete tako dobri pa da sa svoje strane učinite što možete i da ga sklonite da pomogne sa svoje strane za svećenike koji nisu krivi a koji su u zatvoru, preko Vjerske komisije ili narodnih vlasti, sve što može, dakako ako Vi smatrate da to ima smisla i da bi trebalo nešto učiniti.

Sa svoje strane ponovno naglašavam da bi to trebalo jer to smatramo ne samo mi nego kako drugovi iz Udbe, nar. vlasti tako i Kaptol i biskupovi najuži suradnici.

Ako biskup ni po Vašem savjetu to ne želi ili ne može, neka bar bude tako dobar da dade svoj pristanak da to učini Kaptol sa njegovom saglasnosti. Ako on ni to neće, a Kaptol opet neće bez njega, onda ja takove stavove moguće ne razumijem i onda i pored objektivnih poteškoća zbilja nema obostrane dobre volje da se bar nešto učini.

Eto, poštovani gosp. doktore, lijepo Vas molim da učinite što možete, jer mislim da bi bilo bolje da se nešto učini prije nego žalba ode u Zagreb, ili bar dok ne postane pravomoćna.

Ako sa svoje strane držite da to nema smisla, budite samo dobri pa mi javite, što bi po Vašem mišljenju mogli ili trebali učiniti mi (majka, braća itd.) i kod koga.

Na usluzi Vam se unaprijed toplo zahvaljujem i nadam se da će Te mi s par riječi odgovoriti.

Iskreno Vas pozdravlja, rado Vas se sjeća i na svemu zahvaljuje

Vaš

Ivo [v. r.]¹⁸⁹

10. lipnja 1960. – Pismo odvjetnika Zlatka Kuntarića biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s daljnjim postupanjem glede presuda đakovačkim svećenicima i bogoslovima.

Preuzvišeni!

Vraćam se na naš razgovor.

Okolnost da se spis nalazi još u Osijeku i okolnost da se isti svećenici još preslušavaju i nagovaraju bilo na to da bi išli u [KPD Staru] Gradišku (kao što je bilo prije) ili sada da se otvorenije govori da je to proces protiv Vas, preuzvišeni, nalagala mi je da stvar malo promislím.

Ostajem u cijelosti kod mojega stanovišta, da neke izjave okrivljenih ili bilo koja akcija ne bi mogle nikako ništa promijeniti na sudskoj odluci. S jedne strane je to moje uvijek službeno stanovište kao advokata, a s druge strane kao građanina moram i ovaj puta uputiti samo na to, da se stvari ne riješavaju radi osoba nego radi opće stvari.

Ta opća stvar je sada pokušaj nagadjanja između Države i Episkopata za snošljivije stanje. Tu treba imati u vidu sve što je dosada objavljeno i kakav je sadržaj dan objavama a što je u stvari istinito, sadržajno.

¹⁸⁹ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

Imajući sve to u vidu, možda bi bilo dobro, radi olakšanja ljudi koji su u zatvoru, da ista preč. gg. kanonici koji su bili prije u Zagrebu i sada dodju u Zagreb. Kod toga mislim da njihovi razgovori ne bi trebali preći ovoga okvira:

1.) Svećenstvo je ostalo zaprepašćeno da su imenovani tako strogo kažnjeni, a bez obzira da li su izvršili to djelo ili ne.

2.) Uzrok tom zaprepašćenju stoji napose u tom, što su sudjeni za akademske rasprave iz područja vjere, koje rasprave odgovaraju nauci Katoličke crkve, jer se na pr. citati iz svetoga pisma presudjuju, izjave pape i sl.

3.) Te presude svakako oteščavaju smirenje izmedju Crkve i Države i dok te presude stoje ne može se prići nikojem konstruktivnom razgovoru, jer se i crkveni poglavari moraju oslanjati i na svoje svećenstvo. Dakle radi smirenja neka se čim prije riješi i to povoljno.

Znade se da je g. dr. [Vladimir] Bakarić obećao Nadbiskupu [Franji Šeperu] obustavu nekih krivičnih postupaka. Dakle bi trebalo na tu liniju poći. Ne radi djela kao takovih nego radi smirenja. Kod toga a da se obrazloži strogost presude neka služi slučaj vlč. Jambrečkovića. Teža djela, direktni napadaj na stvarnost i samo 13 mjeseci zatvora!

To sam smatrao svojom dužnosti da Vam javim preuzvišeni, pa ako je potrebno, mogu (naravno uz Vašu dozvolu) na taj način sa svoje strane potaknuti Kaptol na tu akciju.

Molim Vas preuzvišeni, da primite i ovom prilikom izraz mojega poštovanja.

U Kristu odani

Kuntarić [v. r.]

Zagreb, dne 10. VI. 1960.¹⁹⁰

19. lipnja 1960. – Pisani odgovor odvjetnika Zlatka Kuntarića Ivi Kosu na njegovo pismo od 5. lipnja 1960.

Vrlo poštovani gospodine!

Danas sam primio Vaše pismo. Na njega odgovaram. Možda sve misli ne će biti dosta jasno određene, jer nemam vremena da i tu stvar koncizno uhvatim i stavim na papir. Naime Vaše pismo načima dosta stvari na koje bi trebalo načelno odgovoriti.

Prvo bi Vas upozorio na dvije okolnosti. Najprije se sjetite kako je na Vas djelovala izjava Kaptola, kad ju je u onom obliku pročitao predsjednik vijeća. Vi ste je tada teško osudili, jer da to znači napuštanje Vašeg brata kao krivca. Druga je stvar izvještaja štampe o iskazu preuzv. biskupa. Tu je izrekom navedeno da on de fakto osudjuje krivce. Budimo iskreni, da je tako bilo i da je bilo dosta ljudi koji su smatrali da nisam trebao staviti nikakav upit na preuzvišenoga, pa ne bi do toga došlo. Medjutim sa strane obrane ta je izjava na sudu, ti odgovori, dokazali da svećenstvo kao cjelina, uključivši i optužene, nisu prešli granicu zakona. Inače je trebalo i biskupa optužiti. Posebne pak neke izjave preuzvišenoga nisam imao nego samo ovlaštenje za izjavu u okviru onoga, što je i sam izjavio na sudu, a što je trebalo biti samo u vezi sjemeništa.

Sada se postavlja pitanje, kako se dolazi nakon presude do toga, da se raspravlja o toj stvari izvan suda i pokušava na taj način, da se uvjeri okolina na potrebu popuštanja sa strane Crkve?

Kao pravnik i kao advokat znadem da dok nije pala prva presuda može doći do odluke javnog tužioca da ublaži svoj stav ili što više da odustane i od optužbe. Tu dolazi još uvijek u obzir i pitanja oportuniteta. Medjutim tokom cijelog postupka nije se vidjelo da se sa te strane ide za popuštanjem nego naprotiv se išlo za što većim efektom. Ali nakon presude? Ne znači li to u prvom redu, da je presuda protivna zakonu? Ne znači li to, da je in konkretno najprije Ćiril nevin, nevinno osuđen, da je

¹⁹⁰ NAD, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

odbrana imala pravo, da on nije krivac i da žalba s pravne strane mora uspjeti? Ili koji je to način, da se jedna presuda sa žalbama tako dugo zadržava na Okružnom sudu, navodno pod izgovorom radi dostavnice iako je meni rekao javni tužioc da su dobili presudu, da se ne će žaliti, i da im je prošao rok za žalbu; iako se nalazi Javno tužništvo na dohvatu suda da za pet minuta mogu utvrditi službeno kad je presuda dobivena?!

Bila kakova god sada nakon ovoga svega presuda suda, pa i ona najblaža ne će kod mene uliti uvjerenja da je lišena vanjskih upliva. Ako su istražni organi i sada nakon što su dobili prvostepenom presudom zadovoljštinu sa svoje strane promatrano, još uvijek aktivni kod zločinaca, kažnjenih i sa tolikim nizom godina, zar to ne daje dokaz da im ta zadovoljština nije ipak uspjela? U prvom redu ovdje govorim kao pravnik. Pravosudje mora biti čisto, kristalno bistro, a to znači da suci sude po svojem uvjerenju. Svaka akcija u ovom smjeru, o kojoj Vi sada pišete, znači u stvari protuustavni korak, protiv sudstva kao takovoga. Da li i to traže od katoličke vjerske zajednice i njezinih poglavara, kad se govori o kontaktu s vlastima? Svako bi bilo protuzakonje slobodno učiniti, ako se time sa njihove strane tj. sa strane poglavara vjerskih kapitulira ili da kažem bolje uspostavi kontakt što znači priznanje svega u odnosu prema Rimokatoličkoj crkvi. Ne da se podje drugim putem, a taj bi bio da se na terenu uredi tako da budu poštivana prava vjerskih zajednica onako, kako to daje Ustav i zakon. Naprotiv se ide drugim putem: tu je zajednica kao maksima i njoj se moramo svi pokoriti a po tom će se davati rimokatoličkoj zajednici od državne zajednice kao dar stanovita prava. Naprotiv. Za mene je prava državna zajednica, interes cjeline, ali u tom interesu cjeline nisu dar državne zajednice prava vjerske zajednice nego su sadržaj državne zajednice. Drugim riječima: sadržaj naše stvarnosti su takodjer i prava vjerskih zajednica odnosno prava građana na slobodu savjesti i vjere. Zato što sam vjernik ne dozvoljava nikom kazati da nisam član naše državne zajednice i da joj ne želim dobro i uspjehe. Naprotiv. Tu smo mi. Iako zajednica poštuje naše vjersko uvjerenje u svemu (a ne dozvoljava bezkažnjeno na terenu ispade) tada je to naša stvarnost. Kako vidite ne odstupam niti za dlaku od svoje države, od svojega naroda, ali smatram da je u to uključeno i pravo na to da sud presuđuje slobodno po svojoj savjesti, a vjernici slobodno u svim svojim granicama ispovjedaju svoju vjeroispovijest. Mislim da je to shvaćanje i Vašega brata vlč. Ćirila.

I sada nakon toga što su svjesni istražni organi odnosno tkogod stoji iza njih da je presuda nezakonita i nepravedna – inače kojim pravom traže saradnju, a po tom riješenje ili ublaženje kazne – treba da biskup, Ćiril i ostali tuženi i ja, da molimo u tu svrhu da se nezakonita a svakako prestroga presuda ukine, preinači ili kazna ublaži? U stvari nas se stavlja sa državnog stanovišta na veleizdajničku klupu.

Ne vjerujem da će Vrhovni sud N. R. Hrvatske podleći bilo kojem uplivu i da će suditi protivno zakonu i činjeničkom stanju. Možda istražni organi (a to uvijek mislim na one koji se nalaze i iza njih) misle da sam optimist kad tako držim o svojem najvišem sudu. No ostajem odlučno kod toga. Njihova ocjena dokaza može biti drugačija, možda i stvari, ali da će suditi po diktatu ili po nagovoru, to ne vjerujem niti za političke procese kao što je ovaj. Ako bi suci i držali se političke linije, oni se drže svoje linije u tumačenju i primjeni zakona. Dakle govoriti sada bilo što u svrhu da bi taj sud isto pao u protuzakonitost, za mene je nonsens.

Medjutim nisam napustio Vašega g. brata. Nisam ostao gluh na to sve. Djelomično sam neke stvari već prije saznao. Ali smjer našeg stava je sada drugi, ne onaj za vrijeme rasprave. Do presude smo upozoravali na momente oportuniteta, a sada na momente zakonitosti. Mi možemo od presuda dalje samo upozoravati, što više tražiti zakonitost. To znači da i Vi kad Vam se sa bilo koje strane traži bilo kakav korak u vidu onoga što pišete morate najprije utvrditi da je to priznanje nezakonitosti presude, dakle dužnost samih onih koji Vas upućuju, da i na Vjerskoj komisiji i svagdje proglašate najprije tu presudu nezakonitom, dakle da je i Vrh. sud stavi izvan snage i povrati vjeru u zakonitost, a tek tada – postavivši sve i ostale stvari na svoje mjesto, može biti govora o nekom kontaktu. Odnosno da kažem bolje, to je stvar vjerske zajednice i državne zajednice posve odjelita od krivičnog procesa. Uvjeti te saradnje ne mogu biti diktirani ovim procesom, pogotovo ne kad se sa državne strane jednako pretpostavlja za tu presudu isto, što i Vi i ja i svi pretpostavljamo.

A što savjetujem Vama, to mogu savjetovati i svima, dakle i Kaptolu. Kaptol može tražiti zakonitost za svoje svećenike, jer je on u neku ruku predstavnik svećenstva. Kaptol može dakle u konkretnoj stvari uspostaviti dodir s Komisijom za vjerske poslove, ali samo u smjeru takovom da ne dodje do krivičnog djela i protuustavnog stanovišta da se može intervencijom djelovati na savjest sudaca i dobiti nezakonitu presudu Vrh. suda. Naprotiv Kaptol mora tumačiti u svojem nastupu u koliko se tiče Vašega brata i [Ivana] Kopića, da u njihovom djelovanju nema krivičnog djela, što dokazuju zahtjevi u smjeru uspostavljanja kontakta i da je svećenstvo poraženo presudom, koja nije po tom shvaćanju osnovana po zakonu. Dakle tražiti pravo, a ne milost. U tom smjeru jedino mogu savjetovati svaki kontakt sa Komisijom za vjerske poslove.

Biskup to ne može. Biskup je u prvom redu obezglavljen, jer nema svojega predstavnika, nuncija, da bi mogao s njim stvar pretresti i odlučiti.¹⁹¹ Drugo on ne može otići i kazati, da je Krist rekao: udari u pastira i ovce će se razbježati. Nadalje nije ovdje načelna stvari radi kojih treba da bude uspostavljen kontakt dirnuta. A koliko je meni poznato postoji niz načelnih stvari gdje tvrde predstavnici vjerske rkt. zajednice da su dirnuta prava i zajednice i vjernika, a kad bude Komisija za vjerske poslove na ta pitanja izjavila da je voljna pristupiti rješavanju, vjerujem da se ne će naći niti jedan čas vremena ako je u korist Crkve, da biskup neće ići do Komisije. Ali to moraju biti načelna pitanja i stvari vjerske zajednice.

Dakle vidite moj stav, a vjerujem da je to i biskupa,

1.) ne dolaziti u konflikt sa zakonom i Ustavom i molbama tražiti nezakonitu presudu Vrh. suda, kad je ta presuda zakonita, što dokazuju svi koraci, o kojima Vi govorite u pismu,

2.) tražiti da se zakonita presuda donese tj. da se žalbe brata i Kopića uvažavaju, jer su na zakonu osnovane, što dokazuju nastupi istražnih organa.

Ako pak Vrhovni sud stane na stanovište da su brat i dr. krivi (uvijek izuzimam ostale osim Kopića i Prepunića), a naše crkveno poglavarstvo smatra da se radi o naučavanju vjerskih istina (na pr. citati iz Sv. pisma, papinske alokucije, kršćanski moral i sl.) e tada ne preostaje ni Ćirilu niti nama drugim nego da primimo na sebe križ, pa makar i križ mučeništva, jer su nam naši ideali vječni. A taj spor između zakona državnih i zakona naše vjere ne može riješiti nikada niti svi naši biskupi, a još manje jedan biskup ili nekoliko nas pigmejaca koje nas još dragi Bog samo drži na životu!

Konkretno dakle možete nastaviti svoju akciju, da Kaptol ide tražiti primjenu zakonitosti i na Ćirila i dr. jer eto sami istražni organi smatraju da je presuda protivna zakonu, jer drugačije ne bi ni tražili našu suradnju.

Prvom prilikom kad mi se pruži mogućnost i usmeno ću o tome obavjestiti preuzvišenog biskupa.

Drago mi je samo za Ćirila, da je zdrav i na svojem mjestu, što drugo i ne očekujem. Ne može on pljunuti na ono, što je sam stvorio odnosno ulijevao u mlade bogoslove: puno uzdanje u Boga i tu je vječna pobjeda.

Konačno riječ i Vama, osobno. Prije rasprave mi je rekao Vaš brat, da mu je Vaše pismo najdraža stvar koju je mogao dobiti prije rasprave. Vi ste ga ondje sokolili, da bude hrabar i da ostane ono što jest – tako nešto. To ga je jako dirnulo. Njega će dirnuti i postojnost Vaša uz njega, ali ne uz trpljenje nego uz načela. A načela ne mogu biti kažnjena. S druge strane, budite uvjereni, da će stvar biti upravo onako riješena, kako bude odlučeno, bez obzira da li Vi i drugi molite ili ne, da li tražite ili ne, da li protestirate ili ne. Na nam je samo to, da upozorujemo da je nezakonitost, da je zakon povredjen, dakle da se stvaraju mučenici.

Mnogo Vas pozdravljam. Ne bježim od bilo koje poteškoće. Zato podjite mojim putem, pa ako što još trebate, javite mi istim putem, pa ćemo i dobiti moralnu a vjerujem i stvarnu pobjedu.

Rukoljub gdje supruzi, a Vas mnogo pozdravlja

odani

¹⁹¹ Zbog prekida diplomatskih odnosa Svete Stolice i Jugoslavije 1952., Sveta Stolica sve do potpisivanja protokola o normalizaciji odnosa 1966. nije imala svog predstavnika u Jugoslaviji ni na kojoj razini.

Zagreb, dne 19. VI. 1960.¹⁹²

Navedeno pismo Kuntarić je prvo poslao na uvid biskupu Bäuerleinu, uz napomene u priloženom pismu biskupu poslanom istog dana, a koje u cijelosti slovi:

ADVOKAT
DR ZLATKO KUNTARIĆ
ZAGREB

Preuzvišeni gospodine!

Od g. [Ive] Kosa sam dobio pismo, koje Vam prilažem u originalu za Vaš arhiv.¹⁹³ Sastavio sam i odgovor. Ako se s njim slažete lijepo Vas molim da bi preko osječkog župnika [Emila Majera] isti odgovor poslali i g. Kosu.

Pismo je svakako sastavljeno tako da ga se može pokazati u UDBi, a isto tako i Kaptolu.

Kako znadete moje je stanovište jasno: možemo tražiti samo da se utvrdi da izjave koje je dao, a koje odgovaraju moralu Katoličke crkve odnosno nauči njezinoj, ne mogu predstavljati krivično djelo. Radi toga smo svi preneraženi i uznemireni, jer se ne može slobodno Kristova nauka naučavati.

Neki dan sam imao priliku čuti, da mi se prigovara da sam u osječkom i skopskom procesu¹⁹⁴ bio subjektivan tj. bio bi objektivan da sam imao pred očima interese zajednice, a ne posebne vjerske zajednice. Moj odgovor u tom smjeru vidite preuzvišeni iz priloženog pisma.

Molim Vas preuzvišeni da i ovom prilikom primite izraz o mojem odličnom poštovanju. U Kristu odani

Zagreb, dne 19. VI. 1960.

Kuntarić [v. r.]

Preuzvišeni gospodin
Stjepan Bäuerlein, biskup
Djakovo¹⁹⁵

12. kolovoza 1960. – Pismo predsjednika Udruženja katoličkih svećenika Srbije, Petra Masnića, kanoniku Rudolfu Švereru u svezi s potrebom da se biskup Bäuerlein obrati Vjerskoj komisiji.

Mnogo poštovani Monsinjore i dragi Rudika,

Razgovarao sam dva puta s preuzv. Šefom [biskupom Bäuerleinom]. Pišem i Tebi, a Ti Mu pokaži pismo.

1. Šef treba, da se lično obrati Vjerskoj komisiji u Zagrebu za one svećenike. Njegov lični kontakt s nar. vlasti dat će pozitivne rezultate. Šef mi je iznio svoje mišljenje, rezerve i bojazan, da bi posjeta ostala bez rezultata. Treba se lično obratiti, pokazati dobru volju za ispravljanje odnosa i garantujem da će biti uspjeha. Govorim na temelju poznavanja stvari.

2. Šef treba, da se obrati Saveznoj vjerskom komisiji u Beogradu – lično – i zatraži novčanu pomoć za popravak u ratu porušenih crkava.

Predstavnici drugih konfesija, a i nadb. [Josip] Ujčić, to su učinili sa uspjehom.

¹⁹² Tipkopisni izvornik bez potpisa, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

¹⁹³ Vidi gore pismo Ive Kosa Zlatku Kuntariću od 5. lipnja 1960.

¹⁹⁴ Radi se o suđenju biskupu Smiljanu Čekadi i drugima u Skopju krajem 1959. i početkom 1960. godine, zbog nekih nezakonitosti u novčanom poslovanju s inozemstvom.

¹⁹⁵ Tipkopisni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

Crkve u Šidu, Kukujevcima i Nikincima vape za pomoć. Crkveni poglavar dužan je brinuti se na djelu za njihov popravak.

Ako Šef i dalje ostaje u svom pasivnom stavu neka ovlasti Tebe i Ti s još jednim kanonikom kreni u Zagreb i Beograd. – Bitnih promjena ne će biti u svijetu bez trećeg svjetskog rata. Na tu kartu mi katolici ne trebamo secovati. U ovim uslovima treba se snalaziti. Nekada su politički predstavnici vodili narodnu politiku. Danas je opet vode drugi. Ali na našu veliku štetu!

3. Ako nam ustreba najam za crkvu možete li nam dati barem 300.000 Din. Do sada nam niste pružili ni moralnu ni materijalnu pomoć.

A trebali ste...

Pišem i Tebi e da ostane i pismeni trag o problemima koji nas more, a oni koji su nadležni tražiti im riješenja stoje skrštenih ruku!

Prema svećenicima, koji nastoje koristiti svojoj Crkvi i svome Narodu [članovima Udruženja] primjenjuju se najbrutalnije metode koje su nekada izazivale raskole.

Intelektualna – crkvena elita na ovakove brutalnosti nema što primjetiti!...

Monsinjore, primi izraze dubokog štovanja

Petar Masnić

Kukujevci,

12. VIII. 1960.¹⁹⁶

6. rujna 1960. – Pismo vršitelja dužnosti predsjednika Biskupske konferencije, nadbiskupa Josipa Ujčića, predsjedniku Savezne Komisije za vjerska pitanja, Dobrivoju Radosavljeviću, u kojem moli da se zauzme u žalbenom postupku za osuđene svećenike i bogoslove Đakovačkog sjemeništa.

Br. 89/BK-1960. Đakovo, 6. septembra 1960.

SAVEZNA VJERSKA KOMISIJA
Beograd

Gospodine Predsjedniče!

Idući na odmor u Istru, navratio sam se malo i u Đakovo.

U razgovoru sa Preuzvišenim biskupom đakovačkim pala je riječ i o svećenicima, koji su u mjesecu oktobru prošle godine bili lišeni slobode, te u februaru ove godine osuđeni od Okružnog suda u Osijeku.

Njihova su imena:

- 1) Kos Ćiril, iz Đakov. biskupije – 7 godina
- 2) Kopic Ivan, iz Đakov. biskupije – 6 godina
- 3) Gašo Hrvoje, iz Sarajev. nadbiskupije – 6 godina
- 4) Mršo Ivan, iz Sarajev. nadbiskupije – 4 godine
- 5) Petrović Zvonko, iz Sarajev. nadbiskupije – 4 godine
- 6) Bajić Ante, iz Sarajev. nadbiskupije – 2 god. i 6 mjes.
- 7) Radielović Boško, iz Đakov. biskupije – 3 godine
- 8) Šokčević Petar, iz Đakov. biskupije – 2 god. i 6 mjes.

Svi se oni sada nalaze u Okružnom sudu u Osijeku, u zatvoru, i čekaju riješenje njihove žalbe na presudu. Žalba je upućena Vrhovnom sudu N. R. Hrvatske u Zagrebu u junu ove godine.

Kako su spomenuti već skoro godinu dana lišeni slobode;

prije nisu bili nikada kažnjavani;

a pored toga bi njihove biskupije, zbog velike nestašice svećenstva, trebale ove svećenike za pastvu;

¹⁹⁶ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

to sam slobodan zamoliti Vas, gospodine Predsjedniče, slijedeće:
 bi li Vam bilo moguće, kao Predsjedniku Vjerske komisije, izraziti nadležnom Državnom tužiocu želju, neka bi kod rasprava u apelaciji uvažio spomenute razloge i bio blag u svojim prijedlozima.
 Bit ću Vam, gospodine Predsjedniče, vrlo zahvalan, ako budete mogli uzeti u obzir ovu moju molbu.
 Koristim ovu zgodu, da Vam, gospodine Predsjedniče, izjavim svoje iskreno štovanje.
 Vaš odani

Dr. Josip Ujčić
 nadbiskup beogradski,
 v. d. Predsjednika Bisk. Konf.

Osijek, 4. IX. 1960.¹⁹⁷

26. rujna 1960. - Pismo odvjetnika Zlatka Kuntarića biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s informacijama o stanju žalbe Vrhovnom sudu NR Hrvatske.

ADVOKAT
 DR. ZLATKO KUNTARIĆ
 ZAGREB, VOĆARSKA c. br. 65

Zagreb, dne 26. IX. 1960.

Preuzvišeni gospodine!

Povodom raznih vijesti o stanju procesa, bio sam danas kod glavnog tajnika Vrhovnog suda. On mi je rekao, da je predmet sada došao istom od Vrhovnog suda NRH. Naime, prema zakonskim propisima, spis ide uvijek na mišljenje republičkom javnom tužiocu. Međutim, da će on nastojati, da stvar bude što prije riješena. Pretpostavljam rješenje u okviru onoga, što smo i do sada pretpostavili.

Kod mene je danas bio i gosp. [Martin] Kopic, Ivanov otac. Mi smo ustanovili, da se Ivan danas nalazi na Savskoj cesti br. 60 [u Zagrebu], to jest u bolnici UDB-e, koja se nalazi preko puta od bivšeg zatvora, jer je zatvorska zgrada srušena. Sutra ću svakako pokušati da s njime razgovaram.

Molim Vas, preuzvišeni, da i ovom prilikom primite izraz o mom odličnom poštovanju.

u Kristu odani!

Kuntarić [v. r.]¹⁹⁸

22. studenoga 1960. – Pismo Ćirila Kosa biskupu Stjepanu Bäuerleinu u kojem zahvaljuje za brigu o njemu i ostalim osuđenima.

Osijek, 22. XI. 1960.

Preuzvišeni gospodine!

Čuo sam, da je – konačno – riješen naš predmet. Ne znam, doduše, kako za koga, a još manje obrazloženje svake pojedine presude. Međutim, to sada nije ni važno. Želim se ovim listom, prije odlaska iz Osijeka, nakon 1 god., oprostiti s Vama.

Hvala na svoj izravnoj i neizravnoj brizi za nas – i za mene – kroz cijelu ovu godinu. Kroz cijelo vrijeme najviše su brige imale čč. sestre, kojima sam se posebno zahvalio.

Kroz cijelu godinu nesmetano sam mogao obavljati svoje molitve. Brevijar – uz dispenzu – nisam propustio ni jedanput. Ponijet ću ga sa sobom, bez obzira, da li ću ga moći upotrebiti ili ne.

Čitao sam također dosta [...] ¹⁹⁹

¹⁹⁷ Uredski tipkopijsni primjerak, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

¹⁹⁸ Tipkopijsni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

¹⁹⁹ U nastavku piše kako je provodio vrijeme u pritvoru.

Ćiril Kos [v. r.]²⁰⁰

23. studenoga 1960. - Pismo odvjetnika Zlatka Kuntarića biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s informacijama glede odluke Vrhovnog suda NR Hrvatske o podnesenim žalbama.

ADVOKAT
DR. ZLATKO KUNTARIĆ
ZAGREB, VOĆARSKA c. br. 65

Zagreb, dne 23. XI. 1960.

Preuzvišeni gospodine!

Danas me je posjetio gospodin, koji je vodio brigu na Vrhovnom sudu. Jamačno i Vi znadete rezultat naših žalba. One su uglavnom linearno uvažene i skinuta je kazna za 2 godine svakome. Jedino je Bajiću ostalo, kako je presudio prvostepeni sud. Vlč. Kos je dobio 5 godina, Kopic 4 godine, Gašo 4,5 godina, Mrši mislim 3 i po godine ili 4 godine, Bajiću je ostalo isto, Petroviću 2 i po godine, Radjelović 16 mjeseci a Šokčević godinu dana. Isto mi je danas i referent dr. Bjelčić rekao, da je on dao brzozjav, da se potonji pusti na slobodu.

Kada dobijem drugostepenu presudu, svakako ću tu stvar još proučiti i mislim, da obzirom na činjenicu, da je Vrhovni sud samo snizio kazne, da stavimo još i zahtjev za zaštitu zakonitosti, ali ću se na to odlučiti tek kada dobijem presudu. O presudi sam obavjestio i vlč. [Ivana] Kopicća.

Molim Vas, preuzvišeni, da primite izraz o mom odličnom poštovanju,
u Kristu odani!

Kuntarić [v. r.]

Preuzv. gosp.
Stjepan Bäuerlein, biskup
Đakovo²⁰¹

12. prosinca 1960. – Pismo odvjetnika Zlatka Kuntarića biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s presudom Vrhovnog suda NR Hrvatske.

ADVOKAT
DR. ZLATKO KUNTARIĆ
ZAGREB, VOĆARSKA c. br. 65

Zagreb, dne 12. XII. 1960.

Preuzvišeni gospodine!

Danas sam primio prilježću presudu Vrhovnog suda. Kako ne znam, da li ste istu dobili i Vi, šaljem Vam istu na uvid.²⁰²

Prema sadanjem mome gledanju na stvar zatražio bih zahtjev za zaštitu zakonitosti kod Saveznog javnog tužioca u slijedećem smjeru:

1/. Presuda se osniva na iskazima nezaprisegnutih svjedoka, koji nisu niti opomenuti na dužnost iskazivanja istine i osuđuje za neke izjave, koje nisu dokazane, da bi ih vlč. Kos uopće kazao, te konačno da postoje izreke, koje ne predstavljaju kriv. djelo iz čl. 118 KZ.

²⁰⁰ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

²⁰¹ Tipkopisni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

²⁰² Presuda Vrhovnog suda NR Hrvatske donesena 13. listopada 1960. objavljena je u: *U ime naroda!*, pr. S. Sršan, (2009.), str. 428-442.

2/. Glede vojske bi želio dokazati netačnost utvrđenja, da se radi o poruzi. Zato Vas molim, da li bi se moglo naći veći broj klerika, pa koji su i danas učenici, koji bi svi dali jednu izjavu u pogledu stava vlč. Kosa prema JNA.

Povrh toga bih zatražio nakon stanovitog vremena još i zahtjev za ublaženje kazne, ali o tome ću zahtjevu s Vama posebno jednom prilikom još razgovarati.

Molim Vas, preuzvišeni, da primite izraz o mom odličnom poštovanju,
u Kristu odani!

Kuntarić [v. r.]

Preuzv. gosp.

Stjepan Bauerlein, biskup

Đakovo.²⁰³

Bez nadnevka – Pismo nekog bogoslova na odsluženju vojnog roka biskupu Stjepanu Bäuerleinu u kojem izvješćuje o razgovoru s istražiteljem.

Preuzvišeni gospodine!

Dugo nisam dobivao nikakove novosti niti ikakova vijesti iz Djakova, niti o Djakovu, pa sam postao neobično zabrinut. Medjutim jučer sam saznao nešto, ali i to je mnogo. Velim nešto sam saznao i to iz usta ne jednog od naših prijatelja, nego...

Bio je kod mene jedan iz Osijeka (istražitelj), koji me je podvrgao, uz pomoć i prijetnje ovdašnjih kosovaca, vrlo detaljnom i psihički veoma zamornom ispitivanju. Živci su mi gotovo popustili. Ali, nastojao sam zadržati prisebnost duha i mislim, da sam uspio u tome u priličnoj mjeri. Bio sam ispitivan po svim pitanjima, koja se tiču počev od Vas, pa do najsitnije stvarčice u vezi sa našom kućom [sjemeništem] u Djakovu. Nastojao sam izbjeći direktne i precizne odgovore ondje, gdje su oni morali biti precizni i evidentni. Prelazio sam preko mnogih stvari, za koje sam bio pitan i prisiljavan, da na njih odgovorim, ali ne bilo kako, nego po njihovoj volji. Jednom riječju – bilo je užasno. Nakon nekolikosatnog ispitivanja sastavljen je zapisnik, čije se sadržine već pravo ne mogu niti sjetiti. Samo mislim, da ipak nije u njemu ništa strašno napisano. Uostalom, saznati ćete i Vi za njega, pa ćete mi moći reći što je i kako je bilo. Pitao sam, da li ću i ja biti pozivan kući na sudjenje kao svjedok. Odgovor je bio: „Da si davao bolje i preciznije odgovore, da si rekao nešto više i detaljnije, nešto novo, imao bi prilike doći kući koji dan ranije ili barem na osustvo, a ovako ti ne možemo pomoći. Nisi rekao ništa novo, iako smo to od tebe očekivali, pa te ne ćemo niti pozivati!“

Ovo Vam pišem veoma uzburan i psihički zamoren, pa Vas molim, da mi oprostite ukoliko tu (a ne vjerujem da ima) imade nekih pogrešaka, nejasnoća, nezgodnih izraza i slično. Vrlo sam zbunjen i očekujem od Vas razjašnjenje ili barem utjehu po tom pitanju. Ovo, što sam napisao, napisano je spontano, djetinjski, kao što djete piše u neprilici svom dragom ocu očekujući od njega riječ, koja će ga okružiti, osmjeliti, pogotovo ako se nalazi neposredno pred ciljem, pred pobjedom. U vrlo sam nezgodnoj poziciji. Još uvijek se nalazim na starom mjestu, ali ne znam do kada. Svaki dan od sada mogu se nadati, da ću dobiti ovo ili ono mjesto, da ću biti na ovaj ili onaj način šikaniran i sl. Zato sam zbunjen. Čekam riječi, koje će me ohrabriti. O ovome se nisam usudio nikome pisati nego Vama evo preko mojih roditelja. Niti njima nisam o tome ništa pisao, jer se upravo ne usudjujem!

Za sada toliko. Više ne mogu pisati. Preporučam se u Vaše zagovore pred Presvetim, B. D. M i svim zagovornicima i svecima na nebu. Uz sinovske želje molim Vas da izvolite primiti moje najiskrenije pozdrave. Ostajem uvijek Vam odani in X-to [!]²⁰⁴

²⁰³ Tipkopijsni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

²⁰⁴ Potpis je izrezan!

P. s. – Molim vas, da svakako ovaj list spalite ili na drugi način uništite nakon što ga pročitate, da ne bi dospjeo u ruke nezvanih...²⁰⁵

9. siječnja 1961. – Pismo Martina Kopića nekom od dužnosnika Đakovačke biskupije u svezi s možebitnom peticijom đakovačkih svećenika državnim vlastima.

Hvaljen Isus i Marija!

Preuzvišeni gospodine!

Oprostite što Vam se ovom prilikom obraćam pismenim putem. Poslije Ivine operacije²⁰⁶ u Zagrebu prigodom razgovora upitao me je Ivo, da li mi je poznato, koji su razlozi i zašto je obustavljeno podnošenje peticije, o kojoj su mu prigodom razgovora u Osijeku spominjala Prečasna gospoda [Stjepan] Bulat i [Kazimir] Kelić. Odgovorio sam mu da sam čuo da je to obustavljeno iz Đakova, jer da je g. dr. Kuntarić savjetovao, da se za sada ništa ne poduzima dok je predmet pred Vrhovnim sudom, pošto bi to moglo samo škoditi. Međutim g. dr. [Ivo] Šeparović baš u ono vrijeme došao je iz Zagreba i savjetovao baš obratno t. j. da se odmah nešto iz Đakova poduzme. O ovome odmah obavjestio sam Prečasnog gosp. Bulata.

Nakon pravomoćnosti presude g. dr. Kos Ivo, rekao mi je da se peticija od strane gospode svećenika neće podnositi, jer da mnoga gospoda svećenici neće potpisati, dok ne dobiju odobrenje Preuzvišenog gospodina biskupa, a poznavajući njegov stav u ovom predmetu, neće im to odobriti. Tako je ova stvar propala.

Pred Božić u župnom uredu u Osijeku, nakon Vašeg susreta sa predsjednikom kotara, interesirali ste se za Ivu i ovom prilikom rekli, da odmah odem do gosp. [Zlatka] Špringera, da ga zamolim, da se odmah poveže sa g. dr. Kuntarićem, radi podnašanja predloga za obnovu postupka za Kosa i Kopića, te da dr. Kuntarić ima već neke podatke. Ovom prilikom zamolio sam g. dr. Špringera, da u moje i supruge ime i naš trošak sastavi molbu za pomilovanje. Gosp. dr. Špringer u mojoj prisutnosti napisao je list g. dr. Kuntariću, a nakon 10 dana poslije toga nije dobio nikakav odgovor, te mi je rekao da g. dr. Kuntarić sigurno izviđa teren, te da čekamo ne podnosimo ni molbe za pomilovanje, dok on ne dobije odgovor od dr. Kuntarića.

Prema tome izgleda da se ova stvar steže, te da od toga neće biti ništa.

Prigodom toga našeg razgovora obavjestio sam Vas, da ću pisati Preč. gosp. Česlaru²⁰⁷ u Beograd i zamoliti, da mi dade upute što da mi poduzmemo za spasavanje iz zatvora, te da zamoli Preuzvišenog gospodina nadbiskupa dr. [Josipa] Ujčića za intervenciju. Vi ste mi rekli da pišem jer da Preuzvišeni gosp. nadbiskup može nešto učiniti.

List sam napisao i poslao u Beograd po mome šogoru Ivinom ujaku koji je osobno list predao Prečasnog gospodinu Česlaru koji je list pročitao i rekao, da ne može sada dati odgovor, jer da odmah putuje u Đakovo, jedino je rekao da je Preuzvišeni intervenirao za Bogoslovlju i za zatvorene svećenike i da je i on tom prilikom bio š njime, kojom prilikom je Preuzvišenom odgovoreno da osuđeni nisu njegovi svećenici te zašto za njih ne intervenira njihov đakovački biskup. Prema tome i ova je nada propala.

Ovom prilikom napomenuti mi je, da sam čuo, da neka prečasnja gospoda u Đakovu govore, da ih je pravo što su osuđeni, jer zašto su se slijepo pokoravali i izvršavali sva naređenja, koja su dobivala za rad u Bogoslovlju i inače.

Sinoć sam dobio brzojav od Prečasnog gospodina dr. Gumalera [Franju Grundlera] kanonika iz Zagreba, da je Ivo prepraćen iz bolnice u Zagrebu u Kaznionu u St. Gradišku.

²⁰⁵ Tipkopisni izvornik, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

²⁰⁶ Ivan Kopic operirao je žučne kamence u Zagrebu u listopadu 1960.

²⁰⁷ Msgr. Ljudevit Česlar, konsultor i kancelar Beogradske nadbiskupije rodom iz Donjeg Miholjca.

U nedjelju ako Dragi Bog dade ići ću Ivi, te ako budem imao mogućnosti obavjestiti ga, da se sa svojom sudbinom pomiri, te da ne očekuje ničije pomoći putem intervencije Prečasne i Velečasne gospode, jedino će se nešto poduzeti putem advokata, što izgleda neće ništa koristiti, kako je vidljivo iz dosadanjeg toka cijelog procesa.

[....]

u Osijeku 9. siječnja 1961.

Martin Kopic [v. r.]²⁰⁸

22. srpnja 1961. – Pismo kanonika Ilije Anakovića biskupu Stjepanu Bäuerleinu u svezi s najavama možebitne amnestije za osuđenike.

Hvaljen Isus i Marija!

Preuzvišeni gospodine!

Najljepše Vam se zahvaljujem na sjećanju i molitvama o svetom Iliji.

U Zagrebu mi kaže dr. Z. Kuntarić, da mu je poznat podnesak dra Šeparovića u stvari Kopicеvoj. Ili je odbijen ili će to biti uskoro, jer po pravničkom gledanju nema mogućnosti za pobijanje zakonitosti.

Službeni krugovi daju na znanje advokatima, da će 29. XI. [Dan Republike] biti velika amnestija. U koliko dr. Kunatrić dobije sigurno obećanje od republičkog drž. tužioca, poduzet će korake za Č. Kosa; ili da ga sasvim puste ili da mu barem skinu jednu godinu. Za tu svrhu bi se trebao sastati dr. Kuntarić sa Č. Kosom. Kaže, da mu zakon daje za to mogućnost. On moli, da ga Vaš auto jednom odveze, kad se budete vraćali iz Zagreba, u Staru Gradišku. Natrag ima bolje veze, te bi se željeznicom preko Okučana vratio kući. Moli, da o tome obavijestimo Ćirilovog brata Ivu. Možda ćete ga za vrijeme krizme susresti, pa bi mu tada mogli i to priopćiti.

[...]

Đakovo, dne 22. VII. 1961.

Ilija Anaković [v. r.]²⁰⁹

3. travnja 1962. – Rješenje Komisija za primjenu Zakona o amnestiji Državnog sekretarijata za pravosudnu upravu NR Hrvatske o pomilovanju Ćirila Kosa.

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA

DRŽAVNI SEKRETARIJAT ZA PRAVOSUDNU UPRAVU

Komisija za primjenu Zakona o amnestiji

Broj: I-81/62.

Datum: 3.IV 1962

Komisija za primjenu Zakona o amnestiji od 14. III. 1962. u sastavu Tomić dr. Stevana, suca Vrhovnog suda NR Hrvatske, kao predsjednika komisije, i Keko Zvonimira, zamjenika Javnog tužioca NR Hrvatske i Sobotinčić Antona, načelnika u Državnom sekretarijatu za unutrašnje poslove NR Hrvatske, kao članova komisije, u krivičnom predmetu osuđenog KOS ĆIRILA iz Ribić Breg – Varaždin, zbog kriv. djela iz čl. 118 KZ, sada na izdržavanju kazne u KPD Stara Gradiška, donosi sljedeće

RJEŠENJE

Na temelju člana 1. (u vezi sa članom 4) Zakona o amnestiji oprašta se daljnje izdržavanje kazne KOS ĆIRILU, koji je osuđen pravomoćnom presudom Okružnog suda u Osijeku br. K-14/60 od 8.

²⁰⁸ Rukopisni izvornik u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

²⁰⁹ Tipkopisni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BF, Fascikl/registrator: „Proces“.

II. 1960. na kaznu str. zatvora u trajanju od 5 godina, zbog krivičnog djela iz člana 118 KZ, te se isti pušta smjesta na slobodu.

Obrazloženje

Uvidom u citiranu presudu utvrđeno je, da se radi o krivičnom djelu obuhvaćenom članom 1. (u vezi sa članom 4) Zakona o amnestiji od 14. III. 1962., a ne radi se ni o jednom slučaju izuzimanja od amnestije iz čl. 2. citiranog pisma, pa je stoga valjalo donijeti rješenje kao u dispozitivu.

U smislu tačke 4. Uputstva za sprovođenje Zakona o amnestiji Javni tužilac NR Hrvatske može u roku od 8 dana od prijema ovog rješenja uložiti prigovor Vrhovnom sudu NR Hrvatske.

Dostavljeno:

1. osudjenom
2. Upravi KP doma Stara Gradiška
3. Javnom tužilaštvu NR Hrvatske

PREDSJEDNIK KOMISIJE:

Tomić dr. Stevan
Stevan Tomić [v. r.]²¹⁰

---

²¹⁰ NAĐ, BF, Fascikl „Sud (saslušanje, svjedoci, žalba, presuda).

VI. POIMENIČNI PREGLED

JOSIP ASTALOŠ

osuđen na smrt vješanjem i obješen

Rođen je u Osijeku 20. listopada 1897. Osnovnu školu završio je u Osijeku, a gimnaziju u Osijeku i Đakovu. Teološki studij pohađao je i završio u Đakovu, gdje je zaređen za svećenika 1. srpnja 1921. godine. Od 1921. do 1930. obnašao je kapelansku službu u Nijemcima, Gorjanima, Semeljcima, Vinkovcima, Đakovu, Sl. Brodu, Gundincima, Čemincu i Vrpolju. U tom razdoblju bio je i privremeni upravitelj župe Trnava (1922.-1923.) i Podravske Podgajaca (1929.-1930.). Župničku službu obnašao je u Punitovcima (1930.-1937.), Dalju (1937.-1942.) i Osijeku (1942.-1945.). Osuđen od komunističkih vlasti i javno obješen u Dalju 5. kolovoza 1945., gdje je istog dana i pokopan, navodno kraj groblja.²¹¹

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god." o sudbini Josipa Astaloša navedeno je sljedeće:

Osuđen je po Vojnom sudu u Osijeku na smrt vješanjem dne 1. VII. 1945., sud. br. 651/45. Bio je član ustaškog pokreta još za vrijeme bivše Jugoslavije, ilegalno djelovao, rasturao ilegalnu ustašku štampu i odgajao omladinu u ustaškom duhu. Pri kapitulaciji bivše Jugoslavije sudjelovao je u razoružavanju jugoslavenske vojske i organizirao u Dalju ustašku vlast. Kao ustaški povjerenik i načelnik općine u Dalju progonio je Srbe i vršio prisilna prekrštavanja, davao naređenja za hapšenje, batinanje i ubijanje srpskog stanovništva. Osim toga Srbe je masovno iseljavao u Srbiju. Aktivno je radio na okupljanju i mobilizaciji hrvatskog stanovništva u ustaški pokret i ustašku vojsku.²¹²

Josip Astaloš uhićen je od strane službenika OZN-e 16. travnja 1945. godine. Međutim još prije početka službene istrage komunističke su vlasti odredile njegovu sudbinu. U izvješću Okružnog komiteta KP Hrvatske Osijek Oblasnom komitetu KP Hrvatske za Slavoniju od

²¹¹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), 15; Antun DEVIĆ/Frok ZEFIQ, *Župa Vuka, Vuka*, 2006., str. 102; *Spomenica rkt. župe Preslavnog Imena Marijina Donji Grad Osijek 1887.-1974. godine*, priredio S. SRŠEN, Osijek, 2011., str. 216.

²¹² HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), 316; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 315.

29. svibnja 1945. navodi se kako se priprema nekoliko javnih suđenja “gdje ćemo nekoliko gadova i javno likvidirati”, među kojima u Dalju “mislimo javno osuditi popa Astaloša, poznatog krvnika, koji se nalazi kod nas u zatvoru”.²¹³

U Hrvatskom državnom arhivu u gradivu Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova SRH, Služba državne sigurnosti, čuvaju se zapisnici sa saslušanja Josipa Astaloša, raznih svjedoka i Astaloševa sučeljavanja sa svjedokom Ivanom Movrinom u osječkoj OZN-i pred vojno-sudskim istražiteljem u lipnju 1945. te skraćena verzija presude Astalošu od 1. srpnja 1945. godine. Cjelovita presuda sa suđenja Astalošu i ostalima čuva se u istom arhivu u gradivu Zemaljske komisije za ratne zločine. Sve zapisnike donosimo kronološki i u cijelosti, izuzev presude u kojoj izostavljamo one dijelove koji se odnose na ostale osuđenike.

Istražitelji OZN-e nakon Astaloševa uhićenja krenuli su u potragu za svjedocima, koji bi mogli svjedočiti protiv njega i tako potkrijepiti planiranu optužnicu. Jedan od svjedoka bio je trgovac iz Dalja Ivan Movrin, koji je također bio uhićen, što je sigurno utjecalo na njegov iskaz. Njegov iskaz u osječkoj OZN-i 11. lipnja 1945. u cijelosti slovi:

ZAPISNIK

od 11. VI. 1945. god.

Sastavljen u opunomoćeništvu OZN-e za grad Osijek sa svjedokom Movrin Ivanom, trgovcem iz Dalja, sada u pritvoru OZN-e za grad Osijek.

Imenovani je upozoren na dužnost da govori istinu kao i na krivičnu odgovornost za lažni iskaz.
/Izostavljeno kao nepotrebno/.

Od kada poznajete župnika Astaloša i u kakvim ste odnosima s njime?

Nakon mog povratka iz Koprivnice 1940. g. u zimu, u Dalj zatekao sam tamo kao župnika Astaloša i tada se s njim upoznao. Sa Astalošom bio sam u dobrim odnosima i nisam se s njim posvajao. Ti dobri odnosi postojali su sve do danas.

Od kada je Astaloš član ustaškog pokreta?

Prema izjavi mog sina Zlatka, koji se sada sa ženom /od II. 1944./ nalazi u J. A. župnik Astaloš bio je još za vrijeme [Kraljevine] Jugoslavije pripadnik ustaškog pokreta. To mi je pripovijedao moj sin još 1941. g. Tu izjavu moga sina kasnije je potvrdio i Vitomir Kajić poreski činovnik, suradnik Astaloša.

Na koji je način župnik Astaloš učestvovao u razoružanju jugoslavenske vojske?

Na Vel. petak 1941. g. pozvao je Astaloš k sebi Vitomira Kajića i žandarskog narednika Bašića. Tamo im je nakon dogovora dao u zadatak da skupe omladince u svrhu razoružavanja jugoslavenske vojske koja se u to vrijeme iz Bačke povlačila. U tu svrhu dogovorili su se da zasjednu sva tri puta i redili tko će voditi te grupe. Za tu su dužnost odredili Ivicu Heflera, Vinaj Pavla i Grozbek Jozu. U to vrijeme još su prelazili vojnici pojedinačno, te nije bilo teško vršiti razoružavanje. Otetim oružjem naoružavali su se novi pojedinci, tako da je svaka grupa koja je zasjela puteve brojala oko 15-20 naoružanih omladinaca. Oni su nastavili da vrše razoružavanje. Drugi dan ujutro Astaloš je poslao po mene i pravio na mene pritisak da i ja učestvujem u razoružavanju, ali sam ja to radi blagdana odbio. U ponedjeljak je ponovno po mene poslao, ali ja sam se sakrio i rekao da sam u vinogradu. Kada je u utorak ponovno slao po mene nisam se mogao odupreti njegovom pritisku, nego sam se morao da prihvatim dužnosti prebrojavanja i popisivanja oružja. Oružje je smješteno kod Šuha u Dalju. Astaloš je naredio da se tamo imade dovesti i sve oružje oduzeto u vojsci u Aljmašu i Erdutu. Toga oružja nakon 3 dana razoružavanja bilo je oko 600 pušaka, 15-20 mitraljeza, bombi, metaka i druge vojničke spreme. To sam oružje ja popisivao, sa Kajićem. Pored ovoga bilo je i oko 70-80 konja i oko 20 kola.

Da li je župnik Astaloš lično razoružavao jugoslavensku vojsku?

²¹³ *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 192.

Svjesno tvrdim da je župnik Astaloš i sam razoružavao jugoslavensku vojsku i da je u te dane bio u tolikoj mjeri aktivan, da je bio svagdje i sa svime upravljao.

Da li je župnik Astaloš nosio u to vrijeme oružje?

Jest, za vrijeme razoružavanja nosio je pod mantijom revolver. Ja sam taj revolver vidio, ali kako se ne razumijem u oružje ne znam koje je marke. Taj je revolver župnik nosio i naknadno, tj. već za vrijeme NDH.

Da li je Astaloš učestvovao u uspostavi NDH u Dalju?

Radi uspostave civilne vlasti Astaloš je imenovao odbor i to: Astaloš predsjednik, a kao članovi: Franjo Sajdl, Antun Erk, Djurišić Ivan, Emanuel Skiva i Alagić. Zatim je Astaloš sam raspustio sav bivši općinski odbor, činovnike općine i to od 16 Srba 14 je odmah otpustio. Ovo je učinio sam bez odbora. I mene je postavio u kancelariju i odredio da u njegovoj odsutnosti jedino ja mogu izdavati propusnice za kretanje. Inače je jedino on sam izdavao propusnice kao i većinu predmeta odredjivao sam. Odbor je bio zapravo samo figura a on je rješavao o svemu gotovo sam.

Kada je izvršeno prvo hapšenje u Dalju?

Drugi tjedan nakon uspostave NDH doneo je žandarski narednik Bašić sliku četnika koju je pronašao kod četničkog vojvode Mladena Srbljanovića. Tu je sliku pokazao Astalošu uz riječi "ulovio sam ptičice". Astaloš je odredio da se svi Daljci = četnici popišu, pohapse i zatvore u školi br. 2. Tu u školi su ti ljudi po Bašiću tučeni. Astaloš nije dao samo pohapsiti četnike na slici nego je sam dodao još neke ljude koje je označio kao četnike, pa čak i žene i djecu. Tako je odredio da se uhapsi i stari Vlajko Zebić, koji je prije ženidbe bio katolik, a nije bio četnik. Dao je zatvoriti i njegovu ženu i sina od 2,3 godine. Sveukupno je bilo oko 30 osoba. Te je ljude Astaloš naredio da se sprovedu u Osijek. Neki su od njih nakon izvjesnog vremena pušteni na slobodu, a neki se više nisu vratili u Dalj.

Kako je došlo do protjerivanja Srba u Dalju?

U lipnju 1941. g. nas je Astaloš pozvao na sjednicu i tom nam prilikom objasnio da prema nalogu stožera u Osijeku, u koji je on često odlazio, ima da se u Dalju smjesti 80 obitelji iz Dalmacije i da je radi toga potrebno da se iz Dalja iseli 80 srpskih familija. Na toj sjednici su bili pored gore označenog odbora još Kajić Vitomir, žandarski narednik Bašić, općinski blagajnik Hajn i ja. On nam je naredio da do sutra svaki napišemo posebno svoj prijedlog, koga sve treba da se iseli. Ja sam predlagao da se isele naseljenici. Astaloš se tome odlučno protivio i tražio da se isele domaći Srbi. Njegov prijedlog je sutradan usvojen i pod njegovim nadzorom sastavljen je popis od 80 familija za iseljavanje. Kada je popis završen Astaloš je pozvao ustaše iz Osijeka koji su Srbe strpali u kamione, a da su sobom smjeli odnesti samo što su u rukama mogli nositi. Napuštenu imovinu preuzeo je Astaloš sa jednim povjerenikom iz Osijeka. Nakon 8 dana naseljeni su na ta imanja Dalmatinci. Svi iseljeni bili su starosjedioci i dobri gospodari.

Da li je prilikom sastavljanja liste o hapšenju četnika odlučivano o njihovoj sudbini?

Jeste. Za svakog je označeno da li ima da se strelja, premlati i uputi u logor, te koga treba držati u tamnici. Taj spisak je Astaloš prvi potpisao, a i uglavnom smo mi morali usvajati njegove prijedloge o batinanju, streljanju i upućivanju u logor.

Što vam je poznato o drugom iseljavanju Srba iz Dalja?

Nakon mjesec i pol dana od prvog iseljavanja došlo je drugo, kojim je takodjer rukovodio Astaloš i po njemu izabrani odbor. Tom je prilikom ponovno iseljeno oko 15 srpskih familija. Ja u to vrijeme nisam više bio u općini pa mi pojedinosti nisu poznate. Znam još toliko da su se stvari protjeranih pljačkale, a tu su pljačku najviše vršili najbliži saradnici Astaloša kao na pr. narednik Bašić, Kajić i bilježnik Kostelac.

Što vam je poznato o rušenju srpske crkve u Dalju?

Znam toliko da je srpska crkva u Dalju porušena za vrijeme dok je Astaloš bio predsjednik općine i kako se ništa bez njega nije moglo učiniti, nije moglo ni to.

Što vam je još poznato o političkom radu Astaloša?

Poznato mi je, da je Astaloš odlazio često u Osijek na sjednice ustaškog stožera. Nadalje je često odlazio u Zagreb. Odlazio je tj. obilazio tabornika Baumana u Aljmašu. Učestvovao je na ustaškim manifestacijama i tom prilikom držao govore.

Što vam je poznato o taocima koje je Astaloš za vrijeme prevrata uzeo iz redova najuglednijih Srba?

Na Vel. subotu 1941. g., dakle na dan samog prevrata, naredio je Astaloš da se pritrevo pravoslavni svećenici /2/ te učitelji Simenčić i Pavlović, kao i drugi ugledni Srbi. Njih oko 30. Oni su imali da posluže za slučaj da se ustašama nešto dogodi, za primjenu odmazde. Budući se nije ništa dogodilo oni su nakon izvjesnog vremena pušteni na slobodu.

Da li imate još što da izjavite?

Prema vlastitom pripovijedanju Astaloš je preko Kovačić Slavka, studenta, raspačavao još za vrijeme Jugoslavije letke po Dalju. Letci su bili ustaški. Astaloš je kriv što sam se ja protiv svoje [volje?], a jedino iz straha pred njim, angažirao u radu protiv naroda. On je taj pritisak vršio na sve nas i da nije bilo njega nikad se niti ja, a još i mnogi drugi ne bi upuštali u ta djela. On me je kao svećenik u koga sam radi njegova svetog zvanja imao povjerenja, uvukao u ova prljava djela. Molim da se to uzme u obzir. Na dane izjave pripreman sam položiti zakletvu.

Zaključeno i potpisano.

Istražitelj:

Tomislav Marković s. r.

Zapisničar:

Lela Jemrić s. r.

Svjedok:

Movrin Ivan s. r.²¹⁴

U arhivskom spisu nalazi se i zapisnik o saslušanju Josipa Astaloša u osječkoj OZN-i, na kojem nema nadnevka, ali je s obzirom na navode u njemu, vrlo vjerojatno, da je sačinjen nakon razgovora s prethodnim svjedokom. Zapisnik u cijelosti slovi:

ZAPISNIK

Sastavljen u kancelariji istražnog pododsjeka OZN-e za grad Osijek za okrivljenog Astaloš Josipa, sin pokojnih roditelja oca Josipa i majke Terezije rođene Kolman. Rodjen 20. X. 1897. u Osijeku. Vjere rkt. Hrvat, neoženjen, svećenik-župnik, svršio pučku školu, gimnaziju i bogosloviju, posjeduje dvije kuće u zajednici sa bratom i sestrom u Osijeku. Ne kažnjavan, vojsku nisam služio. Imadem jednoga brata u domobranstvu u Zagrebu.

Prisutni od strane istražnog pododsjeka OZN-e za grad Osijek istražitelj Tomislav Marković, zapisničar Ljiljak Jovan i Svjetlovšek Mirko.

Okrivljeni je upozoren na dužnost kazivanja istine, te blagodat iskrenog priznanja, a u protivnom slučaju na odgovornost koja ga čeka u slučaju krive izjave.

1. Kao župnik u Dalju još za vrijeme [Kraljevine] Jugoslavije što ste učinili na zbliženju Srba i Hrvata?

Ad. 1. Na zbliženju Srba i Hrvata nisam radio jer sam bio zaokupljen drugim poslovima.

2. Zašto iznosite gornje kada prema izjavi svjedoka Stevana Jokića, Palić Lazara, Ladislava Švaba, i Bajakić Mihajla ste radili na stvaranju jaza između Srba i Hrvata?

Ad. 2. Izjavu označenih svjedoka poričem u svemu osim da sam prekinuo sa dotadanjim običajem župnika [Josipa] Mihelčića da vodim procesiju na posvetu žita u onaj dio hatara na samo mjesto gdje se nalazi krst Srpske pravoslavne crkvene općine. O tome sam obavijestio pretpostavljenu crkvenu vlast.

3. Kada ste stupili u ustaški pokret?

Ad. 3. Formalno sam stupio u ustaški pokret 1942 godine a saradjivao sam sa tim pokretom do dana prevrata.

²¹⁴ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

4. Kada niste bili ustaša još od vremena [Kraljevine] Jugoslavije zašto ste davali takove izjave pred Vojinom Ajdukovićem gostioničarom iz Dalja, Zabravić Branimirom i Pavlović Milivojem, i Ankom Kukla učiteljima, te župnikom [Emilom] Majerom i drugima da ste zakleti ustaša još od prije 10. IV. 1941. godine?

Ad. 4. Ne sjećam se da sam davao takove izjave a učitelja Zabravića se uopće ne sjećam, osim ako je to učitelj koji je došao na pučku školu broj 2. Priznajem da sam godine 1940. našao u mojoj kapiji nekoliko letaka ustaške sadržine. Tko je te letke širio nije mi poznato, ali se govorilo daje te letke širio dr. Hudovski. Nakon što sam ih pročitao jedan sam zadržao a ostale dao ukućanima u kuhinju.

5. Kakvog ste udjela imali u razoružavanju Jugoslavenske vojske i pri osnivanju ustaškog pokreta u Dalju?

Ad. 5. Na veliki petak poslije podne između 3-4 sata nakon što je most na Dunavu kod Erduta bačen u zrak izašao sam na ulicu, gdje se već nalazilo dosta pučanstva. Ja sam upravo izlazio iz crkve sa večernice. U to je naišao Stevo Popović i zamolio me za civilno odijelo jer se on bojao da [ga] Nijemci ne bi zarobili. Ja sam njegovoj molbi zadovoljio. Nakon toga odlučio sam vidjevši strah naroda da govorim sa poznatim mi časnicima iz Erdutske posade Gubečkim i Sokličem da ostanu u selu radi mira i reda. Na putu prema općini razgovarali smo o prilikama koje su nastale te smo se složili da će biti najbolje da se vojska razoruža. Usput smo svratili u dvorište Emil Šuha gdje smo pristupili razoružavanju. Među vremenu sakupili su se ljudi iz našega kraja koji su primili vojničko naoružanje koji su upućeni u patrole radi održavanja mira i reda u selu. Ustaški pokret u Dalju nisam osnovao.

6. Što imadete reći na službeni izvještaj Kotarske Oblasti u Osijeku br. 545 Pov. 1941. od 4. V. 1941. članak pod naslovom "kako je da je [!] dočeka slobodu" objavljen u Hrvatskom listu broj 74 od 16. V. 1941. kao i na zapisnik Ivana Movrina od 11. VI. 1945., koji svi dokumenti djelomično protivurječe vašoj gornjoj izjavi?

Ad. 6. Osobno se ne sjećam da sam odredio vodje patrola za zaposjedanje puteva u svrhu razoružavanja nadolazeće vojske. Tvrdim da nisam imao povjerljivih ljudi kako je to označeno u Hrvatskom listu, niti sam sam vršio razoružavanje. Priznajem da taj članak, iako mi je bio poznat nisam demantirao kao ni jedan koji bi bili kasnije objavljeni. Movrina nisam prisiljavao na saradnju već je on to učinio dobrovoljno kao i mnogi drugi.

7. Da li ste posjedovali revolver i kojega kalibra?

Ad. 7. Svoj revolver nisam posjedovao ali sam neki puta posudio tuđi ali to nije bilo za vrijeme službovanja u Dalju.

8. Što imate reći na izjavu Ivana Movrin i Vitomira Kajića iz kojih proizlazi da ste imali revolver i nosili ga pod mantijom?

Ad. 8. Njihove su izjave neistinite.

9. Da li ste preuzeli vlast u općini otpustili do tadanje službenike i imenovali nove?

Ad. 9. Vlast sam preuzeo ali ne sam već sa odborom koji su sačinjavali Baraković, Erb, Djurišić i Gašparac, od općinskih namještenika otpustio sam pisare i postavio na njihova mjesta nove.

10. Dali ste pri preuzimanju vlasti izvršili hapšenje četnika?

Ad. 10. Poznato mi je da su četnici vjerovatno u noći od velike subote na nedjelju pohapšeni ali ja nisam izdao nalog za njihovo hapšenje.

11. Što imate reći na službeni izvještaj Kotarske oblasti u Osijeku i članak u Hrvatskom listu u kome se tvrdi da ste vi izdali nalog za hapšenje četnika i njihovo sprovođenje u Osijek?

Ad. 11. To nije točno. To je učinio časnik narodne zaštite Jerbić iz Osijeka sa članovima zaštite iz Dalja.

12. Što vam je poznato o batinanju tih zatvorenika i o nestanku četvorice za koje se predmnijeva da su ubijeni?

Ad. 12. O tome mi nije ništa poznato.

13. Što vam je poznato o proterivanju Srba?

Ad. 13. Prije samog iseljavanja nije mi o njemu bilo ništa poznato i ja nisam u njem učestvovao.

14. Vaša je izjava u protivrečnosti sa izjavom Ivana Movrina /zapisnik toč. broj 8/, Jokić Stevana, i drugih stanovnika općine Dalj, pa što imate na to da izjavite?

Ad. 14. Movrinove su izjave kao i izjave navedenih svjedoka lažne.

15. Da li ste radili na tome da se Lazar Palić koji se nakon proterivanja vratio iz Srbije ponovno protjera u Srbiju, a što proizlazi iz njegove izjave?

Ad. 15. Slučaja Palića baš posebno se ne sjećam. Svima onima koji su se vraćali iz Srbije i meni obraćali za savjet savjetovao sam da se sklone iz Dalja.

16. Koju ste ulogu igrali prilikom prekrštavanja Srba i da li ste u tom pravcu vršili pritisak?

Ad. 16. U prekrštavanju Srba kao i njihovog nagovaranja na prijelaz nisam učestvovao. Izjava stanovnika Dalja u tom pogledu je neistinita.

17. Što vam je poznato o rušenju pravoslavne crkve da li ste u tom učestvovali pri samom aktu rušenja?

Ad. 17. O rušenju crkve nisam ništa znao a kada je započelo rušenje intervenirao sam kod velikog župana Efera da se crkva ne sruši, kada je trebao biti srušen toranj ja sam se nalazio u školi gdje smo očekivali sjednicu crvenog krsta. Buduć je rečeno da će se upravo srušiti toranj izašli smo van iz zgrade. Tom prilikom nisam pokazivao nikakvog zadovoljstva niti davao kakove izjave tom prilikom bio je prisutan učitelj Nikola Knežević, Srbin. Izjava stanovnika Dalja protivna ovome neistinita je.

18. U kak[v]im ste odnosima bili sa ženom Vladislava Švaba zašto [ju] je njezin muž ubio? Što imate reći na njegovu izjavu i trgovca Balić Stjepana iz Dalja?

Ad. 18. Kategorički tvrdim da s njome kao ni sa jednom drugom ženskom nisam imao odnošaj. Poznato mi je da [je] Švab Ladislav doista ubio svoju ženu.

19. Da li ste se kojom prilikom u prisutnosti ženskih osoba običavali našaliti?

Ad. 19. Jednom prilikom u prisutnosti Marije Benić, Karla Šuha, Franje Milera i drugih našalio sam se citatom iz narodnih pjesama: kada je Marija Benić pitala Šuha kada on pomuže tolike krave a za pravo su bili junci. Ja sam joj po prilici na to odgovorio da je ona kao djevojka koja je sjela s muzlicom pod bika da namuže mlika.

20. Što imate reći na izjavu Simica o oduzetoj modroj galici u Bjelom Brdu?

Ad. 20. Izjava Simica neistinita je. Galicu sam stvarno oduzeo po nalogu kotarskog pretstojnika oko četiri metra i podijelio je vinogradarima u Dalju. Za oduzetu galicu naknadno sam nabavio dozvolu koju sam predao bilježniku općine Bijelo Brdo, a ovaj ju je predao Mikratu Mati iz Osijeka i tako seljaci iz Bijelog Brda ipak nisu dobili svoju galicu.

21. Prema izjavama Sekulić Branka, Vranješ Ljubice i Krstonošić Miloša Vi ste svaku priliku koristili, da bi šikanirali Srbe a u nekoliko slučajeva čak ste ih i tukli?

Ad. 21. Spomenuta lica ne poznam, a njihove su izjave lažne.

22. Koje ste vrijeme vršili dužnost taborskog pobočnika i koje ste poslove kao takav obavljali?

Ad. 22. Za vrijeme od zime 1942. do ljeta 1943. obavljao sam dužnost taborskog pobočnika za prosvjetu u taboru Osijek III. Dok je tabornik ovoga tabora [Ferdo] Kornbürger bio otsutan radi bolesti vršio sam njegove dužnosti. Kao tabornik u zamjeni i kao pobočnik vršio sam slijedeće dužnosti:

radio sam na organizaciji i prikupljanju članstva.

učestvovao na ustaškim priredbama, koje su u to vrijeme održavane i na koje sam pozivao cjelokupno članstvo.

Davali smo mišljenje o pojedinim ljudima, kada su nam se obraćali molbama.

Učestvovao sam na sjednicama tabora i stožera.

Svoje dužnosti vršio sam savjesno i agilno. Jednom prilikom održao sam i predavanje na temelju propisnika.

23. Vi ste prema izjavi Jerić Josipa i Kristić Josipa, činovnika riznice zloupotrebjavali popovjedaonicu za držanje političkih govora i ustaške propagande. Što imate u vezi s time reći?

Ad 23. Izjave navedenih, koje osobno ne poznajem, lažne su. Tvrdim da nikada nisam u crkvi držao političke govore, već bi jedino znao povezivati ljubav prema domovini sa ljubavlju prema Bogu.

24. Što imate izjaviti na izjave svećenika profesora Šeba Jakoba i ustaškog dužnosnika Franje Helfriha, koji vašu narav označuju kao nasilnu, surovu, naglu i prgavu?

Ad. 24. Priznajem da sam nagao, ali brzo popustim i ne vodim mržnju protiv nikoga.

25. Da li imate još šta izjaviti po vašem predmetu?

Ad. 25. Mogu još izjaviti da sam pri svakom postupku činio ga s ljubavlju prema zajednici i nisam tražio nikakve svoje lične koristi. Svakom stradalniku rado sam prilazio u pomoć i pomagao. Na gornje izjave mogu se zakleti.

Zaključeno i potpisano.

Istražitelj.

Marković [v. r.]

Zapisničar.

Ljiljak [v. r.]

Okrivljeni.

Josip Astaloš [v. r.]²¹⁵

Istražitelj osječke OZN-e 12. lipnja 1945. godine, kao svjedoka u slučaju Astaloš, ispitao je njegova brata, inače učitelja iz Vladislavaca Ljudevita Astaloša koji se u to vrijeme nalazio u pritvoru OZN-e. Zapisnik o njegovu svjedočenju u cijelosti slovi:

ZAPISNIK

od 12. VI. 1945. god.

sastavljen u kancelariji opunomoćeništva OZN-e za grad Osijek sa svjedokom Astaloš Ljudevitom, učiteljem iz Vladislavaca, općina Hrašin, sada u pritvoru OZN-e III.

/Izostavljeno kao nepotrebno/.

Imenovani je upozoren na dužnost da govori istinu te da će po potrebi pod krivično-pravnom odgovornošću morati položiti prisegu.

Što vam je poznato o političkom radu vašeg brata Josipa, župnika iz Osijeka?

- Sa svojim bratom Josipom nisam se mnogo družio, jer smo bili različitih političkih mišljenja. Ja sam bio uvijek jugoslavenski orijentiran, dok mi je brat bio ustaški nastrojen. Da li je moj brat još za vrijeme [Kraljevine] Jugoslavije [bio] zakleti ustaša ne znam, ali znam, da se odmah nakon osnutka NDH isticao kao ustaša i kao takav ostao do oslobođenja. Znam nadalje, da je bio ustaški povjerenik u općini Dalj za vrijeme od 1941. Kasnije kada je postao župnik u Osijeku znam da je bio ustaški dužnosnik. Smatrao sam da on ima ugleda u ustaškim redovima te sam se radi toga obratio na njega kada sam bio tužen i trebao da budem sudjen, on me je spasio. Kao ustaški dužnosnik odlazio je u ustaški stožer kao njegovo bliže društvo znam da su bili istaknuti ustaše i funkcioneri ustaški major Naca Blažević, urednik hrvatskog lista Franjo Babić, učitelj Bauman i drugi. Budući sa bratom nisam bio često a posljednje dve godine svega dva puta to mi nisu poznate potankosti o njegovom radu. Drugo nemam ništa da izjavim, a na dane izjave mogu položiti prisegu.

Zaključeno i potpisano.

Istražitelj:

Tomislav Marković s. r.

Zapisničar:

Lela Jemrić s. r.

Svjedok:

Astaloš Ljudevit s. r.²¹⁶

Zbog nepodudarnosti Astaloševa iskaza s iskazom svjedoka Ivana Movrine, osječka OZNA provela je njihovo sučeljavanje 13. lipnja 1945. godine. Zapisnik o tom sučeljavanju u cijelosti slovi:

²¹⁵ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

²¹⁶ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

NASTAVAK ZAPISNIKA

od 13. VI. 1945. god.

O suočenju Ivana Movrina i Josipa Astaloša.

Nastavljen na istom mjestu sa istim rukovodiocima rada.

Na postavljeno pitanje Ivanu Movrinu kome je predočeno važnost njegove izjave i krivične odgovornosti za krivo dane izjave te kome je ponovno pročitana njegova izjava – da li ostaje pri svojoj izjavi on izjavljuje: “Svoju izjavu mijenjam u toliko da je moj izvještaj o iseljavanju dan pod točkom 8 Zapisnika od 11. VI. 1945. u cijelosti lažan, moja izjava pod točkom 11 je lažna, kod drugih izjava ostajem u cijelosti.”

1. Zašto ste dali lažnu izjavu pod točkom 8 i 11 kada ne samo da nije u tom pravcu na vas vršena nikakova prisila nego ste na protiv upozoreni da ste dužni govoriti istinu?

Ad. 1. Lažne izjave sam dao radi toga da budu saglasne sa izjavama danim u prijašnjem zapisniku od 4. VI. 1945. god.

Župnik Astaloš Josip ostaje kod svojih izjava danih u prednji zapisnik s kojima je porekao izvjesne tvrdnje Ivana Morvina.

Istražitelj

Marković [v. r.]

Zapisničar.

Ljiljak [v. r.]

Suočeni.

Josip Astaloš [v. r.]

Ivan Movrin [v. r.]²¹⁷

Istragu su nakon OZN-e preuzela vojno-sudska tijela u Osijeku. Josip Astaloš saslušan je 17., 19. i 24. lipnja 1945. pred vojno-sudskim istražiteljem Vojnog suda Vojne oblasti Slavonije Jugoslavenske armije. Zapisnik sa saslušanja u cijelosti slovi:

VOJNO-SUDSKI ISTRAŽITELJ

VOJNOG SUDA VOJNE OBLASTI SLAVONIJE J. A.

Sud. br. 651/45.

Dne 17. VI. 1945. god.

ZAPISNIK

o preslušavanju osumnjičenog

ASTALOŠ JOSIPA svećenik-župnik iz Osijeka.

Od strane suda prisutni su: Radalj Drago, voj. sud. istražitelj, te Grubešić Živko, kao zapisničar.

HAPŠEN DNE 16. IV. 1945. god.

Ad. I. ASTALOŠ JOSIP sin pok. Josipa i Terezije r. Kolman, rođen 20. X. 1897. u Osijeku, živi u Osijeku, zavičajan u Osijeku, pismen, neoženjen, bez djece, neosudjivan, posjeduje 2 kuće u Osijeku u zajednici sa bratom i sestrom, vojsku nije služio, [u] J. A. nema nikoga, u nepr[ijateljskoj] vojsci ima brata.

II. Gdje Vas je zatekao preokret 1941. god., gdje ste se nalazio od preokreta 1941. g. pa do dana hapšenja na kakovih dužnostima?

Ad. II. Preokret 1941. g. zatekao me je u Dalju gdje sam do tada vršio dužnost župnika u selu a u travnju mjesecu 1941. g. po osnutku NDH primio sam dužnost općinskog načelnika za općinu Dalj i na toj dužnosti ostao do početka kolovoza 1941. g. tada sam prestao tu dužnost vršiti i ostao sam dalje župnik u Dalju do lipnja 1942. g. Lipnja mjeseca 1942. g. došao sam u Osijek kao župnik u D. Grad gdje sam ostao sve do dana hapšenja, 16. IV. 1945. g. Koncem 1942. g. studena mjeseca stupio sam u ustaški pokret i položio ustašku zakletvu. Tom istom zgodom u stožeru sam predviđen za ustaškog dužnostnika za tabor D. Grad. Poslije toga kratko vrijeme primio sam dužnost pobočnika ustaškog

²¹⁷ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

tabora za prosvjetu i tu sam dužnost vršio do konca srpnja ili početka kolovoza 1943. g. U proljeće 1943. g. dok sam bio na ustaškom taboru u Donjem Gradu u travnju i svibnju mjesecu točno se vremena ne sjećam vršio sam dužnost ustaškog tabornika oko 2 meseca, a dok je bio tabornik Kornburger Ferdo bolestan.

III. Da li ste prije preokreta 1941. g. dobivali ustaške letke, čitao ih, te kakovi su bili i da li ste ih davali i nekome da čita?

Ad. III. Dana i mjeseca se ne sjećam 1940. god. dobio sam u dva navrata ustaške letke po par komada i to na taj način što ih je Martinović Roza našla pod vratima, a jedanput sam lično našao uvečer kad sam došao kući ustaške letke. Sjećam se da sam neki puta i to kad se je našao kod kuće iste letke dao čitati Bašić Miji žandar[skom] naredniku jer sam ga smatrao za poverljivog. Glavni motiv u letcima je bio naglašavanje ugnjetavanja i nepravde Hrvata pod [Kraljevinom] Jugoslavijom i kako će doći poglavnik [Ante] Pavelić, da će se Hrvatska odcijepiti i postati samostalna. Letki su se obično završavali sa "ŽAP" ["živio Ante Pavelić"]. Početkom 1941. god., a za doba [Kraljevine] Jugoslavije kod mene su se skupljali srednjoškolci iz križarske organizacije i pričali o ustaškim letcima te tražili moje mišljenje kako da se postupi, ja sam im redovito rekao da se paze radi škole, te ako se misle baviti politikom da to rade po završenom školovanju. Tako su dolazili djaci: Kovačić, Vajs, Baer.

Dovršeno:

Istražitelj.

Drago Radalj [v. r.]

Zapisničar.

Živko Grubišić [v. r.]

Osumnjičeni.

Josip Astaloš [v. r.]

Nastavljeno dne 19. junija 1945. godine

IV. Na koji način ste sačekali preokret 1941. godine odakle ste bili obaviješten o uspostavi NDH, te koga ste pozvali na saradnju prilikom prevrata?

Ad. IV. Preokret 1941. godine dočekao sam mirno. O uspostavi NDH mislim, da me je prvi obavijestio katolički vojni svećenik, koji je na Vel[iki] petak sa ostalom vojskom prolazio kroz Dalj. Posle prevrata, polovicom travnja mjeseca 1941. godine pozvao sam na saradnju za preuzimanje općinske vlasti u Dalju Gašparca Tomu, star[ijeg], Matiju Djurišića, Braković Dragutina, a mislim i Erk Antuna. Isti su se odazvali i stupili kao upravni općinski tabor, kojem sam ja kao načelnik bio na čelu.

V. Na koji način ste preuzeli vlast novoosnovane NDH prilikom prevrata 1941. godine u Dalju?

Ad. V. Po želji kotarskog pretstojnika pristao sam da preuzmem upravu općine, te da u odbor udju pored mene još zastupnici ostalih staleža kao odbornici. Na odobrenje kotar. pretstojnika Glunčića otišao sam zajedno sa nekim od odbornika i kazao dotadanjem načelniku Djekiću, da smo mi imenovani za novi odbor i da preuzimamo upravu općine, čemu se on nije protivio već je primio do znanja i predao dužnost. Po direktivi kotarskog pretstojnika otpustio sam iz službe kod općine pisare Srbe, a koji su bili potrebni kao stariji činovnici, kao Stanisavljević Ika, Damjanović Sreto i drugi su ostali. Takodjer sam otpustio i neke ostale namještenike kao poljare, redare, od redara ostao je neki Ilija, a od poljara dvojica, čijih imena ne znam, dok su ostali otpušteni.

VI. Na koji način ste izvršili razoružavanje jugoslavenske vojske, koja je naišla kroz Dalj i kamo ste sa oduzetom spremom i oružjem?

Ad. VI. Na Vel. petak 1941. godine prilikom prevrata pozvao sam kod sebe Kaića i Djurišić Ivana i Matiju, da se dogovorimo, što ćemo učiniti sa vojskom koja prolazi kroz Dalj, prema proglassu radia. Na sastanku smo se dogovorili, kako ćemo po mogućnosti razoružati vojsku koja će naići od Erduta i oružje predati hrvatskim vlastima, da ne dopadne Nijemcima. Dogovorili smo se, da oni skupe ljude, napose članove narodne zaštite, koja bi poslužila pri razoružavanju da ih zamolim, da se to na lijepi način postigne, t. j. da u selu bude red i mir i da oni predaju oružje. Nakon toga ja sam stvarno otišao k oficirima i š njima utanačio, da odlože oružje. U međuvremenu sam otišao kod Šuha i š njime utanačio, da se razoružavanje obavi u njegovoj kući. U isto vrijeme je nadolazila vojska i civili iz

Dalja, kojima smo kazali, da uzmu oružje, dok su se oni naoružali, a ostalo je oružje ostalo u dvorištu i postavljena je straža, da čuva to oružje. Lično sam popisivao civile iz Dalja, koji su primili oružje i točno svakog pojedinca zadužio sa oružjem i spremom, koju je primio. Konje, koje smo od vojske oduzeli razdijelili smo seljacima na čuvanje. Par dana poslije toga lično sam otišao u Osijek u komandu mjesta kod ondašnjeg vojnog zapovjednika Lukca, kojem sam prikazao kako se je izvršio razoružavanje, te zatražio, da se pošalju u Dalj kamioni i da se to oružje odbavi, po čemu je poslije kratkog vremena i postupljeno i oružje i sprema otpremljeno u Osijek vojnim vlastima NDH. Nekolicina konja je na traženju njihovih vlasnika predana uz potvrdu od vojske, da mu je konj stvarno za vojsku oduzet kao i pasoš od općine, seljacima iz okoline. Ostali konji su predani vojnim vlastima u Osijeku.

Dovršeno:

Istražitelj.

Drago Radalj [v. r.]

Zapisničar.

Živko Grubišić [v. r.]

Osumnjičeni.

Josip Astaloš [v. r.]

Nastavljeno dne 24. lipnja 1945. g.

I. Zašto i na koji način ste odmah iza preokreta kao načelnik dali pohapsiti izvjesni broj Srba u Dalju, te neke otpremili za Osijek, a neke izvjesno vrijeme zadržali kao taoce? Što vam je o tome poznato?

Ad. I. Nisam lično naredio hapšenje Srba iz Dalja, koji su bili zatvoreni u Dalju kao taoци, a isto tako za one koji su otjerani u Osijek kao četnici. Jedino taoce, koji su zadržani u zatvoru na izvjesno vrijeme u sporazumu sa ostalim raspustio sam na pravoslavni Vel. četvrtak 1941. godine.

II. U čemu se je sastajao vaš rad, dok ste bio općinski načelnik u Dalju?

Ad. II. Za čitavo vrijeme kao načelnik rješavao sam tekuća pitanja općine u pogledu ishrane, radova i svih poslova u općini, također se je udovoljavalo naredbama kotarske oblasti, od koje su dolazili također spisi tajne prirode. Među takovim spisima bilo je i traženje, da dostavim popis dobrovoljaca, istaknutih političara, četnika i doseljenika kao i ostalih nepoćudnih lica, o čemu sam dao nalog, t. j. to je spadalo na žandarmeriju i policiju, koja je o tome sačinila spisak i popisala oko 120 – do 130 lica, a možda i više, točno se broja ne sjećam, samo znam, da sam ja isti spisak preradio i oko 30 lica izostavio, a ostale sa popisa dostavio izravno Ministarstvu unutarnjih poslova, radi bržeg uredovanja. Isti spisak je sačinjen koncem svibnja ili početkom lipnja 1941. godine. Koliko se sjećam, išao sam četiri do pet puta u ustaški stožer u Osijek, dok sam u kotarsku oblast i u županiju otišao često puta, uvijek radi uputa i radi službenih stvari.

III. Što vam je poznato o prvom iseljavanju srpskih familija iz Dalja 22. juna 1941. godine?

Ad. III. Sjećam se dobro, da je prvo iseljavanje srpskih familija iz Dalja izvršeno 21. lipnja 1941. godine, ali o tome nije ništa poznato, po čijem nalogu je to izvršeno, već znam da je tog dana došao u Dalj jedan domobranski satnik i izvjestan broj vojske, kao i vagona na stanicu, te je taj narod vagoniran.

IV. Sa kakvim ste se radom još bavio, dok ste bio u Dalju i kud ste zalazili?

Ad. IV. Dok sam se nalazio u Dalju 1941. i 1942. godine i to do ožujka 1942. godine odialzio [odlazio] sam na vježbe ustaške mladeži u Dalju i učestvovao i sudjelovao u priredjivanju iste omladine za pjevanje prigodom svečanosti NDH, zalazio sam na te priredbe od vremena do vremena. Lično sam držao dva prigodna govora i to jedan prigodom uspostave NDH 1941. godine, a drugi prigodom proslave Starčevićevog dana. U tim govorima sam se dotakao pitanja o odnosu gradjana prema NDH, o radu i dužnostima gradjana prema NDH, detalja se ne sjećam.

V. Što ste radili kao pobočnik ustaškog tabornika za Dol. Grad?

Ad. V. Za čitavo vrijeme, dok sam bio pobočnik u ustaškom taboru bio sam zadužen po prosvjeti; kao takav održao sam tečaj dužnostnicima ustaškog pokreta o njihovim dužnostima i zadatcima na temelju propisnika. Na taborskim sastancima rješavale su se naredbe i okružnice logora i stožera, zatim razne molbe i preporuke za primanje u službe pojedinih gradjana. Za to vrijeme također sam odilazio

više puta na sastanke stožera i logora, te sam bio na takvim sastancima četiri do pet puta, glavno pitanje bilo je organizaciono, o proširivanju pokreta i prikupljanju članstva pa je u tu svrhu dobivao svaki dužnostnik nalog, da u svom kraju prikupi što više lica i da ih organizira. Kao dužnostnik u taboru odilazio sam na prigodne svečanosti NDH, te smo po tome dobili okružnicu da i druge pozovemo, da prisustvuju svečanostima.

VI. Da li se osjećate krivim i da li imate još nešto navesti?

Ad. VI. Krivim se uopće ne osjećam, jer me je u svemu vodila ljubav prema drugome i prema zajedničkom dobru, koja me je uvijek poticala na rad. Drugo ne bi imao što navesti.

Dovršeno:

Istražitelj.

Drago Radalj [v. r.]

Zapisničar.

Živko Grubešić [v. r.]

Osumnjičeni.

Josip Astaloš [v. r.]²¹⁸

Usporedo s Astaloševim saslušanjem vojno-sudski istražitelj ispitivao je još neke svjedoke, među kojima i Stjepana Bašića, učenika iz Dalja, 20. lipnja 1945. godine. Zapisnik o Bašićevu iskazu u cijelosti slovi:

VOJNO-SUDSKI ISTRAŽITELJ

VOJNOG SUDA VOJNE OBLASTI SLAVONIJE J. A.

Sud.broj: _____/45.

Dana 20. lipnja 1945. g.

ZAPISNIK

O saslušanju svjedoka BAŠIĆ Stjepana, djaka iz Dalja, u krivičnom predmetu protiv okr. ASTALOŠ Josipa, župnika iz Dalja.

/Izostavljeno kao nepotrebno/.

Svjedok izjavljuje, da sa osumnjičenim nije u rodu, nije u prijateljstvu niti je u neprijateljstvu.

Upozoren na dužnost kazivanja istine i na posljedice lažnog iskaza, svjedok na postavljena pitanja odgovara:

- Zovem se Bašić Stjepan, sin Mije, star 23 godine, Hrvat, oženjen, ne posjeduje ništa. Osumnjičenog Astaloš Josipa župnika iz Dalja poznajem od 1935. g. Još za vrijeme stare Jugoslavije prije preokreta 1941. g. osumnjičeni Astaloš bio je vodja križara. Redovito je održavao sastanke sa križarima Dalja, te sam i je više puta bio na tim sastancima i lično sam ga slušao, gdje je govorio o političkim problemima Hrvatske, ali se danas ne sjećam točno tih razgovora, jer mi je onda bilo tek 13 godina. Ja sam kasnije izostajao od tih sastanaka i konačno više nisam ni dolazio, jer sam osjetio da će me isključiti iz tog društva. Znam, da je Astaloš križarsku omladinu odgajao u šovinističkom duhu, da je on davao križarima letke u 1940. g. i to letke, koji su pisani u ustaškom duhu, o odcjepljenju Hrvatske od Jugoslavije i tome slično. Da je tome tako, znam po tome, jer su mi kasnije, kad je došla NDH bivši križari a sada ustaše iz Dalja, djaci Vajs Josip i Kovačić Slavko, pričali, da su oni po Dalju raspačavali još za Jugoslavije ustaške letke i da je radi njih bio osumnjičen i premlaćen neki Stevo, pomoćnik kod obučara Fajta. Premlatili su ga daljski općinski redari, premda on nije bio kriv. Sa dolaskom Astaloša u Dalj kao župnika nastaje među katolicima i pravoslavicima Dalja sve veći razdor, jer je već prva njegova prodika bila više političkog nego crkvenog karaktera, čega se još danas dobro sjećam. Kad je došla NDH, na Vel. petak je počelo razoružavanje bivše jugoslavenske vojske kod Šuha u Dalju, gdje sam vidio Kajić Vitomira, Djurišić Matiju i Astaloš Josipa. Znam da je Astaloš govorio vojnicima, da imaju odložiti oružje i spremu, jer je Jugoslavija kapitulirala a postala je i NDH. Na Vel. subotu Astaloš je preuzeo na općini Dalja vlast u svoje ruke od prijašnjeg načelnika Djekića. Znam, da se svakom

²¹⁸ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

zgodom isticao kao veliki Hrvat i ustaša, tako mu je bilo i njegovo ponašanje. Astaloša poznajem kao čovjeka naprasite naravi, koja nimalo ne odgovara njegovom svećeničkom zvanju. Moj otac, koji je bio žandarmerijski narednik u Dalju pričao mi je, da je Astaloš sa Kajićem izradio u Osijeku kod ustaških vlasti, da se dignu Srbi iz Dalja, da je Astaloš pozvao 21. ili 22. lipnja 1941. prije podne k sebi daljske oružnike, među njima i mog oca, gdje su oružnici dobili nalog i direktive, kako se ima sprovesti hapšenje nepoćudnih Srba što je uradjeno još istog dana poslije podne. Više nemam što da kažem po predmetu Astaloša.

DOVRŠENO.

Istražitelj:

Radalj Drago s. r.

Zapisničar:

Uršić Rudolf s. r.

Svjedok:

Bašić Stjepan s. r.²¹⁹

Vojno-sudski istražitelj 21. lipnja 1945. godine, u svojstvu svjedoka u slučaju Astaloš, ispitao je i Vojina Ajdukovića, gostioničara iz Dalja. Zapisnik o Ajdukovićevu iskazu u cijelosti slovi:

VOJNO-SUDSKI ISTRAŽITELJ

VOJNOG SUDA VOJNE OBLASTI SLAVONIJE J. A.

Sud. broj: 651/45.

Dana 21. lipnja 1945. godine

ZAPISNIK

o saslušanju svjedoka Ajduković Vojina, gostioničara iz Dalja, u krivičnom predmetu protiv okrivljenog Astaloš Josipa iz Dalja, radi petokolonaštva i učešća u terorističkoj organizaciji kao funkcionera.

Svjedok izjavljuje, da sa okrivljenim nije u rodu, prijateljstvu niti u neprijateljstvu.

Upozoren na dužnost kazivanja istine i na posljedice lažnog iskaza, izjavljuje:

- Zovem se Ajduković Vojin, rođen 1897. u Dalju, gdje i živim, tamo sam i zavičajan, Srbin, po zanimanju gostioničar, oženjen, otac troje djece, pismen, sudski nekažnjavan. Osumnjičenog Astaloša poznajem od stare Jugoslavije kad je bio župnik u Dalju. Još za doba Jugoslavije osumnjičeni je javno zabranio hrvatskoj omladini da posjećuje moj lokal pošto sam ja Srbin, već ukoliko idu, da idu u hrvatske gostionice. Moju ženu, koja je rkt. osumnjičeni je nije htio da ispovijeda i pričesti, zato što je udana za Srbina. Od samog njegovog dolaska u Dalj počeo je da sije nacionalnu mržnju između Hrvata i Srba, dok je prije njega vladala harmonija po tom pitanju. U vezi s tim zabranio je i govorio hrvatskoj omladini, da se ne šeta u srpskom dijelu sela, kako je to bio običaj još od davnina, već da ide šetati u hrvatski dio sela. Odmah iza preokreta 1941. g. bio sam uhapšen po zaštiti i žandarima u Dalju, te su mi tom prilikom oduzeli lovačku pušku i revolver. Poslije toga zatvorena je moja gostioničarska radnja, koja je glasila na moju ženu, a zabrana za radnju je glasila da je moja žena Srkinja i nepovjerljiva. S tom istom odlukom, koja je došla od kotara moje je žena otišla kod Astaloša, koji je tada bio načelnik općine u Dalju i rekla mu, da ona nije Srkinja, te da je katolkinja, na što joj je Astaloš rekao da li se ona nije prekrstila na pravoslavnu vjeru i kada mu je rekla da nije već da je ostala katolkinja Astaloš joj je rekao da on to nije znao. Po tome zaključujem da je predlog po tome dao osumnjičeni Astaloš, a on je jedini bio nadležan da to napravi. Kad sam bio uhapšen 12. ili 13. aprila 1941.g. najprije sam bio odveden sa ostalima u dvorište kod Suha Emila u Dalju i tamo smo ostali preko dana. Za čitavo vrijeme tamo je dolazio osumnjičeni Astaloš i zadržavao se u kancelariji. Poslije su nas otjerali u zgradu srpske škole gdje sam ostao 3 dana i pušten kući. Kada sam doveden u školu tamo sam našao oko 40 uhapšenih Srba, vidjenijih mještana i 3 pravoslavna sveštenika. U maju mjesecu

²¹⁹ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

dana se ne sjećam, ponovo je bilo hapšeno 10-15 Srba u Dalju koji su bili otpraćeni u Osijek u Sokolski dom. Svi oni koji su otjerani zadržani su neko vrijeme u zatvoru gdje su bili zlostavljani, a potom se povratili kući osim četvorice za kojih sudbinu se ni danas ne zna. Za čitavo to vrijeme osumnjičeni Astaloš kao načelnik općine vodio je glavnu riječ u Dalju. Drugo ne bih imao što navesti.

DOVRŠENO.

Istražitelj:

Radalj Drago s. r.

Zapisničar:

Uršić Rudolf s. r.

Svjedok:

Ajduković Vojin s. r.²²⁰

Vojno-sudski istražitelj u Osijeku 22. lipnja 1945. godine, kao svjedoka u slučaju Astaloš, saslušao je i Šimuna Ivezića, žandara i pisara u logoru Komande grada Broda. Zapisnik o Ivezićevu iskazu u cijelosti slovi:

VOJNO-SUDSKI ISTRAŽITELJ

VOJNOG SUDA VOJNE OBLASTI SLAVONIJE J. A.

Sud. broj: 651/45.

Dana 22. lipnja 1945. godine.

ZAPISNIK

o saslušanju svjedoka IVEZIĆ Šimuna, pisara u logoru K=de [Komande] grada Brod, u krivičnom predmetu protiv okrivljenog Astaloš Josipa, župnika iz Dalja, radi petokolonaštva i učešća u terorističkoj organizaciji.

/Izostavljeno kao nepotrebno/.

Svjedok bude upozoren na dužnost kazivanja istine i na posljedice lažnog iskaza, izjavljuje:

- Sa osumnjičenim Astaloš Josipom nisam u rodu, nisam u prijateljstvu, niti u neprijateljstvu. Zovem se Ivezić Šimun, sin pokojnog Jakoba i pok. Marije r. Drezgic, rođen 29. VIII. 1900. g. u Štik Adi, općina i kotar Gračac, živio u Osijeku, zavičajan u Štik Adi, Hrvat, oženjen, otac jednog djeteta, pismen, po zanimanju žandar, narednik aktivni.../Izostavljeno kao nepotrebno/. Osumnjičenog Astaloš Josipa poznajem od 1937. g., kada sam došao u Dalj kao žandar. Dok sam bio narednik žandarmerije za doba Jugoslavije, a prije prevrata 1941. g. po Dalju su rasturani ustaški letci u nekoliko navrata, te sam kao žandarmerijski narednik dobivao naloge da pronadjem tko takove letke rastura, ali uvijek bez uspjeha. Odmah iza preokreta 1941. g. osumnjičeni Astaloš hvalio mi se više puta da je iste ustaške letke i njihovo rasturanje po Dalju organizirao on lično preko nekolicine hrvatskih djaka, koje je on za to odgojio, a naročito Kovačić Slavka, koji je odmah iza preokreta postao veliki ustaša i stalno se vidjao u društvu Astaloša. Odmah iza preokreta 1941. g., a pošto je obavio razoružavanje jugoslavenske vojske u Dalju, osumnjičeni Astaloš preuzeo je svu vlast u Dalju i odmah je zatražio od mene i od svih ostalih službenika u Dalju da položimo ustašku zakletvu. Teksta zakletve se ne sjećam, jer je on to govorio iz glave, sjećam se da smo se zakleli na vjernost poglavniku, hrvatskoj državi. Istu zakletvu pred osumnjičenim Astalošem položili smo 5-6 dana iza preokreta, dok smo službenu zakletvu, kao i ostali državni službenici, položili poslije 15 dana pred komandnirom čete koji je došao iz Osijek, održao nam govor i pročitao službeni tekst zakletve.

Tri ili četiri dana poslije preokreta 1941. g. pozvao me je osumnjičeni Astaloš oko 8 sati ujutro u kancelariju kod Šuha Emila, gdje sam zatekao osumnjičenog Astaloša, Kajića, Fabjanića i točno se ne sjećam koji su još bili, a u dvorištu pred kancelarijom nalazila se naoružana zaštita iz Dalja. Bio sam prisutan i na vlastite uši sam čuo, kad je osumnjičeni Astaloš Josip rekao nama prisutnima, da moramo sada dotjerati Srbe iz Dalja one koje on naredi, kao taoce. Po tom je lično odredjivao, koji će od nas ići da dotjera onog čovjeka, koje mu on naredi. Meni je lično naredio, da imam dotjerati upravitelja

²²⁰ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

patrijaršijskog imanja Igumana Visariona. Ja sam po tom otišao i kazao Igumanu da sam dobio naredjenje, da ga dotjeram, čemu se on nije protivio. Tada uhapšeni Srbi dotjerani su najprije kod Šuha u dvorište, a napominjem da su neki izravno od kuće tjerani u školu, te su istog dana tamo dotjerani i ostali iz dvorišta kod Šuha. Tom istom prigodom ostali, Astaloš nam je naredio, da pokupimo i oružje, tj. da svaki onaj kojeg se tjera ponese sa sobom i oružje.

Sjećam se u ljetu 1941. g. osumnjičeni Astaloš Josip naredio mi je da pronadjem stražara koji je propustio da se jedan civil sa čamcem vozi po Dunavu iako je zabranjeno, da nitko ne smije ići s jedne strane obale Dunava na drugu i pitao me zašto pomenuti stražar nije pucao. Takodjer mi je rekao da je on naredio straži da puca, pa bilo tko naidje.

Prilikom prvog istjerivanja Srba iz Dalja 22. juna 1941.g. već sam bio smijenjen sa dužnosti komandira stanice i tu je dužnost vršio Bašić Mijo, a ja sam bio njegov zamjenik, te smo po njegovom nalogu svi otišli u općinu gdje sam sastao veći broj daljskih ustaša, kao i stranih nekih ustaša koje nisam poznao, a u općini sam vidio jednog domobranskog oficira satnika, Astaloša, Kajića, apotekara Fabjanića i neke druge funkcionere kojih se ne sjećam. Tom prigodom sam lično određen po naredniku Bašiću da obavijestim Jokić Stevana, Bago Nikolu i jednu srpsku obitelj, da imaju biti na sajmištu u najkraćem roku. Po tome sam ja i postupio i otišao iz općine. /Izostavljeno kao nepotrebno/.

Koliko je po prilici pohapšeno Srba u Dalju u prvom hapšenju, tri ili četiri dana iza preokreta, kojim je hapšenjem rukovodio osumnjičeni Astaloš i kuda su tom zgodom upućivani pohapšeni Srbi?

- Tom zgodom pohapšeno je oko 45 Srba i 25 Srba pohapšenih od tih 45 zadržano je u školi u zatvoru kao taoci dok su oko 20 Srba otjerani za Osijek u ustaške zatvore, odakle su neki pušteni svojim kućama, a neki su otpremani za konc. logore, te sam poslije saznao da su četvorica nestali, t. j. da su ubijeni.

DOVRŠENO.

Istražitelj:

Radalj Drago s. r.

Zapisničar:

Uršić Rudolf s. r.

Svjedok:

Ivezić Šimun s. r.²²¹

Usljedilo je javno suđenje u jednoj dvorani u Osijeku, gdje su ga organizirani aktivisti vrijeđali raznim pogrđnim uzvicima. Nakon iznesenih optužbi Astaloš je samo kazao: "Meni je savjest čista, a vi govorite što hoćete." Na suđenju je, prema nekim svjedočanstvima, saslušan samo jedan svjedok optužbe, Stevo Miladinović, koji je samo zatražio da Astaloš dobije polovicu batina od onog koliko je on dobio, nakon što ga je Astaloš otjerao.²²² Vojni sud Vojne oblasti Slavonije Jugoslavenske Armije, na temelju navedenih iskaza optuženog Josipa Astaloša i svjedoka optužbe, a bez svjedoka obrane, donio je nakon kraće rasprave 1. srpnja 1945. godine, istoga dana presudu, koja u cijelosti slavi:

VOJNI SUD

VOJNE OBLASTI SLAVONIJE

JUGOSLAVNSKE ARMIJE

Sud. broj 651/45.

Dana 1. VII. 1945. g.

U IME NARODA JUGOSLAVIJE

Vojni sud vojne oblasti Slavonije, Vijeće kod štaba oblasti, u sastavu predsjedatelja Vijeća dr. Jelavića Ive, potpredsjednika Vojnog suda oblasti Slavonije, te članova kapetana Fijan Jakoba, načelnika Štaba vojne oblasti Slavonije Vulekića Djure, kapetana komandanta K=de grada Osijeka, Vitas Slavka,

²²¹ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

²²² A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 22-23.

kapetana šefa vojne cenzure Slavonije i Zubić Milorada, borca, kurira ovog suda uz sudjelovanje sekretara dr. Barić Stanka kao zapisničara u vojno-krivičnom predmetu I. okrivljenog Astaloš Josipa, svećenika iz Osijeka.../izostavljeno kao nepotrebno/. Branitelji I. okr. Astaloš Josipa, Luc Franjo, član NOF [Narodno-oslobodilačke fronte] za okrug Osijek.../izostavljeno kao nepotrebno/, nakon podignute optužnice po vojno-državnom tužiocu Radalj Dragi, vojnodsudskom istražitelju ovog suda, te narodnog tužioca Bošković Mirka = Puškina, člana JNF [Jugoslavenske narodne fronte] za okrug Osijek i po određenoj glavnoj usmenoj raspravi održanoj dana 1. srpnja 1945. u Dalju, u prisutnosti okrivljenih Astaloš Josipa /izostavljeno kao nepotrebno/, koji se brane iz zatvora, te u prisutnosti branilaca Luc Franje, /izostavljeno kao nepotrebno/, te u prisutnosti vojno-državnog tužitelja Radalj Drage i narodnog tužitelja Bošković Mirka = Puškina, nakon konačnog predloga optužbe, da se donese presuda i izreče stroga kazna i nakon predloga obrane, da se izreče pravedna kazna, a po zaključenoj javnoj usmenoj raspravi = donio je i dana 1. VII. 1945. i javno objavio slijedeću

PRESUDU:

I. okr. ASTALOŠ Josip, sin pok. Josipa i Terezije, r. Kolman, rođen 20. X. 1897. g. u Osijeku, živi i zavičajan u Osijeku, svećenik, pismen, neoženjen, nema djece, posjeduje dvije kuće u Osijeku u zadruzi, vojsku nije služio, neosudjivan.

[slijede podaci o ostalim osudjenicima].

KRIVI SU:

I. okr. ASTALOŠ Josip:

1./ Što je odmah iza preokreta mjeseca travnja 1941. g. u Dalju preuzeo vlast ustaškog načelnika općine u Dalju i postavio općinski odbor od fašistički=nastrojenih osoba i to: Gašparac Tome st., Djurišić Matije, Heraković Dragutina i Erk Antuna, te od svih državnih i općinskih službenika u Dalju zatražio i obavio polaganje zakletve na vjernost poglavniku i NDH.

Dakle što je bio organizator i funkcioner domaćeg terorističkog aparata u službi okupatora i time počinio zločin iz čl. 13 Uredbe o. v. s.

2./ Što je 11. IV. 1941. g. u Dalju odmah po saznanju o uspostavi tzv. NDH pozvao k sebi njemu poznate povjerljive ustaše Kajić Vitomira, Djurišić Ivana i Matiju, te im dao upute da pokaup civile u Dalju napose zaštitare radi razoružavanja bivše jugoslavenske vojske, lično preuzeo na sebe pregovore sa bivšim jugoslavenskim oficirima o predaji oružja.

Dakle što je počinio djelo učešća i pomaganja izdajničkih organizacija prije sloma Jugoslavije u cilju njezinog poraza, djelo iz čl. 2 t. 8 Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24. IV. 1945. g., te djelo petokolonaštva iz čl. 14 Uredbe o. v. s.

3./ Što je u prevratu 1941. g. lično pozvao jugoslavenske oficire i vojsku u Dalju da polože oružje i tako razoružao oko 600=700 vojnika i oficira bivše jugoslavenske vojske u Dalju, dakle što je počinio djelo natjerivanja naroda, da okupatoru preda oružje, djelo iz čl. 14 Uredbe o. v. s.

4./ Što je neustanovljenoga dana travnja 1941. g. o prevratu u Dalju lično provodio naoružavanje oko 300 civila iz Dalja, oružjem oduzetim od jugoslavenske vojske, radi pomaganja neprijatelja, dakle što je bio organizator oružanih formacija u službi neprijatelja i time počinio djelo iz čl. 14 Uredbe o. v. s.

5./ Što je par dana iza preokreta poslije razoružanja jugoslavenske vojske u Dalju travnja mjeseca 1941. g. otišao u Osijek i od ustaškog zapovjednika iz Osijeka Lukac Franje zatražio potreban broj kamiona za prevoženje oružja oduzetog od bivše jugoslavenske vojske, a što je preostalo nakon naoružanja 300 civila u Dalju, preveze vlastima NDH u Osijek, pa je te kamione dobio i oružje i spremu u neustanovljenoj količini dao prevesti u Osijek gdje je predano neprijateljskim vlastima, dakle što je počinio djelo pomaganja okupatora iz čl. 14 uredbe o. v. s.

6./ Što je nakon preokreta 3 ili 4 dana, travnja 1941. g. u Dalju pozvao civile koje je naoružao, zaštitu i žandarmeriju u dvorište Šuh Emila u Dalju i tamo naredio i rukovodio prvim hapšenjem Srba iz Dalja i dao zatvoriti oko 25 uglednih Srba iz Dalja kao taoce te ih držao zatvorene oko 15 dana, zatim dao pohapsiti i sprovesti u ustaške logore u Osijeku oko 20 Srba, odakle su neki upućeni

u neprijateljske konc. logore, te se od ovih za četvoricu i to: Srbljanović Mladena, Srbljanović Djuricu, Stajačić Lazara i Djekić Milana /Čiču/, sve iz Dalja ne zna ništa šta je s njima, dok su neki bili pušteni iz logora kući, dakle kriv je što je počinio kao naredbodavac i organizator djelo masovnog hapšenja, mučenja i odvođenja naroda u konc. logore i time počinio zločin iz čl. 1 Uredbe o. v. s.

7./ Što je kao načelnik Dalja početkom lipnja 1941. g. neustanovljenog dana u Dalju sačinio spisak dobrovoljaca i za vlast tzv. NDH nepoćudnih lica, Srba, na osnovu podataka drugih ustaški nastrojениh osoba u Dalju, pa isti spisak dostavio izravno Ministarstvu unutrašnjih poslova u Zagreb, radi bržeg uredovanja, pa je na temelju tog spiska dana 22. VI. 1941. g. izvršeno protjerivanje 70=80 srpskih familija iz Dalja, a pri tom otjerivanju bio je lično prisutan kao načelnik Dalja, dakle kriv je što je bio pokretač i učesnik, neposredni izvršilac u masovnom prisilnom iseljavanju naroda i time počinio zločin iz čl. 13 Uredbe o. v. s.

8./ Što je kao ustaški načelnik u Dalju 16. IV. 1941. g. otpustio iz službe u općini Dalj 7 pisara i činovnika Srba, te 7=8 poljara i redara takodjer Srba, a na njihova mjesta postavio ustaški nastrojene službenike, dakle je kriv što je jačanjem ustaškog upravnog aparata pomagao okupatora i time počinio djelo iz čl. 14 Uredbe o. v. s.

9./ Što je kroz mjesec srpanj 1941. g. u trajanju od mjesec dana po prilici bio pobočnik ustaškog logornika u Osijeku, dakle što je bio funkcioner terorističkog aparata i time počinio zločin iz čl. 13 Uredbe o. v. s.

10./ Što je od konca studenog 1942. do 13. IV. 1945. g. bio dobrovoljni član ustaške organizacije i kod stupanja u istu položio ustašku zakletvu. Dakle što je bio pripadnik izdajničke političke terorističke organizacije čl. 2 t. 8 Odluke o zaštiti /Hrvata i Srba/ nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj.

11./ a/ Što je od konca studenog ili početka prosinca 1942. do neustanovljenog dana kolovoza 1943. g. bio pobočnik ustaškog tabora za prosvjetu Donji Grad

b/ Što je u međuvremenu od travnja i svibnja 1943. kroz dva mjeseca bio vršilac dužnosti ustaškog tabornika ustaškog tabora u Osijeku Donji Grad, dakle što je djelima pod a i b. počinio zločin kao funkcioner domaćeg terorističkog aparata u službi okupatora iz čl. 13 Uredbe o. v. s.

12./ Što je u vremenu od početka prosinca 1942. g. do neustanovljenog dana kolovoza 1943. g. u Osijeku kao pobočnik za prosvjetu ustaškog tabora Osijek, Donji Grad, održao tečaj za tzv. dužnostnike ustaške organizacije, = radio na prikupljanju novih članova ustaške organizacije i kao vršilac dužnosti ustaškog tabornika u Osijeku kroz travanj i svibanj 1943. g. prisustvovao sjednicama ustaškog stožera i logora u Osijeku. Dakle kriv je što je jačanjem kadra ustaške organizacije i sudjelovanja na sjednicama ustaškog logora i stožera svojim radom pomagao okupatoru i time počinio voj. krivično djelo iz čl. 14 Uredbe o. v. s.

13./ što je od neustanovljenog dana koncem siječnja 1937. godine pa dalje od kako je postao župnik u Dalju branio hrvatskoj omladini da navraća u lokal Ajduković Vojina, Srbina, zatim da šeta na šetalištu u srpskom kraju sela pred pravoslavnom crkvom i tražio od iste omladine da svraća u lokal hrvatske čitaonice i da šetnju vrši pred katoličkom crkvom iako do tada to nije bio običaj, = zatim što je prigodom posvete usjeva o danu posvete 25. travnja, na Markovo između 1937. i 10. travnja 1941. godine odbio da izvrši posvetu žita pred krstom podignutim po pravoslavnoj crkvenoj općini i pozvao vjernike u drugi kraj atara i pri tom izjavio, da neće svetiti tamo gdje je sv. Sava, = zatim što se protivio uzajamnom zvonjenju sa pravoslavne crkve prigodom katoličkih procesija u namjeri da stvori jaz i vjersku mržnju između pravoslavnih i katolika, dakle je kriv što je širio nacionalnu i vjersku nesnošljivost, dakle vršio propagandu u korist neprijatelja i time počinio djelo iz čl. 2 t. 2 odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba i Hrvatskoj.

14./ a. što je neustanovljenog dana i mjeseca 1940. i 1941. godine a prije prevrata dobivao ustaške letke, čitao ih i davao na čitanje Bašić Mili,

b. što je kroz godine 1940. i 1941. prije prevrata okupljao Hrvate, mladiće=djake, odgajao ih u fašističkom duhu, tako da su neki od njih stupili u ustaše a neki u Kulturbund o prevratu 1941. g. kao na pr.: Kovačić, Veić i Bajer,

c. što je kao župnik u Dalju u više mahova neustanovljenih dana i mjeseci koncem 1941. i početkom 1942. odlazio na ustaške sastanke ustaške mladeži u Dalju, učestvovao u pripravi mladeži za ustaške prigodne manifestacije, te ova mladež na takovim manifestacijama je nastupala sa ustaškim pjesmama.

d. što je kao načelnik Dalja i povodom uspostave NDH i prigodom Pavelićevih imendana [sv. Ante] 13. VI. 1941. g. javno nastupio kao govornik, te u govoru veličao poglavnika Pavelića i pozivao narod na saradnju sa ustaškom organizacijom. Dakle je kriv što je od a. do e. počinio djelo agitacije u službi neprijatelja čl. 14 Uredbe o. v. s.

15./ Što je 7. lipnja 1941. g. kao načelnik Dalja došao kamionom u Bijelo Brdo te od stanovništva B. Brda oduzeo 13=14 mtc. modre galice uslijed čega su te godine vinogradi u B. Brdu stradali od peronospori. Dakle je kriv što je neposredni izvršitelj masovne pljačke narodne imovine i time počinio djelo iz čl. 13 Uredbe o. v. s.

[slijede presude ostalim osudjenicima].

Stoga se presudjuju:

I. okr. ASTALOŠ Josip na kaznu smrti vješanjem, na trajan gubitak građanske i vojničke časti i na konfiskaciju cjelokupne imovine u korist države.

/Izostavljeno kao nepotrebno/.

Iz ovog napred navedenog jasno proizlazi da je I. okr. Astaloš bio izraziti fašista, neprijatelj naroda i NOB=a, da je sva zločinstva činio radi svoje zločinačke naravi. Okrivljeni Astaloš je inteligentan svećenik, po zanimanju i po svojem odgoju i zvanju bio je dužan da štiti narod, da radi na sjedinjavanju naroda, ali je pokazao svojim radom da nije vrijedan svećeničke haljine i da je sa tom haljinom zavodio svoju zločinačku čud.

Sva zločinstva koja je okrivljeni vršio, njegov cinizam kao i njegova izjava da se ne osjeća nizašto krivim pokazuju da je on zao karakter nepopravljiv tip, da je on bio glavni podstrekač organizator i izvršilac zločinstava koja su se vršila dok je on bio župnik po Dalju i daljskom kraju.

Sav rad i karakter I. okr. Astaloša pokazuju da se radi o naročito teškom zločincu protiv kojega je trebalo izreći jedino zasluženu kaznu = smrti vješanjem.

Na osnovu izloženoga presuda je bazirana na Zakonu i trebalo je suditi kao što je navedeno u dispozitivu ove presude.

Smrt fašizmu = Sloboda narodu!

Zapisničar:

Dr. Barić Stanko s. r.

Predsjedatelj Vijeća:

Jelavić Ivo s. r.

Uz Astaloša, na istom suđenju, osuđeni su Franjo Malešević, na smrt strijeljanjem, gore spomenuti Ivan Movrin na 20 godina robije, Antun Erk, na 15 godina robije i Andrija Poček, na 10 godina robije.²²³

Suđenje je praćeno velikom protucrkvenom promidžbom na radiju i u novinama. Komunističke vlasti bile su iznimno zadovoljne obavljenim suđenjem. Okružni komitet KP Hrvatske Osijek izvijestio je 5. srpnja 1945. Oblasni komitet KP Hrvatske za Slavoniju da je javno suđenje Astalošu imalo političkog efekta.²²⁴ Javni tužitelj okruga Osijek Živojin Jocić u izvješću javnom tužitelju Federalne države Hrvatske Jakovu Blaževiću, od 10. srpnja 1945.,

²²³ HDA, Fond Zemaljske komisije za ratne zločine – glavni urudžbeni zapisnik (dalje ZKRZ-GUZ), br. 2611/1945., kut. 28, Vojni sud Osijek, god. 1945., svežanj od br. 501 do 1000; HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

²²⁴ *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 235.

ističe da je suđenje “zloglasnom katoličkom svećeniku” Astalošu u Dalju ostavilo “najbolji utisak”.²²⁵

Nakon presude apostolski administrator Đakovačke i Srijemske biskupije biskup Antun Akšamović uputio je Predsjedništvu AVNOJ-a molbu za pomilovanje na smrt osuđenog svećenika Josipa Astaloša. Međutim Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo je 24. srpnja 1945. godine odluku kojom se navedena molba odbija. Navedena odluka upućena je biskupu Akšamoviću na sam dan izvršenja presude, 5. kolovoza 1945. godine.²²⁶ Osječkom sudu dan nakon presude obratila se i skupina mještana iz Punitovaca, Josipovca, Jurjevca, Vuke i Širokog Polja, tražeći obnovu sudskog postupka i ublaženje kazne, navodeći niz svjedočanstava o Astaloševoj pomoći ljudima svih vjera i nacija u vrijeme rata. Ni to nije dalo rezultata te je presuda izvršena javnim vješanjem u Dalju, pred mnoštvom naroda, da bi mu “narod sudio”. Svećenik Stjepan Lovrić svjedoči da se masa skupila na nogometnom igralištu u Dalju kod željezničkog kolodvora gdje su mu se izrugivali i zlostavljali ga. On im je svima glasno oprostio. Svećenik Zlatko Ogrizek svjedoči kako je nakon vješanja Astalošovo tijelo svezano za konja te odvučeno u jarak i zatrpano zemljom. Prema izjavama nekih svjedoka Astaloš je do izvršenja presude u zatvoru bio izvrgnut raznim oblicima zlostavljanja. Svećenik Lovrić također svjedoči o neistinitosti optužbi da je Astaloš bio “inicijator rušenja pravoslavne crkve u Dalju”, ističući da crkva uopće nije srušena i to ponajviše zahvaljujući Astalošu koji je spriječio njemačke vojnike u toj namjeri. Također tvrdi da Astaloš nije progonio Srbe, nego ih naprotiv spašavao.²²⁷

Istoga dana, nakon izvršenja presude, dekan i župnik iz Osijeka Josip Šeper poslao je biskupu Akšamoviću izvješće o izvršenju presude, koje u cijelosti slovi:

Rimokatolički dekanatski ured

OSIJEK I. (Gornji grad)

Broj 23/1945.

Predmet: Astaloš Josip, župnik Osijeka III. – izvršenje smrtne osude.

Prečastni

Biskupski ordinarijat Đakovo.

U nedelju, dne 5. kolovoza 1945. izvršena je smrtna kazna nad Astaloš Josipom, donjogradskim župnikom – vješanjem u Dalju, na sajmištu iza 8 sati u jutro.

Pokojni župnik Astaloš od dana apšenja, pa do proglašenja i izvršenja osude vladao se mirno i sabrano i sa predanjem u Božju volju stupio je na stratište. R. i. p.!

Molim ujedno, da se shodno odredi obzirom na daljnu upravu dg. župe, te dadne uputa glede ostavine pok. župnika.

Josip Šeper [v. r.]
dekan i župnik.²²⁸

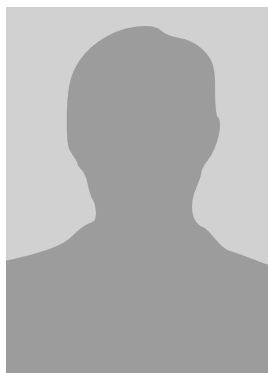
Osijek, 5. kolovoza 1945.

²²⁵ *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 265.

²²⁶ NAĐ, BK, br. 1152/1945.

²²⁷ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), 15-17; A. DEVIĆ/F. ZEFIQ, *Župa Vuka*, (2006.), str. 102-104.

²²⁸ NAĐ, BK, br. 1152/1945.

LEON AŠIKU (ASHIKU)

osuđen na sedam godina zatvora pa pomilovan

Rođen je 15. veljače 1890. u Skadru u Albaniji. Po narodnosti bio je Albanac iz plemena Mirditi. Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1912. u Skadru. Bio je najprije redovnik franjevac. Zbog političkih neprilika u Albaniji, kada je ondje došao na vlast Ahmet Zogu, morao je napustiti zemlju s cijelom obitelji Ashiku, koja se nastanila u Beogradu. Poslije je Leon prešao među dijecezanske svećenike Đakovačke i Srijemske biskupije. Službovao je kao upravitelj župe u Luču u Baranji. Godine 1946. prelazi za upravitelja župe u

Kukujevce. Iste je godine imenovan začasnim prisjednikom Duhovnog stola u Đakovu. Od studenog 1947. službuje kao upravitelj župe u Irigu, na kojoj je dužnosti i umro u bolnici u Novom Sadu 16. svibnja 1953. u 64. godini života i 41. godini svećeničke službe. Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Beogradu 18. svibnja 1953. godine.²²⁹

Komunističke vlasti 15. ožujka 1947. uhitile su ga zato što nije mogao predati državi tzv. viškove hrane i odvele ga u šidski zatvor. Policija ga je mučila, tukla i zlostavljala. Oko vrata su mu objesili dvije poveće osušene šunke i udarajući ga, tjerali ulicama Šida. Na šidskom sudu svećenik Leon Ašiku osuđen je na sedam godina robije i odveden u zatvor u Požarevac. Međutim uskoro je, vjerojatno nečijim zauzimanjem, amnestiran te se prilično brzo vratio u Kukujevce.²³⁰

O Ašikuovu uhićenju biskup Antun Akšamović javlja u pismu dekanu Antunu Cvrkoviću od 21. ožujka 1947. u kojem, među inim, piše:

Prečasni gospodine dekane!

Budući je sadanji upravitelj župe u Kukujevcima g. Leon Ašiku uhapšen radi neke afere prigodom predaje otkupa kukuruza državnim vlastima, te nema nikakve vjerojatnosti, da će uskoro biti pušten na slobodu, to je potrebno, da su u župi Kukujevci pristupi zamjeni tamošnjeg upravitelja župe od subote pred Cvjetnicu pa sve do drugog dana Uskrsa. [...]²³¹

Prema tvrdnjama dekana Cvrkovića, Ašiku je osuđen na 13 godina zatvora s prinudnim radom. U kasnijem pismu od 17. rujna 1947. biskup Akšamović tvrdi da je suđen na sedam godina prisilnog rada. O toj presudi i o strahovima ostalih svećenika i naroda, dekan Antun Cvrković piše biskupu Akšamoviću u pismu od 24. ožujka 1947. godine. Pismo u cijelosti slavi:

Prečasnom Bisk. ordinarijatu u Djakovu

Moram žalosnu vijest javiti, da je g. Ašiku presuđen na 13 godina s prinudnim radom. On je uložio žalbu protiv presude, ali dvojim da će mu pomoći, jer ga ne opterećuju toliko radi hrane, nego još za Albaniju i Beograd. Iz kuće su mu sve odnijeli 1 j. brašno, mast i t. d. Stvari mu nijesu dirali, jer nijesu

²²⁹ Antun DEVIĆ, *Župa Kukujevci*, Jarmina, 2006., str. 135-137; Antun DEVIĆ/Blaž ZMAIĆ, *Župa Irig*, Irig, 2010., str. 156-168.

²³⁰ A. DEVIĆ, *Župa Kukujevci*, str. 136.

²³¹ NAĐ, BK, br. 24/1947.

njegove, nego li Uprave državnih dobara – Njegovi ukućani mogu sada na čisto iz kuće. U Kukujevcima je veliko nezadovoljstvo i strah, jer su otjerali jedno 20 ljudi i to na račun hrane, a ono je sasvim radi nečega drugoga.

Bio sam u nedjelju 16. i 23. [ožujka] u Kukujevcima, sv. misu obavio, navijestio da će na Cvjetnu i uskrsnih blagdana biti svećenik u Kukujevcima. Pobrinuo sam se za njega, gdje će spavati i kako će se hraniti. Svijet se boji. Crkveni tutori iz Kukujevaca su zatvoreni.

Čuo sam, da je i g. Ivić nekuda otišao, i da njemu preti opasnost, isto to može i mene stići.

U Gibarcu, dne 24. III. 1947.

Antun Cvrković²³²

Iz pisma biskupa Akšamovića dekanu Cvrkoviću od 17. rujna 1947. može se zaključiti da je Ašiku vrlo brzo amnestiran, no da mu ipak prijete izdržavanje kazne, ali nam nije poznato je li ju uopće izdržavao. Navedeno Akšamovićevo pismo u cijelosti slavi:

17. rujna 1947.

1328/947.

Ašiku Leon, demisija na župi Kukujevci

Prečasni gospodin

Antun Cvrković, dekan

GIBARAC

Prošle nedjelje bio je ovdje g. Leon Ašiku, koji je dao demisiju na župi Kukujevci i molio što brže razrješenje službe privremenog upravitelja župe Kukujevci. Ujedno je zamolio da bi mu se dala upražnjena župa Podvinje. On je svoju molbu usmeno obrazložio vrlo važnim razlozima. Glavni je taj, što mu prijete opasnost logora, ako ne i šta težega s razloga, što ne može udovoljiti zahtjevu državne komisije da preda traženu pšenicu. Zahtjev državne komisije nije doduše opravdan, te je g. Ašiku dobio potvrdu da on ne može biti odgovoran za crkveno zemljište od 17 kat. jutara s razloga, što je već 15. marta o. g. odveden po Miliciji u zatvor i odmah suđen na 7 godina prisilnog rada. Uslijed izdane amnestije, on se je vratio u Kukujevce kad su ljetni poslovi već bili završeni. G. Rehak vršioci dužnosti predsjednika crkv. odbora je odmah u martu nakon odlaska g. Ašiku predao crkveno zemljište na obradbu Mjesnom NO-u u Kukujevcima. Ali je zlo provedeno u knjigama da je to crkveno zemljište. Trebalo je reći župsko zemljište, te označiti površinu koju je imao obrađivati župnik, te posebice onu površinu koju je obrađivao crkveni odbor. Ako je Mjesni NO cjelokupno zemljište obradio, tada taj Mjesni odbor ima pravo na prihode i dužnost za naplatu svih obaveza koje proizlaze iz toga uživanja. G. Leon Ašiku u tom pogledu nema nikakvih obaveza. Stoga ima pravo da se tuži kod javnog tužioca.

Da li će se on tim pravom poslužiti ili ne, ja ne znam. Ali sam dobio dojam da je jako zastrašen i da želi iz Kukujevaca otići što prije. On se je vratio u Kukujevce, a eto do danas nemam nikakvoga izvještaja.

Za slučaj da se sa g. Ašiku što dogodi prije nego što se bude njemu izdala razrješnica od službe upravitelja župe u Kukujevcima, izvolite Vi odmah punom župničkom jurisdikcijom preuzeti upravu župe Kukujevci, pak me o učinjenom izvjestite. Dekret će Vam se naknadno dostaviti, ali taj vrijedi već od danas sa potpisom ovoga dopisa. G. Rehaka što prije obavijestite o ovom mojem dopisu, ili ako smatrate potrebnim obavijestite cijeli odbor. Potvrda kojom se g. Ašiku proglašuje posve nevinim u pogledu dužnosti podavanja višaka je odaslana preporučeno Mjesnom NO-u u Kukujevci, pak je sadržaj ove potvrde g. Rehaku poznat obzirom na to, što on vodi i danas neke poslove kod Mjesnog NO-a u Kukujevcima.

Pozdrav u Gospodu!

A. Akšamović

biskup, ap. adm.²³³

²³² NAĐ, BK, br. 533/1947.

²³³ NAĐ, BK, br. 1328/1947.

STANKO BANIĆ (franjevac)

15 dana zatvora

Rođen je 13. veljače 1917. u Gračanima, župa Remete. Gimnaziju je završio u Varaždinu. Teologiju je studirao u Zagrebu. Stupio je u franjevački novicijat 11. kolovoza 1934., svečane zavjete položio 13. kolovoza 1938., a zaređen je 3. kolovoza 1941. Završio je pedagogiju i filozofiju s hrvatskom književnošću na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Službovao je kao tajnik provincijala, kapelan u Vukovaru, župnik i gvardijan u Vukovaru (1948.-1954.), magister novaka u Cerniku (1954.-1966.), župnik i dekan u Iloku (1966.-1972.), gvardijan i župnik u Karlovcu (1978.-1980.) te župnik u novoosnovanoj župi Sv. Antuna u Bjelovaru (1980.-1996.). Preminuo je u Bjelovaru 4. lipnja 2004. i pokopan na bjelovarskom groblju Sv. Andrije.

Fra Stanko Banić dopisom od 5. svibnja 1952. godine izvijestio je Biskupski ordinarijat u Đakovu da je dan prije, tj. 4. svibnja, pušten iz zatvora te je odmah preuzeo upravu župe.²³⁴ Iz dostupnih spisa nije potpuno jasno zbog čega je bio u zatvoru, ali najvjerojatnije zbog organiziranja nastave vjeronauka. Iz pisma biskupu Stjepanu Bäuerleinu od 15. svibnja 1952. godine saznajemo da je u zatvoru proveo 15 dana, a o tome kako mu je u zatvoru bilo, u tom pismu piše:

Mir i dobro!

Preuzvišeni gospodine Biskupe!

Danas mi je o. Srećko pročitao onaj stavak, koji se u njegovu pismu odnosi na mene. Ovime Vas ponizno molim, da mi ne zamjerite, što Vam se nisam posebno javljao nakon izlaska iz zatvora. Neugodno mi je bilo. Da Vam o tome što posebno pišem, pošto se to odnosi uglavnom samo na mene. Međutim sada bih ipak želio, da Vam bar nekoliko riječi iznesem, kada sam uvidio, da bi to bila Vaša želja.

U zatvoru sam bio podpunih 15 dana, kako je u onom rješenju, kojega sam Vam priepis poslao, naznačeno. Osam dana bio sam posve sam u dosta velikoj sobi posve zatvorenički uređenoj: prozor zakriljen daskama i prične za spavanje sa dvije deke. Osim toga jedna kanta za vodu (piće). Drugih osam dana dodielili su mi još jednog osuđenika (Vukovarca Srbina po zanimanju čuvara ovaca – čobana!). Nakon toga sam odmah prebačen u jednu vrlo malu ćeliju s kratkim pričnama i dosta mračnu. To me se neugodno dojmilo. Još danas ne znam zašto je to bilo. Dogodilo se nakon jedne kontrole, a bile su svega tri za moje vrijeme. Svaki put su postavili pitanje “kakova mi je hrana”, ja sam svaki put odgovorio, da je ne uzimam, pošto ovih 15 dana nisam niti uzimao, već sam nastojao prema moralu uzeti potrebnu količinu, da se ne poremeti zdravlje od paketa, kojega sam po propisu imao dobiti 1. i 15. u mjesecu, te sam odmah dobio treći dan paket na račun 15. u mjesecu. Vrlo mi je bilo teško, kada sam dobio partnera, jer sam znao o čemu se radi. On je bio nervozan, što sam ja šutio i čitao i molio, pa je svaki dan govorio, da će poludjeti sa mnom. Na koncu mi je rekao, da ga pitaju, da li ja što govorim i što govorim. Rekao mi je, da će kazati, da samo čitam. Rekao je i to: “Kako bih mogao nešto o Vama kazati, kada ću i ja jednog dana izaći van i što će se onda govoriti o meni!”

Ipak me je to psihički ubijalo, jednog dana bio je sa mnom zatvoren uz ovoga jedan hotelski pjevač i sirač (Severović), koji me se vrlo lijepo sjeća i ostavio je pozdrave. On je bio samo jedan dan, iskreno mi je kao u ispoviedi svoj nezdgodni slučaj iz noćne avanture u hotelu ispričao i ja sam ga utješio, da će

²³⁴ NAĐ, BK, br. 329/1952.

biti pušten, što je drugi dan i bilo. Rekao je, da je bio kod preuzv. g. biskupa Akšamovića i odnio vrlo ugodan dojam o njemu, a i o Vama je čuo iz njegovih ustiju.

Inače sam imao breviar i kronicu i nekoliko knjiga (Poviest filozofije – Srednji viek, Smisao života od Zimermanna i Blaženi koji gladuju od Grafa). Svaki dan je bila po propisu šetnja ujutro i o podne. Uviek sâm, odnosno s ovim partnerom. Nakon mnogo razmišljanja u onoj osami divim se onima, koji su godinama provodili takav život i ne znam, da li bih to bio kadar podneti (naravno govoreći). Kroz to vrieme zatvora ta moja stvar bila je glavni predmet konferencija u Vukovaru. Ljudi su širili kojekakove glasove (od koji se ne daju još sada razuvjeriti) o postupku sa mnom, a oni su onda to branili tvrdeći “kako gospodin gvardian imade dobar postupak, da ga se na nikakav rad ne sili i da mu se daje prilika da čita svoje knjige”. Sada saznajem, kako kažu, da nisu ništa s time uspjeli i sada je u programu premještaj prof. Čekića. Ja sam sretan, da je vjeronauk ostao nepovrijeđen, jer me je u zatvoru mučila misao, ne će li i to dokinuti. Vjernici su sve to velikim zanimanjem i brigom pratili, napose molitvama i svetim misama, što mi je utjeha.

U nedjelju sam izašao iz zatvora. Dočeka me je mp. o. Provincial [Nikola Skupnjak], koji je došao u svrhu kanonske vizitacije. Bio je zainteresiran u toj stvari, ali i zabrinut. Prigodom vizitacije predložio mi je, da zatražim od defnitorija, ako želim, premještaj ili barem jedan dopust, koji bih odmah nastupio. Na njegove očinske ponude odgovorio sam, da sa svoje strane ne mogu nikako zatražiti u ovom času premještaj zbog vjernika i župe, a niti bih bio duševno kadar ići na dopust i ostaviti vjernike i djecu, za kojima sam toliko u zatvoru čeznuo. Isto tako bi to imalo težak dojam na vjernike i jedno i drugo u ovome času i u ovim teškoćama, kada treba pastiru ostati uz svoje ovce. Tako je ta stvar ostala na tome: rekao sam, da sâm ne mogu ništa, a u duhu poslušnosti primit ću, što god se odredi. Mislim, da će Vas ipak čitavo to stanje zanimati, pa sam iznio. Osim toga, tako ću moći vidjeti i Vaše mišljenje, koje smatram, da će bit istovjetno s mojim. U vezi s time dolazi mi na pamet, kako se ruci Božjoj ne može izbjeći. Ako je On odredio još koju “čašu”, onda je uzalud bježati. Možda i nemam pravo, ali barem želim misliti i činiti ispravno i približiti se što više svetoj volji Božjoj.

Sada sam Vas mnogo zadržao želeći ispuniti Vašu želju, pa mi oprostite na iskrenosti i jednostavnosti.

Moleći Vaš sveti blagoslov s odanošću Vas pozdravlja

Vaš zahvalni

Stanko Banić

Vukovar, dne 15. svibnja 1952.²³⁵

²³⁵ NAĐ, BOA, kut. 1951.-1952.

STJEPAN BÄUERLEIN (biskup)
pod istragom UDB-e

Stjepan Bäuerlein rođen je u Babinoj Gredi 3. kolovoza 1905., a preminuo u Đakovu 9. kolovoza 1973. u 68. godini života. Osnovnu školu završio je u Babinoj Gredi, nakon čega u Đakovu pohađa građansku školu. Školovanje nastavlja u klasičnoj gimnaziji u Travniku, gdje maturira 1924. godine. Bogosloviju je završio u Đakovu, a diplomirao teologiju 1937. u Zagrebu. Od 1929. službovao je kao svećenik u raznim mjestima Đakovačke i Srijemske biskupije.

Godine 1945 postaje ekonom u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, a iste godine i prefekt. Godine 1950. imenovan je duhovnikom sjemeništa. Kada je apostolski administrator Đakovačke i Srijemske biskupije biskup Antun Akšamović 1950. uputio molbu Svetoj Stolici da mu imenuje pomoćnog biskupa za vršenje crkvenih poslova, koje on ne može obavljati radi svoje poodmakle dobi, papa Pio XII. udovoljio je molbi te mu je dekretom od 15. lipnja 1951. imenovao pomoćnog biskupa Stjepana Bäuerleina, profesora i duhovnika u Biskupskom bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, koji je primio biskupski red 29. lipnja 1951. u đakovačkoj stolnoj crkvi. Kao takav upravlja Bosansko-srijemskom biskupijom i ujedno je apostolski administrator sjeverne Slavonije i Baranje. Bäuerlein je nakon umirovljenja Akšamovića imenovan njegovim nasljednikom i rezidencijalnim biskupom, ali je za razliku od njega bio u nemilosti državnih vlasti.

1. Pod istragom zbog staleških svećeničkih udruženja

Biskup Bäuerlein bio je među onim biskupima koji su se oštro protivili članstvu svećenika u staleškim svećeničkim udruženjima, koje je osnivala državna vlast s ciljem razbijanja jedinstva crkvene hijerarhije i stavljanja svećenstva pod državno tutorstvo. Kada su biskupi u rujnu 1952. godine donijeli odluku *Non licet*, kojom zabranjuju svećenstvu članstvo u staleškim svećeničkim udruženjima, nekoliko biskupa našlo se pod istragom komunističkih istražnih tijela, a među njima i biskup Bäuerlein. Ispitan je 8. listopada 1952. u kotarskom Javnom tužilaštvu u Đakovu te istoga dana, radi dodatnog pritiska, a u svezi s radom Visoke bogoslovne škole, u Odjeljenju za unutrašnje poslove NO kotara Đakovo. Očito mu se htjelo dati do znanja ako ne bude popustljiviji u svezi sa svećeničkim udruženjima, da oni uvijek mogu naći razlog za zatvaranje škole, što im je bila praksa u to vrijeme te su tako npr. zatvorena sjemeništa i bogoslovije u Splitu i Rijeci. Primjerke odluke o zabrani svećeničkih udruženja predao je u Javnom tužilaštvu u Osijeku 14. listopada 1952. godine. Zapisnici o navedenom u cijelosti slove:

ZAPISNIK

Od 8. listopada 1952. god.

Sastavljen u kancelariji Odjeljenja za unutrašnje poslove NARODNOG ODBORA KOTARA DJAKOVO u Đakovu.

Prisutni: DUJANOVIĆ SLAVKO načelnik odjeljenja i Živković Mijo kao zapisničar.

Kao stranka prisutan je Bäuerlein Stjepan naslovni biskup.

Pozvani o sebi daje ove lične podatke:

Zovem se Bäuerlein Stjepan sin Stjepana i pok. Josipe Sander rođen 1905. god. 3. VIII. u Babinoj Gredi kotar Županja, po zanimanju naslovni biskup, Hrvat, državljanin FNR, i NRH, služio vojsku 1927/28. sa stalnim prebivalištem i službom u Djakovu.

Vi do danas niste prijavili ovom Odjeljenju za unutrašnje poslove postojanje i funkcionisanje Vaših škola, kako visoke bogoslovske tako i opće obrazovne. Vjerovatno Vam je poznato, da na osnovu Ustava NRH iz člana 26 imadete pravo na školu u cilju školovanja svećenika, ali samo pod državnom kontrolom. No Vi do danas školujete omladince koji nemaju završenu srednju školu na državnoj gimnaziji sa ispitom zrelosti, već imadete učenika u sjemeništu sa završenih 6 razreda gimnazije. Znači da kod Vas postoji opće obrazovna škola, a na osnovu uputstva Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NRH broj 1992/52. ne priznaje se nikakove vjerske opće obrazovne škole. U članu 39 Ustava NRH "škole su državne, samo Zakonom može se dopustiti osnivanje privatnih škola, a njihov rad je pod kontrolom države". Šta možete u svezi toga da nam kažete:

ODGOVOR: Rad na Visokoj bogoslovnoj školi u Djakovu bio je svojevremeno prijavljen i ona je djelovala pod općim nadzorom državnih vlasti, što dokazujemo i postojanjem održavanja predvojničke obuke u našoj školi, koju je redovito obavljao nastavnik Bebek. Da bi trebalo rad na školi nanovo prijaviti nije nam bilo poznato i nismo na to upozoreni. Mi smatramo da VBŠ imade karakter visoke škole, a ne opće obrazovne, pače i za prva dva tečaja, koji su djelomično priprava da djaci koji nemaju maturu na državnoj školi mogu pratiti predavanja, a nekoji predmeti kao na pr. filozofija imade karakter predmeta, koji se predaju u višim tečajevima. Poznato mi je, da član 26 Ustava NRH daje pravo u kojoj se veli "Vjerske škole za spremanje svećenika slobodne su, a stoje pod općim nadzorom države." Mi smo se ovom slobodom služili i tim smo opravdavali egzistenciju VBŠ. Jasno da smo pripravnici uvijek se podvrci općem nadzoru države, kako to traži član Ustava NRH (čl. 26). Istina mi primamo u našu VBŠ i djake sa 6 razreda gimnazije, ali njihovi početni tečajevi imaju sve uslove da se mogu supsumirati pod karakter "Škole za spremanje svećenika", koje su kako član 26 Ustava veli, "slobodne". Ako je potrebno rektorat VBŠ pripravan je u svako vrijeme donijeti i prezentirati na zahtjev prosvjetnih vlasti plan i program nauka.

2. Možete li nam danas do 14 časova dostaviti detaljan plan i program rada za Vašu školu – Visoko bogoslovnu. U tome obuhvatite broj razreda, broj slušača, odnosno djaka, broj dnevnih satova i pregled rasporeda sati po predmetima, imena predavača, nastavnika, odnosno pedagoga i koje se vaspitne mjere poduzimaju u odnosu na djake, kućni red, a naročito istaći, da je odgoj u patriotskom duhu i u duhu lojalnosti prema postojećem državnom društvenom uredjenju. Ako na neka pitanja možete odmah odgovoriti izvolite to staviti u zapisnik.

ODGOVOR: Tijekom današnjeg dana dostavit ćemo Odjeljenju za unutrašnje poslove kotara Djakovo Plan nauka, broj razreda, broj slušača prema stanju kakovo je danas, broj dnevnih sati, raspored sati, imena predavača i pedagoga. Odgoj studenata vrši se po patriotskom duhu i lojalnosti prema državnom uredjenju.

Zapisnik mi je pročitana i s njime se slažem, što potvrđujem svojim vlastoručnim potpisom.

Prisustvovao je saslušanju i Stipković Franjo.

Saslušao:

Dujanović [v. r.]   Stipković [v. r.]

Zapisničar:

Živković [v. r.]

Saslušani:

Bäuerlein Stjepan

Iz spisa nije jasno je li saslušanje u Odjeljenju unutrašnjih poslova održano istoga dana prije ili poslije saslušanja u Javnom tužilaštvu. Zapisnik o saslušanju u Javnom tužilaštvu u Đakovu u cijelosti slovi:

DOSIJE br. 396

Red. br. popisa spisa 16

ZAPISNIK

Sastavljen u Javnom tužioštvu za kotar Djakovo dana 8. X. 1952. godine, u 11,30 sati.

Prisutni:

Prodanić Gojko, okružni javni tužilac

Domijan Zdenka, zapisničar

Bajerlja [Bäuerlein] Stjepan, naslovni biskup Djakovačke biskupije rođen 3. VIII. 1905. u Babinoj Gredi, kotar Županja, sin Stjepana i pok. Josipe r. Sander, Hrvat, drž. FNRJ pismen svršio viši bogoslovski fakultet, bez imovine, neosudjivan, boravi u Djakovu.

Kao naslovni biskup Djakovačke biskupije sa jurisdikcijom na teritoriju Djakovačke biskupije prisustvovao biskupskoj konferenciji plenum, koja je održana 25. IX. odnosno ispravljam koja je održana u vremenu od 23. do 26. IX. o. g. u Zagrebu. Na ovoj konferenciji donesena je deklaracija kojom se ne dopušta pristupanje, odnosno ispravljanje dopusta osnivanje i učlanjivanje svećenika u staleška organizacije odnosno u svećenička udruženja.

Na samoj konferenciji primio sam jedan primjerak deklaracije o kojoj je gore riječ bila. Po povratku sa konferencije u Djakovu pri koncu mjeseca rujna dao sam umnožiti na šapirografu oko 130 primjeraka na latinskom jeziku ovu deklaraciju od kojih sam poštom ili osobno predavali svećenicima naše biskupije jedan veći dio tako da je ostala jedna manja količina ovih propisa u kancelariji ordinarijata.

U kancelariji biskupije može se utvrditi broj poslanih primjeraka a ostalo neodaslane primjerke voljan sam predati Javnom tužioštvu okruga Osijek. Isto tako voljan sam da odmah još danas zatražim od svećenika da mi povrate uručene primjerke. U koliko u roku od 5 dana te primjerke sve primim predat ću ih javnom tužiocu okruga Osijek ili u roku od 5 dana predat ću sve primjerke koje za to vrijeme sakupim.

Umnožavanje gore navedene deklaracije izvršio sam iz discipline prema samoj obavezi plenuma i nisam znao da je ta deklaracija u protivnosti sa ustavnim propisima i ostalim pozitivnim propisima našeg zakonodavstva. Danas kad sam o ovome pismeno obaviješten izjavljujem, da iste više neću raspčavati, a niti ću pismeno istu propagirati, dok si zadržajem pravo da usmeno po istoj diskutiram.

Javni tužilac na ovu izjavu gosp. biskupa primjećuje da je i usmena propaganda sve [ove] deklaracije nedozvoljena, na što gosp. biskup izjavljuje, da on diskusiju o ovoj deklaraciji ne smatra usmenom propagandom, već samo diskusijom što smatra da je dozvoljeno.

Dopunjuje saslušani iskaz još u tome da neće po deklaraciji ni usmeno diskutirati, u koliko se diskusija po deklaraciji smatra propagandom za njeno sprovođenje u život.

Daljni rad po ovom zapisniku nastavit će se u kancelariji biskupskog ordinarijata i to samo u pravcu preuzimanja preostalih primjeraka deklaracije i utvrđivanjem broja tih deklaracija kao i kojim licima su primjerci poslani.

Prekinuto 8. X. o. g. u 12.30 sati.

Gojko Prodanić v. r.

Domijan Zdenka v. r.

Nastavljeno dana 14. X. 1952. u 9,20 časova.

Prisutni: Gospodin biskup Bajrlajn Stjepan naslovni biskup

Prodanić Gojko okružni javni tužilac

Orešković Zlata kao zapisničar

Uredovanje izvršeno današnjeg dana u Javnom tužioštvu okruga Osijek.

Prema postavljenom roku na saslušanju dana 8. X. o. g. gospodin biskup Stjepan Bajerlajn pridonosi 73 primjerka prepisa Deklaracije sa plenuma biskupske konferencije, koje su upućene područnim župama kako je to konstatirano u uredovnoj zabilješki od 8. X o. g. Ujedno prilaže dopis Rkt. kat. župnog ureda Petrijevcima, dopis Rkt. ureda Čepin i telegram župnika Županja iz kojih se vidi da ove župe pomenutu deklaraciju nisu primile, pa prema tome nije ove deklaracije mogao i pridonijeti.

Završeno.

Gojko Prodanić v. r.

Stjepan Bajerlajn v. r.²³⁶

Biskup Stjepan Bäuerlein ponovno je saslušan u Kotarskom javnom tužilaštvu u Đakovu 9., 10., 11. i 12. ožujka te 20. svibnja 1953. godine zbog sudjelovanja u izradi i raspačavanju "Deklaracije" od 22. veljače 1953., kojom se zabranjuje svećenstvu učlanjenje i djelovanje u staleškim svećeničkim udruženjima. Zapisnici²³⁷ o navedenim saslušanjima u cijelosti slowe:

DOSIJE br. 396

Red. br. popisa spisa 24

ZAPISNIK

Sastavljen u prostorijama KOTARSKOG javnog tužioštva Djakovo dana 9. III. 1953. godine.

PRISUTNI: Kristl Zvonimir, pomoćnik javnog tužioca NRH

Kuzmić Vanda, zapisničar

Zovem se Bäuerlein Stjepan, po zanimanju naslovni biskup, apostolski administrator sjeverne Slavonije i Baranje i upravitelj Bos. Sremske biskupije, iz Djakova, Štrosmajerov trg. br. 1., rođj. 3. VIII. 1906. godine u Babinoj Gredi kot. Županja sin Stjepana i Josipe rođj. Sander, po nar. Hrvat, državljanin FNRJ, svršio visoku teološku školu u Djakovu i teološki fakultet u Zagrebu, bez imovine, neosudjivan, nije pod isledjenjem za neko drugo krivično djelo.

Vi se okrivljujete da ste kao vjerski predstavnik zloupotrebili slobodu vršenja vjerskih poslova u svrhu protivne ustavnom poretku i to time, što ste učestvovali u izradbi i raspačavali "Deklaraciju" broj 50 od 22. II. 1953. godine, kojoj je svrha da prijetnjama onemoguću jednom dijelu gradjana ove države, u konkretnom slučaju svećenicima, da se koriste svojim pravom slobode udruživanja, koje im je pravo Ustavom zajamčeno.

Upozoravate se, da je u smislu zakona Vaše pravo da se branite onako kako Vi to želite. Istovremeno se upozoravate da se u smislu zakona, ukoliko ćete se braniti istinom ova okolnost uvažava kao olakotna.

Pozivate se da na predloženo okrivljenje dadete svoju obranu.

Nisam zloupotrebio slobodu vjerskih poslova jer sam vršio samo svoju biskupsku vlast. Udruženja svećenika naglašujem svećenika i za to jer su svećenička, spadaju pod jurisdikciju biskupa budući, da po kanonu 127 svećenici su se svijesno obavezali na svećeničkom redjenju na reverenciju [poštivanje] i obedijenciju [poslušnost] svome biskupu. U "Deklaraciji" izričito je naglašeno, da se radi samo o ilegalnosti svećeničkih udruženja Cora [Corom] foro Ecclesiae [pred licem Crkve]. Nijesam ograničavao individualnu slobodu svećenika u koliko se odnosi na njihove osobne stvari. U "Deklaraciji" nijesam postavljao nikakve prijetnje nego samo upozorenje svećenicima na odnosne kanone. Ja sam dao "Deklaraciji" svoj broj 412/53. sa svojim potpisom i žig ordinarijata da se ne bi kvalificirao akt kao letak.

Što Vam je poznato po "Deklaraciji" br. 50 od 22. II. 1953. godine, kakvo je Vaše učestvovanje u njenom donošenju, tko ju je revidirao kako je Vama dostavljena?

²³⁶ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 6.

²³⁷ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 6.

Povod izdavanju “Deklaracije” bio je najavljivanje formiranja Centralnog odbora svećeničkog udruženja. Biskupu svećenici nijesu prijavljivali formiranje ni inicijativnih odbora niti su podastirali na odobrenje pravila, zato sam s biskupima iz biskupija Zagrebačke metropolije mnsgr. [Franjom] Salis-Sevisem, [Viktorom] Burićem i [Gabrijelom] Bukatkom bio prinuđen propisima crkvenog zakonika izdati “Deklaraciju” u kojoj se promogira ilegalnost rada nekih svećenika u formiranju bilo centralnih bilo inicijativnih odbora. U sastavljanju i donošenju “Deklaracije” i redigiranju učestvovali smo svi zajedno i to na slijedeći način: Uskraćujem iskaz na koji način, gotova “Deklaracija” dostavljena je svim svećenicima poštom.

Da li ste bili upoznati s naredbom J. T. [javnog tužitelja] NRH da se povuče odluka Biskupske konferencije “Non licet”?

Bio sam s tom naredbom upoznat u Djakovu te sam na osnovu nje i pismeno zatražio od župskih ureda kojima je bila “Deklaracija” upućena da ju povrate. Nakon povratka ja sam uručio primjerke Javnom tužiocu u Osijeku. Napominjem, da mi nije objašnjeno zašto se odluka “Non licet” smatra protuustavnom, već mi je samo predočeno da je ona protuustavna. Nije me interesiralo da se dalje raspitujem zašto je “Non licet” protuustavni.

Kakva je razlika između “Non liceta” i “Deklaracije”?

“Non licet” direktno se odnosi na nedopuštenost svećeničkih udruženja tj. izričito se ne dopušta pristupanje i osnivanje takovih udruženja. “Deklaraciji” je dao povod formiranje centralnog inicijativnog odbora da se u njoj naglasi odnos svećenika prema crkvenom poglavaru u ovom predmetu tj. u pitanju svećeničkih udruženja. Time se htjelo upozoriti svećenike da oni osnivajući ta udruženja niti su ih prijavili svojim crkvenim poglavarima, niti su podnosili pravila svećeničkih udruženja na odobrenje, pa da prema tome rade ilegalno za Crkvu.

Da li “Deklaracija” sadržava u svom tekstu naredjenje ili zabranu svećenicima?

“Deklaracija” ima karakter upozorenja svećenicima na propise crkvenog zakonika. Ne mogu se izjasniti o tome da li ona sadržava zabranu ili naredjenje.

U kojim slučajevima i u koju svrhu se promulgiraju [obznanjuju] akti biskupa?

Akti biskupa se promulgiraju kad sadrže tumačenje crkvenih propisa ili vlastitu naredbu biskupa u okviru njegovog djelokruga, a vrši se zato, da bi postala obvezna za svećenstvo.

Da li su svećenička stališka udruženja u protivnosti sa crkvenim kanonom i na osnovu čega biskup ima pravo da zabranjuje osnivanje takovih udruženja?

Svako udruživanje svećenika potpada pod disciplinu Crkve. To nije doduše nigdje izričito rečeno u Kanonu, ali takva udruženja nisu ni izričito [zabranjena] ni dozvoljena. Biskup bi morao poznavati pravila, da bi ih mogao odobriti.

Da li Vam je jasna razlika između vjerskog i staleškog udruženja?

Vjerska udruženja su za promicanje udruženja i vjerskog života, dok staleška udruženja nemaju veze sa vjerskim pitanjima. Staleško udruženje svećenika, zato jer je udruženje svećenika spada pod jurisdikciju biskupa. Biskup mora biti upoznat s ciljevima organizacije, da može takvo udruženje odobriti. Staleško udruženje svećenika nije vjersko udruženje. Svećenik može stupiti bez dozvole biskupa u bilo koje udruženje, ako dotično udruženje nema karakter čistog svećeničkog udruženja. Tako na pr. može biti član športskog udruženja, lovačkog i. t. d.

Da svećenik mora tražiti dozvolu za pristupanje staleškom udruženju svećenika, kao što je već rečeno, nigdje nije izričito statuirano u crkvenim propisima. Međutim svećeničko udruženje, makar staleško, moglo bi si staviti u zadatak poslove, koji zadiru u jurisdikciju biskupa. Budući, da ja nisam vidio odnosno da mi nisu podnesena pravila i program tog udruženja, to ja ne znam kakav je zadatak staleškog svećeničkog udruženja kod nas.

Kako se imaju prema tome razumjeti riječi iz “Deklaracije” koje se odnose na program svećeničkih staleških udruženja?

Kad sam potpisivao “Deklaraciju” pretpostavljao sam, a i sada pretpostavljam da program jer nije podnesen crkvenim poglavarima na odobrenje prelazi kompetenciju svećenika podleženih jurisdikciji biskupa.

Da li biskup može izdavati i promulgirati akte na osnovu pretpostavki?

Pretpostavka je opravdana time, jer svećenici do sada nijesu podnijeli nikakva pravila biskupu na odobrenje, pa prema tome mogao je promulgirati akt upozorenja.

Izvolite objasniti na što se u “Deklaraciji” upozoruju svećenici i dali je u tome sadržana prijetnja?

Upozoravaju se svećenici na spasenje svoje duše i na uspješno daljnje svećeničko djelovanje a to treba da znači upozorenje na odnosne crkvene kanone i na njihovu sankciju. Prijetnja ovdje nije sadržana.

Na ovom mjestu okrivljeni izjavljuje, da je umoran, te se saslušanje prekida s time, da će se nastaviti istoga dana u 16.30 sati u ovim prostorijama, što okrivljeni prima na znanje.

Istovremeno okrivljeni se upozorava, da u toku vođenja postupka ne smije davati nikome nikakove podatke o toku samog postupka, jer će se u protivnom slučaju protiv njega primijeniti mjere iz čl. 140 toč. 3 Zakona o krivičnom postupku.

Dovršeno:

Gornji zapisnik sam pročitao, te ga svojim potpisom potvrđujem da su moje riječi unjete onako kako sam ja to rekao.

Saslušani:

Stjepan Bäuerlein

Nastavak saslušanja u 16.30 sati.

Prisutni isti.

Da li proglašavanje inicijativnih odbora ilegalnim i rada u njima prestupničkim predstavlja kršenje i drugih kanonskih propisa protiv propisa Kanona 127?

Zapravo se tu radi samo o Kanonu 127, a ostali tekst možda je i nedovoljno kontroliran. Ne mogu objasniti kako je došlo do toga da je na odgovarajućem mjestu upotrebljen plural, te se govori o prestupu više kanonskih pravila. Utvrđenje činjenice da su inicijatori odbora prestupnici, ne smatram prijetnjom zbog toga, što se tu njena činjenica smo utvrđuje. Međutim činjenica je da prestup povlači za sobom odgovornost po crkvenim propisima. Prema tome smatram da su navedeni inicijatori prestupnici, da su oni već izvršili prestup i da bi taj prestup popravili moraju uspostaviti kontakt sa svojim biskupom u duhu crkvenog zakonika. Za već učinjeni prestup, bez obzira na kasnije ponašanje svećenika, prema Kanonu 2186 biskup može pokrenuti zbog prestupa postupak, ali to naravno ne mora učiniti. Ja kao biskup upozorio sam “Deklaracijom” prestupnike, a na njim je da li će svoje ponašanje izmijeniti i da li će nadalje raditi u duhu naših propisa ili će ustrajati u svom ilegalnom radu, kada meni ostaju mogućnosti da primijenim disciplinske mjere iz crkvenim zakonika. To je i općeniti smisao “Deklaracije”.

Jeste li Vi ikada vidjeli program Inicijativnog odbora Udruženja katoličkih svećenika?

Ja nisam vidio ni pravila, ni program, ni proglas. Istina je da su meni poštom poslani: izvještaj nakon sastanka inicijativnog odbora u Slobodnici kotar Slav. Brod, a privatno preko neke osobe poziv na sastanak u Vinkovcima /taj je poziv bio upravljen jednom mom svećeniku/. Oba ta pismena ja sam vratio, i to onaj koji je došao poštom vratio sam natrag odašiljaču, nakon što sam ga prethodno pročitao, a poziv sam vratio naslovniku. Siguran sam i tvrdim, da proglas ili pravila nisu bila nikakvim putem upućena meni bilo sa koje strane. O samom proglasu meni su doduše pripovijedali, ali ja ga sam nikada nisam ni vidio.

Da li je prilikom revidiranja “Deklaracije” vodjeno računa o tome, da se ne povrijede bilo koji pozitivni državni zakoni?

Prilikom redigiranja nismo ulazili i pitanje državnih zakona, jer smo se držali područja crkvenog zakona. Ne mogu dati u ovom času odgovor na pitanje koji zakon treba držati u koliko se državni i crkveni zakon nalaze u koliziji. Ja smatram poželjnim i želim sporazum i suradnju između Crkve i države. Ne mogu se izjasniti o tome što bi trebalo postići ili poduzeti da se taj sporazum ostvari, jer je to stvar Svete Stolice i Episkopata. Pri tome smatram da odnose između Crkve i države u našoj zemlji u ime Crkve ne može srediti sam Episkopat, već postoji niz pitanja koje može riješiti samo Sveta Stolica ili po njoj delegirana lica odnosno tijela. U tom kao i svakom drugom pogledu u odnosu na Crkvu i vjeru, na stav Crkve i rad Crkve i svećenstva, ja se naravno osjećam vezan crkvenom disciplinom i odlukama viših crkvenih foruma.

Da li [je] odluka “Non licet” povučena?

Određba “Non licet” “Deklaracijom” biskupa dobila je novu formu s tim, da svećenici uspostavljaju kontakt s biskupima podnoseći svoja pravila na odobrenje, a biskupi će tada donositi daljnje odluke o tom predmetu. Njezino povlačenje ovisit će o tome, da li će pravila biti podnesena na odobrenje ili ne. Tu mislim na pravila staleških svećeničkih udruženja.

Da li ste se Vi obavezali, da povučete odluku “Non licet” kao protuustavnu i protivnu našim postojećim zakonskim propisima?

Ja sam, se obavezao da ću povući odluku “Non licet” i to sam učinio. Time je dakle, odluka “Non licet” u cjelini povučena i stavljena van snage. Na postavljeno pitanje da li sam odluku povukao uslovno ili bezuslovno, tj. da sam se pred državnim organima obavezao da ću odluku povući bezuslovno ili sam postavio za njeno povlačenje izvjesne uslove svećenicima, odgovaram da za povlačenje “Non liceta” nisam postavio u aktu upravljenom svećenicima nikakove uslove. Na pitanje da li je prema tome povlačenjem, odnosno aktom o povlačenju “Non liceta” prestalo i njegovo važenje izjavljujem, da na to pitanje ne želim dati odgovora. “Deklaracijom” odluka “Non licet” dobiva novu formu, kao što je već i naprijed rečeno. Nova forma sastoji se u tome što je u odluci “Non licet” rečeno, da se zabranjuje, ispravljam ne dopušta osnivanje svećenički staleških udruženja općenito, dok se “Deklaracijom” želi kazati da nije dopušteno osnivati ovakova udruženja bez suradnje s crkvenim poglavarima.

Da li na osnovu iznijetog smatrate, da je “Deklaracija” to zaista tako formulirala, te da li ona dozvoljava i druge zaključke?

Ja sam suradjivao u redigiranju teksta “Deklaracije” i smatram, da ovakav zaključak treba izvući. Budući sam suradjivao na tome mogu i sam komentirati “Deklaraciju”, a eventualni drugi zaključci po mom mišljenju nisu pravilni.

Naredbom Javnog tužništva NRH zabranjeno je širenje odluke “Non licet” kao protuustavne i protuzakonite, jer se njome išlo za tim, da se ograniči Ustavom zagwarantirano pravo građana FNRJ, pa tako i svećenika, da se slobodno udružuju. Da li je prema tome “Deklaracija” isto tako protuustavna i protuzakonita, jer također ometa slobodno udruživanje građana i da li ste Vi svjesno prekršili postojeće zakonske propise, nakon što ste se obavezali da ćete povući odluku “Non licet” i to bez ikakvih uslova, pa prema tome i bez uslova koji su po Vašem tumačenju sadržani u “Deklaraciji” i koji bi upravo po Vašem tumačenju trebali da čine razliku između odluke “Non licet” i “Deklaracije”?

Meni je rečeno da je odluka “Non licet” protuustavna i protuzakonita, te sam se ja toga držao. “Deklaracija” otvara široko vrata sporazumu između svećenika koji su pristupili postojećim inicijativnim odborima za formiranje staleškog udruženja svećenika i crkvenih poglavara. Prema tome smatram da je “Deklaracija” u odnosu na postojeće ustavne i zakonske propise u drugačijoj situaciji nego “Non licet” i da time nisam povrijedio spomenute propise.

Saslušanje se prekida, te se određuje njegov nastavak sutra, 10. III. 1953. godine u 10 sati u istim prostorijama.

Dovršeno.

Gornji zapisnik sam pročitao te ga svojim potpisom potvrđujem.

Okrivljeni:

Stjepan Bäuerlein [v. r.]

Nastavljeno dana 10. III. 1953. godine

Prisutni isti.

Izvolite nam izložiti u kratkim crtama Vaš životni put?

Osnovnu školu završio sam u Babinoj Gredi 1916. godine, zatim sam u Djakovu pohađao građansku školu 1920. godine, iza toga sam polagao razliku i nastavio školovanje u klasičnoj gimnaziji u Travniku, gdje sam maturirao 1924. godine. Iza toga stupio sam na Visoku teološku školu u Djakovu koju sam apsolvirao 1929. god. Iza toga bio sam kapelan u raznim mjestima /Podcrkavlje, Slan Kamen, Tovarnik, Sot, Valpovo, Djakovo/ do 1934. godine. Godine 1934 postao sam vjeroučitelj na državnim osnovnim školama u Djakovu, koju sam dužnost vršio do 1945. godine. U međuvremenu, godine 1937. diplomirao sam i na Teološkom fakultetu u Zagrebu. Od prilike oko god. 1935. postao sam duhovnik u organizacijama križarske mladeži, pa sam tu dužnost vršio dok su te organizacije postojale, tj. do od prilike 1943. godine. U organizacijama ustaške mladeži nisam obnašao nikakove duhovničke funkcije, jedino sam po koji puta držao predavanje u tim organizacijama, ako bi me kao vjeroučitelja zamolili. Za vrijeme rata nisam bio odlikovan. Tek poslije rata u novinama sam vidio otisnuti faksimil kartona na kome sam bio predložen za odlikovanje, a kakvo odlikovanje, to mi nije poznato. Godine 1945 postao sam ekonom u Sjemeništu biskupske bogoslovije u Djakovu, a iste godine postao sam i prefekt. Godine 1950. postao sam duhovnik /spiritual/ istog sjemeništa, a godine 1951. sam posvećen za biskupa, – za naslovnog biskupa Heraklejeponske [Herakleje Ponske]. Kao takav upravljam Bosansko-Sremskom biskupijom i ujedno sam apostolskim administrator sjeverne Slavonije i Baranje.

Izvolite izložiti koliko ste primjera “Deklaracije” dobili, u koliko primjera je “Deklaracija” umnožena u Djakovu, te kome su primjeri poslani i gdje se preostali primjeri nalaze?

Meni je poznat samo konačni tekst “Deklaracije”. Nije mi poznato da li je prije toga postojao još kakav drugi tekst. Ispravljam postojao je jedan prvotni tekst “Deklaracije”, koga sam primio poštom pa sam poslao po nekom primjedbe Ordinarijatu u Zagreb. Nakon toga donio mi je biskup Dr. [Gabrijel] Bukatko drugi tekst “Deklaracije” koga sam redigirao i to je sadašnji tekst “Deklaracije”. Taj tekst umnožen je u Zagrebu te sam ja primio preko jedne osobe koju nisam vidio, oko 150 primjeraka. Na ove iste primjerke stavljen je broj našeg urudžbenog zapisnika našeg ordinarijata te su oni poslani: Točno 120 primjeraka poslano je svećenicima na terenu, dok je oko 20 primjeraka podijeljeno svećenicima u Djakovu. Ostatak se nalazi u kancelariji Ordinarijata. Meni su te brojke dobro poznate, jer sam se sjećao teškoća koje su nastale kod pobiranje “Non liceta”, pa sam ovaj puta točno brojio.

Izvolite pokazati gdje “Deklaracija” govori o saradnji između svećenika i njihovih crkvenih poglavara?

Budući da “Deklaracija” govori da inicijativni odbori rade bez sporazuma i dogovora sa nadležnim ordinarijima, to ovaj pasus treba smatrati kao poziv na suradnju.

Da li je u tom pozivu na suradnju sadržano naredjenje ili zabrana?

Ponovno uskraćujem odgovor na ovo pitanje.

Iz “Deklaracije” proizlazi protivno od onoga što Vi tvrdite, odnosno kako Vi istu objašnjavate. Iako ona nosi naslov “Deklaracija” u njoj se naredjuje, zapovijeda, prijeti kaznama i na kraju ističe da je ona na ovaj način zakonito proglašena i da obavezuje svakog svećenika. S obzirom na to, da se “Deklaracija” može samo tako shvatiti, tj. kao naredjenje koje obavezuje poput odluke “Non licet”, to se pozivate, da do nastavka saslušanja pismenim putem istu povučete od svih svećenika kojima ste je uputili ili predali.

“Deklaraciju” u kojoj je istaknuto stanovište crkvenih propisa i koja nosi karakter upozorenja, ne mogu povući. Budući da sam uskratilo već odgovor na pitanje da li je u “Deklaraciji” sadržana zapovijed ili zabrana, to isto tako uskraćujem odgovor na pitanje da li postoji mogućnost da nešto učinim da bi se uklonila bilo kakva eventualna nezakonitost. Iako su mi predočeni odgovarajući propisi ostajem kod toga, da “Deklaracija” nije protuzakonita i ne smatram da bi prema tome trebalo bilo što učiniti da bilo kakvu nezakonitost uklonim.

Saslušanje se prekida s time, da će se nastaviti danas poslije podne u 16 sati u istim prostorijama.

Tom prilikom pozivate se, da donesete sa sobom primjerke “Deklaracije” koji su ostali u Vašem uredu, kao i prvobitni tekst “Deklaracije”.

Da je u ovom zapisniku sve unešeno onako kako sam ja govorio potvrđujem svojim potpisom.

Dovršeno.

Okrivljeni:
Stjepan Bäuerlein

Nastavljeno isti dan.

Prisutni isti.

Okrivljeni pridonosi 12 komada “Deklaracija” te izjavljuje: da su ovo svi primjerci koji su mu preostali, te da više ovakvih primjeraka nema. Nadalje izjavljuje da prvobitni tekst “Deklaracije”, koji nije bio umnožavan, više ne posjeduje, jer ga je odmah poslije čitanja i odgovora spalio. Spalio ga je zato, jer ga je primi u privatnoj pošti, te nije uveden u urudžbeni zapisnik.

Zašto “Deklaracija” nosi upravo takav naslov, a ne bilo koji drugi koji bi bolje odgovarao njenom sadržaju?

Ja o tome nisam razmišljao. U Kanonu ne postoji, ispravljam se, ne znam da li postoji “Deklaracija” kao vrsta akta koju bi biskup upućivao podređenim svećenicima kao obavezni propis kojeg se ovi moraju pridržavati. U Kodeksu vidim da se naziv “Deklaracija” upotrebljava samo za judicijarne stvari, pa prema tome možda nije u ovom aktu ispravno upotrebljena, ali ja o tome nisam dalje razmišljao. Da li “Deklaracija” može biti zakonito promulgirana, ako ne bi nosila ispravan naziv, nije mi poznato, te bi se o tome morao konzultirati sa kanonistima. Kad sam potpisivao “Deklaraciju” meni je predočen bio samo sadržaj “Deklaracije”, a nisam obraćao pažnju na njenu formalnu stranu. Dopuštam da imade nekoliko termina, koje sada nisam u stanju objasniti bez konzultacije kanonista.

Da li želite s Vaše strane učiniti korake koji bi ispravili svako moguće kršenje zakona, koje je nastupilo izdavanjem “Deklaracije”?

Po mom mišljenju “Deklaracija” je samo upozorenje i kao takova nije akt kojim bi bio prekršen zakon. Ja se ograđujem od svakog drugog tumačenja “Deklaracije” pa tako i ukoliko bi neko “Deklaraciju” smatrao prijetnjom, zabranom ili naredjenjem. Odbijam da se pismeno ogradim makar i od takovog tumačenja “Deklaracije” prema trećim licima odnosno svećenicima, bez sporazuma sa ostalim potpisnicima.

U smislu čl. 152 Zakona o krivičnom postupku naredjuje Vam se da predate kao predmete krivičnog djela o kojem se vodi isledjenje “Deklaracije” koje ste razaslali ili uručili pojedinim svećenicima. Budući da Vam je odgovarajući propis Zakona o krivičnom postupku predočen, izvolite se izjasniti na koji način ćete sprovesti ovo naredjenje u život.

Na ovo pitanje uskraćujem odgovor dok se ne konzultiram s jednim advokatom.

Saslušanje se prekida i sastavak se određuje za 11. III. 1953. godine u 10 sati prije podne na istom mjestu.

Dovršeno.

Okrivljeni:
Stjepan Bäuerlein

Nastavak zapisnika 11. III. 1953. godine u 17 sati u istim prostorijama.
Prisutni isti.

Pristupivši na saslušanje, okrivljeni izjavljuje da nakon konzultacije sa svojim advokatom dr. Kenfeljom, smatra da mu treba uručiti rješenje, na koje će se on žaliti Saveznom javnom tužioštvu, Saveznom Izvršnom vijeću i. t. d.

Poučen da u tom stadiju postupka nema mogućnosti žalbe, koja bi odlagala izvršenje naredjenja Javnog tužioca koji ide za osiguranjem predmeta krivičnog djela, okrivljeni izjavljuje: u tom slučaju odbijam da izvršim ovo naredjenje. Naredjenje ne mogu izvršiti, jer me crkveni propisi obavezuju. Smatram da bi povlačenjem "Deklaracije" povukao Kanon 127., a to ja ne mogu učiniti, jer bi time bila porušena crkvena disciplina.

Saopćeno mi je da su tri ostala podpisnika "Deklaracije" istu povukli. Na ovo mogu izjaviti slijedeće: Danas između 10 i 12 sati razgovarao sam u biskupskom dvoru s tajnikom biskupa dr. [Franje] Salisa [-Seewisa] Mijom Pišonićem. Tom prilikom ovaj mi je saopćio da dr. Salis nije povukao "Deklaraciju" ni u kakvoj formi. Za Bukatko dr. Gabrijela poznato mi je da je povukao "Deklaraciju", a to sam saznao lično od njega putem brzojava. Za dr. [Viktora] Burića nemam vlastitog saznanja, već mi je poznato samo ono, što mi je ovdje predočeno.

Ne mogu dati nikakve izjave o tome, što mislim o povlačenju "Deklaracije" od strane drugih biskupa. Izjavu nikako ne mogu dati zato, jer mi nije poznato u kojim uslovima su oni povukli tu "Deklaraciju", kakvi su ih razložili rukovodili i kako oni to opravdavaju.

Da li je tekst "Deklaracije" koji Vam je donio dr. Bukatko, koji ste Vi korigirali i na koncu potpisali potpuno istovjetan s onim tekstom koji je umnožen u Zagrebu, Vama dostavljen i koji ste Vi razaslali odnosno podijelili Vašim svećenicima?

Onaj tekst koji sam potpisao nemam kod sebe, jer ga je dr. Bukatko odnio. Ne mogu apodiktički [sa sigurnošću] tvrditi da je tekst potpuno istovjetan, ali mi se čini da jest. Nakon što je dr. Bukatko bio kod mene ja više nisam pitao za bilo kakove daljnje izmjene. Kada sam dobio umnožen tekst ja sam ga pročitao ponovno i nisam mogao primijetiti nikakove promjene.

Između izjava dr. Bukatka, koji tvrdi da Vam je poslato oko 200 primjeraka "Deklaracije" kao i dr. Buriću, te dr. Burića koji je potvrdio da je primio upravo toliko broj "Deklaracija" s jedne strane i Vaše izjave da ste primili samo 150 primjeraka postoji neslaganje. Izvolite nam objasniti to neslaganje.

Ostajem kod svoje izjave da sam primio samo oko 150 "Deklaracija". O toj stvari sam danas sa Pišonićem koji mi je rekao da je valjda uzeto sa hrpe umnoženih primjeraka od prilike jedna količina, pa je tako spakovano i meni poslato. Na pitanje tko je to radio ne mogu odgovoriti, bolje reći ne znam odgovoriti, jer mi Pišonić to nije rekao. Iz Pišonićevih riječi nisam mogao razabrati tko je sudjelovao u otpremi "Deklaracije", pa niti to da li je on /Pišonić/ u tome sudjelovao.

Izvolite precizirati motive koji su vas rukovodili da pristupite izdavanju "Deklaracije"?

Moj jedini isključivi motiv bila je želja da se uspostavi kontakt između biskupa i onih svećenika koji su pošli svojim putem mimo biskupa. Drugog nikakvog motiva nisam imao. Nisam imao namjeru da Deklaracijom pokažem da je odluka "Non licet" još na snazi. "Deklaracija" je isključivo upozorenje na doktrinu crkvene discipline. Ponovno uskraćujem iskaz na pitanje da li je u "Deklaraciji" sadržana zabrana ili naredjenje. Na to pitanje ne želim odgovoriti, jer smatram da bi mi se na osnovu mog odgovora moglo imputirati nešto što ja ne mislim. Ponovno naglašavam da je "Deklaracija" isključivo upozorenje i ništa drugo.

Iz Vašeg prethodnog odgovora proizlazilo bi da “Deklaracija” ne sadrži ništa osim upozorenja, dakle ni naredjenje, a niti zabranu. Izvolite objasniti da li je to ispravan zaključak i što bi Vam se moglo imputirati, ako iz Vašeg gornjeg odgovora stvarno slijedi ovakav zaključak.

Ne želim izvlačiti nikakve zaključke iz svoje postavke, a rekao sam ono što zaista mislim. Ne želim izvlačiti taj zaključak, jer ne znam što bi netko treći, eventualno koji svećenik mogao meni imputirati kad bi ja dao odgovor na gornje pitanje.

Ako je “Deklaracija” zaista samo upozorenje, što onda treba da znači njen posljednji stavak, koji naglašava da ova “Deklaracija” obvezuje sveukupno svećenstvo?

“Deklaracija” je razrada Kanona 127 i pretstavlja upozorenje da Kanon 127 obvezuje. Samo je po sebi razumljivo kad nastanu stanovite prilike da biskupi imaju pravo razradjivati Kanone i upozoriti na njihovu primjenu.

Ponovno se upozoravate da tekst “Deklaracije” ne odgovara Vašim tvrdjenjima, jer u tekst “Deklaracije” nigdje ne stoji da Kanon 127 obvezuje što bi bilo i potpuno suvišno, jer je to jasno i jer biskupi tome ne mogu ništa ni dodati ni oduzeti, već u “Deklaraciji” stoji da ona obvezuje, a to je smisao koji se bitno razlikuje od interpretacije teksta koju ste upravo izložili.

Ako je tekst “Deklaracije” razrada Kanona 127 u konkretnom slučaju kad svećenici Kanon 127 nijesu opservirali, morala se “Deklaracija” osvrnuti i na upozorenje obveze Kanona 127.

Da li prema tome “Deklaracija” kao razrada Kanona obvezuje?

Cijeli tekst „Deklaracije“ imade smisao upozorenja pa možda posljednji pasus nije precizno formuliran kao upozorenje.

Da li Vi prema tome i dalje ustrajete na ovom tekstu “Deklaracije”, odnosno u konkretnom slučaju njenog posljednjeg pasusa?

Ja sam spreman taj pasus preciznije formulirati i u tom smislu izmijeniti kao upozorenje. Nakon što mi je predočeno da se u dosadašnjem toku saslušanja ispoljilo da postoje i druge nepreciznosti u tekstu izjavljujem, da sam spreman izdati novu “Deklaraciju” u kojoj bi preciznije formulirao čitav tekst u smislu upozorenja.

Na tom mjestu okrivljeni moli da prekine sa davanjem ovog odgovora kako bi se, prije nego što definitivno završi taj odgovor, mogao konzultirati sa svojim kanonistima, izjavljuje da sada nije u stanju završiti taj odgovor, jer nije o tim stvarima prije promišljao.

Saslušanje se prekida te se određuje nastavak sutra 12. III. 1953 godine u 10 sati u istim prostorijama.
Dovršeno.

Okrivljeni:

Stjepan Bäuerlein [v. r.]

Nastavak zapisnika dana 12. III. 1953. godine u 10 sati u istim prostorijama.

Prisutni isti.

Izvolite izložiti Vaš definitivni odgovor na pitanje koje Vam je jučer postavljeno, a za koje ste zatražili da se konzultirate sa svojim kanonistima.

Ja se sa svojim kanonistima nisam konzultirao. To nisam učinio da ne bih morao spomenuti njihovo ime u isledjenju. Prema tome, a nakon što mi je predočeno u zapisniku o saslušanju dr. Salisa, da tekst koji sam potpisao stvarno nije sadržavao posljednjeg pasusa iz umnožene i razaslane “Deklaracije” izjavljujem, da ostajem kod teksta “Deklaracije” kakav sam potpisao, tj. bez zadnjeg pasusa. U koliko bi mi bilo dopušteno ja bih formulirao dopis svećenicima u kome bi ih o tome obavijestio. Medjutim dok sam pod isledjenjem smatram da mi nije dopušteno u tom predmetu bilo šta objavljivati svome svećenstvu. Bio bih spreman da bolje preciziram i druge nepreciznosti /termina/, koji su zapaženi u

toku saslušanja. Bez posljednjeg pasusa i uz preciznije termine smatram da bi se “Deklaracija”/koja se u tom slučaju možda i ne bi zvala “Deklaracija”/ mogla smatrati samo upozorenjem pa smatram da nekih drugih ograda ne bi trebalo stavljati.

Dr. Viktor Burić u svom zapisničkom saslušanju od 9. III. 1953. godine na str. 7 rekao je između ostalog i sljedeće: “To znači da i [X]Deklaracija’ i moj cirkular idu u pravcu zabrane osnivanja i djelovanja inicijativnih odbora.” Budući da Vi želite prikazati da ne stojite na tom stanovištu, pa bi iz toga proizlazilo da se ni sami potpisnici “Deklaracije” ne mogu složiti u tome što ona treba da znači, to izvolite objasniti kakva bi garancija postojala da se tekst može smatrati samo upozorenjem, a ne i zabranom, naredjenjem ili sl. i da se na osnovu njega ne može voditi postupak protiv svećenika.

Garancija bi bila sam tekst u kojem je istaknuta riječ upozorenje.

Da li biste se Vi ovakvom tekstu izričito ogradili od tumačenja “Deklaracije” koje daje dr. Burić?

Na ovo pitanje ne želim odgovoriti i to s razloga, jer hoću da budem dosljedan tekstu u kome je istaknuta riječ upozoravam.

Koje su kazne predviđene u Kanonu za prekršaje Kanona 127?

To je normirano u knjizi petoj De delictis et poenis [De delictis et poenis] Titulus XIII koji nosi naslov crkvenog zakonika. Tu su predviđene razne kazne, prema težini krivnje, od upozorenja do suspenzije. Za Kanon 127 nisu predviđene specijalne ili možda samo najteže kazne, već je prepušteno odluci biskupa da primjeni onu kaznu koja odgovara težini prekršaja.

Kako onda objašnjavate činjenicu da “Deklaracija” ne upozorava svećenike na tu opću mogućnost kažnjavanja, već ih isključivo upozorava na najteže kazne koje predviđa s jedne strane moralna nauka /spas duše/ i s druge strane Kanon /svećeničko djelovanje/?

Ovdje smo upozorili na zadnje granice kazne do kojih možemo ići. Smatram, da je to običaj da se upozorava uvijek na najvišu granicu kazne.

Nije li u tome pasusu izraženo da su potpisnici “Deklaracije” riješeni da primjene upravo najteže kazne za sudjelovanje u radu inicijativnih odbora?

To nije bila namjera moja, a za druge potpisnike ne znam. Ja ne mogu odgovarati zato, ako bi netko drugi izvlačio druge zaključke. Svaki svećenik može doći i razgovarati sa mnom kao biskupom po tome. Ni pošto ne mislim da bi time bio vršen pritisak na svećenike. Predočeno mi je da odluka “Non licet” kvalificira nagovaranje jednog svećenika po drugom kao moralni pritisak. Na ovo izjavljujem da se o tome ne želim izjasniti, jer se ovdje radi samo o “Deklaraciji”, dok sam ja “Non licet” povukao. Iako sam ja upozorio svećenike da mogu prema njima u pitanju svećeničkih udruženja primijeniti najteže kazne, ostajem kod toga da to nije bio nikakav pritisak s moje strane.

Saslušanje se prekida i nastavak određuje istog dana u 17 sati dana 12. III. 1953. godine u istim prostorijama.

Dovršeno.

Okrivljeni:
Stjepan Bäuerlein [v. r.]

Nastavak zapisnika u 17 sati dana 12. III. 1953. god. u istim prostorijama.

Prisutni isti.

Na osnovu čega zaključujete da se Kanon 127 odnosi na staleška svećenička udruženja?

Cijeli život svećenika, koji je kao svećenik hijerarhijski povezan i obvezao se na poslušnost i poštovanje, potpada pod disciplinu svog biskupa. Svećenik je u svim pitanjima ovisan od biskupa. To

je sve propisano u nizu kanona koji reguliraju cjelokupni život svećenika. Kanoni nigdje ne spominju izričito staleško svećeničko udruženje, međutim, ja analogijom to izvodim iz naprijed spomenutih kanona. Osim materijalnih pitanja, koji su momentalno u centru interesa postoje i duhovna pitanja svećeničkog staleža, a o njima biskup treba da vodi računa. Ta strana života svećenika jeste pod disciplinom biskupa.

Na osnovu Vašeg upravo iznijetog stanovišta mogli bi Vi pod disciplinu biskupa podvrći i takva pitanja života i djelatnosti svećenika, kao što je pripadanje Narodnoj fronti, Crvenom križu ili bilo kojoj drugoj organizaciji. Izvolite se izjasniti, gdje leži granica do koje Vi analogijom iz kanonskih propisa možete vršiti disciplinsku vlast nad svećenicima.

Ako bi ja zadirao u pitanja, u koje nemam prava zadirati, svaki svećenik može rekurirati [uložiti priziv] i treba da rekurira na višu crkvenu vlast, u ovom slučaju na Svetu Stolicu. Budući da ta pitanja nisu izričito riješena u Kanonu ja tu imam široku vlast.

Da li crkveni zakon dopušta analogiju u tumačenju svojih propisa?

Ne znam da li izričito dopušta analogiju. Međutim budući da crkveni zakon nije mogao predvidjeti sve slučajeve koji mogu nastati u životu to smatram da biskup može analogijom da primjeni prema svojoj razboritosti propise crkvenog zakona.

Da li Vam je poznato da je crkveni zakon statuirao načelo “nulla poena sine lege” [nema kazne bez zakona]?

Nije mi poznato da li je to načelo izričito statuirano u crkvenom zakonu. Iz Kanona 222 izvodim mogućnost da zakoniti poglavar može izreći kaznu iako kazna nije statuirana za konkretni slučaj.

U toku saslušanja izjavili ste da je Vama kao jedini motiv donošenja “Deklaracije” bio pred očima upozorenje. Da li Vam je poznato, koji su motivi rukovodili ostale potpisnike pri donošenju “Deklaracije”?

Nije mi poznato koji su motivi rukovodili druge potpisnike, jer o tome nisam ni s kime razgovarao. Izričito naglašujem da sa dr. Bukatkom nisam razgovarao o tome koji su motivi za donošenje “Deklaracije” rukovodili njega, i ostale potpisnike. Dr. Bukatko rekao mi je, kada me je posjetio sa tekstom “Deklaracije”, da su taj tekst već potpisali dr. Salis, dr. Burić i on sam. Iz samog teksta “Deklaracije” meni se nije pojavila nikakva sumnja, da bi ostali potpisnici mogli imati neke druge motive, nego li ja, pa tako dr. Bukatka o tome nisam ništa ni pitao. Predočeno mi je da su ostali potpisnici imali i druge motive pri donošenju “Deklaracije”, što proizlazi iz njihovih zapisničkih saslušanja. Tako mi je predočeno da je dr. Burić izjavio na str. 7. zapisničkog saslušanja od 9. III. 1953. god. da je “Deklaracijom” htio statuirati zabranu osnivanja i rada inicijativnih odbora. Isto tako mi je predočeno da je dr. Salis na str. 2. svog zapisničkog saslušanja od 9. III. 1953. godine izjavio da je donošenjem “Deklaracije” htio između ostalog izraziti neslaganje svoje i Episkopata sa tekstom Nacrta zakona o položaju vjerskih zajednica. Na ovo izjavljujem slijedeće. Od takovih izjava i od takovih motiva izričito se ogradjujem. Motiv koji je naveo dr. Salis po mom shvaćanju nikako ne spada u okvir pitanja zbog kojih je donijeta “Deklaracija”.

O čemu ste sve, u vezi sa “Deklaracijom” razgovarali sa dr. Bukatkom prilikom njegove posjete Djakovu?

Dr. Bukatko donio mi je tekst “Deklaracije” i saopćio mi je, da su ostala tri biskupa već potpisala taj tekst. Ne sjećam se daljnjih detalja iz razgovora o “Deklaraciji”. Na posebno pitanje izjavljujem da se ne sjećam da li je bilo razgovora o tome kako bi vlast mogla reagirati na “Deklaraciju”.

Izvolite izložiti način na koji je otpremljena “Deklaracija” Vašim svećenicima izvan Djakova?

“Deklaracija” je otpremljena poštom. Pisma su bačena na poštu u Zagrebu. Ja nisam slao specijalno osobu da ih baci na poštu, već sam znajući da časne sestre iz ovdašnjeg samostan često putuju u Zagreb po poslu, zamolio poglavaricu samostana časnu sestru Amadeu, da pošalje po prvoj sestri koja bude išla pisma u Zagreb. Ovo sam učinio zato, jer nemam povjerenja u djakovačku poštu. U nekoliko navrata ustanovio sam da pošta nije uredno otpremana na naslovnike. Ja nisam ništa dalje pitao koja sestra je

nosila poštu u Zagreb i gdje je ona stvarno bacila pismo na poštu. Ne sjećam se, da bi sa dr. Bukatkom razgovarao o načinu otpreme “Deklaracije” svećenicima. Napominjem da sam već u nekoliko slučajeva znao na isti način poslati našu poštu.

Da li je dr. Bukatko razgovarao o “Deklaraciji” sa dr. Akšamovićem?

Meni o tome nije ništa poznato. Dr. Bukatko bio je na samo sa dr. Akšamovićem, a da li su tada razgovarali o “Deklaraciji”, nije mi poznato. Dr. Akšamović nije sa mnom razgovarao o “Deklaraciji” prije nego što mu je ona uručena. Njemu je “Deklaraciju” uručio moj kancelar kanonik [Rudolf] Šverer. Ja prije tog uručjenja nisam dr. Akšamoviću govorio ništa o “Deklaraciji”. Nisam se o “Deklaraciji” htio s njime konzultirati, jer smatram da on ne očekuje ovakove konzultacije i da bi mu možda bilo teško dati svoje mišljenje. Za vrijeme posjeta dr. Bukatka mi smo zajedno večerali sa dr. Akšamovićem i drugim duhovnim licima i tada o “Deklaraciji” kao službenom poslu nije bilo govora. Dr. Bukatko otišao je odavle na beogradski voz. Pretpostavljao sam da ide dr. [Josipu] Ujčiću [beogradskom nadbiskupu], ali mi on ništa nije o tome rekao, a niti sam ga ja pitao.

Da li ste iz načina na koji ste Vi otpremili “Deklaracije”, zatim iz načina na koji su ostali potpisnici “Deklaracije” ovu otpremali, a koji Vam je sada predložen, zatim iz činjenice da ste na osnovu iskustva s odlukom “Non licet” prema vlastitoj izjavi točno prebrojavali primjerke “Deklaracije” može steći utisak, da se radi o jednoj unaprijed dogovorenoj i planiranoj akciji sa pretpostavkom, da će vlast reagirati na donošenje “Deklaracije” čim sazna za ovu?

Takav zaključak, što se tiče mojih intencija, ne bi bio opravdan. Uostalom stanoviti oprez uvijek je na mjestu.

Budući da Vi čvrsto stojite na stanovištu “Deklaracije” i da ne želite da je povučete izvolite izložiti, što Vas je rukovodilo, da se kod dr. Bukatka telegrafski raspitate da li je on stvarno i u kakvoj formi povukao “Deklaraciju”?

Budući da sam pretpostavljao da se svi potpisnici “Deklaracije” saslušavaju u isto vrijeme, a budući da mi je ovdje predložen zapisnik prema kome je dr. Bukatko povukao “Deklaraciju”, to sam htio provjeriti je li to zaista autentičan zapisnik. Poričem da bi time imao namjeru obavijestiti dr. Bukatka da se mene sada preslušava po pitanju “Deklaracije”. Da sam znao da je dr. Bukatko saslušan prije mene, ne bi smatrao potrebnim provjeravati autentičnost zapisnika. Kad mi je predložen zapisnik dr. Bukatka nisam se sjetio da pogledam datum kada je on saslušan.

Na biskupskoj konferenciji, održanoj koncem septembra 1952. godine u Zagrebu, donijeta je među inim i jedna zajednička pretstavka Episkopata upućena maršalu [Josipu Brozu] Titu.²³⁸ Da li Vam je poznato da se ta pretstavka širi u inostranstvu kao propagandni materijal protiv naše vlasti, a isto tako da se u zemlji, a konkretno i u Vašoj biskupiji, preko izvjesnih svećenika širi takodjer kao povjerljivi agitacioni materijal naše vlasti?

Nije mi poznato ni za inozemstvo, a ni za našu zemlju, a pogotovo ne za moju biskupiju. Ne samo da ne znam da bi pojedini svećenici imali primjerke te pretstavke, već o tome nisam ništa ni naćuo. Ja sam imadem jednu kopiju te pretstavke, a nisam nikome od svojih svećenika uručio niti jedan primjerak, niti sam je dao prepisivati, a niti mi je poznato da bi oni od koje treće osobe dobili tekst pretstavke.

Saslušanje se prekida, pa se određuje nastavak za sutra 13. III. 1953. godine u 10 sati u istim prostorijama.

Dovršeno.

Okrivljeni:
Stjepan Bäuerlein

²³⁸ Pretstavka je u cijelosti objavljena u M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), 276.

Iako se u prethodnom zapisniku navodi da će saslušanje biti nastavljeno 13. ožujka 1953. godine, u arhivskim spisima nema spisa s navedenim nadnevkom, pa nam nije poznato je li saslušanje tog nadnevka održano ili nije te ako nije, zašto nije. Sljedeći zapisnik nosi nadnevak 20. svibnja 1953. i u cijelosti slovi:

Saslušanje nastavljeno 20. V. 1953. godine u 13 sati.

Prisutni:

Javni tužilac: Beber Augustin

Zapisničar: Domijan Zdenka

Da li je vama saopćeno da se ne smijete bez odobrenja Javnog tužništva udaljavati iz stalnog mjesta boravišta t. j. Djakova i kakovu ste usmenu obavezu dali?

Usmeno mi je saopćeno po gosp. javnom tužiocu i ja sam primio do znanja. Pismeno rješenje nisam primio.

Da li ste se vi u vremenu od kada je vama saopćeno da se ne udaljavate iz stalnog mjesta boravišta do danas udaljavali, te da li ste o tome koga obavijestili odnosno tražili odobrenje da se smijete udaljiti?

Jedanputa sam bio službeno u Zagrebu. Nisam se nikome javljao, niti sam za put tražio odobrenje, jer sam smatrao da za ograničenje slobode koja je i ustavom zajamčena i prva i najveća sloboda svakoga čovjeka, moram dobiti pismeno rješenje na temelju kojega bi se mogao pritužiti na više nadležstvo.

Izvolite odgovoriti da li ste se vi "primanjem na znanje" obaveze zaista ovu obavezu i prihvatili?

Time što sam primio do znanja mislim da po svim uzusima bilo kojega sudskog postupka mora biti sve pismeno konstatirano bilo u zapisniku bilo u kojem rješenju, a u mom slučaju nigdje nisam nikakvu pismenu obavezu dao, pa prema tome ovu obavezu nisam ni izvršio.

Temeljem člana 136. Zakona o krivičnom postupku određuje vam se da dadete obavezu da nećete bez odobrenja javnog tužioca napustiti vaše stalno mjesto boravka i da se nećete kriti. Ujedno vam se skreće pažnja da se protiv vas može narediti pritvor odnosno istražni zatvor, ako ovu obavezu prekršite.

Ovim naredjenjem prema tom moram se smatrati konfiniranim i prisiljen sam da plan koji sam po službenoj mojoj dužnosti napravio za dijeljenje Sv. Krizme u 40 župa biskupije otkazem i objavim vjernicima naredjenje koje mi je dano i kojeg se moram pod prijetnjom pritvora ili istražnog zatvora pridržavati. Pod prinudom Zakona o krivičnom postupku čl. 136. moram dati obavezu da ću se istoga člana pridržavati i dajem.

Sa ovom prinudnom mjerom vama se ne sprječava vršenje vaših dužnosti, već Zakon o krivičnom postupku traži da se vi kao okrivljeni morate javljati isljednom organu odnosno javnom tužiocu kuda se krećete kako bi se znalo gdje se nalazite u slučaju potrebe isledjenja koje se protiv vas vodi kod ovog tužništva, te je neshvatljiva vaša prijetnja da ćete o tome obavijestiti vjernike, te otkazati vršenje krizme na području vaše biskupije, jer navedeni čl. ZKP-a o tome uopće ne govori? Izvolite objasniti šta vas rukovodi da dajete takovu izjavu?

Ja ne mogu i neću tražiti dozvolu kretanja, jer nisam siguran ni jednoga momenta kad bih mogao biti pozvan na daljnje isljedjivanje, a moj put je tako organiziran da ga ne bih mogao prekidati.

Ako se vama dade odobrenje za vršenje vaših službenih dužnosti prema tome nema potrebe za prekidanje vašega službenog puta, pa prema tome otpada i taj razlog kog ste naveli?

U vršenju moje dužnosti želio bi biti potpuno slobodan a ako to nisam mene smeta a zato ću otkazati. Drugo ne bih imao šta da navedem po ovom predmetu.

Prekinuto dana 20. V. 1953. u 13,35 minuta.

Stjepan Bäuerlein v. r.

Navedene istrage nisu rezultirale nikakvim kaznenim postupkom, ponajprije zato što su komunističke vlasti pedesetih godina 20. stoljeća, posebice nakon prekida diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom u prosincu 1952., odlučile promijeniti taktiku prema Katoličkoj crkvi, ponajprije u smislu primjene represivnih mjera protiv biskupa i svećenika. Tako su i u ovoj prigodi procijenili da bi sudski progon biskupa Stjepana Bäuerleina, kao i još nekih biskupa više politički štetio nego koristio. Međutim sustavni politički pritisak prema pojedinim radikalnijim biskupima, kakvim su smatrali i biskupa Bäuerleina, nije prekidan, posebice u svezi sa svećeničkim udruženjima. Biskup Bäuerlein tako je ponovno saslušan kod javnog tužitelja u Osijeku 28. rujna 1955. godine, povodom njegove okružnice, kojom upozorava svećenstvo u svezi s objavom knjiga i časopisa bez njegova prethodnog odobrenja. Zapravo, vlastima ta okružnica vjerojatno ne bi ni predstavljala problem da se ona nije ponajprije odnosila na izdavačku djelatnost Staleškog svećeničkog udruženja, a iza koje je u pravilu stajala komunistička promidžba. Zapisnik o navedenom saslušanju biskupa Bäuerleina u cijelosti slovi:

ZAPISNIK

sastavljen na dan 28. IX. 1955. godine u uredu Javnog tužništva za grad i kotar Osijek.

Prisutni:

Javni tužilac: Veber Augustin

Zapisničar: Domjan Zdenka

Pristupa pozvani Bojerlajn [Bäuerlein] Stjepan, rođen 1905. u Babinoj Gredi, kotar slavonski Brod, sa stalnim boravkom u Djakovu, te nakon što je upoznat sa predmetom uredovanja izjavljuje:

1.) Da li ste izdali okružnicu br. 1294/55. iz kancelarije Biskupskog ordinarijata u Djakovu na latinskom jeziku u kojoj opominjete svećenike o propagiranju i izdavanju knjiga i drugih časopisa bez predhodne cenzure ordinarijata?

Odgovara istini, da sam navedenu okružnicu izdao iz kancelarije Biskupskog ordinarijata.

2.) Čime ste se rukovodili kad ste izdali navedenu okružnicu i na koje ste publikacije pri tome mislili?

Ja sam navedenu okružnicu izdao bez ikakvih uputa bilo usmenih bilo pismenih od bilo kojega moga višeg organa kao što sam izdavao i druge upute koje je normirao crkveni zakon. Ova opomena se odnosila na sve edicije, a koje su vjerske, odnosno dogmatsko moralno asketskog sadržaja, odnosno koje normira kanon naveden u mojoj okružnici.

3.) Da li kanoni 1385 i 1386 predviđaju kakove sankcije za ne pridržavanje istih, odnosno da li se svi teolozi slažu u tumačenju da je potrebno svaku publikaciju podvesti predhodnoj cenzuri, a koja se ne kosi sa vjerskim i moralnim propisima crkve?

Odnosni članovi ne predviđaju nikakove sankcije. Svi ortodoksni tumači crkvenih kanona moraju se po ovome složiti, jer su kanoni jasni i sve taksativno nabrajaju. Meni nije poznato da li su koji teolozi zauzeli drugo stanovište. Svi spisi moralno asketskog i dogmatskog sadržaja moraju se podvrći predhodnoj cenzuri, jer netko ipak mora prosuditi da li se protive ili ne protive zasadama katoličke vjere. Prema tome moraju se podvrći pod biskupsku cenzuru i takove publikacije, koje se ne protive načelima vjere i morala Rimokatoličke crkve, jer ih mora neko prosuditi da nisu protivne. Po načelu da niko ne može biti sudac u svojoj stvari (nemo index in propria causa). Oznaka cenzure mora biti vidljiva na publikaciji.

4.) Da li se biskupska cenzura odnosi na sve kalendare pa i zidne?

Na sve kalendare koje nose biljeg katoličko-dogmatsko moralno asketske sadržine odnosi se biskupska cenzura.

5.) Da li su vam bili poznati propisi čl. 162 KZ gde se kažnjava sprečavanje štampanja i rasparčavanja štampanih stvari?

Navedeni propis Krivičnog zakonika do sada mi nije bio poznat, već se sada ja s njime upoznajem.

6.) Da li ste upoznati sa izdavanjem kalendara "Danica", koju izdaje Udruženje svećenika, odnosno da li vas je tko upoznao kako sa samim izdavanjem tako i sa sadržajem istog i da li ste vi protivni izdavanju toga kalendara, kao i drugih publikacija, koje izdaju Udruženja svećenika?

Nisam upoznat sa izdavanjem, a niti sa sadržajem kalendara "Danica" koje izdaje Udruženje svećenika, a o tome me nije nitko ni obavijestio. Ne mogu izreći svoj sud, jer ne znam sadržaja.

7.) Ako u kalendaru nema nikakvih sastavaka koji su protivni vjerskim i moralnim načelima Katoličke crkve, da li ste i tada protivni izdavanju i rasparčavanju navedenih publikacija imajući u vidu propise čl. 162 KZ sa kojima sam vas sada upoznao?

Svoj sud moći ću dati samo onda kada prodje sadržaj dotične publikacije kroz cenzuru onoga ordinarijata, gdje se publikacija izdaje. U mojoj okružnici smatram da nisam povredio čl. 162 KZ, jer sam se pridržavao i crkvenih propisa, koji mi to izričito nalažu, a koje je propise priznao i Zakon o vjerskim zajednicama, a u okružnici sam izdao direktive samo općenito bez nabiranja pojedinih publikacija.

8.) Tko je ovlašten da tumači kanone iz crkvenog prava da li biskup ili neka posebna komisija?

Postoji posebna komisija koja tumači kanonsko pravo, odnosno smisao pojedinih kanona ukoliko dolazi do razilaženja mišljenja u sudovima o pojedinim kanonima. Biskup nema pravo da daje sud u razilaženju u sudovima povodom značenja pojedinih kanona ali deklarira one kanone koji su jasni. Po konkretnim kanonima 1385 i 1386 meni nije poznato, a niti sam bilo od koga čuo da je bilo razilaženja povodom tumačenja istih.

9.) U svojoj okružnici vi ste dali "savjet" da svećenici se pridržavaju kanonskog propisa navedenog u okružnici, te da li ste imali namjeru da primijenite kakove sankcije u slučaju ne pridržavanja te okružnice?

U mojoj okružnici ja sam dao savjet da se pridržavaju kanonskog prava, ali nisam propisao nikakove sankcije, a niti namjeravao da primenim kakove sankcije protiv svećenika, koji se ne budu pridržavali okružnice, jer to ne propisuju ni navedeni kanoni. Dotični "Monitum" (savjet) odnosi se samo na savjest svećenika.

10.) Da li možete vi izričito zabraniti po crkvenim propisima neku publikaciju, koja je već štampana i rasparčana da se ista zabrani dalje rasparčavati, ako se protivi propisima Rkt. crkve, vjere i morala?

Mogao bih na području svoje dijaceze, a koja se rasparčava po svećeničkom staležu.

11.) Publikacija, odnosno časopis "Dobri pastir"²³⁹ iz Sarajeva izlazi bez cenzure (koliko sam obaviješten) Biskupskog ordinarijata u Sarajevu, da li ste protivni rasparčavanju toga časopisa na području vaše biskupije, i ako taj časopis tretira vjerska i moralna pitanja?

Ne mogu se o tome izjasniti, jer ne znam, da li je isti časopis prošao kroz cenzuru Biskupskog ordinarijata u Sarajevu, ali znadem da je zadnja publikacija imala cenzuru, odnosno oznaku cenzure Biskupskog ordinarijata ([Karlo] Nola [-] Duhovni nagovori za svećeničke rekolekcije), a to je bila publikacija izdana od Udruženja svećenika.

12.) Da li ste voljni povući vašu okružnicu broj 1294/55. a koja se protivi čl. 162 KZ, obzirom da iz nje proizlazi da se ne smiju rasparčavati nikakove publikacije od Udruženja svećenika, iako se navedene publikacije ne bi protivile [stavovima] rkt. crkve o vjeri i moralu?

Moju okružnicu ne mogu i nisam vlastan povući, jer je ona deklaracija samo crkvenih kanona i općenito stilizirana. I opet naglašujem da mislim da se ne protivi čl. 162 KZ, jer nije protupravna,

²³⁹ Radi se o časopisu u izdanju Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine.

uzeta je iz zakonika Katoličke crkve, koji je priznat Zakonom o vjerskim zajednicama. Međutim, meni je jasno da oni propisi iz zakonika Katoličke crkve nisu priznati koji se protive pozitivnim propisima Narodne vlasti.

13.) Da li imate još što god da iznesete?

Nemam ništa.

Dovršeno.

Okrivljeni:
Stjepan Bojerlajn v. r.

2. Biskup Stjepan Bäuerlein kao predmet istrage i svjedok u sudskom postupku protiv profesora i bogoslova Đakovačkog sjemeništa 1959./1960. godine

U ovoj knjizi u poglavlju “Suđenje svećenicima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa” opisali smo i pojasnili problematiku u svezi s navedenim suđenjem. U knjizi *U ime naroda! Sudski proces profesorima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1959./1960.*, koju je priredio Stjepan Sršan, objavljena je većina dokumenata u svezi s navedenim sudskim postupkom. Međutim nisu objavljeni iskazi osumnjičenika dani tijekom studenog i prosinca 1959. u istražnom postupku, kao ni iskaz biskupa Bäuerleina dan u istrazi u svojstvu svjedoka. U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u gradivu RSUP-a SRH Službe državne sigurnosti²⁴⁰, u spisu o biskupu Bäuerleinu nalaze se izvadci iz zapisnika o saslušanju svjedoka i osumnjičenika u navedenom postupku, tj. oni dijelovi iskaza u kojima oni govore o biskupu Bäuerleinu, očito s ciljem da se, ako zatreba i njega izvede pred sud. No, kako se od toga, očito zbog političke procjene da bi to bilo politički štetno, odustalo, biskup je saslušan u svojstvu svjedoka te se zapisnici o njegovu svjedočenju ondje nalaze u cijelosti. S obzirom na to da se navedeni dijelovi iskaza svjedoka i osumnjičenika tiču biskupa osobno, donosimo ih ovdje, a ne u kasnijim poglavljima koja se tiču davatelja tih iskaza. Ovdje donosimo i spomenute iskaze biskupa Bäuerleina u svojstvu svjedoka:

Dosije br. 396

Red. br. popisa spisa: 70

Bäuerlein Stjepan

Izvod iz zapisnika o saslušanju **Bajić Ante**.

Strana 1, 2 i 3.

Ovaj duh prema narodnoj vlasti kao i nacionalni duh u Đakovačkoj biskupiji bio je razvijen i prije mog dolaska u Đakovo. To sam opazio ubrzo iza svog dolaska. Taj se odnos na primer vidi iz jednog detalja kada je trebalo ići na glasanje, ali ne znam koje je godine to bilo prije mog dolaska, bogoslovi su pitali za mišljenje tadašnjih duhovnika Bäuerleina i kako on nije išao na glasanje, tako nisu i drugi bogoslovi. Ne znam da li je on njima rekao da ne idu na glasanje, samo je njegov primjer potakao i druge. To je meni pripovijedao Viktor Šifner, sada župnik u Deževicama kod Kreševa.

31. svibnja 1954. godine ili 1955. godine prvi put u Katoličkoj crkvi proslavljen je blagdan Marije Kraljice. Koliko se sjećam da je radnju s idejom Marija kraljica svega svijeta obradio Boško Radijelović, a ideju Marija kraljica hrvatskog naroda obradio sam ja u zbornoj deklamaciji pod naslovom “Pod

²⁴⁰ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 6.

Marijinu zastavu". Deklamaciju su izvodili koliko se sjećam devetorica bogoslova. Ideja je bila ova: Marija je bila kraljica Hrvatske u vrijeme njezine najveće slave, u vrijeme borbe s Turcima, neka bude ona kraljica Hrvatske i hrvatskog naroda i danas. Hrvatska je predstavljena kao srušena država, t. j. Hrvatska ne postoji danas kao samostalna država. Glavni uzrok njezina rušenja jeste današnji poredak. U deklamaciji iznesena je i ova misao, da bi iz Hrvatske trebalo izbaciti bezboštvo, a čini mi se da sam to nazvao "zloba nevjere". Hrvatska je zastupljena sa svim njezinim integralnim dijelovima, a izgrađena na taj način da Marija treba vladati nad Hrvatskom počev od mora pa do Bačke. Na kraju deklamacije bila je i zakletva u kojoj je izraženo da bi i bogoslovi trebali raditi zajedno s Marijom na dizanju Hrvatske iz ruševina.

Mislim da je to bilo 1955. godine na blagdan Bezgrešnog začeca 8. prosinca imao sam jednu radnju u vezi s tim blagdanom, gdje sam spomenuo "gvozdena zavjesa". Ovaj pojam mi smo podrazumijevali tako, da je Jugoslavija kao i ostale komunističke zemlje pod gvozdenom zavjesom, t. j. da nemaju potpunu slobodu vjere. Radnju je pregledao biskup Bäuerlein i tom prilikom precrtao je riječ "jugoslovenska domovina". Ne znam da li je dometnuo išta na mjesto te riječi.

Mogu reći da ni jednu radnju na akademiji nisam pročitao, a da je nije netko od poglavara pregledao, redovito sam nosio na pregled dr. [Marinku] Prepuniću, Ćiriliku Kosu i biskupu Bäuerleinu.

Strana 7

Već sam napomenuo da je stav poglavara prema aktivnosti naše grupe, bolje reći pojedinaca bio pomirljiv, pa je i to jedan od uzroka da smo se mi oslobodili u neprijateljskoj aktivnosti. Ovo potkrepljuju činjenice da su poglavari kao biskup Bäuerlein zatim spirituali Kos Ćiril i prefekt Marinko Prepunić pregledavali naše radnje za akademije i sekcije, ali nisu stavljali nikakove primedbe koje bi nas upozoravale da se sa neprijateljskim radom treba prekinuti i da ga oni ne dozvoljavaju. Za sebe mogu reći da meni nikada niko nije od poglavara stavio primedbu na moju aktivnost i na moja nacionalna shvatanja. Jedino mogu reći, da je prema meni prijateljski stav za cijelo vrijeme mog boravka u bogosloviji zauzimao dr. Prepunić Marinko. Sjećam se da sam Prepunića posjetio prilikom mog odlaska iz bogoslovije, ali što je bilo u razgovoru sa njim ne mogu se više sjetiti. Prepunića sam uvijek cijenio kao dobrog čovjeka.

Strana 10, 11 i 12

Bäuerlein Stjepana upoznao sam prigodom svog dolaska u bogosloviju 1951. godine i kao biskupa i kao rektora. Na početku svake godine koliko se sjećam pozivao nas je u svom nagovoru na mučeništvo u našem budućem radu. Govorio je također da moramo svojim znanjem usavršavati se kako bi mogli odgovoriti svim problemima pastve. Spominjao je u svojim nagovorima moderno bezboštvo. Pod modernim bezboštvom podrazumijevali smo komunizam.

Na predavanjima iz arheologije posebno je tumačio staru hrvatsku umjetnost i govori je, da nema lepših ukrasa u crkvi od hrvatskog tropleta. Mi moramo raditi u hrvatskom narodu ističavši da je i on Hrvat.

1955. godine napisao sam radnju za Bezgrešno začeca i biskup Bäuerlein je pregledao i precrtao je riječ "jugoslovenska". To je ona radnja gdje se spominje gvozdena zavjesa, a s tim u vezi putovanje fatimske Gospe po svijetu i dolazak na austrijsku granicu odakle nije mogla u Jugoslaviju zbog gvozdenih zavjese.

Ja sam često odlazio u biskupski dvor i u pojedinim prilikama razgovarao sam sa biskupom Bäuerleinom. Sjećam se još dobro da mi lično, a i ostalim bogoslovima nije bilo jasno kako da jedan broj katoličkih biskupa je išao u posjetu predsjedniku [Josipu Brozu] Titu. U vezi s tim ne znam kako je došlo do razgovora sa biskupom Bäuerleinom, ali se sjećam da je on rekao kako se "mi" ne možemo pomiriti sa vlastima, jer nema potpune slobode vjere. Datuma se ne sjećam kada je to bilo.

U više navrata razgovarao sam sa biskupom Bäuerleinom o Udruženju katoličkih svećenika. On je rekao da je to jedan vid kompromisa sa komunistima i da on to osudjuje. Tom prilikom ispričao sam

biskupu da vrhbosanski biskup [Marko] Alaupović jednako gleda na one svećenika koji se nalaze u Udruženju i izvan.

Studenog 1956. godine kao kapelan eskurent²⁴¹ bio sam određen da ispomažem župniku Pavlu Matijeвиću u župi Osijek III. Prije odlaska u Osijek pozvao me je biskup Bäuerlein i upozorio me na to da je Matijeвиć član Udruženja katoličkih svećenika i da pazim što ću govoriti pred njim, a isto tako da biskupu po povratku iz Osijeka referišem što je Matijeвиć izjavio o njemu i ostalima. Ja sam izvršio naredjenje biskupa Bäuerleina, rekao sam mu da Matijeвиć osudjuje stav njegov u odnosu na svećenike koji se nalaze u Udruženju, a na to sam dobio odgovor, da tim svećenicima tako i treba. Isto tako poznato mi je iz pričanja Jemrić Ivica, kapelana u Osijeku III., da mu je Bäuerlein prilikom odlaska u tu župu također dao upozorenje koje se odnosi na Matijeвиća kao i meni.

Nakon što sam dobio prvo pismo od kardinala Stepinca isto sam odnio biskupu Bäuerleinu da pročita. Tom prilikom poveo se razgovor o kardinalu između nas dvojice i sjećam se da je Bäuerlein rekao u tom smislu, da je Stepinac nepravilno osuđen. Da li je bilo još nešto u vezi Stepinca i da li sam drugo pismo pokazao, to se više ne sjećam.

Prilikom mojih odlazaka odnosno povratka sa školskih raspusta odlazio sam kod biskupa Bäuerleina i tada se obično poveo razgovor između njega i mene. On bi me obično pitao kakvo je vjersko stanje u mojem selu, da li ima komunisti, kako je narod zadovoljan, kako gleda na današnju vlast obzirom na velike poreze. Interesirao se za katoličko Udruženje, odnosno udruženja katoličkih svećenika. Ja sam mu točno govorio kakova je stvarna situacija kod nas.

Bäuerleina je također zanimalo koliko je naroda izginulo 1945. godine, zatim koliko je svećenika u mom kraju u Udruženju a posebno vanjskih svećenika. Osudjivao je stav i jednako tretiranje svećenika koji su u Udruženju sa onima koji nisu po biskupu Alaupoviću. Ja sam mu pričao kako mi je poznato da predstavnici vlasti dolaze na sjednice Udruženja i da se svećenici druže sa službenicima UDB-e. interesirao se također o odnosu franjevacu prema nama vanjskim svećenicima.

U ožujku 1958. godine sa župnikom Matom Bičvićem iz Obara posjetio sam biskupa Bäuerleina. Postavio mi je razna pitanja, a između ostalog i to kakovo je stanje u mojoj župi (Jelaška), da li mi smetaju komunisti, ispravljam koliko ima komunisti. Iznio sam mu situaciju po pitanju odobrenja za gradnju crkve od strane biskupa.

U kolovozu 1958. godine ponovo sam bio na duhovnim vježbama u Djakovu, i pripovijedao sam biskupu Bäuerleinu na kakve teškoće nailazim u vezi dobivanja građevinske dozvole. Detaljno sam ga obavijestio kako sam išao od instance do instance, ali da nisam nailazio na razumijevanje, no on je na to moje izlaganje samo slegao ramenima a moguće da mi je i nešto rekao, no ne sjećam se.

Lipnja mjeseca 1959. godine pisao sam jedno pismo biskupu u kojem sam ga zamolio, da mi da dozvolu za prikupljanje priloga po župama u vezi sa izgradnjom crkve u Jelaškama. U pismu između ostaloga naveo samu mu, da sam osuđen na zatvor i da sam od nekih svećenika, mislim Bulata i Kolića čuo da će bogoslovija u Djakovu biti zatvorena po organima vlasti. Na to pismo dobio sam odgovor od biskupa s tim da mogu prikupljati priloge, ali odgovore na druga pitanja koja sam u tom pismu postavio nisam dobi. To pismo biskupu poslao sam po Jozi Katičiću, koji je u to vrijeme bio poslan po meni u Djakovo radi nabavke misnog vina.

Biskupu sam također redovito čestitao Božić i Uskrs kao i ostalim nekim poglavarima u bogosloviji.

Na jednom predavanju odnosno iza istog, biskup Bäuerlein spomenuo je mađarskog kardinala Mindsentija²⁴² i u svojoj izjavi spomenuo kako odobrava njegovo oslobođenje.

Po završetku mojih studija i kada sam postao mladomisnikom i prije toga upozoravao me je da budem hrabar i da ostanem vjeran svojim idejama.

²⁴¹ Radi se o osobi koja uz svoju stalnu službu, obavlja privremeno i službu kapelana na nekoj župi i sl.

²⁴² Jozsef Mindszenty, mađarski kardinal, osuđen i zatvoren od komunističkih vlasti.

Sa biskupom Bäuerleinom nikada nisam otvoreno govorio o mojim nacionalističkim pogledima i o mom stavu, barem se ne sjećam toga, no prema mojoj aktivnosti koju sam provodjao u bogosloviji on je mogao zaključiti tko sam i kakav sam.

Početkom srpnja 1956.godine služio sam misu u Bjeljini, jednu za njega kao biskupa konsekratora, a drugu za hrvatski narod i to sam mu rekao i on je to odobrio.

Toliko sam mogao reći o Bäuerleinu i mojim susretima kao i razgovorima s njim. U sjećanju mi je ostala još jedna njegova egzorta svećenicima na veliki četvrtak, koliko se sjećam 1955. godine. U toj egzorti govorilo se o Petru i Judi a s tim se htjelo prikazati revnost jednog svećenika i mlakost drugih svećenika. Ja tu egzortu Bäuerleinovu posjedujem i ona se nalazi među ostalim zaplijenjenim stvarima kod organa SUP-a Sarajevo.

Izvod iz zapisnika o saslušanju **Marka Baotića**.

Strana 2

Godine 1957. za vrijeme ferija teolozi sarajevske bogoslovije boravili su u Livnu i to: Kaić Damir (fra Trpimir), Kasalo Ivo i Vrgoč Slavko. Poslije njihovog povratka sa ferija sjećam se da je jednom prilikom netko od njih dobio pismo i na osnovu tog pisma poveo se razgovor o boravku na ferijama i njihovom kontaktu sa Grabovac Mladenom, bogoslovom Djakovačke bogoslovije. Između ostalog u razgovoru je spomenuto kako je Grabovac Mladen pred njima iznio stav Bäuerleina prema vlastima i da je Grabovac rekao tom prilikom, da je Bäuerlein nepopustljiv i da ne će koraka ustupiti. Osim toga da im je Grabovac pričao kako Bäuerlein ne dozvoljava da bogoslovi čitaju "Dobri pastir" – časopis i kalendar, ali da ipak neki od bogoslova ilegalno unašaju "Dobri pastir" u bogosloviju.

Izvod iz zapisnika o saslušanju **Prepunić dr. Marinka**.

Strana 26

O odgojnom sistemu u bogosloviji razgovarao sam u više navrata sa dr. [Ivanom] Rogićem, dr. [Silvester] Kišom i [Ilija] Živkovićem. Zajedno smo diskutirali i negodovali povodom zavedenog sistema od strane rektora bogoslovije. Nismo odobrali to da pojedini bogoslovi mimo poglavara odlaze direktno rektoru i lažno prikazuju stanje u bogosloviji, a to je sve skupa na nas nepovoljno djelovalo. Činjenica je i to da je dr. Rogić odmah po Bäuerleinovu imenovanju za biskupa podnio ostavku na dužnost rektora, a kasnije je to učinio i dr. Živković na dužnost zamjenika rektora. Od tada biskup Bäuerlein je sam rektor, a vicerektora poslije Živkovića više nije bilo. Moja reakcija i navodi u pismenim predstavkama nisu samo odisali iz ličnog stava prema biskupu, nego sam u njima mislio reći i to, da se ne slažem ni sam izvjesnim nacionalističkim istupima pojedinih bogoslova u bogosloviji. Istina, tu misao nisam otvoreno izrazio, ali sam ipak pod cjelokupnim odgojnim sistemom i to podrazumijevao. Mislim da se takav moj stav može vidjeti i po tome što sam i Bajić Antu upozoravao na njegovo preveliko nacionalno isticanje hrvatstva, a isto tako i iz mog reagiranja kada mi je dr. Kiš spomenuo akademiju na kojoj je Bajić opet istupao u nacionalnom duhu.

Izvod iz zapisnika o saslušanju **Šokčević Petra**.

Strana 14 i 15

1955. godine 22. rujna prije nego što ću ja otići na otsluženje vojnog roka t. j. bio školski raspust. Iz naše bogoslovije je ovom prilikom bilo nas sedam koji smo trebali ići u Armiju. Toga dana pošto smo iz Djakova trebali krenuti u Armiju na večer nam je biskup Bäuerlein u kapelici održao predavanje u vidu propovjedi kako bi mi trebali biti za vrijeme našeg boravka u JNA. Sjećam se nekih detalja iz njegovog govora, što mi je ostalo uspomeni, gdje je biskup Bäuerlein rekao, da za vrijeme našeg boravka trebamo sačuvati vjeru i da moramo znati da ćemo tamo doći u jednu veću sredinu ljudi između kojih imade takovih, koji ne vjeruju i da kod toga vodimo računa da sačuvamo vjeru. Moje je mišljenje, da je

biskup Bäuerlein to nama govorio zbog toga što je bilo ranije takovih koji su za vrijeme boravka u JNA napustili bogosloviju i davali u štampi svoje izjave, da se odriču vjere i zvanja.

Strana 27

Jednom je na predavanju naš preuzvišeni biskup rekao jednom bogoslovu: "Zar si ti Srbin." Budući da je bogoslov rekao "italijanski" mjesto talijanski, što je po hrvatskom dialektu. Time je naš biskup pokazao svoje hrvatstvo. Inače ne znam da bi se on igdje ispoljavao, a pogotovo da bi druge na to poticao, jer mi je poznato od bogoslova Petek Antuna, da se na akademijama klonemo svakog nacionalizma što naš biskup drži, da se i svagdje drugdje to izbjegava kako znamo iz atmosfere u kojoj živimo s njime. Stoga mislim da on to nije trebao službeno naglašavati. Za njega držim da je najmanje istupao radi svoje biskupske službe i kako nam je poznato, da on nije rado gledan od današnjih vlasti (ne znam zbog čega) budući da je bio prije nekoliko godina na saslušanju.

Strana 29

Ja sam se nalazio na otsluženju vojnog roka u JNA od 25. IX. 1955. do 10. IX. 1957. godine. Vojsku sam služio kod V. P. 7350/23 u mjestu Surdulica i Leskovac, NR Srbija, kako sam već napred u zapisniku izjavio, da smo prije odlaska u JNA bili u kapelici sa biskupom svi mi bogoslovi koji smo odlazili u vojsku i da nam je ovom prilikom biskup Bäuerlein održao jedan govor, koji se odnosio uglavnom na naše ponašanje u vojsci i upozorenje da trebamo čuvati vjeru, voditi pri tome računa da ne pokolebamo u zvanju, jer da dolazimo u jednu veću sredinu gdje imade raznih ljudi koji bi eventualno pokušali da utječu na nas o napuštanju zvanja. Po povratku iz JNA od nas sedam bogoslova četvorica smo se povratili, a njih dvojica su napustili svoje zvanje. U tom vremenu još su bila ferija a mi pošto smo se došli prijaviti djakovačkom Vojnom odsjeku međusobno se nas četvorica dogovorili da otidemo se prijaviti biskupu Bäuerleinu kao što je to običaj, da se nakon dvije godine trebamo njemu prijaviti. Ovom prilikom biskup nas je primio i s nama se zadržao nešto oko sat vremena u razgovoru pa je bilo govora o sledećem.

Kada smo došli u biskupovu kancelariju on nas je vrlo srdačno primio, bilo je nekoliko upita kako smo i kako nam je bilo. Mi smo tada govorili da smo dobro prošli. Pojedini su se hvalili kako su imali neke privilegije, kako su bili u kancelariji a zatim smo iznijeli koliko je od nas bilo prositnih vojnika, da li nam je bila prenaporna služba i kako nas je zdravlje služilo. Ne mogu reći da je biskupa zanimalo naše naoružanje, razmještaj jedinica i ne sjećam se da je on u tome stavljao pitanja, već je nešto od toga usput spomenuto u našem pričanju kako je nama lično bilo. Znam da smo govorili kako za vrijeme našeg službovanja nije uglavnom bilo nekog službenog nagovaranja i inzistiranja na tome da ostavimo svoju vjeru i svećeničko zvanje. Čini mi se jedino je [Mato] Mihić spominjao kako su ga oficiri veoma cijenili radi toga što je bio svagdje uzoran vojnik i kako su mu često govorili da je šteta što ide u takvu školu, te su mu prikazivali i misli obećavali mnogo sjajniju budućnost van sjemeništa, ali smo mu pričali kako su s nama mnogi oficiri debatirali o našem pozivu, te kako nas nikako nisu mogli razumeti niti shvatiti da mi imamo razloge i uvjerenje za svoj poziv. Stoga su budući da se nisu mogli staviti u naš položaj, stavljali su vrlo lake objekcije koje nisu drmale našim uvjerenjima. Zatim smo pričali o nekim zgodicama od kojih se ja sjećam, kako sam govorio o nekom podoficiru koji je malo oštro nastupio prema nekom vojniku – visokom činovniku, te se poslije izvinjavao. Zatim je [Josip] Varžić govorio o velikoj plaći oficira te kako njegov kapetan to ne troši, nego si nabavlja stvari i namještaj. Sjećam se da biskup nije na to davao neke komentare osim na spomenutu visinu plaće toga kapetana, što je rekao: "To je para." Zatim je bilo govora o sledećoj školskoj godini, jer su do sada već bile podnešene prijave za primitak novih bogoslova, zatim koji će u vojsku, koji su izašli te se više ne će vratiti u sjemenište, koliko nas ima osobito Djakovačke biskupije, budući da je do sada skoro uvijek bilo više bogoslova stranih biskupija. Još je sigurno bilo govora o tome čega se ja ne sjećam nekih detalja. Ne sjećam se da li je baš biskup stavljao pitanja o radu KPJ na suzbijanju svećeničkih zvanja u vojsci već smo mi to sami izlagali kako je prije nas bilo, a sada se pušta da svaki sam napušta svoje uvjerenje. Na koncu nam je govorio da sada odmorimo i da na određeni datum dodjemo i nastavimo dalje školu tamo gdje smo je ostavili prije

vojske. Ne sjećam se jer nam je baš on rekao da se sada ne prijavljuje ovdje u Djakovu nego da moramo ići u Osijek, te se tamo prijaviti. Ne znam da bi bilo nekih blagoslova tom zgodom, jer smo se mi vratili u svoju sredinu, dok se blagoslov i zaziv duha svetoga obavljao ubrzo na početku školske godine.

Izvod iz zapisnika o saslušanju **Gašo Hrvoje**.

Strana 4

U VBS Djakovo nalazim se od 1955. godine od jeseni i za cijelo to vrijeme bogoslovima je zabranjeno unošenje i čitanje svakodnevne štampe koja izlazi u našoj zemlji. Neke pismene zabrane nije bilo, ali se sjećam da je od strane rektora i prefekta više puta ovo isticano na konferencijama odnosno skupovima na kojima su bili svi bogoslovi. Na ovim konferencijama biskup Bäuerlein i prefekt Kopic Ivan govorili su nam da mi nemamo novaca za kupovinu dnevne štampe, zatim da su neki primjerci i nepoželjni za nas, kao na primjer "Vjesnik u srijedu", jer u njemu ima dosta pornografskih stvari, koje na nas bogoslove mogu samo negativno utjecati, što se tiče svećeničkog poziva kojeg smo mi odabrali. Koliko se sjećam prefekt Prepunić Marinko po neki puta takodjer je znao spomenuti kako je naša štampa nepoželjna za čitanje, a radi toga što objavljuje pojedine karikature u kojima se napada svećenstvo, prikazuje papu i biskupe deformiranog oblika, odnosno jako razvijene čime se želi istaći da oni ništa ne rade već samo sjede i dobro jedu i piju.

Strana 8

O gore spomenutoj temi o kojoj smo govorili na sedmoj stranici sjećam se takodjer da sam u kratkim crtama govorio i sa svojim rektorom prilikom dolaska u Djakovo. Naime, koliko sam mogao ustanoviti kroz ovih nekoliko godina što se nalazim u Djakovu naš rektor ima običaj kada se neki bogoslov vrati sa puta, da ga pita o svemu što je dotični doživljavao na svom putu, kakovih novosti ima u njegovom kraju, imali nešto posebno što bi mu mogao reći. Prema tome po gore spomenutoj temi ja sam takodjer njemu govorio, istina kratko ali mi ne pada na pamet što je on na sve to kazao.

Strana 15

Nastavni program i sve ostalo što sam napomenuo da se sprovodi u život u bogosloviji neminovno mora stvoriti ljude, koji će biti protivni današnjem društvenom uređenju. Ja smatram da odgovornost za sve ovo o čemu sam gore govorio snosi u prvom redu poglavarstveno osoblje a to je: biskup Bäuerlein Stjepan, te prefekt i tajnik škole Kopic Ivan, koji upravljaju cjelokupnim radom, programom i životom bogoslova na VBS u Djakovu. Sukrivcima za ovakav rad i program na bogoslovskoj školi u Djakovu ja smatram i profesore, koji su predavali pojedine predmete.

Strana 24

Na pitanje što mogu da kažem o čestitkama koje biskup upućuje bogoslovima povodom Uskrsa i Božića izjavljujem sledeće.

Redovito prilikom svake proslave Uskrsa i Božića imali smo zajednički svečani ručak u blagavaonici bogoslovije, na kojem ručku je uvijek bio prisutan biskup Bäuerlein, dok drugi poglavari nisu imali pristupa. Zbog čega ostali poglavari nisu imali pristupa na ovom svečanom ručku ja ne znam. Na ovim svečanostima biskup je uvijek prije ručka uputio svima nama zajedničku čestitku. Koliko se mogu sjetiti te čestitke izgledale su otprilike ovako: govorio je o tome da život svećenika nije danas ni u kojem pogledu ružičast. Biti danas svećenik znači biti spreman na sve pogrde i teškoće, na prezirno gledanje, jer život svećenika danas je veoma težak. Govorio je dalje da mi bogoslovi moramo biti ljudi koji će se izgraditi u duhu prvih kršćana, koji će sutra ako ustreba i svoje živote položiti za svećeničke pozive i naše ideale. Dalje je rekao, da moramo biti svjesni jer se crkva kod nas nalazi u teškom stanju i da još ne znamo što će nam budućnost donijeti. Možda ćemo se morati povući u katakombe XX. vijeka ali ništa za to. Istakao je da je naš zadatak borba za vjeru i da ne smijemo ni pred kime pokleknuti. Nama je savjetovao da ispitamo sami sebe po tim pitanjima i da vidimo kakav je naš stav u tome i da nastavimo dalje sa školovanjem. Rekao nam je da moramo biti svjesni ako je nekada krv mučenika bila sjeme novih

krišćana da to mora biti i danas. Sjećam se da je u tom smislu biskup nama govorio prošle godine za Božić i Uskrs, odnosno te su se misli povlačile kroz te njegove čestitke upućene bogoslovima.

Krajem svakog semestra odnosno školske godine biskup je sa bogoslovima nakon pročitanih ocjena imao zajednički sastanak u prostorijama aule na kojem također nisu bili prisutni ni profesori ni poglavari, kada je riječ imao biskup. Na tim sastancima osvrtao se biskup najprije na naše uspjehe tokom školske godine, a zatim nam je uputio savjete kako da se vladamo preko praznika kada nad nama ne će biti nikakove kontrole. Sjećam se da je znao govoriti o moralu među današnjom omladinom savjetujući nas da moramo biti svjesni u koje doba živimo i u kakvoj okolini ćemo se danas sutra nalaziti i raditi kao svećenici. Naglašavao je da je moral danas na vrlo niskom stupnju naročito na seksualnom području i da mi treba da budemo oni koji će svijetu pokazati da postoji od svega toga nešto ljepše i uzvišenije, te da se za to moramo boriti. Rekao je da su naše obitelji zatrovane i da su temelji bračnog života uzdrmani, naime da nema ljubavi do groba među bračnim drugovima, a to najbolje tvrde statistički podaci koji govore o razvodima brakova danas.

Strana 31

Sve sekcije u bogosloviji radile su još redovito kroz školsku godinu 1955/56. Na početku školske godine 1956/57. dokinute su sve sekcije u bogosloviji od strane rektora biskupa Bäuerleina. Rektor Stjepan Bäuerlein naredio je ondašnjem prefektu dr. Marinku Prepuniću da proglasi bogoslovima u blagavaonici i na prvoj svojoj konferenciji, da su sve sekcije u bogosloviji dokinute i da ostaje samo rad bogoslova putem akademije. Obrazloženja nije bilo.

Strana 41

Već sam u zapisniku spomenuo da su sekcije bile dokinute početkom školske godine 1956/57. od strane rektora Bäuerleina, ali su ostali ljudi koji su radili i dalje i čija djelatnost se osjećala na akademijama koje su se sada češće održavale tokom školske godine. Da se vidi da su sekcije bile ukinute i to iz razloga što su bogoslovi koristili rad u sekcijama kao formu za neprijateljsku djelatnost. Da opet konkretno ne navodim u čemu se sastojala ta djelatnost, što sam već iznio da je ona bila u raznim vidovima i da se je svodila konačno na to, da se svim silama borimo protiv postojećeg društvenog uređenja, protiv komunizma. Zapravo takvo uvjerenje vladalo je među nama t. j. da su sekcije baš zbog ovakvog rada bile ukinute ma da to nije niko obrazložio. Kod ovoga mogu naznačiti da je u sekcijama rad bio slobodan i da nije bilo ingerencije sa strane poglavara ili profesora. Zbog toga je i došlo do takove političke raspojasanosti i do otvorenih neprijateljskih i šovinističkih istupanja na liniji razvijanja nacionalne i vjerske netrpeljivosti, a sigurno je biskup Bäuerlein bio o tome obaviješten preko svojih ljudi i zbog toga je izdao nalog da se sekcije likvidiraju. On je vidio i shvatio ako bi dozvolio da se tako nastavi, da bi bogoslovi još malo pa onda i otvoreno išli u borbu protiv postojećeg društvenog poredka i time doveli bogosloviju do potpune i konačne propasti. Medjutim biskup i ako je znao za ovakav naš rad ipak je dozvolio da se on i dalje nastavi, odnosno nije ništa poduzeo niti nas upozorio da nam ne treba raditi, da radimo protizakonito, već je samo našao za potrebno da taj rad svede u neke druge forme, odnosno da ga presječe kroz sekcije.

Kako sam rekao rad se i dalje nastavljao. U to vrijeme ja sam i češće razgovarao sa [Antom] Bajićem o našem zajedničkom radu, ali sam vidio i to da se on predao potpunoma ovom poslu i da se sada zauzeo da akademije postanu forma naše djelatnosti u bogosloviji. On je mogao tako raditi radi toga što je uz sebe imao duktora [Boška] Radijelovića, a i sam je bio vice duktora. Dakle njih dvojica mogli su za to i nesmetano raditi i radili su onako kako su željeli. Glavni inicijator svih planova za akademije, koliko je meni poznato u školskoj 1956-57. godini, bio je Bajić Antun. Kada ovo kažem to se najbolje vidi iz činjenice da je u stvari akademija koja se održala 8. XII. 1956. godine djelo njegovo. Koliko mi je poznato, on je stvorio plan kako će pozornica izgledati ali ne samo to, on je bio i onaj koji je imao glavnu radnju na toj akademiji i još više zborna recitacija, koja se održala na toj akademiji potekla je od njega. Baš uređenje pozornice, njegova radnja i zborna recitacija daju jasnu sliku što se je htjelo postići. Bajić je nastojao nas bliže – da se tako izrazim – zainteresirati da svi sudjelujemo u pripremanjima

za dotičnu akademiju, da se može reći da je to djelo svih nas. Naime, one koji nisu nastupali uposlio je oko pripreme pozornice, a mene je uhvatio da mu pišem radnju koju je on imao i to na mašini. Nekoliko dana prije akademije on je pozvao mene da napišemo njegovu radnju. Ja sam poslušao i to učinio samo s njime, a u našem društvu nije bilo nikoga od bogoslova. Putem diktiranja svoje radnje – koliko se sjećam sada – on je meni isticao kako je želio istaknuti neke momente i hvalio se kako je dao lijep prikaz Marijinih svetišta u našoj zemlji, te vjeruje da će njegova radnja donijeti željeni plod te da će bogoslovi shvatiti smisao njegova rada, a koji je bio razvijanje nacionalne svijesti i veličanje hrvatstva.

Koliko se sjećam sadržaj radnje bio je opis Marijinih svetišta u našoj zemlji. Obradio je povijesni pregled svih važnijih svetišta kod nas, od kojih napominjem Bisticu, Trsat, sinjska Gospa, svetište u Kotoru, zatim Olovo, Rama – Ščid [Šćit] (kod Prozora), Kom[u]šina kod Teslića, Ilok, Petrovaradin, Aljmaš i došao je do Dragotina. To sam naveo da bi ilustrirao kako je i nabranje ovih svetišta imalo određeni cilj, jer su gotovo sva svetišta smještena tako da obilježavaju granice bivše Hrvatske države. Iznoseći ove podatke i opisujući ova svetišta on se je vješto koristio pojedinim momentima, da bi naglasio i isticao hrvatstvo, zasluge Hrvata u borbi za očuvanje tih Marijinih svetišta “za krst časni i slobodu zlatnu”.

Mogu navesti da je izgled same pozornice bio u stilu njegovog referata a naročito zborna recitacija, čiji je autor Bajić. Naime, pozornica je bila uredjenja tako, da je prikazivala i imala simbolizirati Hrvatsku kako se ruši.

Od prilike mogu iznijeti sadržaj recitacije, koju su u zboru recitali dvije grupe bogoslova sa vodjom zbora. Osnovne misli su bile u tome, da je Marija pomoćnica hrvatskog naroda, njegova zaštitnica, posebno zaštitnica svećenika, a mi mladji bogoslovi nošeni svojim mladenačkim elanom obećajemo da ćemo se boriti za njezino kraljevstvo. Sjećam se jedino triju riječi iz cijelog sadržaja ove recitacije: “Na liticu, borci!”. Vjerujem da će Bajić bolje o tome znati i da će se upotpuniti slika o ovoj svečanosti kao i recitacija.

Poslije akademije kojoj su prisustvovali gotovo svi bogoslovi, poglavari na čelu sa biskupom Bäuerleinom i profesori, nastali su različiti komentari. Poznato mi je da je otvoreno reagirao profesor dr. Kiš Silvestar koji je rekao, da je akademija više politička nego religiozna i da ne valja tako raditi. Medjutim, medju bogoslovima bilo je drugačije komentiranje. Većinom su svi odobravali sadržaj cijele akademije i koliko se meni čini, da je na njih akademija t. j. na bogoslove ostavila onakav utisak kakav je Bajić želio postići, a on se sastojao u tome da se bogoslove putem ove akademije oduševi za hrvatsku grudu, kako se Bajić izrazio te da bogoslovi nošeni ovim idejama koje su prihvatili na akademiji, danas sutra zastupaju u svom životu ljude odane hrvatskom narodu, spremne da se bore za crkvu u našim krajevima svim silama i sredstvima bez obzira na žrtve i gubitke. Do ovog zaključka došao sam na osnovu razgovora sa bogoslovima poslije akademije, a oni su opet to govorili na osnovu utiska kojega su dobili prilikom izvodjenja programa. Još mogu dodati da je Bajić to vješto postavio i režirao. Naime, on je bio duboko svjestan toga da smo mi mladi ljudi, da se možemo brzo oduševiti i zanjati idejama i zbog toga nam je na taj način i servirao ovu akademiju. On nam je dao, upravo nametnuo sve ove ideje i tako nas pustio da dalje sami radimo, što treba raditi t. j. boriti se “za Marijinu Hrvatsku”, kako je on to govorio. Bajiću je bilo dobro poznato kao i svima nama u kojim prilikama – kako su se to volili izražavati svi u bogosloviji – živi danas Crkva u Jugoslaviji. Svi oni, naime tvrde da je Crkva u kritičnom stanju, da se progoni, da su Srbi zauzeli ključne pozicije u ekonomskom, društvenom i političkom životu Hrvatske i da će tako sijanje ideja naći plodno tlo u našim glavama, odnosno u našim srcima, da nas neće biti teško tako naelektrizirane poslati u borbu za “Marijinu Hrvatsku”. Pogriješio bi ako ne bi spomenuo da su s ovom akademijom bili oduševljeni i ostali, a ne samo bogoslovi t. j. profesori i poglavari, pa i sam biskup Bäuerlein. Doduše meni nisu poznati komentari medju njima osim komentara profesora Kiša, ali se je moglo čitati na njihovim licima i na raspoloženju da akademija nije promašila svoj cilja.

U prvom redu želim istaknuti Lava Znidarčića. Njega sam upoznao 1957. godine u jesen. Naime, Lav je posjetio biskupa Bäuerleina u Djakovu. Biskup ga je ispratio, a ja sam se zatekao u kancelariji gdje sam nešto prepisivao i vidio sam čovjek svojih 50-tih godina, sijeda, koji se srdačno opraštao sa biskupom Bäuerleinom. Prolazeći kroz sobu u kojoj sam se nalazio Bäuerlein je primetio pokazujući na mene: "Evo i ovo je Bosanac kao i vi." Posle toga kako je Znidarčić otišao biskup se zadržao sa mnom i pitao me: "Da li poznaješ tog čovjeka?" (Naime kasnije sam doznao da je Lav Dalmatinac a ne Bosanac, ali obzirom da je on živio u Bosni vjerovatno je Bäuerlein za to i rekao: "Evo i on je iz Bosne kao i ti"). Ja sam mu odgovorio da ga ne poznajem. Zatim je on u par crta opisao tog čovjeka rekavši, da je on bio predsjednik "Katoličke akcije" za vrijeme NDH, da je veliki Hrvat, da je bio u zatvoru posle oslobodjenja nekoliko godina, a sada živi u Tuzli kao pravni referent nekog rudnika. Zatim mi je spomenuo da on ima sestru Anku Berus, član CK Hrvatske i da je ona prstom kanula on ne bi ležao u zatvoru. Medjutim kako je biskup rekao, ona ne želi za brata da čuje, ali brat se za nju redovito moli, za njezino obraćenje i želi dobre odnose s njom. Osim ovoga biskup mi je spomenuo da Lav ima još jednog brata koji sada živi negdje u Srijemu, odnosno Zemunu a koji je također bio u zatvoru nakon oslobodjenja i kojega je zatvor onesposobio za životni rad. Kada je meni biskup rekao da Lav ima sestru koja je član CK Hrvatske, ja sam ga u čudu pogledao i pitao kako je to moguće, a on mi je odgovorio: "Eto vidiš različite ideologije odvedu čovjeka tako daleko, da više brat brata ne poznaje ni otac sina."

Strana 49, 50, 51 i 52

Biskupa Bäuerleina mogu posmatrati sa dva stanovišta. Odnosno mogu dati ocjenu i iznijeti one konkretne momente, stvari i događaje koji su vezani za moj boravak u bogosloviji, a kojih je nosioc bio biskup Bäuerlein. Najprije mogu govoriti o njemu kao i svi ostali bogoslovi i reći o tome što mi je poznato o njegovom djelovanju bilo neprijateljskom bilo djelovanju kao rektora i biskupa. S druge strane obzirom da sam ja radio u biskupskoj kancelariji i na taj način često puta dolazio u kontakt s njim, kojom prilikom smo vodili razgovore razne prirode, to mogu i na osnovu toga dati sliku o njemu, njegovom neprijateljskom istupanju, njegovim težnjama, ambicijama, namjerama i t. d. Htio bih prije obraditi i ocrtati biskupa Bäuerleina i njegovu neprijateljsku djelatnost kako sam ja to mogao opaziti i konkretno doživjeti kao i svi ostali bogoslovi.

Biskup Bäuerlein imao je običaj da čestita bogoslovima na svoj uobičajeni način Božić i Uskrs za vrijeme svečanog ručka na same te dane. To je on činio prije samog ručka, a sadržaj tih njegovih kratkih čestitki bio je prožet uvijek jednom idejom, koja se povlačila kroz sve njegove govore. On je u različitim formama govorio i tada su bili prisutni samo bogoslovi, dok profesori i poglavari nisu imali pristupa. Kako sam rekao, on je govorio ovo prigodom praznika Božića i Uskrsa 1956., 1957., 1958. i 1959. godine. Imao je također posebno razgovore s nama bez prisustva profesora i drugih poglavara na završetku svakog semestra, t. j. zimskog i ljetnog. Naročito značajni i karakteristični u snjegovim razgovorima s nama na kraju školske godine prije odlaska na školske praznike, kada smo mi bili van dohvata stege i discipline, koja je u bogosloviji. Ja sam do sada govorio o tim njegovim istupanjima, ali bih sada htio konkretnije i detaljnije iznijeti neke važnije i po mom mišljenju značajnije momente, koji ga karakteriziraju. Tako na primer u jednoj svojoj čestitici prilikom Uskrsa a koja mi je ostala najbolje u sjećanju iz 1959. godine govorio je najprije kratko o Kristovu trpljenju, a zatim o uskrsnuću na slavni način, te odmah to primijenio na nas bogoslove veleći nam, da je to jedini naš uzor u kojega se moramo ugledati i za kojim se moramo povesti, te za kojeg se moramo boriti. Tom prilikom je naglasio da Krist pobjeduje, vlada i kraljuje, t. j. da je Krist vodio Crkvu od prvih početaka do danas kroz burnu njezinu povijest i da je ona ostala nepovrijedjena i da će ostati nepovrijedjena. Zatim je naglasio: "Crkva danas proživljava svoje teške časove u našim krajevima, a vi ste oni koji će danas sutra na terenu raditi i boriti se za tu Crkvu. Budite svjesni svega onoga što vas čeka već sada kao mlade bogoslove, a još više kasnije kao svećenike a to je, da će te često puta biti i proganjani i klevetani i na svaki način ismježivani i od strane vlasti i od drugih, t. j. današnje vlasti i sadašnjih ljudi." Također jednom prilikom biskup Bäuerlein govorio je o stanju Crkve u našoj zemlji, kojom prilikom je rekao sledeće: "Crkva je u prva

tri stoljeća proživljavala teško svoje doba, doba katakombi pa ipak nakon rimskih progona Crkva je ostala pobjednica. Crkva danas u našim krajevima ne stoji u najpovoljnijem položaju. Budimo svjesni, da se sadašnje stanje može promijeniti, t. j. još i nešto gore, možda katakombe XX. vijeka, pa ipak mi se ne smijemo toga plašiti, mi se moramo napajati na idejama koje su vodile prve kršćane, te svim silama boriti se svim mogućim sredstvima za Crkvu u našem narodu bez obzira na žrtve poteškoće, progone i ostalo što nas goni i što će nas goniti. Djeco moja budite svjesni da je krv kršćana mučenika u prva tri stoljeća, a i kroz povijest Crkve bila uvijek sjeme novih kršćana, pa ne zaboravite da tako mora biti i danas. Ništa za to ako od vas bude koji trpio, možda i mnogo trpio i život svoj dao za vjeru, ali neka zna da će plod kada tada ipak uslijediti. Djeco moja ovo je moja želja i tko se osjeća spremnim i jakim za borbu na život i smrt, neka ide ovim putem i slijedi uskrsljog Krista, a tko ne misli da će ispuniti ove zadatke vrata su mu otvorena u svako doba i može odmah napustiti bogosloviju. Eto to je moja čestitka vama za Uskrs." U koliko se sjetim, a ima još stvari koje nisam iznio, pa ću to dopuniti i kasnije iznijeti u mom nastavku zapisnika. Sada bi htio još reći da je biskup kao rektor govorio nama bogoslovima posebno i na koncu svakog semestra. I tom prilikom nikada nije bio prisutan niti poglavara niti koji profesor. Redovito on se osvrtao na uspjeh u proteklom semestru ili u protekloj školskoj godini, ukazivao na različite slabe uspjehe, sa svoga stanovišta obrazlagao zašto je do tog došlo, te davao neke svoje smjernice za život i rad. Posebno su značajni njegovi govori na koncu školske godine, kada je on – kako se to izrazio – želio nama očinski kazati ono što ne će imati prilike čuti preko praznika. U tim svojim kratkim nagovorima koliko se sjećam spominjao je, da mi izlazimo iz "zlatne sredine" i idemo u život koji je nama potpunome stran. Naime, u okolinu među ljude koji sasvim različito misle kod nas i koji nas gledaju sasvim drukčije nego što mi to mislimo. Konkretno on je naglasio, da smo mi mladi, na velikoj moralnoj visini u vjerskom smislu t. j. čisti i da idemo u sredinu koja je moralno potpunoma pokvarena, a čemu je uzrok današnje društvo, odnosno društveni poredak. U jednom svom nagovoru prilikom završetka semestra biskup Bäuerlein je ukazao na činjenicu, da je bogoslovija došla u kritično stanje. To je obrazložio da te godine kako biskupija a također i bogoslovima [bogoslovija] ima platiti veliki porez, te je nama preporučio u molitve cijelu tu stvar i da ne shvatimo to olako nego da zaista na tu stvar mislimo kao na ozbiljni problem. Naglasio je što mi znamo hoće li bogoslovija i dalje djelovati i redovito raditi kao što je to i do sada. Biskup Bäuerlein je ukazao i na činjenicu u jednom svom nagovoru, da moramo biti borci za svoju vjeru, ali ne u smislu kako se to nekada shvaćalo, nego specifično određeno danas a što je, da mi svojim ličnim kontaktom moramo pridobivati nove vjernike. I ovom prilikom on je rekao, da mi ne smijemo izgubiti iz vida našu mladež i da moramo računati najviše na nju, jer ona je osnovica bolje budućnosti. Ako budemo imali dobar broj mladih i to pravih vjernika, mladih bračnih drugova u pravom kršćanskom smislu, budimo uvjereni da će i vjera i Crkva u našim krajevima i naš narod ići naprijed i da ćemo jedino tako dobro uspjati.

Osim ovoga što sam gore iznio t. j. da posmatram biskupa Bäuerleina sa stanovišta drugih bogoslova da iznosim što mogu iznijeti i svi drugi, osim toga želim iznijeti i drugu stranu biskupa Bäuerleina, a to je koliko ga ja poznajem iz ličnog kontakta s njime. Spomenuo sam u svom zapisniku da sam radio u biskupskoj kancelariji prepisivajući razne stvari, ali također sam koji put bio sam, jer mi je biskup Bäuerlein diktirao neke stvari svoje, bilo za Vjesnik Đakovačke biskupije bilo za okružnicu biskupije i prilikom tog njegovog diktiranja dolazilo je između nas dvojice do razgovora sa različitim temama. Često puta biskup Bäuerlein navraćao se na Travnik, interesirao se za sadašnji izgled grada, za stanovništvo u njemu, tko je u većini, da li muslimani ili katolici, kakav je priliv Srba, a tu temu razgovora vodio je on radi toga kako se izrazio, jer je svoje školske dane gimnazije proveo u Travniku. U vezi s tim razgovorima o Travniku on se interesirao za prilike ostale Bosne koliko su meni poznate, što mu ja znam reći i ja sam mu naravno pričao ono što sam znao. Medjutim ja sam vidio iz tih razgovora da on prilično dobro pozna situaciju u Bosni, jer je spominjao da se Bosna naglo razvija, novi industrijski centri toliko su nikli, priliv radnika je sve veći, mladež u tim krajevima naglo odlazi od Crkve, Crkva iz dana u dan gubi teren ispod nogu, jednom odnosno jedino na selima ostala je čvrsta.

Tom prilikom kada je govorio o situaciji u Bosni rekao je i meni: "Evo ti ćeš uskoro biti mladi svećenik, koji će raditi u Bosni pa za to budi svjestan u kakvoj ćeš sredini živjeti, s kojim ljudima ćeš dolaziti u dodir i prema tome moraš znati kako ćeš raditi i kako ćeš pristupati pojedinim ljudima, jer poznato ti je sigurno da je u Bosni velika dijaspora tj. tri religije. Za to moraš biti dobar sa muslimanima, nastojati od njih stvoriti što više prijatelja i u svakom pogledu podržavati s njima dobre odnose. Sigurno ti je poznato i to, da smo mi katolici u Bosni u manjini, te da muslimani dolaze na prvo mjesto, a pravoslavci i mi nikako podjednako. Na tu okolnost ne smiješ zaboraviti. Ti kao mladi svećenik moraš posebnu pažnju obratiti na to, da Bosna u svom industrijskom napredku ide brzim koracima naprijed i da se iz onog primitivizma naglo razvija. Crkva u Bosni ima posebne probleme, kojih problema u ostalim krajevima naše države nema. Naime pri dolasku velikog mnoštva seljačkog svijeta u gradove i stvaranje velikog broja radnika, Crkva gubi iz dana u dan svoje vjernike, jer ovi ljudi u gradu u dodiru na svojim radnim mjestima sukobljavaju se s novim idejama i brzo napuštaju svoje vjerske dosadašnje nazore. Za to težište rada u Bosni treba baciti na radništvo i na mladež, a to je razumljivo i radi toga, jer ako budemo imali te ljude za vjernike budimo uvjereni i Crkva u tim krajevima biti će jaka i čvrsta. Radnike pridobivati moći ćeš i ti i svaki u Bosni jedino svojim ličnim kontaktom s njima."

U vezi Staleškog društva katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini biskup je razgovarao sa mnom i iznio je svoj inače poznati stav. Već ranije sam to naveo, da je on dosljedni protivnik i neprijatelj tog udruženja. U tom smislu on je meni govorio: "Kada budeš išao na teren i kad dobiješ župu ti ne smiješ dolaziti u dodir sa članovima Udruženja katoličkih svećenika. Naime u koliko dodješ u kontakt s njima, jer biti će takovih situacija kada ćeš morati doći, nastoj uvijek sačuvati stav pravog svećenika i nemoj puno s njima razgovarati, osobito o kakvim povjerljivima stvarima. Staleško udruženje svećenika u Bosni posebni je problem i Crkva na njega malo drugačije gleda nego na druge. Moraš znati da je ono došlo već dotle, da se više ne može trpjeti. Možda će uslijediti i kakva stroža crkvena kazna. Za to ti kao mladi svećenik moraš biti u dobrim odnosima sa njima, da im se ništa ne zamjeriš, ali neka to samo bude vanjsko prijateljstvo, dok glavni tvoj rad i veze moraju biti sa svećenicima koji nisu članovi Udruženja. Vama mladim svećenicima u Bosni mora biti uzor vaš kanonik [Čedomir] Čekada i toliki niz svećenika, koji su tolike godine prosjedili u zatvoru. U njima ja vjerujem vi će te naći punu podršku svog rada i jedino tako ostati na visini kao dobri i sveti svećenici." Medju ostalim u našim razgovorima on je mene takodjer ispitivao da li mi [je] što poznato da li su neki napustili Staleško udruženje svećenika u Bosni i da li ja znam kakvo je sadašnje stanje, o čemu sam mu pričao ono što sam znao. Naime, ja sam mu spomenuo onoliko koliko sam dočuo, da je nastao rascjep između Staleškog udruženja Franjevačke provincije u Bosni i Franjevačke provincije u Hercegovini, te da su takodjer u bogosloviji franjevačkoj u Sarajevu nastale dvije struje, jedna za Udruženja, druga protiv Udruženja, ali konkretno ja mu nisam mogao neke detalje iznijeti, jer ih nisam znao.

Izvod iz zapisnika o saslušanju **Mršo Ivica**.

Strana 17

U vezi posljednjih izbora za Narodnu Skupštinu već sam rekao da bogoslovi nisu glasali. Poslije izbora kada sam došao u dvor biskupa Bäuerleina on me je pitao da li su bogoslovi glasali. Odgovorio sam mu koliko sam ja vidio da nisu. O tom pitanju on mi nije iznio svoje mišljenje, a niti sam ja njemu što govorio. Medjutim da je bio zainteresiran da bogoslovi glasaju netko bi od poglavara o tome obavijestio. Koliko znam, biskup Bäuerlein nije glasao, a stari biskup Akšamović jeste. O tome da je glasao biskup Akšamović rekao mi je lično biskup Bäuerlein. On mi je ispričao da je slušao radio Osijek i da je objavljeno da je biskup Akšamović tražio limuzinu da se odveze na glasanje. Kasnije je ta vijest bila objavljena i u Djakovačkom listu. Biskup Bäuerlein nije dao nikakav komentar povodom izlaska Akšamovića na glasanje. Ja takodjer nisam izvodio nikakove zaključke iz razgovora s Bäuerleinom, jasno mi je kakav se zaključak iz toga može izvesti.

Kao obično sredjivao sam dokumenta za redjenje. Medju redjenicima trebao je biti i Ljubas Vjekoslav. Medjutim pred samo redjenje, mislim u subotu, biskup mi je rekao da izdvojim dokumenta za Ljubasa, jer da je on bio kod njega, rekao mu da ima poziv iz Beograda i da za to izgleda ne će stići na redjenje. Nije mi poznato od koga je Ljubas dobio poziv i zašto, ali ja sam mislio da ga zove Vojni odsjek radi sredjivanja njegove službe u vojsci. Nisam s njim razgovarao nakon povratka, samo znam da radi tog putovanja nije stigao na redjenje. Ne sjećam se da li sam o tome govorio Gaši Hrvoji, no dozvoljavam ako me je upitao zašto Ljubas nije redjen, da sam odgovorio, nije mogao jer je morao otputovati u Beograd.

Strana 24

Na pitanje otkuda se znam sa Mišković Cvitom udana Perković mogu reći, da je ona rodom iz Bugojna i da sam je kao djevojku dobro poznao. Nisam znao gdje živi, ali kada sam došao u Djakovo otkrio sam da živi u Djakovu. Stara je oko 35 godina. Izlazeći u grad po različitim poslovima sreo sam se s njom svake školske godine 4-5 puta. S njom se pozdravio, a nekada i kraće razgovarao. Uvijek me zvala da je posjetim, što sam u roku od tri godine jednom učinio i to po prethodnoj dozvoli biskupa, a prilikom posjete bio je prisutan i njezin muž. Posjetio sam je u trećoj školskog godini t. j. 1958/59., ne sjećam se tačno datuma. Taj poziv da je posjetim više puta mi je poručivala, a kada me je pozvala iza Božića t. j. 26. XII. 1958. godine onda sam osjećao, da ću svakako pitati za dozvolu da je posjetim. Kod nje sam bio bez pratioca. Dana 26. XII. 1958. godine kada me je pozvala u posjetu Cvita je bila sa kćerkom Višnjom i nekom svojom prijateljicom, koju je predstavila kao gospodju Marušić. S njima sam razgovarao u rektoratu oko 15 minuta, jer je soba za goste već bila puna svijeta budući da se radilo o drugom danu Božića.

U svibnju mjesecu 1959. godine Cvita me je posjetila u društvu sa nekom djevojkom Špiranović. Ta djevojka je rekla da želi pisati doktorsku radnju za koju će možda trebati koristiti gradju iz djakovačkog biskupskog arhiva. Zamolila me je da pitam biskupa bili ona mogla koristiti taj arhiv. Ja sam biskupa pitao, on je dozvolio i ona je otišla k njemu da se o tome sporazumi. Daljnji rezultati u ovom slučaju nisu mi poznati. Mislim da je ova djevojka apsolvant slavistike. Ne znam odakle je rodom, ali mislim da je iz Djakova, dok želi pisati radnju s gradjom iz djakovačkog arhiva.

Strana 32

U vezi oduzimanja pisma Grabovac Mladena po duhovniku Kos Ćirilu o čemu smo već naprijed govorili mogu da kažem i to, da je Kos nakon što sam ga obavijestio o tome pismu otišao u sobu Grabovac Mladena i Kopic Marijana, te uzeo to pismo. Što se dalje zbilo ja ne znam, ali sam nakon tri do četiri sata bio pozvan po Kosu u njegovu sobu i tu mi je dao pročitati spomenuto pismo. Dva tri dana poslije toga ja sam o tom slučaju upoznao biskupa Bäuerleina. Biskup je osudio postupak Grabovca i Kopic, a na postupak Kosa i mene nije stavio nikakove primedbe. Jedina posljedica toga da je Kopic Marijan premješten u drugu sobu, a kod Grabovca je došao jedan drugi bogoslov, sada se ne sjećam koji.

Izvod iz zapisnika o saslušanju **Kos Ćirila** od 11. XI. 1959. godine

Strana 52, 53 i 54

“Nagovor preuzvišenog gospodina na početku školske godine”, koji je nadjen u mojim stvarima ili sam napisao ukratko ili mi je kratki sadržaj toga nagovora dao koji od bogoslova. Ne bih mogao reći koji bi to od bogoslova mogao biti. Taj nagovor prema onome što je napisano glasi ovako:

“Neobično mi je drago da se je okupio tako veliki broj. Ferije su prošle. Ponovo se povlačimo u dom tišine. Vraćamo se kao putnici sa svijeta, koji nije naš, jer mi smo stranci u njemu. Započet ćemo novu školsku godinu u kojoj ćemo oplemeniti svoj um, a još više nutrinu.

Ima vas koji ste samo promijenili stan, jer dolazite iz sjemeništa pa će te se brzo priviknuti i na našu sredinu.

A vi koji po prvi put dolazite u sjemenište radosno prihvatite disciplinu da se što bolje izgradite i da postanete ono što i želite.

Oduševljenje s kojim ste došli neka prati cijeli vaš budući život. Bit će poteškoća bez sumnje, jer živimo u zajednici ali ne treba se za to boriti i smalaksati nego 'sursum corda' ['Gore srca']. Podnosite jedan drugoga, nastojte koliko god možete da se vaš bližnji popravi.

Stari naši bogoslovi vratili su se kao ptica u napušteno gnijezdo. Kod nekih sam opazio da su došli i prije nekoliko dana, a to je znak da im je ovo naše sjemenište drago i u njemu se osjećaju kao kod svoje kuće...

Opaska: Vi ste došli u sjemenište s ciljem: ja želim biti svećenik! Zna li što to znači? Nećemo se obmanjivati iluzijama o mirnom životu. Vas čeka neke nakon dvije, tri, četiri, pet i sedam godina život pun križeva i poteškoća, nerazumijevanja, ponižavanja i progona. Ljudi bi vas htjeli izbaciti iz svoje sredine. Ali vi znate u čije ime dolazite. Krist je onaj koji vas šalje.

Moramo sići u arenu života gdje nas čekaju poteškoće, križevi, progoni pa možda će se od nas tražiti da i svoju krv prolijemo za Krista. Tko je Kristov mora preći kao Krist sve postaje križnog puta pa do Kalvarije. To znamo da sve nas čeka. Vi ste toga svjesni. To vas je i dovelo smjelo naprijed sa vedrim čelom i bistrim okom u život.

Ne smije se čuti kao prošle godine odgovor: slučajno je doveo, slučaj će me odvesti. Ne slučaj nego providnost. Ako je slučaj vrata su svakome otvorena i može svaki čas otići. Mi smo dužni da svakome tko nije za to otvorimo vrata. I vi ste dužni da pronadjete u vašoj sredini, možda one koji nisu za to i izbaciti ih. U tome moramo svi biti kompaktni i budno bdjeti.

Duhovni život: Vi se spremate za veliko i važno zvanje. Centar kuće je kapelica, Isus u svetohraništu. U zajednici s njime izgradjujemo sami sebe. Vrijeme koje ćemo sprovesti u sjemeništu kratko je. Ovdje postavljamo samo temelje koje moramo produbiti kroz cijeli život. Meditacija je vrlo važno sredstvo: meditacija je razgovor s Bogom. Ne samo razgovor nego zanesenje i uronjenje u Gospodinu.

Adoracija [klanjanje]. Kapelica ne smije nikada biti prazna osim kad smo dnevnim redom zapriječeni da tamo dodjemo. Dok sam bio u sjemeništu kao poglavar vidio sam da je kapelica često prazna premda smo mogli dolaziti.

Liturgijski život. Saživljavati se s liturgijom. Ne obavljati samo mehanički bez osjećaja. Kao primer neka nam služe veliki francuski laici koji posjećuju one crkve gdje se služba Božja obavlja u potpunom liturgijskom duhu. Oni s misalom u ruci prate svaki čin svećenikov. Treba se i privatno zauzimati i pitati starije kolege i spirituala [duhovnika].

Studij. Nikad biti minimalist. Ne idemo za ocjenom nego za teološkom znanošću, koja nam je tako potrebna. Upotrijebiti vrijeme do u sitnice. Traćenje vremena na balkonu, pušenje i koješta pod izgovorom odmora ne smije biti. Poticati jedni druge na studij. Ovo sam pročitao, ovo je jako zanimljivo i t. d.

Disciplina je u zavodu važna kao što je važan i vaš poziv. Ostaviti slovo i na polovicu i htjeti onamo na što nas zvono zove. Zapovjedi izvršavati bez prigovora. Tako jačamo volju i izgradjujemo se.

Regula praga. Tko prekrši ovu regulu ide u zajedničku prostoriju. I ova regula ima svoje značenje i za to se moramo držati.

Silentium. Treba paziti na šutnju. Šutnja se može prekršiti ne samo riječima nego i pogledom, hodanjem i svim onim što narušava mir.

Gledanje kroz prozor. Čuvati oči kod kuće i vani na šetnji. Lane je to nekoliko njih koštalo zvanja, što nisu pazili na oči i disciplinu.

Red u blagavaoni. Uvijek neka vlada decor clericalis [svećenička pristojnost], neka otsjeva na svakom od nas. Ako se ovdje budete dobro vladali onda će vas i ljudi vani rado gledati i biti s vama.

Ići poglavarima. Prije svega duhovniku. On nam je uvijek na raspolaganju. Njegova soba mora u svako vrijeme biti otvorena. Rado idite njemu. I drugim poglavarima idite: ići prefektu pa i rektoru koji će vas uvijek rado primiti.

S ovim mislima naprijed u novu školsku godinu da možemo na kraju s istim veseljem zapjevati "Tebe Boga hvalimo", jer smo eto jednu godinu bliže svom cilju."

Kad je biskup Bäuerlein u ovom nagovoru govorio o progonima i ponižavanjima koji mogu zadesiti bogoslove kad postanu svećenici, mislio je sigurno na ponižavanja i progone koji mogu svećenici doživjeti i kod nas, ali se te formule mogu razumjeti i za svako drugo vrijeme. To isto vrijedi i za njegovu izjavu da svećenike u areni života u koju će oni sići čekaju križevi, poteškoće, progoni a možda i prilijevanje krvi. Što se tiče izjave da su bogoslovi dužni pronalaziti u svojoj sredini one koji nisu za sjemenište i izbaciti ih, podrazumijevam da je time htio istaknuti da su bogoslovi dužni iznijeti poglavarima ako primete da koji njihov kolega nema svećeničkog duha, odnosno ako primijete nešto što bi bilo nespojivo s njegovom budućom svećeničkom službom.

Kada je biskup održao taj nagovor ne mogu precizirati, ali sigurno da je održao kao rektor sjemeništa a to znači poslije svog imenovanja biskupom 1951. godine.

Nagovor pod naslovom "In omnibus unitas" ["Jedinstvo u svima"] održao je biskup Bäuerlein ne znam koje godine prisutnim svećenicima prilikom posvete ulja na Veliki četvrtak kako je to i inače uobičajeno.

Izvod iz zapisnika o saslušanju **Mršo Ivica** od 11. XI. 1959. godine.

Strana 58, 59 i 60

Za vrijeme mog rada kod biskupa najviše desetak puta u godini obično pred blagdane kad bi imao malo više slobodnog vremena običavao sam posle završenog rada malo razgovarati i s biskupom. Na početku godine u tim razgovorima bi mu pričao kako sam proveo ferije, jesam li kuda putovao po vjerskom životu u mojoj župi. Kada sam mu pričao o aktivnom radu moga župnika (bivšeg) fra Branka Krilića, biskup me upitao da li je on član Udruženja i ja sam mu rekao da jeste. Pod godinom u takvim razgovorima nekad bi ga izvijestio o mom uspjehu u studiju, broju položenih ispita i slično. Nakon mog sukoba sa Grabovcem, o čemu je već pisano, pričao sam biskupu i o tome i požalio se na takav odnos nekolicine kolega. On me je tješio da će to proći, da se to svugdje javlja.

Što se tiče biskupovih nastupanja u našoj bogoslovskoj zajednici tih je redovito bilo nekoliko u godini: na početku i na kraju svakog semestra, pred ručak na velike blagdane (Božić, Uskrs). U tim nagovorima biskup bi nas ili savjetovao o našem radu u školskoj godini i pod ferijem ili bi značaj, odnosnog blagdana opisao i primijenio na naš duhovni život. Ne sjećam se ni jednog nagovora u kojem bi bilo nešto što nije bilo vjersko i što bi ovdje trebalo iznijeti kao interesantno za istragu. Biskup nam nije držao redovita punkta i konferencije nego je to posao duhovnika.

Nakon što mi je predočen jedan nagovor biskupa pisan mašinom za početak školske godine u kojem medju ostalim stoji: "Nećemo se obmanjivati iluzijama o mirnom životu. Vas čeka neke nakon dvije, tri, četiri, pet i sedam godina život pun križeva i poteškoća, nerazumijevanja, ponizivanja i progona. Ljudi bi vas htjeli izbaciti iz svoje sredine, a vi znate u čije ime dolazite. I vi ste dužni da pronadjete u vašoj sredini možda one koji nisu za to i izbaciti ih. U tome moramo svi biti kompaktni i budno bdjeti", mogu izjaviti da ovaj nagovor koliko se sjećam nije održan u ove tri godine od kada sam ja u Djakovu, nego ranije. To je tako koliko se ja sjećam, no ipak ne bi mogao kategorički tvrditi.

Između biskupa i mene nije bilo razgovora političke prirode, niti smo raspravljali o nacionalnim pitanjima.

Takodjer nisam s biskupom raspravljao o Svećeničkim udruženjima osim što sam mu rekao, da je moj župnik član Udruženja. Na ovo moje obavještenje nije stavio nikakvu primjedbu. Medjutim čuo sam od nekih svećenika i bogoslova, da biskup Bäuerlein ima negativan stav prema Udruženju i da se prema članovima Udruženja u svojoj biskupiji grubo odnosi. Tako na pr. da ne će ostati na ručku kod svećenika koji je član Udruženja. O takvom njegovom stavu čuo sam gdje pričaju članovi Udruženja u Bosni, a da je on takav zna i bivši moj župnik fra Branko Krilić. Ja sam svoga župnika uvijek zvao da me posjeti u Djakovu, a on je onako napola u šali rekao: "Gdje ću ja tamo Bäuerleinu u goste kada sam ja funkcioner u Udruženju."

Prethodno ste izjavili da niste dobili nikakav titulus – naslov od biskupa Bäuerleina. Medjutim u vašem dnevniku stoji bilješka uz datum od 12. X.: “Od 14-17 sati radio s biskupom. Imenovao me tajnikom za sjemenišne poslove”, kako objašnjavate ovu činjenicu.

Kada sam rekao gornje navedeno nisam se sjetio, da sam ovo zapisao u dnevniku. To sam zapisao potpuno na svoju ruku da označim vrstu poslova koju ću raditi i to sam zaboravio, jer stvarno nikada nisam bio imenovan tajnikom niti sam se takvim smatrao. Kada bi bilo dovoljno svećenika za taj posao eventualno uz još neki drugi, mogao bi se imenovati posebni tajnik. Budući da su jedina dva mladja svećenika u Djakovu (Kos i Kopic) bili preopterećeni, biskup je za ovaj kao i za još neke druge poslove bio prisiljen da upotrebljava bogoslove.

U istoj zabilješci od 12. X. 1957. godine stoji napisano, da sam za vrijeme biskupovog putovanja dobio ključeve od rektorata i zadatak da sredim dokumente bogoslova. Doslovno zapisao sam: “Dao mi ključeve i dokumente da radim u rektoratu dok on dodje s puta.” To je istina, jer budući da je bio početak školske godine kod njega u kancelariji skupili su se mnogi dokumenti bogoslova, pa mi ih je on dao da ih rasporedim u njihove kartone u kartoteci.

Na stranici 58, pasos 5 izjavili ste, da sa biskupom Bäuerleinom niste nikada raspravljali o nacionalnim pitanjima. Medjutim u vašim dnevnim zabilješkama od 23. IV. i 2. VI. 1958. godine stoji da ste medju ostalim razgovarali i o nacionalnom pitanju. Objasnite ovo.

Ove zabilješke kao i još neke pisao sam na engleskom jeziku. Ove bilješke ne odnose se na riječ nacionalno u strogom smislu riječi. Ja sam ga pitao, ne sjećam se tačno koliko puta i kada, o nekim vjerskim problemima u hrvatskom narodu osobito prije rata i za vrijeme rata, jer mi je to slabo bilo poznato. Da na ovakve probleme ne spada naziv “nacionalno” i sam sam uvidio pa sam kasnije umjesto riječi “nation” stavljao riječ “pepole”.

Na primedbu islednika da sam i prije i poslije ovih datuma na engleskom jeziku pravio zabilješke o svojim razgovorima s biskupom i da sam konkretno napisao, da sam razgovarao na pr. 30. X. 1957. godine o religioznim pitanjima sa biskupom, o crkvenim problemima 13. V. 1958. godine i t. d., a da sam u gore navedena dva slučaja upotrebio konkretno riječ “nacionalnim stvarima” mogu izjaviti, da sam se tu krivo izrazio, jer je stvarna činjenica da s biskupom Bäuerleinom nisam razgovarao o nacionalnim pitanjima u pravom smislu riječi t. j. o položaju Hrvata u današnjoj državi, o odnosu Hrvata i Srba ili sličnim stvarima.

Što se tiče problema apostolata kod nas prije i danas u vezi mojih razgovora s biskupom o vjerskim prilikama u hrvatskom narodu ja sam ga pitao kakve su postojale u tu svrhu laičke organizacije kod nas i u svijetu. On je u to posebno upućen jer je bio u Belgiji prije rata da se upozna sa radom žosista²⁴³ i drugih laičkih organizacija. Pitao sam ga za Katoličku akciju, seniore, križare i križarice i slično. On mi je o tome govorio koliko je znao. Govorio mi je kako rade mladi katolici u Belgiji, prije rata je to sam iznio, a sada to prati koliko može preko strane literature. Znao sam iz praktičnog života, a on mi je to potvrdio da kod nas danas nema nikakvih laičkih organizacija, niti da ima uvjeta za njihovo stvaranje. Naime, postojanje ovakvih organizacija i njihova prisnija veza sa svećenicima mogli bi postati sumnjive. Mislim da su radi toga i raspuštene Marijine kongregacije. Za život tih organizacija potrebne su prostorije, štampa, posebni svećenici koji bi se njima posvetili, a svega toga mi danas nemamo, jer nije mnogo ostalo crkvenih zgrada na upotrebu Crkvi osim crkava i župskih stanova.

U usporedjivanju vjerskog stanja do 1945. godine i posle toga biskup je primjećivao kako i mnogi drugi svećenici, da vjerski život slabije stoji sada nego prije. U njegovoj biskupiji kao i mnogim drugim ima mnogo manje svećenika nego prije. A narod se je umnožio, rastu gradovi i gradići, pa gdje je nekada bila dosta jedna župa sada bi trebale tri. Sjećam se kao primjer da je spomenuo Slavonski Brod koji naglo raste, a ima samo jednu župu. Zatim je konstatirao da su posebni problemi djeca, odnosno održavanje vjeronauka. Budući da se vjeronauk ne predaje u školi pod onim povoljnim uvjetima koje

²⁴³ Pripadnici belgijske organizacije J. O. C., nastale u sklopu Katoličke akcije, koja je uvela skupni rad ekipa od dvanaest članova prema shemi: vidjeti-prosuditi-raditi.

škola pruža, to je predavanje vjeronauka izvan škole mnogo puta teže. Većina župa nema pogodne prostorije a ni svi župnici nisu specijalno spremljeni za katehizaciju. Za to je on i nama propagirao i tražio od župnika da što prije naprave u crkvi ili uz crkvu neke pogodne prostorije za vjeronauk, da svi nabave pisaće table, da koriste slike i filmove i druga sredstva zorne obuke.

Biskup mi nije govorio o odnosima Crkve i države niti mi je izrazio kako on želi da se ti odnosi uredi. Takodjer nije pravio usporedbe o slobodi i aktivnosti Crkve prije i danas. Biskup je imao običaj i pojedinačno i svima nama na predavanjima reći da se ipak u današnjim prilikama može mnogo uraditi samo treba htjeti, ne zahtijevati sve ono što su prije imali svećenici, prilagoditi se novim prilikama i pronaći nove metode rada. Prilikom osnivanja novih župa kako biskup misli, ne mora nam činiti smetnje što nema odmah župske crkve. Za početak se može zadovoljiti i nekom kapelicom, filijalnom crkvicom ili bilo kakvom većom prostorijom.

Nije mi poznato da li je biskup znao za moje i ranije spominjanih bogoslova, nacionalističke razgovore ili slične manifestacije. Možda mu je neki bogoslov o tome govorio ili poglavar, ali mi nije poznato.-

Nakon navedenih saslušanja svjedoka i osumnjičenika uslijedilo je saslušanje biskupa Bäuerleina u svojstvu svjedoka u istrazi protiv profesora i bogoslova Đakovačkog sjemeništa. Iako su navedena saslušanja išla u smjeru prikupljanja dokaza i protiv samog biskupa, od te se namjere iz političkih razloga ipak odustalo. Bitno je uzeti u obzir u kojim su okolnostima navedeni iskazi svjedoka i osumnjičenika dani i s kojim povodom i ciljem. Neki su u strahu od osobnog progona nastojali što više optužiti biskupa, uvidjevši da se to od njih i očekuje, neki su iz osobnog animoziteta optuživali biskupa, naročito oni koji su napustili bogosloviju, dok su oni koji su ostali odani biskupu, nastojali diplomatskim odgovorima umanjiti štetu. Nakon što su prikupljeni svi iskazi, 29. i 30. prosinca 1959. u svojstvu svjedoka, napokon je u Sekretarijatu za unutrašnje poslove NOK-a Osijek, saslušan i biskup Bäuerlein osobno. Ovdje donosimo cjeloviti zapisnik o navedenom saslušanju, uz napomenu da je prva stranica zapisnika napisana na službenom obrascu, s utisnutim žigom i memorandumom u zaglavlju te vlastoručnim potpisom biskupa Bäuerleina na dnu svake pojedine stranice i na kraju svakog pojedinog zapisnika:

DOSIJE br. 53829

Red. br. 216

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA

NARODNI ODBOR KOTARA – GRADA Osijeka

SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE

Broj: Ku 1944/59.

Datum: 29. decembra 1959.

Zapisnik o saslušanju svjedoka

sastavljen kod Sekretarijata za unutrašnje poslove NOK-a Osijek dana 29. XII. 1959 u izvidjaju – istrazi protiv okrivljenog Kopic Ivana i dr. radi krivičnog djela iz člana 118 (119) stav _____ KZ-a.

Prisutni:

Ninić Srećko

Stojan Jelena

(Ovlašteni službenik)

(Zapisničar)

Saslušanje započeto u 10 sati.

Svjedok je u smislu člana 224., stav 2. ZKP-a prethodno opomenut, da je dužan govoriti istinu, da ne smije ništa prešutjeti i upozoren je na posljedice davanja lažnog iskaza.

Porodično i rodjeno ime, ime oca..... Bäuerlein Stjepan, sin Stjepana
 Zanimanje ..... biskup Bosansko-srijemske biskupije
 Prebivalište – boravište..... Djakovo
 Mjesto rođenja..... Babina Greda, kotar Brod Sl.
 Godine starosti ..... rođen 1905. godine.
 Odnos s okrivljenim i oštećenim ..... nije u srodstvu, niti u zavadi
 (Svjedok je upozoren da je po članu 221., stav 1., toč.... ZKP-a oslobođen dužnosti svjedočenja, pa on na ovo izjavljuje – da uskraćuje svjedočenje – da se odriče oslobođenja dužnosti svjedočenja).

Nakon što je svjedok pozvat da iznese sve što mu je poznato, izjavljuje:

Kakove ste funkcije vršili u Visokoj bogoslovskoj školi, Bogoslovskom sjemeništu i pripravnim tečajima u Djakovu, kako ste došli na te funkcije i kako ste ih vršili?

Godine 1934. dekretom Biskupskog ordinarijata postavljen sam za ispovjednika bogoslova. Tu sam funkciju vršio do godine 1945. Tada sam imenovan od ordinarijata za ekonomu i prefekta u Biskupskom bogoslovskom sjemeništu u Djakovu. Mislim godine 1948. razriješen sam dužnosti ekonomu, a godine 1950. razriješen sam dužnosti prefekta i imenovan sam duhovnikom sjemeništa. Tu sam službu vršio do imenovanja biskupom. Godine 1951. preuzeo sam dužnost rektora. Na Visokoj bogoslovnoj školi predavao sam katehetiku od 1945. do danas, a od 1947. arheologiju kršćansku i crkvenu umjetnost do danas. Biskupom sam postao također 1951. godine. Kao prefekt imao sam preko sebe sav vanjski disciplinski rad sjemeništa, u što spada kontrola da se točno provodi dnevni red, da se vrše studije. Jedno vrijeme bio sam knjižničar, a inače kao prefekt bio sam zadužen za knjižnicu, dok su u istoj na izdavanju knjiga radili posebni knjižničari – bogoslovi. Medjutim, rektor mogao je zadržati u svojoj kompetenciji stanovite dužnosti. Tako je, na primjer, dr. [Ivan] Rogić dok je bio rektor imao preko sebe svu brigu o ferijalnoj koloniji. Iz nijednog predmeta, koje sam ja predavao bogoslovima, nisu se polagali svečani ispiti. Također nisu pisane ni bilo kakove pismene radnje iz tih predmeta, osim obične školske radnje, odnosno zadaće zadane od sata do sata.

Dok sam bio prefekt sjemeništa, ja sam stanovao u zgradi sjemeništa i sam sam vršio od vremena do vremena kontrolu, da li se bogoslovi točno pridržavaju dnevnoga reda. U to vrijeme bilo je malo bogoslova u sjemeništu i meni nije bilo teško vršiti takovu kontrolu. Osim toga imali smo u sjemeništu organiziranu službu, koja je predviđena pravilima sjemeništa, a koja je djelovala tako, odnosno koja se sastojala od duktora, viceduktora, magistera i vicemagistera, koji su svaki imali svoje kompetencije. U dužnost prefekta spada svakako i kontrola nabave knjiga i svih materijala, potrebnih bogoslovima. Zato je bio zadužen jedan bogoslov, koji je vršio nabavku i rasprodaju.

Kao duhovnik vodio sam brigu za duhovni život bogoslova. Svake sedmice jednom imao sam sa bogoslovima konferenciju. Osim konferencija bogoslovima sam održavao i takozvana punkta, t. j. točke za razmatranje. Razlike između konferencija i točaka za razmatranje je u tome, što su konferencije obrađene teme za duhovnu pouku bogoslova, a točke za razmatranje su nabačene misli, o kojima bogoslovi svako jutro meditiraju. I teme za konferencije i točke za razmatranje čisto su duhovnog karaktera. Kao vanjski poglavar biskup se ne može miješati u duhovni rad duhovnika. Sav njegov posao, to je stvar njegove savjesti. Kao duhovnik ja se nikada nisam obraćao biskupu da mi sugerira svoje želje, a u pogledu materijala za konferencije ili za točke za razmatranje.

I sadašnji duhovnik ravnao se u principu prema općim propisima Crkve. On nikada nije dolazio kod mene kao biskupa, da bi tražio suglasnost ili direktive za materijale točaka za meditaciju. Medjutim, znali smo razgovarati, koje bi se eventualno knjige mogle koristiti za duhovne konferencije. Ja sam, na primjer, imao kod sebe knjige od francuskog pisca Courtois "Pred licem Gospodnjim" i smatrao sam, da u njima ima materijala, koji bi se mogao upotrijebiti i za duhovne konferencije bogoslova, iako se u stvari sav materijal odnosi na duhovne konferencije svećenika. Poznato mi je, da je duhovnik svih pet knjiga pomenutog pisca preveo i ciklostilski ih umnožio, a predpostavljam da ih je i upotrebljavao. Budući da ne spada pod kompetenciju biskupa, da vrši bilo kakovu kontrolu rada nad duhovnikom,

tako niti ja nisam kontrolirao, što je sve duhovnik Kos Ćiril upotrebljavao na svojim konferencijama i točkama za razmatranje. Ni sa bilo koje strane nisam upoznat, da je on u tim materijalima iznosio i takove stvari, koje bi se kosile ili bile uperene na bilo koji način protiv današnjeg društvenog uređenja u našoj zemlji.

Dužnost rektora – kako sam već naveo – primio sam 1951. god. Dotadašnji rektor dr. Rogić podnio je ostavku, u kojoj je naveo, da ne može više vršiti ovu dužnost. Obrazlagao ostavku nije, tako da ja ni sada ne znam, da li je bio još koji razlog, odnosno bilo koji razlog. Ja nisam ni ulazio, koji su ga razlozi naveli da podnese ostavku, a ostavku sam prihvatio, jer sam smatrao da tu dužnost ne može vršiti, kada tako navodi. Poslije njegove ostavke ja nisam službu rektora nikome više dodijelio, jedino sam dr. [Iliju] Živkovića zamolio, da me izvjesno vrijeme zamijeni, što je ovaj i činio. Sada se točno ne sjećam, koliko je vremena zamjenjivao me na toj dužnosti, ali bilo je to svakako nekoliko godina. On je jednom također došao i rekao mi, da je preopterećen i molio me da ga oslobodim zamjene. Od tada sam dužnost rektora vršio sam. Kao rektor vršio sam kontrolu vanjske discipline u sjemeništu i to preko prefekta, koji je svoju dužnost vršio preko oficijalaca ili sam, kako je već naprijed navedeno, kada je govoreno o mojoj funkciji kao prefekta. Također sam imao preko sebe brigu o ekonomskom stanju sjemeništa, a i za to je bio zadužen ekonom sjemeništa, a to je sada dr. Živković. Najodgovornija i najteža dužnost rektora jesu izvidjaji za redjenja. U toku studija bogoslovi dobivaju sedam redova, a za svaki red potrebna je specijalna dokumentacija, koju treba sakupiti. U svojoj biskupiji sam rektor prikuplja ta dokumenta i vrši provjere preko župskih ureda, preko poglavara sjemeništa i profesora, a za bogoslove iz stranih biskupija nakon prikupljenih dokumenata rektor iste šalje njegovim ordinarijima njegove biskupije na pregled i provjeravanje i onda biskupi tih bogoslova daju dimisiju za redjenje. U Visokoj bogoslovskoj školi dužnost rektora je da predsjedava sjednicama profesorskog zbora, kojih obično ima tri, a dogodi se da ima i koja vanredna sjednica. Isto tako rektor predsjedava ispitnim komisijama. On ujedno rješava pojedine molbe i žalbe pojedinih bogoslova u pogledu ispita ili dr. Isti je slučaj i po pitanju pripravnog tečaja i stvari, koje se odnose na isti, rješavaju se na zajedničkim sjednicama profesorskog zbora.

Kao biskup između ostalih funkcija vodio sam i kontrolu o čitanju knjiga, koje su se nalazile na crkvenom indeksu, a inače se nalaze u knjižnici. Da bi neki bogoslov mogao čitati neku od tih knjiga, bilo je potrebno posebno odobrenje od biskupa. Također su bile zabranjene knjige od Mile Budaka i to sve, te i ostale knjige i brošure političkog karaktera, koje su izdane za vrijeme NDH. Između ostalih stvari, koje su zaplijenjene prilikom pretresa u knjižnici, bio je i časopis "Život", koji je izlazio mislim od 1922. do 1942., a koji su izdavali isusovci. Taj časopis nije bio na indeksu zabranjenih knjiga, jer smo smatrali da u njemu nema stvari, koje bi mogle biti nepoželjne, odnosno zazorne vlastima. U ovom časopisu obrađivane su uglavnom kulturne i religiozne teme. Nije mi s koje strane poznato, da bi netko i pored zabrane čitao zabranjene knjige. U djelima Mile Budaka imade niz stvari, koje mi s našeg religioznog stanovišta ne odobravamo, te i s te strane smo zabranjivali da se iste čitaju. Dužnost prefekta je bila, da vodi računa da se takove knjige ne čitaju uopće u sjemeništu, ali se može dogoditi, da je neki bogoslov imao kod sebe neku takovu knjigu, jer prefekt nije mogao sve znati.

Što Vam je bilo poznato o stanju u navedenim zavodima, neprijateljskom odgoju pitomaca, neprijateljskoj djelatnosti poglavara i uopće o neprijateljskoj djelatnosti u spomenutim zavodima?

Ništa mi nije bilo poznato o stvari, koje su navedene u pitanju.

Što Vam je poznato o radnji bogoslova Bajić Ante, koja je davana za "bezgrešno začecé" 8. XII. 1955. g.?

Bajić Antu poznajem, ali se ne sjećam, da mi je on bilo kada donio na uvid, a pogotovo na odobrenje, bilo kakovu svoju radnju za akademiju. Kategorički tvrdim, da nisam nikakove ispravke vršio u bilo kakovoj radnji za akademije. Ja se sada ne mogu sjetiti uopće teme ili radnji, koje su davane na akademiji za "bezgrešno začecé" 8. XII. 1955. godine, iako predpostavljam da sam bio prisutan toj akademiji, jer ja obično prisustvujem akademijama.

Kakov ste uvid imali nad obukom u VBŠ, pripremnom tečaju i Biskupskom bogoslovskom sjemeništu u Djakovu, a kakov nad održanim akademijama?

Ja sam naprijed naveo, koje sam predmete predavao u VBŠ, dok u pripremnom tečaju nisam predavao ništa. Pripremnom tečaju predavao sam vjeronauk, liturgiku i ascetiku, ali u vrijeme dok nisam bio biskup i rektor, t. j. prije 1951. godine. Uvid u rad VBŠ imao sam jedino putem svećanih ispita na pojedinom predmetu. Mi nismo vršili nikakove inspekcije tokom školske godine o radu bogoslova, jer smo predpostavljali da oni savjesno rade. Ispravljam, ja nisam vršio nikakovu inspekciju nad radom profesora, jer o radu bogoslova vode računa njihovi profesori preko kolokvija i ispita. Uvid i kontrolu u sjemeništu imao sam – kako je već navedeno – uglavnom preko prefekta, koji je zadužen da vodi računa o vanjskoj disciplini bogoslova, a uvid u akademije imao sam isključivo putem mojeg prisustva istima. Napominjem, da ja nisam odobravao i pregledavao radnje, koje su bogoslovi pisali za akademije. To je uglavnom radio prefekt. Napominjem, da je dužnost prefekta da odobrava takove radnje i on je iste i odobravao. U slučaju da je prefekt odsutan, a to je moglo biti samo dan-dva, toga se je čekalo, tako da nije bilo potrebe da ijedna radnja bude dostavljena meni na odobrenje. Jedino u slučaju dužeg izostanka prefekta, kada bi bilo dovedeno u pitanje održavanje akademije, onda bih ja morao odobriti radnje za akademiju, ali takovih slučajeva nije bilo.

Što Vam je poznato o radnji bogoslova, odnosno bivšeg bogoslova, Vidović Tomislava pod naslovom “Mi i naši muslimani”, koju je čitao u jednoj sekciji 1953. godine?

Vidović Tomislava se jedva sjećam, jer je on bio vrlo kratko vrijeme – možda svega pola godine – u bogosloviji. Nikakove njegove radnje se ne sjećam, a pogotovo radnje navedene u pitanju. Ja nisam skoro nikada prisustvovao sastancima sekcija i prema tome nisam upoznat, koje su radnje čitane tim prilikama. Sjećam se, da sam jednom prisustvovao jednom sastanku liturgijske sekcije, gdje su se čitale teme iz liturgije, ali se sadržaja ne sjećam.

Što Vam je poznato o zbornoj deklamaciji bogoslova Bajić Ante i Radielović Boška “Pod Marijinu zastavu”, koja je dana na akademiji 31. V. 1955. g.?

O ovoj deklamaciji bogoslova Bajića nije mi ništa poznato, t. j. ne sjećam se nje. Također mi nije poznato da je bilo bilo kakovih komentara povodom ove deklamacije, kao i uopće o radnjama Bajić Ante, da bi one bile nacionalistički orijentirane.

Na pitanje, da li je ova radnja davana u okviru sjemeništa ili VBŠ, mogu izjaviti, da u okviru VBŠ nisu davane nikakove akademije, već su sve akademije davane u okviru sjemeništa.

Što Vam je poznato o održavanju referata pod naslovom “Zemlja mučenika” od bogoslova Kopic Marijana, koja je dana 1959. g.?

Ni ove radnje se ne sjećam, iako je održana ove godine. Možda sam i prisustvovao istoj, što ne mogu točno tvrditi. I pored iznošenja nekih detalja od strane isljednika, koji su obradivani u toj radnji, kao napomene isljednika da je u istoj bilo i tendencioznih istupanja, kao i istupanja na političkoj liniji, ja se ipak ne mogu sjetiti, da li sam prisustvovao toj akademiji, niti se sjećam bilo kojeg detalja iste radnje. Također mi nije poznato, da je bilo kakovih komentara povodom ove akademije.

Što vam je poznato o razgovorima, stavovima i nagovaranjima pitomaca od strane poglavara, a obzirom na stav koji bi trebali zauzimati prema narodnim vlastima, lojalnosti i event. saradnji i patriotski raspoloženim rimokatoličkim svećenicima?

Nije mi poznato, da li je neki od poglavara razgovarao s bogoslovima o stvarima, navedenim u pitanju. Ja također o tim stvarima nisam nikada razgovarao sa bogoslovima. Kod mene su znali doći bogoslovi, ali u grupama i to uglavnom oni iz stranih biskupija na početku godine i na koncu godine da se oproste. Oni bi dolazili u grupama tako, da ih je bilo iz svake biskupije po jedna grupa. U tim prilikama nije bilo nikakovog drugog razgovora, osim uobičajenih pitanja, kako su proveli ferije, da li su bili sa svojim biskupom i slične stvari. O prilikama u njihovim mjestima, o broju komunista, te aktivnosti članova Udruženja svećenika nisam nikada pitao bogoslove, jer me to nije interesiralo. Ja

imam svoj odredjen stav prema svećenicima iz Udruženja, ali o tome nisam nikada pričao ne samo bogoslovima, nego niti svećenicima.

Okrivljeni Kos Ćiril u zapisniku o saslušanju od 11. XI. 1959. izjavio je: [...]²⁴⁴ Da li je interpretacija vaših misli tačna ili je okrivljeni Kos u stvari dao svoju interpretaciju u ovom nagovoru?

Kao rektor držim na početku i na koncu godine nagovore bogoslovima. Gornji tekst nije moj. Ideje su moje. Kos nije mogao dati svoju interpretaciju, jer on ne prisustvuje nagovorima rektora. Ovaj tekst po svoj prilici pisao je bogoslov, valjda po svome sjećanju, i tako je po bogoslovu došao tekst u ruke duhovnika Kosa.

Svjedok je pozvan da dodje na saslušanje 30. XII. 1959. u 9 sati i da sobom donese plan predmeta, koji se predaju na pripravnim tečajevima i Visokoj bogoslovskoj školi, u ovjerenom prepisu.

Prekinuto saslušanje u 14,30 sati.

U smislu čl. 80 ZKP svjedok je zapisnik pročitao.

Isljednik:

Zapisničar:

Svjedok:

Ninić Srećko [v. r.]

Stojan Jelena [v. r.]

Bäuerlein Stjepan [v. r.]

Nastavljeno saslušanje svjedoka Bäuerlein Stjepana dana 30. decembra 1959. godine u 9 sati.

Prisutni: Ninić Srećko, isljednik

Stojan Jelena, zapisničar

Što Vam je poznato o šovinističkim uticajima i odgoju pitomaca, naročito od strane njihovih poglavara, kao i uopće o šovinističkim ispadima u spomenutim zavodima?

Odkako se nalazim na dužnosti rektora nije bio niti jedan slučaj, da bi me netko obavijestio, da je neki od profesora ili poglavara šovinistički istupao ili vršio uticaj na odgoj pitomaca u tom duhu. Takodjer mi nije poznato, da je neki od bogoslova postupao u tom duhu. Meni barem nitko o tome nije posebno govorio, a ako je takovih slučajeva bilo, to je vjerojatno rješavao sam prefekt, a pošto meni nije ništa o tome govorio, vjerojatno je smatrao, da se ne radi o težim prekršajima.

Na isljednikovu primjedbu, da su u tom smislu konstantno djelovali okrivljeni Prepunić dr. Marinko, Mršo Ivan, Kos Ćiril, Kopic Ivan i drugi, mogu izjaviti da o tome ne znam ništa.

Što Vam je poznato o šikaniranju pojedinih pitomaca u pojedinim od spomenutih zavoda na šovinističkoj osnovi?

Nije mi poznato, da je bilo bilo kakovo šikaniranje bogoslova, bilo od strane poglavara ili pak drugih bogoslova. Na pitanje isljednika, da iznesem slučaj otpuštanja iz bogoslovije bogoslova Ljubas Vjekoslava, izjavljujem, da nije samo Ljubas, nego i sarajevski bogoslov Lušić i hvarski bogoslov Damjanović, dobio "consilium abeundi" t. j. dan je savjet odnosnim ordinarijima, da ih premjeste u drugo sjemenište, ako misle da bi jedamput mogli biti svećenici. Njihovi su biskupi to i učinili i poslali su ih u Biskupsko sjemenište u Pazin. Sva trojica njih premješteni su iz našeg sjemeništa, odnosno traženo je njihovo premještanje, radi toga, što nisu poštivali disciplinu u sjemeništu. Na primjedbu isljednika, da okrivljeni Kopic Ivan tvrdi, da je Ljubas Vjekoslav premješten u Pazin radi što je bio loš djak, tvrdim, da nijedan od njih nije premješten radi toga, što je bio loš djak, već – kako sam naveo – radi nepoštivanja discipline. Damjanović je bio jedan od boljih djaka, a i Ljubas nije imao loših ocjena. Jedino je Lušić bio slab djak, ali nije radi toga premješten.

²⁴⁴ S obzirom na nepotrebno ponavljanje ovaj smo dio teksta izostavili, a navedeni tekst može se vidjeti u zapisniku o iskazu duhovnika Ćirila Kosa od 11. studenog 1959.

Što Vam je poznato o klevetama narodne vlasti i društvenog uređenja kod nas, širenim među bogoslovima, naročito od strane njihovih poglavara, o navodnom progonu Crkve i vjere u našoj zemlji?

Ne znam, da li su poglavari, odnosno profesori, o tim stvarima pred bogoslovima govorili. Ja sam na pojedine konkretne slučajeve znao reagirati pred svećenicima, pa vjerojatno i pred poglavarima, ali nisam to intonirao kao sustavni utjecaj na odgoj. Na primjedbu isljednika, da neki okrivljeni tvrde, da su sa mnom razgovarali o pitanjima gore navedenim, izjavljujem, da ja posebno sa bogoslovima nisam o tome razgovarao. Priznajem, da sam u svojim predavanjima, nagovorima, spominjao bezboštvo, nevjerstvo, uzdrmani moral i u katoličkim obiteljima i da sam davao pouke, što će i kako učiniti, kada se u životu susretnu s ovakovim pojavama.

Što Vam je poznato o ograničenju zakonom zagaraniranih građanskih prava i sloboda pitomcima spomenutih zavoda, naročito od strane njihovih poglavara?

Po sjemenišnim pravilima, koja nisu samo izgradjena za djakovačko sjemenište, nego su radjena po općim direktivama Crkve, nije dozvoljeno čitanje dnevne štampe. Časopise, revije i slično dozvoljeno je čitati, a to bogoslovi i naručuju i čitaju. Bogoslovi ulazeći u sjemenište znaju, da se moraju stanovitih stvari dragovoljno odreći, tko to ne može i neće, nitko nije prisiljen da u sjemeništu ostane. Na napomenu isljednika sjetio sam se, da je prefekt Kopic vodio neku anketu u sjemeništu i da mi je o toj anketi nešto govorio, međjutim, sada se ne mogu konkretno sjetiti, o čemu je sve bilo govora. Ne sjećam se takodjer, da sam sa Kopic Ivanom, kao prefektom, razgovarao o eventualnoj potrebi odobrenja čitanja jednog dnevnog lista u sjemeništu. Da je takav prijedlog i bio, ja bih ga svakako odbio, jer se kosi sa crkvenim pravilima, odnosno općim crkvenim direktivama.

Radio-aparat imademo. U slobodno vrijeme mogu bogoslovi slušati vijesti, a napose vijesti naših radio-stanica. Jedino je zabranjeno slušanje radio Madrida. Radio-aparatom rukovodi, odnosno za njega je zadužen jedan bogoslov, sada ne znam koji je to, i on uglavnom vodi računa, kada će se slušati radio. Ja mislim, da on ne odabire što će se konkretno slušati, već to određuje grupa bogoslova, koji se skupe da slušaju određenu emisiju. U vezi zabrane slušanja radio Madrida ja sam prenio prefektu da treba zabraniti slušanje emisija te stanice, što vjerujem, da je on i prenio bogoslovima. Nikada me nije obavijestio, da je uhvatio ili primijetio da neki bogoslovi slušaju vijesti te stanice.

Po pitanju izlaska bogoslova na izbore, nitko nije bilo na koji način vršio uticaj na bogoslove da ne glasaju. Ja sam povodom izbora pozvao k sebi prefekta i upozorio ga, da obavijesti sve bogoslove prilikom objeda u blagovaonici, da s obzirom na izbore nijedan od bogoslova ne treba taj dan tražiti odobrenje za izlazak u grad. Da li je on to prenio, ja ne znam, ali mu je bila dužnost da to učini.

Na kino-predstave bogoslovi ne idu. To je radi toga, što je nezgodno da bogoslovi odlaze na večernje predstave, a na dnevne predstave u nedjelju ne mogu ići, jer su vezani službom. Sjemenište nema svoga kino-projektora, jer nema sredstava da se isti nabavi, iako je moja želja već odavno da im se to priušti. Dosada međjutim ni s koje strane nije se moglo odvojiti tolika svota, da bi se nabavio kino-projektor.

Nije mi ništa poznato, da je bilo bilo kakove zabrane da bogoslovi igraju nogomet s nekim od klubova iz Djakova.

Po pitanju članstva bogoslova u omladinskim i drugim organizacijama izjavljujem: organizacije imaju svoja pravila, svoje sastanke, svoje dužnosti, koje se ne mogu uskladiti sa pravilima sjemeništa, pa prema tome bogoslovi i ne mogu biti članovi takvih udruženja.

Što Vam je poznato o režimu doušništva u spomenutim zavodima, provedjenim osobito od strane pojedinih poglavara i njihovih miljenika?

O režimu doušništva nije mi ništa poznato. Takov bi se sistem protivio duhu sjemenišnih pravila. Poglavari imaju određene oficijalce, koji su po dužnosti određeni da paze na red i ako bi se štogod dogodilo, oni to pred poglavare iznose. Slučaj Grabovac Mladena, Mrše i Kos Ćirila, koji mi je napomenuo isljednik, nisam smatrao posljedicom sumnje bogoslova, da se Mršo bavi doušništvom.

Na pitanje isljednika o razlozima ostavke Prepunić dr. Marinka na dužnosti prefekta, izjavljujem, da sam mimo prefekta jednu ili drugu stvar odredio i ako bi bilo s moje strane poželjno da to priopćim i prefektu. On se na to kod mene požalio. U svojoj zaboravnosti načinio sam to još koji put i on je povrijeđen dao ostavku. Drugi razlozi mi nisu poznati.

Na predočene koncepte pisama, pronadjenih kod okrivljenog Prepunić dr. Marinka, a koje je isti uputio meni, u kojima između ostalog spominje denuncijacije, izjavljujem, da sam na sjednici bio općenito zamolio profesore odnosnih predmeta, da bi se obazirali u svojim predavanjima na rezultate najnovijih istraživanja u znanosti. Samo uzgred spomenuo sam, da bi trebalo napose u predavanjima kozmologije na to se obazirati. Nekoliko dana nakon sjednice dobio sam list od dr. Prepunića, u kojem krivo interpretira moju primjedbu i smatra je kao rezultat nekog denunciranja. Faktično to nije bilo. To je bilo mnijenje bogoslova, prema tome nisu se mogle ni ostvariti njegovi zahtjevi, nego samo u toliko što sam se izvinio na sjednici u toliko, u koliko sam povrijeđio.

Što Vam je poznato o neprijateljskoj djelatnosti unutar pojedinih sekcija u Bogoslovskom sjemeništu, naročito unutar misijske i pastoralne sekcije?

Nije mi poznato ništa. Ja sam nisam nikada prisustvovao sjednicama, a nitko me o tome nije ni izvještavao.

Što Vam je poznato o širenju neprijateljske propagande u spomenutim zavodima povodom pojedinih događaja u zemlji i svijetu, širenju neprijateljske i fašističke literature itd.?

O mađarskim događajima²⁴⁵ ne znam, da se je štogod komentiralo i da su se neki razgovori o tome vodili, niti općenito, a napose ne u smjeru neke neprijateljske propagande vis a vis naše države. O literaturi fašističkoj i neprijateljskoj ne znam da je u sjemeništu legalno donošena. Svakako kad bi se za nju znalo, poglavari bi morali uredovati protiv nje. U knjižnici nalazila se ta ili ona knjiga, ali nije smjela biti posudjivana prema direktivama, koje sam napomenuo u jednoj od prijašnjih točaka zapisnika. Nikako ne mogu shvatiti, da bi se iz knjižnice iznosile knjige ilegalno.

Što Vam je poznato o prenašanju neprijateljske djelatnosti izvan spomenutih zavoda, kako od strane poglavara, tako i od strane pitomaca?

Na propovijedima u katedrali gotovo nikada ne prisustvujem, a i kada sam prisutan, nisam zapazio ikoju primjedbu, koja bi mogla biti obojena, kako je spomenuto u pitanju. Izvan centra biskupije ne znam da li je koji od poglavara, odnosno profesora, javno nastupao ili propovijedao u tome smislu.

Svjedok je pozvan da jedan primjerak sjemenišnih pravila dostavi 31. XII. 1959. u Stanicu NM [narodne milicije] u Djakovu.

Svjedok je upozoren po čl. 80 ZKP, te izjavljuje, da će zapisnik pročitati.

Dovršeno u 11,45 sati.

Isljednik:

Ninić Srećko [v. r.]

Zapisničar:

Stojan Jelena [v. r.]

Svjedok:

Bäuerlein Stjepan [v. r.]

Biskup Bäuerlein ponovno je pozvan u Sekretarijat unutrašnjih poslova NOK-a Osijek 30. prosinca 1959. u 12 sati, gdje je pred istim isljednikom i zapisničarkom izjavio sljedeće:

Predočene su mi knjižice pod naslovom "Vama, zaručnici", "Govorimo zaručnicima", "Dječji Božić" i "Obred prve svete pričesti". Tačno je, da u prve dvije brošure, odnosno knjižice, nema izdavača, odnosno imena izdavača i osobe, koja za njega odgovara, a u druge dvije nema propisne oznake izdavača i godine umnožavanja, odnosno izdavanja.

²⁴⁵ Radi se o reformskim pokušajima predsjednika mađarske vlade Imre Nagya 1956., koje su spriječene intervencijom sovjetske vojske.

Biskupija nije imala dosada jedno određeno lice, koje bi bilo odgovorno za štampanje ovakvih knjižica, jer nismo ni znali, da mora biti i za ovakove stvari određeno odgovorno lice. To isto važi i po pitanju treće i četvrte knjižice, s primjedbom, da je vjerojatno omaškom izostavljen datum izdanja. Napominjem, da su i zadnje dvije knjižice izdate u toku 1959. godine. Ove su knjižice štampane s mojim znanjem, a štampanje sam odobrio, jer je tekst, odnosno sadržaj istih, isključivo religiozne prirode.

Budući da se radi o omaški molim da se reparira s tim, da bi eventualno s jednim listićem nadopunili propuštene podatke. Listić bi priložili svakom štampanom primjerku. Dovršeno.

Svjedok je upozoren po čl. 80 ZKP.

IVAN BECKER

osuđen na smrt strijeljanjem, kazna preinačena na 20 godina zatvora s prisilnim radom, preminuo na početku izvršenja kazne

Rođen je 4. lipnja 1878. u Bizovcu, gdje je završio pučku školu. Gimnaziju je pohađao u Osijeku (1889.-1897.), a teologiju studirao u Đakovu (1897.-1901.), gdje je zaređen za svećenika 1901. godine. Kao kapelan službovao je u Đakovu (1901.-1902.) i Slavanskom Brodu (1904.-1905.), Tovarniku (1907.) i Trnjanima (1908.). U međuvremenu je od 1902. do 1904. u Valpovu službovao kao odgojitelj mladog grofa Rudolfa Normanna, a od 1905. do 1907. bio je duhovnik u Dječaćkom sjemeništu u Osijeku. Župničku službu uglavnom je obavljao u Trnjanima, prvo kao upravitelj župe (1908.-1914.), a zatim kao župnik (1914.-1943.), nakon čega kao umirovljeni župnik živi u Đakovu (1943.-1945.).²⁴⁶

Komunističke vlasti dale su ga zatvoriti 9. lipnja 1945. u Slavanskom Brodu te je protiv njega pokrenut kazneni postupak. Uz njega su u brodskom zatvoru bili i svećenici Franjo Hlobik i Stjepan Santo. Apostolski administrator Đakovačke biskupije biskup Antun Akšamović, pismom od 9. srpnja 1945., imenovao je svojim izaslanikom ekonomu Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu Petra Markovca sa zadatkom da kod nadležnih sudskih vlasti u Slavanskom Brodu izvrši uvid u sudbene spise i ustanovi je li sudbeni postupak u tijeku ili je osuda već izrečena, tj. da sazna sadržaj konačne odluke.²⁴⁷ Uskoro je saznao da je Beckera i još 16 osoba Vojni sud II. Jugoslavenske Armije u Osijeku osudio na smrt strijeljanjem, zato što su bili "članovi ustaških organizacija i nemačkih oružanih formacija i aktivno su učestvovali u masovnim ubojstvima stanovništva".²⁴⁸

Biskup Akšamović uputio je 3. kolovoza 1945. predsjedatelju Vojnog suda II. Jugoslavenske Armije u Osijeku molbu za Beckerovo pomilovanje, tj. da mu se smrtna kazna zamijeni vremenskom zatvorskom kaznom. Sud je pismom od 14. kolovoza 1945. odgovorio biskupu Akšamoviću da je "Viši Vojni sud Jugoslavenske Armije II. Sud. broj 1877/45 od 3. kolovoza 1945. preinačio presudu ovoga suda Vijeća kod komande Brodskog područja Sud. broj 633/45. kojom je Beker Ivan presuđen na kaznu smrti streljanjem, trajan gubitak građanskih časnih prava i konfiskaciju imovine, pa je tu presudu u pogledu izreke o krivici potvrdio, a u pogledu izreke o kazni preinačio i primjenom zakona o vrstama kazni od 5. srpnja 1945. osudio ga: na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od 20 / dvadeset/ godina i na gubitak svih političkih i pojedinih građanskih prava navedenih u čl. 5. Zakona o vrstama kazni u trajanju od 10 /deset/ godina".

Biskupu je dano do znanja da je s obzirom na navedeno, njegova molba za pomilovanje postala bespredmetna i da ima pravo uložiti novu molbu za ublaženje kazne. To je biskup Akšamović i učinio te je 18. kolovoza 1945. uputio Predsjedništvu AVNOJ-a molbu za ublaženje Beckerove kazne.²⁴⁹

²⁴⁶ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 18; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 56.

²⁴⁷ NAĐ, BK, br. 970/1945.

²⁴⁸ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 18; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 56.

²⁴⁹ NAĐ, BK, br. 1144/1945.

Međutim upravo tog dana, tj. 18. kolovoza 1945., Becker je preminuo u osječkoj bolnici, nakon što je zbog teškog prisilnog rada i uvjeta života obolio na pluća i dobio tifus. Pokopan je 20. kolovoza 1945. na osječkom groblju Sv. Ane.²⁵⁰

---

²⁵⁰ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 18; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 56.

SLAVKO BRAJKOVIĆ

strijeljan

Rođen je 5. travnja 1916. u Novoj Gradiški, gdje završava pučku školu i gimnaziju. Teologiju je studirao u Zagrebu i Đakovu. Za svećenika je zaređen u Đakovu 6. srpnja 1941. godine. Iste godine imenovan je kapelanom u Bošnjacima. Upravljaio je župnom ispostavom u Budimcima, bio je kapelan u Osijeku 3, upravitelj župe u Koški, vojni svećenik u NDH te na kraju zamjenik župnika u Donjim Andrijevcima 1945. godine.

O sudbini Slavka Brajkovića vrlo se malo zna. Ni temeljiti istraživači sudbina svećenika stradalih od komunističkog režima Anto Baković i Antun Jarm, nisu uspjeli doći do značajnijih podataka. Svjedoci tog vremena kažu da je Brajković 1945. jednostavno nestao i nitko nije znao je li uhićen ili ubijen.²⁵¹ U tim okolnostima apostolski administrator Đakovačke i Srijemske biskupije biskup Antun Akšamović 23. lipnja 1945. uputio je pismo komandantu Vojne Oblasti za Slavoniju u Osijeku pukovniku Crnobrnji, u kojem moli da se povrate na službu u biskupiju svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije koji se nakon sloma NDH nalaze u logorima, budući da su bili dodijeljeni raznim četama hrvatskih domobrana. Među svećenicima za koje se biskup zanimao, naveden je i Slavko Brajković. Biskup ističe da mu nije poznato jesu li ti svećenici negdje tijekom borbi poginuli ili se nalaze u logorima. Biskup moli, ako se navedeni svećenici nalaze u logorima, njihovo oslobađanje i povratak u biskupiju "na službovanje, budući je sada velika oskudica u osoblju svećeničkom, a vjernici katoličke vjere očekuju i ole popunjenje upražnjenih župa, koje su pripojene susjednim župama".

Dopisom od 2. srpnja 1945., uz napomenu da je pukovnik Crnobrnja na službi u Beogradu, biskupu je odgovoreno da je sve poduzeto kako bi se udovoljilo njegovoj molbi, ali nije moguće ništa učiniti, jer se u logorima na teritoriju Slavonije nalaze samo zarobljeni redovi Nijemci, a "ostale nacije, među njima i pripadnici domobranskih četa ne nalaze se u Slavoniji. Pošto su napred navedeni svećenici kako kažete bili po činu kapetani, dakle oficiri, to se oni svi nalaze verovatno u Sremskoj Mitrovici, gdje su i ostali njemački i drugi oficiri. Za njihovo oslobodjenje i vraćanje na redovitu svećeničku dužnost potrebno je da se obratite direktno Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ koja će verovatno uvaženom naslovu izaći u susret".

Biskup je poslušao navedene upute te je 7. srpnja 1945. uputio pismo Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ u Beogradu, u kojem ponavlja molbu za puštanje svojih svećenika iz logora. Međutim u ovom pismu više ne spominje Slavka Brajkovića i još trojicu svećenika iz prethodnog pisma. Razlog tomu nije nam poznat, osim ako biskup u međuvremenu nije u Glavnom predstojništvu OZN-e u Zagrebu, a spominje da se ondje zanimao, saznao gdje se Brajković i ostali nalaze.²⁵²

²⁵¹ A. JARM, Pribrojeni zboru mučenika, (2007.), str. 20-22; A. BAKOVIĆ, Hrvatski martirologij, (2007.), str. 99-100.

²⁵² NAĐ, BK, br. 875/1945.

Do nekih drugih spoznaja nismo došli, a u biskupijskim spisima samo se navodi, da je Brajković bez ikakva suđenja, strijeljan u Osijeku 13. lipnja 1946. godine. U Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu čuva se Brajkovićev brevijar u kojem je on vlastoručno napisao bilješku na latinskom jeziku, mjesec dana prije smrti, a koju ovdje donosimo na hrvatskom jeziku:

11. V. 1946.

Sada znam kako je slatko i lako umrijeti za Boga i domovinu! S. B.

Bože, budi volja Tvoja! Ja i svi kojima je umrijeti obavili smo sakramentalnu ispovijed, duše smo svoje Bogu preporučili te u Božjoj milosti i pomoći čekamo čas smrti.

Preporučujem se u vašu svetu misu i molitve!

Ave, biskupe, pozdravljam te pred svoju smrt i molim oprostjenje za sve...

Oprosti, i moli za me! S. B.²⁵³

Na dan svoje smrti, 13. lipnja 1946. godine, Brajković je zapisao:

Želim da kompletni brevijar dadete za najsiromašnijeg bogoslova. Molim g. Mayera da mi u 9 sati navečer dade "absolutionem et indulgentiam plenariam" [odrešenje i potpuni oprost]. Ispovjedio me je o. Posavec, on će za mnom. Strijeljan ću biti između 10 i 11 na večer. Ne protivim se volji Božjoj, ali protestiram protiv ljudskog momenta u mojoj smrti, i to ne samo u ime pravde, nego zdrave pameti. Svima se preporučam u sv. mise i molitve...

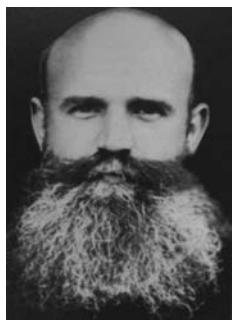
Nisam sam, večeras nas je pet, jučer pet, prošli ponedjeljak četiri. I tako to ide.

Umirem za Boga i Hrvatsku! Da me ubija netko bolji od mene bilo bi mi možda teško, ali ovako nije.

Još jednom pozdrav i zbogom! Slavko.²⁵⁴

²⁵³ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 20-21; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 99.

²⁵⁴ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 99.

ANSELMO CANJUGA (kapucin)

16 godina zatvora, umro u zatvoru

Rođen je 27. rujna 1894. u Budislavcu, župa Vidovec kod Varaždina, od oca Jakoba i majke Marije rođene Cafug. Osnovnu školu završio je u Vidovcu, a gimnaziju u Varaždinu. Svećenik kapucinskog reda, skladatelj, orguljaš i glazbeni pisac. U kapucinski red stupio je 1911., a za svećenika je zaređen u Senju 1917. godine. Nakon svršetka Bogoslovnog fakulteta djeluje u Rijeci do 1919.²⁵⁵, nakon čega je raspoređen u Varaždin gdje djeluje do 1938. godine, nakon čega je premješten u Osijek gdje djeluje do uhićenja od strane komunističkih vlasti 29. ožujka 1947. Umro je u logoru Stara Gradiška 19. prosinca 1952. Njegovo tijelo preneseno je 27. svibnja 1965. u kapucinsku grobnicu na zagrebačkom Mirogoju.

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god." o sudbini Anselma Canjuge navedeno je sljedeće:

Sada u KPD-u Stara Gradiška na izdržavanju kazne. – Osuđen je po Okružnom sudu Osijek, presudom br. 346/47. od 30. V. 1947. na 16 godina lišenja slobode s prisilnim radom i na 5 godina gubitka političkih i građanskih prava. – Odmah poslije oslobođenja aktivno je pomagao ustaše, materijalno i organizaciono. Organizirao je sakupljanje sanitetskog materijala za križare i slao u šumu. Iz zatvora odbjegli ustaše sakrivao u svojoj crkvi. Radio na širenju križarske propagande, te je letke takvog sadržaja štampao i dijelio među svojim istomišljenicima.²⁵⁶

Komunistička milicija uhitila je kapucinskog redovnika Anselma Canjuga 29. ožujka 1947. u Osijeku. Saslušavan je u osječkoj UDB-i od 31. ožujka do 16. travnja 1947., a zapisnike o saslušanju²⁵⁷ donosimo u cijelosti:

Z A P I S N I K

Sastavljen dana 31. III. 1947. god. u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Saslušanje osumnjičenog Anselma Canjuge, sin umrlog Jakoba i umrle Marije Cafug, rođj. 27. XI. [IX. ?] 1894. od u Budislavcu, kot. Varaždin, stalno mjesto boravka u Osijeku – ulica Generalisimusa Staljina br. 41, po zanimanju katolički svećenik – redovnik u kapucinskom samostanu, po narodnosti Hrvat, državljanin FNRJ, svršio 5 osnovnih škola [5 razreda osnovne škole], 4 razreda gimnazije i filozofski bogoslovski privatni fakultet sa trajanjem 7 god. u kapucinskom samostanu na Rijeci, govori srpsko-hrvatski, talijanski i nešto malo njemački, neoženjen, bez djece, od nekretnina ne posjeduje ništa, sudski navodno ne kažnjavan.

Uhapšen dana 29. III. 1947. god. u Osijeku.

²⁵⁵ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 128, navodi da je u Rijeci bio do 1920., ali sam Canjuga ovdje u iskazu navodi 1919. godinu.

²⁵⁶ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), 321; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 323-324.

²⁵⁷ HDA, RSUP SRH, SDS, kut. 8.

Upozoren sam na dužnost da govorim istinu, kao i na blagodat iskrenog priznanja, te o većoj krivičnoj odgovornosti u slučaju davanja lažnih i netočnih izkaza.

Canjuga Anselmo [v. r.]

Na postavljena pitanja osumnjičeni odgovara slijedeće:

Opišite nam vaš život i rad za vrijeme stare Jugoslavije, te sve do okupacije naše zemlje?

Svršivši bogoslovni fakultet na Rijeci, budem kao mladi pater premješten u Varaždin, gdje sam se nalazio od 1919.-1938. god. – Zatim budem premješten u Osijek, gdje se i danas nalazim. 1929. god. postojala je Hrvatska pučka stranka, te od njezinog stvaranja do navedene godine bio sam simpatizer te stranke, ali nisam aktivno u njoj sudjelovao. Poslije toga sve do okupacije naše zemlje nisam niti u jednoj političkoj stranci imao aktivnog učešća. Izvjesno vrijeme prije dolaska okupatora u našu zemlju i uspostavljanjem bivše takozvane NDH, nisam bio upoznat sa ilegalnim radom pojedinaca u Osijeku za interes uspostavljanja ustaške države, a najmanje sam sudjelovao ja lično u takovom radu. Kako sam bio u svemu tomu po strani, bio sam potpuno iznenadjen dolaskom ustaša na vlast.

Opišite nam vaš rad za vrijeme okupacije, te gdje ste se sve nalazili i dali ste učestvovali u bilo kakvom radu u kojem ste doprinosili interesima bivše ustaške države?

Za sve vrijeme okupacije sam se nalazio u Osijeku, pored moje redovničko-svećeničke dužnosti, bavio sam se i glazbom. – Kao glazbenik vodio sam neko vrijeme pomladak pjevačkog društva “LIPE” – gdje sam bio zborovodja. To društvo sam učio pjevati razne pjesme koje su bile čisto hrvatskog karaktera. Napominjem, da pjevače toga društva nisam učio ustaške pjesme, već kao što sam rekao, čisto hrvatske koje je [Franjo] Kuhač izdao još prije 60 god. – Baveći se kulturno-prosvetnim radom, održao sam nekoliko predavanja i to većinom o duhovnoj glazbi. Pored toga prilikom raznih crkvenih obreda kako u crkvi tako i izvan crkve prisustvovao sam u toliko što sam svirao na orguljama. – Niti jednoj izrazito vojničkoj svečanosti nisam prisustvovao.

Saslušao

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani

Canjuga Anzelmo [v. r.]

N A S T A V A K Z A P I S N I K A

nastavljen dana 1. IV. 1947. god. u 10 sati, nad osumnjičenim Anzelma Canjugom, rođenim 1894. god. u Budislavcu, kotar Varaždin.

Na postavljena pitanja okrivljeni odgovara slijedeće:

Da li ste Vi vašim radom na kulturno-prosvjetnom polju za vrijeme okupacije bili odvojeni od ustaške ideologije ili ne?

Moj rad za vrijeme okupacije u smislu kulturno-prosvetnog rada, bio je sveden čisto na vjersku i muzičku bazu. Takav moj rad nije imao ništa zajedničkog sa ustaškom ideologijom i tadanjeg državnog poretka.

Sa vašom izjavom o vašem radu za vrijeme okupacije došli ste u kontradikciju, jer nama je jako dobro poznato, da ste vi i te kako bili povezani sa ustaškom ideologijom, što naročito dokazuje činjenica, da ste 24. VI. 1941. god. bili lično u audijenciji kod zloglasnog [Ante] Pavelića, podnašajući mu skladbu koja je bila lično njemu namijenjena. Šta velite na ovu činjenicu?

Priznajem, da sam sa mojim ranijim izlaganjem došao u kontradikciju, jer činjenice dokazuju kao što je u gornjem pitanju navedeno, da je moj rad na kulturno-prosvetnom polju – bio vezan sa ustaškom ideologijom i interesima tadanjeg ustaškog poretka. Priznajem, da sam zaista 24. VI. 1941. god. bio u audijenciji kod zloglasnog Pavelića, davajući mu moju skladbu, koju sam skladao njemu za dar. To sam učinio zato, jer u ono vrijeme sam smatrao da činim nešto što je dobro i valjano. Držao sam u ono

vrijeme, da je hrvatski narod dobio svoju nezavisnu državu, koju treba pomagati što sam ja naravno i učinio – doprinyašajući istoj radom na kulturno-prosvetnom polju.

Zašto ste nam ranije negirali, te rekli da vaš rad nije imao ništa zajedničkog sa ustaškom ideologijom – vaš rad ste bili sveli na čisto vjerski i muzički. Recite nam zašto odmah niste bili iskreni?

Nisam imao namjeru biti neiskren, a napominjem, da u ono vrijeme nisam poznao još čiste ustaške ideologije, a moj rad koji je koristio tadanjem poretku a napose podnašanje moje skladbe zloglasnom Paveliću – bilo je učinjeno s moje strane iz razloga toga jer sam smatrao, da će to biti na korist hrvatskom narodu.

U ono vrijeme kada ste podnašali Paveliću vaš dar, već je naveliko vladao teror od strane ustaša, a napose Pavelića. Već tada ste bili upoznati, da se proganjaju Srbi i Židovi i da Pavelić ima najozbiljniju namjeru njih izbrisati sa lica zemlje. Da li ste vi ovakav stav koji je zauzeo Pavelić smatrali opravdanim. Dakle i pored toga što ste bili očevidad svega zla od strane ustaša, a napose Pavelića, vi kao svećenik, dušobrižnik svoga naroda nosite poklon najvećem krvniku naših naroda. Po tome je vidljivo, da ste vi vrlo dobro poznavali ustašku ideologiju, a ipak ste ju pomagali.

Priznajem, da sam u ono vrijeme zaista vidio, da se vrši progona Srba i Židova, ali tada nisam mnogo razmišljao o tomu, jer sam mislio, da će to kratko trajati. Da sam točnije bio upoznat sa stanjem, svakako ne bih Paveliću odneo dar. Mislio sam, da Pavelić u ono vrijeme nije bio toliko kriv, koliko sami Nijemci sa rasnim zakonom kojega su i Paveliću nametnuli kada su okupirali našu zemlju. Iz tih razloga, ja sam Paveliću i odneo dar, smatrajući, da neće biti na štetu Hrvatskom narodu.

Kažete, da niste poznavali ustašku ideologiju. Medjutim poznato je, da ustaška ideologija je išla i za tim, da ostatak Srba pokrsti na katoličku vjeru, u čemu ste i vi bili vrlo aktivni, jer ste prije nego što su se Srbi pokrštavali, održavali istima predavanja o značaju toga prelaza i da oni Srbi koji se neće pokrstiti biti će odvajani u logor. Da li priznajete da ste s time pomagali ustaštvo i uopće interesima okupatora?

Priznajem, da sam onim Srbima koji su prelazili na katoličku vjeru održavao predavanja u čisto vjerskom duhu. Lično nisam pokrštavao Srbe, ali priznajem, da sam pokrštavao Židove. Prilikom predavanja nisam niti jednom Srbinu govorio, da u koliko ne bude prelazio na katoličku vjeru, da će bit odveden u logor. Ne priznajem, da sam sa svojim predavanjima pomagao okupatora i ustaštvo. Taj cjeli rad je bio sveden na čisto vjersku pouku.

Kako ste vi gledali na dolazak Narodno oslobodilačke vojske u Osijek i uopće na potpuno oslobodjenje naše zemlje od okupatora i izdajnika?

Dolaskom Narodno oslobodilačke vojske u Osijeku bilo mi je drago, da je okupator morao napustiti našu zemlju, a s druge strane zauzeo sam stav posmatranja, što sam činio i 1941. god. kada je okupator sa Pavelićem došao u našu zemlju.

Vi ste u današnjem zapisniku naveli, da ste odmah po osnutku ustaške države bili aktivni na kulturno prosvetnom polju, a kao vidni znak tomu, poklonili ste Paveliću kao u počast jedan poklon. Medjutim sada navadajte, da ste po dolasku NOV zauzeli stav čekanja, isto kao i po dolasku okupatora. Vaše izjave se ne slažu, te i opet ste došli u kontradikciju. Zašto iskrivljavate činjenice?

Moj stav čekanja po okupaciji odnosio se čisto na Njemačku, a nikako na takozvanu NDH.

Kako dugo je trajao vaš stav čekanja po dolasku Narodno oslobodilačke vojske? I zašto se niste opredijelili na stranu naroda u kulturno-prosvetnom radu, recimo kao što ste to činili za vrijeme ustaške države?

Moj stav čekanja i promatranja traje još i danas, te se još uvijek nisam opredijelio na nikakav kulturni rad, a koji bi odgovarao interesima naše države.

Da li ste vi poslije oslobodjenja naše zemlje bavili se isključivo svećeničkim dužnostima, ili ste se bavili još kojim drugim radom?

Nakon oslobodjenja naše domovine bavio sam se isključivo svećeničkim dužnostima. U mojim propovijedima koje sam jedino u kapucinskoj crkvi držao u Osijeku, nisam nikada podvrgavao kritici državni sistem, a niti narodne vlasti. To nisam činio niti direktno, a niti indirektno. Priznajem, da sam kadkada nasjeo raznim alarmantnim i lažnim vijestima, koje su vjerovatno dolazile izvan granica naše države, a koje su imale tendenciju, da stave u sumnju opstojanje naše države kao i uspostavam nekih drugih vlasti.

Preko kakovih lica ste doznavali alarmantne vijesti protiv naše države i kojim osobama ste vi dalje prenašali iste. Recite nam nešta malo konkretnije o tim vijestima?

Alarmantne vijesti uperene protiv naše države doznavao sam od raznih građana kao i samih svećeničkih redova. Često su ovakove vijesti donošane u kapucinski samostan, a koliko je meni poznato dolazili su pored ostalih KERTES, trgovac – zatim ljekarnik POSAVAC, a neki puta sam vidio u samostanu i DRENOVCA poštanskog namještenika, ali od njega nisam nikada čuo da ovakove i slične vijesti donša. Medjutim Posavac i Kertes su to činili. Od svećeničkih krugova prepričavali su i primali ovakve alarmantne vijesti uglavnom što je meni poznato – kapucini, jer sam među njima živio i radio i to sa priličnom rezervom. U takvom prepričavanju govorilo se, da će ovaj poredak propasti, da će se vratiti iz inostranstva Mačekova vlada koja će preuzeti vlast. Glede povratka kralja u našu zemlju nismo govorili.

Kako ste vi lično gledali na razvoj “križara” – odmetnika u našoj zemlji odmah po oslobodjenju naše zemlje?

Po oslobodjenju naše domovine čuo sam da se spominju “križari” – odmetnici, ali nisam niti jednoga vidio. Na njihov razvoj gledao sam negativno. Bio sam uvjerenja, da u koliko i nešta postoji, njihovo djelovanje je osuđeno neminovno na propast.

Da li ste vi čuli, da su se poslije oslobodjenja pa i kasnije dijelili po gradu neprijateljski letci. Recite nam nešta poblize o tome šta vam je poznato?

Poznato mi je, da su se poslije oslobodjenja pa i nadalje širili po gradu Osijeku razni letaci. Od takovih letaka poznat mi je bio sadržaj samo jednoga i to sa naslovom “Braćo Hrvati”. Na tom letku je bio potpisan Krnjević.²⁵⁸ Priznajem, da sam ja prijepis toga letka imao, te jednom prilikom vozeći se za Zagreb bio mi je zaplijenjen od strane organa državne vlasti u Bjelovaru. Inače mi ništa drugo nije poznato o neprijateljskim letcima. Taj Krnjevićev letak bio je koliko se sjećam slijedećeg sadržaja: Da će se postaviti druge granice između Hrvatske i Srbije, da će u Srbiji vladati kralj Petar [Karađorđević], a u Hrvatskoj da će vladati [Vladko] Maček. To je uglavnom važniji sadržaj, a ostale pojedinosti sam zaboravio.

Recite nam, ko vam je dao letak sa Krnjevićevim potpisom, ko je izvršio prijepis toga letka i kome ste sve davali taj letak na čitanje?

Prijepis Krnjevićevog letka dobio sam od jednog radnika koga sam sreo na ulici prilikom odlaska iz doma sv. Vinka gdje sam čitao misu. Toga radnika nisam ranije nikada vidio, a niti znam kako se zove. Prilikom predaje toga letka rekao mi je: “Izvolite večeasni, nešta zanimljivo.” Taj letak nisam nikom drugom dao na čitanje, a niti sam ga nekom drugom pokazivao. Sam sam ga pročitao i turio u džep, a kasnije kako sam već naveo prilikom putovanja bio mi je isti oduzet. Još jednom napominjem da taj letak nisam nikom drugom davao na čitanje, a niti sam ga kome pokazivao. Da je to tačno spreman sam položiti zakletvu.

Zašto niste, kada ste protunarodni letak primili od navedenog radnika predali narodnim vlastima i zašto niste podneli prijavu protiv toga radnika?

Taj letak nisam predao narodnim vlastima iz razloga toga, jer nisam smatrao važnim da to učinim.

²⁵⁸ Juraj Krnjević, u navedenom razdoblju potpredsjednik HSS-a u iseljeništvu.

A kako ste mogli smatrati važnim da taj letak pročitate i da ga pohranite kod sebe u džepu?

Ja sam taj letak pročitao iz obične znatiželjnosti, a pošto sadržaj nisam smatrao važnim, nisam poduzimao nikakve korake u smislu daljeg širenja. Toga radnika koji mi je predao letak nisam protiv njega podneo prijavu, jer ga nisam uopće poznao. Tada u ono vrijeme nisam smatrao svojom dužnošću, da tu cijelu stvar prijavim narodnim vlastima, jer kako sam već napomenuo da cijela stvar mi se činila nevažnom i besmislenom.

Recite nam, kome ste sve davali na čitanje “pastirsko pismo”²⁵⁹ i u kojim samostanima se isto umnažalo?

Ne priznajem, da sam “pastirsko pismo” umnažao, a niti sam ga kome dao na čitanje. Jedino dajem mogućnost da sam ga dao Katarini Visinski, ali se toga pozitivno ne sjećam.

Ponovo vam postavljamo pitanje, da nam kažete šta vam je sve poznato o djelatnosti “križara” – njihovim vezama i tome slično?

O djelatnosti “križara” mi nije ništa poznato, a još manje o njihovim vezama.

Da li vam je nešta поближе poznato o licima, koji su “križare” – odmetnike pomagali materijalno, moralno ili kojim drugim načinom. Odnosi se konkretno na grad Osijek?

Nije mi ništa poznato o onim licima koji su pomagali “križare” materijalno, moralno ili na koji drugi način. Uostalom ja se nisam niti interesirao za ovaku stvar, jer sam smatrao, da se to mene ne tiče, pošto ja imam svoje svećeničke dužnosti.

Još jednom vam skrećemo pažnju, te da dobro promislite, da li vam je štogod poznato o pomoći koju su dobivali “križari” iz Osijeka od pojedinih građana?

Izjavljujem, da mi nije poznato, da bi i jedna osoba u gradu Osijeku pomagala “križare” bilo na kakav način.

Da li ste vi lično pomagali na neki način “križare” – preko koga i na koji način?

Kategorički tvrdim, da “križare” nisam nikada pomagao, niti materijalno niti moralno, a niti na bilo koji drugi način.

Vaše izjave po pitanju pomaganja križara s vaše i druge strane ne slažu se i niste dovoljno iskreni. Mi posjedujemo konkretne dokaze, da ste vi, poznavajući se sa nekim osobama, pomagali “križare”. Šta velite na ovu činjenicu?

Ponovo kategorički tvrdim, da nisam nikada pomagao “križare”, a niti sam bio upoznat sa bilo kojom osobom, sa kojom bih u zajednici radio na pomaganju križarskih odmetnika. Jednom prilikom došla je u kapucinski samostan jedna gospodja iz donjega grada i zamolila me, da joj dadem ako imam neke medicine. Ja sam imao nekoliko injekcija, nekoliko prašaka i još nekih medikamenata, što sam sve izručio dotičnoj gospodji. Ona mi je rekla, da to treba za bolesnike. Dakle jedino bi bilo to što sam smatrao važnijim da iznesem, ne bi li ova stvar možda bila u kakvoj vezi sa gornjim pitanjem t. j. sa pomaganjem “križara”. Napominjem, da sam ja bio čvrstog uvjerenja, da su ti lijekovi potrebni nekim našim bolesnicima u gradu, a nipošto “križarima”. Takovo uvjerenje imam još i danas, t. j. da ti lijekovi nisu traženi u svrhu pomaganja “križara”. Dotičnu gospodju poznao sam vrlo kratko vrijeme i svega sam je nekoliko puta vidio u Zakladnoj bolnici u Osijeku. Također ne znam kako se dotična gospodja zove. I pored toga što sam od strane istražitelja upozoren, da za moju protunarodnu djelatnost [postoje dokazi], a što se naročito tiče u materijalnom i ostalom pomaganju “križara” – najiskrenije i po treći puta izjavljujem, da ostajem i nadalje kod svoje ranije tvrdnje, t. j. da nisam imao nikakog posla sa “križarima”, a niti ih moralno i materijalno pomagao. Također, da nisam bio upoznat niti s jednom osobom sa kojom bih u zajednici pomagao “križare”.

Prekinuto dana 2. [1.] IV. 1947. god. u 11.30 sati.

Saslušao:

Saslušani:

²⁵⁹ Radi se o pastirskom pismu biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. u kojem otvoreno kritiziraju postupke komunističkog režima, a koje je javno čitano u svim katoličkim crkvama u Jugoslaviji. HBK, spisi 1945., br. 114 BK/1945.

Josip Bunjevac [v. r.]

Canjuga Anselmo [v. r.]²⁶⁰

NASTAVAK ZAPISNIKA

Sastavljen dana 1. VI. 1947. god. u 16.25 sati, nad osumnjičenim Anzelma Canjugom, rođenim 1894. god. u Budislavcu, kotar Varaždin.

Na postavljena pitanja osumnjičenik odgovara:

Recite nam šta vam je poznato za Pavičić Ljubicu, kada ste se sa njome upoznali i uopće sve ono što je bilo između vas i Ljubice?

Pavičić Ljubicu ne poznajem i za nju nisam ikada čuo.

Kratko vrijeme poslije oslobodjenja u kapucinski samostan je dolazilo više osoba u svrhu kupovanja zelja. Između ostalih dolazila je i Pavičić Ljubica koja je po njenom izkazu od vas dobila jedan paket sanitetskog materijala, s tim da to ona proslijedi preko drugih "križarima" u šumu. Šta velite na to pitanje?

Poslije moje tri kategoričke tvrdnje, da nisam imao pojma o radu "križara", da ih nisam ni na kakav način pomagao – sada priznajem i moram priznati, jer kao svećenik ne mogu si dozvoliti, da i nadalje budem neiskren, što se potpuno sukobljava sa božjim i crkvenim zakonima. Ja sam zaista dao jedan paket sanitetskog materijala za potrebu "križara" – odmetnika.

Zašto niste odmah priznali, da ste pomagali "križare" već ste u prošlom zapisniku po ovoj stvari stalno negirali i šta više došli ste na to, da se zaklinjete, da "križare" niste pomagali. Zašto niste odmah bili iskreni?

U ranijem zapisniku u kojem sam stalno negirao i iskrivljavao stvarne i konkretne činjenice – priznajem, da sam to činio iz straha pred posljedicama od narodnih vlasti. Također mi je bilo neugodno, jer nisam nikada bio kažnjavao za ovakove stvari.

Ispričajte nam, kako je došlo do poznanstva između vas i Pavičić Ljubice i točno nam opišite kako je tekla stvar sa davanjem sanitetskog materijala "križarima"?

Koncem 1945. godine došla je k meni u samostan Pavičić Ljubica koja mi se predstavila kao simpatizer "križara" – govorila mi je da postoje "križari" koji se bore za uspostavu bivše NDH i da ih treba pomagati. Na osnovu toga što mi je ona govorila, ja sam joj predao paket sanitetskog materijala. U paketu je bila slijedeća sadržina: Nekoliko ampula sa injekcijama, nekoliko prašaka, nešto vate i zavojnog materijala. Mislim da su u paketu bile još i neke masti. Kada je Ljubica odlazila, ja sam joj skrenio pažnju na činjenicu da bude oprezna i konspirativna.

Recite nam, kako se zove osoba koja vam je dala sanitetski materijal?

Sada se momentalno ne mogu sjetiti od koga sam dobio navedeni sanitetski materijal, premda bih vrlo rado priznao kada bi to odmah znao. Ja ću se promisliti, te u koliko se budem sjetio rado ću priznati.

Kako se stvar dalje razvijala sa Pavičić Ljubicom. Kada je opet dolazila kvama, u koju svrhu, sa kime i šta ste tom prilikom vi učinili?

Poslije navedenog slučaja, Pavičić Ljubica je k meni dolazila poslije otprilike 2 nedelje i tom prilikom smo razgovarali u vezi njenog prvog dolaska t. j. kada sam joj dao već navedeni paket. Kazala mi je, da je paket sa sanitetskim materijalom sretno predala jednoj ženskoj osobi, a koja treba taj paket predati lično "križarima" u ruke. Ljubica mi je napomenula, da ta ženska osoba vrši dužnost kurira i da ona kao takva dolazi u šumu. Koliko se sjećam Ljubica mi je rekla, da se ista zove Katica dok prezime nisam zapamtio. Ja Ljubici nisam mnogo toga na njezino izlaganje odgovarao, samo sam joj rekao, pošto sam cijelo vrijeme živio u strahu, da bude oprezna, jer vrlo sumnjam da će ikakva akcija od strane "križara" uspjeti.

Kada je opet slijedeći puta bila kod vas Pavičić Ljubica i šta je tada bilo?

²⁶⁰ Anselmo Canjuga vlastoručno je potpisan na svakoj pojedinačnoj stranici zapisnika.

Poslije izvjesnog vremena Pavičić Ljubica je opet k meni došla u samostan, ali ovaj puta nije bila sama, već u društvu sa Katicom. U primaćoj sobi kapucinskog samostana Pavičić Ljubica predstavila mi je Katicu i rekla, da je to ta osoba koja vrši dužnost kao kurir “križarima” – odmetnicima. Ja sam upitao Katicu pošto je bila kod “križara” u šumi, kako žive, šćime se snabdjevaju i dali misle kakve akcije izvršiti. Ona mi je odgovorila, da za sada još nema izgleda, jer još nije vrijeme. Ljubica i Katica su mene zamolili, da im predam jedan paket sanitetskog materijala, jer je to potrebno pošto “križari” na tome oskudijevaju. Ja sam im zaista predao paket sa tim materijalom u kojem je bio isti sadržaj kao i prvi puta kada sam dao Ljubici, t. j. nekoliko injekcija, prašaka, gaze, ferbanta i neke masti. Taj sanitetski materijal sam imao spremljen jedno vrijeme u mojoj spavaćoj sobi, a jedno vrijeme sam ga skrivao na koru ispod jedne grede na kojima stoje samostanske orgulje. Kada je Katica primila taj paket rekao sam jednoj i drugoj da taj materijal odnesu “križarima”, ali da vrlo sumnjam u bilo kakav uspjeh njihovih akcija. Katici sam rekao prije nego što je otišla, da bude blagoslovena i da je na putu zaštititi Bog, da ne nastrada.

Prekinuto dana 2. [1.?] VI. 1947. god. u 19.15 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju osumnjičenika CANJUGE ANZELMA, – sastavljen dana 3. IV. 1947. god. u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Šta vam je još poznato o vašoj vezi sa Pavičić Ljubicom i Katavić Katicom?

Poslije jedno tri tjedna kako je kod mene bila Ljubica Pavičić i Katica Katavić, “križarski kurir” – došla je k meni u samostan opet Ljubica Pavičić, te mi je rekla, da onaj paket koji sam im izručio zadnji puta za potrebu “križara” je sretno stigao. Napomenula mi je, da je Katica Katavić na putu imala neugodnosti, jer kada je putovala kamionom, zaustavile su isti organi narodnih vlasti, te iako je Katica imala kod sebe paket sanitetskog materijala kojega sam ja dao – sretno je prošla i nije zapažena. Koliko se sjećam Ljubica mi je kazala, da je isti paket stigao do samih “križara” u šumu. Otprilike u to isto vrijeme dolazila je k meni ponovo Ljubica Pavičić, ali tom prilikom je sa njome u društvu bila Vlajnić Anica. Do toga vremena nisam Vlajnić Anicu poznavao, a niti se sjećam da sam ikada vidio. Ljubica je mene sa Anicom Vlajnić upozнала i rekla, da je ona isto povjerljiva osoba, da ima dobre veze sa “križarima” i da uskoro kani sama ići u šumu. Koliko se ja sjećam, nisam im ništa naročito na to odgovorio, jedino sam Vlajnić Anici rekao, da joj sretan put i neka je Bog prati da ne bi došla do nesreće. Poslije kraćeg vremena Vlajnić Anica je sama k meni došla u samostan, te mi je napomenula, da je bila kod “križara” i da je tom prilikom vidjela kako kod njih vlada čvrsta disciplina, da su dobro obučeni i da se upozнала sa [Matom] Dasovićem koji je vodja njihove grupe. Za toga Dasovića mi je pripovijedala, da je vrlo strog i da je baš u ono vrijeme kada se ona nalazila kod njih, doveden neki čovjek koji je od križara bio uhvaćen, te od samog Dasovića na licu mjesta strijeljan.

Recite nam sve što vam je poznato za Vlajnić Anicu. Koliko puta je bila kod vas, sa kime vas ona sve upozнала i točno nam opišite kako je tekao vaš rad u zajednici sa Anicom?

Kao što sam već ranije napomenuo, sa Vlajnić Anicom upozнала me je Pavičić Ljubica. Anica je k meni dolazila od dana našeg upoznavanja otprilike jedno 4-5 puta. Jednom zgodom rekla mi je da će otputovati za Zagreb i stupiti u vezu sa Kaptolom i da će tamo referirati rezultat njezinog rada u vezi sa “križarima”. Pošto ja nisam znao ko u Kaptolu vodi “križarsku” organizaciju ja sam joj rekao, da se sama interesira ko vodi tu spomenutu “križarsku” organizaciju. Ne sjećam se točno, ali postoji mogućnost, da sam ja Anici poslije njenog izlaganja rekao, da se po završenom poslu u Zagrebu na Kaptolu, javi kod mene, radi saopćenja postignutog rezultata. Otprilike u travnju ili svibnju mjesecu 1946. god. dolazila je k meni Vlajnić Anica zajedno sa njezinom majkom i sa njima sam se zadržao u kraćem razgovoru. Vlajnić Anica je tom prilikom mene zamolila, da joj izručim ako imam jedan paket sanitetskog

materijala, a već sam znao da će to poslužiti u svrhu pomaganja “križara” – ja sam taj materijal imao u sobi, te sam joj ga uručio. Sada se ne sjećam točno što je bilo u tom paketu, ali toliko se sjećam, da je paket sadržavao nekoliko rabljenih očišćenih povoja, nekoliko injekcija i jedan povoj za opeklina. Anica mi je rekla, da će se postarati kako bi taj paket bio što prije uručen “križarima”. Pošto je Anica Vlajnić sama bila poduzetna, nisam joj morao govoriti o budnosti, jer sam vjerovao da će sama voditi računa. Aničina majka je njoj skrenula pažnju, da bude budna i da vodi računa, jer bi mogla nastradati. Prije nego što je Anica Vlajnić sa svojom majkom napustila samostan, Anica je mene zamolila, da se i u buduće pobrinem za nabavku sanitetskog materijala, jer je isti neophodno potreban “križarima”. Ne sjećam se da sam poslije toga Anici Vlajnić opet dao sanitetski materijal, ali opet ne mogu kategorički tvrditi, da joj nisam dao, jer se svega točno ne mogu sjetiti. U mjesecu lipnju 1946. god. došla je k meni u samostan Anicina majka stara Vlajnička, te mi je zabrinuto pripovijedala da Anicu traže narodne vlasti, te da je ona bila vidjena u Zagrebu u društvu nekolicine engleskih oficira i da je čula, da je navodno Anici uspelo da predje granicu. Ja sam staroj Vlajnički rekao, neka se umiri i da stvar preporuči Bogu. Koncem svibnja mjeseca 1946. god. nalazio sam se na Trgu slobode gdje me je tom prilikom Anica Vlajnić upoznala sa Pavičić Dragutinom i tom prilikom je Anica rekla: “pater Anselmo! – nezgodno je za mene da ja i nadalje dolazim k vama po sanitetskim materijal, već ako budete šta imali – dolaziti će k vama ovaj gospodin, jer je naš i povjerljiv.” Ja sam Pavičiću rekao da za sada nemam ništa, a kad budem imao neka me potraži u samostanu. Poslije toga mislim da je prošlo svega dva tjedna, došao Pavičić Dragutin k meni u samostan po sanitetski materijal. Ne sjećam se točno kako je sve skupa bilo, ali toliko mi je poznato, da sam tom zgodom Pavičiću predao jedan paket sanitetskog materijala. Pri njegovom odlasku rekao sam mu, da taj materijal, odnese Anici Vlajnić i neka je pozdravi. Skrenuo sam mu pažnju, na opreznost od strane vlasti.

Prekinuto dana 3. IV. 1947. god. u 18 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju osumnjičenika CANJUGE ANSELMA – sastavljen dana 4. IV. 1947. god. u 8.30 sati u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Pošto vam je dana mogućnost da promislite, recite nam šta vam je još poznato o vašoj vezi sa Vlajnić Anicom, koliko puta ste joj još davali sanitetskog materijala i sa kime vas je još upoznala?

U zapisniku od 3. IV. 1947. god. naveo sam da me je sa Anicom Vlajnić upoznala Pavičić Ljubica, međutim to nije točno, jer me je sa Anicom upoznala kratko vrijeme nakon rata Eva Gutal. Izjavljujem, da nisam imao namjera kod toga biti neiskren, već mi se to dogodilo uslijed toga, što se nisam odmah mogao sjetiti kako je to sve skupa teklo. Otprilike mjeseca lipnja 1945. god. dolazila je k meni u samostan Gutal Eva i tražila je od mene hranu kako bi ona poslije odnela na zeleno polje zarobljenim domobranima i ustašama. Ja sam Evi tada a i poslije nekoliko puta davao kruha, luka i voća. Malo iza toga Eva je dovela u samostan Vlajnić Anicu, te sam se tom prilikom sa njome upoznao. Eva mi je govorila, da je Anica povjerljiva i da je spremna pomagati “križare”. Koliko se sjećam Anica mi je kazala da je već uhvatila vezu sa “križarima” i da im je neophodno potreban sanitetski materijal, jer na tomu oskudijevaju. Ja sam joj obećao u koliko budem u mogućnosti, da ću se pobrinuti za nabavku sanitetskog materijala. U 1945. god. otprilike mjeseca srpnja ili kolovoza dao sam Gutal Evi 2 paketa sanitetskog materijala. U ta dva paketa je bio sličan sadržaj kao i kod ostalih paketa što sam već naveo u ranijim zapisnicima, t. j. nešto malo povoja, gaze, injekcija i nešto prašaka. U jesen 1945. god. došla je k meni u samostan na ispovijed jedna žena te poslije kako sam je ispovijedao kazala mi je da sa mnom želi razgovarati. Ja sam tu ženu odveo u hodnik, gdje mi je gotovo plačuci pripovijedala, da ima brata zatvorenog u zatvoru i da ima mogućnosti, da ga uspomoć stražara može izbaviti, ali jedino

navečer između 18 i 19 sati. Još me zamolila, da ga privremeno primim u samostan, dok ona bude u mogućnosti, da ga dalje prebaci. Međutim ja sam toj ženi rekao, da ja to ne smijem učiniti, jer bi u tom slučaju kompromitirao samostan. Ona je i dalje plakala i opet zamolila, da joj tu uslugu svakako učinim. Ja sam joj opet rekao da joj lično ne mogu pomoći i neka se obrati Evi Gutal koja će joj u tom pravcu moći pomoći. Poslije toga je ona otišla, ali se predvečer ponovo vratila i ponovila svoju prijašnju želju, te je ponovno plakala. Ja sam opet rekao da samostan ne mogu niti u kojem slučaju kompromitirati. Međutim ona je još uvijek insistirala, te izjavila, da će isto veče doći sa svojim bratom oko 23 sata. Ja sam joj po treći puta ponovio, da joj ne mogu udovoljiti njezinoj molbi. Cjeli slučaj sam izneo bratu vrataru i strogo zahtijevao, da u samostan ove večeri, naročito nikoga ne pusti unutra. Drugo jutro mi je brat vratar pripovijedao, da je zbilja došao jedan čovjek da traži stan i da je gotov silom [htio] ući u samostan kako bi se tamo sklonio. Brat vratar nije dozvolio dotičnom ulaz u samostan, već se pridržavao moje upute. Navedeni brat vratar se zove HINKO HRŽIĆ. Poslije toga iza nekoliko dana došla je k meni Eva Gutal, te mi je referirala, da je bila kod nje jedna žena koju sam ja poslao. Dotična žena je prvo dolazila sama Evi, a nakon što se sporazumila s Evom, dovela je svoga brata. Eva mi je rekla, da je brata te žene sakrila u svome stanu. Nakon otprilike mjesec dana Eva Gutal je k meni opet došla u samostan, te mi je rekla, da je uspjela prebaciti toga čovjeka koji se sakrivao kod nje u njezinom stanu. To je uspjela na taj način, jer mu je pribavila neku propusnicu, a zatim je on dalje uspio da se prebaci u "križare". Stara Vlačnička, majka Anice bila je jednom prilikom poslije njezine posjete sa njezinom kćerkom, opet kod mene u samostanu, kojom prilikom sam ja staroj Vlačnički dao jedan paket sanitetskog materijala. Prije nego što sam joj predao taj materijal, rekla mi je, da je poslana od njezine kćerke Anice, da svakako nastojim, da joj predam taj paket. U tom paketu koji sam tom zgodom predao staroj Vlačnički nalazilo se nešto malo pivoja, vate i još neke malenkosti kojih se ali ne sjećam. U proljeće 1946. god. saznao sam, da se u sirotišnoj ulici nalazi učiteljica Tes Eva sa kojom sam bio poznat još za vrijeme "NDH" – počeo sam k njoj zalaziti, ali poslije jedno tri ili četiri puta moga dolaska, bila mi je skrenuta pažnja od strane Pavića koji je bio za vrijeme okupacije upravnik garnizonskog zatvora, da više Tes Evi ne zalazim, jer u istoj kući stanuje neki oficir J. A. od koga se moram čuvati. Jednom prilikom kada sam bio kod Eve, pripovijedao sam joj, da ja preko Vlačnić Anice pomažem "križare" s tim što im šaljem sanitetski materijal. Ona mi je rekla, da je to opasno i da se čuvam.

Prekinuto dana 4. IV. 1947. god. u 12 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Nastavljen dana 6. IV. 1947. god. u 7 sati nad osumnjičenim ANSELMA CANJUGOM u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek.

Opišite nam točno vaše veze sa dr. [Julijem] BATORIEM. Kako ste sa njime došli u kontakt i preko koga ste sa njime radili?

Koncem 1945. god. došla je k meni u samostan PAVIČIĆ LJUBICA, te mi je između ostaloga što sam već u ranijem zapisniku izjavio rekla, da se poznaje sa dr. Batoriem koji ima mogućnosti prebacivanja ljudi u "križare" i da posjeduje propusnice pomoću kojih se može lahko prebaciti ljude u šumu. Kako sam ja toga dana imao jedan paket sanitetskog materijala, dao sam ga Ljubici i rekao, neka taj materijal preda dr. Batoriu, a on će prosljediti dalje "križarima". Poslije jedno 4-5 dana, Ljubica je ponovno došla u samostan i tada mi je saopštila, da je sanitetski materijal predala dr. Batoriu. Nakon toga mislim da je bilo u istom mjesecu, ponovno sam preko Pavičić Ljubice poslao dr. Batoriu jedan paket sanitetskog materijala da pošalje u šumu "križarima". Iste godine – 1945. došle su k meni u samostan časne sestre BRIGITA, TARZILA i Šibel PIJA, te sam preko njih dostavljao dr. BATORIU sanitetski materijal. U toj godini Batori je preko navedenih sestara od mene dobio dva paketa sanitetskog materijala.

Početakom 1946. god. preko istih časnih sestara poslao sam BATORIU još jedan paket sanitetskog materijala. U januaru mjesecu 1946. god. došle su k meni u samostan č. s. Šibel PIJA i TARZILA i skrenuli mi pažnju na opasnost koja prijete meni i dr. Batoriu zbog protunarodne djelatnosti. Dotične sestre su mene tom prilikom savjetovale da napustim Osijek, jer bi mogao svakog časa biti uhapšen od organa narodnih vlasti. Ja sam imao zaista namjeru napustiti Osijek, ali sam u tom bio sprječavan od viših crkvenih poglavara. Neki puta u razgovoru sa Vlajnić Anicom i Tes Evom doznao sam da Batori uspijeva da prebacuje ljude u šumu. Vlajnić Anica mi vjerojatno i spomenula i pojedina imena ljudi koje je Batori prebacio, ali se sada tih imena ne sjećam.

Prekinuto 6. IV. 1947. god. u 9 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Nastavljen dana 6. IV. 1947. god u 9.25 sati, nad osumnjičenim ANSELMA CANJUGOM u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Nastavite dalje sa izlaganjem po pitanju vaše veze sa dr. Batorijem?

Kasno u jesen 1945. god. ne sjećam se točno mjeseca i dana, došla je k meni u samostan Vlajnić Anica, te mi je pripovijedala, da se na tavanu kod Gutal Eve skrivaju dva vojna lica. Nije mi poznato dali su bili ustaše ili domobrani. Oni su uspjeli sretno izmaknuti pomoću dr. Batoria – je kazala meni Vlajnić Anica. Batori je tu dvojicu uspio prebaciti u “križare” pomoću svojih propusnica. Posrednici preko kojih sam ja održavao vezu sa Batoriem jesu uglavnom ta lica: Vlajnić Anica, Gutal Eva, Pavičić Ljubica, Dragutin Pavičić i časne sestre Brigita, Tarzila, te Šibel Pija. Ta lica su mi uglavnom govorili, da dr. Batori ima dobre veze, da prebacuje ljude u šumu i da posjeduje propusnice koje mu služe za “prebacivanje” ljudi u “križare”. Osim Vlajnić Anice, Pavičić Ljubice, Pavičić Dragutina i navedenih časnih sestara Brigitte, Tarzile i Pije, nije nitko više dostavljao sanitetski materijal dr. Batoriu preko mene. Sa dr. Batoriem nisam lično održavao vezu, već sam to činio pomoću gore navedenih lica.

Prekinuto u 10.25 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Nastavljen dana 6. IV. 1947. god. u 10.30 sati, nad osumnjičenim ANSELMO CANJUGOM u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

U ranijem zapisniku niste bili dovoljno iskreni, jer ste naveli, da ste imali kod sebe svega jedan letak neprijateljskog sadržaja, međutim nama je dobro poznato, da ste vi imali više letaka, te da ste i dali i dobijali od raznih lica. Recite nam zašto ste bili neiskreni?

Priznajem, da u zapisniku u kojem sam bio zapitan po pitanju neprijateljskih letaka – nisam bio dovoljno iskren i neke činjenice sam zatajio. Pored Krnjevićevog letka što sam već ranije priznao, čitao sam i imao kod sebe još 3 neprijateljska letka. Ne sjećam se točno naslova tih letaka, ali znam da su bili “križarskog” duha – pozivali narod da se strpi dok ne dodje dan oslobođenja. Na jednom letku pored ostalog sjećam se da je bio potpis “križari osvetnici”. Letake sam dobio od isusovca Jambrekovića i to samo jedan. Zatim jedan letak sam dobio od franjevca Djerkeša. Jedan letak je donio u kapucinski samostan apotekar Posavac Andro. U ranijem zapisniku nisam odmah priznao, jer sam se bojao odgovornosti.

Recite nam koji je od svećenika u Osijeku bio upoznat sa vašim protunarodnim radom i dostavljanjem sanitetskog materijala u šumu?

Za moj protunarodni rad i pomaganje “križara” sanitetskim materijalom znali su: Leopold Grbavac i Grga Pašalić – kapucini. Od isusovaca je znao Jambreković Franjo. Oni mene nisu pomagali, već su mi češće govorili i skrenuli pažnju da budem oprezan, jer to je vrlo opasna stvar. Isusovac Jambreković je mene početkom 1946. god. pomagao sanitetskim materijalom i to mi je dao svega jedamputa. Ali i on mi je pored toga što mi je dao taj materijal, skrenuo pažnju, da budem oprezan, jer bi mogao nastradati. Prilikom primitka sanitetskog materijala od strane isusovca Jambrekovića, nije mi govorio od koga je isti primio, a niti sam ga ja zapitao.

Prekinuto 6. IV. 1947. god. u 11.25 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Nastavljen dana 8. IV. 1947. god. u 10.15 sati, nad osumnjičenim ANSELMA CANJUGOM u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Pored svećenika koje ste u zadnjem zapisniku naveli, da su bili poznati sa vašim protunarodnim radom, recite nam koje osobe su još znale za vaše djelovanje?

Priznajem da postoji mogućnost, da sam pored navedenih svećenika koji su bili poznati sa mojom suradnjom sa “križarima” – govorio i upoznao sa mojim radom i još neka druga lica, ali se sada momentalno ne mogu sjetiti kako se ta lica zovu.

Recite nam koja lica su vam pomagala u pomaganju križarima i koje osobe su vam davale sanitetski materijal?

U mom protunarodnom radu – i slanju sanitetskog materijala pomogao mi je ljekarnik Posavac Andro. Koliko se sjećam dao mi je u pet navrata sanitetskog materijala koji sam ja preko veze dalje dostavljao križarima. Ne poričem da postoji mogućnost, da mi je Posavac i više od pet puta davao sanitetski materijal ali se pozitivno ne mogu sjetiti.

Kako i na kakav način je vama Posavac Andro dostavljao sanitetski materijal?

U rujnu mjesecu 1945. god. bio sam u dva navrata kod Andre Posavca i tada sam oba puta dobio po jedan paket sanitetskog materijala u svrhu pomaganja “križara”. Posavac je sa istom svrhom u listopadu bio kod mene u samostanu i u dva do tri navrata također mi je lično uručio sanitetski materijal. Početkom 1946. god. bio sam kod Andre Posavca u ljekarni i tom prilikom sam opet dobio od njega jedan paket sanitetskog materijala. U istom mjesecu ili nešta kasnije ne mogu se točno sjetiti, dolazio je Posavac opet k meni u samostan, te mi je donio 2 ili 3 puta sanitetski materijal. U tim paketima koje sam ja od njega iz ljekarne uzeo ili koje je on lično k meni donosao u samostan, nalazile se obično inekcije, zavoji, vata, mast i neki prašci.

Kako je došlo do toga, da se vi sporazumite sa Posavac Androm po pitanju materijalnog pomaganja “križara”?

Pod jesen 1945. god. upoznao sam se sa Posavac Androm i u češćim razgovorima govorili smo o političkoj situaciji. On mi je vrlo često govorio da ovako stanje u našoj zemlji neće dugo potrajati, a vidljivo je po tome što se u raznim stranama naše zemlje čuje da se formiraju “križarske” grupe koje idu za tim da se uspostavi pomoću vanjskih sila drugi režim. U tu svrhu rekao je meni Posavac, da je potrebno te križarske grupe pomagati, a on pošto je ljekarnik ima mogućnost i hoće “križare” pomagati sa sanitetskim materijalom. Meni je rekao, da pošto ja imam mogućnost i veze, materijal će meni dostavljati. Ja sam mu često skretao pažnju na opasnost toga pothvata, ali on je ostao uporan i rekao da se ne bojim, jer će se sve dobro svršiti. On je znao češće dolaziti u samostan, te pitati me kako stoji stvar sa odašiljanjem materijala “križarima” da li uspijeva i tome slično. Ja sam mu obično rekao, da sam

materijal poslao, ali da li je stigao nisam mogao sa sigurnošću potvrditi. Poslije kraćeg vremena izgubio sam vezu sa licima koji su imali mogućnosti dostavljati sanitetski materijal “križarima” – te zbog toga je znao Posavac Andro često puta mene pitati šta je sa materijalom, da li će ga i dalje dostavljati ili ne. Ja sam mu rekao, da više ne možemo slati sanitetski materijal “križarima” jer sam izgubio svaku vezu. On je pitao za razlog, ali ja mu nisam mogao odgovoriti ništa drugo osim kao što sam već gore naveo.

Preko koje osobe je Andro Posavac vama dostavljao sanitetski materijal – recimo u koliko nije mogao on doći do vas ili u koliko je bilo nezgodno da vi otidjete do njega?

Dajem mogućnost da je Posavac Andro preko nekog lica poslao meni sanitetski materijal, ali se sada ne mogu sjetiti kako se to lice zove.

Prekinuto u 12.20 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Nastavljen dana 9. IV. 1947. god. u 9 sati, nad osumnjičenim CANJUGA ANSELMOM u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Recite nam koja lica su bili posrednici između vas i apotekara Posavac Andra u odašiljanju sanitetskog materijala “križarima”?

Poslije dužeg razmišljanja izjavljujem ponovo, da sam po pitanju dostavljanja sanitetskog materijala “križarima” uglavnom radio sa apotekarom Posavac Androm. Vjerojatno da je neki puta bio neki posrednik između mene i Posavca, ali u koliko je netko i bio ne mogu se sjetiti kako se zove.

Osim apotekara Posavca preko kojih lica ste još dobijali sanitetski materijal?

Pored apotekara Posavca dostavljen mi je sanitetski materijal i do slijedećih časnih sestara: Valerike Fabulić, Kolinski Emile, Tarzile i Brigitte. Navedene časne sestre su dolazile k meni u samostan većim djelom pojedinačno. Najviše sanitetskog materijala od tih sestara donášala mi je Emila Kolinski. Ne znam točno, ali 3-4 puta mi je sigurno davala materijal. Kada sam Emilu zapitao od kuda nabavlja materijal – rekla mi je da to nabavlja iz zakladne bolnice. Često puta mi je znala govoriti o “križarima” – da ih sve više ima i da ih treba pomagati. Ja sam Emili znao reći, da se bojim, jer ta stvar neće dobro izaći i da bi mogli nastradati. Medjutim Emila mi je odgovarala da pored svega treba “naše” pomagati i za njih se žrtvovati. Valerika Fabulić mi je svega jedamputa donijela sanitetski materijal i to isto u kapucinski samostan. Valerika mi je takodjer govorila o “križarima” da ih treba pomagati i tome slično. Dakle isto ono što je govorila Emila, govorile su i ostale časne sestre koje su mi dostavljale sanitetski materijal. Tarzila i Brigita su uglavnom meni zajednički dostavljale materijal i to u tri navrata. Poznavao sam jednu ženu sa stanom t. j. radila je u Mljekari u Ružinoj ulici br. 11. Ona je u nekoliko navrata dolazila k meni u samostan, te u jednom razgovoru mi je spomenula, da se u gradu povelá neka akcija za sakupljanje sanitetskog materijala i u tu svrhu je formirano nekoliko lica koji su organizirali prikupljanje pomoći “križarima”. Jednom prilikom došla je dotična žena k meni i donijela jedan paket sanitetskog materijala. Rekla mi je, da su taj materijal skupile one žene o kojima mi je govorila prošli puta. Ona mi nije spomenula niti jedno ime dotičnih žena – aktivista koje su skupljale sanitetski materijal. Od 1945. god. upoznao sam se sa apotekarom Polakom preko patera Leopold Grbavca. Jednom kada sam kupovao neke meni potrebne stvari počeli smo govoriti o “križarima” – koje treba pomagati sanitetskim materijalom. On mi je sam ponudio, da će pomagati što je i učinio, jer sam od njega dobio jedamput ili dva puta sanitetskog materijala. Tom prilikom apotekar Polak mi je rekao, da se ja sam postaram kako bi se taj materijal prosljedio “križarima”. Početkom 1946. god. u tri navrata pater Leopold Grbavac donio mi je sanitetskog materijala dobivši ga od apotekara Polaka. Kada mi je Leopold predavao te pakete sanitetskog materijala nije mi ništa naročito govorio, već toliko da je to poslano od Polaka i da se prosljedi preko veze “križarima”. Po

pitanju dobijanja sanitetskog materijala od Polaka kao i Posavca, pater Grga Pašalić je Leopoldu skretao pažnju na opasnost koja bi mogla naići uslijed suradnje sa “križarima”. Na isti način je bila meni skrenuta pažnja od strane Leopolda.

Prekinuto u 11 sati.

Saslušao:

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Nastavljen dana 10. IV. 1947. god u 8.45 sati, nad osumnjičenim ANSELMA CANJUGOM u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Sjetite se od kojih gradjana u gradu Osijeku ste još dobijali sanitetski materijal za pomoć “križarima”?

Osim već navedenih lica koji su mi dostavljali sanitetski materijal, nije više postojala niti jedna osoba koja bi me u toj stvari pomagala.

Navedite nam sve one činjenice koje su u vezi sa protunarodnim radom dr. Batoria?

Koncem 1945. god. došla je k meni u samostan Vlačnić Anica, te mi je saopćila, da je bila kod dr. Batoria koji je poručio da želi sa mnom razgovarati po pitanju pomoći “križarima” – nakon par dana poslije toga razgovora ja sam se uputio u bolnicu, gdje sam se našao sa dr. Batoriem. Tom prilikom Batori mi je izložio svoje mišljenje glede političke situacije i rekao da treba pomagati akciju “križara”. Zatim se osvrnio na činjenicu, da je potreban sanitetski materijal koji je “križarima” potreban, a zatim nastojati da se onim osobama kojima prijeti opasnost pomogne i da ih se pošalje u šumu “križarima”. U takovom radu rekao je Batori potrebna je stroga konspiracija i budnost od strane vlasti. Ja sam mu na njegovo izlaganje odgovorio, da ja nemam naročitih mogućnosti u tom pogledu, a također sam izrazio bojazan od takve akcije. Međutim on je rekao da je ta cijela stvar pošla dobrim putem i da se ne trebam naročito bojati. Nadalje mi je rekao, da ako ništa drugo neka nabavljam sanitetski materijal za “križare”. To je uglavnom bio razgovor koji sam prvi puta vodio sa dr. Batoriem. Drugi puta sam ga posjetio isto 1945. god. i tada pošto je ta akcija bila već u toku, t. j. već se radilo na pomaganju “križara” – govorili smo o uspjesima koji su postignuti. On mi je rekao da je već skupio priličnu količinu sanitetskog materijala koji je poslan “križarima”. Pored sanitetskog materijala kojeg sam ja dostavljao Batoriu, isti mi je rekao da je sanitetski materijal dobijao od ljekarnika Andre Posavca i također ljekarnika Polaka. Nije mi govorio koliko puta je od koga materijal dobijao, ali je rekao da je važno da se do njega dodje. Treći i posljednji puta bio sam kod Batoria u 1946. god. – mislim da je bilo januara mjeseca. Tada smo razgovarali o sličnim stvarima kao i prilikom mojih ranijih posjeta. Na tom posljednjem sastanku Batori mi se potužio, da mu akcija u pomoći “križarima” sve manje uspijeva, jer da nema dovoljne stalne veze sa licima. Ja sam njemu izjavio, da sam izgubio svaku vezu. Zaboravio sam napomenuti, da prilikom našeg drugog razgovora je Batori meni spomenuo, da je uspio prebaciti nekoliko lica u “križare” – Batori mi je spominjao imena lica koje je on uspio prebaciti, ali se tih imena ne sjećam. Samo znam kako mi je Batori rekao, da je pet ljudi prebacio u šumu. Ja sam ga zapitao kako on vrši to prebacivanje, a on mi je odgovorio, da ima propusnica koje je on sam napravio. Te propusnice je Batori davao pouzdanim licima koji su slani preko Vlačnić Anice. Kada su ti ljudi dobili propusnicu, odlazili su van grada, gdje ih je čekao u određeno vrijeme kamion sa kojim su se prebacivali u šumu “križarima”. Ko je organizirao kamion i ostalo u vezi prebacivanja – nije Batori spominjao. Kod trećeg i zadnjeg razgovora u 1946. god. Batori mi je između ostaloga što sam već spomenuo, opet govorio, da mu je uspelo još tri osobe prebaciti u šumu. Znači ukupno Batori je prebacio u šumu “križarima” osam lica. U tom prebacivanju ja lično nisam imao nikakvog udjela. Jedino što sam već spomenuo u ranijem zapisniku da sam Gutal Evi poslao dva čovjeka t. j. jednog sa motivacijom da im ona pomogne, jer sam čuo da ona ima mogućnosti prebacivanja što je ona i učinila, te ga na neki način prebacila u šumu. Također je već spomenuto u

zapisniku, da je Eva Gutal poslije tog čovjeka kojeg sam ja poslao, poslala još dva čovjeka koji su bili prebačeni u “križare” – preko dr. Batoria. U zapisniku od 6. IV. 1947. god. naveo sam, da sa dr. Batoriem nisam imao nikakve lične veze niti sam sa njime dolazio u kontakt, međutim po sadašnjem izkazu je vidljivo da je postojala lična veza i kontakt, ali to nisam učinio zato, jer lično stvar dr. Batoria je opasna, te sam se bojao da se u tu cijelu stvar još više zapletem, a što je najvažnije ne mogu si dozvoliti da kao svećenik i nadalje budem uporan u lažnim izkazima i smatram da je najbolje da budem iskren.

Prekinuto u 11 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Nastavljen dana 11. IV. 1947. god u 9.45 sati, nad osumnjičenim ANSELMA CANJUGOM u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Od već poznatih lica koji su sa vama zajedno sudjelovali u pomaganju “križara” – koji su po vašem mišljenju bili istaknutiji i koji su vam dali najviše potstreka za suradnju sa “križarima”?

Da bih ustrajao u sudjelovanju pomaganja “križarima” smatram da su na mene najviše djelovali Vlajnić Anica, dr. Batori i Posavac Andre. Oni su mi najviše govorili, da ovakva politička situacija ne može dugo potrajati i da će neminovno doći do promjene drugog režima. Iz tih razloga govorili su mi da je neophodno potrebno pomagati “križare” i da se na ovakav način spasi što se spasiti dade. Ja sam gore navedenim govorio, da je takova poduzimljivost bezizgledna i da bi trebali dobro promisliti, da li da se sa ovakovim radom nastavi. Naročito sam skrenuo pažnju Posavac Andri koji mi je unatoč toga što sam mu ja govorio, opet i dalje tvrdio da je potrebno pomagati svoje i da će se sve dobro svršiti. To sam imenovanim govorio naročito početkom 1946. god.

Recite nam ponovo šta vam je sve poznato za apotekara Polaka?

Koncem 1945. god. kada sam lično išao kupovati neke lijekove za svoje lične potrebe, svratio sam u ljekarnu kod Polaka. Tom prilikom skrenuo mi je Polak pažnju, da želi i on pripomagati akciju “križara” na taj način, da im povremeno daje potrebiti sanitetski materijal. Meni je naročito rekao da mi taj materijal može dati kojeg ću ja preko veze prosljediti dalje. Ja sam mu rekao da nemam naročitih veza, ali ako već želi što dati za “križare”, da ću se postarati da isti otpremim. Tom prilikom Polak mi je odmah dao jednu malu količinu sanitetskog materijala. Nakon toga u početku 1946. godine bio sam još jednom kod njega kojom prilikom sam opet dobio sanitetskog materijala. Leopold Grbavac koji me je i upozorio t. j. koji je upozorio Polaka na mene, donio mi je 1945. god. jedamput ili dva puta, a 1946. god. svega jedamputa. Leopold kada mi je te pakete sanitetskog materijala predao, rekao mi je vrlo kratko: “taj materijal šalje apotekar Polak.”

Kako je došlo do toga da Posavac Andro i Polak dostavljaju sanitetski materijal i vama i dr. Batoriu, kada je poznato da dr. Batori je raspolagao sa dovoljno sanitetskog materijala u bolnici?

Točno je kako sam već u ranijim zapisnicima konstatirao, da su Posavac Andro i Polak dostavljali kako meni tako i dr. Batoriu sanitetski materijal za potrebu “križara”. Dr. Batoriu je od navedenih lica dostavljen sanitetski materijal iz razloga što se bojao, ako bi uzimao samo bolnički materijal, brzo bi mu se ušlo u trag. Međutim agitacija od strane Batoria i Anice Vlajnić je djelovala, te tako je pomaganje sanitetskim materijalom ostala više prikrivena, jer je taj materijal dobijao i od lica koji su već navedeni.

Vi ste u ranijim zapisnicima naveli da ste dr. Batoriu sanitetski materijal dostavljali i preko časnih sestara – Kolinski Amile, Valerike Fabulić, Šibel Pije, Tarzile i Brigitte. Takodjer ste naveli, da su te sestre taj materijal smogle iz same bolnice. Zašto nisu te čs. izravno predale taj materijal dr. Batoriu, već su se uputile k vama u samostan, a vi ste primivši ga dostavljali dr. Batoriu?

Kada su mi pojedine čs. donšale sanitetski materijal, rečeno mi je da ga dobivaju preko drugih bolničkih sestara, a da se ne bi doznalo, da se taj materijal uzima iz bolnice, donosile su ga meni kako bi se zaobilaznim načinom preko dostavio dr. Batoriu. Po pitanju moga pomaganja "križarima" sanitetskim materijalom kao i svih lica koje sam naveo da su me u tom pravcu pomagali, izjavljujem da sam to rekao najiskrenije, te ako je potrebno spreman sam i zakletvu položiti.

Prekinuto u 11.30 sati

Saslušao:

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Dana 12. IV. 1947. god. u 11 sati, nad osumnjičenim CANJUGA ANSELMOM u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Recite nam kakove veze ste imali sa svećenikom Štulhoferom?

Direktnu vezu sa svećenikom Štulhoferom u pogledu nabavka sanitetskog materijala nisam imao. Mogu položiti zakletvu da sam jedamput primio indirektno jedan paket sanitetskog materijala. Ne sjećam se preko koga sam indirektno primio taj materijal, ali znam vrlo dobro da je poticao taj materijal od svećenika Štulhofera. Dotični materijal sam dobio nekako u novembru 1945. Poslije svećenika Štulhofera sanitetski materijal sam dobijao još od kapucina Leopold Grbavca i jednu neznatnu količinu od isusovca Jambreković Franje. Sanitetski materijal od Jambrekovića sam dobio isto još 1945. god. Od Leopold Grbavca sam dobio taj materijal isto u 1945. god. – to sam dobio na ovakav način što mi je doneo od apotekara Polaka. Kratko mi je rekao: "taj materijal šalje apotekar Polak" – sa Polakom sam u to vrijeme već bio upoznat i to tada kada sam bio kod njega u ljekarni glede kupovanja nekih meni potrebnih stvari.

Prekinuto u 11.45 sati.

Saslušao:

Josip Bunjevac [v. r.]

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Dana 15. IV. 1947. god. u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Ponovite izkaz koji ste dali u zapisniku od 4. IV. 1947. god. u pogledu otpremanja u šumu nepoznatog odbjeglog ustaše po Gutal Evi iz Osijeka?

Nekako u srpnju mjesecu 1945. god. poslije ispovijedi, zamolila me je jedna nepoznata žena, da joj pomognem u pogledu skrivanja njezinog brata koji se kao ustaša nalazio u garnizonskom zatvoru, a imao je prilike da uvečer toga dana između 6 i 7 sati pomoću stražara pobjegne. U kapucinskom samostanu trebao je dotični ustaša boraviti tako dugo dok mu njegova sestra ne pronadje mogućnosti za dalje prebacivanje.

Medjutim ja na to nisam pristao i rekao sam dotičnoj da ovakav čin smatram protudržavnim aktom, te ga niti u kojem slučaju ne mogu primiti u samostan. Uvečer toga dana došla je ponovo i molila me je da joj primim brata u samostan, te da bi on došao noću u 23 sata. Ja da joj se nekako riješim uputio sam ju kod Gutal Eve sa stanom u Ilirskoj ulici u Osijeku s tim da će Gutal Eva eventualno moći i primiti njezinog brata, odnosno da će joj pomoći u granicama svojih mogućnosti u pogledu daljeg skrivanja. Ja sam sa svoje strane upozorio našeg brata vratara HINKA HRŽIĆA da će noću u 23 sata doći jedan čovjek s tim da se u samostan sakrije, te da ga niti u kojem slučaju ne pusti u samostan, kako isti ne bi kompromitovali.

Iste noći u 23 sata zaista je došao brat navedene nepoznate žene, te silom htio ući u samostan unatoč opiranjima od strane vratara HINKA HRŽIĆA. Poslije toga kada mu nije uspjelo ući u samostan dotični ustaša je otišao u nepoznatom pravcu i nije mi poznato šta je kasnije sa njime bilo.

Vaš izkaz ne slaže se sa izkazom svjedoka Evice Gutal udane Mandarić, koji je dala u zapisnik 15. IV. 1947. a u kojemu tvrdi, da je dotični ustaša iste noći proboravio u kapucinskom samostanu uz pomoć tadanjeg v. d. gvardijana ANSELMA CANJUGE, te da je tek drugi dan ujutro – nakon što je cijelu noć prosjedio u ispovjedaonici, sa svojom sestrom otišao u stan Gutal Eve udane Mandarić. Što izjavljujete na izkaz svjedoka Gutal Eve?

Priznajem da sam u zapisniku od 4. IV. 1947. g., te u kasnijim zapisnicima kao i u vlastoručnom opisanom dotičnom slučaju dao lažan izkaz. Priznajem da je u potpunosti točna izjava svjedoka Gutal Evice udane Mandarić, t. j. točno je da se dotični odbjegli ustaša jednu noć nalazio skriven u kapucinskoj crkvi i to sa mojim znanjem. Priznajem da nije točno da sam vratar Hinka Hržića upozorio da u samostan nikako ne pušta navedenog ustašu – kako sam to ranije kategorički tvrdio, već naprotiv točno da sam dotičnoj ženi rekao da brata u noći dovede još dok je crkva otvorena, te da udje pravo u crkvu gdje može ostati do jutra. Za cijeli ovaj slučaj skrivanja ustaše u crkvi znao je i sa moje strane upozoren vratar laik Hinko Hržić. Njega sam upozorio da će uvečer doći jedan ustaša i sakriti se u crkvi, a ujutro će otići, te da mu ne čini nikakove smetnje. Dotični ustaša bio je za vrijeme skrivanja u crkvi u nutarnjoj ispovjedaonici sa desne strane i to po mojim uputama koje sam dao njegovoj sestri kada je sa Evom Gutal bila isto popodne kod mene.

Izložite ponovo vaše veze i sav rad u pogledu pomaganja “križara” – odmetnika sa ranije navedenim licima: dr. Julije Batoria, apotekara Posavca i Polaka – kako ste to izjavili u zapisnicima od 8., 9., 10., 11. i 12. IV. 1947. god.

Molim da mi se po ovom pitanju dade vremena za razmišljanje kako bi se mogao koncentrisati i konačno iznijeti pravo činjenično stanje po gore navedenom pitanju.

Prekinuto dana 16. IV. 1947. god. u 0.15 sati.

Saslušao:

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju osumnjičenog Anselma Canjuge, nastavljen dana 16. IV. 1947. god u 16 sati u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Državne Bezbjednosti za grad Osijek u Osijeku.

Nakon što vam je postavljeno vrijeme za razmišljanje, izložite ponovo vaše veze i sav rad u pogledu pomaganja "križara" – odmetnika sa ranije navedenim licima: dr. Julije Batoriem, apotekarom Posavcom i Polakom, kako ste to navadjali u zapisnicima od 8., 9., 10., 11. i 12. IV. 1947. god.?

Sa dr. Julie Batoriem nisam u vremenu od oslobodjenja Osijeka 1945. g., pa sve do dana moga hapšenja, niti jednom razgovarao, a niti na bilo koji način s njime dolazio u lični kontakt. Kategorički pobijam svoje ranije navode prema kojima sam bio u ličnom kontaktu sa dr. Batoriem i na ovu moju izjavu u ovom zapisniku spreman sam u svako doba položiti zakletvu, te u slučaju da mi se dokaže protivno snašati najtežu krivičnu odgovornost radi dovadjanja vlasti u bludnju. Takodjer kategorički tvrdim i odbijam, da je između mene i dr. Julije Batoria postojala veza uz posredstvo trećeg lica u svrhu nabavke i otpremanja sanitetskog materijala odmetnicima. O protunarodnom djelovanju dr. Julije Batoria govorila mi je tokom 1945. god. i početkom 1946. g. Vlajnić Anica. Govorila mi je da dr. Batori imade mogućnost da prebacuje stanovita lica u šumu, te da pomaže "križare" sanitetskim materijalom. Prebacivanje ljudi vršio je prema njenom izlaganju sa nekim propusnicama sa kojima je raspolagao za kretanje izvan grada, gdje je takova lica dočekaio kamion i otpremao dalje put Našica za šumu.

Vlajnić Anici davao sam sanitetskog materijala za odmetnike, no ne mogu tvrditi da je taj materijal prošao kroz ruke dr. Batoria na putu za šumu.

Sa apotekarom Posavac Androm upoznao sam se još za vrijeme okupacije preko kapucina Leopold Grbavca s kojim se isti poznaje još iz Celja. U našim međusobnim razgovorima koje smo vodili po oslobodjenju naše zemlje – u osvrtnu na političke prilike Posavac Andro je tvrdio da će doći do promjene, da se u šumama organiziraju grupe "križara" te da ove grupe treba pomagati. Ovaj razgovor vođen je u kapucinskom samostanu prilikom jedne posjete od strane apotekara Posavac Andre. On mi je izrazio želju da odmetnike pomaže sanitetskim materijalom ukoliko ja imadem mogućnosti isti materijal dalje otpremati. Ovo je bilo nekako u jesen 1945. g. te s obzirom da sam tada već imao veze sa odmetnicima preko ranije spomenutih lica to sam primio ponudu apotekara Posavac Andre i pristao da mi on dostavlja sanitetski materijal, koji sam kasnije putem mojih veza otpremao dalje u šumu odmetnicima. Znam i sa potpunom sigurnošću tvrdim da je apotekar Posavac Andro nakon navedenog našeg razgovora k meni u samostan donio i lično mi u ruke predao 4 paketa sanitetskog materijala. Ovi paketi bili su upakovani u papir i vezani špagom, a sam sadržaj nalazio se u kutijama. Sve pakete nisam otvarao, ali mislim da sam otvorio jedan ili dva paketa i vidio sam da sadrže: zavoje, vatu, praške, injekcije, pilule i sl.

Poslije toga s obzirom na budnost vlasti i strah pred eventualnom odgovornošću, prekinuli smo ja i Posavac Andro dalnje dopremanje i otpremanje sanitetskog materijala. Poslije toga tvrdim sa sigurnošću da između mene i Posavac Andre nije bilo veze u pogledu pomaganja odmetnika sanitetskim materijalom. Posavac Andro dolazio je u naš samostan i nadalje, a zadnji puta je bio pred moje hapšenje oko 14 dana. Prilikom ovih posjeta pre[tre]sali smo političku situaciju pri čemu se Posavac Andro negativno izražavao prema današnjem državnom uredjenju i narodnoj vlasti.

Sa apotekarom Polakom upoznao me je takodjer Leopold Grbavac. To je takodjer bilo 1945. god. u jesen ali poslije upoznavanja t. j. poslije uspostavljanja veza sa Posavac Androm u pogledu otpremanja sanitetskog materijala. Do upoznavanja je došlo iz razloga što je Leopold Grbavac smatrao apotekara Polaka kao pogodno lice i izvor sanitetskog materijala koji je preko mene kasnije otpreman u šumu odmetnicima. Prije samog upoznavanja Leopold Grbavac razgovarao je sa Polakom, koji se potpuno saglasio s time da meni dostavlja sanitetski materijal koji sam ja dalje otpremao. Mislim u novembru mjesecu 1945. godine otišao sam apotekaru Polaku koji [je] sa stvari već bio upoznat. On mi je izrazio svoju spremnost da mi izručuje sanitetski materijal, a ja sam mu izložio svoje mogućnosti

daljeg otpremanja. Polak je izražavao uvjerenje da je potrebno pomagati odmetnike u šumi, da se treba žrtvovati i slično. Nakon toga znam potpuno sigurno da sam od Polaka u njegovoj apoteci dva puta lično od njega primio i to svaki puta po jedan paket sanitetskog materijala. Taj sanitetski materijal sastojao se u vati, prašcima, injekcijama i sl. Bio je zapakovan prvo u papir, a nalazio se u kutijama koje se sklapaju jedna u drugu. Osim ova dva navedena paketa sanitetskog materijala koje sam lično od Polaka primio – potpuno sigurno znam da mi je dva slična paketa sanitetskog materijala donio od apotekara Polaka kapucin Leopold Grbavac, koji je Polaku češće zalazio.

Koncem decembra 1945. god. prekinuta je i ta veza između mene i apotekara Polaka u pogledu pomaganja odmetnika sanitetskim materijalom i to iz istih razloga kao i veza između mene i apotekara Posavac Andre.

Ova moja izjava u današnjem zapisniku u pogledu mojih veza sa navedenim licima potpuno je točna, iskrena i istinita. Spreman sam u svako doba na gore izjavljeno položiti prisegu i svjestan sam da me – u slučaju da mi se dokaže protivno slijedi najteža kazna radi opetovanog zavadjanja vlasti u bludnju.

Vaš izkaz ne slaže se sa izkazom koji ste dali u zapisniku od 6. IV. 1947. god. u kojemu tvrdite da ste putem Ljubice Pavičić dr. Juliu Batoriu dostavljali sanitetski materijal radi daljeg otpremanja u šumu, te izjavom Pavičić Ljubice koji je dala od 4. III. 1947. god. u kojemu tvrdi da je od vas primila paket specialne gaze radi predaje dr. Julie Batoriu, a što je i učinila. Što izjavljujete na to?

Priznajem da sam i ovoga puta u zapisniku dao lažan izkaz. Točno je i priznajem da sam po Ljubici Pavičić poslao dr. Juliu Batoriu jedan omot neke specialne gaze plave boje i to u svrhu otpremanja u šumu po vezi dr. Julia Batoria, jer tada trenutno nisam imao svoju vezu s obzirom da Vlačić Anica nije tada baš k meni dolazila.

Ponovite nam još jednom, koji su od svećenika u gradu Osijeku znali za vaš protunarodni rad koji se sastojao u dostavljanju sanitetskog materijala “križarima”?

Ponavljam da za moj protunarodni rad u pomaganju sanitetskim materijalom “križarima” – što sam već i u zapisniku od 6. IV. 1947. god. izjavio znali su kapucini Leopold Grbavac i Grga Pašalić. Osim kapucina za isto je znao i isusovac Jambreković.

Grgi Pašaliću sam samo govorio da dobivam sanitetski materijal, dok Leopold Grbavac je mene sa tim materijalom i pomagao i to preko Polaka što je isto vidljivo iz ranijeg zapisnika. Isusovac Jambreković pored toga što je bio upoznat sa mojim radom – jednom prilikom početkom 1946. god. dao mi je jedan paket sanitetskog materijala.

Prekinuto u 18 sati.

Saslušao:

Saslušani:

Canjuga Anselmo [v. r.]

Iz zapisnika o saslušanjima Anselma Canjuge u osječkoj UDB-i vidljivo je da je on svoje iskaze iz dana u dan mijenjao, jer su mu očito nakon poricanja određenih optužbi istražitelji predočavali iskaze sa saslušanja njegovih suradnika, nakon čega je on bio prinuđen priznati sudioništvo u navedenim akcijama pomaganja križara. Nije isključeno, da je UDBA koristila i druge metode iznuđivanja priznanja, poput psihološke i fizičke prisile, koje nisu bile neuobičajene u njezinu radu. Cijelo vrijeme do suđenja ostao je u pritvoru. Javni tužitelj osječkog okruga podnio je protiv njega optužnicu 5. svibnja 1947. godine. Sudski postupak protiv Anselma i ostalih proveden je 28. i 29. svibnja 1947. Anselmo je presudom od 30. svibnja 1947. osuđen na kaznu zatvora s prisilnim radom u trajanju od 16 godina i pet godina gubitka političkih prava te prava na mirovinu i socijalnu pomoć. Vrhovni sud nije udovoljio Anselmovoj žalbi te je upućen na odsluženje kazne u KPD Stara Gradiška. Prijepis presude

Okružnog suda u Osijeku protiv Anselma Canjuge s dodatkom o odluci Vrhovnog suda o žalbi, u cijelosti slovi:

PREPIS!

K 346/47

PRESUDA
U IME NARODA!

Okružni sud u Osijeku u vijeću sastavljenom do suca dr. Stevana Pokrajca kao predsjednika vijeća, te sudaca porotnika ing. Vladimira Ružića i Dulić Salka kao članova vijeća uz zapisničara Glavašević Marije u krivičnom predmetu protiv Canjuga Anselma i dr. radi kriv. djela protiv naroda i države, te falsifikovanja domaće javne isprave, povodom optužnice javnog tužioca Osječkog okruga u Osijeku od 5. 5. 1947. broj I 589/47. nakon rasprave održane dne 28. i 29. maja 1947. u prisutnosti zamjenika Javnog tužioca Mate Zaninovića i svih optuženih, te njihovih branitelja dr. Domac Dragutina, dr. Zlatka Špringer i dr. Franje Madjarevića, te nakon što je Javni tužilac ostao u cijelosti kod optužbe odustavši samo od optužnice c/7 i od dijela optužnice pod c/ i to od onoga koji se odnosio na sudjelovanje optuženog Dragutina Pavičića kod krivotvorenja otpusnice, a nakon što su branitelji predlagali blagu kaznu,

presudio je:

1/ opt. ANSELMO CANJUGA, sin pok. Jakoba i pok. Marije r. Safug, rođen dne 27. 11. 1894. u Budislavcima, kotar Varaždin, boravi u Osijeku, ulica Gen. Staljina kbr. 41, katolički svećenik – redovnik kapucinskog samostana, Hrvat, državljanin FNRJ, pismen, svršio 5 razreda osnovne škole i 4 razreda gimnazije i bogoslovski fakultet u kapucinskom samostanu na Rijeci, neoženjen, bez djece, bez imovine, neosudjivan, nalazi se u pritvoru od 29. 3. 1947.

krivi su:

CANJUGA ANSELMO

1/ godine 1941. odmah nakon okupacije naše zemlje po neprijatelju stupio u Osijeku u ustaški pokret i ostao u istom za čitavo daljnje vrijeme okupacije radeći kao ustaša aktivno na širenju ustaštva putem propagande sa kojim ciljem je skladao pjesme odn. himnu ustaškom poglavniku i krvniku Anti Paveliću, veličajući u toj pjesmi Pavelića i ustaštvo, te dne 24. 6. 1941. u poklonstvenoj audijenciji predao Paveliću osobno tu pjesmu,

dakle u vrijeme rata i neprijateljske okupacije stupio u političku saradnju sa neprijateljem,

2/ odmah nakon oslobođenja naše zemlje od neprijatelja tokom godine 1945., 1946. godine, pa do svog uhićenja dne 29. 3. 1947. u Osijeku primao letke uperene protiv postojećeg državnog i društvenog uređenja, te napose letak pod naslovom "Braćo Hrvati" sa navodnim potpisom Krnjevića, te od raznih osoba prigodom razgovora vodjenih baš sa tim ciljem primao vijesti usmjerene na promjenu postojećeg državnog i društvenog uređenja i zatim dalje u tom pravcu vršio propagandu širenjem ovakovih alarmantnih glasina, te govorenjem i uvjeravanjem drugih, da će svakako skoro doći do preokreta i da treba samo biti strpljiv, pozivanjem njihovim na nasilne akcije protiv postojećeg državnog uređenja kod čega je napose pred Mandarić Evicom govorio da će svakako doći preokret, da je preokret blizu te njoj i njenoj prijateljici Anici Vlainić s tim u vezi govorio, da su danas takova vremena, gdje ne smiju spavati, podstrekaajući ih time, na protudržavnu akciju i govorio im da se na njega obraćaju i da će on preko njih pomagati tzv. "križare" sanitetskim materijalom ili bilo s čim drugim,

dakle vršio propagandu i agitaciju, koja sadrži poziv na nasilno obaranje postojećeg državnog uređenja,

3/ tokom godine 1945. nakon oslobodjenja, te godine 1946. u Osijeku prikupivši si i organizirajući potrebne veze radi saradnje i pomaganja odmetnika zvanih "križara" te povezujući se s raznim osobama iz okružne centralne bolnice u Osijeku, od kojih je primao sanitetski materijal, taj materijal dalje otpremio za odmetnike po Vlaineć Anici, Pavičić Dragutinu, Gutal Evi, Ljubici Pavičić, nadalje održavao direktnu vezu sa odmetnicima primivši kurira zloglasnog odmetniku Dasović Mate, Katicu Katavić, kojoj je također dao jedan paket sanitetskog materijala za odmetnike, nadalje u kapucinskom samostanu dao sklonište jednom odbjeglom ustaši iz logora, te mu time pomogao kod odlazanja medju odmetnike kuda je taj ustaša iz samostana otišao,

dakle davanjem skloništa pomagao osobu, koja se je odmetnula od narodne vlasti, te dostavljanjem sanitetskog materijala i održavanjem veze sa odmetnicima pomagao naoružane bande i njihove aktivne članove.

...pa su time počinili:

CANJUGA ANSELMO: djelom pod 1/ kriv. djelo iz čl. 3 toč. 6 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, djelom pod 2/ kriv. djelo iz čl. 9 odj. I. Zakona istog, djelom pod 3/ kriv. djelo iz čl. 3 toč. 8 i 14 istog Zakona,

pa se stoga u vezi čl. 1 Zakona o vrstama kazne na osnovu čl. 4 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države

presudjuju:

i to:

ANSELMO CANJUGA, na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od 16 /šesnaest/ godina i 5 godina gubitka političkih prava i prava na mirovinu i pomoć socijalnog osiguranja.

Svima im se u kaznu uračunava pritvor i to Canjuga Anselmu od 29. 3. 1947.

Troškovi krivičnog postupka i izvršenja kazne proglašuju se sve optužene nenaplativima, a oslobadljaju se od plaćanja paušalnog iznosa radi siromaštva, a iz istih razloga ne izriče se niti kazna konfiskacije imovine.

Dio presude koji se ne odnosi na opt. Anselma Canjugu i

Razlozi – izostavljeni

S. F. – S. N.!

Okružni narodni sud u Osijeku,

dne 30. svibnja 1947.

Predsjednik vijeća:

Dr. Stevan Pokrajac s. r.

Da je prijepis vjeran originalu, tvrdi i ovjerava:

U Osijeku dne 19. 8. 1947.

Zapisničar:

Glavašević Marija s. r.

Šef odsjeka: potpis nečitljiv

M. P.

Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu svojom presudom broj... od 25. lipnja 1947. godine nije uvažio žalbu optuženog Canjuga Anselma, već je potvrdio prvostepenu presudu s time, da se djela kvalificirano po čl. 3 toč. 8 i 14 kvalificiraju po čl. 3 toč. 14 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države.

Suđenje je bilo popraćeno i od državnih medija, pa je tako dan uoči suđenja *Glas Slavonije*, *Glasilu Narodne fronte za Slavoniju*, objavio članak pod naslovom "Skladatelj himni

Anti Paveliću Anselmo Canjuga treba da odgovara, sa svojim suradnicima, za protunarodnu djelatnost poslije oslobođenja”.²⁶¹ Isti list osvrnuo se i na presudu dan nakon suđenja s člankom “Rasprava protiv Anselma Canjuge i drugova razotkrila je zločinački i izdajnički karakter posljednjih ostataka ustaša u Osijeku”.²⁶²

Fra Alojzije Novak o sudbini Anselma Canjuge piše da su ga komunisti htjeli pridobiti za suradnju, tj. da sklada za njihove priredbe. Kad je on to odbio, poslali su mu špijuna koji se predstavio kao suradnik križara i zatražio od njega pomoć. Anselmo je pristao i tako je uhićen i suđen.²⁶³

Anselmo Canjuga preminuo je u KPD-u Stara Gradiška 19. prosinca 1952. Fra Mladen Majnarić s Trsata iz Rijeke, koji je bio u zatvorskoj sobi s Anselmom, svjedoči da je Anselmu jedne večeri pozlilo te je povraćao, nakon čega je prebačen u bolnicu, gdje je uskoro umro. Fra Ćiril Vrcan tvrdio je da je fra Anselmo umro nakon puknuća čira u utrobi, a on ga je uspio ispovjediti na dan smrti.²⁶⁴ Prema Knjizi umrlih KPD-a red. br. 277 umro je 10. prosinca 1952. od raka na želucu u bolnici KP doma.²⁶⁵

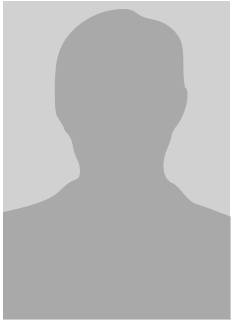
²⁶¹ *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek, 27. svibnja 1947.

²⁶² *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek, 31. svibnja 1947.

²⁶³ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 128-129.

²⁶⁴ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 128-129.

²⁶⁵ August FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika*, Dubrovnik, 2009., str. 269.

STANKO DIVIĆ

interniran u logor

Rođen je 6. svibnja 1906. u Velikoj Kapanici. Pučku školu pohađao je u Donjim Andrijevcima, a od 1917. do 1925. pohađao je državnu gimnaziju u Vinkovcima. Teologiju je pohađao u Đakovu od 1925. do 1928. godine. Za subđakona zaređen je u Đakovu 23. prosinca 1928, za đakona 10. ožujka 1929., a za svećenika 4. travnja 1929. godine. Službovao je kao duhovni pomoćnik u Nijemcima (1929.), zamjenik župnika u Babinoj Gredi (1929.), duhovni pomoćnik u Srijemskoj Mitrovici (1929.-1930.), vjeroučitelj u Osijeku (1930.-1932.) i Slavonskom Brodu (1932.-1945.) te nakon rata upravitelj župe u Nijemcima.²⁶⁶ Godine 1951. prelazi u karmelićane. Umro je u Somboru 21. studenoga 1982. godine.

O sudbini Stanka Divića vrlo se malo zna. Da je bio odmah nakon rata u logoru, potvrđuje nam pismo apostolskog administratora Đakovačke i Srijemske biskupije biskupa Antuna Akšamovića, koje je 23. lipnja 1945. uputio komandantu Vojne Oblasti za Slavoniju u Osijeku pukovniku Crnobrnji, u kojem moli da se povrate na službu u biskupiju svećenici Đakovačke i srijemske biskupije koji se nakon sloma NDH nalaze u logorima, budući da su bili dodijeljeni raznim četama hrvatskih domobrana. Među svećenicima za koje se biskup zanimao, naveden je i Stanko Divić. Biskup ističe da mu nije poznato jesu li ti svećenici negdje tijekom borbi poginuli ili se nalaze u logorima. Biskup moli, ako se navedeni svećenici nalaze u logorima, njihovo oslobađanje i povratak u biskupiju "na službovanje, budući je sada velika oskudica u osoblju svećeničkom, a vjernici katoličke vjere očekuju iole popunjenje upražnjenih župa, koje su pripojene susjednim župama".

Dopisom od 2. srpnja 1945., uz napomenu da je pukovnik Crnobrnja na službi u Beogradu, biskupu je odgovoreno da je sve poduzeto kako bi se udovoljilo njegovoj molbi, ali nije moguće ništa učiniti jer se u logorima na teritoriju Slavonije nalaze samo zarobljeni redovi Nijemci, a "ostale nacije, među njima i pripadnici domobranskih četa ne nalaze se u Slavoniji. Pošto su napred navedeni svećenici kako kažete bili po činu kapetani, dakle oficiri, to se oni svi nalaze verovatno u Sremskoj Mitrovici, gdje su i ostali njemački i drugi oficiri. Za njihovo oslobodjenje i vraćanje na redovitu svećeničku dužnost potrebno je da se obratite direktno Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ koja će verovatno uvaženom naslovu izaći u susret".

Biskup je poslušao navedene upute te je 7. srpnja 1945. uputio pismo Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ u Beogradu, u kojem ponavlja molbu za puštanje svojih svećenika iz logora, među kojima i Stanka Divića.

Načelnik Odjeljenja za ratne zarobljenike pri Ministarstvu obrane DFJ pukovnik Ilija Pavlović pismom od 15. kolovoza 1945. godine, izvijestio je biskupa Akšamovića da je nakon traženja po logorima ratnih zarobljenika, pronađen u logoru Kovin svećenik Stanko Divić, inače pričuvni kapetan. Divić je saslušan i odmah otpušten iz logora, a u međuvremenu za njega je stigla i amnestija.²⁶⁷

²⁶⁶ NAD, Kartoteka svećenika, osobnik Stanka Divića.

²⁶⁷ NAD, BK, br. 875/1945.

GILBERT ĐERKEŠ (franjevac)
dvanaest godina zatvora

Rođen je 12. veljače 1892. u Maloj Polani kod Donje Lendave u Sloveniji, gdje je pohađao i osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Varaždinu i Iloku, a studij teologije u Zagrebu. U franjevački red ušao je 16. kolovoza 1908. na riječkom Trsatu, a za svećenika je zaređen 30. lipnja 1915. u Zagrebu. Kapelan i vjeroučitelj u Iloku 1916. Službovao je kao vojni svećenik na raznim ratištima (1917. i 1918.), kapelan u Cerniku (studeni 1918.-siječanj 1919.), upravitelj samostana u Slavanskom Brodu (1919.-1921.), kapelan u Iloku (1921.-1924.), vjeroučitelj Djevojačke pučke škole u Sušaku (1924.-1927.), vjeroučitelj u Vukovaru (1927.-1936.), vjeroučitelj u Državnoj ženskoj realnoj gimnaziji u Osijeku od 1936. te gvardijan Franjevačkoga samostana u Osijeku od 1942. i vjeroučitelj u gimnaziji u Vukovaru 1944. Od 1946. nalazi se u zatvoru u Staroj Gradiški, a nakon izlaska iz zatvora 1954. gvardijan je u Slavanskom Brodu. Umro je 30. lipnja 1957. u Osijeku.²⁶⁸

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god." o sudbini Gilberta Đerkeša navedeno je sljedeće:

Osudjen dne 27. IV. 1946. od Divizijskog Vojnog suda u Sl. Požezi br. 805-806/46 na 12 godina lišenja slobode s prisilnim radom i 4 godine gubitka političkih i građanskih prava.

Osudjen je zbog toga, što je bio član ustaškog pokreta, širio ilegalne letke, krio u samostanu odbjegle oficire NDH, primao u samostan naoružane odmetnike, organizirao slanje pomoći odmetničkim ustaško-križarskim grupama. Još se nalazi na izdržavanju kazne.²⁶⁹

Uz fra Gilberta Đerkeša osuđen je i fra Kerubin Posavec i to na smrt strijeljanjem zbog suradnje s križarima koji su se kretali u šumi kod Belišća. Okrivljeni su da su izvješćivali križare o prilikama u Osijeku i okolici, davali im letke s Mačekomom slikom u kojima se navodi da će Maček i Pavelić doći na vlast uz pomoć britanskih padobranaca, primali upute za organizaciju križara i govorili da će još 1945. božićevati u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.²⁷⁰

U *Glasu Slavonije*, od 4. svibnja 1946. u članku pod naslovom *Osuđeni ustaški franjevci*, navodi se:

Ovih dana održana je pred vojnim sudom u Osijeku rasprava protiv ustaških fratara Kerubina Posavca i Gilberta Đerkeša. Optuženi fratri Posavec i Đerkeš stupili su početkom okupacije u ustaški pokret. Svakom prilikom isticali su svoju mržnju prema narodu i narodno-oslobodilačkom pokretu.

²⁶⁸ Navedene podatke dobili smo od Tajništva Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, na čemu im zahvaljujemo.

²⁶⁹ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), 323; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 328.

²⁷⁰ Z. RADELIĆ, *Križari*, (2002.), str. 145; Milan GROZDANIĆ, *U ime Krista i übermenscha*, Osijek, 1958., str. 111-112; "Fašistički fratri pred sudom", u: *Glas Slavonije*, 24. ožujka 1946., str. 8.

U jesen 1945. ušli su u tzv. "križarsku organizaciju". Želeći organizirati oružane bande, Posavec je nagovorio na bjegstvo iz vojske Stjepana Zvonarevića.²⁷¹

19. listopada pr. g. održan je u franjevačkom samostanu sastanak, kojem su prisustvovali optuženi fratri Posavec i Đerkeš, Zvonarević i četiri naoružana bandita [A. Baković tvrdi, da su svi bili iz Ozne i glumili križare]. Na sastanku, koji je potrajao oko 2 sata, ovi fratri davali su banditima izvještaje o prilikama u Osijeku i okolici, te primili upute za organiziranje "Križara" i letke s Mačekovom slikom, u kojima je pisalo da će Pavelić i Maček ponovno pomoću engleskih padobranaca doći na vlast... Optuženi Posavec zloupotrebjavao je Crkvu, propovijedajući u raznim mjestima osječkog okruga. Njegove propovijedi bile su pune mržnje prema svemu stoje narodno...

Nakon riječi tužioca, te govora branitelja i optuženih, sud je donio presudu, kojom se Kerubin Posavec osuđuje na kaznu smrti strijeljanjem, gubitak političkih i građanskih prava, a Gilbert Đerkeš na dvanaest godina prisilnog rada s lišenjem slobode i 4 godine gubitka političkih i pojedinih građanskih prava.²⁷²

Franjevački provincijal na Kaptolu u Zagrebu Nikola Skupnjak 5. veljače 1951. uputio je pismo Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske u kojem moli puštanje nekoliko franjevacu iz zatvora, među kojima i Gilberta Đerkeša, za kojeg navodi:

Već je skoro polovicu kazne odslužio. Ističe se kao radnik i brigadir. Drži predavanja iz pčelarstva. Posljednje tri godine nije kažnjavan i inače je potpuno disciplinski ispravan i politički pouzdan. Dosta teško pobolijeva: bruh i bolest kože. U bolnici više od mjesec i pol dana.²⁷³

Gilbert Đerkeš kaznu je služio u KPD-u Stara Gradiška.²⁷⁴ Kaznu nije odslužio do kraja jer je optužba bila pobijena.²⁷⁵

²⁷¹ Zvonarevićeve zapisnici o suradnji s Posavcem i Đerkešom bili su glavni dokazi u suđenju protiv njih. *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946., str. 480-482. I. Damiš tvrdi da je Zvonarević bio doušnik UDB-e., Ivan DAMIŠ, *Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, žrtve Drugog svjetskog rata, poraća i jugokomunizma*, Zagreb, 2000., str. 39.

²⁷² "Osuđeni ustaški franjevci", u: *Glasi Slavonije*, 4. svibnja 1946.; Prenio A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 532.

²⁷³ HDA, KOVZ, kut. 137, 839/1951. Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 295-296.

²⁷⁴ A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška*, (2009.), str. 209.

²⁷⁵ I. DAMIŠ, *Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, (2000.), str. 142.

PETAR FISCHER

interniran u logor

Rođen je 26. lipnja 1912. godine u Čalmi (Srijem). Osnovnu je školu završio u Kukujevcima, a osam razreda gimnazije u Vinkovcima. U razdoblju od 1932. do 1937. godine studirao je teologiju u Đakovu, gdje je 7. veljače 1937. zaređen za svećenika. Prva mu je služba, kapelanska, bila u Cerni, a zatim u Županji. Od 1938. do 1943. godine upravitelj je župe u Surčinu, nakon čega dolazi u Dalj za upravitelja župe, gdje je i dočeka kraj rata i uspostavu komunističkih vlasti. Nakon uhićenja dijeli sudbinu mnogih Nijemaca, tj. folksdojčera u komunističkim logorima. Uspijeva pobjeći iz logora Valpovo i odlazi u Linz u Austriju, gdje obavlja razne svećeničke dužnosti. Umro je u Linzu 23. rujna 2007. godine.²⁷⁶

Proces preuzimanja vlasti u "oslobođenim" gradovima i selima, pa tako i Dalju, od strane komunista uključivao je popisivanje i uhićenje Nijemaca od strane OZN-e: "Istim proglasom OZN-a poziva sve pripadnike njemačke manjine radi popisa. U vezi s tim OZN-a već prvog dana izvršit će mobilizaciju činovnika /pisara/ potrebnih za rad na popisu Nijemaca, ustrojiti knjige za popis istih. Nakon izvršenja popisa Nijemaca predviditi logore, organizovati ishranu, stražu i t.d. a tek poslije toga uslijedit će hapšenje Nijemaca po naređenju OZN-e za Slavoniju."²⁷⁷ Postupak uhićenja i odvođenja iz Dalja Fischer opisuje sljedećim riječima: "Dali su mi jedan formular, koji sam morao ispuniti dok je naoružani stražar stajao pored mene. Uz uobičajena pitanja o osobnim podacima, tu je bilo i ono odlučujuće: 'Nacionalnost' i 'Što si učinio za NOB?' Nakon što sam te rubrike ispunio s 1. 'Nijemac' i 2. 'Ništa', bio sam odmah uhićen." Fischer dodaje da je na upitniku bila još jedna zanimljiva rubrika, koju se, pod prijetnjom smrtno kazne, moralo popuniti savjesno i točno: "Izjavljujem da od svoje pokretne imovine nisam ništa sakrio niti poklonio."²⁷⁸

Na dan 6. srpnja 1945. godine zajedno s Fischerom, uhićeno je još 74 žitelja Dalja, mahom žena, djece i staraca, budući da se veliki dio njihovih sumještanata iselio tijekom listopada 1944. godine. Nakon što su cijeli jedan dan i noć proveli na trgu, ukrcani su u stočne vagone i odvezeni u Osijek, odakle su pješice upućeni u logor Josipovac. No, po dolasku u Josipovac zatekli su prazan logor, koji je bio premješten u Valpovo te je Fischer, zajedno sa svojim sumještanima upućen u Radni logor Valpovo. Na putu su im se priključile

²⁷⁶ A. DEVIĆ, Župa Kukujevci, Jarmina, 2006., str. 162-165.

²⁷⁷ Upravni odjel Obblasnog NOO-a za Slavoniju Osijek dostavlja Upravnom odjelu Okružnog NOO-a Osijek naputke "o preuzimanju vlasti u novo oslobodjenim gradovima", s posebnim osvrtom na ovlasti i način djelovanja OZN-e, a Upravni odjel Okružnog NOO-a naputke prosljeđuje Kotarskom NOO-u Vinkovci, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 140.

²⁷⁸ Peter FISCHER, *Meine Erlebnisse in den Umsturztagen 1944.-45.*, Linz, Lager 65, 23. 5. 1958.; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf 1961., München 1984., Augsburg 1994., München 2004., str. 535; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München/Sindelfingen 1993., str. 768; *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, priredio Vladimir GEIGER, Osijek, 1999., str. 379.

još neke skupine folksdojčera te ih je po dolasku u Valpovo bilo oko 3000.²⁷⁹ Prema planu državnih vlasti o protjerivanju, svi folksdojčeri iz valpovačkog kao i ostalih logora, trebali su u dogledno vrijeme biti iseljeni na područje Austrije i Njemačke.

Odmah nakon što je župnik Fischer 6. srpnja odveden iz Dalja u Osijek, a iz Osijeka u logor u Valpovo, podnijeli su žitelji mjesta Dalj opširnu predstavku potpisanu Hrvatima i Srbima Upravnom odjelu Oblasnog NOO-a za Slavoniju u Osijeku i zamolili da se župnik pusti na slobodu i vrati u Dalj. Za njegovo se puštanje zauzeo i biskup Akšamović koji je 28. srpnja 1945. godine uputio predstavku Ministarstvu unutarnjih poslova u Zagrebu, Zemaljskoj komisiji za repatrijaciju Nijemaca. U predavci Akšamović ističe kako je Petar Fischer iz svoje župe odveden zato što nosi njemačko prezime iako je rođen u Hrvatskoj, pohađao hrvatsku pučku školu i gimnaziju te hrvatsku bogosloviju. Nakon zaređenja na vlastitu je želju služio samo u hrvatskim mjestima, gdje je ostao u "najboljoj uspomeni kako kod Hrvata tako i kod Srba". Nadalje, Akšamović upozorava kako Fischer nikada nije podržavao kulturni i politički pokret njemačke manjine, tj. da nije bio član Kulturbunda te da je za vrijeme okupacije štutio jednako i Hrvate i Srbe od progona državnih i vojničkih vlasti. Predstavku završava riječima: "Biskupski ordinarijat stoji na stanovištu, da je najjači argumenat za kulturnu i političku ispravnost kod svakoga, pa i kod župnika Petra Fišera dokazana činjenica, što se uza sav poznati teror nije dao slomiti i nije se upisao u kulturbund, te što je odvažno i veselo dočekao sa svojim žiteljima u Dalju Hrvatima i Srbima Oslobodilačku vojsku. Biskupski Ordinarijat moli Naslov, da izvoli izdati potrebite odredbe, da se župnik Petar Fišer pusti na slobodu i vrati u svoju župu..."²⁸⁰

Odgovor od strane Zemaljske komisije za repatrijaciju Nijemaca pri Ministarstvu unutarnjih poslova uslijedio je 16. kolovoza 1945. godine. U odgovoru je stajalo da im slučaj župnika Fischera nije poznat, budući da Oblasna komisija za repatrijaciju Nijemaca rješava sve pojedinačne slučajeve, dok se samo u iznimnim slučajevima traži intervencija Zemaljske komisije u Zagrebu. Ističu da su zatražili od Oblasne komisije izvještaj o župniku i čim prime podatke, donijet će rješenje i o tome obavijestiti Ordinarijat.²⁸¹

U međuvremenu, Fischer je nakon nešto više od dva tjedna provedenih u Valpovu, 22. srpnja 1945. godine zajedno s ostalim zatvorenicima (njih oko 1800) ukrcan i upućen prema Austriji i Njemačkoj. Dva dana poslije, 24. srpnja, transport u kojem se nalazio Fischer stigao je u Ljubljanu, no britanske okupacijske vlasti nisu dopustile ulazak u Austriju te je transport vraćen natrag u Jugoslaviju. Nakon nekoliko dana putovanja, po velikoj vrućini, u zatvorenim i zaključanim vagonima transport se zaustavio u Velikoj Pisanici kod Bjelovara. Idućeg su dana stigla još dva transporta vraćena s granice, tako da se u logoru Velika Pisanica, koji je mogao primiti samo 1000 zatvorenika, tada našlo oko 6000 folksdojčera, pretežito žena, djece i staraca.²⁸² Naime, austrijske i njemačke vlasti, zbog političkih, gospodarskih i socijalnih razloga, više nisu bile u mogućnosti primiti izbjeglice, koji su od sredine 1945.

²⁷⁹ P. FISCHER, *Meine Erlebnisse in den Umsturztagen 1944.-45.*, (1958.); *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittleuropa*, Band V, str. 536.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, str. 769.; *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 378, 380.

²⁸⁰ NAĐ, BK, br. 1079/1945., 28. srpnja 1945.

²⁸¹ NAĐ, BK, br. 1079/1945. i 54/1945., 16. kolovoza 1945.

²⁸² *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittleuropa*, Band V, str. 536.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, str. 768.; *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 378.

godine pristizali, ne samo iz Jugoslavije, već i iz Mađarske i Čehoslovačke.²⁸³ O boravku u Velikoj Pisanici župnik Fischer svjedoči: "Bilo nas je 10 svećenika, od toga dva njemačka. Bili smo smješteni u svinjac. Kako su partizani uvidjeli da nema mjesta za sve u logoru, otjerali su svih 6000 ljudi van. Tako sam boravio 10 dana pod vedrim nebom. Mnogi su pobjegli, a mnogi su umrli od posljedica umora i odricanja. Tih deset dana 6000 ljudi nahranjeno je iz 20 lonaca, od kojih je svaki zapremao 60 litara tekućine, dakle ukupno 1200 litara juhe podijeljeno je na 6000 ljudi i to dva puta dnevno. Tako je 6000 ljudi dnevno dobivalo 2400 litara juhe i na 50 glava po jedan kukuruzni kruh, koji je težio nešto više od kilograma."²⁸⁴

Za vrijeme boravka u Velikoj Pisanici, zahvaljujući intervenciji Biskupskog ordinarijata u Đakovu i žitelja Dalja, stigla je naredba da se župnika Fischera, kao asimiliranog Hrvata pusti na slobodu. Dana 3. kolovoza 1945. godine Fischer je vraćen u Osijek²⁸⁵ te mu je naređeno da se odmah po dolasku mora prijaviti Oblasnom NOO-u, što je i učinio već idućega dana kada je, prilikom prijave, ponovno uhićen. Uhićenje je uslijedilo na temelju nove optužbe od strane daljskog učitelja Branka Zadrovića koji je Fischera optužio "da je častio ustaške dužnosnike, koji su došli u Dalj da apse Srbe. On da je za sve to znao i nije upozorio narod da se skloni, pa stoga smatraju njega krivim za ta apšenja. Nadalje mu se inkriminira, da je bio u Kulturbundu, da su mu roditelji gorljivi Nijemci, koji su otišli u Njemačku, a on da je to mogao spriječiti; da mu je brat bio kuhar u jednoj 'SS' jedinici i t. d."²⁸⁶ Istoga dana, 4. kolovoza, Oblasni NOO uputio je Biskupskom ordinarijatu odgovor na njihovu molbu za puštanjem župnika Fischera od 28. srpnja 1945. godine. Ističu da je nakon provjeravanja podataka u molbi i saslušanja župnika Fischera nakon njegova puštanja iz logora donesena odluka da se molba Ordinarijata, kao neumjesna, odbija. Razlozi odbijanja navedeni su u pet točaka:

1. U samoj molbi se navodi da je Fišer Petar župnik u Dalju Njemačkog porijekla, a ne navodi se da bi isti bio sudjelovao u NOB-i našega naroda niti kao borac niti se navodi da bi on bio pomagao NOP.
2. Ustanovljeno je da su i otac i majka Fišer Petra njemačkog porijekla, da su članovi kulturbunda i da su u jesen 1944. pred povlačenje Njemačke vojske otišli u Njemačku.
3. Ustanovljeno je da Fišer Petar imade 4 brata u Njemačkoj vojsci, te da je jedan od njih tamo i poginuo u borbi u Bosni koja je vodjena protiv naše vojske.
4. Navodno intervenisanje Fišer Petra za ljude koji su bili proganjani od izdajničke vlasti ne menja ništa na stvari što bi koristilo Fišer Petru, jer je on znao za slučaj da će biti uhapšen Branko Zadrović, učitelj iz Dalja 19. II. 1945. pošto su mu to saopćile ustaške glavešine koje je on pozvao k sebi na večeru u Dalju, pa to nije javio Zadroviću ni kao prijatelju ni kao narodnom učitelju ni kao antifašisti, te je tako isti bio uhapšen.
5. Skoro polovina [potpisnika] molbe ne mogu biti mjerodavni da daju savjete u ovoj stvari i da podpisuju molbu, jer su i oni njemačkog porijekla ili su članovi kulturbunda ili su ratni špekulanti ili su

²⁸³ *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 10.

²⁸⁴ *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, str. 379.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, str. 769.

²⁸⁵ Ostatak folksdojčera iz Velike Pisanice upućen je prema istoku, u logore Valpovo i Krndija te druge logore u Slavoniji, Baranji, Srijemu i Bačkoj. *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 11.

²⁸⁶ NAĐ, BK, br. 1079/1945. i 22/1945., 4. kolovoza 1945.

pomagali ustaški pokret, a ima imena koja su se po dva puta podpisali, medju podpisnicima ima takovih koji nikada i ničim nisu pomagali narodno oslobodilački pokret.²⁸⁷

Nakon uhićenja u Osijeku Fischer je stavljen pred sud koji je ocijenio da je “opasni fašist” i odredio njegovo upućivanje u kaznionicu Stara Gradiška. No kako je došlo do toga, da ondje nije stigao, svjedoči sam Fischer: “Međutim, moj stražar nije dobro pazio kud me mora voditi pa me naprosto odvede natrag u Valpovo, jer je znao da sam iz valpovačkog logora.”²⁸⁸ Tako je Petar Fischer, nakon nekoliko sati slobode, po drugi put završio u Radnom logoru Valpovo.

Radni logor Valpovo bio je najveći logor za folksdojčere u Hrvatskoj. Osnovan je u svibnju 1945. kao sabirni logor za preostale pripadnike njemačke manjine s područja istočne Slavonije i Baranje, pretežito za Nijemce Osijeka, Vinkovaca, Našica, Valpova i okolice. Bio je smješten između stare valpovačke ciglane i sajmišta iza kapelice sv. Roka, “ograda visokom bodljikavom žicom i s kulama stražara”. Raspušten je u svibnju 1946. godine, a pretpostavlja se da je u godinu dana djelovanja kroz logor prošlo oko 3000 folksdojčera.²⁸⁹

Prema svjedočanstvima logorašima, a i samog Fischera, u logoru Valpovo nije bilo smaknuća i ubijanja, niti se isticao po okrutnosti ili sadizmu. U svom pismu dr. Vladimiru Geigeru iz travnja 1995. godine Fischer ističe: “Istina je, da u Valpovu nije bilo ubijanja. U moje doba nije ubijen niti jedan. Poslije mojeg bijega je navodno, kako sam čuo, jedan ubijen, i to exemplarno, da se ne bi više nitko usudio bježati.”²⁹⁰ Logoraši su najčešće bili kažnjavani određenim fizičkim poslovima, a nerijetko se događalo da zapovijedi zapovjednika logora nisu provođene ili su bile ublažene. Česte su bile i situacije u kojima su stražari pomagali logorašima pri unošenju hrane i ostalih potrepština u logor: “Pred ulazom u logor se opetovano pucalo. Tada sam upitao stražara zašto toliko puca, ‘Moram’, rekao je. ‘Već sam krišom unio dvanaest paketa u logor.’ Pucjava je, dakle, trebala stvoriti dojam kako stražari savjesno obavljaju svoj posao. Takvih je situacija bilo bezbroj.” Međutim uz dvostruku zapovjednu liniju u logoru koju su činili logorski komesar i logorski zapovjednik, stvarno vođenje logora bilo je u rukama logorskog osoblja, koje su činili sami logoraši i koji su zbog malih osobnih povlastica bili spremni mučiti ostale zatvorenike. “Bilo je mnogo primjera preravnog ponašanja tih zatvorenika, koji su svojim postupcima učinili puno zla.”²⁹¹

Unatoč činjenici da u Radnom logoru Valpovo nije bilo ubijanja, izrazito loši životni uvjeti bili su dovoljni da živote u logoru izgubi više od tisuću folksdojčera. Slaba prehrana (gusti grah ili juha s brašnom, katkad tjesteninom bez soli i mali komadić kruha), nedovoljna

²⁸⁷ NAĐ, BK, br. 1079/1945., 12748-1758/1945., 4. kolovoza 1945.

²⁸⁸ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 24.; A. JARM, *Svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije svjedoci i žrtve u vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata*, u: Zvonimir ŠEPAROVIĆ (ur.), *Da se ne zaboravi*. Zbornik radova Drugog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, Zagreb, 2002., str. 85.; A. JARM, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije u vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata*, u: *Đakovački glasnik*, Đakovo, 8. veljače 2004.

²⁸⁹ *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 11., 16.

²⁹⁰ Fischerovo pismo Vladimiru Geigeru, travanj 1995. Zahvaljujemo V. Geigeru na ustupljenim pismima i literaturi.

²⁹¹ P. FISCHER, *Meine Erlebnisse in den Umsturztagen 1944.-45.*, (1958.); *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, str. 537; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, str. 770; *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 380.

mogućnost održavanja osobne higijene, pomanjkanje lijekova i liječničke pomoći te naporni fizički radovi po svim vremenskim prilikama doveli su do velike stope smrtnosti te je svakodnevno u logoru umiralo od pet do deset osoba. “Slabljenje organizma najjasnije se pokazivalo kroz nezacjeljivanje rana; čak ni obične ogrebotine nisu zarastale, nego su se proširivale.”²⁹² Većina radno sposobnih logoraša iz Valpova tijekom internacije bili su korišteni kao besplatna radna snaga na poljoprivrednim dobrima i u različitim poduzećima. Uobičajenu praksu kupovanja radnika opisuje i Fischer: “Pred ulazom u logor su stajali kupci koji su trebali radnu snagu. Cijenu su plaćali upravi, nakon čega je ‘kupljeni’ radnik morao obavljati poslove za koje nije bio plaćen.” Iako se, kako ističe Fischer, radilo o “najgorem obliku trgovanja robljem” mnogi su se na taj način spasili, jer su na poslu dobivali normalnu prehranu, a ponešto su mogli ponijeti i svojoj djeci, a zbog popuštanja stege nad logorašima uslijedili su i bjegovi.²⁹³

U rujnu 1945. godine Petar Fischer također je dodijeljen na rad i to Župnom uredu u Valpovu, što saznajemo iz njegova pisma upućenom Biskupskom ordinarijatu od 10. rujna 1945. godine. Pismo, u cijelosti slovi:

Prečastnom Biskupskom ordinarijatu u Đakovu

Poslije moje katastrofe pruža mi se prilika, da se prvi puta lično javim prečastnom Naslovu.

Koliko sam razumio preč. Naslov je točno upućen o čitavoj mojoj nevolji i poduzeo je mnogo truda da mi pomogne. Duboko sam zahvalan.

Međutim zlobom jednoga čovjeka, koji me ponovo krivo obtužio, sav je uspjeh porušen, jer sam ja nakon jednog dana slobode, ponovo uhapšen i sproveden u logor. Ali ništa zato. Ja ne gubim pouzdanje u Božju Providnost. Čak šta više mislim da je ovo sve po Božjoj Providnosti i moralo tako biti, jer u logoru od 3000 ljudi nužno je potreban svećenik. A Bog dragi si ga znade uzeti, kad ga treba.

Sada je moj položaj u mnogome olakšan. Dodijeljen sam na rad župnom uredu u Valpovu. Pomažem u pastvi, na stanu i košti sam u župnom dvoru, a u logoru vršim samo svećeničku službu. Nedjeljom i blagdanom služim svetu misu večernjicu, izpovijedam. Svaki dan pak zađem na neko vrijeme unutra, obiđem bolesnike, providiram redovito sve, i obavljam ukope. I ljudi su u svojoj biedi vrlo veseli, kada vide i svećenika među sobom.

Toliko sam smatrao potrebnim izvijestiti preč. Naslov o svome položaju.

Ostajem in Domino najpokorniji

Petar Fischer [v. r.]
župnik daljski²⁹⁴

U Valpovu, 10. rujna 1945.

U ime biskupa Akšamovića, delegat Josip Sokol odgovorio je Fischeru i u svom pismu istaknuo: “Vašim sadanjim vijestima mnogo smo utješni i radujemo se ovom olakšanju, koje sada uživate. Dao Bog, da bar ovako potraje, dok se ne uzmognete sasama k nama povratiti

²⁹² P. FISCHER, *Meine Erlebnisse in den Umsturztagen 1944.-45.*, (1958.); *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, str. 536; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, str. 769; *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 380.

²⁹³ P. FISCHER, *Meine Erlebnisse in den Umsturztagen 1944.-45.*, (1958.); *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, str. 536-537.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, str. 769-770.; *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 12, 380.

²⁹⁴ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, BK, br. 1441/1945.

i biti potpuno slobodni. Mi smo učinili sve što nam je bilo moguće, a ne ćemo prestati ni u buduće, jer nam je to dužnost i srce nas boli znajući za patnje naših dobrih svećenika.”²⁹⁵

Tijekom svog boravka u logoru, Fischer je započeo voditi popis, odnosno, maticu umrlih u logoru. Danas se taj popis čuva u Župnom uredu u Valpovu i predstavlja jedinstveni i neprocjenjivi dokument u proučavanju problematike progona folksdojčera u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata. Popis je vođen u vremenu od 19. lipnja 1945. do 24. travnja 1946., a župnik Fischer ga je vodio do studenog 1945. godine, kada je pobjegao iz logora. Matica navodi 1015 osoba, uglavnom staraca, žena i djece. Uz ime i prezime umrlog navedeni su godina rođenja, mjesto prebivališta (katkad i rođenja) i dan smrti.²⁹⁶

Nakon što se ispostavilo da je Petar Fischer zabunom ponovno doveden u logor Valpovo, stigla je naredba da ga se prebaci u zatvor u Staru Gradišku. Budući da je intervencijom Biskupskog ordinarijata dokazano da je Fischer asimilirani Hrvat, određeno je da za njega više nema mjesta u logoru za folksdojčere, već da kaznu treba izdržavati u Staroj Gradišci.²⁹⁷ Za namjere logorske uprave Fischer je saznao od “povjerljivog pisara” iz logorskog ureda: “Da se znate ravnati”, reče on, ‘došla je naredba da vas se otprati u Gradišku.’ – Ja rekoh: ‘U Gradišku ne idem!’ A pisar odvrati: ‘Radite što znate, čim dođe komandant bit ćete prebačeni’.”²⁹⁸ Odlučan da pod svaku cijenu izbjegne odlazak u Gradišku, Fischer se odlučuje na bijeg iz logora, što mu je i uspjelo u studenom 1945. godine, kada se našao kao pratnja svećeniku u vezi s uhićenjem i suđenjem nadbiskupu Alojziju Stepincu.²⁹⁹ Sam čin bijega Fischer opisuje na sljedeći način: “Tu sam ja uspio, na vratoloman način, iz logora pobjeći. Izbjegao sam (naime) jednoj partizanki iz ruku. Dok se ona sjetila da ima pušku, ja sam već uhvatio grmlje. Bio sam tjedan dana sakriven u jednom stogu sijena, dok je za mnom bila hajka.”³⁰⁰ Pretpostavljajući da će potraga biti usmjerena na župni dvor u Valpovu, gdje se do bijega nalazio na radu, Fischer se tijekom deset dana provedenih u Valpovu, skrivao kod jednog seljaka. “I zaista, hajka je bila odmah na župni dvor. Župnika i kapelana su postavili uz dvor, revolvere na čelo i silili ih da kažu gdje sam ja. Poslije su mi pričali, da su znali, rekli bi, jer revolver na čelu je nešto vrlo neugodno.”³⁰¹ Nakon skrivanja u Valpovu, Fischer je uspio doći u Đakovo kod biskupa Akšamovića, za kojeg kaže da je bio “uvijek kuražan”. Biskup je namjeravao Fischera skloniti na Stros Mayerovac, biskupsku ekonomiju nedaleko od Đakova, gdje bi kao kućni sluga čekao da prođe opasnost. Međutim kada je biskup nazvao redovničku poglavaricu koja je trebala primiti Fischera, ona mu je rekla: “Nek’ taj bježi! Traže ga. Imali smo čitavu kućnu pretragu.” Nakon što im je prvotni plan propao, Akšamović je Fischera poslao u selo Strošince: “Idi ti u Strošince! Tamo nema mnogo prometa, ti ćeš se tamo spasiti.” Prije odlaska u Strošince, Fischer se navratio kod Pere Ivanišića, profesora

²⁹⁵ Tipkopisni uredski primjerak, u: NAD, BK, br. 1441/1945.

²⁹⁶ *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 12.; V. GEIGER, *Umrli i umoreni Osječani u logoru Valpovo 1945/46. godine prema zabilješkama župnika Petera Fischera*, u: *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje*, br. 3, Osijek, 1995., str. 95-96.

²⁹⁷ Fischerovo pismo V. Geigeru, travanj 1995.

²⁹⁸ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 24.; A. JARM, *Svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije svjedoci i žrtve*, (2002.), str. 85; A. JARM, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije*, (2004.).

²⁹⁹ *Radni logor Valpovo*, V. GEIGER, (1999.), str. 379.

³⁰⁰ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 24.; A. JARM, *Svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije svjedoci i žrtve*, (2002.), str. 85; A. JARM, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije*, (2004.).

³⁰¹ Fischerovo pismo V. Geigeru, travanj 1995.

teologije u Đakovu, kako bi se oprostio s njim, od kojeg je tom prilikom dobio pismo za 'podzemnu akciju', koje mu je trebalo pomoći prilikom bijega preko granice. Od velike pomoći Fischeru su bili i lažni dokumenti koji su mu omogućavali sigurnije kretanje, a dobio ih je, kako sam navodi, "od onih u šumi [križara], s kojima sam bio došao u vezu".³⁰² Po dolasku u Strošince, Fischer je dobio daljnje upute: "Idi u Maribor. Uđi u autobus za Ptuj. Tamo gdje autobus stane uđi u kuću i pitaj za Miloša. Taj će ti dati dalje upute." – Tako i bi. Dođe Miloš i kaže mi: 'Idite u Mursku Sobotu, hotel Central, soba 28. U 8 sati će jedan kucnuti na vrata i kazati *Maribor*. Njemu se povjerite, on će vas provesti'. Tako i bi. To je bio moj bijeg i spas pred hajkom." Anonimni pomoćnik, po riječima umirovljenog daljskog župnika Stjepana Lovrića, najvjerojatnije je bio njegov tetak iz Čačka Radomir Čelović.³⁰³ U siječnju 1946. godine Petar Fischer, s lažnim dokumentima i uz pomoć brojnih suradnika, uspio je prijeći austrijsku granicu i doći u Linz, gdje je nastavio obavljati svoju svećeničku dužnost. Najprije je djelovao kao kapelan u mjestu Bad Aussee, a zatim je 16 godina bio dušobrižnik za izbjeglice u crkvi Srca Isusova (Lager 65) u Linzu. U to vrijeme preuzima i službu vjeroučitelja u osnovnoj školi u kojoj ostaje do svog umirovljenja 1978. godine. Od 1986. godine stanuje u svećeničkom domu Sestara križarica u Linzu, gdje također djeluje kao ispovjednik.³⁰⁴ U komunističkim izvorima spominje se da je jedno vrijeme boravio i u SAD-u.³⁰⁵

Unatoč velikoj nesreći koja ga je snašla po završetku Drugog svjetskog rata, Petar Fischer doživio je duboku starost i bio najstariji živući svećenik Đakovačke i Srijemske biskupije. Preminuo je u Linzu 23. rujna 2007. godine u 96. godini života.³⁰⁶

³⁰² Lažne dokumente Fischer (na ime Petar Ribarić) navodno je dobio od jednog "partizanskog oficira", koji mu je obećao da će ga na vrijeme obavijestiti, ako mu zaprijeti opasnost. Nadalje, Fischer je došao u kontakt i s jednom organizacijom u Hrvatskoj, koja je imala veze i u Srbiji i čiji su mu suradnici pomogli da pobjegne iz zemlje. *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, str. 538.

³⁰³ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 23-25.; A. JARM, *Svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije svjedoci i žrtve*, (2002.), str. 84-85.; A. JARM, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije*, (2004.).

³⁰⁴ "Preminuo svećenik Peter Fischer", u: *Deutsches Wort/Njemačka riječ*, br. 66, Osijek, 2007., str. 48.

³⁰⁵ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 361; M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske*, (2007.), str. 414; M. AKMADŽA, *Spis Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske o katoličkim svećenicima u iseljeništvu iz 1970. godine*, u: *Tkalčić*, 13./2009., str. 520.

³⁰⁶ U nešto opširnijem obliku o Fischerovom slučaju Slađana JOSIPOVIĆ objavila je rad *Odnos komunističkih vlasti prema svećenicima njemačkog podrijetla na primjeru daljskog župnika Petra Fischera* u: *VDG Jabrbuch. Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 2008., str. 65-78.

NIKOLA GABRIJEL

interniran u više logora

Rođen je u Banatskom Velikom Selu (starije ime Šarlevil) 28. siječnja 1907., gdje je završio pet razreda osnovne škole. Ostale razrede osnovne škole i gimnaziju pohađao je u raznim mjestima, tj. u Žombolju, (Zsombolya, rumunjski grad na granici sa Srbijom), Vršcu, Beogradu i završno u Kikindi. Teologiju je studirao u Đakovu (1926.-1928.) i Zagrebu (1929.-1930.). Za svećenika je zaređen u Zrenjaninu 25. ožujka 1931. godine. Službovao je kao kapelan u

Beloj Crkvi (1931.-1933.), Bečkereku (1933.-1935.) i Vršcu (1935.-1936.) te duhovnik redovnica u Kovinu (1936.-1937.), ponovno kapelan u Vršcu (1937.-1938.) te upravitelj župe pa župnik u Banatskom Brestovcu (1938.-1945.). Nakon povratka iz logora 1949. upravitelj je župe Kneževi Vinogradi sve do umirovljenja 1977. godine. Tu je i umro u jeku Domovinskog rata 16. prosinca 1991. godine.

U razdoblju od 1944. do 1949. partizani i komunističke vlasti su ga, bez suđenja, premještali iz logora u logor zajedno s mnogim folksdojčerima. Bio je zatočen u logorima Banatski Brestovac, Knićanin, Zrenjanin, Pančevo, Kačarevo, Novi Sad i Banatsko Rankovićevo (Karlsdorf).³⁰⁷

³⁰⁷ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 26-27.

EMERIK (MIRKO) GAŠIĆ

ubijen

Rođen je u Komletincima 10. siječnja 1904. godine, gdje je završio i osnovnu školu. Niže razrede gimnazije pohađao je u Vinkovcima i Osijeku, a više u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Teologiju je studirao u Strassbourgu (1924.-1927.) i Đakovu (1927.-1928.). Za svećenika je zaređen 15. travnja 1928. u Đakovu. Službovao je kao kapelan od 1928. do 1933. godine u župama Gorjani, Petrijevc, Podcrkavlje, Slavonski Brod i Osijek 3. U Moroviću je bio upravitelj župe (1933.-1935.) pa župnik (1935.-1938.), a zatim u Komletincima (1938.-1947.). U tom razdoblju obnašao je i dužnost dekana Otočkog dekanata. Bio je vrijedan istraživač i pisac mnogih poglavlja biskupijske povijesti. Ubijen je u župnom stanu u Komletincima 18. svibnja 1947., a pokopan na komletinačkom groblju 21. svibnja 1947. godine.

O ubojstvu Emerika Gašića njegov nasljednik na mjestu župnika u Komletincima Herbert Medić, svjedoči:

Ja sam se interesirao o Gašiću, osobito kod tutora [crkvenih odbornika], koji su sada već pokojni, ali su se oni bojali mnogo govoriti. U tom vremenu, kad je Gašić ubijen, jedan je tutor s njim u istoj sobi spavao, radi sigurnosti. Zvao se Štipa, a po selu su ga zvali Cimer. Bio je župnikov susjed i često ga vozio svojim kolima i zapregom.

Gašić je najprije bio uz partizane i mislio da će sve to biti drugačije. A kad je vidio kuda to vodi, počeo im je prigovarati i tako im se zamjerio. Pratili su ga i vrebali. [...] Gašić Lazo, župnikov brat, također je bio član seoskog odbora i partizanski suradnik. Pred njim je, vjerojatno ne poznavajući ga, Ana Piplović iz Vinkovaca, zamjenica javnog tužitelja, izjavila: 'Popa treba likvidirati!' Na to je biskup Antun Akšamović htio Gašića povuci u Đakovo. Ali Gašić je bio pravi pravcati Šokac, ponosan i svojeglav. Vrlo inteligentan i osobito nadaren za povijest. Nije htio u Đakovo, da predaje na Teologiji, jer nije imao doktorat, a na to se ipak gledalo.

Ubili su ga u župnom stanu, u staroj kući koja sada više ne postoji. Na tom su mjestu sada ambulanta i pošta, a selo je uz njih sagradilo novi, sadašnji župni stan. [...] Ubojstvo je bilo organizirano. Pratili su Gašića kad je toga dana išao u Otok i vratio se. Vrlo su dobro znali raspored prostorija u kući. Došli su biciklima i bili maskirani. Opkolili su kuću navečer oko 11 sati. Kad je Gašić osjetio da su tu, sakrio se iza vrata. Oni su jednostavno kroz vrata ispalili nekoliko rafala i izrešetali ga. Pao je i ujutro su ga našli mrtva u lokvi krvi. Nakon što su pucali, provalili su u prostoriju. Tutor (Stjepan Topalović) koji je spavao na divanu, sakrio se ispod Gašićeva kreveta. Nije tada bilo električne struje pa su ubojice sobu osvijetljavali baterijama. Otkrili su ga pod krevetom i u prvi čas mislili da je to 'pop'. Tutor ih je počeo preklinjati da nije. Kad su 'popa' vidjeli mrtva za vratima, smilovali su se tutoru i ostavili ga živa.

Spominjala su se neka imena tih ubojica, ali ne otvoreno i javno. Na neke se sumnjalo. Među njima su barem neki bili seljani. Istraga nikad nije provedena. Spomenuti crkveni tutor bio je jednom došao k meni s očitom željom da mi nešto povjeri. Ali je bio teže bolestan i hitno otišao u bolnicu te ondje umro. Župnik Gašić je ubijen 18. svibnja 1947. Sahranjen je u Komletincima 21. svibnja. Sprovod je vodio otočki župnik Petar Markovac, a slovo održao dr. Marko Baličević, župnik u Starim Jankovcima. Bilo je i drugih svećenika iz dekanata. Iz Đakova, zbog opće napetosti, nesigurnosti i straha, nije nitko došao. [...]

Kad sam ja iza njegove smrti došao u Komletince, stan je bio prazan i opustošen. Sve su raznijeli, što rodbina, što seljani. Čak i prozore s kuće. Dok je ležao mrtav, već su raznosili. Čak su odnijeli i njegove knjige, a imao je mnogo francuske literature.³⁰⁸

Slično je svjedočio A. Jarmu 25. listopada 1981., uz neke dodatne napomene, Petar Markovac koji je u vrijeme Gašićeva ubojstva bio župnik u susjednom Otoku. Markovac navodi sljedeće:

Gašić je surađivao s partizanima, jer nikako nije trpio Švabe. Čak je i neke mladiće slao u partizane... Kad sam jednom pošao k njemu (pet-šest mjeseci prije nego što su ga ubili) u selu je bio Jozo Korda. Susreo sam ga. On je u vrijeme rata bio u đakovačkoj Bogosloviji, kao dalmatinski bogoslov, pa izašao. Kasnije je bio direktor gimnazije u Vinkovcima. Dobro sam ga poznavao. Pri susretu mi je rekao: 'Molim vas, kažite Merku (tako su zvali Gašića prema imenu Emerik, Merko) neka se ukloni za neko vrijeme, jer mu najozbiljnije rade o glavi.' Razlog sam znao. Čim sam stigao k Merku, sve sam mu doslovce rekao. A on: 'Ah, što će oni meni!' I nije se uopće na to obazirao. To je bilo vrijeme kada su oni u Vinkovcima zaključili koje popove treba maknuti. Prvi je trebao biti Franjo Pohn, župnik u Ilači. Bacili su mu bombu u kuću, ali nije nastradao, jer nije bio u toj sobi. Njegova je sestra bila ranjena. On je tada pobjegao u Golubince i tako se spasio. Drugi je na redu bio Gašić. [...]

Imena [ubojica] ne znam. Znam da je bio jedan Srbin iz Mirkovaca kod Vinkovaca, jedan Komletinčanin i jedan iz Otoka. [...] Gašić je bio kod mene sa svojim kočijašem iste večeri kad je ubijen. A koji dan prije rekao mi je da će poći na nekoliko dana raditi u Biskupijski arhiv u Đakovu. K meni je došao jer sam ga zamolio da kao dekan, uvede u službu nove otočke tutore. Nije došao prije podne, da to bude uz misu, zakasnio je čak i na večernjicu, ali je ceremoniju ipak obavio. Bio sam, naravno, priredio i večeru, na kojoj je Gašić ostao. Očekivao sam, dapače, da će kod mene noćiti i ujutro nastaviti put u Đakovo. Navečer oko 9 sati promijenio je odluku i vratio se kući. Nije mi rekao zašto se vraća. Kasnije mi reče moja domaćica da joj je Gašić rekao: 'Možda mi je to zadnja večera u životu.' Bit će da je imao neke informacije, a ne samo slutnju. Znao je, očito, da mu se nešto sprema. Ja sam – budući da su me o događaju (ubojstvu) odmah obavijestili – već ujutro oko 5 sati bio tamo. Već su ga bili obukli i položili na odar. Kad sam se kolima vraćao kući, Ana Piplović, koja je bila javna tužiteljica, iz Vinkovaca, upravo je dolazila na uviđaj... U Gašića su, i nakon što je već sigurno bio mrtav, ispucali još nekoliko hitaca.³⁰⁹

Slično svjedočanstvo objavio je 1997. Ilija Martinović u *Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije*.³¹⁰

Ponukan ubojstvom Gašića i napadom na župni stan u Ilači, biskup Akšamović uputio je 6. lipnja 1947. predstavku Ministarstvu unutrašnjih poslova NR Hrvatske, u kojoj navodi sljedeće:

³⁰⁸ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 29-31; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 202.

³⁰⁹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 30-31.

³¹⁰ Ilija MARTINOVIĆ, *Župnik Emerik Gašić i njegovo doba (uz pedesetu obljetnicu nasilne smrti – 18. svibnja 1947.-1997.)*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 4/1997., str. 247-256; Usporedi: I. MARTINOVIĆ, *Župnik Emerik Gašić i njegovo doba*, u: *Godišnjak (12) ogranaka Matice hrvatske Vinkovci za 1994.*, Vinkovci, 1995., str. 83-126.

Poslije nemilog događaja, koji se dogodio u župnom domu u Komletincima 18. svibnja o. g. kada su u ponoći provalili u župni dom oboružani zločinci u odrpanim vojničkim odijelima oboružani teškim oružjem te ubili tamošnjeg župnika Mirka Gašića, dogodilo se 31. svibnja o. g. napadaj na župni dom u Ilači (kotar Vinkovci), kada su nepoznati napadači bacili u ponoći kroz prozor u župni dom ručnu granatu, koja je u sobi eksplodirala, oštetila pokućstvo i na tri mjesta ranila župnikovu sestru koja je u toj sobi spavala. S punim uvjerenjem predmnijeva se, da je i ovaj atentat namijenjen župniku sa ciljem, da ga se ubije.

Iz ova dva slučaja mora se zaključivati, da ova dva napadaja nisu slučajna, nego da su to organizovani i promišljeni napadaji, koji se mogu ponoviti i kod drugih svećenika, uslijed čega naši svećenici proživljavaju nesigurne dane i nalaze se u stalnoj životnoj pogibelji.

Sve ovo daje povoda ovom Biskupskom ordinarijatu, da zamoli ugledni Naslov, da izvoli posredovati, da se krivci za prednje zločine utvrde i privedu zasluženoj kazni, a ujedno da se izdadu shodnja naredjenja za sprečavanje sličnih događaja. Biskupski je ordinarijat o svemu tome izvijestio Kotarsko Javno tužništvo u Vinkovcima i zamolio za provedbu hitnog postupka.

Smrt fašizmu – sloboda narodu.³¹¹

---

³¹¹ HDA, KOVZ, kut. 129, 545/1947. Prijepis predstave poslan je i Komisiji za vjerske poslove NRH na znanje, sa zamolbom za posredovanje i obavijest. Predstavka je objavljena i u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 323-324.

ANTUN GERSTER

interniran u logor

Rođen je u Jarmini kod Vinkovaca 13. lipnja 1877. godine od oca Sebastijana i majke Elizabete rođene Kohler. Pučku školu završio je u Jarmini, a šest razreda gimnazije u Vinkovcima. Sedmi i osmi razred gimnazije pohađao je u đakovačkom Liceju. Teologiju je pohađao u Biskupskom sjemeništu u Đakovu, diplomiravši 1902. godine. Za svećenika je zaređen 16. srpnja 1902. godine. Od 1905. do 1946. slušbuje u Zemunu, kao kapelan, samostalni kateheta, upravitelj župe i na kraju župnik. U komunističkom logoru bio je zatočen tijekom 1946. i 1947. godine. Nakon izlaska iz logora od 1947. do 1952. upravlja župom Bapska-Novak, nakon čega preuzima službu duhovnika redovnica u Zemunu.

Antun Gerster, župnik župe Sv. Vendelina u Zemunu 3, uhićen je 13. travnja 1946., zajedno s ostalim pripadnicima njemačke narodnosti te je sproveden u logor u Srijemskoj Mitrovici. O tome je Biskupski ordinarijat u Đakovu, pismom od 14. travnja 1946., izvijestio zemunski dekan Adam Žabarović koji ujedno moli biskupa Akšamovića da se zauzme kod komunističkih vlasti za puštanje Gerstera na slobodu, napominjući da on nikada nije bio pripadnik njemačkih organizacija.³¹²

Adam Žabarović, pismom od 15. travnja 1946., obratio se za pomoć Petru Masniću, svećeniku bliskom komunističkim vlastima, koji će poslije postati predsjednik Udruženja katoličkih svećenika Srbije. Pismo u cijelosti slovi:

Dragi Pero!

U ime Hrvata katolika grada Zemuna obraćam se na Tebe slijedećom molbom:

Dne. 13. o. mj. u noći lišen je slobode župnik francalski preč. g. Antun Gerster. Njegovo držanje za vrijeme okupacije bilo je i više nego herojsko. Ne samo što nije bio upisan u Kulturbund nego naprotiv bio je šikaniran od hitlerovaca tako da su mu oni pored ostalog jedne noći porazbijali prozore na kući, što se još uvijek može dokazati.

U FNRJ bio je više nego lojalan.

Hrvati i katolici grada Zemuna su ogorčeni nad ovakvim postupkom i pitaju se kuda to vodi.

Župa i crkva ostala bez svećenika – narod vapije za pomoć

Njega su jučer sa ostalim uhapšenima sproveli u Sr. Mitrovicu u logor. U ime Hrvata katolika grada Zemuna obraćam se na tebe sa molbom da odmah poduzmeš sve korake da on bude odmah pušten pošto na njemu nema krivnje osim što je svećenik.

U uvjerenju da ćeš ovu opravdanu molbu građana zemunskih uvažiti unapred se u ime sviju zahvaljujem.

Želeći ti sretne uskrсне blagdane – iskreno te pozdravlja odani [...]

Zemun 1. – 15. IV. 1946.³¹³

³¹² Pismo br. 20-1946. od 14. travnja 1946., NAĐ, BF, spis "Neprilike svećenika i župa"; NAĐ, BK, br. 802/1946.; A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 32.

³¹³ Pismo od 15. travnja 1946., bez potpisa. NAĐ, BF, spis "Neprilike svećenika i župa".

U svezi s Gersterovim uhićenjem biskup Akšamović je 17. travnja 1946. uputio predstavku predsjedniku Prezidija Narodne skupštine FNRJ Ivanu Ribaru, u kojoj piše:

Vaša Ekselencija Gospodine Predsjedniče!

Lijepo Vas molim, da mi ne zamjerite, što Vašu Ekselenciju tako često uznemirujem. Ovaj slučaj, koji iznašam toliko je važan, da sam prisiljen zamoliti Vašu moćnu zaštitu.

Predmet je ovaj: U župi naše biskupije Zemun III. je prema izvještaju dekana zemunskoga u župi Zemun I. po policiji uhapšen župnik Gerster Antun i još neki stanovnici iste župe njemačke narodnosti. Razlog ovome nije mi poznat. Znam sigurno, da je Antun Gerster, župnik, bio vazda ispravan u građanskom i političkom pogledu. On uza sav teror, koji mu je prijetio nije nikada bio upisan u njemački Kulturbund. On se nije istovjetovao sa Nijemcima niti namjeravao ići u emigraciju. On se je smatrao Jugoslavenom i ako njemačkog prezimena. Stoga me iznenadila ova vijest o njegovom uhapšenju. Još mi je teža okolnost, što je policija zapečatila prostorije župskog ureda iste župe Zemun III. Pred vratima su uskrсни praznici, morao sam hitno odrediti jednoga franjevca iz Zemuna, da obavlja službu u istoj župi. Ovaj ne može doći do nikakvih stvari i knjiga potrebnih za službu Božju.

Sve me ovo sili, da podnašam Vašoj Ekselenciji ovu svoju molbu, da biste blagonaklonjeno ovaj slučaj uzeli u zaštitu, te shodna naredjenja izdali za otvorenje župskih prostorija i za oslobodnje Antuna Gerstera, župnika, ako nije posrijedi neka nova krivica, koja meni nije poznata.

Ujedno mi je čast i ovom prilikom izraziti Vašoj Ekselenciji moje visoko poštovanje i smjerni naklon.³¹⁴

Petar Masnić, pismom od 19. travnja 1946., odgovorio je na spomenuto pismo Adama Žabarovića od 15. travnja 1946. da bi bilo dobro da on ili biskup napišu predstavku, dobro obrazloženu, Unutrašnjem odjeljenju Glavnog izvršnog odbora Vojvodine. Na kraju napominje da je Gersteru netko podvalio.³¹⁵

Žabarović je poslušao Masnićev savjet i 22. travnja 1946. uputio predstavku Unutrašnjem odjeljenju Glavnog izvršnog odbora Vojvodine u Novom Sadu. U predstavi uglavnom ponavlja navode iz spomenutog pisma Masniću i pisma biskupa Akšamovića Ribaru te moli Gersterovo puštanje na slobodu. Sličnu predstavku poslao je i Ministarstvu unutrašnjih poslova Srbije 27. svibnja 1946.³¹⁶ O svemu je pismom od 23. travnja 1946. izvijestio biskupa Akšamovića, uz napomenu da je Gerster zatvoren u logoru u Sr. Mitrovici s još 800 uhićenika iz Zemuna.³¹⁷

U svezi s navedenim i biskup Akšamović uputio je 25. travnja 1946. Unutrašnjem odjeljenju Glavnog izvršnog odbora Vojvodine predstavku sljedećeg sadržaja:

Biskupskom Ordinarijatu u Djakovu kao vrhovnoj crkvenoj vlasti čast je ovim uglednom Naslovu dostaviti

PREDSTAVKU

³¹⁴ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenika i župa"; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. 1, (2008.), str. 288-289.

³¹⁵ Pismo Petra Masniću od 19. travnja 1946. pisano rukopisom, u: NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenika i župa".

³¹⁶ Tipkopisni prijepisi pisama br. 20-1946., od 22. travnja i 27. svibnja 1946., u: NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenika i župa".

³¹⁷ Tipkopisni izvornik, br. 20-1946. od 23. travnja 1946., u: NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenika i župa".

kojom moli ugledni Naslov za izdanje rješenja, kojim se župnik rimokatoličke župe Sv. Vendelina u Zemunu 3, a koji je 13. travnja o. g. u noći lišen slobode, pušta na slobodu, a župski stan i ured odpečati i preda na daljnju porabu istom župniku.

Svoju predstavku podkrepljujemo slijedećim:

Antun Gerster nikada nije pripadao nikakvoj njemačkoj ili fašističkoj organizaciji, što više on je, kako je to poznato svemu stanovništvu grada Zemuna, javno žigosao postupak okupatorskih vlasti i sviju, koji su s okupatorom saradivali. Baš radi toga svoga držanja bio je proganjan, napadan, a iz osvete radi toga njegovog držanja počinjen je od fašista napadaj na župski stan i polupani prozori. On se odupro i nalogu za preseljenje u Njemačku, jer se uvijek priznavao Hrvatom.

Za ovo jamči Biskupski ordinarijat i mnogobrojni stanovnici grada Zemuna, koji u lišenju slobode Antuna Gerstera gledaju sa ogorčenjem nepravdu, koja je učinjena ovom ispravnom čovjeku, koji se i u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji držao ispravno i lojalno.

Biskupski ordinarijat čvrsto vjeruje, da će ugledni Naslov ovu opravdanu predstavku uvažiti i Antuna Gerstera odmah pustiti na slobodu, oduzete mu živežne namirnice povratiti i otvoriti župski stan, a pogotovo župni ured staviti na raspolaganje jer taj služi za javne duhovne potrebe vjernika župe Sv. Vendelina u Zemunu 3.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!³¹⁸

Biskup Akšamović predstavku je istog sadržaja 29. travnja 1946. uputio i Komisiji za vjerske poslove NR Srbije.³¹⁹

Dekanu Žabaroviću priopćeno je u zemunskoj miliciji 7. lipnja 1946. da se molbi za Gersterovo puštanje na slobodu ne može udovoljiti, jer za to nema zakonske osnove.³²⁰

Gerster je ipak pušten iz logora 1947. godine. Svi vjernici njemačke narodnosti iz Zemuna su prognani, a župa je ugašena jer je župna crkva srušena.³²¹

Gerster će se i poslije naći na udaru represivnih komunističkih tijela te je 22. ožujka 1952. po sucu za prekršaje u Vukovaru kažnjen s 30 dana zatvora, zbog poučavanja vjeronauka u crkvi, tako što je učenike raspoređivao po razredima i organizirao ga prema školskim pravilima, iako je dva mjeseca prije vjeronauk izbačen iz državnih škola. Nakon što se Gerster žalio Vijeću za prekršaje pri Ministarstvu unutarnjih poslova NR Hrvatske, to mu je Vijeće 15. travnja 1952. kaznu preinačilo u novčanu u visini od 4000 dinara, s obrazloženjem da nije prekršio Zakon o javnim školama, nego Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira.³²²

Antun Gerster je, kao umirovljenik, umro u Zemunu 14. studenoga 1957. godine.

³¹⁸ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenika i župa"; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. 1, (2008.), str. 289.

³¹⁹ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenika i župa"; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. 1, (2008.), str. 289-230.

³²⁰ Tipkopisno dopisano rješenje na prijepisu Žabarovićeva pisma br. 20-1946., od 27. svibnja 1946., u: NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenika i župa".

³²¹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 33.

³²² Rukopisni prijepis rješenja Vijeća za prekršaje pri Ministarstvu unutrašnjih poslova NR Hrvatske br. 2330-1952, od 15. travnja 1952., u: NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenika i župa".

ANTUN BRANKO GILIĆ

više puta zatvaran

Rođen je u Slavonskom Brodu 9. lipnja 1926. godine. Školovao se u Slavonskom Brodu, Novoj Gradiški, Zagrebu i Đakovu. Za svećenika je zaređen 10. srpnja 1949. godine u Đakovu. Službovao je kao kapelan u Osijeku 1, župnik u Gunji, Ilači, Hrtkovcima (1959.-1965.) te u Nuštru od 1965. do svoje smrti 1992. godine. U vrijeme Domovinskog rata, krajem studenog 1991. godine, nakon kraćeg zadržavanja u Vođincima došao je u Zagreb. Stanovao je kao prognanik kod franjevac konventualaca u Svetom Duhu. Umro je 27. siječnja 1992. godine. Pokopan je 30. siječnja 1992. godine u Đakovu u svećeničkoj grobnici. Gilićevo je tijelo iz svećeničke grobnice u Đakovu preneseno u obiteljsku grobnicu u Nuštru 3. lipnja 1994. godine.³²³

Antun Branko Gilić osuđivan je od komunističkih sudova krajem 1955. i tijekom 1956. na 15 i 30 dana zatvora te još na četiri mjeseca zatvora, ponajprije zbog nekih njegovih navodnih izjava. O kazni od 15 dana zatvora u arhivskim spisima nema podataka, osim što se ta kazna spominje, dok o ostale dvije kazne Gilić u pismima izvješćuje biskupa Bäueleina.

Gilić o svom slučaju pismom od 28. prosinca 1955. izvješćuje biskupa Stjepana Bäuerleina, sljedeće:

Preuzvišeni gospodine Biskupe!

Ono što se tako dugo spremalo, konačno je tu: na Badnjak popodne primio sam poziv na suđenje za dan 5. I. 1956. Jučer sam bio kod advokata, g. Kuharića, pa smo uložili prigovore protiv optužnice, što će stvar opet za neko vrijeme odgoditi.

Ja sam posve miran i spreman na sve. Svjestan sam, da sam vršio samo svoju dužnost, a za to se isplati i nešto pretrpiti.

Obtužuju me, što sam u više navrata vjernicima tumačio, da je zabranjeno u adventu i korizmi posjećivati bučne zabave i plesove, te što sam opominjao i korio konkubinarce – to je srž optužnice.

Zakon o koji sam se ogriješio – “zloupotrebjavajući vršenje vjerskih čina” – kako su mi stavili do znanja već na onom preslušanju u UDB-i, povlači za sobom kaznu do 2 godine zatvora. Da će to za mene biti upravo maksimalna, više je nego sigurno.

Već unaprijed prihvaćam sve i spreman sam na sve. “Fiat”. No samo jedna mi briga i tjeskoba ipak ostaje: roditelji.

Ukoliko mi možete već sada za svaki slučaj o tome javiti nešto sigurno i stvarno, molim Vas čim prije. Da ne bi osuda dočekala nepripravne ni njih ni mene.³²⁴

Gilić u pismu od 7. siječnja 1956. izvješćuje biskupa Bäuerleina da suđenje nije dovršeno jer nisu došli svi svjedoci, te je odgođeno na neodređeno vrijeme. Napominje da je na suđenju bilo vrlo šaljivih trenutaka te da su nešto ozbiljnije svjedoke predstavljale jedino

³²³ A. DEVIĆ, Ilača, Ilača, 2009., str. 202.

³²⁴ NAĐ, BOA, kut. 1955.

dvije djevojke iz Tompojevaca. No, izražava nadu da će i ta svjedočanstva biti odbačena, kad na drugom suđenju nastupe i njegovi svjedoci.³²⁵

Gilić je na suđenju održanom 3. veljače 1956. osuđen na 30 dana zatvora, a u pismu od 4. veljače 1956., izvješćujući biskupa Bäuerleina o svojoj presudi, navodi:

Moje suđenje je jučer završeno. Oslobođen sam krivnje za sve što mi je bilo inkriminirano iz Ilače (kao nedokazano), no osuđen sam zbog dviju točaka obtužnice iz Tompojevaca i to zbog one petokrake – jer je to bilo, vele, političko aludiranje i prema tome zloupotreba vršenja vjerskog obreda – i zbog toga što sam, navodno rekao s propovjedaonice: “imate toliko poreza i još vam je do igranja.” Vele, naime, da na mene ne spada “ima li netko malo ili puno poreza”. Iako su moji svjedoci to odlučno poricali (njih troje) ipak je uvaženo tvrđenje protivnih svjedokinja (2).

Osuđen sam na 30 dana zatvora i plaćanje sudbenih troškova (oko 6.000).

U pogledu žalbe, na koju dakako imam pravo, za sad sam neodlučan. S jedne strane ponos: ne treba mi njihove milosti, a s druge strane svijest da sam potreban svojim vjernicima, koji bi tako ostali mjesec i pol (pribrojivši i onih 15 dana) bez redovite službe Božje – i tako, eto, ostajem neodlučan, pa zato molim Vas, Preuzvišeni da Vi u toj stvari odlučite. Ja bih najradije odustao od žalbe, ali ako Vi smatrate, da ju ipak trebam i moram praviti, učinit ću i to.³²⁶

S obzirom na to da izvršenje kazne nije još bilo stupilo na snagu, Gilić je nastavio obavljati svoje redovite poslove te je 13. veljače 1956. otišao u Nijemce, a kad se vratio u Ilaču, dočekala su ga dva tovarnička milicajca s nalogom za uhićenje. No, nisu ga odmah priveli već su mu rekli da im se javi sutra ujutro u Tovarniku, odakle će ga vlakom sprovesti u Vinkovce. Kazali su mu da su mu već slali tri poziva, pa s obzirom na to da nije došao sam, morali su doći po njega. On je tvrdio da nije dobio ni jedan poziv. No, morao je poći u Vinkovce odslužiti prvotnu kaznu od 15 dana zatvora.³²⁷

Nakon što je odležao kaznu od 15 dana zatvora, ostalo mu je rješavati kaznu od 30 dana zatvora. U svezi s tim on u pismu biskupu Bäuerleinu od 18. travnja 1956., među inim, navodi:

O mojem sudjenju i zatvoru, što je prošao, sigurno ste već obaviješteni. Ja sam kanio bio doći sam u Djakovo, kako sam i brzojavio, no u određeni dan se pojavila zapreka, a zatim su se kojekakove prilike i neprilike redale jedna za drugom tako da nisam mogao nikako doći. U zatvoru su sa mnom postupali zaista pristojno. Jedino što im se mora zamjeriti je to, što nisu pustili k meni mog odvjetnika – dr. Kuharića – kad se je htio sa mnom posavjetovati o žalbi na ovu presudu od mjesec dana. Istom kad sam izašao van saznao sam, da je javni tužioc uložio žalbu radi “premalene kazne”, a na to je dr. Kuharić, ne mogavši se onda posavjetovati sa mnom, sam na svoju ruku napravio žalbu na onih mjesec dana i još odgovor na tužiočevu žalbu. Do sada još nije stiglo nikakovo rješenje.³²⁸

Iz spisa koji slijedi vidljivo je da mu je kazna od 30 dana zatvora poništena, ali mu je ponovno suđeno na Kotarskom sudu u Vinkovcima 31. listopada 1956. te je osuđen na četiri

³²⁵ NAĐ, BOA, kut. 1956.

³²⁶ NAĐ, BOA, br. 65/1956., kut. 1956.

³²⁷ NAĐ, BOA, br. 108/1956., kut. 1956.

³²⁸ NAĐ, BOA, br. 187/1956., kut. 1956.

mjeseca zatvora. O tome Gilić u pismu od 5. studenoga 1956. izvješćuje biskupa Bäuerleina, sljedeće:

Na obnovljenom sudjenju 31-X-o. g. preslušani su svjedoci – njih šestero – u vezi s tim što sam navodno:

a/ branio omladincima i omladinkama, da sudjeluju na svibanjskom festivalu u Djakovu;

b/ javno s propovjedaonice pročitao imena djece, koja ne dolaze na vjeronauk, te da sam jednom od roditelja, koji je – navodno – došao protestirati, rekao, da je partijac i bezbožac;

c/ javno s propovjedaonice žigosao odlaženje jedne djevojčice k rastavljenom čovjeku rekavši, da “ima takovih, koji se udaju, a ne vjenčaju”, te time vrijedjao građanski brak, koji su oni sklopili;

d/ u privatnom razgovoru prekoravao jednu rastavljenu ženu, što živi s nekim Srbinom rekavši joj, da taj njezin brak ništa ne vrijedi, da je taj njezin odnos nemoralan i td. (razpirivanje rasne mržnje!).

Svjedoci su svi, osim dvojice, svjedočili meni u korist. Tako na primjer:

Ad a/ svjedokinja Slava Balić, djevojka iz reda, izjavljuje ovako: “U subotu navečer oko 10 sati, prije polaska na festival, došla sam zajedno s čika Ivom Balićević pod prozor velečasnog. Kad je on na naše kucanje otvorio, zapitala sam ga, da li smijemo ići na festival. On je na to odvratio: ‘Ja vam ne mogu zabraniti, da idete, a ako ste se htjele doći javiti, onda ste to trebale učiniti ranije, a ne u ovo doba noći.’ Na to je zatvorio prozor i otišao. Po povratku iz Djakova čule smo od drugih djevojaka, da je bila izmjenjena mjesta u redu i da su naša mjesta popunjena, jer nas te nedjelje nije bilo u crkvi. Kad smo se poslije došle župniku ispričati, on nas je iduće nedjelje opet postavio na naša mjesta.”

Ovaj izkaz podpuno odgovara istini i samo ta točka obtužbe je uzeta u obzir pri ponovnom odmjeravanju kazne, jer su ostale točke odpale kao nedokazane i neosnovane.

Ad b/ Nastupila su dvojica svjedoka, od kojih je jedan rekao, da on smatra, da ja nemam pravo čitati u crkvi imena njegove djece radi izostajanja s vjeronauka, jer on želi svoju djecu odgojiti u socijalističkom duhu, no sam veli kasnije, da sam od toga čitanja odustao, kad sam bio upozoren, tko je on. Zahtjeva, da me se kazni radi “diskriminacije” djece. Drugi isto tako tvrdi, kao i prvi, te dodaje da je došao k meni protestirati radi takovog mog postupka, a ja da sam mu rekao, da je bezbožnik i partijac. Izkaz ovog drugoga je u toliko neistinit, što sigurno znam, da s tim čovjekom nikad prije nisam razgovarao, dapače na sudu sam ga prvi put vidio.

Ad c. i. d./ Svjedokinje su odlučno tvrdile, da nije bilo ni govora o kakovom vrijedjanju čije nacionalnosti ili građanskog braka, nego da sam im čisto, kao svećenik predočio vjerske posljedice njihovog čina, za što mi one daju podpuno pravo. Ja sam u toj stvari sudu predočio koncept župskih oglasa toga dana, kad je bilo govora o tom odlaženju djevojaka bez crkvenog vjenčanja, u kojem dakako nema ni govora o bilo kakovom vredjanju bilo osoba, bilo državnog braka.

- Nakon prilično dugog vijećanja, sud je izrekao kaznu od četiri mjeseca zatvora i cca 2.000 Din sudskih troškova, pošto je poništena presuda s prvog sudjenja, koja je bila mjesec dana i cca 6.000 Din. Rok žalbe je osam dana po primitku pismenog rješenja, koje međjutim još nisam primio.³²⁹

Žalbe na presudu Okružnom sudu očito nije uspjela, jer Gilić u pismu od 2. veljače 1957. izvješćuje biskupa Bäuerleina, sljedeće:

Da ne bi izgledala previše duga moja šutnja o stanju stvari u vezi s mojim odlaskom u zatvor, evo se javljam s par riječi, premda ne znam još ništa sigurno.

Žalbu na presudu Okružnog suda nisam pravio, jer mi je rečeno, kako je – mislim – i vama poznato, da je uzaludno bilo što pokušavati.

³²⁹ NAĐ, BOA, br. 1598/1956., kut. 1956.

Molba za odgodu, koju sam podnio još prije dolaska u Djakovo, je, kao što se i očekivalo, odbijena. Osmi dan po primitku rješenja pravio sam žalbu na to rješenje, koja ide u Zagreb. Gotovo je posve sigurno, da će ju i tamo odbiti, no samim ulaganjem žalbe dobio sam na vremenu sigurno blizu mjesec dana, koliko će trebati dok se žalba tamo riješi.³³⁰

Što se dalje događalo, nije nam poznato, s obzirom na to da u arhivskim spisima nema drugih podataka.

---

³³⁰ NAĐ, BOA, kut. 1957.

JOSIP GUNČEVIĆ

ubijen na Maceljskoj gori

Rođen je u Grizićima kod Sabinja 15. ožujka 1895. godine. Osnovnu školu završio je u Slavanskom Brodu, a gimnaziju je pohađao u Požegi, Osijeku i Đakovu. Teologiju je završio u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 9. lipnja 1918. godine. Službovao je kao kapelan u Slavanskom Brodu (1918.-1920.), kateheta u zemunskoj građanskoj školi i gimnaziji (1920.-1937.), kateheta (od 1927.) i ravnatelj u gimnaziji u Slavanskom Brodu (1929.-1945.). Ubijen od partizana na Maceljskoj gori u lipnju 1945.³³¹

Nakon što su komunisti preuzeli vlast u svibnju 1945. mnogi su katolički svećenici ubijeni po kratkom postupku. Za mnoge se nije znalo koja je njihova sudbina. Među njima bilo je i svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije, među kojima i Josip Gunčević. Kada je đakovački apostolski administrator biskup Antun Akšamović, 14. srpnja 1945. uputio pismo Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu u kojem moli za informacije o nekim svojim svećenicima, među kojima navodi i Gunčevića,³³² ovaj je već više od mjesec dana ležao ubijen i zakopan na gori Macelj kod Krapine. Naime, partizani su Gunčevića s još dvadesetak svećenika i bogoslova ubili u noći s 4. na 5. lipnja 1945. na lokaciji Lepa Bukva na Macelju. Oni su bili sudionici "križnoga puta", koji su nakon pokušaja bijega pred partizanima vraćeni s austrijske granice i u kolonama s mnoštvom bivših hrvatskih vojnika i civila provadani raznim putovima po domovini te tijekom tog puta mučeni i ubijani.

U kronici franjevačkog samostana u Krapini Gunčević je zabilježen, uz druge svećenike koji su tada bili ondje smješteni dvadesetak dana, a zatim odvedeni i pobijeni. Prije nego što su ubijeni morali su sami sebi iskopati grob.³³³

Prema pisanju Frana Živičnjaka Gunčević je kao najstariji prvi ubijen, a ubio ga je tadašnji prvi čovjek krapinske OZN-e, Stjepan Hršak.³³⁴

Zašto je Gunčević toliko smetao partizanima, da su ga odlučili ubiti? Osim što je bio ugledan kateheta, predsjednik pjevačkog društva *Tomislav* u Zemunu, aktivan u društvima *Hrvatski radiša*, *Napredak*, *Hrvatski pjevački savez* i *Seljačka sloga*, Gunčević je vrijedno pisao. Od njegovih pisanih djela komunistima su posebno smetale knjige *Komunizam. Što je? Što nosi?* (1920.), i *Komunizam u školskim klupama* (1939.).³³⁵

Josip Marković, župnik u Sikirevcima, kazao je A. Jarmu 1981. da se Gunčević sa skupinom svećenika, među kojima je bio i Vjekoslav Alojzije Terzić, povlačio pred partizanima.

³³¹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 34; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 245; Stanislav ŠOTA, *Josip Gunčević – Život i djelo*, Đakovo, 2007., str. 13-18; Stjepan KRPAN, *Zavičajnici, Portreti malo spominjanih, prešućivanih i zaboravljenih*, Matica hrvatska ogranak Slavonski Brod, 1994., str. 153-162.

³³² NAĐ, BK, br. 995/1945.

³³³ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 35.

³³⁴ Fran ŽIVIČNJAK, *U vječni spomen*, Zagreb, 1998., str. 29; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 246.

³³⁵ *Ispod slavoluka smrti*, u: *Hrvatska revija*, 1955., sv. 4, br. 20., prilog Vinka Nikolića o Josipu Gunčeviću, str. 358-359; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 245-246.

Brodsku Varoš napustio je sredinom travnja 1945., uoči ulaska partizana u Slavonski Brod. Navratio je u Zagreb k svećeniku Josipu Wolfu i odmah nastavio put. Marković tvrdi da su komunistički aktivisti htjeli ubiti Gunčevića još za vrijeme komunističkog štrajka u Slavonskom Brodu 1940. i da je nakon rata ostao u Brodu, sigurno bi bio ubijen, jer je na mnogim komunističkim mitinzima spominjano njegovo ime.³³⁶

Zbog svega navedenog Gunčević je morao bježati, ali u tome nije uspio i komunisti su mu presudili po kratkom postupku, metkom u glavu, bez suđenja i prava na obranu.

---

³³⁶ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 36.

ZVONIMIR GUTAL (isusovac)

pet godina i šest mjeseci zatvora

Rođen je u Osijeku 27. listopada 1920. godine. U Družbu Isusovu stupio je 7. rujna 1939. godine. Za svećenika je zaređen 15. kolovoza 1950. godine. Službovao je kao superior, župnik i kapelan u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Beogradu. Umro je 26. ožujka 2009. godine na Fratrovcu u Zagrebu, a pokopan 1. travnja 2009. na groblju Sv. Ane u Osijeku.

Isusovac Zvonimir Gutal osuđen je 4. siječnja 1955. godine na pet godina i šest mjeseci strogog zatvora zbog širenja nacionalne mržnje. A. Franić u svojoj knjizi donosi nešto drugačije podatke, pa tako navodi da je Gutal osuđen 20. travnja 1955. i to na 16 godina lišenja slobode s prisilnim radom.³³⁷ Osječki župnik Josip Šeper u dopisu biskupu Stjepanu Bäuerleinu od 11. listopada 1954. godine, javlja da je Gutal toga dana pozvan na saslušanje u osječku UDB-u. Zatim je naknadno dopisao da se Gutal vratio sa saslušanja koje je prekinuto do daljnjeg, a okrivljuju ga zbog nekog plakata te zbog održanih propovijedi od 1952. do dotičnoga dana.³³⁸

Više podataka o Gutalovu slučaju donio je *Glas Slavonije* 7. siječnja 1955. godine.³³⁹ Navodi se da je osuđen kao “šovinista, neprijatelj tekovina naše socijalističke revolucije, razbijač bratstva i jedinstva, koje je iskovano i sazidano na temeljima milijunskih žrtava boraca za slobodu. Kazna, što ju je narodni sud izrekao Zvonimiru Gutalu, potpuno je opravdana”

Navedene su i točke optužnice:

... da je 6. lipnja 1954. god. u gornjogradskoj crkvi za vrijeme propovijedi, pošto je podigao jedan plakat, na kojemu je pisalo “Smak sveta odgađa se iz tehničkih razloga”, između ostalog rekao: “To nije ni jedan Hrvat napisao. Mi Hrvati kažemo svijet, a ne svet. Ovakve bi trebalo iz naše hrvatske grude iščupati sve.” Time je očito ciljao na Srbe, kao glavne nosioce ekavskog narječja.

Dakle je propagandom izazivao nacionalnu mržnju među narodima, koji žive u FNRJ.

... da je 28. II. 1954. god. u Osijeku za vrijeme propovijedi u gornjogradskoj crkvi rekao: “Danas ima malo ljudi, koji se usuđuju javno iskazati katolicima zato, što se boje raznih prijetnji, pa su se uplašili da ne izgube svoja namještenja...”

... da je 28. II. 1954. god. u Osijeku za vrijeme propovijedi rekao, kako je jedna učiteljica u školi zaprijetila svojoj učeniци, da će – ako bude išla na vjeronauk – propasti u razredu, pa makar i odgovarala i za odličan.

... da je 6. VI. 1954. god. za vrijeme propovijedi rekao, da profesori odstranjuju djecu od crkve i time za prosvjetne radnike ustvrdio da zloupotrebljavaju svoj položaj i ne poštuju ustavne slobode.

Glas Slavonije u nastavku teksta navodi da je Gutal u Osijek došao 1952. godine i odmah se povezao, odnosno sprijateljio, s raznim ustaškim ostacima i započeo svoj neprijateljski rad. Tako su mu za vrijeme proslave njegova imendana, prijatelji i djeca koju on odgaja, pjevali

³³⁷ A. FRANIĆ, KPD Stara Gradiška, (2009.), str. 213.

³³⁸ NAĐ, BK, br. 1568/1954.

³³⁹ “Pet i po godina zatvora za neprijateljski rad”, *Glas Slavonije*, 7. siječnja 1955., str. 3.

“šovinističke ustaške pjesme”, a jedan od učenika spjevao mu je i pjesmu, u kojoj je i ova strofa:

Bezbožni neki
vama na put hoće stati,
al' mi znamo
vi se ne ćete dati!

Ističe se da je Gutal, gotovo u svakoj svojoj propovijedi sipao otrov protiv socijalističkog poretka u Jugoslaviji te vrijeđao ustanove i pojedince, što nema nimalo veze s vjerskim naukom. Navodi se da je Gutal po crkvi lijepio plakat sa sljedećim tekstom: “Čujte! Vi drski vikači, Vi vjetrenjaci duha i djeca vlastite samovolje: Od žeđi izginusmo kraj vaših izvora, izgladnismo kraj vaše hrane. Danas ste kolijevka istini vašoj, a sutra ste njen grob.” Optužuje ga se i za neprijateljski odnos prema Udruženju katoličkih svećenika, uz napomenu da je prilikom pripreme za održavanje osnivačke skupštine Udruženja telefonom opominjao pojedine svećenike da se ne upišu u Udruženje.

U članku se spominje i Gutalov branitelj Ivan Politeo te se ističe da ga je pokušao braniti, pozivajući se na isusovački diplomatski oprez, kulturu, obrazovanje i pamet, ali je to bio pucanj u prazno jer je proces dokazao da je Gutal pokušao “raspiriti nacionalnu mržnju, da ruši bratstvo i jedinstvo, koje je jedno od osnovnih tekovina naše Narodno oslobodilačke borbe”.

Dalje se navodi da je Gutal pokušao uz pomoć jednog dijela svojih “fanatiziranih privrženika” organiziranim i unaprijed pripremljenim svjedočenjem i demonstracijom na suđenju dokazati svoju nevinost. Tako su neki vjernici, kao npr. Marija Ilakovac i još neki, obilazili neke kuće u gradu i pozivali ljude da dođu na suđenje i prosvjeduju kako ne bi osudili nevinog svetog čovjeka, a na suđenje su dovodili i mještane okolnih sela. Neki su nakon donesene presude prosvjedovali pred zgradom suda, a među njima su se najviše isticale Barica Cerinski, Marija Barbir i Anka Gojuz te su od suca za prekršaje kažnjene, prva s petnaest, a druga s deset dana zatvora, dok je treća kažnjena novčanom kaznom u iznosu od 4.000 dinara.

Gutal je po odvjetniku Ivi Politeu 19. siječnja 1955. uložio žalbu protiv navedene presude Vrhovnom sudu NR Hrvatske, preko Okružnog suda u Osijeku. On u žalbi pobija presudu po sljedećim točkama:

Na točku 1. presude.

Presuda se u ovoj točki osniva na iskazima svjedoka Lemaića Steve i Remetović Danice. Ona tvrdi da je njihov iskaz “suglasan”, iako malo dalje priznaje da je Remetović Danica u izvidjajima govorila drukčije nego sada na raspravi i drukčije nego Lemaić. Prema tome ne bi njihovi iskazi bili suglasni. Presuda, doduše, pokušava objasniti odn. prihvaća objašnjenje Remetović Danice, zašto je u izvidjajima drukčije govorila, ali to objašnjenje, bez razlike bilo uvjerljivo ili ne, ne ukida nikako činjenicu nesuglasja iskaza Remetović Danice kako nutarnjeg nesuglasja njezina iskaza tako i onog sa iskazom Lemaić Steve. Prema tome ne stoji navod presude da sud nije imao razloga ne vjerovati njihovim iskazima. Značajno je napose za Remetović Danicu da ona u izvidjajima nije iskazala ni potvrdila da sam na propovjedi rekao “ovakove treba isključiti iz hrvatske grude”, a ipak ova rečenica jedina je teška u čitavoj inkriminaciji iz točke 1./ i ona jedina mogla bi točki 1. dati karakter krivičnog djela, jer da sam, dato sed

non concessio [dano ali nije dopušteno], kazao “ovo nije napisao Hrvat”, to ne bi bilo ništa kažnjivoga, pače ni tendencioznoga, jer je ekavština plakata davala uvjerljivu podlogu takovoj tvrdnji ili barem presumpciji, a valjda mi je dozvoljeno misliti i reći /makar eventualno bio u bludnji/ da toga nije bio kadar napisati nijedan Hrvat.

I tako bi osnov točke 1. presude spao na jedinog LEMAIĆA, kojega iskaz nikako ne potvrđuje ostalih sedam preslušanih svjedoka, koji su bili prisutni kod čitave propovijedi i dobro me poznaju, što nije slučaj sa Lemaićem. Osim toga propustio je sud spomenuti mnogo okolnosti, koje bitno slabe vjerodostojnost svjedoka Lemaića. Tako je na pr. Lemaić iskazao da sam na propovijedi spomenuo riječ “smak svijeta”, iako sam ja za propovijed čitao plakat, a na njemu je pisalo “propast svijeta”. Ta na oko neznatna razlika dokazuje ipak mnogo: Ona dokazuje da je Lemaić došao u crkvu s predrasudom da ću govoriti o smaku tj. onako kako je on još prije čuo od nekih da se govori i da si je već prije /a možda i kasnije/ iskonstruirao moje riječi drukčije nego što sam ih rekao. Sluteći i sam da je prilično čudno da on, pravoslavne vjere, dolazi u katoličku crkvu, pokušava to objašnjavati time da “često navraća u crkvu, pa i rimokatoličku”, što odmah i nehotice pobija daljnjom tvrdnjom da mene nikada nije vidio ni čuo, nego tek prvi put kritičnoga dana na Duhove 6. VI. 1954. Ovo potonje pobija njegovu prvu tvrdnju, jer ja već tri godine propovijedam u Osijeku skoro redovito pa je nevjerojatno, da me prije ne bi vidio ili čuo, ako je doista polazio i rimokatoličku crkvu. Nevjerojatno je također da bi on bio tako gorljivi vjernik da bi polazio obje crkve, jer takovih vjernika ima doista vrlo malo.

Sud je sasvim pravilno osjetio da je vrlo teško osnovati kondemnaturnu [osuđujuću] presudu na iskazu jednoga jedinoga svjedoka i pogotovo takovoga kakav je Lemaić, dok ga pobija ili ga bar ne podupire ostalih sedam preslušanih svjedoka, pa zato presuda nastoji dokazati nevjerojatnost potonjih. Ali razlozi, koje presuda u tu svrhu navadja, nikako ne mogu stajati. “Iskazima ovih svjedoka – veli presuda pri kraju str. 3. – sud nije poklonio nikakvu vjeru, jer je očito, da su svi oni unaprijed pripremljeni u pravcu da brane optuženog Gutala.” Ovo što je sudu očito ne mora nikako biti a mislim da i nije drugim očito, ali ako je sudu i očito, to nikako nije dovoljno, nego bi sud to morao dokazati. Nije dosta reći da su ti svjedoci “pristalice optuženog Gutala”, jer to oni nijesu odnosno oni su pristalice katoličke vjere i nauke, koji zahtijeva od katolika istinu pa bi se iz pristajanja takovih vjernika uz crkvu moglo najuspješnije izvesti zaključak da su oni govorili istinu. Nije, dakako, isključeno da među katolicima ima i takovih, koji u danome momentu i neće govoriti istinu, ali takove iznimke trebalo bi konkretno i dokazati. “Da su zaista ovi svjedoci vrbovani i da su na sudu iskazivali prema unaprijed primljenim uputstvima, ukazuje i činjenica – citiram dalje presudu sa strane 3., da optuženi u izvidjaju, iako je bio pozivan da se koristi svojim pravom obrane i da predloži svjedoke, nikakve svjedoke nije predložio na navode svoje obrane, nego je to učinio istom onda, kada je dobio optužnicu.” Ja u izvidjajima nisam mogao predložiti svjedoke, jer sam si bio svijestan da nisam kriv i da tada preslušani svjedoci ne mogu biti dokazom za nešto što nisam učinio ili rekao. Zbog toga nisam smatrao stvar opasnom niti sam očekivao optužnicu. Osim toga ja tijekom izvidjaja nisam mogao znati točno, tko je između toliko ljudi prisustvovao propovijedi pa nisam bio u stanju navesti njihova imena, a napose ne adrese. Tek nakon predane optužnice bio sam prisiljen zanimati se za svjedoke pa raspitujući se za njih doznao sam i predložio pismeno sudu. Nisam ja, dakle, svjedoke vrbovao ni nagovarao, nego sam pripremao svoju obranu onako kako po naravi stvari čini i smije činiti svaki optuženik, jer je to njegovo pravo pa kad tako ne bi činio izvrgavao bi se opasnosti da i nevin bude proglašen krivim. Dakle takova dozvoljena i čak potrebna priprema nije nikakav dokaz da svjedoci nisu govorili istinu. Oni se, doduše, donekle razilaze u onome što sam rekao, jer jedan je zapamtio više a drugi manje, ali je odlučno to, da nitko od njih nije potvrdio ono čime me optužnica tereti na temelju iskaza Lemaića /i donekle Remetovičke/. Moja je obrana da ja nisam rekao inkriminirano, a tu obranu svi su svjedoci potvrdili. To je i jedini i nužno uvaživi način, s kojim se pobijaju neistiniti iskazi svjedoka, na kojima se osniva optužba odn. presuda. Da sam mogao i slutiti da sud neće vjerovati tolikim svjedocima proti jednom jedinome, ja bi predložio i više njih, /što ću niže i učiniti povodom ovog iskustva sa osudom/. Prije toga htio bi još

upozoriti na svjedoka TRIŠLERA RIKARDA, koji je inteligentan i pošten čovjek /mislim, da je takav dojam učinio i na sud/, bio je prije bankovni činovnik, oduvijek je prijatelj Srba i pristaša bratstva i jedinstva, djed mu je bio Srbin, a isto tako i kršteni kum, dok među Srbima ima također vrlo mnogo prijatelja. Takav čovjek bio se revoltirao da sam rekao ma šta takova što bi se moglo tumačiti da je protiv Srba. Takova vjerodostojna svjedoka sud nije nikako uzeo u obzir kao što se nije obazreo ni na moju prošlost, o kojoj sam govorio na raspravi u svojoj završnoj riječi. Ja držim već tri godine propovijedi u Osijeku vrlo često, crkva je puna a vjerojatno se na mene i pazi /što dokazuje i kampanja mjesne štampe proti meni/ pa da sam onako nastrojen, kako bi to proizlazilo iz inkriminacije, ja bih kroz te tri godine nešto takova i rekao pa bi bio već davno prijavljen. Ali ništa, nego eto nakon tri godine našla se dva svjedoka Lemaića i Remetovičke da me terete. Potonja polazi redovito moje propovijedi, kako je i sama priznala, pa ni ona od toliko toga što je čula iskazala je samo ovo malo, čime se, i to nesigurno, tereti. Vjernici, koji me slušaju vrlo me dobro poznaju, znadu vrlo dobro da nisam rekao inkriminirane riječi i logički dolaze do uvjerenja da presuda ne odgovara činjeničnom stanju. Je li korisno za naš poredak, za socijalizam da ljudi – pa ma bilo to samo i ono nekoliko mojih slušača - steknu takovo uvjerenje o narodnome sudu?

Nikada u svome životu nisam ni osjetio ni učinio nešto što bi bilo proti bratstva i jedinstva ili čime bi ma i pokušao izazvati razdor i nacionalnu mržnju, ali dopustivši da sam protusrpski i nastrojen, zar se može vjerovati da bih bio toliko neoprezan i lud pa se onako o našoj braći Srbima izražavati? Meni su vrlo dobro poznate lokalne prilike /i ja sam Osječanin/, poznato mi je koliko me štampa napada i koliko su mi izvjesni pojedinci neskloni, pa zar da budem toliko naivan da im dadem podlogu da mi naškode? Ja priznajem bez daljnje da su vrlo teške i izazovne riječi "Ovakve bi trebalo iz naše hrvatske grude isčistiti", ali baš zato jer su strašne i zazorne, ne samo da je nevjerojatno, nego i nemoguće da sam ih ikada rekao.

Ali da sam ih – što opetovano najodlučnije poričem -, zar bi ta jedna i kratka rečenica imala onaj značaj opetovanja ili trajnoga, kakav se zahtijeva za kriv. djelo iz čl. 119, stav. 1. i 2. i zar bi ona mogla kriti toliku opasnost za bratstvo i jedinstvo da bi me se moralo kazniti čak sa 5 godina strogoga zatvora? Tko će vjerovati da je potrebno baš 5 godina strogoga zatvora da se preodgojim u pravcu bratstva i jedinstva /kad već ne bi bio orijentiran u tom pravcu/? Ne će li mnogi povodom tako stroge kazne steći sasvim kriv, doduše, ali ipak steći dojam da je kod nas bratstvo i jedinstvo tako slabo te mu je potrebna zaštita sa tako strogim kaznama?

Smisao gornjih pitanja jest također, doduše, dio moje obrane, ali u stvari on bi mi bio i nepotreban, jer težište svoje obrane što se tiče točke 1. presude – polažem na slijedeće, na nov dokaz.

Par dana poslije presude došao je Pekić Djuro, mesar iz Osijeka I. Štrosmajerova 33, potpuno iz vlastite pobude u Župni ured Osijeka, te je pred župnikom Matom Bešlićem i prizvanim svjedocima izjavio otprilike ovo:

"Ja poznajem Stevu LEMAIĆA već punih 10 godina i bili smo vrlo dobri prijatelji. Često smo se sastajali i stanovali smo kuća do kuće skoro 10 godina. Dana 6. lipnja 1954. došao je on k meni da kao stručnjak ocijenim bravce njegova bratića. Ja sam Lemaića najprije počastio sa dvije čašice rakije i onda krenuli njegovu bratiću, ali ovoga nijesmo našli kod kuće, pa smo pošli u Retfalačku gostionu i ondje ispili po tri male rakije, nakon čega smo pošli u gostionu Zagorje, u Štrosmajerovoj ul. i ondje smo opet ispili svaki po tri pol deca. Poslije toga pošli smo u gradsku restauraciju na uglu trga i tu ispili svaki po [rakiju?] i onda još u bifeu Centrala po dvije. To je trajalo od 8 do 10 sati ujutro. Ja sam htio poći kući, ali me je Lemaić stao nagovarati da podjemo u crkvu 'da čujemo što će popovi govoriti o propasti svijeta'. Ja sam se otimao i odgovarao ga, jer je njega kao starijeg čovjeka rakija već sasvim uhvatila, ali nakon silnog nagovaranja i da mu učinim po volji, pošao sam s njim u crkvu i tu smo obojica ostala za čitave propovijedi, nakon čega smo zajedno izašli. Putem kući govorio mi je, ako bude propast svijeta neka poginem bar u pijanom stanju. Kad sam ga dopratio do kuće, našli smo tu njegova spomenuta rodjaka i tu je pred njim Stevo Lemaić počeo govoriti, kako je pop u crkvi govorio o propasti svijeta i

nešto spominjao svet i svijet i valjda je pop mislio na Srbe /zaključio je pijani Stevo/. Iza toga ja i njegov rođak smo otišli. Poslije toga vidio sam ga više puta, ali nisam smatrao važnim pa ga o gornjem nisam ništa pitao ali kada sam čuo da se sudi svećenika Gutala i da je glavni svjedok Stevo Lemačić, zaprepastio sam se i pošao na raspravu. Slušajući tu iskaz Steve Lemačića, očekivao sam da će ga sudac ili advokat pitati, s kim je bio u crkvi, pa da je odgovorio po istini, ja bi se javio i kazao sve po istini. Par dana poslije rasprave sreo sam ga i zapitao ga kako je mogao tvrditi kao svjedok za što i on i ja vrlo dobro znamo da nije istina, na što mi je on odgovorio da je i njega samoga stid što je kao stari čovjek morao ići po sudovima, ali da on nije ništa kriv, jer da su ga drugi naveli da tako svjedoči. Još je dodao: bolje da sjedi Gutal nego da ja izgubim penziju.”

Evo to je srž izjave GJURE PEKIĆA pred župnikom MATOM BEŠLIĆEM pa zato temeljem čl. 344. ZKP. predlažem obojicu kao svjedoke odn. nov dokaz za nove činjenice, prema kojima bi činjenično stanje bilo sasvim drukčije nego je prikazano u pobijenoj presudi, točki 1. Iz toga se jasno vidi da je presuda u točki 1. osnovana na iskazu totalno pijanog svjedoka /naime pijanog u času navodnog opažanja i slušanja propovijedi/, koji je poslije toga trijezan priznao da je govorio neistinu.

Kako sam već prije spomenuo, nisam očekivao da će se vjerovati Stevi Lemačiću, i da ću biti sudjen na temelju njegova iskaza, zbog čega nisam bio prije ni predložio daljnje svjedoke prisutne kod moje propovijedi, ali nakon iskustva s presudom predlažem kao nove svjedoke:

Lovrenčić Milan, umirovljenik ul. A.Cesarca 8.

Smedel Franjo, " Ilirska 3;

Fogt Antun, brijač, B. Adžije 15

Dajčman Margita, kućanica, Štrosmajerov trg 137.,

Parlov Milica, radnica, Končara 101,

Mikrut Cvijeta, radnica, Zrinjevac 12.

Svi su iz Osijek, a imali bi svjedočiti da nisam na propovijedi govorio kako je inkriminirano i presudjeno u točki 1. i napose da nisam kazao "Ovakve bi trebalo iz naše hrvatske grude isčistiti sve."

Na točku 2. presude

Inkriminaciju pod ovom točkom utvrdio je sud na temelju opet jednoga jedinoga svjedoka, i to Kufnera Antuna. Sud je povjerovao tome svjedoku, premda ovaj na raspravi nije znao u tom pogledu ništa iskazati, nego tek kad mu je bio predočen njegov iskaz u izvidjajima, tek onda je potvrdio potonji iskaz. Medjutim treba razlikovati iskaz u izvidjajima od onoga u istrazi, jer kada bi bio dovoljan onaj prvi iskaz, onda bi bila suvišna rasprava odn. ponovno preslušanje istoga svjedoka na raspravi. Rasprava je medju ostalim, i za to tu da se provjeri ono što je radjeno u izvidjajima i istrazi, i da se sudi uglavnom na temelju onoga što se na raspravi reče i učini. Svaki će svjedok u pravilu potvrditi na raspravi ono što je u izvidjajima rekao, ako mu se predoči zapisnik iz izvidjaja i to već u vlastitome interesu, da mu se ne bi predbacilo da je u izvidjajima lagao, što bi za njega [moglo] imati štetne posljedice. Prema tome obična potvrda Kufnera da je istina ono što mu je predočeno iz izvidjajnog preslušanja nipošto ne mora biti dokazom da to i jest istina. On se ne bi mogao opravdati nesjećanjem, jer ako se je u lipnju, kada je bio preslušan u izvidjajima, sjećao onoga što sam kazao u veljači na propovijedi, onda se je mogao i u prosincu sjećati onoga što je iskazao u lipnju, i to tim više što ga je baš preslušanje u izvidjajima moralo potaknuti da zadrži rečeno u pamćenju, jer je već onda morao znati da će vrlo vjerojatno morati opet biti preslušan na raspravi. Sud je vjerovao svjedoku Kufneru i zato, jer je – kako stoji u presudi na str. 4., peti stav – "on /Kufner/, kada je bio od strane optuženog upitan, potvrdio i neke činjenice iz njegove odbrane. Naime, potvrdio je da je optuženi istom prilikom rekao da se niko ne smije bojati i da slobodno može reći da ide u crkvu i pohađa vjeronauk, obzirom da to zakon dozvoljava, a osim toga je potvrdio da je optuženi rekao da se on slobodno kreće u reverendi". Kad je svjedok Kufner potvrdio moje riječi, onda to znači da ih se je sjećao, a ipak je ispusti iz svoga iskaza, iako su one bile baš glavni dio moje propovijedi i davale joj pravi smisao. Pa ako sam ja to rekao, što je Kufner na moj upit potvrdio, onda bi bilo nelogički da sam rekao ono što mi je inkriminirano. Jer kada sam ja sebe

istakao kao primjer, sebe svećenika, koji hodam javno u reverendi, i kao izrazitom predstavniku vjere odn. crkve, ništa mi se ne događa, onda bi bilo nelogično da sam rekao [!] ima samo malo ljudi koji se boje javno iskazati katolicima. Naprotiv je logično da sam kazao da ima neodgovornih pojedinaca, koji ne rade po zakonu i ometaju slobodu vjeroispovijesti pa jer je nesporno da ima i pojedinih katolika koji se tih neodgovornih pojedinaca boje, upozorio sam te plašljivije na zaštitu koju im Ustav i ostali zakoni pružaju. Nema zakona u nijednoj državi, koji pojedini građani u manjem ili većem broju ne krše pa tako je i s propisom Ustava o slobodi vjeroispovijesti i savjesti i sa Zakonom o vjerskim zajednicama. Kada je tako, onda je meni kao svećeniku slobodno da one, koji se boje takovih kršitelja, ohrabrim upozorujući ih na zakon koji ih štiti, i po kojemu će eventualni kršitelji biti pozvani na odgovornost. Ja dakle govorim time samo u prilog Ustavu, Zakonu i zakonitosti, a protiv njihovih kršitelja. Pa da sam kazao baš i onako kako je inkriminirano i presudjeno, ne razumijem zašto bi to bilo nedozvoljeno ili čak kažnjivo. Gdje su tu elementi krivičnog djela iz čl. 311. KZ? Gdje je tu zloupotreba slobode vršenja vjerskih poslova, gdje su tu svrhe protivne ustavnom poretku. Ta i naši najviši rukovodioci upozorili su na kršitelje slobode vjeroispovijesti, na nedostojnu kampanju proti vjeri, koja je nespojiva sa socijalizmom i ovome čak škodi. Dovoljno je da uputim samo na govor nedavni podpredsjednika Izvršnog Saveznog vijeća druga [Edvarda] Kardelja. Moj je zakonom dozvoljeni zadatak da kao svećenik u crkvi /pa čak i van nje/ branim katoličku vjeru, da ju kod vjernika podržajem, pa da ih upozorujem na zakonska sredstva, koja će odstraniti od njih strah pred pokušajima kršenja slobode vjeroispovijesti. Protivnici su ustavnog poretka i škodljivi socijalističkome poretku oni koji bilo kojim načinom vrijeđaju slobodu vjeroispovijesti i time zadavaju strah osjetljivijim katolicima. Ako ja ne smijem podizati kršćanski duh i smjelost vjernika sa propovjedaonica, onda bi ostao vrlo uzak pojam slobode vjeroispovijesti. Moliti krunicu i Oče naš mogu oni i bez svećenika pa jer im se to praktički ne može zabraniti, nije tome potrebna ni sloboda vjeroispovijesti, odn. pod tim se ona ne podrazumijeva.

Naša država i njezin poredak imadu mnogo neprijatelja pa ja mislim da bi primjeri kažnjavanja, kakvo je u mom slučaju baš u točki 2. moglo poslužiti zlonamjernim neprijateljima da ga protumače na štetu našega poretka. Jer iako sam katolički svećenik, ja nisam neprijatelj ove države ni njezinim narodima /čemu je, među ostalim dokazom i moja savjesna služba u vojsci, gdje sam bio vrlo dobro opisan/.

Prema tome, bez obzira na pogrešno utvrđeno činjenično stanje, ovdje ne može biti krivičnog djela.

Dodajem samo još to u pogledu utvrđivanja činjeničnog stanja da je sud bez valjana razloga uskratio vjeru svjedocima – Trišler Rikardu, Medved Juraju, Čurić Milu, Ilakovac Mariji, Šnur Ladislavu i Papratoviću, koji su potvrdili moju obranu. Znam da nije u svakome slučaju odlučan broj svjedoka, ali je neuvjeljivo da bi iskaz samo jednog svjedoka protiv iskaza šestorice neporočnih svjedoka mogao pružiti kondemnatornoj presudi onu sigurnost, koja se za nju traži.

Na točku 3. presude

Za prosudjenje ove inkriminacije nije odlučno, je li doista učiteljica Šuvaković zaprijetila učenicu Poljak Biserki, nego je odlučno je li to meni učenica pripovijedala. A da je ona meni pripovijedala, dokazano je iskazima svjedokinje Cigit Matilde i Draganić Vjere, koje su uvjerljivo pobile neistiniti iskaz učeničine majke Poljak Kristine. Povrijedjeno je moje pravo obrane time što je odbijen moj prijedlog da se presluša Laferton Maricu, koja bi potvrdila da se je prof. Krmpotić zaprijetio njezinu sinu da će propasti, ako bude polazio vjeronauk, kao i da se presluša Kutić Zdenku, koja bi potkrijepila neistinitost iskaza Poljak Kristine, jer je ova neposredno nakon svog iskaza priznala Kutić Zdenki da je samo zato govorila drukčije, jer joj se muž zaprijetio. Preslušanjem tih odbijenih svjedoka dokazalo bi se i kršenje slobode vjeroispovijesti. Šuvaković Mandi je sud povjerovao iako je ona u ovoj istrazi interesirana, pa bi logičnije bilo da je okrivljena, nego da bude svjedokom u vlastitoj stvari. Ja ne mogu apodiktički [sa sigurnošću] tvrditi, da je ona govorila neistinu, ali jer je protivno njoj govorila meni učenica Poljak Biserka, ja nisam imao razloga ne vjerovati 8-godišnjem djetetu niti je ono imalo razloga pred mene iznositi neistinu o svojoj učiteljici.

Sud me je osudio zbog krivičnog djela klevete iz čl. 169. KZ. počinjenog na štetu službene osobe Šuvaković Mande, koja je glasom stava II. člana 177 KZ bila jedina ovlaštena da stavi prijedlog za gonjenje /pošto ga nije stavio njezin starješina/. Ona taj prijedlog nije stavila prije početka krivičnog postupka proti meni, pa čak ni prije podignute optužnice. Optužnica je dakle podignuta bez njezina prijedloga, a tako da je optužnica u tom pogledu nevaljana odn. manjka joj potrebni uvjet za podizanje. Ona je taj prijedlog stavila tek na raspravi, i to tek nakon što ju je predsjednik sudskog vijeća upozorio. Ovaj naknadni prijedlog nakon već podignute optužnice ne vrijedi, jer se ovakova optužnica ne može naknadno odobriti. Odobrenje optužnice nije isto što i prijedlog da se ona podigne. Prijedlog je svakako prius [prethodno] u odnosu prema optužnici, a ne posterius [naknadno]. Prema tome valjalo je optužnicu u ovoj točki 3. odbiti temeljem čl. 328., t. 4. ZKP. No da je i bilo pravovremenog valjanog prijedloga, nije me se smjelo kazniti zbog klevete, jer sam dokazao istinitost svoje tvrdnje /tj. da mi je Poljak Biserka pripovijedala/ a prenio sam ju u neskrivljenoj zabludi, jer nisam imao razloga [ne] vjerovati svojoj učenici, Poljak Biserki, koju sam poznavao kao dobro dijete. Ne bi bilo mjesta ni pravnoj kvalifikaciji uvrede iz čl. 170 KZ., jer iznoseći slučaj Poljak Biserke nisam imao namjere vrijedjati. Meni je bilo samo do slobode vjeroispovijesti, pa kao što je ovo djelo proizašlo iz moje želje, svećeničkog prava i dužnosti da branim tu slobodu, tako su motivirana i ostala moja djela. Bitni je nedostatak pobijane presude da ovaj moj motiv nije imala pred očima. Ja sam uvjeren da sam bio stalno u dobroj vjeri da se sa svojim djelovanjem krećem u okviru pravilnoga pojma slobode vjeroispovijesti. Koji će se svećenik poslije ove meni izrečene presude i stroge kazne usuditi i dalje iskoristiti potpunu i pravu slobodu vjeroispovijesti, siguran da nije prekoračio njezin okvir? Uzdám se u pravorijek VRHOVNOGA SUDA da će njih osloboditi tog straha a mene kazne. Mislim da bi to bilo u skladu sa shvaćanjem [Karla] Marksa i [Fridricha] Engelsa o odnosu države prema vjeri, sa shvaćanjem koje je Engels opisao u Anti-Duhringu a na koje se i naši najviši rukovodioci često pozivali.³⁴⁰

Navedena žalba očito nije uvažena jer je Zvonimir Gutal kaznu izdržavao u KPD-u Stara Gradiška do lipnja 1960. godine, što znači u potpunosti.³⁴¹

³⁴⁰ NAĐ, BF, Fascikl "Presude XLV". Uz navedenu žalbu, Gutal je istoga dana uložio Vrhovnom sudu NR Hrvatske i žalbu protiv zadržavanja u istražnom zatvoru.

³⁴¹ A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška*, (2009.), str. 213.

JOSIP HAUBRICH

osuđen na četiri godine zatvora, pa pomilovan nakon 18 mjeseci provedenih u zatvoru

Rođen je u Đakovu 20. rujna 1911. godine. Osnovnu školu pohađao je u Đakovu (1918.-1922.), klasičnu gimnaziju u Travniku (1922.-1928.), a Nadbiskupsku gimnaziju u Zagrebu (1920.-1930.). Bogosloviju je završio u Đakovu 1935 te je 23. lipnja iste godine zaređen za svećenika. Službovao je kao kapelan u Drenju (1935.-1937.), upravitelj župe Punitovci (1937.-1946.), nakon izlaska iz zatvora 1947. ponovno je kapelan u Drenju pa privremeni upravitelj župe Semeljci, upravitelj župa Sot i Erdevik, upravitelj župe Golubinci (1948.-1952.) te župnik u Donjim Andrijevcima (1960.-1984.). Umro je 5. prosinca 1984. u Donjim Andrijevcima, gdje je i pokopan 7. prosinca 1984.³⁴²

Josip Haubrich uhićen je, zajedno s još dvojicom svećenika Đakovačke biskupije, sredinom prosinca 1945. godine i sproveden u istražni zatvor u Slavonski Brod. Saznavši za to, apostolski administrator Đakovačke biskupije biskup Antun Akšamović uputio je 17. prosinca 1945. pismo Slavku Sudareviću, pročelniku Upravnog odjeljenja Okružnog NO-a Slavonski Brod. U pismu, među inim, navodi:

Kroz ova 3 dana odvedena su sa župa u Djakovštini 3 župnika i po redarstvu otpremljena u Slavonski Brod navodno po nalogu Okružnoga narodnog odbora na opravdanje radi optužbi protiv njih iznešenih.

Kako idemo za koji dan ususret velikom blagdanu Božića to je svijet u tim župama vrlo uzrujan i već danas traže da se ja kao biskup zauzmem kod nadležnih narodnih vlasti da budu ti svećenici iz zatvora oslobođeni, da se povrate kući u svoje župe te da se brane iz slobode pred sudom koji je nadležan da iste krivice ocjenjuje.

Za slučaj da ja kao biskup ne bi uspio svojim posredovanjem tada mole da bi im našao druge svećenike. Pošto ja drugih svećenika za zamjenu ove trojice župnika nemam, to se moram obratiti na Vas družu pročelnice i zamoliti Vas, da bi se istraga protiv ovih župnika napose protiv Haubriha iz Punitovaca i [Vendelina] Kristeka iz Vuke što prije provela i da se do Božića povrate u svoje župe. Prema starodrevnom običaju u cijeloj Hrvatskoj na Božić su važne osobito dvije mise i to polnočka i svečana velika sveta misa prije podne. Nijedna župa ne će da bude bez ovoga religioznoga znaka Božićnje svečanosti. Zato su eto danas učestale deputacije sa molbama, da im se pomogne. Ja Vas molim da učinite sve što možete da se svećenici što prije povrate i da se umiri narod ovoga kraja, koji je toliko uznemiren budući svaki najmanji slučaj vjerskih poslova vjernici u ovo zimsko vrijeme teško osjećaju na pr. da maleno dijete novorodjenče u ovo zimsko doba moraju slati na krštenje u drugu udaljenu župu 15 i 20 kilometara. Tvrdo sam uvjeren družu pročelnice da ćete skrenuti posebnu pažnju ovim slučajevima, te me obavijestiti o stanju stvari, da prema tomu znadem dalje postupati obzirom na upravu ispražnjenih župa. Ja bi bio pripravan iste svećenike premjestiti u druga mjesta uz uvjet da im se od državne vlasti ne bi određivala kazna nego da se Vi zadovoljite sa kaznom koju ću im ja odrediti kao crkveni poglavar kada budem saznao njihove krivice.³⁴³

³⁴² A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 37.

³⁴³ NAĐ, BK, br. 2183/1945.

Međutim molbi biskupa Akšamovića nije udovoljeno te je Divizijski vojni sud u Požegi 28. veljače 1946. Josipa Haubricha osudio prema Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od četiri godine i gubitak političkih i građanskih prava. Tu je presudu 2. ožujka 1946. potvrdio i Vojni sud II. Armije.³⁴⁴ Haubrich je osuđen zbog održavanja veza s križarskom skupinom Filipa Tomića Slavonca. Postoje svjedočanstva da su optužbe bile lažne, što je tada bilo uobičajeno jer je svećenike bilo najlakše optužiti za suradnju s križarima.³⁴⁵

Haubrich je u zapisniku o istrazi 20. prosinca 1945., među inim, kazao:

Koncem srpnja ili početkom kolovoza došao je k meni u Punitovce prvi puta ustaški natporučnik Filip Tomić zvani "Slavonac" koga sam poznavao još od prije, jer je bio učitelj u Punitovcima. S njime su bila dvojica križara, od kojih je jedan bio Markovac. On mi je tamo rekao da imaju namjeru da pronađu oružje i uhvate vezu s ustašama koji se kriju u okolici. Pitao me je da li znam gdje se nalazi Ivica Suševac, koji je također pobjegao iz logora. Ja sam mu rekao da ne znam točno, ali mislim da se krije po šumama negdje oko Josipovca, jer mu je mati živjela u Josipovcu. Rekao sam mu da se obrati u Josipovac na Stevu Gavljaka, da će mu on znati o tome reći, jer mu je kuća pokraj šume. Rekao mi je da ide u Strizivojnu po oružje koje imaju tamo zakopano. U razgovoru se nismo zadržali dugo, jer je on otišao, a ja sam mu dao kruha i slanine. Toga puta smo se dogovorili da dođe nakon nekoliko dana k meni opet da ću ja pozvati na sastanak i [Vendelina] Kristeka, župnika iz Vuke. [...] Obavijestio sam župnika Kristeka da "Slavonac" hoće da uhvati vezu s njim i pozvao sam ga da dođe k meni. Nakon nedelju dana došao je ponovo k meni Slavonac gdje je bio prisutan župnik Kristek. Sa Slavoncem je bio još jedan križar. Tu su njih dvojica razgovarali sa nama i ostali su oko pola sata. Slavonac je tada od nas tražio da mu damo papira i olovku što sam ja i učinio a župnik Kristek je obećao da će mu on to poslati. Slavonac je pitao kakva je politička situacija, mi smo mu rekli kako Engleska napada Jugoslaviju preko radia da mora pobijediti demokracija i da će se Rusija obratiti. Govorio sam mu da se pripovijeda da u Bosni ima četnika i križara, a nisam mu govorio da su oni ugrozili Jajce i Travnik.³⁴⁶

Haubrichove navode potvrdio je i Vendelin Kristek u svome iskazu od 24. prosinca 1945., s tim da je dodao kako su Tomiću obećali poslati i oružja, ako ga pronađu. Tomić je u istrazi javio da su mu poslali četiri ili pet naboja za lovačku pušku, a ostali njegovi navodi uglavnom se podudaraju s navodima Haubricha i Kristeka.³⁴⁷

Rodbina Josipa Haubricha podnijela je molbu za pomilovanje, a popratnim dopisom od 19. srpnja 1946. podržao ju je i biskup Akšamović.³⁴⁸ Početkom listopada 1947. Haubrich je pomilovan i pušten iz zatvora u Staroj Gradiški na slobodu.³⁴⁹

³⁴⁴ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 37; A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška*, (2009.), str. 214.

³⁴⁵ Z. RADELIĆ, *Križari*, (2002.), str. 146; Z. RADELIĆ, *Križarska gerila u Đakovštini 1945.-1946.*, u: *Zbornik Muzeja Đakovštine*, br. 6, Đakovo, 2003., str. 22.

³⁴⁶ *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, priredili Joža HORVAT i Zdenko ŠTAMBUK, Zagreb, 1946., 472-473.

³⁴⁷ Isto, str. 470-472.

³⁴⁸ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 1253/1946.

³⁴⁹ Pismo biskupa Akšamovića predsjedniku vlade NR Hrvatske Vladimiru Bakariću od 15. listopada 1947., u HDA, KOVZ, kut. 130, 985/1947. Pismo je u cijelosti objavljeno u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 291-293.

FRANJO HLOBIK

strijeljan

Rođen je u Ladimirevcima 15. kolovoza 1906. godine, gdje je završio i osnovnu školu. Šest razreda gimnazije završio je u Osijeku te dva razreda u Nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu (1923.-1925.). Studij teologije pohađa u Đakovu od 1925. do 1929. godine. Za svećenika je zaređen 8. travnja 1929. godine. Službuje kao kapelan u Semeljcima (1929.-1931.), upravitelj župe u Strošincima (1932.), Duboševici (1932.-1941.) i u Donjim Andrijevcima (1941.-1945.). Strijeljan od

komunističkih vlasti, vjerojatno 10. srpnja 1945.³⁵⁰

Prema pismu dekana iz Velike Kapanice Pavla Matijevića, upućenom Biskupskom ordinarijatu u Đakovu 14. lipnja 1945. godine, Franjo Hlobik priveden je u zatvor po Okružnom narodnom odboru 7. lipnja 1945. godine. U drugom pismu Biskupskom ordinarijatu od 2. srpnja 1945. Matijević izvješćuje da je Hlobik još u zatvoru i da ga okrivljuju da je neke Andrijevcane dao uhititi. Matijević ističe da ne vjeruje u istinitost tih optužbi. Napominje da je Hlobik slaboga zdravlja te je silno oslabio u zatvoru tijekom mjesec dana te moli ako bi se moglo za njega intervenirati da bude u lakšem pritvoru.³⁵¹

Dana 9. srpnja 1945. godine apostolski administrator Đakovačke biskupije biskup Antun Akšamović uputio je pismo ekonomu Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu Petru Markovcu, u kojem ga izvješćuje da se u Slavonskom Brodu u zatvoru nalaze tri svećenika Đakovačke biskupije i to Ivan Becker, Franjo Hlobik i Stjepan Santo te da je protiv njih pokrenut službeni sudski postupak u svrhu ustanovljenja kaznenih djela zbog kojih su optuženi. Tim povodom biskup Markovca imenuje svojim izaslanikom kako bi kod nadležnih sudbenih vlasti u Slavonskom Brodu uzeo uvid u sudbene spise i ustanovio je li sudbeni postupak u tijeku ili je osuda već izrečena, tj. koja je konačna odluka.³⁵²

Međutim prema nekim spoznajama vjerojatno je već sutradan, 10. srpnja 1945. godine, prema presudi partizanskog vojnog suda Hlobik strijeljan, vjerojatno u Slavonskom Brodu, a za grob mu se ne zna.³⁵³ *Glas Slavonije* u članku od 24. srpnja 1945. piše da je Hlobik osuđen zato što je “kao suradnik terorističke organizacije zvane ‘Ustaša’, koja je bila u službi okupatora, organizirao tzv. ‘Ustašku mladež’” te što je na predavanjima toj mladeži veličao poglavnika Antu Pavelića i ustaški pokret. Također, da je u govoru 10. travnja 1945. poticao ustaše na otpor, u privatnim razgovorima promicao ustaški pokret te “stojeći u službi okupatora klevetao je Sovjetski Savez iznoseći svjesno i lažno da su Rusi počinili zločine u Katinskoj šumi”.³⁵⁴ Danas se pouzdano zna da Rusi zaista jesu počinili zločin nad Poljacima u Katinskoj šumi.

³⁵⁰ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 38; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 252. Hlobikova rođena sestra podigla mu je epitaf na retfalačkom groblju u Osijeku.

³⁵¹ NAD, BK, br. 842/1945.

³⁵² NAD, BK, br. 970/1945.

³⁵³ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 38; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 252.

³⁵⁴ “Osuđeni zločinci, koji su se krili iza svećeničke haljine”, u: *Glas Slavonije*, 24. srpnja 1945.; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 252.

IVAN IVANČIĆ

ubijen

Rođen je u Obrežu kod Zemuna 30. travnja 1904. godine. Pet razreda osnovne škole pohađao je u Srijemskoj Mitrovici, a 1925. godine završio je realnu gimnaziju. Teologiju je studirao u Đakovu (1927.-1931.), gdje je i zaređen za svećenika 28. lipnja 1931. Diplomirao je na Bogoslovnom teološkom fakultetu u Zagrebu 1940. godine. Službovao je kao privremeni duhovni pomoćnik u Novom Slankamenu (1931.) i Drenju (1931.-1932.), kapelan u Osijeku 3 (1932.), privremeni upravitelj župe Kruševica (1933.), upravitelj župe Levanjska Varoš (1933.-1935.) i Svilaj (1935.-1936.) te upravitelj župe (1934.-1937.) pa župnik (1937.-1944.) u Brođancima. Istodobno je bio i vjeroučitelj u gimnaziji u Srijemskoj Mitrovici (1934.-1945.). Zbog prijetnji u Srijemskoj Mitrovici 1945. premješten je za duhovnog pomoćnika u Josipovcu pa kapelana u Drenju i Đakovu (1946.), a zatim odlazi u Zagrebačku nadbiskupiju, nakon čega mu se gubi svaki trag.

Prema bilješci biskupa Stjepana Bäuerleina Ivančić je u zimu 1946. nađen smrznut u jednoj špilji u gori Zakopanik (Tisovača). Tijelo mu je već bilo u raspadanju, a glava mu je ležala nekoliko metara dalje. Pokopan je u Ljubunčiću, selo Priluka kod Livna.³⁵⁵

³⁵⁵ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 39-40; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str.263.

THEODOR KLEIN

ubijen

Rođen je u mjestu Barbare, u Mađarskoj, 2. rujna 1872. godine. Osnovnu školu pohađao je u Baraču i Mohaču (1878.-1882.), a gimnaziju u Kaloči i Pečuhu (1882.-1890.). Teologiju je studirao u Pečuhu (1890.-1894.) i Innsbrucku (1895.). Za svećenika je zaređen u Kaloči 7. veljače 1895. godine. Službovao je kao kapelan u Gödreu (1895.), zamjenik župnika u Nagy Vojke (1895.-1898.), kapelan u Marija Kéméndu (1898.-1899.) i Nemetbolyju (1899.-1901.), notar u Pečuhu (1901.-1903.), župnik u Belom Manastiru (1902.-1945.), gdje je istodobno i dekan (1924.-1945.), a od 1941. generalni vikar Apostolske administrature Baranja.

Klein je bio svećenik Pečuške biskupije, a župnik u Belom Manastiru je bio u sklopu tadašnje Apostolske administrature sjeverne Slavonije i Baranje koja je bila uspostavljena zbog promjene državnih granica, a administraturom je upravljao đakovački biskup.

S dolaskom partizana u Beli Manastir, Klein je uhićen i odveden u logor Grabovac, u Baranji, gdje je navodno od posljedica mučenja umro 14. travnja 1945. godine i pokopan u zajedničkoj grobnici. O mučenju i smrti Theodora Kleina nema pouzdanih podataka, osim nekih neprovjerenih priča.³⁵⁶ Prema nekim izvorima umro je nakon mučenja u seoskoj gostionici.³⁵⁷

³⁵⁶ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 41-42; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 325.

³⁵⁷ *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, Arbeitskreis Dokumentation, München, 1998., str. 263.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, Dokumentation Project Committee, München, 2003., str. 142; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, priredila Radna grupa za dokumentaciju, Beograd, 2004., str. 179.

JAKOB KRIST

vjerojatno ubijen

Rođen je 10. srpnja 1901. u Srijemskoj Kamenici. Klasičnu gimnaziju završio je u Novom Sadu, nakon čega odlazi u Ljubljanu, gdje se priključio isusovačkom redu. Filozofski fakultet i teologiju studirao je u Louvainu (Belgija), gdje je i zaređen za svećenika 24. kolovoza 1934. godine. Nakon svršetka studija odlazi u Travnik, gdje je radio kao profesor u gimnaziji. Zatim odlazi u Zagreb u isusovački samostan u Palmotičevoj ulici, nakon čega odlazi u Osijek, gdje djeluje tijekom

Drugog svjetskog rata vodeći Marijinu kongregaciju te posebno radeći s mladima. U listopadu 1944. napušta Družbu Isusovu te ga biskup Antun Akšamović prima u biskupiju na trogodišnji pokus, povjerivši mu službu kapelana u Vinkovcima.

U završnim danima rata Jakob Krist, kao i mnogi drugi, bježi na zapad pred partizanima. Postoji nekoliko verzija o njegovoj smrti, a pretpostavlja se da su ga partizani ubili u na Maceljskoj gori kod Krapine.³⁵⁸ Međutim u komunističkim izvorima spominje se da je navodno živio u Rimu nakon svršetka rata. No taj podatak nije pouzdan, a pogrešno je navedeno i njegovo ime tj. Kristi Jakov, ali se prema mjestu i godini rođenja vidi da se radi o Jakobu Kristu.³⁵⁹ U svakom slučaju taj će podatak trebati još dodatno provjeriti, a i Jakobova sestra Štefanija Nett u pismu Anti Bakoviću spominje dvije verzije njegove sudbine. U prvoj verziji biskup Bäuerlein joj je kazao da je uhićen u Zagrebu i ubijen na Maceljskoj gori. Prema drugoj verziji, koju je čula od dr. Kende koji je dobro poznao Jakoba, vraćajući se vlakom iz Vinkovaca, Jakob i drugi putnici pri izlasku iz vlaka zarobljeni su i odvedeni u Sloveniju. U Mariboru su zatvoreni u barake, a u jednoj su bili Jakob i još trojica svećenika, gdje su mučeni, no krajnja sudbina nije im poznata.³⁶⁰

³⁵⁸ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 44; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 361.

³⁵⁹ M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske*, (2007.), str. 426.

³⁶⁰ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 361.

VENDELIN KRISTEK

dvije godine zatvora

Rođen je 6. rujna 1915. godine u Josipovcu kod Đakova. Pučku školu završio je u Punitovcima, a gimnaziju je pohađao u Osijeku (1. razred), Travniku (2.-7. razred) te u Sarajevu (8. razred). Teologiju je studirao u Đakovu od 1931. do 1941., gdje je i zaređen za svećenika 6. srpnja 1941. godine. Kratko je službovao kao kapelan u Đakovu pa u Vinkovcima, a od 1944. do 1946. godine bio je upravitelj župne ispostave u Vuki.

Komunističke vlasti uhitile su Kristeka sredinom prosinca 1945. godine. Saznavši za to, Biskupski ordinarijat u Đakovu poslao je 17. prosinca 1945. nadležnom ministarstvu dopis iz kojega je vidljivo da je Kristek otpravljen u zatvor u Slavenskom Brodu te je pod istragom zbog optužbe da je imao vezu s križarom Filipom Tomićem Slavoncem.³⁶¹ Postoje svjedočanstva da je optužnica bila lažna, što je bio čest slučaj da su svećenici nedužni optuživani za suradnju s križarima. Članovi Kristekove obitelji tvrde da on nije surađivao s križarima i da je samo pomagao zatočenicima logora Krndija te da je u ratu pomagao i partizanima.³⁶²

Apostolski administrator Đakovačke biskupije biskup Antun Akšamović uputio je 17. prosinca 1945. pismo Slavku Sudareviću, pročelniku Upravnog odjeljenja Okružnog NO-a Slavenski Brod. U pismu, među inim, navodi:

Kroz ova 3 dana odvedena su sa župa u Djakovštini 3 župnika i po redarstvu otpremljena u Slavenski Brod navodno po nalogu Okružnoga narodnog odbora na opravdanje radi optužbi protiv njih iznešenih.

Kako idemo za koji dan ususret velikom blagdanu Božića to je svijet u tim župama vrlo uzrujan i već danas traže da se ja kao biskup zauzmem kod nadležnih narodnih vlasti da budu ti svećenici iz zatvora oslobođeni, da se povrate kući u svoje župe te da se brane iz slobode pred sudom koji je nadležan da iste krivice ocjenjuje.

Za slučaj da ja kao biskup ne bi uspio svojim posredovanjem tada mole da bi im našao druge svećenike. Pošto ja drugih svećenika za zamjenu ove trojice župnika nemam, to se moram obratiti na Vas družu pročelnice i zamoliti Vas, da bi se istraga protiv ovih župnika napose protiv [Josipa] Haubri[c] ha iz Punitovaca i Kristeka iz Vuke što prije provela i da se do Božića povrate u svoje župe. Prema starodrevnom u cijeloj Hrvatskoj na Božić su važne osobito dvije mise i to polnočka i svečana velika sveta misa prije podne. Nijedna župa ne će da bude bez ovoga religioznoga znaka Božićnje svečanosti. Zato su eto danas učestale deputacije sa molbama, da im se pomogne. Ja Vas molim da učinite sve što možete da se svećenici što prije povrate i da se umiri narod ovoga kraja, koji je toliko uznemiren budući svaki najmanji slučaj vjerskih poslova vjernici u ovo zimsko vrijeme teško osjećaju na pr. da maleno dijete novorodjenče u ovo zimsko doba moraju slati na krštenje u drugu udaljenu župu 15 i 20 kilometara. Tvrdo sam uvjeren družu pročelnice da ćete skrenuti posebnu pažnju ovim slučajevima, te me obavijestiti o stanju stvari, da prema tomu znadem dalje postupati obzirom na upravo ispražnjenih

³⁶¹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 46.

³⁶² Z. RADELIĆ, *Križari*, (2002.), str. 146; Kristekova nećakinja u pismu A. Bakoviću, pogrešno tvrdi da je on uhićen 8. srpnja 1945., jer se iz navedenog biskupova pisma, kao i kartona osuđenika, vidi da je uhićen sredinom prosinca 1945. godine. A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 364.

župa. Ja bi bio pripravan iste svećenike premjestiti u druga mjesta uz uvjet da im se od državne vlasti ne bi određivala kazna nego da se Vi zadovoljite sa kaznom koju ću im ja odrediti kao crkveni poglavar kada budem saznao njihove krivice.³⁶³

Biskupove molbe nisu uslišane te je Kristek osuđen po Divizijskom vojnom sudu Slavenska Požega na kaznu zatvora s prinudnim radom u trajanju od dvije godine i gubitkom političkih i građanskih prava.³⁶⁴ Biskup je 15. listopada 1947. uputio pismo predsjedniku vlade NR Hrvatske Vladimiru Bakariću, u kojim moli puštanje na slobodu svećenika svoje biskupije koji su služili kaznu u Kazneno-popravnom domu Stara Gradiška, a među kojima je bio i Vendelin Kristek. Biskup navodi da Kristek boluje na plućima te u bolnici Kazneno-popravnog doma prima pneumatorax. Napominje da mu 15. prosinca 1947. izlazi rok izdržavanja kazne u cijelosti, ali da zbog njegove teške bolesti moli da bude odmah pušten na slobodu.³⁶⁵ Molbu za pomilovanje Kristeka i ostalih svećenika Đakovačke biskupije, koji su služili kaznu u Kazneno-popravnom domu Stara Gradiška, biskup je 17. listopada 1947. godine uputio i ministru unutrašnjih poslova NR Hrvatske Ivanu Stevi Krajačiću.³⁶⁶

Zbog teškog zdravstvenog stanja Kristek je početkom 1948. pušten na slobodu, zajedno sa svećenicima Đurom Marićem i Stjepanom Lovrićem. Biskup mu je odredio smještaj u Svećeničkom domu u Đakovu, ali je tražio od vlasti i da mu omoguće odlazak na liječenje u Vukovar u bolnicu časnih sestara.³⁶⁷ U travnju 1948., zbog teškog zdravstvenog stanja Kristek je trebao biti upućen na liječenje u Bolnicu sestara milosrdnica u Zagreb, ali iz izvora nije vidljivo je li ondje dospio.³⁶⁸ Međutim bolest je bila neizlječiva te je Kristek preminuo u Svećeničkom domu u Đakovu 26. lipnja 1948. godine te je sljedećeg dana pokopan na đakovačkom groblju.³⁶⁹

³⁶³ NAĐ, BK, br. 2183/1945.

³⁶⁴ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 46; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 363-364; A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška*, (2009.), str. 226.

³⁶⁵ HDA, KOVZ, kut. 130, 985/1947. Prijepis pisma biskup je poslao i Komisiji za vjerske poslove NRH uz molbu da i Komisija preporuči puštanje spomenutih svećenika na slobodu. Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 291-293.

³⁶⁶ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 46.

³⁶⁷ Pismo biskupa Akšamovića Ravnateljstvu Biskupskog bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, od 14. studenoga 1947., u: NAĐ, BK, br. 1709/1947.

³⁶⁸ Pismo biskupskog delegata Josipa Sokola Ekonomatu biskupije u Đakovu, od 29. travnja 1948., u: NAĐ, BF, Vendelin Kristek CCCXIV (29. travnja 1948.).

³⁶⁹ A. DEVIĆ/F. ZEFIQ, *Župa Vuka*, (2006.), str. 160.

MIJO LAJOŠ

strijeljan?

Rođen je 12. rujna 1910. godine u Širokom Polju kod Đakova, gdje je završio osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Travniku od 1923. do 1931. godine. Teologiju je studirao u Đakovu (1931.-1934.) i Splitu (1935.). Za svećenika Dubrovačke biskupije zaređen je od šibenskog biskupa Jeronima Milete u Šibeniku 14. srpnja 1935. godine. Službovao je kao upravitelj župe Čari na Korčuli (1935.-1936.), kapelan i vjeroučitelj u Blatu na Korčuli (1936.-1940.), upravitelj župe Mrcine (1940.-1941.) i Lopud (1941.-1942.). U Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji službovao je kao kapelan u Osijeku 3 (Donji grad) 1942.-1943. te od 1943. kao vjeroučitelj u Osijeku.

U Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu nema podataka o Lajoševoj sudbini: samo se navodi da je nestao pri povlačenju u Austriju 1945. godine te da je tom prigodom strijeljan i pokopan na groblju u mjestu Arnoldstein u Koruškoj.³⁷⁰ Nije nam poznato koliko su ti podatci pouzdani.

³⁷⁰ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 48; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 380; A. DEVIĆ/F. ZEFIQ, *Župa Vuka*, (2006.), str. 173-174.

IVAN LAKAJNAR

ubijen

Rođen je u Osijeku 28. ožujka 1873., gdje je završio četiri razreda osnovne škole. Školovanje je nastavio u Biskupskom sjemeništu u Osijeku, gdje je završio šest razreda, a 7. i 8. razred završio je u Đakovu. Teologiju je studirao u Đakovu (1892.-1896.), gdje je i zaređen za svećenika 1896. godine. Službovao je kao kapelan u Piškorevcima i osječkoj Tvrđi (1896. i 1897.), a istodobno je i vjeroučitelj na Visokoj djevojačkoj školi u Osijeku (1897.-1899.).

Zatim službuje kao duhovnik u Biskupskom sjemeništu u Osijeku (1899.-1901.), prebender stolne crkve u Đakovu (1901.-1903.), upravitelj župe pa župnik i dekan u Erdeviku (1903.-1913.) te župnik i povjerenik za nauk vjere u gimnaziji u Rumi od 1913. pa sve do smrti 1944. godine.

U rujnu 1944. partizani su ga jedne nedjelje, najvjerojatnije 18. studenoga 1944., odveli iz kuće te ga mučili i ubili negdje u blizini Rume. Prema nekim svjedočenjima partizani su ga svezali za kola i vukli ga po središtu Rume sve dok nije preminuo. Navodno je pokopan u masovnoj grobnici s ubijenim Nijemcima i Hrvatima, na mjestu današnje ciglane.³⁷¹

³⁷¹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 49; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 381.

STJEPAN LOVRIĆ

Osuđen na sedam godina zatvora, pomilovan nakon dvije godine provedene u zatvoru

Rođen je u Donjem Viljevu kod Donjeg Miholjca 29. ožujka 1903. Osnovnu školu pohađao je u Viljevu, Punitovcima i Đakovu, a gimnaziju u Osijeku i Zagrebu. Ispit zrelosti položio je u Nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu 1922. godine. Teologiju je studirao u Đakovu, a poslije je diplomirao na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Za svećenika je zaređen 24. travnja 1927. godine u Đakovu. Službovao

je kao kapelan u Valpovu (1927.-1929.), Slavanskom Brodu (1929.-1932.) i Osijeku. Kao vjeroučitelj službovao je u Slavanskom Brodu (1932.-1934.) i osječkom Donjem gradu (1934.-1935.). Svršetak Drugog svjetskog rata dočekao je na službi vjeroučitelja i duhovnika Zakladne bolnice u osječkom Donjem gradu, gdje je uhićen od komunističkih vlasti 28. listopada 1946. godine i zatvoren u KPD Stara Gradiška. Nakon izlaska iz zatvora 1948. službuje u Đakovu kao učitelj pjevanja, ispovjednik redovnica, kapelan stolne crkve, bilježnik Ženidbenog stola te upravitelj župe Ilača i Tompojevci. Od 1949. do 1953. službuje kao župnik u Ilači te kao upravitelj župe i župnik u Dalju (1953.-1957.), otkuda jedno vrijeme privremeno upravlja i župom Aljmaš. Umirovljen je 1972. godine, a umro u Svećeničkom domu u Đakovu 20. siječnja 1982. te je sutradan pokopan u svećeničkoj grobnici na đakovačkom groblju.³⁷²

Stjepana Lovrića službenici osječke UDB-e uhitili su 28. (31.)³⁷³ listopada 1946. godine, zbog događaja koji se u Osijeku dogodio 25. listopada 1946., a koji je prijavila Maja Anić, o čemu je u UDB-i sastavljen sljedeći zapisnik:

ZAPISNIK

27. oktobra 1946. god.

Sastavljen u kancelariji Uprave državne bezbjednosti za grad Osijek sa Anić Majom, kćerka Ivana i Ane rođj. Borman, po zanimanju činovnica, rođjena 29. IV. 1924. u Vučjaku, kotar Prnjavor, BiH, mjesto boravka Osijek II, I. L. Ribara 1d/I, po narodnosti Hrvatica, vjere rmkt. Osudjivana nije bila, za vrijeme okupacije u partizanima od 24. VII. 1944.

Prisutni: Bunjevac Josip, član UDB-e za grad Osijek.

Nepozvana Maja Anić pristupa u kancelariju Odjeljenja UDB-e za grad Osijek te izjavljuje sljedeće:

Dana 25. X. o. g. oko 19 časova nalazila sam se poslovno na Trgu Slobode blizu trgovine Na-Me. Kako sam očekivala jednu svoju poznatu drugaricu, prošetala sam se u pravcu trgovine Bata. Dolazeći do same trgovine primijetila sam jednog svećenika koji je nešto galamio, ali pošto sam bila prilično udaljena nisam mogla razabrati što on to više. Medjutim dolazeći malo bliže jasno sam čula gdje napada Narodnu vlast. Interesirajući se malo bolje vidjeh da su se prisutne osobe uskomešale te mnogi od njih su se zgražali nad izjavom i reakcionarnim držanjem toga svećenika. Stala sam uz sam izlog od trgovine Bata, gdje sam mogla lijepo razabrati šta taj svećenik zapravo govori. Dobro sam zapamtila da je zbog Stepinčeve slike koja je bila u izlogu ispadao protunarodno, jer je češće u svojoj galami

³⁷² A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 50-51; A. DEVIĆ, *Župa Ilača, Ilača*, 2009., str. 201-202.

³⁷³ U službenim spisima UDB-e kao nadnevak uhićenja navodi se 31. listopada 1946.

spominjao Stepinca, koji je nepravredno osudjen, “nad čijom se presudom zgraža čitav svijet”. Poslije njegovih izjava u vezi samog Stepinca rekao je: “To je vlast, pfuj, sram ih bilo. To su sve lopovi, razbojnici i banditi, i to sada pred takozvanim izborima za Hrvatski sabor.” Riječi lopovi, banditi i razbojnici je češće spominjao i pri tom je uvijek pljuvao izgovarajući “fuj”. Ja lično veoma sam se čudila da je to u stanju govoriti jedan svećenik, koji zapravo treba biti dušobrižnik svoga naroda, koji treba medju svima da usadi ljubav, a ne kao on koji je svojim istupom išao za tim, da širi mržnju medju prisutnima, a protiv Narodne vlasti i države. Smatrala sam za potrebno da se navedeni svećenik zbog svojih čina pozove momentalno na odgovornost, ali na žalost nisam primijetila niti jednog organa Narodne vlasti, koji bi na licu mjesta postupio po zakonu. Kada su se već počeli razilaziti pristupila sam nepoznatim osobama zapitavši ih da li znaju tko je taj dotični svećenik. Odgovoreno mi je da je to katolički svećenik Stevo Lovrić, koji svoju dužnost vrši u Donjem Gradu. Sutradan sam se interesirala da li je štogod poznato Narodnoj vlasti povodom tog slučaja, no nije bilo potrebno da se o toj stvari mnogo interesiram, jer sam s druge strane doznala da je svećenik Lovrić još slobodan i da se Narodna vlast za tu stvar još nije zainteresirala. Smatrala sam prijekom potrebom i svojom dužnošću štiteći interese naše mlade države da taj slučaj i reakcionarni stav toga svećenika prijavim kako bi odgovarao pred našim vlastima.

Povodom toga slučaja nemam više ništa za reći, a da su moji navodi istiniti potvrđujem svojim potpisom, što takodjer odgovaram materijalno i moralno.

Saslušao:
Bunjevac Josip

Saslušana:
Anić Maja³⁷⁴

U UDB-i je 29. listopada 1946. kao svjedok saslušan Srećko Sekler, o čemu je sastavljen sljedeći zapisnik:

ZAPISNIK
29. X. 1946. g.

Sastavljen u kancelariji Odjeljenja Uprave državne bezbjednosti za grad Osijek sa SEKLER SREČKOM, sin Ljudevita i majke Ruže rodjene Kohn, po zanimanju knjižar, rođen 9. septembra 1901. g. u Osijeku, sa mjestom boravka u Osijeku – Keršovanijeva br. 7, Jevrej, vjere jevrejske, neoženjen. Za vrijeme bivše Jugoslavije služio vojsku 3 mjeseca u vojno sudskom [!] u Osječkom divizijskom vojnom sudu. Za vrijeme okupacije bio u partizanima od maja 1943., a dotle nije služio neprijateljsku vojsku.

Prisutni: Bunjevac Josip član UDB-e za grad Osijek i Vranić Milica kao zapisničar.

Imenovani je upozoren na dužnost da govori istinu, kao i na odgovornost u slučaju neistinitog iskaza, što potvrđuje potpisom.

Potpis: Srećko Sekler

1. Ispričajte nam šta Vam je poznato povodom istupa svećenika Lovrića Steve dana 25. X. 1946. g.?

Navedenog dana oko 19 sati nalazio sam se na Trgu Slobode čekajuć tramvaj za Donji grad. Pred izlogom “Bate” do kolosijeka smjer Donji grad, primijetio sam veći broj građana /oko 60 osoba/, medju njima naročito je bio primjetiv svećenik Lovrić, koji je nervozno šetajući od izloga do kolosijeka govorio u povišenom naglašenom tonu, da ova država ne valja, da su sami lopovi i banditi. Riječi koje je tom prilikom izustio ukoliko se sjećam bile su sledeće: lopovi, banditi – to je vlast, pfuj i sada pred tzv. izborima za Hrvatski sabor. Pored toga sjećam se da je rekao: “Cijeli svijet osudjuje stav koji je zauzet protiv Stepinca i svi protestiraju protiv toga.” Ja kao lojalni i slobodni građani ove države, nastojao sam ne bih li pronašao nekog milicionera ili pak bilo koje uniformisano lice da istoga zbog huljenja vlasti i krajnje reakcionarnog držanja odmah uhapsi, međjutim u toj blizini nije se nitko nalazio od organa

³⁷⁴ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1

narodne vlasti, a dočim je već tramvaj nailazio, ja sam se odvezao u Donji grad. U takovoj Lovrićevoj ekstazi, primjetio sam, da je nasrnuo na trgovca [Maksu] Hermana.

Nemam više šta za reći, a da su moji navodi istiniti potvrđujem svojim potpisom.

Saslušao:

Zapisničar:

Saslušani:

Bunjevac

Srećko Sekler³⁷⁵

U svezi s navedenim iskazom, u UDB-i saslušan je i spomenuti Makso Herman, nije navedeno kojeg nadnevka, ali vjerojatno istoga dana ili sutradan. Zapisnik o saslušanju u cijelosti slovi:

ZAPISNIK

Sastavljen u kancelariji Odjeljenja Uprave državne bezbjednosti za grad Osijek sa HERMAN MAKSYM, po zanimanju trgovac, sin pokojnih Bele i majke Ruže rođene Rajksman, rođen 28. VII. 1909. g. u Osijeku, sa mjestom boravka u Osijeku – Njegoševa ul. br. 2, Židov, vjere jevrejske, državljanin FNRJ, oženjen, otac dvoje djece. Za vrijeme bivše Jugoslavije nije služio vojsku. Za vrijeme NDH nije služio. U J. A. [Jugoslavenskoj armiji] nalazi se od 5. XII. 1944. – Sudski nekažnjavan.

Prisutni: Bunjevac Josip član UDB-e za grad Osijek i Vranić Milica kao zapisničar.

Imenovani je upozoren na dužnost da govori istinu, kao i na odgovornost u slučaju neistinitog iskaza, što potvrđuje potpisom.

Potpis: Makso Herman

1. Opišite nam slučaj protunarodnog istupa svećenika Steve Lovrića, kada je to bilo i koga ste na tome mjestu primijetili od poznatih?

Dne 25. X. 1946. g. oko tri četvrt 7 sati nalazio sam se sa mojom suprugom pred trgovinom NAMA očekujući tramvaj za Donji grad. Poslije kraćeg vremena isti tramvaj je nailazio te sam se uputio u pravcu stanice, gdje su se već počeli sakupljati izvjesna lica među kojima sam zapazio i svećenika Lovrića. Pri mome ulasku u tramvaj, svećenik Lovrić se obratio u pravcu u kome sam se ja nalazio, te vrlo uzbudjenim i povišenim glasom rekao: "Sramota je ovdje – šta se ovdje radi. Jeste li vidjeli nadbiskupovu sliku u izlogu?" Neznajući zapravo o čemu se radi, ušao sam u tramvaj nakon čega mi je pristupio moj poznanik Srećko Sekler, koji mi je izjavio sledeće: "Jeste li vidjeli šta se ovdje sada odigralo i kakovo je držanje imao svećenik Lovrić." Ja sam mu odgovorio, da sam ja za sve vrijeme nalazio se pred trgovinom NAMA i da sam ovamo došao tek po dolasku tramvaja i naravno rekao sam mu šta sam prilikom ulaska u tramvaj čuo od svećenika Lovrića. Nato mi je Srećko rekao, da je Stevo Lovrić pred izlogom Bate napadao narodnu vlast nazivajući je banditskom i lopovskom, a isto tako da je rekao i za samu državu. Pri takovim izrekama pljuvao je i izrekavši pfuj i zatim da je još Lovrić rekao "pa sada ako hoće neka me zato ovdje i streljaju". Od poznatih koji su bili očevdici svega toga, zapazio sam samo kao što sam već naveo Srećka Seklera i Zlatarića, namještenika u "Šećerani".

Povodom gornjega izlaganja, nemam više šta za reći, a da su moji navodi istiniti potvrđujem vlastoručnim potpisom.

Saslušao:

Zapisničar:

Saslušani:

Bunjevac

Makso Herman³⁷⁶

Nakon što su saslušani navedeni svjedoci u Istražnom zatvoru osječke UDB-e u više navrata saslušan je svećenik Stjepan Lovrić 1., 4. i 8. studenoga 1946. te u Javnom tužilaštvu 28. studenoga 1946. godine. Zapisnici o tim saslušanjsima u cijelosti slove:

³⁷⁵ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1

³⁷⁶ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1

ZAPISNIK

1. XI. 1946. god.

Sastavljen u uredu Istražnog zatvora Odjeljenja UDB-e za okrug Osijek, nad okrivljenim: Lovrić Stevom, po zanimanju katolički svećenik, sin Matije i majke Cecilija rođj. Vincetić, rođj. 29. III. 1903. god. u Donjem Viljevu kot. D. Miholjac, sa stanom u Osijeku Radičevićeva ul. br. 14, Hrvat, Državljanin FNRJ-FNRH, svršio Klasičnu gimnaziju i Teološki fakultet u Zagrebu. Neoženjen, bez posjeda, vojsku nije služio nikakovu. Do sada sudski nekažnjavan. Uhapšen dana 31. X. 1946. god. u Osijeku.

Prisutni: Josip Bunjevac član odjeljenja za grad Osijek.

Okrivljeni je upozoren na dužnost da govori istinu, te na veće kaznene posljedice u slučaju davanja lažnih iskaza, što prima na znanje i vlastoručno potpisuje.

Potpis: Stevo Lovrić

Okrivljeni na postavljena pitanja odgovara sljedeće:

1. Opišite nam Vaš život i rad za vrijeme okupacije, te gdje ste se za svo vrijeme nalazili i da li ste bili kao član kakove neprijateljske organizacije?

Za svo vrijeme okupacije nalazio sam se u Osijeku na dužnosti kao duhovnik bolnice i vjeroučitelj na pučkoj školi. Bio sam član ustaškog pokreta od početka osnutka NDH te do konačnog oslobodjenja naše domovine kao i mnogi drugi činovnici. Iako sam bio član ustaškog pokreta, nisam se niti u kojem pogledu bavio sa ustaškom propagandom ili aktivnosti. Ja sam vršio samo svoje svećeničke dužnosti, a u politiku bivše ustaške države nisam zadirao.

2. Da li ste sa simpatijom pratili razvoj ustaške države i da li ste vjerovali u njezino trajno postojanje?

Priznajem, da me je uspostava bivše NDH razveselila i da sam se u samom početku sa njome oduševljavao, ali međutim docnije sam se zgražao nad nedjelima koje su ustaše činili, te sam počeo uvidjati da od svega toga neće biti ništa i da će jednom sigurno propasti.

3. Kako ste se osjećali po istjerivanju okupatora i naših domaćih izdajnika iz naše zemlje i kako ste gledali na novo uspostavljenu narodnu vlast?

Istjerivanje okupatora i domaćih izdajnika iz naše zemlje dočekao sam radosno, jer sam bio sretan i predviđao sam, da neće više biti cijepanja među našim narodima. Novo uspostavljenoj narodnoj vlasti sam se isto veselio, jer sam oduvijek bio jugoslavenski nastrojen i jer sam vjerovao da će zajedničkim radom svih naroda u novoj Jugoslaviji, naša zemlja ponovno procvasti.

4. Zašto ste vi gospodine Lovriću odmah po oslobodjenju naše domovine, postali aktivni u borbi protiv FNRJ, šta vas je najviše rukovodilo da postanete kao takovi?

Ne bih mogao reći da sam u samom početku po oslobodjenju naše domovine postao aktivan u borbi protiv novo nastalog poretka, već je to nastalo kasnije t. j. kada sam počeo razmišljati da rad sadašnje državne vlasti nije pošao tim progresom, kao što sam ja to sebi idealno zamišljao ranije. Napominjem, da moja aktivnost protiv novog poretka nije bila terorističkoga značaja, već sam tu i takovu borbu podržavao moralnim i propagandnim načinom.

5. Recite nam u čemu se sastoji t. j. u čemu se sastojala podrška koju ste dali u borbi protiv naše mlade države, što vi zapravo nazivate "moralnom i propagandnom borbom"?

Podrška koju sam dao u borbi protiv današnjeg režima u novoj Jugoslaviji sastojala se u tome, što sam zalazio u pojedine kuće ili se razgovarao sa nekim privatnim licima, kojom smo prilikom čitali neke letke dr. [Vladka] Mačeka i [Juraja] Krnjevića, ili smo slušali vanjske radio emisije, koje su kritizirale i govorile protiv novog režima u našoj državi. Navadjam privatne kuće u koje sam zalazio: kod gdja Bauman Zore u Osijeku III. Krstova ulica – Gdje Heštera isto u Krstovoj ulici – Nikole Paulića direktor Shela. Po tim privatnim kućama većim djelom se govorilo o vijestima koje je vanjski radio donasao i o Mačeku koji bi eventualno preuzeo vlast u našoj državi, t. j. kod nas u Hrvatskoj. Zatim sam dalje zalazio u franjevački i kapucinski samostan, gdje sam dolazio u tjesniji kontakt – u

kapucinskom samostanu – sa Grbavaca Leopoldom i Anselmom Canjugom i po neki puta sa drugima, ali već mnogo redje. Sa gore imenovanim sam razgovarao takodje o političkim stvarima kao o n. p. r. o “promjeni režima” – “slobodnim izborima” – Po promjeni režima rekao sam im, da će u Hrvatskoj nadvladati HSS-ova stranka sa Mačekom na čelu i da će u tome pogledu Amerikanci i Englezi dati veliku podršku. Leopold Grbavac se obično izražavao protiv današnjeg poretka sa željom i načelom “slobodne Hrvatske” – Za Canjugu ne bih znao točno reći njegov politički stav, smo toliko mi je poznato, da je znao često puta reći: “To stanje tako neće ostati.”

Protunarodne letke nisam imao lično kod sebe već sam ih čitao kod Zore Bauman, Nikole Paulića i kod kapelana Prepunić Marijana. – U razgovoru sa navedenima koji su mi dali na čitanje letake, doznao sam da su te dobijali preko kurira iz Zagreba. A da li su oni lično dobijali na ovakav način nije mi poznato.

6. Da li ste vi odobrali tekst tih protunarodnih letaka i kako ste ih tumačili u javnosti?

Priznajem da sam i ja lično odobravao te letake koje su pisane protiv nove Jugoslavije, i to iz tih razloga, što je gotovo cjelu vlast uzela u svoje ruke Komunistička partija Jugoslavije i što su mnogi Hrvati danas po logorima osudjeni sa visokim godišnjim kaznama. Osim toga sam pristajao na izjave u tim letcima, u kojima se tvrdi, da i u današnjoj novoj Jugoslaviji mnoga mjesta zaposješe Srbi u NR Hrvatskoj, koja bi po svim pravima pripadala Hrvatima. Te letake sam odobravao i iz tih razloga: 1/ Što nema u zemlji opozicije. 2/ Nema slobode štampe kako političke tako ni vjerske. 3/ Što u mnogim školama nema predavanja vjeronauka i 4/ Što se pod firmom zatvaranja svećenika zapravo slabi vjerska pastva.

7. Jednom prilikom 1945. god. rekli ste jednom svećeniku, da imate jednoga čovjeka za “šumu” – Recite nam o tome nešto malo poblize?

Priznajem da je oktobra mjeseca 1945. god. došao k meni Franjo Braun sa njegovom ženom zamolvši me, da ih na neki način prebacim u šumu, ja sam im rekao, da ja nemam sa šumom lične veze, ali ću se svakako zainteresirati, što sam i učinio zapitavši svećenika Prepunića, da li bi on nešto povodom toga mogao učiniti. On je odgovorio: “Da za sada nema vezu.” – Da li su isti poslije opet dolazili k meni nije mi više poznato.

8. Recite nam šta vam je poblize poznato za neku Aubelj Miciku i da li je točno da je ona u neku ruku služila za umnožavanje “pastirskog pisma”?³⁷⁷

Za navedenu Aubelj Miciku nije mi ništa poznato.

9. Izvjesne osobe ste pozdravljali sa “HIP” recite nam šta je značio ta pozdrav? I u X. mjesecu 1945. god. spjevali ste jednu pjesmicu za maršala [Josipa Broza] Tita. Od koga ste je čuli i kako glasi?

Da sam pozdravljao moje poznanike sa HIP ne priznajem, dočim točno je da sam pjevao pjesmicu o Titi koja glasi ovako: “A oj Tito djubre jedno staro, pitamo te zašto si narod varo” – Tu pjesmicu sam ja sam izmislio.

10. 26. II. 1946. god. nazvali ste telefon br. 25-37- tražili ste nekog Kselimana, glede nekih dječjih slika. Recite nam kakova je bila i šta je značila ta šifra?

Navedenog datuma sam zaista razgovarao sa Kselimanom, te sam ga u tom izvjestio za prvopričesnu sliku za njegovo dijete koju sam mu još ranije bio obećao.

11. Kako ste reagirali na razvoj procesa koji je u Zagrebu vršen nad jednim djelom visokog klera i kako ste primili konačnu osudu nad nadbiskupom Stepincem?

Na početak procesa u Zagrebu nad jednim djelom visokoga klera, da su činili sve ono što je štampa donijela nisam vjerovao, smatrao sam, da se s time želi pred narodom blatiti visoki kler, te na ovakav način ići postepeno ka uništenju Katoličke crkve i svećenstva. Medjutim kasnije kako sam bio u Zagrebu sastao sam se sa svećenikom Ivanom Kokotom, koji mi je rekao, da je sve ono što pišu novine istina i da su se zaista bavili protunarodnim radom. Lično za Stepinca dajem slijedeću izjavu:

³⁷⁷ Radi se o pastirskom pismu katoličkih biskupa Jugoslavije od 22. rujna 1945. godine u kojem biskupi kritiziraju postupke komunističkih vlasti.

Priznajem, da sam za vrijeme sudjenja nadbiskupa Stepinca osudjivao izraze javnog tužioca [Jakova] Blaževića koje je upotrebljavao protiv Stepinca, jer sam tvrdo uvjeren da nadbiskup Stepinac nije lagao u svojim odgovorima.

12. Glede gore navedenog, da li ste ovakovo mišljenje zadržali samo u sebi ili ste to širili dalje u javnosti?

Moje mišljenje o cjelom procesu u Zagrebu kao i samom Stepincu, nisam zadržavao samo u sebi, već sam izražavao i pred licima napred u zapisniku navedenim sa kojima sam inače kao što je već poznato govorio o raznim političkim događajima “promjeni režima” i.t.d.– Priznajem, da sam i u Zakladnoj bolnici u kapelici, časnim sestrama govorio o gornjem mome mišljenju, ali sam im strogo napomenuo, da o svemu tomu ne daju nikome nikakove izjave, jer bi mogle stradati kao i ja sam.

13. Recite na iskreno kakove ste izjave davali pojedincima za našega maršala Tita?

Priznajem, da sam govorio na nekim mjestima i o maršalu Titu, da se u zadnje vrijeme dosta opija, što se vidi iz njegovih govora koji su ideološki i sadržajno mnogo slabiji od prijašnjih. Napominjem, da to nije bilo izmišljeno iz moje glave, već samo to čuo od pojedinaca, a napose od mojih intimnijih prijatelja već spomenutih.

14. Pod točkom 6 napomenuli ste, da u Hrvatskoj mnoga mjesta zaposješe Srbi. Recite nam malo opširnije kako ste to mislili i pred kime ste govorili te stvari?

Povodom toga pitanja izjavljujem, da ja to nisam sam izmislio, već kao što sam gore napomenuo, da je to bilo napisano u letcima koje sam čitao, a da je to tako, čuo sam jednom prilikom u Zagrebu od gospodje Vilder, te još nekolicine koje imenično ne poznajem. Ja sam bio tvrdo uvjeren, da važnijim zaposjednutim mjestima od strane Srba, ide se za tim da oni u Hrvatskoj dobiju prevlast u svoje ruke. Toga mišljenja nisam samo bio ja, već i moji prijatelji sa kojima sam izmjenjivao moje misli.

15. Opišite nam vaš protunarodni istup kojega ste učinili na javnome mjestu dne 25. X. 1946. god. i šta vas je rukovodilo da to činite pred prilično okupljenim brojem naroda?

Za moj ispad na Trgu Slobode slobodan sam navesti slijedeće: Bio sam ugrijan od rakije i čim sam opazio karikaturu nadbiskupa Stepinca sa debelim trbuhom, izgubio sam ravnotežu živaca, pa sam otvoreno i dosta glasno povikao. “To je jedan škandal i za nas katolike uvreda, što sve već rade sa ovim čovjekom, a valjda neće ni ovo stanje dugo trajati” – Da li sam mislio sa time propast režima ili samo velike akcije protiv Stepinca, ne bih mogao sada reći, jer se ne sjećam točno, ali vjerojatno da sam mislio jedno i drugo. Na tome mjestu gdje sam ja to govorio bilo [je] oko 50 osoba.

16. U podnetoj prijavi pojedinih građana koji su bili prisutni i slušali vas, izjavljuju, da ste napadali državu i narodnu vlast, napadali naše rukovodioce nazivajući ih lopovima razbojnicima i da ste pri tim riječima pljuvali sa Pfuj. Šta velite na to?

Dozvoljavam mogućnost da sam to sve zaista rekao, ali kako sam bio u pripitom stanju ne mogu se točno i doslovce svega sjetiti.

17. Imate li još nešto za reći i možete li se na gore navedenu izjavu zakleti?

Sada sam još više uvjeren, da nakon izjava maršala Tita i dr. [Vladimira] Bakarića o njihovoj pripravnosti, da se vjerska pitanja obostrano uredi, na nama je svećenicima velika dužnost, ako budemo lojalni građani naše nove Jugoslavije, poštivaoci državnih zakona, aktivni suradnici sa svojim narodom i u N. F.-u [Narodnoj fronti], da će nas se poštivati kao prave narodne svećenike, t. j. u stvarima nacionalnim i vjerskim. Žalim moj dosadašnji protunarodni rad do današnjega dana i najiskrenije obećajem, da ću se temeljito popraviti kao čovjek kao svećenik i član društvene zajednice. Inače na sve gore navedeno u zapisniku spreman sam položiti zakletvu da je istinito.

DOVRŠENO

Saslušao:
J. Bunjevac

Saslušani:
Stevo Lovrić

Dne 4. XI. 1946. god. nastavlja se zapisnik sa okrivljenim Lovrićem.

Na postavljena pitanja okrivljeni svećenik Lovrić odgovara:

1. Recite nam još jednom od koga ste sve dobijali protunarodne letke, kakovog su bili formata i kako je glasio tekst tih letaka?

Ponavljjam, kao što sam rekao u ranijem zapisniku [letke] sam dobijao od kapelana Prepunić Marijana, Nikole Paulića, a čitao sam ih kod gospodje Zore Bauman, sa stanom u Krstovoj, kod gospodje Heštera, isto sa stanom u Krstovoj ulici. Ti letci su bili maloga formata, pisani mašinom. Sadržaj Krnjevićevog letka koliko se sjećam bio je slijedeći: “Da će ovaj režim propasti, te da će se uspostaviti nova Hrvatska i Srbija. Na čelu Hrvatske da će biti Maček, a u Srbiji kralj Petar.” U glavnom u tome smislu je bilo pisano, a svih detalja se ne mogu sjetiti. Zatim letci koje je navodno Maček poslao iz Pariza, bili su sličnog sadržaja, ali detalja se isto ne mogu sjećati. Te iste letke sam na čitanje dao gospodji Heštera, Zori Bauman i časnoj sestri Valeriki, nadstojnici dječjeg doma u D. gradu. Rekao sam već ranije, da su ti letci slani iz Zagreba preko kurira, međutim konkretno ko je od tih ljudi / kurira/ primao letke nije mi poznato. Jedino znam, da mi je Marijan Prepunić govorio, da je neki kurir iz Zagreba donio neke letke i da vodim računa kako ne bih nikome ništa govorio.

2. Pod točkom 14 rekli ste, da ste u Zagrebu čuli, kako u Hrvatskoj zaposješe sva bolja mjesta Srbi. Recite nam ko je sve bio u društvu pored gospodje Vilder kada se o tim stvarima govorilo?

U Zagrebu u društvu bili su prisutni pored gospodje Vilder, Nikola Rupčić i njegova gospodja, neki Marijan koji je na košti kod gospodje Vilder. Mišljenje, da u Hrvatskoj zaposješe sva bolja mjesta Srbi podržavali su svi koji su spomenuti. To društvo bilo je na okupu između 20. i 30. srpnja ove godine.

3. U pitanju pod 7. priznali ste, da se vama obratio Franjo Braun i njegova supruga glede prebacivanja u šumu. Recite nam kako to da se baš vama obratio?

Ne bih znao reći zašto se imenovani baš meni obratio glede odlaska u šumu, ali mišljenja sam da se je meni obratio, jer me poznaje od ranije kao svećenika bolnice, gdje je on niz godina radio ličilačke poslove. Inače tvrdim da sa Braunom nisam imao nikakove političke veze.

4. Kada ste vidjeli da Franjo Braun sa svojom ženom želi bježati u šumu, što vam se konačno iz tih razloga i obratio da mu pomognete, zašto niste tu cjelu stvar prijavili vlastima?

Franju Brauna nisam prijavljivao narodnim vlastima iz dva razloga. 1./ Što sam ga žalio kao čovjeka i 2./ Što mi je za vrijeme NDH pri koncu činio nekoliko usluga, što se sastojalo u tome, jer mi je dva puta iz Gornjega grada kupio 2 demizona vina i što je također nabavio vino za bolničku kapelicu.

5. Po vašem ranijem iskazi vidi se, da ste imali najozbiljniju namjeru Braunu glede njegovoga prebacivanja pomoći, jer ste se uputili do svećenika Marijan Prepunića, da pomogne Braunu kako bi se prebacio u šumu?

Priznajem, da sam Braunu svakako htio pomoći da ode u šumu i to iz gore navedenih razloga.

6. Zašto ste se u tu svrhu obratili Prepuniću Marijanu?

Kapelanu Prepuniću sam se obratio zato, jer sam ga od ranije najbolje poznao, a šta je najvažnije bilo mi je vrlo dobro poznato da je bio za vrijeme NDH ustaša, te je kao požrtvovni literarni radnik od “poglavnika” odlikovan. Zatim sam mu se obratio i iz tih razloga, jer sam od njega dobivao neke protunarodne letke, a također mi je davao informacije od vanjskih radiostanica. Ti razlozi su me ponukali, da se k njemu obratim glede Braunovog prebacivanja u šumu.

7. Kada ste se obratili Prepuniću, rekao vam je, da za sada nema vezu – znači on je nastojao da do veze dodje. Recite nam šta vam je o tome поближе poznato. Preko koga se interesirao za vezu i da li ste se sa njime u vezi Brauna opet našli?

Da li je Prepunić nastojao da nadje “vezu” nije mi poznato, a da li se on uopće bavio sa “prebacivanjem” ne bih znao reći, jer o tome nikada ništa nije govorio. Po pitanju Brauna nismo se više sastali.

8. Kako ste došli na tu ideju da izmislite pjesmu, “aoj Tito djubre jedno staro, pitamo te zašto si narod varo”. I pred kime ste sve pjevali tu pjesmu?

1946. god. poslije Božića bio sam u društvu nekih mojih prijatelja /imena se ne sjećam/ gdje se između ostaloga govorilo kako vojnici J. A. pjevaju maršalu Titu razne pohvalne stihove, a ja sam onda rekao ova dva stiha kako bi to bilo kada bi Tito propao, pa bi mu drugi vojnici ili narod pjevali: "aoj Tito djubre jedno staro pitamo te zašto si narod varo." To mi je uglavnom dalo povoda, da izmislim te riječi. To sam govorio pred Marijan Prepunićem, Nikola Paulićem, i Fijala Lukom.

9. Recite nam konkretno kome ste sve govorili, da se maršal Tito u posljednje vrijeme napija i od koga ste sve čuli?

Da se maršal Tito u posljednje vrijeme napija čuo sam prvo od Nikole Paulića i poslije vjerovatno još od nekoga, ali ne mogu se sjećati točno od koga. Ja sam to dalje govorio Prepunić Marijanu, Benčević Josipu i još nekima ali se ne sjećam njihova imena. Sjećam se, da je pored navedenih jednom prilikom bio u društvu i Fijala Luka, te dr. [Julije] Batori koji je to već od ranije znao pa se tomu posprdno smijao.

10. Još jednom vam se postavlja pitanje, šta ste govorili na Trgu Slobode 25. X. 1946. god. Da li ste bili pijani ili ne?

Ponavljam, da sam što je vidljivo iz moga ranijega izkaza 25. XI. 1946. god. govorio: To je jedan škandal i za nas katolike uvreda, što sve već rade sa ovim čovjekom, a valjda neće niti ovo stanje dugo trajati. Još sam nadodao "lopovi", ali to sam mislio na one koji su crtali Stepinca izloženoga u izlogu "Bate". Ne priznajem da sam to prilikom bio pijan, već sam bio napit od rakije.

11. U ranijem zapisniku već vam je predloženo, da su očevici pri vašem ispadu izjavili: Da ste tom prilikom napadali državnu i narodnu vlast, napadali naše rukovodioce, nazivajući ih lopovima i razbojnicima, te da ste pri tim riječima pljuvali sa pfuj. I to još sada, kada su izbori. Sram ih može biti i. t. d. dali priznajete da ste to rekli?

Pošto sam bio u pripitom stanju ne mogu se sjetiti svake riječi o mome ispadu, ali najpripravnije koncediram, da je postojala 100% mogućnost da sam govorio gore navedeno t. j. da sam napadao narodnu vlast, nazivao naše rukovodioce lopovima i razbojnicima i da sam pri tim riječima pljuvao rekavši pfuj. Zatim sam još rekao – i to sada pred izborima, sram ih može biti.

DOVRŠENO

Saslušao:

Josip Bunjevac

Saslušani:

Stevo Lovrić

8. XI. Nastavak zapisnika sa okrivljenim svećenikom Lovrić Stevom.

1. Navedite nam sve ono što ste u posljednjem zapisniku izostavili, a tiče se vaše protunarodne djelatnosti ili lica sa kojima ste bili u vezi?

Što se tiče moje protunarodne djelatnosti, ja sam uglavnom već rekao u ranijem zapisniku što sam smatrao za važnijim. Naknadno sam se dosjetio, a što smatram važnim unijeti u zapisnik, da sam januara ili februara mjeseca 1946. god. isto čitao nekoliko protunarodnih letaka /ispravka istražitelja; ti isti letci su već unijeti u ranijem zapisniku/. Smatram se i zato krivim što sam listopada 1945. god. podijelio 4-5 komada pastirskog pisma. Pastirska pisma dao sam Paulić Nikoli, Ciraki Marcelu, dr. Fijali Luki i dr. [Julijiu] Batori, gospodji Heštera i časnim sestrama u bolnici. Pastirska pisma sam dobio od kapelana Marijana Prepunića. Zbog odugovlačenja narodne vlasti povodom imenovanja kateheta, kritizirao sam istu sa riječima: ja ne vjerujem da nas ne bi mogli imenovati, nego tu stvar hotimično zavlače samo da

svećenici ne mogu doći u školu.³⁷⁸ Naglašavam ponovno da sam u toj stvari grdio predstavnike narodne vlasti kod gradskog i okružnog NO-a tim više što u drugim gradovima Djakovačke biskupije postoji poučavanje u vjeronauku kao n. p. r. u Djakovu u Brodu i Vinkovcima. Zatim sam rekao, da neću ići na izbore za Hrvatski Sabor, jer nam naša narodna vlast ne ide na ruku, da bi nas imenovala za vjeroučitelje na školama. Medjutim prije izvjesnog vremena doznao sam, da će katihete biti ponovno uspostavljeni i iz tih razloga svi smo se katihete dogovorili, da ćemo svi ići na glasanje.

DOVRŠENO

Saslušao:

Josip Bunjevac

Saslušani:

Stevo Lovrić

NASTAVLJENO

dne 28. XI. [19]46.

kod Javnog tužništva okruga Osijek, o saslušanju Lovrić Stevana, generalije kao u zapisniku odjeljenja UDB-e za okrug Osijek od 1. XI. [19]46. u krivičnom predmetu protiv istoga radi krivičnog djela iz Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, krivičnog djela uvrede maršala Tita.

PRISUTNI:

ISTRAŽITELJ: NUSRET MEMIŠEVIĆ

ZAPISNIČAR: ZORICA VEKIĆ

Okrivljeni Lovrić Stevan iskazuje:

Ostajem pri iskazu koji sam dao na saslušanju kod odjeljenja Uprave državne bezbednosti za okrug Osijek od 1. XI. [19]46. g., 4. XI. [19]46., i 8. XI. [19]46. g. i dodajem da sam za vrijeme okupacije bio član ustaškog pokreta kao i ostali činovnici, ali samo u vremenu od osnutka NDH-a do kraja 1942. g., da sam uvredljivu pjesmu maršalu Titu pred u prijavi navedenih osoba pjevao, ali ne izmislio riječi, već sam tu pjesmu upamtio još u Zagrebu mjeseca jula 1945. g., ali da se ne mogu sjetiti imena osobe od koje sam tu pjesmu čuo, da sam sa kapucinima (redovnici i svećenici) dolazio po kadkada u razgovore i da su ti razgovori koje sam s njima vodio imali propagandni karakter.

DOVRŠENO

ISTRAŽITELJ: Memišević Stevo Lovrić

ZAPISNIČAR: Vekić

Rješenje o pritvoru broj I.659/46. od 28. XI. [19]46. primio sam, poučen sam o pravnom lijeku protiv ovog rješenja i protiv istoga ne ulažem žalbu.

Stevo Lovrić

ISTRAŽITELJ: Memišević

ZAPISNIČAR: Vekić³⁷⁹

Nakon što je osječka UDBA obavila svoju istragu, prosljedila je 26. studenoga 1946. kaznenu prijavu, potpisanu od načelnika kapetana Marka Čolaka, protiv Stjepana Lovrića Istražnom odjeljenju Javnog tužništva okruga Osijek.³⁸⁰ Javni tužitelj Mato Opić 28. studenoga 1946. godine donio je rješenje o istražnom pritvoru za Lovrića, uz obrazloženje da

³⁷⁸ Bila je česta praksa da su NO-i odugovlačili s izdavanjem odobrenja svećenicima za poučavanje vjeronauka u školama, tako da su pojedini svećenici dobivali rješenja tek pred kraj školske godine, tako da se vjeronauk nije mogao održati prema predviđenom planu. Više o tome u: M. SRAKIĆ, *Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma*, Zagreb, 2000.; M. AKMADŽA, *Ometanja i zabrane vjeronauka od strane komunističkog režima u Zagrebačkoj nadbiskupiji od 1945. do 1966. godine*, u: *Tkalčić*, br. 8/2004., str. 347-443.

³⁷⁹ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1

³⁸⁰ Spis br. 1803, u: HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1.

je iz UDB-ine prijave vidljivo “da je okrivljeni Lovrić osnovano sumnjiv da je od oslobodjenja naše zemlje počinio niz krivičnih djela naznačenih u Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države”.³⁸¹ U skladu s navedenim tužitelj Opić 5. prosinca 1946. podignuo je protiv Lovrića optužnicu koja u cijelosti slovi:

JAVNO TUŽIOŠTVO OKRUGA OSIJEK

BROJ: I. 659/46.

Osijek, dne 5. XII. [19]46.

OPTUŽNICA

Javni tužilac okruga osječkog tuži:

LOVRIĆ STEVU, sina Matije i Cecilije r. Vincetić, r. 29. III. 1903. u D. Viljevu, boravi u Osijeku Radičevićeva ul. 14, hrvatske narodnosti i državljanin NRH-a i FNRJ, rkt. svećenika, pismenog (VIII. raz. gimnazije i teološki fakultet) neoženjenog, bez imetka, nije služio vojsku, ne osudjivanog, sada u istražnom zatvoru od 31. X. [19]46.

da je:

1/ da je neustanovljenih dana sredinom 1941. u Osijeku stupio u ustaški pokret i ostao članom istoga za čitavo daljnje vreme okupacije, dakle u vrijeme rata i neprijateljske okupacije stupio u političku saradnju sa neprijateljem,

2/ u razdoblju od mjeseca svibnja 1945. pa do svog uhićenja koncem mjeseca listopada 1946. g. u Osijeku primao od raznih osoba letke, koji su sadržavali propagandu protiv postojećeg državnog uredjenja sa pozivom za njegovu nasilnu promjenu, te u kojima se napose govorilo o skorom propadanju narodnih vlasti, očekivanju intervencije Engleza i Amerikanaca i dolaskom na vlast ustaško-fašističko naoružanih bandi tako zv. križara³⁸², nadalje sa istom tendencijom sastavljeno tako zv. “pastirsko pismo”, te zatim sve to davao na čitanje drugim osobama sa kojima je dolazio u dodir, a sa ciljem, da kod njih stvori raspoloženje za nasilnu promjenu postojećeg državnog uredjenja, dakle je vršio propagandu i agitaciju putem štampe, koja sadrži poziv za nasilno obaranje postojećeg državnog uredjenja,

3/ u mjesecu rujnu 1945. u Osijeku nakon što mu se je bivši kulturbundaš Franjo Graun [! Braun] sa svojom ženom obratio radi prebacivanja u tako zv. križare, obećao istom naći u tu svrhu potrebnu vezu sa naoružanim križarskim bandama, pa u tom cilju poduzeo i daljnje radnje tražeći obavijesti od svećenika Prepućića o vezi sa križarima no do prebacivanja Graun [! Braun] Franje i njegove žene nije došlo, jer ga nije mogao pravodobno povezati sa podesnom vezom, dakle započeo, ali nije dovršio, da drugome pomogne, da ovaj postane član udruženja sa fašističkim ciljevima protiv ustavnog poretka FNRJ i da time pomogne i samo dotično udruženje,

4/ neustanovljenih dana u drugoj polovini 1945. odnosno do konca listopada 1946. u Osijeku pred gradjanima sa kojima je dolazio u dodir, govorio za maršala Josipa Broza – Tita da je pijanica i da se odao alkoholu i da ne može udovoljavati državnim poslovima, te sastavio iz vlastite pobude stihove: “A o j Tito djubre jedno staro – pitamo Te zašto si narod varo”, pjevajući te stihove pred osobama sa kojima je dolazio u dodir, dakle je javno vredjao i klevetao najvišeg rukovodioca narodne vlasti.

5/ dne 25. X. 1946. na Trgu Slobode u Osijeku pred sakupljenih oko 60 gradjana javno govorio, da je naša narodna vlast kao i država banditska i lopovska, nazivajući rukovodioca narodne vlasti općenito izrazima lopovi, banditi, to je vlast, fuj, dakle je javno izvršio radnje sa ciljem da se ugled narodnih vlasti poruši, omalovaži i izloži ruglu i prezrenju;

pa da je time počinio djelo pod 1/ krivično djelo iz čl. 3 t. 6 djelom pod 2/ kriv. djelo iz čl. 9 odjel 1. i 2. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, djelom pod 3/ krivično djelo iz čl. 3 toč. 8 u vezi čl. 12 odjel 1. istog zakona, djelom pod 4/ krivično djelo uvrede i klevete vrhovnog rukovodioca

³⁸¹ Rješenje br. I.659/46., u: HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1

³⁸² O križarima više u: Z. RADELIĆ, *Križari*, (2002.).

narodne vlasti, djelom pod 5/ krivično djelo protiv osnovnih interesa naroda, kažnjivo sve u vezi čl. 1. Zakona o vrstama kazne.

Predlažem stoga:

- 1./ Da se održi glavna rasprava pred vijećem Okružnog suda u Osijeku,
- 2./ Da se na istu predvede okrivljeni [i] pozovu svjedoci Srećko Sekler i Makso Herman,
- 3./ Da se na istoj kao dokazalo pročitaju prijava i izvidni spisi.

RAZLOZI

Okrivljeni Lovrić Stevo nalazio se u času okupacije kao svećenik bolnice u Osijeku i učitelj vjeronauka na osječkim osnovnim školama. Odmah nakon početka osnutka tako zv. NDH-a kao ustaške fašističke tvorevine okrivljeni Lovrić dao je bitni izraz svom ustaškom i profašističkom raspoloženju, stupivši u ustaški pokret, i ostajući članom istoga za čitavo daljnje vrijeme okupacije.

No i nakon okupacije okrivljeni Lovrić Stevo nastavio je sa svojim dosadašnjim radom vršeci pred osobama sa kojima je dolazio u dodir propagandu protiv narodne vlasti sa ustaškom i fašističkom tendencijom, primajući i dajući dalje na čitanje sa tim ciljem razne letke i druge pismene sastave vrijedajući narodnu vlast i njene rukovodioce, a napose najvišeg rukovodioca narodne vlasti maršala Josipa Broza – Tita, te konačno nastojeći i da stvarno pomogne naoružane fašističke bande tako zv. križare pomaganjem kod prebacivanja osoba u te organizacije, kako je to sve opisano u dispozitivnom dijelu ove optužnice od 1/ do 5/.

Pozvan na odgovornost okrivljeni Lovrić Stevo priznaje da je izvršio sva navedena djela, a u pogledu djela po 5/ brani se da je bio u pripitom stanju, te se točno ne sjeća svih riječi koje je tom prigodom izrekao.

Priznanjem okrivljenog koje je u skladu sa iskazima svjedoka Anić Maje, Sekler Srećka i Herman Maksu utvrđeno je da je okrivljeni sva napred opisana djela počinio, pa kako se u istima stječu obilježja krivičnih djela označenih u dispozitivu optužnice, to ga je tako valjalo suditi.

Stoga se ova optužnica u cijelosti ukazuje opravdanom i na zakonu osnovanom.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

JAVNI TUŽILAC:
MATO OPIĆ³⁸³

Na temelju navedenog glavna rasprava pred Okružnim sudom u Osijeku održana je 16. prosinca 1946. godine. Lovrić je zatražio da se saslušaju i svjedoci obrane, ali sud to nije dopustio.³⁸⁴ Istoga dana donesena je presuda kojom se Stjepan Lovrić osuđuje na sedam godina lišenja slobode s prinudnim radom i dvije godine gubitka političkih prava. U obrazloženju presude, navodi se sljedeće:

Optuženi brani se, i priznaje, da je stupio 1941. u ustaški pokret, ali da je to učinio zato, jer da su tada svi činovnici morali stupiti, a on je bio kateheta u školi i kao takav da je pristupio osim toga, da je kao Hrvat mislio, da će to biti Hrvatska država, no da se u tome razočarao, pa da stoga nije sudjelovao u nikakvim manifestacijama, zborovima niti na zabavama koje su priredjivale ustaše, a niti bilo u čemu aktivno suradjivao, već da je plaćao samo članarinu do konca godine 1942., a misli, da je nakon prestanka plaćanja članarine i bio brisan iz ustaškog pokreta. Za ostala pako djela za koja je optužen priznaje, da je primao letke u kojima je stajalo, da se imade nasilno promijeniti sadašnje državno stanje, a pomoću Engleza i Amerikanca, da će doći na vlast ustaško-fašistička banda i da je pastirsko pismo takodjer, da je

³⁸³ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1

³⁸⁴ Bilješka o optužnici i presudi Stjepanu Lovriću, bez nadnevka i potpisa, u: NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa".

primio, te sve da je dao to čitati svojim prijateljima. Brani se, da nije te letke propagirao, a niti se slagao sa pastirskim pismom, već da je to ne misleći na posljedice, a niti na pravu sadržinu samo dao čitati u krugu tih svojih prijatelja bez određene svrhe i propagande. Priznaje nadalje, da se na njega obratio bivši logoraš Braun Franjo, da ga prebaci u šumu odnosno u Njemačku, a brani se, da je doista mu pomogao tražiti vezu za to prebacivanje i u tu svrhu se obratio na svećenika Prepunića, ali, da mu je Prepunić izjavio, da on nema nikakove veze i da sa Braunom nije uopće više kasnije dolazio u doticaj. Navodi, da je to učinio zato, jer da mu je Braun kojega otprije poznaje, koji se je deklarirao kao Nijemac sažalio se, a kako je i onako htio da kao Nijemac otidje u Njemačku to da mu je time mislio pomoći, ali nije mislio, da bi se isti ubacio u oružane bande radi borbe protiv naroda. Priznaje nadalje, da je govorio za maršala Tita, da je pijanica i da je odan alkoholu i priznaje, da je sastavio stihove, a kako je to u optužbi navedeno, pa se brani, da to nije načinio iz neke vlastite pobude, nego da je to čuo pripovjedati među ljudima, pa da je stoga sastavivši te stihove kao neku rugalicu pjevao za maršala Tita. Napokon priznaje, da je u Osijeku kad je vidio karikaturu Stepinca nakon sudjenja se uzbudio, jer da mu je ta karikatura bila zazorna, a kako je tom zgodom bio pijan, to da je u takovom raspoloženju napao državnu vlast rečima banditska i lopovska, govoreći da su lopovi i banditi, koji su na vlasti pljujući na njih. Što se pako tiče proširene optužbe za koje se optužuje da je govorio, da na položajima su sami Srbi u Hrvatskoj, a koji bi pripadalo Hrvatima izjavljuje, da je takove informacije primio kad je bio u Zagrebu, pa da je stoga doista na temelju tih dobivenih informacija to i govorio. Na temelju svega toga priznanja pred sudom kao i u istrazi, optuženi je utvrđen kao krivac svih tih djela, koje je lično i sam iz svoje pobude počinio. Njegova obrana, da misli, da je bio izbrisan iz ustaškog pokreta ne može se uvažiti, jer čim je jedan pristupio toj ustaškoj organizaciji ista ga nije izbrisala bez njegovog izričite želje i pristupa, a da je bio ideološki povezan sa ustašama sljedi iz njegove izjave, da je očekivao s veseljem slom bivše Jugoslavije i osnutak fašističke države. Stoga je njegovo ostajanje u fašističkim redovima do konca okupacije bezuvjetno istinito. Isto tako njegova obrana, da nije imao namjeru širiti propagandu i agitaciju sa primljenim letcima nije se mogla uvažiti. Optuženi je zadojen političkim nazorima protiv sadašnjem poretku i kao takav primao je sve što god mu je došlo pod ruku, a šta je išlo za time, da se sadašnji poredak izmjeni, jer je to u skladu sa njegovim političkim nazorima, a prema tome i primanje i davanje letaka, koji su išli sa tim ciljem imali su i kod optuženog svrhu da se širi propaganda i ubedjenje u krugu njemu sličnih, da će do takove promjene doći. Tim u vezi obraćaju se na njega i fašisti kao što je to Braun, da ga prebaci u šumu, a poznato je, da u šumi se nalaze križarsko-fašističke bande, koje imaju cilj borbu protiv sadašnjeg poretka i obaranje postojećeg stanja, pa stoga njegova obrana, da je toga Brauna htio povezati sa ljudima, koji bi prebacili u šumu, pa da može u Njemačku nije uvjerljiva, a niti je istinita. Optuženi priznaje, da je vredjao maršala Tita i da je spjevao o njemu pjesmicu u kojoj ga naziva najpogrdnijim izrazima navodeći, da je maršal Tito varao narod. Obrana njegova, da je čuo pripovjedati od ljudi, da je maršal Tito odao se alkoholu jeste lažna, a ako je takovog što čuo, a kao inteligentan čovjek mogao se uvjeriti potpuno o tim lažima, te mu je bila dužnost, da širitelja te laži preda Narodnim vlastima. No optuženi ne čini to, nego pjeva pjesmu, koju je sam sačinio u kojoj navodi, da je Tito narod varo. Međutim optuženi zaboravlja, da pod imenom Tito se razumijeva čitavi narod, koji je od godine 1941. uzeo u ruke oružje u borbi protiv fašizma, a za oslobodjenje radnog naroda, pa i da stoga vredjajući Tita time vredja čitavi radni narod ove države. Napokon obrana optuženoga, da je izazvan karikaturom Stepinca vredjao Narodne vlasti najbolje potvrđuje, da se je optuženi identificirao sa djelima za koje je presuđen Stepinac i to posvjedočava, da je optuženi svjesno i na temelju svoje političke orijentacije počinjao sva gore navedena djela. Njegovo pijano stanje i ako postoji jeste samo potvrda Narodne poslovice: "Što trezan misli, pijan govori." Isto tako njegovo priznanje, da je rekao, da su na položajima u Hrvatskoj samo Srbi, koji položaji pripadaju Hrvatima, imalo za svrhu da prikaže lažno, da u Hrvatskoj vladaju Srbi, a ne Hrvati, a to je činio optuženi svjesno protiv svojeg najboljeg znanja jer je opće poznato, da je nacionalni sastav u Hrvatskoj apsolutno pravedno raspoređen, što je i optuženome čitajući samo dnevnu štampu moralo dobro biti poznato.

Prema gore obrazloženom valjalo je optuženoga za sva djela krivim proglasiti i presuditi, jer je utvrđena njegova lična krivnja i utvrđen je sam objektivni učin.

Kod odmjerivanja kazne uzeto mu je kao otegotno, što je optuženi kroz čitavo vrijeme oslobodjenja stalno širio propagandu protiv ove države, a kao olakotno uzeto mu je u obzir priznanje, a naročito, što su za neka djela Narodne vlasti saznale baš putem njegova priznanja, zatim dosadašnja neosudjivanost, te kajanje na raspravi kao i obećanje, da će po izdržanoj kazni raditi na liniji poretka naše države. Usljed toga se ova kazna ukazuje opravdanom, pravednom i na zakonu osnovanom.³⁸⁵

Nedugo prije smrti Stjepan Lovrić je u svezi sa svojom presudom Antunu Jarmu kazao sljedeće:

Ma ja sam bio obični brbljavac, 'loquax' [latinski: brbljavac]. Nisam bio diplomat. Znete onaj dućan "Borovo" na Trgu slobode [danas Starčevićev trg]. Bila je tamo velika karikatura Stepinca. A ja, budala, mjesto da šuteći prođem, ja stao pa kritizirao. Svašta sam rekao: đubreta, lopovi, svašta. To im je bilo dosta. Nakon dva dana došla Udba i sa mnom u aps. Onda su mi tek svašta "prikrpili": da sam pjevao neke pjesme rugalice. To je laž. Ja sam čuo da su to drugi pričali pa sam negdje prepričavao kao vic... Ponavljam, nisam ja bio diplomata. Tko bi onda pomislio da će to potrajati i ostati. Nestat će kao vjetar, mislili smo. Ali to je došlo i zasjelo. Nije čovjek znao gdje što smije reći. [...]

Kad sam bio u [istražnom] zatvoru u Tvrđi [Osijek], reče mi jedan oficir: "Slušaj pope, vi ćete biti malo suđeni. Čitao sam vašu optužnicu. Vi ćete dobit mjesec dana..." A oni meni sedam godina! Prišli su mi da sam nekom moleru [Franjo Braun], koji je bio Nijemac, pomogao da pobjegne iz bolnice. Ja sam njega, doduše, poznao, bio s njim dobar kao i sa svima u bolnici, ali o bijegu nisam imao pojma. Najgore je bilo u Tvrđi, u samici [1946.]. To je trajalo nekih mjesec dana, dok je bilo suđenje.³⁸⁶

Lovrić je na izdržavanje kazne u Lepoglavu upućen 11. siječnja 1947., otkud je poslije prebačen u Staru Gradišku. Iz jednog izvješća o stanju akcije za pomoć svećenicima u logorima od 28. studenoga 1947., vidljivo je da su iz pomoći koje su prikupile župe Đakovačke biskupije Lovriću slana pomoć u zatvor u količini od dva paketa na mjesec.³⁸⁷

U navedenom razgovoru s A. Jarmom, na njegov upit što je radio dok je robovao u Staroj Gradiški, Lovrić je kazao: "A ništa. Sjedili smo kao majmuni. Gladovali. Radili malo pa ništa. To je bilo najgore."³⁸⁸

Stjepanov otac Matija uputio je 12. srpnja 1947. molbu za pomilovanje Okružnom sudu u Osijeku, u kojoj navodi:

Ukazom Predsjedništva Prezidiiuma Skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije od 9. V. 1947. U. broj: 940 dano je pomilovanje i oprošteno daljnje izdržavanje kazne prisilnoga rada bez lišenja slobode ili sa lišenjem slobode i prisilnim radom svim osobama, koje su stupile u Jugoslavensku Armiju prije 1. I. 1945. god., a koje su do objavljivanja tog Ukaza osuđene pravomoćnom presudom vojnih ili redovnih sudova. Ovo se sve odnosi na osobe bez obzira da li se radi o uvjetnoj ili bezuvjetnoj kazni.

Prema uputstvu Ministarstva Narodne Obrane i Ministra Pravosuđa Narodne Republike Hrvatske broj 1942. od 19. V. 1947. god taj se Ukaz odnosi i na one osobe, koje su prije 1. siječnja 1945.

³⁸⁵ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1

³⁸⁶ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 51.

³⁸⁷ NAĐ, BK, br. 905/1947.

³⁸⁸ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 52.

sudjelovale u legalnom i ilegalnom radu za Narodno Oslobođilački Pokret po naredbi i odobrenju vodstva Narodno Oslobođilačkog Pokreta.

Savezno s odredbama ovoga Ukaza potpisano Lovrić Matija, otac, molim pomilovanje i oslobodjenje daljeg izdržavanja kazne za mojeg sina LOVRIĆ STJEPANA, duhovnika Zakladne bolnice u Osijeku, koji je presudom Okružnog Narodnog suda u Osijeku, dne 16. XII. 1946. osuđjen na 7 godina prisilnog rada sa lišenjem slobode i gubitkom časnih prava na izdržavanje kazne u Kazneno Popravnom Domu u St. Gradiški.

Ovu svoju molbu podkrepljujem time, što je LOVRIĆ STJEPAN u vremenu do 1. siječanj 1945. god. pomagao Narodno Oslobođilački Pokret time, što je po odobrenju Vodstva Narodno Oslobođilačkog Pokreta poslao za Narodno Oslobođilačku Vojsku 17 komada zimskih pulovera i 20.000-Kn u gotovom novcu, o čemu ovdje prilažem ispravu Mjesnog Narodnog Odbora u Donjem Miholjcu, kojom se gornji navodi dokazuju.

Na temelju svega ovoga molim naslov, da na LOVRIĆ STJEPANA izvoli primijeniti gore spomenuti ukaz o pomilovanju i od Uprave Kazneno Popravnog Doma u St. Gradiški ishoditi, da bude čim prije pušten na slobodu.³⁸⁹

Međutim Okružni sud u Osijeku rješenjem od 25. srpnja 1947. odbio je navedenu molbu, uz sljedeće obrazloženje:

Pošto podaci molbe ne pružaju dokaz, da je osuđjeni aktivno služio u Jug. Armiji prije 1. I. 1945. godine a niti u smislu čl. 1 Uputstava za primjenu Ukaza o pomilovanju vojnih osoba suradjivao sa N.O.P. po naredbi i uputstvu i naredbi i odobrenju vodstva NOP-a, to osuđjeni ne ispunjava uslove iz čl. 1 Ukaza od 9. V. 1947. radi čega je njegova molba odbijena.³⁹⁰

Stjepanov otac Matija nije odustajao te je protiv navedenog rješenja 23. kolovoza 1947. uputio žalbu Vrhovnom sudu NR Hrvatske, u kojoj, među inim, navodi:

U mojoj molbi od 1. VII. 1947. pružio sam dokaz sa svjedokom Lovrić Stjepanom iz Donjeg Miholjca, kako je osuđjeni LOVRIĆ STJEPAN baš po naredbi Vodstva i njegovom odobrenju dao za Narodno Oslobođilački Pokret 17 kom. zimskih pulovera i 20.000- Kn. Taj svjedok, koji slučajno baš nosi isto ime kao i osuđjeni, suradjivao je sa N.O.P-om od godine 1942., a kasnije primio kao rukovodilac obavještajnu službu, te je dakle svakako bila osoba povjerenja, jer su mu se davale takove misije. Razumljivo je, da u ono burno vrijeme nije se moglo tražiti za svaku stvar ili učinjenu uslugu za N.O.P. neku pismenu potvrdu jer mnoge okolnosti nisu ovo dopustile tj. bilo u pomanjkanju papira ili dano na takovom mjestu, gdje se nije moglo pisati itd. Odlučno je ali, da osoba povjerenja N.O.P.-ta potvrđuje naknadno, da je pomagatelj to učinio dobrovoljno i svjesno i time se izjasnio kao simpatizer Narodno Oslobođilačkog Pokreta. Nabaviti u ono vrijeme 17 komada zimskih pulovera bila je ogromna vrijednost, a koliko je trebalo tek pažnje i opreza pred tadanjim vlastima, da se sve ovo prenese na zato određeno i sigurno mjesto, sve to dokazuje, kako je taj dar osuđenoga učinjen svjesno i dobrovoljno za N.O.P. Isto tako i dar u novcu, jednom mladom svećeniku, koji nije imao ništa drugo nego svoju plaću, također dokazuje odricanje i veliku žrtvu za uspjehe Narodno Oslobođilačkog Pokreta.

To je sve potvrdio svjedok Stjepan Lovrić, riječki vidok [!] u Donjem Miholjcu i na temelju toga izdana je potvrda Mjesnog Narodnog Odbora u Donjem Miholjcu od 20. VI. 1947. god. U toj izjavi jasna

³⁸⁹ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1. Potvrda MNO-a Donji Miholjac priložena je u spisu.

³⁹⁰ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1.

je slika o radu i dužnostima istog svjedoka naprama N.O.P.-tu i kada takova osoba, koja je sve to primila ovo potvrđuje, ne može se preko toga samo olako preći.

Sud u koliko smatra, da taj svjedok nije dao izjave pred samim sudom, može uvijek dati svjedoka preslušati kod Kot. Narodnog Suda u Donjem Miholjcu, ili može svjedoka pozvati pred sebe i saslušati ga. Međutim u napadnutom rješenju o tome svjedoku se uopće ništa ne govori, kao da nije pružen nikakav dokaz.

Riječi Ukaza po naredbi i odobrenju Vodstva N.O.P.-ta protežu se i na ovaj slučaj, jer je svjedok kao osoba na važnom položaju svakako ima odobrenje i ovlast od Vodstva. On je svakako znao koga i na koji način može nagovoriti na suradnju i davanje darova, pa to mu je eto i uspjelo i kod optuženog STJEPANA LOVRIĆA, njegovog sinovca, koji se nije ustručavao samu stvar povjeriti njemu, jer je za kratko vrijeme njegovog nagovora osudjeni predao i odjevni materijal i novac, te time od svoje strane udovoljio svojoj otačbeničkoj dužnosti i pomogao Narodni Oslobodilački Pokret na ovaj način. Iz svega ovoga proizlazi, da je osudjeni STEPAN LOVRIĆ po odobrenju i naredbi Vodstva N.O.P.-ta predao svjedoku Stjepanu Lovriću iz Donjeg Miholjca gore navedene predmete, pa se stoga i na osudjenoga imade primijeniti gore navedeni Ukaz odnosno uputstva.³⁹¹

Vrhovni sud NR Hrvatske rješenjem od 8. rujna 1947. odbio je navedenu žalbu, uz sljedeće obrazloženje:

Pored razloga iznešenih u pobijanom rješenju, koje i ovaj Vrhovni sud usvaja, ističe se da sama jednokratna pomoć ne može biti dokazom, da se nekoga može smatrati da je po nalogu i odobrenju vodstva N.O.P.-a suradjivao sa tim pokretom, pa da se na njega kao takovog primjeni Ukaz o pomilovanju vojnih osoba.³⁹²

Molbu za pomilovanje Stjepana Lovrića i još četvorice svećenika Đakovačke biskupije koji su se nalazili u zatvoru Stara Gradiška, uputio je i biskup Antun Akšamović predsjedniku vlade NR Hrvatske Vladimiru Bakariću, 15. listopada 1947. godine.³⁹³ Biskupovoj je molbi udovoljeno te su, prema biskupijskim spisima, Lovrić i još trojica svećenika početkom studenoga 1947. pušteni na uvjetni otpust,³⁹⁴ iako je rješenje o uvjetnom otpustu Ministarstva unutrašnjih poslova NR Hrvatske za Stjepana Lovrića službeno doneseno 26. prosinca 1947., a kao mjesto prebivališta za vrijeme uvjetnog otpusta određen mu je Osijek.³⁹⁵ Rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova od 22. siječnja 1948. izmijenjeno je prethodno rješenje te se Lovriću dopušta slobodno kretanje po cijelom teritoriju NR Hrvatske, sa stalnim sjedištem u Đakovu.³⁹⁶

³⁹¹ HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1.

³⁹² HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1.

³⁹³ Cjeloviti tekst molbe objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 291-293.

³⁹⁴ NAD, BK, br. 1709 i 1745/1947.

³⁹⁵ Rješenje br. 71857-III-1947., u: HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1.

³⁹⁶ Rješenje br. 71.857-III-1948., u: HR DAO 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica, kut. 1.

MARKO MAJSTOROVIĆ

sedam mjeseci zatvora

Rođen je 6. studenog 1928. godine u Nuštru, gdje je pohađao osnovnu školu. Prva četiri razreda građanske škole (1939.-1943.) i tri razreda gimnazije (1944.-1947.) pohađao je u Vinkovcima. Bogosloviju je studirao u Đakovu, a za svećenika je zaređen 6. srpnja 1952. u đakovačkoj katedrali po biskupu Stjepanu Bäuerleinu. Nakon godine dana svećeništva, 1. listopada 1953. godine, preuzima službu župnika u Radikovcima. Nakon izlaska iz zatvora u kolovozu 1955. godine nakratko se vraća u Radikovce te je 1. listopada 1955. imenovan upraviteljem Župe Presvetog Trojstva u Tordincima, a župnikom od 1962. do 1965. godine. Upraviteljem Župe Duha Svetoga – Slavonski Brod II imenovan je 1. rujna 1965. godine i na toj je službi ostao sve do svoga umirovljenja 2003. godine, nakon 50 godina svećeništva.³⁹⁷ Umro je 4. lipnja 2004. godine u Slavonskom Brodu, gdje je i pokopan 7. lipnja 2004. godine.

Suđenje Marku Majstoroviću održano je 6. prosinca 1954. godine pred Vojnim sudom u Novom Sadu, koji ga je osudio na sedam mjeseci zatvora zbog neodazivanja pozivu Vojnog odsjeka Donji Miholjac na vojnu vježbu, uručenog u kolovozu iste godine. Budući se branio sa slobode, na izdržavanje kazne upućen je nakon pravomoćnosti presude te je prvih mjesec dana (26. siječnja – 19. veljače 1955.) bio u istražnom zatvoru, nakon čega je upućen u KPD Stara Gradiška.³⁹⁸

Tekst presude Marku Majstoroviću donosimo u cijelosti:

VOJNI SUD U NOVOM SADU

K. 338/54.g.

6 decembra 1954 godine

U IME NARODA

Vojni sud u Novom Sadu u veću sastavljenom od majora Damjanovski Živka, kao pretседnika veća, sudija porotnika kapetana Sredanović Blagoje i st. [starijeg] vodnika I. kl. [klase] Velimirović Gojka, kao članova veća, uz sudelovanje voj. službenika Janković Stevana, kao zapisničara, rešavajući u kriv. predmetu protiv okr. Majstorović Marka, vojnog obveznika, iz Radikovaca, srez Donji Miholjac, po optužnici Vojnog tužništva V.P. 1223-9 Tuzla VTKU-br. 69/54 od 17 XI 1954 godine zbog kriv. dela iz čl. 339 st. 1 KZ-a, na usmenom javnom pretresu održanom dana 6 decembra 1954 godine u prisustvu zast. optužbe Pejović Milivoja i okrivljenog koji se brani sa slobode, a po saslušanju konačnih predloga stranaka, doneo je dana 6 decembra i javno objavio sledeću:

PRESUDU

³⁹⁷ Marko BUBALO, *Velečasni Marko Majstorović 1928.-2004. Prilozi istraživanju života i djelovanja*, Tordinci-Zagreb, 2011., str. 18, 22, 36, 188, 265, 272, 281.

³⁹⁸ M. BUBALO, *Velečasni Marko Majstorović*, str. 49.

Okr. MAJSTOROVIĆ MARKO, vojni obveznik, sin Pavla i majke Anastazije rođene Benčević, rođen 6 XI 1928 godine, u selu Nuštar, srez Vinkovci, NR Hrvatska, stalno nastanjen u Radikovcima, srez Donji Miholjac, Hrvat, državljanin FNRJ, neoženjen, pismen, po zanimanju sveštenik, neosudjivan, brani se sa slobode:

KRIV JE:

Što se dana 24 avgusta 1954 godine nije odazvao pozivu vojnog oteka Donji Miholjac za vojnu vežbu, koji mu je bio uručen 16 avgusta iste godine, već je onog dana kada je trebao da se javi pismeni obavestio Vojni otek da ne može doći, pošto nije kao sveštenik od svog crkvenog poglavara dobio dekret.

Dakle, bez opravdanih razloga nije došao u određeno vreme na vojnu vežbu, iako je bio pozvan pojedinačnim pozivom, - čime je počinio kriv. delo neodazivanja pozivu iz čl. 339 st. 1 Krivičnog zakonika.

Stoga ga sud na osnovu citiranog zakonskog propisa u vezi čl. 24 i 30 istoga zakonika

OSUDJUJE

NA KAZNU ZATVORA U TRAJANJU OD 7 /SEDAM/ MESECI.

U smislu čl. 88 tač. 6 i stava 3 te čl. 90 st. 1 ZKP-a, okrivljeni je dužan da naknadi troškove krivičnog postupka u paušalnom iznosu od 2.000- dinara u roku od mesec dana po pravomoćnosti presude.

OBRAZLOŽENJE

Vojno tužništvo V.P. 1223-9 Tuzla, optužnicom VTKU br. 69/54 od 17 X 1954 godine optužilo je Majstorović Marka, vojnog obveznika zbog kriv. dela iz čl. 339 st. 1 KZ-a, opisanog u dispozitivu ove presude. Na pretresu je zastupnik optužbe u potpunosti ostao pri podnetoj optužnici i tražio da optuženi bude oglašen krivim i po zakonu oštro kažnjen.

Nakon saslušanja odbrane okrivljenog, sud je u dokaznom postupku pročitao prijavu Vojnog oteka Donji Miholjac Pov. br. 289 od 25 VIII 1954 godine, dostavnicu o primljenom pozivu za vojnu vežbu od strane okrivljenog, obavještenje koje je okrivljeni dana 24 avgusta 1954 uputio Vojnom oteku i uverenje o imovnom stanju okrivljenog te je izvršio uvid u izveštaj Odelenja za unutrašnje poslove kotara Vinkovci br. 9618 od 19 X 1954 godine.

Okrivljeni priznaje da je izvršio radnje iz dispozitiva ove presude. U vezi stim on navodi da je dana 24 avgusta 1954 godine trebao da se javi na jednomesečnu vežbu, po pozivu koji mu je bio uručen dana 16 avgusta 1954 godine, no da se ovom pozivu nije odazvao, zbog toga što nije ozbiljno shvatio ovu stvar. Onog dana kada je trebao da se javi na vojnu vežbu, obavestio je Vojni otek Donji Miholjac da se ne može odazvati pozivu pošto nije od svog crkvenog poglavara kao sveštenik dobio dekret. Nekoliko dana kasnije, on je otišao u Vojni otek pošto je uvideo da je pogrešio, ali u oteku nije nikoga našao, pa je dana 6 IX 1954 godine ponovo otišao u Vojni otek i tražio da bude upućen na vojnu vežbu. Pošto je, međutim, zakasnio jer su obveznici koji su bili pozvani bili upućeni, to nije mogao biti upućen. Moli sud da ga oslobodi od optužbe, pošto nije mislio zlo kada se nije odazvao pozivu, pa smatra da ne postoji umišljaj za izvršenje dela koje mu se stavlja na teret.

Iz prijave Vojnog oteka Donji Miholjac Pov.br. 589 od 25 VIII 1954 godine, dostavnice o uručenju poziva za vojnu vežbu okrivljenom i iz obavještenja koje je okrivljeni dana 24 avgusta uputio Vojnom oteku, vidi se da se okrivljeni dana 24 avgusta 1954 godine nije odazvao pozivu na vojnu vežbu, ma da mu je poziv bio uručen blagovremeno, već da je izvestio Vojni otek da se ne može odazvati pozivu. Ovim radnjama okrivljeni je počinio kriv. delo neodazivanja pozivu iz čl. 339 st. 1 KZ-a. Ovo delo

okrivljeni je učinio sa umišljajem jer je on, kada se nije odazvao pozivu bio svestan da se pozivu mora odazvati, pa je odlučio da se ne javlja. Stoga ga ud za ovo delo oglasio krivim i odmerio mu kaznu kao u dispozitivu prema težini dela i stepenu njegove krivične odgovornosti.

Odbrana okrivljenog da je napred opisane radnje izvršio zato što nije ozbiljno shvatio ovu stvar, dovoljno jasno govori o tome kako okrivljeni shvata svoje obaveze koje proizlaze iz Ustava i postojećih zakona. Kada se ovome doda da je okrivljeni intelektualac i da je ranije služio vojsku, te da je dobro znao da neodazivanjem pozivu na vojnu vežbu čini kriv. delo, onda je jasno da je on ovo delo učinio nakon zrelog razmišljanja. Istina je da je okrivljeni dana 6 IX 54 godine tražio od Vojnog oteka Donji Miholjac da bude upućen na vojnu vežbu, no ta okolnost ne ukazuje na to da je on ovo učinio zato što se je pokajao. Okrivljeni se je Vojnom oteku javio zato da bi se opravdao, a znao je da neće biti upućen na vojnu vežbu obzirom da je zakasnio. Na to ukazuje i činjenica da je on baš onog dana kada je trebao da se javi na vojnu vežbu, poslao obaveštenje Vojnom oteku da se ne može javiti, a to obaveštenje je Vojni otek primio 30 avgusta 1954.g.

Pri odmeravanju kazne okrivljenom za ovo delo, sud je imao u vidu da je on ovo delo učinio kao intelektualac, pa ga je kaznio kao u dispozitivu u uverenju da je za njega potrebna kraća izolacija iz društva kako bi se popravio i ubuduće ozbiljnije shvatao svoje obaveze prema svojoj domovini.

Olakšavajućih okolnosti sud nije imao. Okrivljeni je zaista priznao radnje, ali to njegovo priznanje nije posledica kajanja, već je on radnje priznao zbog toga što ih nije mogao poreći. Da se okrivljeni nije pokajao vidi se iz njegove izjave da ne postoji kod njega subjektivna krivica.

O troškovima kriv. postupka u iznosu od 2.000- dinara sud je odlučio u smislu u dispozitivu citiranih zakonskih propisa, a prilikom utvrđivanja visine paušalnog iznosa imao u vidu vreme trajanja pretresa i njegove imovinske prilike.

Sa izloženog rešeno je kao u dispozitivu.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Zapisničar – voj. službenik:
Stevan Janković s.r.

Pretsednik veća – major:
Živko Damjanovski s.r.

Ova presuda postala je pravosnažna na dan 9 januara 1955.g.

Pretsednik veća – major:
Damjanovski Živko s.r.

Tačnost prepisa overava:

Načelnik kancelarije – kapetan:
Gruber Emil [v. r.]³⁹⁹

Majstorović je kaznu izdržao u cijelosti te je iz KPD-a Stara Gradiška pušten na dan 26. kolovoza 1955. godine. U obavijesti o otpuštanju istaknuto je kako je Majstorović radio na raznim fizičkim poslovima u krugu kaznionice, ali da je kao radnik bio dosta slab, bez većeg zalaganja. Više je puta, kako stoji u nastavku, pred ostalim zatvorenicima znao govoriti kako je za njega Crkva važnija od vlasti i da on izvršava isključivo naređenja Crkve, zbog čega je u zaključku obavijesti napomenuto kako je Uprava KPD-a mišljenja da na Majstorovića kazna nije odgojno-popravno djelovala.⁴⁰⁰

³⁹⁹ M. BUBALO, *Velečasni Marko Majstorović*, str. 46-48.

⁴⁰⁰ M. BUBALO, *Velečasni Marko Majstorović*, str. 53.

ANTUN MARIĆ

pet godina zatvora

Rođen je 22. svibnja 1908. u Svinjarevcima kod Vinkovaca. Pučku školu završio je u Svinjarevcima, a gimnaziju u Travniku. Teologiju je studirao u Đakovu (1928.-1932.), gdje je i zaređen za svećenika 24. srpnja 1932. godine. Službovao je kao kapelan u Semeljcima 1932. i 1933. te od 1933. do 1936. u Vinkovcima, Osijeku 1 i Valpovu. Od 1936. do 1943. kateheta je u Srijemskoj Mitrovici, a od 1943. do 1945. kateheta je u Staroj Pazovi i upravitelj župe Berak. Od 1945. do 1950.

zatvoren je u Kazneno-popravnom domu u Nišu. Po povratku iz zatvora od 1950. do 1956. upravitelj je župe u Kruševici, a obavlja i službu kapelana u Đakovu (1950.) te upravitelja župe u Tompojevcima, gdje je i umro 11. rujna, a pokopan 13. rujna 1971. godine.

Suđenje Antunu Mariću održano je 18. srpnja 1945. pred Sudom za zaštitu nacionalne časti, navodno zbog suradnje s ustašama. Osuđen je na osam godina lišenja slobode s prisilnim radom. Tadašnji upravitelj župe u Srijemskoj Mitrovici Ćiril Kos, u pismu Biskupskom ordinarijatu u Đakovu od 20. srpnja 1945., navodi da je težina kazne navodno uvjetovana time što nije pokazivao znakove kajanja.⁴⁰¹

Marić je kaznu izvršavao od 26. travnja 1945. do 2. rujna 1950. godine u Kazneno-popravnom zavodu "Bela kuća" kod Niša u Srbiji. Ondje mu je pomagao župnik u Nišu Viktor Zakrajšek, koji u pismu Biskupskom ordinarijatu u Đakovu od 2. rujna 1946. o Mariću piše da je dobro i da mu se pomoć redovito dostavlja te će mu biti drago ako mu netko od prijatelja piše.⁴⁰² Župnik u Starim Jankovcima Marko Baličević javio je Biskupskom ordinarijatu u Đakovu pismom od 24. lipnja 1946. da je Marić u zatvoru, pri radu na nekom stroju odsjekao tri zadnja prsta na lijevoj ruci, nešto manje od polovice. Zakrajšek u pismu Biskupskom ordinarijatu u Đakovu od 15. srpnja 1946. piše da je Marić dobro, ali da je tjelesno oslabio.⁴⁰³

Iz pisma biskupa Akšamovića Zakrajšek u 22. srpnja 1946. vidljivo je da je Mariću iz Biskupije, kao i od rodbine, redovito slana pomoć.⁴⁰⁴ Iz izvješća Đakovačke biskupije o stanju akcije za pomoć svećenicima u logorima od 28. rujna 1947., vidljivo je da je za Marića predviđena pomoć od jednog paketa na mjesec.⁴⁰⁵

Biskup Akšamović 30. listopada 1947. uputio je molbu Ministarstvu unutrašnjih poslova NR Srbije i prijepis iste molbe Predsjedništvu vlade NR Srbije, Komisiji za vjerske poslove NR Srbije i svećeniku Petru Masniću, narodnom poslaniku i potpredsjedniku AP Vojvodine, u kojoj traži puštanje na uvjetni otpust svećenika Antuna Marića i Franje Račkog. U molbi ističe da je duboko uvjeren, da su obojica svećenika "već do sada, za vrijeme izdržavanja svoje kazne dobro uvidjeli posljedice svoga rada i svoje pogriješke, koje iskreno žale, o čemu jasno govori njihova korespondencija i izjave koje su dali svojoj najbližoj rodbini, koja ih je posjetila. Prema tomu možemo punim pravom zaključiti, da je kazna na ove svećenike toliko

⁴⁰¹ NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 1046/1945.

⁴⁰² NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 1138/1946.

⁴⁰³ NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 1138/1946.

⁴⁰⁴ NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 1138/1946.

⁴⁰⁵ NAD, BK, br. 905/1947.

pozitivno djelovala, da će oni, za slučaj da molba bude uvažena i oni pušteni na slobodu znati cijeniti milost, koja im je time ukazana i da će sigurno biti lojalni i zahvalni članovi naše nove F. N. R. Jugoslavije”.⁴⁰⁶ Molbu za Antunovo pomilovanje 30. lipnja 1947. podnio je i njegov brat Stipa, u čemu mu je pomagao i Petar Masnić.⁴⁰⁷

Antun Marić napokon je pušten iz zatvora 2. rujna 1950. godine. Nakon izlaska iz zatvora Marić u pismu Biskupskom ordinarijatu u Đakovu od 12. rujna 1950., piše:

Dana 4. IX. ove godine vratio sam se iz K.P.D. Niša i sada se nalazim kod svoje majke u Svinjarevcima. Budući da sam još uvijek dosta slab i iznemogao od napornog fizičkog rada, molim Prečasni Naslov, da mi odobri, da se ovdje odmorim i oporavim kroz nekoliko dana. U koliko je to po volji Preč. Naslova stavljam se na raspoloženje danom 1. X. ove god. Ja ću se do toga roka svakako lično javiti u Đakovu i primiti daljnja naređenja.

U koliko Preč. Ordinarij ima drugih nakana sa mnom, molim, da to objavi preko župnog ureda St. Jankovci ili Slakovci.⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁶ NAĐ, BF, Fascikl “Neprilike svećenstva i župa”, br. 958/1947.

⁴⁰⁷ Pismo Marka Baličevića Biskupskom ordinarijatu u Đakovu, od 30. lipnja 1947., u: NAĐ, BF, Fascikl “Neprilike svećenstva i župa”, br. 958/1947.

⁴⁰⁸ NAĐ, BK, br. 1436/1950.

ĐUKA MARIĆ

osuđen na pet, odslužio jednu godinu zatvora

Rođen je 30. siječnja 1913. u Berku u Srijemu. Osnovnu školu završio je u Berku, a gimnaziju u Vukovaru (I. razred), Osijeku (II. r.), Travniku (III. i IV. r.) te u Zagrebu (V.-VIII. r.). Teologiju je studirao u Đakovu (1932.-1934.), gdje je i zaređen za svećenika 7. veljače 1937. godine. Službovao je kao kapelan u Semeljcima (1937.) i Đakovu (1937.-1939.), a bio je i upravitelj župe u Slankamenu (1938.). Od 1939. do 1942. pohađa poslijediplomski studij na Orijentalnom institutu

u Rimu, gdje je doktorirao 26. lipnja 1942. godine. Nakon povratka iz Rima obavlja službe učitelja pjevanja na Bogoslovnoj školi, voditelja katedralnog zbora, vjeroučitelja u njemačkoj pučkoj školi te vojnog dušobrižnika u ustaškoj vojsci. Nakon svršetka Drugog svjetskog rata komunističke ga vlasti uhićuju 1946. godine, te nakon suđenja boravi u zatvoru do 1947. godine. Nakon povratka iz zatvora službuje kao kapelan u Osijeku 1 (1947./1948.), profesor na Bogoslovnoj školi u Đakovu (1949.), od 1951. do 1953. upravitelj je župe i župnik u Otoku kod Vinkovaca, zatim župnik u Valpovu (1954.-1956.), župnik i dekan u Zemunu (1954.-1977.) te nakon toga župnik u Vinkovcima do 1983., kada je i umirovljen. Nakon umirovljenja živi u Zagrebu sve do smrti 17. studenoga 1997. godine. Pokopan je u svećeničkoj grobnici u Đakovu 20. studenoga 1997. godine.⁴⁰⁹

Đuka Marić osuđen je u sudskom postupku protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca presudom Vrhovnog suda NR Hrvatske u Zagrebu od 11. listopada 1946. na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od pet godina te gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od jedne godine. Optužba je glasila da je za vrijeme rata odgajao mladež u ustaškom duhu i bio dužnosnik ustaškog logora Đakovo. Jedno vrijeme bio je u Pavelićevu tjelesnom zdruhu u činu satnika. Nakon rata surađivao s križarima i nastojao se ilegalno prebaciti u Italiju u čemu je spriječen. Povezao je visokog ustaškog dužnosnika Antu Moškova s nadbiskupom Stepincem. Kaznu je služio u Kazneno-popravnim domu Stara Gradiška.⁴¹⁰

Pismom od 15. listopada 1947. biskup Antun Akšamović založio se kod predsjednika vlade NR Hrvatske Vladimira Bakarića za puštanje Đuke Marića i još četvorice svećenika Đakovačke biskupije na slobodu.⁴¹¹ Nakon tog pisma Đuka Marić, Vendelin Kristek i Stjepan Lovrić u studenom 1947. pušteni su na uvjetni otpust.⁴¹²

⁴⁰⁹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 55-56.

⁴¹⁰ A. FRANIĆ, *KDP Stara Gradiška*, (2009.), str. 232.

⁴¹¹ HDA, KOVZ, kut. 130, 985/1947.; Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 291-293.

⁴¹² Rješenje biskupa Akšamovića od 14. studenoga 1947. o smještaju svećenika puštenih iz zatvora u Staroj Gradiški, u: NAĐ, BK, br. 1709/1947.

FRANJO MARTINČEVIĆ

zator s prinudnim radom

Rođen je 16. srpnja 1893. godine u Bosanskom Brodu. Osnovnu školu pohađao je u Derventi, šest razreda gimnazije u Travniku (1903.-1909.), a 7. i 8. razred u Osijeku (1909.-1911.). Teologiju je pohađao u Đakovu 1911.-1915., gdje je i zaređen za svećenika 12. prosinca 1915. godine. Službovao je u razdoblju od 1915.-1921. kao kapelan u Semeljcima, Zemunu, Slavanskom Brodu, Bošnjacima, Gorjanima, Đakovu, kateheta u realnoj gimnaziji u Slavanskom Brodu od 1922.

do 1942., upravitelj župe u Rajevu Selu, Gradištu, Ivankovu, Kamenici i Kukujevcima te župnik i dekan u Petrovaradinu 2.⁴¹³ Godine 1954. obolio je i zbog toga je razriješen službe dekana Petrovaradinskog dekanata. Umro je 18. svibnja 1959. u Petrovaradinu kao župnik župe Petrovaradin 2. Pokopan je 19. svibnja 1959. na groblju u Petrovaradinu.⁴¹⁴

Iako se iz dostupne literature i arhivskog gradiva ne može saznati zašto je i na koju kaznu Franjo Martinčević bio osuđen, arhivski spisi u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu nam potvrđuju da se takvo što dogodilo. Naime u navedenom arhivu sačuvan je prijepis odluke Prezidijuma Narodne Skupštine FNRJ od 21. lipnja 1949. godine o usvajanju Martinčevićeve molbe za pomilovanje. Iz te odluke vidljivo je da je Martinčević osuđen, ne navodi se zbog čega i na koliku zatvorsku kaznu, pravomoćnom presudom Vrhovnog Suda Autonomne pokrajine Vojvodine u Novom Sadu Br. Kž. 743/948 od 2. siječnja 1949. godine. Navodi se da se navedenom odlukom o pomilovanju osuđeni Franjo Martinčević oslobađa od "daljeg izvršenja izrečene kazna lišenja slobode sa prinudnim radom".

Upravitelj župe Petrovaradin Josip Pelc, dopisom od 9. srpnja 1949., izvješćuje Biskupski ordinarijat u Đakovu da je župnik te župe Franjo Martinčević pomilovan i da je izišao iz zatvora navečer 6. srpnja 1949. godine.⁴¹⁵

⁴¹³ NAĐ, Kartoteka svećenika, osobnik Franje Martinčevića.

⁴¹⁴ A. DEVIĆ, *Župa Kukujevci*, Jarmina, 2006., str. 134-135.

⁴¹⁵ NAĐ, BK, br. 1109/1949.

FILIP MAŠIĆ (isusovac)

šest mjeseci u zatvoru

Rođen je 15. rujna 1894. u Garevcu kod Gradačca u Bosni i Hercegovini. Osnovnu školu pohađao je u Garevcu do 1908., a Nadbiskupsku gimnaziju u Travniku do 1917. godine. U novicijat Družbe Isusove u Zagrebu pristupio je 1912. godine. Filozofiju je studirao u Innsbrucku (1917.-1918.) i Sarajevu (1918.-1920). Magisterij je završio u Travniku, a teološke znanosti pohađao je u Enghieniu u Belgiji (1924.-1928.), gdje je i zaređen za svećenika 27. kolovoza 1927. godine. Ondje je i doktorirao filozofiju i bogoslovje 1928., nakon čega službuje kao svećenik u Ljubljani. Godine 1929. vraća u Zagreb gdje kao svećenik djeluje do 1933. godine. Od 1933. do 1938. svećenik je u Beogradu, a 1938. i 1939. u Splitu. Od 15. kolovoza 1947. službuje u Isusovačkom samostanu u Osijeku kao superior.

Najviše je službovao kao profesor, i to već kao magister u Travniku je predavao u Nadbiskupskoj gimnaziji (1920.-1924.). Na Vrhbosanskoj bogosloviji u Sarajevu predaje razne kolegije od 1940. do 1944., zatim 1946./1947. u Đakovu, kao i poslije na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu.

Bio je poznat i kao duhovni pisac i prevoditelj. U dva je navrata, od 1930. do 1933. i od 1938. do 1940., uređivao *Glasnik Srca Isusova*. Napisao je i preveo s njemačkog, francuskog i talijanskog oko stotinjak različitih knjiga duhovnog sadržaja.

Umro je 1. ožujka 1978. godine u 84. godini života te pokopan 3. ožujka 1978. na Mirogoju u Zagrebu.

Tijekom djelovanja u Osijeku Kotarski sud u Osijeku 30. lipnja 1950. osudio ga je na godinu dana zatvora, a Okružni sud u Osijeku navedenu je kaznu smanjio na šest mjeseci zatvora, o čemu svjedoče spisi koje ovdje donosimo.

U ožujku 1950. održavani su komunistički izbori, a njihovi su se aktivisti natjecali tko će u svom kraju postići veći postotak odaziva glasača na izbore. Od same uspostave komunističke vlasti velika većina katoličkih svećenika odbijala je glasovati na izborima, smatrajući ih nedemokratskim i ne želeći svojim glasovanjem dati legitimitet nedemokratskoj vlasti. Predstavnici vlasti vršili su na njih pritisak s ciljem da svećenici izlaskom na izbore pošalju poruku vjernicima da i oni trebaju glasovati.⁴¹⁶ Tako su predstavnici Narodne fronte, tj. organizacije koja je zapravo predstavljala komuniste i jedina sudjelovala na izborima, posjetili samostan isusovaca i vršili pritisak na priora samostana Filipa Mašića da on i njegovi svećenici glasuju na izborima. Mašić se tome odupro i ušao u raspravu s predstavnicima Narodne fronte, o čemu su oni izvijestili UDB-u: o tome svjedoče njihovi iskazi koje ovdje donosimo.

Zapisnik o iskazu Mitra Vulića 30. ožujka 1950. u cijelosti slovi:

ODELENJE UPRAVE DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI

za grad Osijek

Broj _____/50.

⁴¹⁶ O tome više u: M. AKMADŽA, Odnos katoličkog svećenstva prema komunističkim izborima u Jugoslaviji na primjeru izbora 1963. godine, u: Tkalčić, 12/2008., Zagreb, 2008., str., 509-537.

Dne 30. marta 1950. god.

Radjeno u tri primjerka.

ZAPISNIK

O saslušanju svjedoka VULIĆ MITRA, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Odjeljena UDB-e za grad Osijek, 30. marta 1950. g.

Isljednik: Dubičanac Joco [v. r.]

Zapisničar: Paunović Mileva [v. r.]

Svjedok je upozoren na dužnost kazivanja istine u vezi sa predmetom isljedjenja, kao i na krivičnu odgovornost u koliko pri isljedjenju navede neistinite iskaze.

Na postavljena pitanja odgovara:

Zovem se VULIĆ MITAR, na dužnosti direktora poduzeća “Metal” u Osijeku, sin Jakoba i Božice r. Bulović, rođen 21. januara 1908. godine, u Biteliću, kotar Sinj, stalno nastanjen u Osijeku Drapšinova [danas Ul. Franje Krežme] ul. br. 13, po narodnosti Srbin, državljanin FNRJ, pismen, po zanimanju metalski radnik.

Što Vas je rukovodilo da ste dana 26. marta o. g. posjetili nastambu svećenika-isusovaca u Osijeku Beogradska ul. 27 i što se je prilikom Vaše posjete odigralo u samostanu?

Od strane 16. osnovne organizacije Narodnog fronta Osijeka, kao član iste bio sam zadužen da na dan izbora za Narodnu Skupštinu FNRJ, 26. III. o. g. agitujem kod gradjana Osijeka s tim da isti izadju na glasanje. Osnovna organizacija NF, kojoj pripadam takmičila se je sa ostalim osnovnim organizacijama u gradu u cilju što uspješnijeg i bržeg sprovođenja glasanja. Do 14 sati birači 16. osnovne organizacije izašli su svi na glasanje osim pet svećenika – isusovaca iz Beogradske ulice br. 27.

Da bi ovi birači t. j. svećenici izašli na glasanje prethodno prije mene bilo je u njihovoj nastambi nekoliko frontovaca s tim da ih pozovu na izbore što su oni odbili. Kako se nisu do 18 sati odazvali odlučio sam u zajednici sa članovima NF Taslidžić Fahrudin i Otulić Tomom da ih nas trojica još po posljednji puta pozovemo pošto se je završetak glasanja približavao. Sa imenovanim drugovima nešto poslije 18 sati uputio sam se u nastambu svećenika Beogradska ul 27. Po našem dolasku dočekao nas je jedan svećenik /imena i prezimena ne znam/ i odveo u sobu za čekanje. Njihov starješina – svećenika /kako sam kasnije saznao zove se Mašić Filip/ obavljao je obred večernjice. Nakon što je završio sa večernjicom Mašić je došao u sobu gdje smo mi čekali i pozdravio nas je sa pozdravom: “Zdravo frontovci gdje su Vam puške?” Povodom ovakovog nastupa svećenika prema nama otpočeli smo razgovor o upotrebi oružja. U medju-razgovoru Mašić je rekao: “Može se desiti da se i oružje posvećuje, ako je potreba njegova zasnovana na tome da se izvojuju ljudska prava.”

Na upit drugova i mene što konačno nisu došli da glasaju uslijedio je odgovor Mašića: “Što da mi glasamo, mi nismo članovi NF, mi se ne bavimo politikom.” Nadalje Mašić je dodao da njegovu građansku slobodu štiti Ustav, te je cinički rekao: “Iz Vaše dosadašnje prakse kako Vi vršite agitaciju, ona zapravo vrši moralni pritisak na svakoga koji se eventualno opire da glasa, pa gdje su Vam onda ta Vaša građanska prava, a najbolji je primjer ovdje, koji vršite nad samim nama svećenicima. Vi dodjete kod jednog činovnika i agitujete pod parolom ‘To je tvoja dužnost’, a u stvari Vi ga prisiljavate i naravno on nema šta da čeka, mora da ide da glasa. No nas štiti Ustav i nema niko pravo da nas prisiljava protiv našeg vlastitog uvjerenja.”

Nakon kraćeg objašnjavanja i postavljanja pitanja sa strane mojih drugova i mene Mašić je rekao: “Znate što Vam kaže reakcija /na kakovu je on reakciju mislio ne znam/ Vi ste napisali Ustav za Ameriku i Englesku jedno piše a drugo radite, te i ovaj Vaš sadanji čin je protiv Ustava.” Zatim smo mi Mašiću postavili pitanje zašto nije dozvolio da ostali svećenici izadju na glasanje on je odgovorio: “Moram o tome voditi računa, jer i ovdje postoji neki red i starješina.” Osim toga Mašić je izjavio: “Zamislite, da je danas pokraj jedne i druge kutije stajao po jedan milicioner, da su snage kandidata potpunoma izjednačene, tko bi pobijedio na današnjim izborima? Znate Vi sigurno da ne bi pobijedila lista N. F., a razlog tomu je što ovi izbori nemaju ništa u sebi demokratskičnosti. Ono su izbori kao u

Engleskoj, tu ti je lista Čerčila [Winston Churchill], Edna [Anthony Eden], Atlija [Clement Atlee] i drugih, pa brate glasaj za koga hoćeš, a za koga ovdje da glasam? Recite Vi nama, tko je taj, tko će braniti kutiju bez liste, tko će nju prebrojavati" i [?] sličnih prebacivanja rekao je Mašić. Koliko se sjećam Mašić je spomenuo da među komunistima imade bivših ustaša spomenuvši Jakova Blaževića i proces Stepincu, ali što je konkretno rekao o tome t. j. doslovce da kažem, samo znam da je rekao, za Blaževića da je bio veliki ustaša, a da je Stepinca optuživao da je suradjivao sa ustašama, a da mu je Stepinac na to odgovorio: "Ja ipak nisam bio zakleti ustaša kao Vi."

U nastavku razgovora sa svećenikom Mašićem polemicali smo o položaju radničke klase u FNRJ i uspoređivali sa položajem u predratnoj Jugoslaviji, on je u vezi s tim rekao: "Radnici nisu bili robovi već su samo bili izrabljivani /vjerovatno misleći na stanje u predratnoj Jugoslaviji/ a šta je danas? Pitam ja Vas – vaš [Josip Broz] Tito je rukovodioc KPJ, a gdje on stanuje i što jede, a što jedu Vaši radnici danas. Ili što Vam jede i kako živi jedan general, a što Vam jedu Vaši vojnici, gdje Vam je tu Vaša na daleko popularizirana ravnopravnost?" Zatim nam je postavio slijedeće pitanje: "Šta mislite što kažu Vaši radnici iz tvornica, o Vašim izborima – trebate Vi samo znati kako oni tumače tu Vašu demokraciju." Kao primjer navodi, kako je on slušao na željezničkoj stanici, da su naši rukovodioci nezadovoljni i da govore protiv našeg društvenog uređenja i pitaju se međusobno, dokle će ovako trajati. Pa kako neće biti ogorčeni oni, koji zapravo samo moraju slušati naredjenja i raditi.

Na kraju razgovora Mašić nam je postavio pitanje: "Kakove su Vam danas Vaše bolnice? Skinuli ste časne sestre i sada Vam u Vašim zdravstvenim ustanovama vlada nered. Dočim smo mi preko časnih sestara vršili najhumanitarnija djela što smo mogli dati našim ljudima, a to je pitanje čovječnosti i njihove njege itd."

Nakon ponovnog postavljanja pitanja da li će izaći na glasanje Mašić je odgovorio: "Mi ćemo glasati, samo pod uslovom da Vi promijenite Ustav." Stim u vezi postavili smo mu pitanje, kakav bi bio program tog Ustava nije nam Mašić htio dati odgovor niti obrazloženje. Pri rastanku t. j. našem odlasku iz nastambe Mašić nam je dobio slijedeće: "Vi ste mnogo drukčiji od onih koji su već ovdje danas bili." A zatim smo mu postavili pitanje da li je to potpuno smišljeno, da oni neće izaći na glasanje, a Mašić je odgovorio: "Da potpuno je smišljeno." Na taj odgovor Mašića, ja sam mu rekao, da će frontovci voditi računa o tome tj. njihovom ne izlasku na izbore. Mašić je primijetio: "Molim lijepo ja se nalazim u Vašim rukama."

Da li imate nešto nadopuniti u Vašim iskazima ili izmijeniti?

Smatram da je potrebno navesti u ovim mojim iskazima slijedeće. Svećenik Mašić prilikom polemisanja o oružju i upotrebi istoga rekao je: "Iako se posvećuje oružje, ali i pored toga događa se da pobijede oni koji ne bi trebali da pobijede."

Zapisnik sam pročitao i sve moje riječi su tačno i unešene, te u znak odobrenja vlastoručno potpisujem.

Dovršeno, odobreno i potpisano.

Isljednik:

Dubičanac Joco [v. r.]

Zapisničar:

Paunović Mileva [v. r.]

Saslušani:

Vulić Mitar [v. r.]

Zapisnik o iskazu Pavla Boškovića 31. ožujka 1950. u cijelosti slovi:

ODELENJE UPRAVE DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI

za grad Osijek

Broj _____/50

Dne 31. III. 1950. god.

Radjeno u tri primjerka.

ZAPISNIK

O saslušanju svjedoka BOŠKOVIĆ PAVLA, radjen u kancelarijskim prostorijama Odjeljena UDB-e za grad Osijek, 31. III. 1950. g.

Isljednik: Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar: Paunović Mileva [v. r.]

Svjedok je upozoren na dužnost kazivanja istine u vezi sa predmetom isljedjenja, kao i na krivičnu odgovornost u koliko pri isljedjenju navede neistinite iskaze.

Na postavljena pitanja odgovara:

Zovem se Bošković Pavao, predsjednik Radničko-namješteničke zadruge Osijek, sin Pavla i Milke r. Tomašević, rođen 22. XI. 1914. g. u Zdencima, kotar Orahovica, NR Hrvatska, Hrvat, državljanin FNRJ, pismen oženjen, stalno nastanjen u Osijeku, Mažuranićev Vijenac 3/I.

Vi ste u zajednici sa Gracin Matom, na dan izbora – 26. III. o. g., posjetili nastanbu isusovaca u Beogradskoj [danas Ul. kardinala Alojzija Stepinca] ul. 27 i tom prilikom sa njima razgovarali, pak nam ispričajte taj razgovor koliko ga se još sjećate?

Dana 26. III. o. g. između 15-16 sati ustanovljeno je da na biralištu br. 50 nije još glasalo svega pet popova iz isusovačke kapele – Beogradska ul. br. 27. Kako je to osjetljivo krnjilo rezultat izbornog natjecanja ove osnovne organizacije, odlučili smo ja i tajnik Gracin Mato da lično posjetimo navedene popove i da ih pristojno i isključivo iz razloga što boljeg polučjenja rezultata u natjecanju pozovemo na glasanje.

Prilikom našeg dolaska u istu kapelicu dočekao nas je jedan isusovac i nakon što smo rekli da smo predstavnici odbora XVI. osn. org. NF [Narodne fronte], odmah je dozvao vjerojatno glavnog pretpostavljenog /za kojega smo kasnije saznali, da se zove Mašić Filip i da je isti u tom samostanu gvardijan/. On nas je primio u jednoj posebnoj sobici i između nas trojice poveo se sledeći razgovor. Mi smo rekli isusovcu Mašiću da se naša 16. osnovna organizacija natječe sa svim ostalim osnovnim organizacijama grada Osijeka, koja će prije i 100% izvesti sve svoje birače na izbore, a budući smo konstatali iz biračkog spiska da još jedino Vaših pet birača nisu odglasali zbog čega osjetljivo gubimo u natjecanju, te smo došli da u ime svega našeg članstva NF, koje traži od svojih članova da se natječu upozorimo i Vas na ovu činjenicu kako bi i Vi unatoč dosadanjeg zakašnjenja izvršili glasanje radi našeg uspješnog konačnog plasmana.

Na to Vas upozoravamo već i zbog toga što ste prvoj našoj agitacionoj ekipi dali odgovor iz kojeg se da zaključiti da će te izaći na glasanje kada završite svoje poslove, tim više što Vam naš Ustav daje puno pravo da glasate do 19 sati na večer. Dalje sam ja i Gracin rekli Mašiću da je povod naše posjete njima isključivo vezan na što brže glasanje od njihove strane i radi negodovanja koje ispoljavaju frontovci radi neispunjenja plana takmičenja za koji su se tako dugo spremali. Dakle u tom pravcu se je kretalo naše tumačenje i izlaganje što je isti i saslušao. U vezi sa tim pitanjem, a u međusobnoj diskusiji koja je odmah postala živa od njegove strane isti je dao od prilike ove izjave: “Ovom Vašom već trećom posjetom Vi otvoreno i direktno kršite Ustav i Ustavom zagarantovano pravo koje nam Ustav daje. Vi indirektno prijetite i strašite nas, odnosno primoravate nas da idemo na glasanje. Prema tome jasno je da Vaši izbori nisu demokratični. Demokratični su izbori u Engleskoj gdje su postavljene kutije za Čerčila [Winston Churchill] Atlija [Clement Atlee] i druge. Čovjeku je dato slobodno pravo da odlučuje i da slobodno odlučuje po svojoj volji. Tamo vlada idelna demokratija, gdje možeš raditi što ti je volja. Vi međutim to pravo oduzimate čovjeku t. j. oduzimate ono najdragocjenije blago koje čovjek posjeduje.”

“Mi smo dovoljno inteligentni da poznamo Ustav i naše pravo prema njemu. Mi međutim imamo svoje uvjerenje odnosno političko opredjeljenje koje ne ispoljavamo i ostavljamo ga za sebe. Vi međutim niste došli do nas radi Vašeg ličnog uvjerenja već za vama stoji netko viši koji Vam daje zadatke i kontrolise ih iako ih ne izvršite snosit će te odgovornost. Ako ste pako došli iz vlastitog frontovskog uvjerenja zbog kojeg Vam je stalo do rezultata u natjecanju onda slobodno zaključite biračke spiskove i recite da imate pet popova manje.

Kakova je na primjer to idealna demokratija kada ste postavili kutiju jednog kandidata i jednu crnu kutiju. Pored toga a prema obavještenjima kojeg sam dobio kod crne kutije je postavljen čuvar koji budno prati i sluša kada se baca kuglica, jer se svako puštanje čuje i na taj način sprečavate ljude da ispoljavaju svoju slobodnu volju.

Ili zar mislite da narod ide glasati iz uvjerenja? Ne, ide glasati zato što se siromašni radnik i namještenik boji za svoj opstanak i svoj kruh i pod tim pritiskom izlazi na glasanje i jer se boji posljedica radi apstiniranja. Mi se međjutim ne plašimo niti bojimo ičega, jer ne kršimo ničim zakon.

U diskusiji koja se je sastojala u pobijanju njegovih teza o idealnoj demokraciji i neistinitih vijesti o načinu glasanja dokazivali smo mu da kod nas niti nema idealne demokracije za one, koji rade protiv u borbi stečene slobode i da će naši zakoni kada se zato pokaže potreba progoniti i kažnjavati sve naše neprijatelje. Za sve takove ne može biti takove idealne demokracije, a ne vjerujemo da i Engleska idealna demokracija koju Vi ispoljavate dopušta da svako radi što hoće, a napose kada se radi o zaštititi zakonskih propisa.

Na to nam je Mašić još i ovo odgovorio: "Nećete nas moći uvjeriti da i među velikim komunistima, nema zakletih ustaša. Tako na primjer i sadanji veliki komunista bio je nekada zakleti ustaša, a to je Jakov Blažević koji je sudio Stepinca i istoga optuživao da je suradjivao sa ustašama. Stepinac mu je međjutim na sudjenju odgovorio da on ipak nije bio zakleti ustaša, kao on."

Na kraju nam je Mašić rekao: "Da smo mi kao frontovci vršili agitaciju da nitko ne glasa u ćoravu kutiju jer da se svaka spuštenu kuglica u ćoravu kutiju dobro čuje, pa prema tome kakova Vam je to demokracija."

Vjerojatno je bilo još nekih manje značajnih izjava svećenika Mašića, ali u glavnom su navedene sve značajnije. U zapisnik ne bih imao drugo unijeti, a da su moji navodi točno uneseni u zapisnik, te u znak odobrenja isti potpisujem.

Dovršeno, odobreno i potpisano.

Isljednik:

Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar:

Paunović Mileva [v. r.]

Saslušani:

Pavle Bošković [v. r.]

Zapisnik o iskazu Mate Gracina 31. ožujka 1950. u cijelosti slovi:

ODELENJE UPRAVE DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI

za grad Osijek

Broj _____/50.

Dne 31. III. 1950. god.

Radjeno u tri primjerka.

ZAPISNIK

O saslušanju svjedoka GRACIN MATE, radjen u kancelarijskim prostorijama Odjeljena UDB-e za grad Osijek, 31. III. 1950. g.

Isljednik: Dubičanac Joco [v. r.]

Zapisničar: Paunović Mileva [v. r.]

Svjedok je upozoren na dužnost kazivanja istine u vezi sa predmetom isljedjenja, kao i na krivičnu odgovornost u koliko pri isljedjenju navede neistinite iskaze.

Na postavljena pitanja odgovara:

Zovem se GRACIN MATO, na dužnosti direktora "Tekstil" prometa, Osijek, sin Šime i Sajke r. Ivčević, rođen 8. maja 1918. g. u Podhumlju, kotar Komiza, Hrvat, državljanin NRJ, pismen, po zanimanju činovnik, stalno naseljen u Osijeku ulica Lole Ribara [danas Ul. kralja Zvonimira] 17, oženjen.

Koliko nam je je poznato Vi ste dne 26. III. o. g. posjetili nastambu svećenika-isusovaca u Beogradskoj ul. 27. Opišite nam razloge Vaše posjete i tok razgovora kojeg ste vodili sa svećenikom Mašić Filipom?

Od 16. osnovne organizacije Narodnog fronta grada Osijeka čiji sam ja tajnik, na dan izbora t. j. 26. III. o. g. dobio sam zadatak, da kao agitator NF, odlazim kod onih građana koji se nisu odazvali na izbore i da ih frontovski pozovem. Osim mene u 16. osnovnoj organizaciji bilo je više drugova članova NF zaduženo da agituju na dan izbora, jer se je naša osnovna organizacija takmičila sa ostalim organizacijama u gradu. Sa strane aktivista kao tajnik bio sam oko 15 sati, 26. III. o. g. obaviješten da na izbore nisu izašli samo 5 svećenika-isusovaca iz Beogradske ul. 27. Ta ulica pripada našoj osnovnoj organizaciji. Smatrajući da bi kao tajnik osnovne organizacije svojim autoritetom pospješio izlazak ovih svećenika na izbore-glasanje u zajednici sa predsjednikom Bošković Pavlom uputio sam se u svećeničku nastambu oko 15 sati poslije podne.

Prilikom dolaska Boškovića i mene u nastambu svećenika dočekao nas je jedan svećenik. Bošković i ja predstavili smo se da smo iz 16. osnovne organizacije NF, a isti svećenik pozvao je predpostavljenog mu svećenika Mašić Filipa. Mašić nas je odveo u posebnu sobu u kojoj smo nas dvojica pokušali istom objasniti svrhu našeg dolaska. U kraćim crtama mi smo Mašiću prikazali da se naša osnovna organizacija takmiči sa ostalim organizacijama u gradu i da plasman naše organizacije jedino ovisi o njihovom izlasku na glasanje. Osim toga izjavili smo Mašiću da su frontovci naše osnovne organizacije zainteresirani u ogromnoj mjeri za ishod takmičenja, te postavljaju pitanje izlaska svećenika na izbore i razloge zašto do sada nisu izašli. Nakon naših izjava i objašnjenja i diskusije koja je bila prilično živa Mašić Filip da je slijedeće izjave: "Ovom Vašom već trećom posjetom Vi otvoreno i direktno kršite Ustav i Ustavom zagarantovano pravo koje nam Ustav daje. Vi indirektno prijetite i strašite nas, odnosno primoravate nas da idemo na glasanje. Prema tome jasno je da Vaši izbori nisu demokratični. Demokratični su izbori u Engleskoj gdje su postavljene kutije za Čerčila i kutija za Atlija. Čovjeku je dato slobodno pravo da odlučuje i da slobodno glasuje po svojoj volji. Tamo vlada idealna demokracija, gdje možeš raditi što ti je volja. Vi međjutim to oduzimate čovjeku t. j. oduzimate ono najdragocjenije blago koje čovjek posjeduje.

Mi smo dovoljno inteligentni da poznamo Ustav i naše pravo prema njemu. Mi međjutim imamo svoje uvjerenje odnosno političko opredjeljenje koje ne ispoljavamo i ostavljamo ga za sebe. Vi međjutim niste došli do nas radi Vašeg ličnog uvjerenja, već za Vama stoji netko viši koji Vam daje zadatke i kontroliše ih i ako ih ne izvršite, snosit ćete podpuno odgovornost. Ako ste pako došli iz vlastitog frontovskog uvjerenja zbog kojeg Vam je stalo do rezultata u natjecanju, onda slobodno zaključite biračke spiskove i recite da "imate pet popova manje". Mašić je dalje nastavio: "Kakova je na pr. to idealna demokratija kada ste Vi postavili kutiju jednog kandidata i jednu crnu kutiju. Pored toga, a prema obavještenjima kojeg sam dobio, kod crne kutije je postavljen čuvar koji budno prati i sluša kada se baca kuglica, jer se svako puštanje čuje i na taj način sprečavate ljude da ispoljavaju svoju slobodnu volju. Ili zar mislite da narod ide glasati iz uvjerenja ne, - ide glasati zato što se siromašni radnik i namještenik boji za svoj opstanak i svoj kruh i pod tim pritiskom izlazi na glasanje i jer se boji posljedica radi apstiniranja. Mi se međjutim ne plašimo niti bojimo ičega, jer ne kršimo ničim zakon."

Nakon tih ciničkih izjava Mašića, razvili smo razgovor sa njim o načinu glasanja i nastojali mu prikazati da u našoj zemlji niti ne postoji idealna demokracija za one koji rade protiv u borbi stečene slobode i da će naši zakoni kada to bude bilo potrebno progoniti i kažnjavati takove naše neprijatelje. Nastavili smo niti u Engleskoj ne vjerujemo da postoji idealna demokracija, sigurno ne može svatko da radi što hoće, a napose kada se radi o zaštiti zakonskih propisa. Na to nam je Mašić odgovorio: "Nećete nas moći uvjeriti, da i medju velikim komunistima, nema zakletih ustaša. Tako na primjer sadanji veliki komunista bio je nekada zakleti ustaša, a to je Jakov Blažević koji je sudio Stepincu i istoga optuživao da se suradjivao sa ustašama. Stepinac mu je međjutim na sudjenju rekao: 'Ja ipak nisam bio zakleti ustaša, kao Vi.'" /Navodno je mislio na Jakova Blaževića/.

Kada je Mašić završio sa svojim izjavam, postavili smo mu pitanje da li stvarno ne misli izaći sa ostalim svećenicima na izbore, a on je odgovorio sa "Ne". Zatim smo ja i drug Bošković napustili svećeničku nastambu.

U zapisnik ne bih imao više ništa navesti niti ispraviti. Moje su riječi točno u zapisnik uvedene i u znak odobrenja potpisujem ga.

Dovršeno, odobreno i potpisano.

Isljednik:

Dubičanac Joco [v. r.]

Zapisničar:

Paunović Mileva [v. r.]

Saslušani:

Gracin Mato [v. r.]

Zapisnik o iskazu Fahrudina Taslidžića 31. ožujka 1950. u cijelosti slovi:

ODELENJE UPRAVE DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI

za grad Osijek

Broj _____/50.

Dne 31. III. 1950. god.

Radjeno u tri primjerka.

O saslušanju svjedoka TASLIDŽIĆ FAHRUDINA, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Odjeljena UDB-e za grad Osijek, 30. marta 1950. g.

Isljednik: Dubičanac Joco [v. r.]

Zapisničar: Paunović Mileva [v. r.]

Svjedok je upozoren na dužnost kazivanja istine u vezi sa predmetom isljedjenja, kao i na krivičnu odgovornost u koliko pri isledjenju navede neistinite iskaze.

Na postavljena pitanja odgovara:

Zovem se TASLIDŽIĆ FAHRUDIN, funkcioner Mjesnog sindikalnog vijeća u Osijeku, sin Izeta i Esme r. Djinić, rođen 8. maja 1919. g. u Gradačcu, NR Bosna i Hercegovina, po zanimanju činovnik, Hrvat, državljanin FNRJ, pismen, oženjen, stalno nastanjen u Osijeku, Mažuranićev vijenac 5.

Prema našem saznanju Vi ste u zajednici sa Vulić Mitrom, dne 26. III. o. g. posjetili nastambu svećenika isusovaca u Beogradskoj ul. 27. Iznesite kakov razgovor je vodjen izmedju Vas i svećenika Mašić Filipa?

Dne 26. III. o. g. t. j. na dan izbora za Narodnu skupštinu FNRJ, nalazio sam se na biralištu br. 50 i to na dužnosti čuvara kutije. Oko 18 sati poslije podne došao je na isto biralište drug Gracin Mato, tajnik 16. osnovne organizacije Narodne fronte. 50. biralište bilo je u sklopu 16. osnovne organizacije. Po dolasku u biralište drug Gracin pozvao me je na ulicu, gdje su čekali drugovi Vulić Mitar i Otulić Tomo, članovi NF. Drug Gracin je nama objasnio da bi kao frontovci trebali posjetiti svećenike-isusovce u Beogradskoj ul. br. 27 s tim da ih po posljednji puta pozovemo da se odazovu glasanju. Nakon kraćeg zadržavanja Vulić Mitar, Otulić Tomo i ja uputili smo se u nastambu svećenika.

Pri dolasku u nastambu dočekao nas je jedan svećenik, a drug Vulić postavio mu je pitanje gdje je starješina, na što smo od istog svećenika dobili odgovor da se nalazi na obredu večernjice. Svećenik nas je odveo u posebnu sobu za čekanje kuda je nakon kraćeg vremena došao jedan svećenik navodno starješina, smijući se i trljajući ruke. Taj svećenik pozdravio nas je na slijedeći način: "Zdravo frontovci, a gdje su Vam puške?" Na osnovu ove izjave svećenika Vulić je spomenuo da je papa, za vrijeme pohoda Italijana na Abesiniju posvećivao oružje, a isti svećenik je na to odgovorio: "Oružje se posvećuje zato da se njegovom upotrebom izvojuju ljudska prava." Zatim se je razvila diskusija u kojoj smo svećeniku postavili pitanje da li on još ima namjeru da izađe na glasanje, na što nam je on odgovorio sa "Ne". Svećenik je nadalje rekao, da mi sa ovakovim našim činom vršimo moralni pritisak na njega kao i na ostale građane, a da je njemu vrlo dobro poznat Ustav, kojeg mi misleći na nas kršimo. Osim toga napomenuo je da mi kada odlazimo kod nekog radnika i namještenika u svrhu agitacije, da se taj radnik

i namještenik boji pritiska jer da se ne odazove glasanju bio bi podvrgnut šikaniranju i presijama. Svećenik je dodao, da je naš Ustav, kako reakcija govori napisan samo za Englesku i Ameriku, tj. da mi jedno pišemo a drugo radimo. U nastavku razgovora koliko se sjećam Vulić je napomenuo kako su radnici za vrijeme kapitalističkog uređenja bivše Jugoslavije bili robovi, na to je svećenik rekao: "radnici nisu bili robovi već samo izrabljivani". Te postavio pitanje: "A šta mislite da je danas situacija nešto bolja. Idite u tvornice pa vidite što Vam pričaju radnici." Vi stvarate komunizam. Maršal Tito živi u bijelim dvorima, kako on živi? Što on jede? Kako se on nosi? A kako vam žive radnici i gdje stanuju? Zatim je nastavio uzimajući na primjer jednog Vašeg generala, kako se on nosi? Što on jede, a što jedu vojnici? Gdje Vam je ta Vaša jednakost koju Vi nadasve popularišete? Svećenik je spomenuo da se u FNRJ navodno izgrađuje komunizam, na što smo mi odgovorili da mi gradimo socijalizam, a on je rekao to je svejedno.

Vidjevši da je taj svećenik neprijatelj današnjeg društvenog uređenja u našoj zemlji, mi smo prema njemu zauzeli oštriji stav, no ne nekog pritiska i slično. Rekli smo mu da su oni koji neće izaći na glasanje šaćica jada, a on nam je postavio pitanje: "Što mislite tko bi na današnjim izborima pobijedio da su oni zaista slobodni i da kod svake kutije stoji po jedan milicioner." Dali smo mu odgovor da bi svakako pobijedila Narodna fronta, a on je rekao ne pobijedila ne bi lista Narodnog fronta. Zatim smo drugovi i ja saopštili tom svećeniku da će naša osnovna organizacija i članovi NF, voditi u buduće računa o takovim ljudima, a svećenik je odgovorio: "Ja ću ići glasati ali Vi promijenite Ustav." Ja sam mu postavio pitanje: "A što bi prema vašem mišljenju trebalo promijeniti u Ustavu?" Svećenik je uskratio odgovor. U nastavku razgovora isti taj svećenik govorio je kako je jednom prilikom putovao željeznicom i na željezničkoj stanici slušao je razgovor između rukovodioca narodne vlasti koji su u izlaganjima ispoljavali nezadovoljstvo, te je napomenuo kako Vam neće biti radnici nezadovoljni, kada su i rukovodioci.

Sjetio sam se da je svećenik, govorio i o tome kako je u Engleskoj izborni zakon demokratičan, da su tamo prilikom zadnjih izbora postavljene kutije u koje se nije trebalo bojati glasati, napomenuvši: "Ono je demokracija, a gdje Vam je Vaša? Kakovu garanciju pruža istinitost prebrojavanja kuglica iz one crne kutije, gdje Vam je Informbiro ili onaj koji će prebrojavanje kontrolisati?"

Napominjem da Vulić Mitar, Otulić Tomo i ja nismo bili primijetili da je taj svećenik /kojemu sam prezime kasnije saznao/ Mašić bio u pripitom stanju ili nekom nenormalnom. Osim toga mi se njemu nismo prijetili mjerama koje bi kršile zakonske propise. U zapisnik su unešene sve moje riječi i u znak odobrenja isti potpisujem.

Dovršeno, odobreno i potpisano.

Isljednik:

Dubičanac Joco [v. r.]

Zapisničar:

Paunović Mileva [v. r.]

Saslušani:

Fahrudin Taslidžić [v. r.]

Na temelju navedenih iskaza Filip Mašić uhićen je i pritvoren u Osijeku 28. travnja 1950., zbog kaznenog djela klevete protiv "narodne" vlasti.

Istog dana počelo je njegovo saslušanje u osječkoj UDB-i koje je prekidano i nastavljano u više navrata 8., 12., 16., 19. i 25. svibnja 1950. godine. Zapisnik o tim saslušanjima u cijelosti slovi:

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ

UPRAVA DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI

Za grad Osijek

Broj 359/50.

ZAPISNIK

O ISPITIVANJU OKRIVLJENOGA

Sastavljen dana 28. IV. 1950. godine u sati 17,30 u kanc. prostorijama Odj. UDBi za grad Osijek zbog krivičnog djela što je širio protunarodnu propagandu, klevetao Narodnu vlast i vredjao rukovodioce Narodne vlasti.

Prisustvovali su:

Zapisničar:

Lončarević Mijo [v. r.]

Islednik:

Gabre Ante [v. r.]

Prezime, ime i nadimak MAŠIĆ FILIP

Zanimanje, kod koga je namješten i u kojem svojstvu svećenik, superior Isusovaca u Osijeku / Isusovački samostan/, Beogradska 27.

Boravište i adresa Osijek, Beogradska br. 27.

Rodjen, kada i gdje 15. IX. 1894. u Garevu, kotar Gradačac, Bosna.

Ime oca, ime i djevojačko prezime majke pok. Mato i majka Andja rodjena Curić.

Bračno stanje, broj i starost djece Neoženjen.

Da li je pismen i koje je škole svršio Pismen, svršio bogoslovski fakultet.

Koje strane jezike govori francuski, njemački, talijanski i latinski.

Imovno stanje Ne posjeduje ništa.

Da li je osudjivan i da li je pod istragom za drugo krivično djelo Osudjivan nije bio.

Zakonski zastupnik kao maloljetniku

U nadopunu podataka navodim:

Osnovnu školu svršio 1908. g. u Modriću, a od tada do 1917. g. polazio klasičnu gimnaziju u Travniku i završio veliku maturu, a tada otišao je u Innsbruck-Tirol i tu počeo filozofski fakultet, kojeg sam prekinuo 1918. g. i tada se ponovno povratio u Jugoslaviju u Sarajevo, gdje sam polazio bogosloviju do uključno 1920. g. Od tada do 1924. g. bio nastavnik u klasičnoj gimnaziji u Travniku. Godine 1924. otišao u Enghien /Belgija/ i tu završio bogoslovski fakultet 1928. g., od 1928.-1929. u Ljubljani svećenik, a tada prešao u Zagreb i tu ostao do 1933. g. kao svećenik. Od 1933.-1938. g. svećenik u Beogradu. Od 1938.-1939. g. sv. Split. Od 1939.-1946. g. prof. bogosl. u Sarajevu, od 46.-47. g. prof. u Djakovu, a od 15. VIII. 1947. g. pa do dana danas u Isusovačkom samostanu u Osijeku, superior.

Dana 26. III. 1950. g. došla su mi dva izaslanika, koji su se predstavili kao izaslanici NF-a. Ja sam ih ljubezno primio i upitao za razlog njihovog posjeta. Odgovorili su, da su došli radi izbora. Na to sam im ja rekao, da je njihov postupak protuustavan, jer ja smatram da se ovim aktom pravi na mene presija, što je protuustavno, jer Ustav garantira potpunu slobodu izbora. Oni su odgovorili, da oni ne misle praviti presije, nego su me došli samo sjetiti moje dužnosti. Ja sam odgovorio, da je taj razlog dosta naivan, jer ja vrlo dobro poznam svoju dužnost, pa je stoga suvišan bio taj korak. Oni su rekli, iako se ja ograđujem slobodom izbora, ipak se iz mog držanja vidi da nisam za ovaj državni poredak. Ja sam im rekao: "Vi ste slobodni zaključivati što hoćete, jer Vam ja to zabraniti ne mogu."

Medju inim došli smo i do govora o demokraciji. Tom prigodom ja sam istakao, da sam uvijek bio i da ću biti demokrata od glave do pete. Spomenuo sam takodjer, da mi se osobito svidja engleska demokracija, koja se pokazala naročito od izbora. Ova dvojica su bili vrlo učljivi i razgovor se je vodio i završio prijateljski u govornici samostana isusovačkog. Njih su dvojica bili oko 17 sati. Ne sjećam se da smo o nečem drugom razgovarali, a razgovor je trajao po prilici oko pola sata. U razgovoru ja sam neprestano isticao slobodu izbora, a oni su opetovali, da nipošto ne misle praviti presiju.

Istoga dana oko 19 sati došla je druga grupa od tri člana. Ja sam ih ljubazno pozdravio i u šaljivom tonu upitao: "Ljudi gdje su puške." Na to mi je jedan odgovorio, da sada pušaka ne treba, kad je trebalo onda smo ih upotrebljavali. Ja sam rekao: "Potpuno ispravno kažete, pušaka ne treba, a Vi valjda razumijete i da vidite da sam ja to u šali rekao, međjutim vidite i to, da ova moja šala hoće i nešto drugo reći, a to je, da Vi ovim aktom radite protiv Zakona, jer što Vaš akt znači drugo nego presija." Oni su

se ispričavali da ne misle presiju praviti. Ja sam im rekao: "Riječima govorite da ne mislite, ali djelima pobijate svoje riječi."

Medju inim došlo je do razgovora i o ratovima. Jedan on prisutnih spomenuo je kako su katolički svećenici blagoslivljali oružje. Ja sam im odgovorio: "Istina je, da su svećenici blagoslivljali oružje, ali nije istina ono što se u tom blagoslovu podmeće, a podmeće mu se ubijanje ljudi. Katolički svećenik blagoslivljajući oružje ne blagosliva ga zato da se njime ubije čovjek, nego da oružje pomogne pobjedi pravde." U razgovoru spomenuo sam, kako čovjek može drukčiji biti vani, nego što je unutra. Kao primjer naveo sam predsjednika, odnosno JT [javnog tužitelja] Jakova Blaževića za koga sam čuo, da je bio zakleti ustaša i da je radio u kancelariji Artukovićevoj⁴¹⁷ za vrijeme "NDH", dok je, kako se očito vidi, bio najoduševljeniji komunista. Čuo sam, da je na raspravi nadbiskupa Stepinca, Stepinac rekao Blaževiću: "Ja nisam bio ustaša, ali Vi ste bili zakleti ustaša, pa ipak sjedite na tome mjestu." Opetujem, da ja navadjam te stvari samo onako kako sam čuo, dok u samu stvar ne ulazim, jer me ne interesuje. Ovu istu stvar rekao sam ovoj trojici.

U razgovoru je došlo i pitanje jednakosti svih nas. Ja sam na to rekao: "Recite mi gdje stanuje naš Maršal, što je objedovao naš Maršal, a gdje stanuje naš radnik i što je on danas jeo." Na to mi je odgovorio jedan, da oni drage volje čine sve za svoga Maršala. Ja sam odgovorio: "Nitko nema ništa protiv toga, ali sam samo htio istaknuti besmislenost krilatice prema kojoj moglo bi doći na svijetu da svi budemo jednaki, jer, dodao sam, nikada obični vojnik ne će biti i imati ono što jest i što ima njegov general. Na to mi je jedan rekao: „Mi nismo komunisti, nego socijalisti."

Jedan od ove trojice, koji je bio kao njihov vođa u bijelom mantlu i čizmama, rekao mi je: "Iako je sloboda izbora prema Ustavu garantirana, Vi ćete ipak osjetiti svoju apstinenciju." Na to sam ja odgovorio: "Ako Vi to tako kažete, onda neprijatelji naše države imaju pravo kad kažu, da je Ustav napisan za Engleze i Amerikance, a ne za nas." Rastanak je s njihove strane bio neljubazan, osoran, neučljiv."

Ovaj razgovor se je vodio u istim prostorijama, kao gore, a trajao je po prilici jedan sat.

Prema tome ne vidim nikakvog razloga zašto me se sumnjiči, kao da sam širio protunarodnu propagandu, klevetao Narodnu vlast i vredjao rukovodioce Narodne vlasti.

O ovoj stvari više ne bi imao ništa da izjavim, osim da moji navodi odgovaraju istini potpuno. Ako sam izostavio koji razgovor, molim da me se sjeti, pa ću ja i o tome progovoriti.

Prekinuto, dana 28. IV. 1950. g. u 19 sati.

Predsjednik:	Zapisničar:	Saslušani:
Gabre Ante [v. r.]	Lončarević Mijo [v. r.]	Filip Mašić [v. r.]

Nastavljeno, dana 8. V. 1950. g. u 8 sati.

Da li se sjećate još nekih momenata iz razgovora sa frontovcima dana 26. III. 1950. g. koji su Vas došli obavijestiti da izadjete na glasanje?

Jedino imao bi još ovo posebno istaknuti: Obadvije grupe muških izjavili su da ovaj moj postupak prigodom izbora pokazuje da sam ja protiv sadašnjeg poretka. Tim su oni već dosta izrazili kako za mene izbori nisu slobodni. Jer zar bi se ja usudio apstinirati od izbora kad bi sigurno znao da će me državne vlasti proglasiti neprijateljem sadašnjeg poretka. Ovim svojim postupkom oni su jasno pokazali da su došli k meni samo radi presije.

Govorili smo i o radničkoj klasi. Ja sam im rekao, da su oni dobro obučeni, t. j. ona trojica s kojima sam ja govorio, ali da tako još nisu svi radnici obučeni, već će trebati još mnogo toga učiniti da i oni budu tako lijepo obučeni. Iako im je sada bolje, kako oni kažu, nego za prijašnje Jugoslavije, ipak ne smijemo očiju zatvarati i govoriti da je sada naše radništvo posve zadovoljno. Da se o tome uvjerimo

⁴¹⁷ Andrija Artuković, ministar u Vladi NDH.

dosta je zaći samo malo među radnike, da se čovjek uvjeri kako o potpunom zadovoljstvu radništva još nema ni govora. Prigodom vožnje na željeznici čuo sam pače neke i od rukovodioca koji su izrazivali svoje nezadovoljstvo s plaćom. Ljude ne poznam, a čuo sam to prigodom vožnje iz Osijeka u Djakovo. Datum ne znam, a bilo je to po prilici prije godinu dana. Ovo je sve prethodilo s onim što sam rekao o Maršalu i o višim oficirima.

Sam način kako su se, prema pripovijedanju, kod nas izbori provodili, nije u potpunom suglasju s Ustavom. Ustav naime daje neograničenu slobodu u pogledu izbora, dok službenici državni svojim postupkom učinili su da se ovom zakonu Ustava nije moglo potpuno zadovoljiti. Krivnja je u tome što su se tim službenici, kako se pripovijeda, tako vladali, da čovjek nije bio slobodan u koju će kutiju baciti svoju kuglicu. Mnogi se od službenika, tako ljudi govore, a koji su to ljudi ne mogu navesti, jer ih ne poznam, a razgovarao sam s njima za vožnje na željeznici u Djakovo 11. aprila 1950., tako približavali kutijama da su se ljudi bojali da će se čuti kad bace svoju kuglicu. Ovakvo sam ja govorio sa izaslanicima Fronte, osobito sa dvojicom, koji su bilo kod mene oko 17 sati.

Rekao sam, da bi svaka stranka morala čuvati svoje kutije kao svoje veliko blago, pa ako bi trebalo svaka stranka morala bi i oružjem braniti to svoje blago. Time sam htio da rekne, da kutija bez liste nije ničim zaštićena, niti se zapravo onda može znati točno što je ona dobila, jer nema svojih svjedoka kad su se brojili njezini glasači. S tim u vezi sam naveo izbore u Engleskoj. U Engleskoj pojedine stranke imale su svoje komisije koje su čuvale svoje kutije. Nitko nije se smio primaknuti toj kutiji ako nije bio pripadnik te stranke. Kad su se glasači brojali onda je to činila mješovita komisija, tako da je kod svake stranke bila isključena svaka prevara obzirom na broj glasača.

U razgovoru sam rekao, da naš Ustav ne daje potpunu slobodu obzirom na izbore. Kad smo se rastavljali onda su me oni pitali, da li ću doći na izbore. Ja sam rekao, da ću doći ako promjene Zakona, t. j. ako bi Zakon u Ustavu imao ono značenje koje mu oni daju. A oni mu daju ovo značenje: "Ti si slobodan doći na izbore, ali ako ne dodješ Ti si neprijatelj ovoga poretka." Kad bi Zakon Ustava ovako glasilo kako ga oni tumače, onda bi ja prvi išao na glasanje, jer ne želim da me se smatra antidržavnim elementom.

Vi ste izjavili frontovcima, da ako bi Zakon o izborima glasio: "Ako ne izadješ na izbore neprijatelj si današnjeg poretka" onda bi ja prvi izašao na glasanje. A što Vas je rukovodilo da uz ovaj Zakon niste izašli na izbore?

To su moje nutarnje stvari, i mislim da me Zakon ne sili da ja dajem račun o svojim nutarnjim motivima, jer Zakon gleda samo na to, da li sam ja učinio nešto u skladu s njim ili protiv njega, a kakvi su mene motivi vodili zato se Zakon ne brine.

Nastavite sa odgovorom na prvo pitanje postavljeno dana 8. V. 1950. godine?

Drugih se momenata iz našeg razgovora ne sjećam, osim što sam na pitanje: "Da li je moje mišljenje da drugi nisu išli iz uvjerenja na izbore, već jer su morali bojeći se pritiska." Ja sam odgovorio: "To je moje mišljenje." Svoje mišljenje temeljim na onome što sam čuo za putovanja govoriti o izborima. Čuo sam naime kako se govori, da je morao ići, jer se bolji zli posljedica.

Prekinuto, dana 8. V. 1950. g. u 12 sati.

Predsjednik:

Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar:

Lončarević Mijo [v. r.]

Saslušani:

Filip Mašić [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju okrivljenog MAŠIĆ FILIPA, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Odjeljena UDB-i za grad Osijek, dne 12. V. 1950. g.

Započeto u 10 sati.

Isljednik:

Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar:

Lončarević Mijo [v. r.]

Da li su Vam poznati razlozi zašto nisu izašli ostali svećenici i braća, koji su pod Vašim rukovodstvom, na izbore i da li ste o izborima s njima razgovarali?

Na ovo pitanje nemam odgovoriti ništa naročito, t. j. sa svećenicima i braćom, koji su pod mojim rukovodstvom, nisam o tome govorio. Osim toga izjavljujem, da je ovo pitanje protu-zakonsko, jer poziva me na odgovornost obzirom na Zakon o koji se kao slobodan građanin ne mogu ogriješiti time što nisam izašao na glasanje.

Da li je Vaš stav mogao utjecati na ostale svećenike i braću, koji se nalaze pod Vašim rukovodstvom, da oni nisu izašli na glasanje?

Moj stav nije mogao utjecati na moju subraću, jer ponajprije oni znadu, da u tom pogledu nisu nikako o meni ovisni kao o poglavaru, a osim toga oni su svi u takvim godinama u kojima mogu sami odlučivati što će u tom pogledu učiniti. Nadalje, i kad bi mogao na njih utjecati, da ne idu glasati, ne bi to htio učiniti ni radi svoje lične koristi, jer znam da u tom slučaju ne bi mogao izbjeći kaznu, kad bi to izašlo na javu.

Prekinuto u 12,30 sati.

Predsjednik:

Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar:

Lončarević Mijo [v. r.]

Saslušani:

Filip Mašić [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju okr. MAŠIĆ FILIPA, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Odjeljena UDB-i za grad Osijek, dne 16. V. 1950. g.

Započeto u 11 sati.

Isljednik: Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar: Lončarević Mijo [v. r.]

Vi ste gospodine Mašiću na naše pitanje: “Da li su Vam poznati razlozi zašto nisu Vaši svećenici izašli na glasanje” i “da li je Vaš stav mogao uticati na njih, da ne izađu na glasanje”, odgovorili. Da niste sa njima o izborima razgovarali, a niti da je Vaš stav mogao na njih uticati. Dočim ste dana 26. III. o. g. izjavili frontovcima, koji su Vas posjetili, da ako se očekuje za glasanje samo na njih, da mogu slobodno zaključiti biračke spiskove i da mogu reći, da imaju šest popova manje, iz čega se može zaključiti da Vam je bio poznat stav Vaših svećenika po pitanju glasanja. Što imate na to da odgovorite?

Na to odgovaram, da bi se smio zakleti, da nisam nikada rekao: “možete zaključiti biračke spiskove i imati ćete šest popova manje”. Što se tiče moga poznavanja, da oni ne će izaći na glasanje, nikako se ne može zaključiti da ja to znam radi toga, što sam ja o tome s njima prije govorio, nego mogao sam logički zaključiti to iz toga, što mi je prva grupa došla oko podne, za njom odmah druga, a nitko nije izašao iz kuće radi toga poziva. Treća grupa, t. j. brat gospodina Puškina i još jedan, došli su k meni istom oko 17 sati, a četvrta grupa, koju su sačinjavala trojica, došla je oko 19 sati. Pa jer moja braća do toga vremena nisu izašla na glasanje, ja sam mogao onda jednoj od tih grupa reći, što nisam nikako siguran da sam rekao, da i oni ne će izaći na glasanje.

Gospodine Mašiću iznesite nam opširno taj Vaš logički zaključak po kome ste zaključili da Vaši svećenici ne će izaći na glasanje?

Odgovaram: Kad je ovo pitanje na me stavljeno, ili uopće ako je stavljeno sa strane frontovaca, ja sam mogao logički zaključiti, da ne će nitko izaći radi toga, što smo oko 6,30 sati imali službu Božju, što može zasvjedočiti i sama zadnja grupa frontovaca, budući da je ona došla u kuću za same službe Božje i tražila od vratara da službu Božju što prije svršim. Jer dakle oni nisu prije izašli na glasanje, mogao sam logički zaključiti i da ne će ni sada izaći kad je eto blizu služba Božja, kojoj svi prisustvuju, a neki moraju takodjer i pripremiti ono što je potrebno za službu Božju. Jer nema razloga koji bi se logički mogao navesti da bi oni, koji su odlučili da će ići glasati, izabrali upravo ovo vrijeme za taj čin, kad su za

to imali na raspolaganje čitavo prije podne i poslije podne do 17 sati, kad sam ja navodno dao tu izjavu da ne će nitko ni od moje subraće izaći na glasanje.

U razgovoru sa frontovcima Vi ste im postavili pitanje: “Zar mislite, da narod ide glasati iz uvjerenja?” i na to pitanje da li ste odgovor: “Ne”, te u vezi toga dodali: “Siromašni radnik i namještenik se boji za svoj opstanak i pod tim pritiskom izlazi na glasanje. Mi se međutim ne bojimo ničega.” Dakle, obrazložite nam takav Vaš stav i na temelju čega ste došli do takvih zaključaka?

Odgovaram: Ja sam uistinu to izjavio ako ne doslovno, a ono po smislu. Ali nisam nipošto rekao, da sav narod ne ide na glasanje iz uvjerenja, nego sam rekao, da će sigurno biti u narodu onih koji neće ići iz uvjerenja, već će to učiniti pod pritiskom. Među te ne samo da spada i radnik, nego će tu biti i činovnika, koji će izaći možda samo radi toga jer se boje pritiska. Ja to samo ovako razumijem: Gledajući na ono što se je pisalo po plakatima, moglo se je zaključiti, da se ne će baš rado gledati oni koji ne idu na glasanje. Pa, jer je pitanje kruha vrlo važna stvar s toga kažem moglo se je dogoditi da netko nije išao baš iz samog uvjerenja na glasanje, već radi straha. A ja sam ovo rekao nakon što mi je jedan od frontovaca izjavio, da je on posve siguran, da su svi oni koji su izašli na glasanje, izašli samo iz čistog uvjerenja. Mi nemamo razloga da se bojimo, jer hvala Bogu, kod nas će se uvijek naći korica kruha. Jer, drugo je svećenik bez obitelji, a drugo je čovjek koji ima na sebi brigu, ne samo za sebe, nego i za cijelu familiju.

Recite nam gospodine Mašiću što Vas je rukovodilo da tog istog dana kažete frontovcima, koji su Vas posjetili, da kada bi ove kutije, frontovska i bez liste, bile podjednako čuvane, da ne bi pobijedila lista NF-a?

Kratko odgovaram: To je čista izmišljotina, ne ću reći zlobna laž, jer ne znam, da li se po Zakonu smije reći da netko laže. Ako se smije reći da netko laže, onda je taj frontovac slagao ovaj puta, kao možda nikad u životu.

Ja sam s njima jedino govorio o prebrojavanju kuglica na koncu izbora, pa se iz moga držanja, ako ne iz samih riječi, moglo zaključiti ovo: Budući da jedna te ista komisija prebrojava sve kutije, onda nemamo posve uvjerljivih dokaza, da se možda kod prebrojavanja nije dogodila kakva nepravilnost. Ova nepravilnost bila bi isključena kad bi i zastupnici protivničkih kutija bili prisutni kad se broje kuglice.

Prekinuto, dana 16. V. 1950. u 12,15 sati.

Predsjednik:

Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar:

Lončarević Mijo [v. r.]

Saslušani:

Filip Mašić [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju okr. MAŠIĆ FILIPA, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Odjeljena UDB-i za grad Osijek, dne 19. V. 1950. g.

Započeto u 9,30 sati.

Isljednik: Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar: Lončarević Mijo [v. r.]

Vama je jasno da ste Vašim postupkom kod frontovaca, koji su Vas osjetili, izazvali opravdano uvjerenje, da ste neprijateljski raspoložen prema postojećem poretku. Pa nam recite koji je razlog da ste zauzeli takav stav?

Iz moga postupka nisu frontovci mogli nikako zaključiti da sam ja neprijatelj ovoga poretka, jer ja sam ih susretljivo primio, s njima se dulje vremena bratski razgovarao. Istina je, već prva grupa rekla mi je otvoreno, da to što ne izlazim na izbore, jasno odaje da sam ja neprijateljski raspoložen prema ovom poretku. Ja sam im odgovorio: “Vama je gospodo slobodno stvarati kakve hoćete zaključke, ali ja radim u granicama Zakona. I to je za me dosta.” A i kad bi bio neprijateljski raspoložen, mislim da nisam toliko lud, da bi to pokazao pred ovim licima, za koje sam znao tko su i što su.

Da li ima lica pred kojima bi Vi slobodno iznio svoje političko opredjeljenje?

Može biti da bi se našlo koje lice s kojim bi ja mogao posve povjerljivo govoriti i o toj stvari, a da to nikako ne bi značilo miješanje u politiku ili tjeranje politike. To uvjerenje, naime, koje svaki čovjek može i mora imati ako otvoreno gleda u svijet, jest jedna intimnost koja se ne iznosi pred svakoga, nego samo pred onoga s kojim se zbilja može govoriti o najintimnijim stvarima. Pred vlašću ne želim iznositi svoja uvjerenja u tom pogledu, jer bi to značilo zalaziti u politiku, što je meni po mojim redovničkim pravilima najstrože zabranjeno. Za vlast nije važno da ona iz mojih riječi dozna kakvo je moje uvjerenje političko, t. j. da li se ono slaže sa sadanjim poretkom, nego je za nju vrlo važno da ona gleda na moj rad i onda da prema tome mome radu stvori zaključak. Jer ako moj rad odgovara Zakonu, onda vlast nema nikakvog razloga da me pita za moje političko uvjerenje. Ako moj rad ne odgovara Zakonu, onda vlast ima sigurnih činjenica prema kojima će i moje političko uvjerenje znati dovoljno ocijeniti.

Recite nam kako ste onda mogli iznijeti Vaše mišljenje o političkom uredjenju u Engleskoj, dok o uredjenju kod nas ne bi ste htjeli govoriti, već samo pred povjerljivim licima?

Odgovaram: Ono što sam ja rekao o Engleskoj, nisu nikakve političke izjave, koje bi bile od ne znam kolike važnosti. To je stvar svima poznata, pa ako tko tu stvar iznese, ne znači da se on miješa u englesku politiku. Kad bi ja svoje uvjerenje iznio pred našim vlastima, ne bi mogao reći da ne zalazim u političko pitanje, kao što ne bi mogao niti Englezima, kad bi ja sam bio Englez, odgovoriti na pitanje: "Je su li naši izbori demokratski ili nisu", ne bi im to mogao, kažem, odgovoriti, radi toga jer bi se tu sigurno pokazao kao čovjek koji zalazi u političke stvari. Govoriti pred povjerljivim licima ne znači zalaziti u politiku, kao što bi to značilo onda kad bi se to govorilo pred vlastima.

Što Vas je rukovalo da primite frontovce i da sa njima vodite dulje razgovore, kada je Vaša namjera bila da ne izadjete na glasanje?

Odgovaram: Primio sam frontovce, kao što bi i svakog drugog primio kad bi došao da me radi koje stvari posjeti. S njima sam malo podulje razgovarao se upravo radi toga, što sam od njih htio da čujem neke odgovore na razna pitanja socijološka. Pitanja socijološka i u našoj zemlji, kao i u drugim zemljama, mene su uvijek interesirala, pa sam ja smatrao, da su oni barem donekle kompetentni da mi dadu ispravne odgovore na neka pitanja, s toga sam se s njima i podulje prijateljski razgovarao.

Da li imate još nešto izjaviti u vezi cjelokupnog Vašeg saslušanja i što želite navesti u svoju obranu?

Na koncu imam samo još to primijetiti: Da sam znao, da će se stvar tako komplicirati, ja bi frontovce samo ljubezno primio, pozvao se na Zakon i s njima se prijateljski rastavio, ne upuštajući se u odulje razgovore. Medjutim, moja najbolja namjera za me je donijela dosta gorak plod. Iz postupka frontovaca, t. j. istoga što su k nama dolazila četiri izaslanstva radi glasanja, moram zaključiti, da je frontovcima bilo vrlo neugodno i teško što nismo izašli na glasanje. Medjutim, oni su morali samima sebi ovako reći: "Napokon ovi ljudi mogu raditi u tom pogledu što hoće, jer izašli ili ne izašli na glasovanje, oni se ne ogrješuju o Zakon, pa prema tome ni mi nemamo prava da se radi toga uzrujavamo, već pustimo ljude u miru."

Drugo nemam ništa da primijetim, osim da su moji navodi istiniti, koji su iznešeni u mom saslušanju.

Dovršeno, pročitano i odobreno.

Isljednik:

Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar:

Lončarević Mijo [v. r.]

Saslušani:

Filip Mašić [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju okr. MAŠIĆ FILIPA, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Odjeljena UDB-i za grad Osijek, dne 25. V. 1950. g.

Započeto u 10,30 sati.

Isljednik: Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar: Lončarević Mijo [v. r.]

Vama su g. Mašiću postavili frontovci pitanje zašto niste dozvolili da ostali svećenici izadju na glasanje i Vi ste odgovorili: "Moram o tome voditi računa, jer i ovdje vlada neki red i starešina." Što po ovome imate izjaviti?

Odgovaram: Oni uopće nisu mene pitali zašto nisam dozvolio. Jer iz tog pitanja značilo bi, da sam im ja zabranio. Oni su mene samo pitali da li će ići i drugo ništa. Što se tiče izlaska iz kuće moram voditi računa tko izlazi iz kuće, ali to ne znači da ja prijeđim da se izadje iz kuće. Disciplina traži, kako sam već prije to spomenuo, da starješina znade tko je izašao, a kada i kamo je pošao koji član redovničke zajednice. Nisam nikako mislio da ta disciplina mora dotle poći, da im ja branim ili da ih ja nagovaram da idu na izbore, jer oni su potpuno slobodni.

Iz Vaše diskusije sa frontovcima vidi se, da ste Vi u uporedbi sa životnim standardom radnika u bivšoj Jugoslaviji i danas prikazivali kako je danas teži život radnika i da za bivše Jugoslavije radnici nisu bili robovi. Odgovorite što ste mislili time da kažete?

Odgovaram: da nisam nikako mislio, a niti rekao, da je radnicima bilo bolje za stare Jugoslavije, nego sada. Jedan od prisutnih i to direktor Vulić, rekao mi je, da su radnici uvijek bili robovi. Ja sam odgovorio, da to nije istina, jer i prije ovoga poretka bilo je radnika koji su se dosta dobro osjećali, lijepo su kućanstvo vodili, svoju su djecu dali školovati, riječ u jednu: bilo ih je koji su zadovoljno živjeli. A to ne znači biti rob.

Iznesite nam što ste sa frontovcima govorili o stanju danas u našim bolnicama i uslovima?

Što se tiče stanja naših bolnica danas, nisam ništa drugo rekao nego ovo: Svatko znade da se redovnice nenadkrivom (!) energijom i brigom zauzimaju za bolesnike u bolnicama, gdje one rade, s toga ljudi i rado povjeravaju se redovnicama. S toga i u drugim zemljama redovnice toliko bolnica opskrbljuju njegovom bolesnika. Još sam dodao: "Medjutim, kod nas o vrijednosti redovnica u bolnicama vrijedi danas kako se vidi drugo mišljenje. Ali svaka država ima vlast da u tom pogledu čini o svojoj uvidjavnosti." Drugo ništa nisam rekao ni zalazio u stanje naših bolnica, jer to na mene ne spada, a ja naših bolnica niti ne poznajem, pa s toga ne mogu ništa meritorno o tome izjaviti.

Vi ste frontovcima rekli, da oni nisu došli k Vama iz ličnog uvjerenja nego da stoji netko viši koji daje zadatke i kontroliše. Što Vas je rukovodilo da im to govorite i da li smatrate da su oni prisilno išli?

Nikako se ne sjećam da sam im to rekao. Ako je nešto o tome govora bilo onda sam sigurno rekao, da su poslani od nekoga jer iako nisam znao tko su i što su, ipak sam bio uvjeren da to nisu bili oni najviši od frontovaca.

Vi ste medju inim postavili pitanje frontovcima: "Što mislite što kažu Vaši radnici iz tvornica o Vašim izborima. Trebate Vi znati kako oni tumače tu Vašu demokratičnost." Dalje ste govorili kako su i viši rukovodioci nezadovoljni i pitaju se medjusobno dokle će ovako trajati. Dalje, dali ste Vaš komentar: "Pa kako ne će biti nezadovoljni oni koji zapravo samo moraju slušati naredjenje i raditi." Dajte nam po ovom Vaše objašnjenje?

Odgovaram: stvar je ovako prikazana jedna čista izmišljotina ili podvala. Ja sam spomenuo radništvo općenito govoreći i rekao, kako sam prema onome što sam čuo vozeći se željeznicom, da svi radnici još nisu posve zadovoljni. Jedino sam to rekao o radnicima, drugo ništa. Što se rukovodioca tiče, to sam spomenuo kako sam takodjer za vožnje u vlaku čuo kako se neki, po mom mišljenju, željezničari, koji ne izgledaju kao obični radnici, tuže medjusobom na malenu plaću. Drugo ništa nisam rekao o rukovodiocima.

U razgovoru sa frontovcima ste rekao: "Zamislite da je danas pokraj jedne i druge kutije stajao po jedan milicioner, da su snage kandidata potpunoma izjednačene, tko bi pobijedio na današnjim izborima? Znae Vi da sigurno ne bi pobijedila lista NF-a, a razlog je tome što ovi izbori nemaju u sebi ništa demokratičnosti." Objasnite što Vas je rukovodilo da ovako govorite?

Odgovaram: Stvar je potpuno izmišljena. Ništa o tome nisam govorio. Ja sam spomenuo milicionere, a to znači, kako sam prije već objasnio: Nisam mislio da mora milicioner lično stajati uz svaku kutiju, već da svaka kutija ima isto zakonsko zaledje što se tiče obrane svojih prava.

Vi ste g. Mašiću izjavio i jednoj i drugoj grupi, da Vas ne će uvjeriti u to, da i među komunistima nema ustaša i tu naveli za primjer Jakova Blaževića. Što Vas je rukovalo da obadve grupe frontovaca s tim upoznajete?

Odgovaram: Nikako nisam spomenuo da među licima ima ustaša, nego da bi moglo biti, ne velim ustaša, nego onih koji su protiv ovom poretku. Jer čovjek se može i pretvarati. Tako sam spomenuo kako je, prema onome što sam čuo, gospodin Blažević bio zakleti ustaša, a kad tamo iz svega ovoga što je on sada radi vidi se da o njegovom ustaštvu nije bilo ni govora, nego da je pod ustaštvom krio komunističko uvjerenje. To sam im rekao radi toga što su oni neprestano navaljivali na me, kako ovo moje držanje odaje da sam ja protiv današnjeg poretka.

Da li imate još nešto kazati u vezi Vašeg saslušanja i što želite navesti u svoju obranu?

O saslušanju nemam što reći, a također nemam ništa da navedem u svoju obranu, osim onoga što je već rečeno.

Dovršeno i pročitano.

Isljednik:

Gabre Ante [v. r.]

Zapisničar:

Lončarević Mijo [v. r.]

Saslušani:

Filip Mašić [v. r.]

Nakon završene istrage načelnik odjeljenja osječke UDB-e kapetan Milan Pavlović 26. svibnja 1950. podnio je Javnom tužilaštvu za grad i kotar Osijek prijedlog za izvođenje Filipa Mašića pred sud. U obrazloženju prijedloga, među inim, navodi se sljedeće:

Iz izjava okrivljenog Mašić Filipa, koje je davao pred frontovcima, vidljivo je da je njegov stav prema današnjici neprijateljski, te kao takav vrlo štetan po današnje društveno uređenje. U prvom redu kao otežavajuća okolnost dolazi u obzir to što je on kao čovjek sa višom školskom naobrazbom smišljeno počinio taj prestup. Važno je istaknuti da je Mašić sa takvim svojim stavom, a naročito istupom pred frontovcima, imao namjeru da ohrabri ostalu svoju braću isusovce, a također da utječe i na klerikalne mase. U toj svojoj namjeri uspio je utoliko, što je sa svojim stavom odbio od glasanja ostale isusovce, koji se nalaze pod njegovim rukovodstvom.

Okrivljeni Mašić je podao i lukav tip. On kao svećenik uživa prilično dobar autoritet među klerikalnim masama, na koje putem crkve ima mogućnost utjecaja, a naročito na ona klerikalna lica, koja ga posjećuju van crkve, tako da na taj način ima mogućnosti sprovesti svoje neprijateljske namjere.

Držanje okrivljenog Mašića pri istrazi može se reći da je bilo dosta odvažno iz čega se dalo zaključiti, da smatra da je nepravredno zatvoren. U više navrata na postavljena pitanja sa strane islednika, znao se je cinički nasmijati. Također je tokom istrage izjavljivao, da on ne vidi razloga zašto je hapšen i zbog čega ga se optužuje, jer da po njegovom mišljenju to nije nikakav neprijateljski akt zbog čega ga se može optužiti. Odgovore na postavljena pitanja davao je smišljeno, često se opozivajući na Zakon, kojega da on nije prekršio, već sve što je napravio, da je to u okviru istog.

Javni tužitelj za grad i kotar Osijek podnio je 14. lipnja 1950. Kotarskom sudu u Osijeku optužnicu protiv Mašića zato što je:

Dana 26. III. 1950. u sobi za razgovor isusovačkog samostana u Osijeku, Beogradska ul. br. 27, u razgovoru sa izaslanicima N. F. [Narodne fronte] Gracin Matom i Bošković Pavlom, koji su oko 15

sati posjetili isusovce sa namjerom da im protumače važnost izbora, za Narodnu skupštinu i predoče dužnost svakog svjetsnog građanina i frontovca da glasa, među ostalim izjavio:

“Ovom Vašom trećom posjetom Vi otvoreno kršite Ustav. Vi nam indirektno prijetite, plašite nas, odnosno primoravate da idemo na glasanje. Prema tome je jasno, da vaši izbori nisu demokratski. Demokratski izbori su u Engleskoj gdje su postavljene kutije za Čerčila [Winston Churchill] i za Atlija [Clement Atlee]. Čovjeku je dato slobodno pravo da odlučuje, i da posve slobodno glasuje po svojoj volji. Tamo vlada idealna demokracija gdje možeš raditi po svojoj volji. Vi to međutim oduzimate čovjeku t. j. oduzimate ono najdragocjenije blago koje čovjek posjeduje”, u daljnjem razgovoru nastavio je “kakova je to idealna demokracija kada ste na primjer postavili kutiju jednog kandidata i crnu kutiju. Pored toga, a prema obavještenju kojega sam dobio, kod crne kutije postavljen je čuvar koji budno prati i sluša kada se baca kuglica, jer se svako puštanje čuje i na taj način sprječava ljude da ispoljavaju svoju slobodnu volju. Ili zar mislite, da narod ide glasati iz vlastitog uvjerenja? Ne! – Ide glasati zato što se siromašni radnik i namještenik boji za svoj opstanak i kruh i pod tim pritiskom izlazi na glasanje pošto se boji posljedica apstiniranja”; istoga dana oko 18 sati prigodom ponovne posjete frontovaca Vulić Mitra, Taslidžić Fahrudina i Otulić Tome dočekao ih je riječima:

“Zdravo frontovci, a gdje su vam puške!” zatim je nastavio “Iz vaše dosadašnje prakse kako vršite agitaciju proizlazi da Vi zapravo vršite moralni pritisak na svakoga koji se eventualno opire da glasa. Pa gdje su Vam onda ta vaša građanska prava? Vi dolazite činovniku i agitirate pod parolom ‘To je tvoja dužnost’, a u stvari Vi ga prisiljavate i naravno on nema kuda već je prisiljen da glasa. No nas štiti Ustav i nitko nema pravo, da nas sili protiv našeg uvjerenja”, u daljem razgovoru izjavio je, “Znate što kaže reakcija: da ste Ustav napisali za Ameriku i Englesku, jer jedno piše, a drugo radite. I ovaj Vaš sadanji postupak protivan je Ustavu”; Zatim je nastavio. “Zamislite, da je danas pokraj svake kutije stajao milicioner i da su snage kandidata potpuno izjednačene tko bi pobijedio na današnjim izborima? Sigurno ne bi pobijedila lista NF, i to radi toga, što ovi izbori nemaju demokratski. Ono su izbori kao u Engleskoj: tu ti je lista Čerčila, Edna [Anthony Eden], Atlija i drugih, pa brate glasaj za koga hoćeš. A za koga ovdje da glasam? Recite Vi meni, tko će braniti kutiju bez liste? Tko će ju prebrojavati?”, tako je razgovor skrenuo na položaj radnika u bivšoj Jugoslaviji, kazao je: “Radnici za vrijeme bivše Jugoslavije nisu bili robovi, već su samo bili izrabljivani, a što je danas? Vaš [Josip Broz] Tito je rukovodioc KPJ, a gdje on stanuje i što jede, a što jedu danas Vaši radnici? Kako živi i što jede jedan general, a što jedu Vaši vojnici? Gdje Vam je tu ta vaša daleko popularizirana ravnopravnost”; Na to je opet zapitao “Što mislite, što kažu vaši radnici iz tvornice o vašim izborima; trebali bi samo znati kako oni tumače Vašu demokratski. Čuo sam prigodom vožnje željeznicom naše rukovodioce, kako s nezadovoljstvom govore protiv našega društvenog uredjenja, te se međusobno pitaju, dokle će ovako da traje. Pa kako onda neće biti ogorčeni oni, koji zapravo moraju samo da rade i da slušaju naredjenja.” Nadalje je primijetio “kakove su Vam danas vaše bolnice? Protjerali ste časne sestre i sada Vam u Vašim zdravstvenim ustanovama vlada nered. A mi smo preko časnih sestara vršili najhumanitarnija djela”; Konačno je izjavio “Mi ćemo glasati samo pod uslovom da promijenite Ustav.”

Dakle je citiranim izjavama klevetao i vrijeđao Narodnu vlast, pa je time počinio djelo uvrede i klevete Narodne vlasti.

Za svjedoke su predloženi Pavao Bošković, Mate Gracin, Mitar Vulić i Fahrudin Taslidžić. Predloženo je da se Mašić proglasi krivim uz sljedeće obrazloženje:

Na dan izbora za Narodnu skupštinu dne 26. III. 1950. god. ustanovilo je rukovodstvo 16. Osnovne organizacije NF u Osijeku, da su do 14 sati svi birači glasovali osim pet isusovaca iz Isusovačkog samostana u Osijeku, Beogradska ul. br. 27 [danas Ul. kardinala Alojzija Stepinca]. Kako je s obzirom na takmičenje među osnovnim organizacijama bilo važno da birači do posljednjeg glasaju,

to je rukovodstvo Osnovne organizacije zaključilo, da u isusovački samostan pošalje jednu delegaciju, koja će isusovcima protumačiti važnost izbora za Narodnu skupštinu i predočiti im dužnost svakog svjesnog gradjanina i frontovca da glasa. S time u vezi posjetile su isusovce četiri delegacije. Oko 15 sati posjetile su isusovački samostan drugovi Bošković Pavle i Gracin Mato, kako je njihova posjeta bila bezuspješna, oko 18 sati po posljednji puta posjetili su isusovce drugovi Vulić Mitar, Taslidžić Fahrudin i Otulić Tomo. Obje ove delegacije osobno je primio superior samostana optuženi Filip Mašić, koji je u razgovoru sa frontovcima izrazio svoje neprijateljstvo prema prema Narodne vlasti klevetajući je i vredjajući je riječima opisanim u dispozitivu ove optužnice.

Optuženi Filip Mašić priznao je, da je kritične zgrade, kazao inkriminirane izjave. Brani se, da nije imao namjeru klevetati i vrijeđati Narodnu vlast. Ističe da, je sa izaslanim frontovcima dulje vremena prijateljski razgovarao i po pojedinim pitanjima diskutirao, te da i ova činjenica dokazuje, kako nije neprijatelj našega društvenog uređenja i da mu ni na kraj pameti nije bila namjera, da svojim izjavama kleveta i vredja Narodnu vlast.

Ova obrana neće se moći uvažiti, jer je neistinita i oborena je samim inkriminiranim izjavama optuženoga. Iskazima preslušanih svjedoka utvrđeno je, da je njihovo vladanje prigodom posjeta u samostanu bilo pristojno i kulturno i da su oni u razgovoru sa optuženim prikazali značaj izbora za Narodnu skupštinu, kao i zaključak osnovnih organizacija, da se takmiče u postizavanju što boljih izbornih rezultata, pa su s time u vezi pozvali optuženoga, kao i ostale isusovce da svakako glasaju, jer bi njihov izostanak osjetljivo krnjio procenat glasača.

Optuženi je međjutim već u svojim prvim izjavama pokazao krajnje neprijateljstvo i otpor prema jednodušnim stremljenjima naših frontovaca i gradjana. "zdravo frontovci, gdje su vam puške!" to su riječi kojima je optuženi dočekao izaslanike. Odmah je nastavio sa predbacivanjima "kako oni zapravo svojom agitacijom vrše pritisak na svakoga, koji se eventualno opire da glasa". Da bi odmah nastavio "pa gdje su vam onda ta vaša građanska prava i demokratičnost". U daljem razgovoru optuženi je isticao demokratičnost izbora u Engleskoj izrugujući se našem izbornom zakonu, zatim je u diskusiji o položaju radnika u bivšoj Jugoslaviji naglasio, kako položaj naših radnika ni malo nije zavidan praveći neukusne usporedbe na račun naših najviših rukovodilaca.

Sve ove izjave nisu ništa drugo nego klevetanje i vredjanje naše Narodne vlasti, a to je bila i jedna namjera optuženoga.

Optuženi se s jedne strane brani pozivanjem na naše Zakone i na Ustav. S druge strane tvrdi, da njegove riječi nisu bile uperene protiv naše Narodne vlasti. Kako se to slaže sa njegovim izjavama? Znademo, da je optuženi naobražen čovjek, koji je u stranom svijetu postigao fakultetsku naobrazbu, čovjek koji govori više živih jezika, kao i latinski jezik, konačno čovjek, koji imade odgovoran položaj u hijerarhiji Katoličke crkve. Sve ove činjenice dokazuju, da je optuženi naobražen čovjek sa velikim životnim iskustvom i da je stoga svaka njegova izjava promišljena. Prema tome i njegove izjave bile su promišljene sa namjerom vrijeđanja, klevetanja i omalovažavanja naše Narodne vlasti političkog i ekonomskog uređenja. Optuženi se poziva na naš Ustav i naše socijalističke zakone kada mu to konvenira, a pravi se naivčinom kada misli da će to koristiti njegovoj obrani. Optuženi se brani ravnopravnošću gradjana pred našim zakonima, a s druge strane pokazuje najveće neprijateljstvo prema tim zakonima. Optuženi treba da znade, da su svi gradjani jednaki pred Zakonom i ravnopravni /čl. 21. Ustava/. Da je svim gradjanima zajamčena sloboda štampe, govora, udruživanja, zborova, javnih skupova i manifestacija /čl. 27. Ustava/. Drugim riječima da postoji ravnopravnost gradjana pred socijalističkim zakonima. Medjutim u fazi socijalizma, dakle uslovima diktature proleterijata suština ravnopravnosti gradjana, njena materijalna osnova sastoji se u pravu svakoga gradjanina na rad i na plaću prema načelu: jednaka plaća za jednaki rad. Ovo načelo izraženo je u čl. 32 Ustava. Medjutim Ustav, na koji se stalno optuženi poziva, u čl. 43 govori, "da je nezakonito i kažnjivo upotrebljavati građanska prava u protudemokratskom cilju". Prema tome u socijalizmu nema i ne može biti jednakosti i demokratije za radne ljude s jedne strane, a s druge strane za narodne neprijatelje, kradljivce narodne imovine i

ljenčine. Dakle ne može biti jednakosti i demokracije za ljude, koji javno pokazuju neprijateljstvo prema našoj Narodnoj vlasti, koji ju vredjaju i koji ju klevetaju. To uostalom znade i optuženi, koji je kao naobražen čovjek sigurno poznaje naše zakone, na koje se stalno u svojoj obrani poziva.

Prema tome dokazana su inkriminirana djela, kao i krivična odgovornost optuženoga.

Kod ocjene društvene opasnosti za počinjeno djelo valja naglasiti da je ono naročito teško, jer je počinjeno u času, kada su svi naši građani pred cijelim svijetom manifestirali svoju jednodušnost sa našim partijskim i državnim rukovodstvom na čelu sa vodjom i učiteljem naših naroda maršalom Titom u borbi za izgradnju socijalizma i obrani za čistotu nauke Marksa, Engelsa i Lenjina. S druge strane kod društvene opasnosti optuženoga valja naglasiti, da optuženi zauzima vidan položaj u hijerarhiji Rimske crkve, i da je ugledna ličnost među klerikalnim krugovima i da stoga njegove izjave mogu imati stanovitog negativnog učinka kod zaostalog svijeta.

Stoga se očekuje od Narodnog suda, da će kod izricanja presude pravilno ocijeniti društvenu opasnost počinjenog djela kao i optuženoga, i optuženome izreći stoga, pravednu i na Zakonu osnovanu kaznu.

Iz navedenih razloga ova je optužnica na Zakonu osnovana i opravdana.

Glavna rasprava održana je pred Kotarskim sudom u Osijeku 30. lipnja 1950. godine. Sudskim vijećem predsjedao je Oskar Keler, suci porotnici bili su Viktor Kirin i Milan Balatinac, zapisničar Franjo Margin. Javni tužitelj bio je Sadi Kalabar, a Mašić nije imao odvjetnika. Nakon čitanja optužnice Mašić je ustvrdio da je optužnicu razumio, ali se ne smatra krivim.

Svjedok Pavao Bošković ostao je kod svog iskaza iz istrage, na što je Mašić izjavio kako je u svojoj izjavi da je idealna demokracija ondje gdje možeš raditi što ti je volja, mislio samo u pogledu izbora. Kazao je i kako nije rekao da narod ne ide slobodno glasovati, već da ih ima koji nisu mogli slobodno glasovati.

Svjedok Mato Gracin također je ostao kod svojeg iskaza iz istrage. Na to je Mašić izjavio kako nije kazao "vaši izbori", nego "naši izbori", no Gracin je ostao kod iskaza da je Mašić rekao "vaši izbori".

Svjedok Fahrudin Taslidžić također je ostao kod svog iskaza iz istrage, a iskaz je svjedoka Mitra Vulića pročitao. Svjedok Taslidžić na Mašićev je upit potvrdio da je Mašić kazao kako će on voditi računa o njima, zato što ne idu na glasanje. Mašić je opovrgnuo tvrdnju da je kazao za radnike da su u bivšoj Jugoslaviji bili samo izrabljivani, a nisu bili robovi "a šta su danas". Poricao je i sve navode iz izjave svjedoka Mitra Vulića.

U završnoj riječi zastupnik Javnog tužilaštva tražio je da se Mašića proglasi krivim i kazni. Mašić je u završnoj riječi poricao izvršenje inkriminiranih djela, tj. poricao je da su u navedenim djelima postojala obilježja kaznenih djela uvrede i klevete "narodne" vlasti te je predložio da ga se oslobodi svake krivnje i kazne.

Nakon završene rasprave Sudsko vijeće donijelo je presudu kojom se Filip Mašić proglašava krivim i osuđuje na kaznu lišenja slobode u trajanju od godine dana: u kaznu mu se uračunava i izdržani istražni zatvor od 28. travnja 1950. do pravomoćnosti. U presudi je istaknuto da je kod odmjerenja kazne uzet u obzir stupanj društvene opasnosti samog djela, uz sljedeće obrazloženje:

Ovakovo djelo društveno je vrlo opasno, jer je ono upereno protiv naše najveće tekovine, upereno je protiv naše Narodne demokracije, jer vrijedja i kleveče, upereno protiv čitave naše Narodne vlasti i

protiv svega onoga, što je naš narod najtežim žrtvama izvojevao. Jedan od gornjih svjedoka izjavio je da dopušta da je rekao optuženom, da je neprijatelj današnjice, a to je posve prirodno, jer je svjedok iz svih optuženikovih izjava smatrao da to može slobodno zaključiti.

Društveno je opasan i sam optuženi, jer je on, i ako vrlo obrazovan čovjek, gornje izraze dobacivao baš našim najsavesnijim frontovcima, aktivistima, znajući, da će ih time najviše povrediti i to naročito baš na sam dan izbora, jer mu je moralo biti jasno da oni ulažu sve snage, da ubijede što više glasača da izadju 100% na izbore. On je znao da jedino on i još njegovih 5 isusovaca nisu jedino u njihovoj osnovnoj organizaciji izašli na izbore i da će time pokvariti postotak glasalih.

Mašić je preko odvjetnika Branimira Domca uložio žalbu na presudu Okružnom sudu u Osijeku, u kojoj navodi:

Pobijam presudu Kotarskog suda u Osijeku od 30. VI. 1950. posl. broj K 359/50-3 u njenoj izreci o krivnji kao pogrešnoj i ništavnoj.

Obrazloženje

Napadnuta me presuda proglašuje krivim učina krivičnog djela uvrede i klevete narodne vlasti, a koje djelo da sam počinio time, što sam navodno u razgovoru u 26. III. 1950. u razgovoru sa izaslanicima NF: medju ostalim izjavio – i to sada presuda citira neke dijelove izvadka iz mog razgovora sa navedenim izaslanicima.

Ja sam u mojoj obrani točno naveo, što sam ja rekao, pače i razjasnio koji je bio smisao mojih riječi, i smatram da time ja nisam počinio nikakovo krivično djelo klevete narodne vlasti. Ovo moje uvjerenje osniva se na propisu čl. 11 općeg djela Krivičnog zakonika, koje traži za učin krivičnog djela da ono bude učinjeno sa umišljajem.

Kod mene nije navedene zgrade i to ni u jednom od triju razgovora sa izaslanicima Narodne fronte postojao nikakav umišljaj učina krivičnog djela klevete naše narodne vlasti. Bez takovog pak umišljaja nema ni krivičnog djela.

Da u mom razgovoru odnosno onomu što sam ja rekao ne postoji nikakav umišljaj mora se opravdano vidjeti i zaključiti iz slijedećega.

Već sama presuda u svom uvodnom stavu dispozitiva kaže, da sam ja u izvadku moga govora u drugome i daljnjim stavkama dispozitiva rekao izaslanicima N. F. u razgovoru, a te citirane izvode, da sam kazao “medju ostalim”.

Kako se vidi meni su iz mog razgovora sa izaslanicima N. F. inkriminirani samo pojedini stavovi. Oni su dakle istrgnuti iz onoga što bi ja u tome razgovoru rekao – pa je prema tomu i cijeli taj moj razgovor po presudi manjkavo reproduciran, i slijedom toga već necjelovit i ne daje nikakovu osnovu za ocjenu samoga predmeta i postojećeg pitanja da li sam ja počinio krivično djelo.

Gotovo nema govora i razgovora, iz kojega se ne bi mogle inkriminirati stanovite riječi i izreke, ako se one iz tog govora istrgnu, te ocjenjuju bez ikakove organske veze sa svime što je i kako u tome razgovoru govoreno. Naravno kada se uzmu pod ocjenu samo ovakove istrgnute riječi ili rečenice iz ovakovog govora i bez organske veze sa ostalim dijelovima – onda je lako da se mogu takove riječi i rečenice i pogrešno ocijeniti pače i doći do pogrešnog zaključka do kojega je došla na taj način i sama napadnuta presuda.

Valjalo je uzeti u ocjenu sve prilike, način govora i kako je razgovor tekao, ne samo ono što sam ja rekao, nego što i kako su rekli izaslanici fronte, jer onda bi se samo moglo doći do cjelovite slike kako i pod kojim uslovima je razvijao se naš razgovor i da li je ono što sam ja u tome rekao uopće kakovo krivično djelo, a do te ocjene bi se moglo doći samo onda ako se sve to ocijeni i sa gledišta je li je onda takov cjeloviti moj govor, njegov smisao i sadržaj bio taj, da manifestiram svoju volju da vrijedjam i

klevećem narodnu vlast. Da se je ovako cjelovito ocijenio moj govor, odnosno razgovor, držim da se do takovog zaključka nikada ne bi moglo doći.

Iz dispozitiva i to onog djela vidi se, da sam ja inkriminirane mi riječi navodno kazao ali u razgovoru. Već ova okolnost dokazuje, da se je između mene i izaslanika Narodne fronte vodio razgovor povodom njihovog pozivanja da idem na izbore glasovati i činjenice da još nisam išao glasovati i da je to sve dakle cio taj razgovor bila među nama jedna dobronamjerna – barem s moje strane – diskusija u kojoj sam ja istina dao svoje mišljenje o stanovitim pitanjima i problemima, no sve to bez ikakove namjere i volje da bilo koga klevećem.

Držim da ne trebam potanje prikazivati, da je jedna riječ sa jedne strane vukla i izazivala riječ s druge strane, pa kada su navedeni izaslanici naročito išli za tim, da traže od mene razna razjašnjenja i moje mišljenje o pojedinim problemima da sam im u tome i dao odgovor – i ako ti odgovori nisu onakovi, kako ih presuda citira – nego onakovi kako sam ja to u istrazi i pred sudom priznao. Ova okolnost o načinu vođenja diskusije najbolje dokazuje, da u mene nije bilo nikakove zle namjere niti umišljaja, nego da sam dobronamjerno u slobodnoj diskusiji sa navedenim izaslanicima govorio moje mišljenje i gledanje na stanovite probleme i pitanja i da tu nema umišljaja.

Medjutim već iz samog spisa i presude vidi se, da su navedeni izaslanici bili došli do mene u tri navrata i to zadnji puta već u 18 sati kada su izbori zapravo bili završeni – pa da sam ja baš i uslijed te okolnosti morao doći do uvjerenja, da se na mene vrši jedan moralni pritisak. Ja sam to tako osjećao, pa držim da sam već po svojoj iskrenosti i mogao to kazati kao moj osjećaj – a iz toga je došlo do povlačenja daljnjih zaključaka, a sve tim više što mi se i jedan izaslanik zaprijetio da ću zato osjetiti što ne idem na glasanje, a jedan kazao, da sam neprijatelj današnjice.

Presuda primjerice opravdava kao posvema prirodno, da je jedan od navedenih izaslanika mogao slobodno iz svojih izjava zaključiti i prema tomu mi i kazati, da sam ja neprijatelj današnjice – a presuda meni nikako ne koicidira, da sam ja mogao osjetiti i smatrati moralnom prisilom činjenicu, da su meni dolazili u tri navrata i da su me na sve moguće načine proti mojoj jasno izraženoj odluci htjeli skloniti da ja idem na izbore. Baš ta činjenica da su dolazili u tri navrata, da mi se jedan zaprijetio, da sam neprijatelj današnjice, – ja sam to smatrao nekim moralnim pritiskom na mene, pa sam to i zapravo u mom razgovoru kazao. Presuda uzimlje, da se iz izlaganja odnosno govora izaslanika Narodne fronte nije smjelo po meni zaključiti, odnosno da ja nisam smio shvatiti kao neku prijatnu dakle i moralnu prisilu, no ističem – kako neko ovakav postupak shvaća to je posvema stvar njegove ocjene i njegovog shvaćanja – a ja sam to tako shvatio. Držim da je presuda ocijenila cjelovito naš međusobni razgovor, da je jednako ocijenila ono što sam ja rekao i što su kazali odnosni izaslanici, da onda ne bi mogla doći opravdano do zaključka da kod mene postoji odnosno da je postojala u odnosnom razgovoru volja za bilo kakovom klevetom.

Sve sam to tim više tako osjetio, jer su navedeni izaslanici znali i morali znati, da dolaze čovjeku, koji je zreo, i koji je sigurno stvorio svoju odluku zrelo – pa da je zapravo onda i izlišno neko njihovo nastojanje, da me sklonu da odluku promijenim. Prvim izaslanicima, koji se nisu upuštali sa mnom u razgovor i koji me nisu ispitivali i tražili od mene razjašnjenja – ja sam naprosto rekao svoju odluku i vidi se, da stoga nije meni niti inkriminirano bilo šta iz tog prvog razgovora. Već činjenica da se nakon toga meni ponovno došlo i to u dva navrata, i kada se od mene tražilo razjašnjenje i mene uvuklo hoćeš nečeš raznim dokazivanjem o mojoj dužnosti i drugim okolnostima, da sam ja na to dao odgovore, i to bez ikakove namjere za klevetu. Da nije došlo do te druge i treće posjete, uspjeh kojih je već unaprijed bio i morao biti bezizgledan, jer zreo čovjek ne može u roku od par sati da izmjeni svoje mišljenje i gledanje, ne bi došlo ni do navedenog razgovora, koji navedeni svjedoci izlažu u smislu koji nije imao i onda do toga da se mene učini kazneno pravno odgovornim, da se baš po svjedocima meni imputira jedan neprijateljski stav vidi se ne samo po tome, što mi je jedan od njih i rekao da sam ja neprijatelj današnjice, nego i po tome, što je jedan tvrdio, da je moj govor “ciničan” a kada sam od tog svjedoka tražio da razjasni što znači ciničnost, nije o tome mogao dati nikakova razjašnjenja. Ja žalim duboko, što

navedeni izaslanici, koji su kasnije nastupili kao svjedoci nisu mogli ispravno i valjano ocijeniti smisao i duh mojih riječi, što sam se dakle upustio s njima u vjeri, da se s njima može voditi diskusija iskreno i otvoreno i da su oni u stanju shvatiti pravi smisao pojedinih riječi i samoga razgovora jer da su oni to bili mogli ocijeniti ispravno, nikada ne bi niti došli na pomisao da je u mene kakova namjera da bilo koga vrijeđjam.

I ako je teško iz pojedinih zapisnika, prijave u cijelosti rekonstruirati naš međusobni razgovor, to ipak u velikoj mjeri je moguće, i držim ako se taj naš razgovor tako rekonstruira – a mojim iskazima pokloni ista vjera kao i iskazima tih svjedoka, da se onda kod ocjene sa strane treće i neinteresirane osobe mora sigurno doći do zaključka, da kod mene nije postojao nikakav umišljaj – pa stoga i vjerujem da će i viši sud doći do takove ocjene i mene riješiti svake krivnje i kazne.

Prema svemu izloženome molim:

Kotarski sud u Osijeku da ovu moju žalbu sa spisom podastre

Okružnom sudu u Osijeku

koji molim:

da napadnutu presudu kao ništavnu zbog pogrešne ocjene u cijelosti ukine i mene riješi svake krivnje i kazne.

U svezi s navedenom žalbom Okružni sud u Osijeku u vijeću sastavljenom od suca Okružnog suda Stevana Pokrajca, kao predsjednika vijeća, te sudaca Okružnog suda Ljubomira Jovakovića i Đorđa Milašinića, kao članova vijeća, uz sudjelovanje zapisničarke Ljubice Mrkonjić, na sjednici održanoj 30. rujna 1950., a po saslušanju zastupnika Javnog tužništva oblasti Osijek Uroša Korkuta, presudio je da se žalba djelomično uvažava te se preinačuje pobijana presuda u odluci suda o kazni te se Mašić osuđuje na kaznu lišenja slobode u trajanju od šest mjeseci te mu se u kaznu uračunava i vrijeme provedeno u pritvoru i istražnom zatvoru od 28. travnja 1950. do pravomoćnosti presude.

U ostalom dijelu žalba je odbijena kao neopravdana te je u tome dijelu potvrđena presuda prvostupanjskog suda. U obrazloženju navedene presude, među inim, navodi se:

U konkretnom slučaju u vezi inkriminiranih izjava očividno je, da je optuženi imao u vidu organe naše Narodne vlasti, koji prema Zakonu o izboru narodnih poslanika imaju određene funkcije pri vršenju izbora. Izjave optuženog o slobodi i o načinu izbora i karakter tih izbora, o zakonima koji te izbire regulišu, imaju takav karakter, da se ne mogu nikako drukčije kvalificirati već kao krivično djelo uvrede i klevete organa naše Narodne vlasti povodom službe istih, koja se odnosi na provodjanje izbora, kao i uopće na društveni i državni poredak, koji se manifestira u njihovom djelovanju u okviru ustavnih i zakonskih propisa. Zar nije uvreda i kleveta, kad se hoće reći, kao što to čini optuženi, da se izbori vrše pod terorom, prisiljavanjem i malverzacijom prilikom prebrojavanja glasova, i to sve pod zaštitom organa naše Narodne vlasti. Zar nije uvreda i kleveta ako se za naše zakone kaže da su samo mrtvo slovo na papiru, jer kako to kaže optuženi da su pisani samo za Englesku i Ameriku t. j. za vanjski svijet, a da se u stvari zakonski propisi ne primjenjuju.

Optuženi se brani da u njegovoj radnji nema umišljaja, jer da je sve izjavio u okviru diskusije sa navedenim osobama. Međutim ovo je stanovište optuženog nepravilno. Umišljaj se u konkretnom slučaju sastoji u svijesti počinitelja da je on bio i morao biti svjestan da si ovakve izjave kadra stvarno umanjiti ili omalovažiti čast i ugled organa Narodne vlasti, te da ovakve izjave već po svom karakteru i načinu izlaganja imaju navedeni umišljaj. To konačno ilustrira cjelokupan njegov odnos prema našoj Narodnoj vlasti.

Stoga njegova žalba u pogledu činjeničnog stanja, njegove ocjene i pravne kvalifikacije nije opravdana.

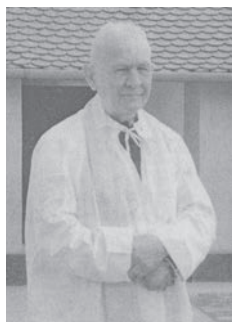
Medjutim žalba optuženog u pogledu kazne djelomično se ukazuje opravdanom.

Ako se ima u vidu činjenica, da je optuženi navedene izjave izrekao u ograničenom krugu i prema tome da ista nisu imale širi publicitet, to se dolazi do zaključka da su ostale bez štetnih posljedica i da kao takve nisu u tolikom stepenu društveno opasne, da bi bila potrebna primjena one kazne, koju je izrekao prvostepeni sud.

Obzirom na to, da optuženi do sada nije bio kažnjavao, da je u cijelosti priznao navedene izjave, ukazuje se dovoljna i blaža kazna, koja će postići svrhu kažnjavanja i biti srazmjerna kako stepenu društvene opasnosti samog djela tako i počinitelja.⁴¹⁸

---

⁴¹⁸ Svi navedeni spisi o istražnom postupku i suđenju Filipu Mašiću čuvaju se u: HR DAO 140, Kotarski sud Osijek, kut. 68.

HERBERT MEDIĆ

osuđen na smrt strijeljanjem, kazna preinačena na tri godine zatvora, odslužio dvije godine

Rođen je u Čepinu 10. studenoga 1913., gdje je završio pučku školu. Prva četiri razreda gimnazije pohađao je u Travniku, a ostala četiri razreda u nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu. Teologiju u Đakovu studirao je od 1932. do 1937. godine, gdje je i zaređen za svećenika 22. kolovoza 1937. godine. Službovao je kao kapelan u Cerni (1937.-1938.) i Valpovu (1938.), nakon čega je bio privremeni upravitelj župe u Slankamenu (1938.-1939.). Od 1939. do 1942. službuje kao kapelan u Đakovu, Zemunu 1 i Osijeku 3, zatim kao vjeroučitelj u Slavanskom Brodu i upravitelj župe u Podvinju. Godine 1944. imenovan je vojnim dušobrižnikom u domobranstvu, a 1945. partizani ga uhićuju i odvođe u logor. Nakon puštanja na slobodu 1947. imenovan je kapelanom u Otoku. Iste je godine imenovan upraviteljem župe u Komletincima, a 1949. župnikom. Umirovljen je 1986., a umro je u Svećeničkom domu u Đakovu 15. studenoga 1991. te pokopan u svećeničkoj grobnici na đakovačkom groblju 16. studenoga 1991. godine.⁴¹⁹

O tome kako je dospio u zatvor Herbert Medić svjedočio je Antunu Jarmu sljedeće:

Bio sam mobiliziran u domobranstvo godine 1944. Prije toga sam bio na župi u Podvinju, formalno, kao da sam na fronti. U Podvinju i okolici su partizani imali mnogo pristaša. Kao domobran pripadao sam lovačkom zdruhu i bio kratko u Doboju i Tesliću, zatim u Vinkovcima i Novoj Gradiški. Povlačio sam se zajedno s drugima, sve do Bleiburga. Prešao sam granicu, a onda su nas Englezi masovno predali partizanima, tobože 'ništa vam neće učiniti, rat je prošao'.

Partizani su nas vodili u Maribor. Užasni doživljaji! Kolone svih vrsta vojske i civila, kao da je seoba naroda. Ustaše su većinom odmah likvidirali. U Mariboru je bilo sortiranje. Aktivni su bili likvidirani: ustaše i domobrani, oficiri i gestapovci. Ja sam bio rezervist, nikad nisam pucao... Dospio sam u Prečko (Zagreb). U Svačićevoj ulici sam bio priveden na "narodni sud". Tu sam zatekao svećenike iz različitih krajeva (naše svećenike dr. Iliju Živkovića i Antuna Vrančića te franjevca Bonaventuru Radonića, te vojnog svećenika, Krčanina i Augustina Šabalje). Bili smo pod istragom. Došao je neki s crvenom ceduljom i pročitao niz imena. Imao je pušku, a kraj njega je stajao drugi vojnik, s pištoljem. 'Koje nisam pročitao?' upita. Javimo se ja i dr. Ilija Živković. Izveo nas je napolje. (Što je bilo s onima na crvenoj cedulji, nije teško pogoditi).⁴²⁰

Sve to vrijeme biskup Akšamović nije znao za Medićeve i Živkovićeve sudbinu. U tim okolnostima on je 23. lipnja 1945. uputio pismo komandantu Vojne oblasti za Slavoniju u Osijeku pukovniku Crnobrnji, u kojem moli da se povrate na službu u biskupiju svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije koji se nakon sloma NDH nalaze u logorima, budući da su bili dodijeljeni raznim četama hrvatskih domobrana. Među svećenicima za koje se biskup zanima, naveden je i Herbert Medić. Biskup ističe da mu nije poznato jesu li ti svećenici negdje tijekom borba poginuli ili se nalaze u logorima. Biskup moli, ako se navedeni svećenici nalaze u logorima, njihovo oslobađanje i povratak u biskupiju "na službovanje, budući je sada

⁴¹⁹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 60.

⁴²⁰ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 60-61.

velika oskudica u osoblju svećeničkom, a vjernici katoličke vjere očekuju iole popunjenje upražnjenih župa, koje su pripojene susjednim župama”.

Dopisom od 2. srpnja 1945., uz napomenu da je pukovnik Crnobrnja na službi u Beogradu, biskupu je odgovoreno da je sve poduzeto kako bi se udovoljilo njegovoj molbi, ali nije moguće ništa učiniti, jer se u logorima na teritoriju Slavonije nalaze samo zarobljeni redovi Nijemci, a “ostale nacije, među njima i pripadnici domobranskih četa ne nalaze se u Slavoniji. Pošto su napred navedeni svećenici kako kažete bili po činu kapetani, dakle oficiri, to se oni svi nalaze verovatno u Sremskoj Mitrovici, gdje su i ostali njemački i drugi oficiri. Za njihovo oslobođenje i vraćanje na redovitu svećeničku dužnost potrebno je da se obratite direktno Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ koja će verovatno uvaženom naslovu izaći u susret”..

Biskup je poslušao navedene upute te je 7. srpnja 1945. uputio pismo Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ u Beogradu, u kojem ponavlja molbu za puštanje svojih svećenika iz logora, među kojima i Herberta Medića.⁴²¹

Biskup Akšamović 14. srpnja 1945. uputio je pismo Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, u kojem moli za informacije o nekim svojim svećenicima, među kojima navodi i Herberta Medića.⁴²²

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom “Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god.” o sudbini Herberta Medića navedeno je sljedeće:

Sudjen po Vojnom sudu Komande grada Zagreba, presudom br. 347 od 16. VII. 1945 godine na 3 godine lišenja slobode s prisilnim radom i na 5 godina gubitka građanskih i političkih prava. – Sudjen je zbog toga, što je kao vojni svećenik sudjelovao u neprijateljskoj vojsci i svojim propovijedima, kao i čitavim svojim djelovanjem dizao moral neprijateljskih vojnika za borbu protiv partizana. Uhvaćen na povlačenju pred J. A.⁴²³

Međutim iz presude Vrhovnog suda Komande grada Zagreba od 9. srpnja 1947. vidljivo je da je Medić, zajedno s još četvoricom vojnih dušobrižnika, prvo osuđen na smrt strijeljanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine. Osuđen je jer je kao vojni svećenik i viši časnik aktivno sudjelovao u neprijateljskoj vojsci te iskorištavao položaj i ugled svećenika propovijedima širio promidžbu za “krvoloka Pavelića” te poticao mržnju prema narodima Jugoslavije, tj. počinio kazneno djelo pripadništva neprijateljskim oružanim formacijama, širenja neprijateljske promidžbe i pomaganja neprijatelju. Medić i ostali branili su se da su samo izvršavali svoju svećeničku dužnost. Mediću i Iliji Živkoviću smrtna je kazna zamijenjena zatvorskom.⁴²⁴

⁴²¹ NAĐ, BK, br. 875/1945.

⁴²² NAĐ, BK, br. 995/1945.

⁴²³ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 338; Š. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 360.

⁴²⁴ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*. Priredili: Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ i M. RUPIC, Slavonski Brod, 2005., str. 185-187; S. KOŽUL, *Deset godina nakon Martirologija Crkve zagrebačke (1998.-2008.)*, Zagreb, 2008., str. 21-23; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 713-714.

Nedugo nakon presude, tj. 29. srpnja 1945., Medić se pismom obratio za pomoć zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu. U pismu Medić navodi sljedeće:

Preuzvišeni gospodine nadbiskupe! Nalazim se u logoru u Ivanić Kloštru sa još dvojicom svećenika (Juraj Horjan i Marijan Herman). 1. II. 1944. pozvan sam u Prvi lovački zdrug domobranski, gdje sam bio do mjeseca rujna, zatim sam nakon rasula ovoga zdruha dodijeljen u 5. posadni zdrug u Novu Gradišku, gdje sam bio do 9. II. 1945. te je taj zdrug kao 15. pješački prešao u Bosansku Gradišku. Bio sam tamo do 22. IV. 1945. tj. do povlačenja u Sloveniju, kamo sam išao sa svojom jedinicom do Bleiburga, gdje je bila kapitulacija 15. V. 1945. godine, te dospio u zarobljeništvo. Obtuzen sam što sam bio u neprijateljskoj vojsci, tj. domobranstvu, kao pričuvni vojni svećenik i osuđen na tri godine prisilnog rada i 5 godina gubitka političkih prava. U ustaškom pokretu nisam bio, politikom se nisam bavio. Vršio sam samo vjerske dužnosti: obavljao nedjeljom i blagdanom svetu Misu, providirao bolesne i ranjene vojnike u bolnici, vodio evidenciju o poginulim vojnicima, ispovijedao i pričešćivao vojnike za Božić i Uskrs, u borbu uobče nisam išao. Zakonska odredba od 5. VII. 1945. daje mogućnost da se pravi molba za oprost od ove kazne, tj. pomilovanje. Obraćam se, Preuzvišeni gospodine nadbiskupe da bi pravili molbu da budem pušten na slobodu. Vaša riječ veoma mnogo može, mene bi zadužili za cijeli moj život, te bi Vam bio uvijek zahvalan. Preuzvišeni gospodine nadbiskupe, ja se čvrsto uzdam da ćete mi pomoći u ovoj mojoj možda najvećoj potrebi u životu. Svećenik sam doduše Đakovačke biskupije, ali sa svojom biskupijom ne mogu uhvatiti vezu. Izvolite primiti Preuzvišeni, rukoljub te ostajem uvijek najponizniji.

Herbert Medić, svećenik.⁴²⁵

Očito je nadbiskup Stepinac prosljedio pismo u Đakovo jer već 10. kolovoza 1945. biskup Akšamović piše Predsjedništvu AVNOJ-a molbu za Medićevo pomilovanje, "budući da on nema nikakve druge krivnje nego jedino to, da je bio za bivše NDH mobiliziran i dodijeljen na službovanje kao vojni svećenik domobranstva".⁴²⁶ Toj molbi očito nije udovoljeno jer je Medić pušten iz zatvora tek 1947. godine. Kako mu je bilo u zatvoru, Medić je A. Jarmu ispričao sljedeće:

Dospjeli smo na prisilni rad, dvije godine: Popovača, Vojni Križ, Stara Gradiška. Bio sam se jako razbolio. Dobio sam dizenteriju i skoro umro. U Gradiški nas je bilo više od stotinu svećenika. Tu sam pio čaj šest mjeseci i jedva došao k sebi. Umrlo je više svećenika: kanonik Karlo Gruičić, isusovac Franjo Bortas, koji je umro pokraj mene, na istim pričinama. To je bilo vrijeme kad se [Josip Broz] Tito odvajao od [Josifa Visarionoviča] Staljina (1947./1948.) te su mnogi od onih koji su nas sudili bili poslani na Goli otok. A treba reći: Tito je osudio staljinizam 1948., a Stepinac je to učinio već 1946. godine.⁴²⁷

⁴²⁵ Rukopisni izvornik, u: NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa"; Isto u: A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 61-62.

⁴²⁶ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 1227/1945.

⁴²⁷ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 61.

ANTUN MIJAKOVIĆ

šest mjeseci zatvora

Rođen je 12. lipnja 1887. godine u Šušnjevcima kod Slavonskog Broda. Osnovnu školu pohađao je u Prkocima kod Vinkovaca. Prve tri godine gimnazije pohađao je u Osijeku, a ostale u Vinkovcima, gdje je i maturirao 1907. godine. Teologiju je pohađao u Đakovu, gdje je i diplomirao 1912. godine. Za svećenika je zaređen 27. svibnja 1912. u Đakovu. Službovao je kao kapelan u Punitovcima i Piškorevcima, upravitelj župe u Komletincima, kapelan u Otoku i Srijemskoj Mitrovici, vojni svećenik u 78. osječkoj pješačkoj pukovniji (1914.-1917.), vjeroučitelj u Srijemskoj Mitrovici (1917.-1918.), upravitelj župe u Otoku te upravitelj župe pa župnik u Irigu (1918.-1935.), dekatni župnik u Hrtkocima (1935.-1944.), službenik u Ministarstvu poljoprivrede NDH (1944.-1945.), župnik u Piškorevcima (1945.) i Kruševici (1945.-1950). Umro je u Kruševici 27. kolovoza 1950., gdje je sutradan i pokopan.⁴²⁸

Naime, 2. srpnja 1948. komunističke su vlasti uhitile Mariju Samardžiju, koja je nakon rata pod lažnim imenom služila kao domaćica kod župnika Mijakovića u Kruševici i tako se skrivala od vlasti. Nakon što je u iskazima pred UDB-om izjavila da je Mijaković znao da se skriva pred vlastima, a ipak ju je zaposlio, vlasti su ga 9. rujna 1948. uhitile i pokrenule istragu.

Nakon uhićenja Opunomoćstvo UDB-e za kotar Županja saslušavalo je Mariju Samardžiju 5., 6. i 15. srpnja 1948. godine. Zapisnike sa saslušanja Marije Samardžije donosimo samo u onim dijelovima koji se tiču suokrivljenog Antuna Mijakovića:

Opunomoćstvo UDB-e za kotar Županja

Broj: 516

ZAPISNIK

O saslušanju MARIJA SAMARDŽIJA kao okrivljenika, sastavljen dne 5. srpnja 1948. god. u kancelariji UDB-e za kotar Županja.

Islednik:

Zapisničar:

Osumnjičena je pozvana da istinito i u potpunosti iznese sve što joj je poznato u vezi sa predmetom isledjenja i da navede sve činjenice i dokaze na koje se namjerava u svoju obranu pozvati.

Na opšta pitanja odgovara:

Zovem se SAMARDŽIJA MARIJA, po zanimanju kućanica, od oca Andrije i majke Kate rođj. Serečin, rođena u Novom Slankamenu, srez Stara Pazova, dne 15. VI. 1925. godine, boravila u Novom Slankamenu – Stara Pazova ulica Slovački šor br. 20, po narodnosti Hrvatica, potječe iz seljačke obitelji, državljanka FNRJ, živila nevjencano sa Andrijom Cajlan, od bliže obitelji nije nikoga imala u neprijateljskoj vojsci, nego muža Andriju Cajlan u ustašama, ne posjeduje ništa, osudjivana i pod istragom nisam bila.

Završila 5 razreda osnovne škole u Slankamenu, a zatim bila kod kuće i živila kod djeda Samardžija Luke i bavila se zemljoradnjom i ostalim kućnim poslovima sve do 1942. godine. Iste godine u proljeće udala sam se za Cajlan Andriju iz Slankamena i živila 4 mjeseca. Nakon toga godine 1942. otišao je Andrija u ustaše, služio je kao ustaša u Beočinu, Čaglinu i Zemunu, kao i ostalim mjestima. Sa

⁴²⁸ A. DEVIĆ, Župe Hrtkovci i Nikinci, Jarmina, 2010., str.132-133.

Andrijom sam bila 1944. godine u mjesecu listopadu kada je došao na odsustvo u Slankamen i ostao samo jedan dan i poslije ga nisam vidila, niti sam se s njime igdje sastala. Ja sam cijelo vrijeme do 1945. godine živila u Slankamenu kod roditelja Cajlan Andrije. [...]

Nastavak zapisnika osumnjičene Marije Samardžije, dne 6. VII. 1948. godine nastavljen u 8 sati i 15 minuta.

Marice, da li ste pričali popu u Kruševici kada ste bila kod njega, da se skrivate pred Narodnim vlastima?

Ne sjećam se točno, ali mislim da je bilo u osmom mjesecu 1947. godine kada sam došla kod popa Miaković Antuna u Kruševicu, da zatražim da kod njega radim kao kućna pomoćnica. Na moje traženje pop mi je odgovorio da mu je potrebna djevojka za rad kućnih poslova i tako sam ostala kod njega. Plaćao mi je mjesečno 500 Dinara. Kada smo zaključili sa pogodbom moje plate upitao me je pop da li imam ličnu legitimaciju, ja sam mu rekla da imam, ali da nije to moja vlastita legitimacija, nego da sam dobila legitimaciju od Andjele Volmut iz Čepina. U to vreme kod popa nalazila se je neka gospodja kojoj se imena i prezimena ne sjećam, znam da je od popa iz Kruševice neka prijateljica, tj. od popove sestre sina zaručnice – mati. Ista gospodja je poznavala Volmut Andjelu i rekla je pred popom da ja nisam ta osoba na koju glasi legitimacija. Ja sam na to priznala od koga sam dobila legitimaciju i na koji način, te kako ne mogu dobiti legitimacije, jer se krijem pred narodnim vlastima od konca 1945. godine i razlog zašto se skrivam. Rekla sam popu da mi je muž bio ustaša i da sam imala veze sa odmetnicima. Na to mi je pop rekao da to ne smeta ništa, glavno da imam kakovu bilo legitimaciju. Uzeo je od mene ovu legitimaciju koju sam imala, te lično on sam uzeo je i odneo u mjesni Narodni odbor, gdje me je prijavio.

Kada se je vratio iz mjesnog NO-a, rekao mi je da se ne trebam ničega plašiti, jer je on stvar uredio i prijavio te na ovu legitimaciju. Kod istoga popa sam ostala 7 mjeseci. Jednoga dana sam s njime razgovarala, da ako bi slučajno narodne vlasti saznale za mene, da se ja odmah sklonim i neka idem negdje dalje. Nadalje mi je rekao da bi on mogao stradati što me drži kao takovu a zna tko sam i da se skrivam, a to nije javio vlastima. Još me je opomenuo ako bi pala u ruke narodnih vlasti, da nikako ne priznam da je on znao da se ja skrivam pred vlastima, te me je toliko dugo držao. Ja sam mu rekla da neću nikako priznati da je on znao da se ja skrivam i da imam tuđe ime.

Kako i na koji način ste vi Marice otišli od popa iz Kruševice i zašto?

Dne 14. II. 1948. g. otišao je pop Miaković Antun iz Kruševice u Sl. Šamac da održi vjeronauk u školi. I toga istoga dana bila je hapšena od vlasti Marica Papac u Sl. Šamcu kada se je pop povratio kući došao je u kuhinju i rekao mi je, da bi bilo najbolje da se ja sklonim i da otidjem od njega, jer da bi mogla milicija da me hapsi i s time mogao bi on da strada. Nakon toga mi je rekao da su članovi UDB-e Papac Marici isprebijali ruke. Ja sam mu na to odgovorila da se idem prijaviti narodnim vlastima, a on me je odgovorio da to ne činim, jer imam tuđu legitimaciju i da se mogu s njom skrivati kao i do sada i da ću i dalje sigurno dobro proći. Tada me je odgovorio da se ne prijavim narodnim vlastima, što ja nisam ni učinila. Poslije hapšenja Marice Papac ja sam kod popa ostala jedno kratko vrijeme i bila sam prisiljena da otidjem po njegovom nagovoru da se skrivam i da tražim na drugom mjestu posla sve do mojega hapšenja. Također me je nagovarala njegova, tj. popove obadvije sestre Marija i Agata, da radim što znam i u slučaju hapšenja samo da njih ne izdam, da sam se kod njih skrivala. U razgovoru sa njima nagovarali su me uvijek da se ne prijavim narodnim vlastima, jer bi kao takova mogla biti od narodnih vlasti ubijena i mrcvarena. Pop i njegove sestre su me još više zaplašili unatoč toga što sam se i sama bojala. Od popa iz Kruševice otišla sam u St. Mikanovce kod Balog Ivana, gdje sam se nalazila sve do dana hapšenja 2. VII. 1948.

Da li vam je poznato tko je sve dolazio kod popa u Kruševicu, kada i šta su se radili?

Znam dobro da je dolazio kod popa jedan indjiner u mesecu prosincu 1947. g. i početkom 1948. g. jedno tri puta. Sa indjinerom je još došao neki čika Mato iz Kruševice i jedan čovjek iz Bošnjaka, kojemu

ime ne znam. Kada bi gore pomenuti došli kod popa, sjedili bi u crnoj sobi i igrali šah, ali ja njihovom razgovoru nisam nikada prisustvovala. Znam da su se jednu večer zadržali kod popa nešto oko 12 sati u noći. Kod popa su još dolazile dve ženske i to majka i kćerka iz Zagreba, popove neke prijateljice. Ne sjećam se tačno njihovog prezimena, ali mislim da se zovu Gardnigruberovi [Gartlgruberovi], gdje stanuju u kojoj ulici u Zagrebu to ne znam. Njihovom razgovoru isto nisam nikada prisustvovala, jer su bili uvijek u drugoj sobi. Pop me je često puta slao u Bosanski Šamac kod katoličkog popa da nosim neka pisma, koja sam ja predavala zatvorena u koverti, pri davanju pisma opomenio bi me pop da na list pripazim, te da ga samo predam popu. Na odgovor sam nekad čekala, a nekada sam otišla bez odgovora na pismo koje sam donosila. Što je u pismima pisalo o tome mi nije baš ništa poznato.

Recite nam Marice s kime ste sve održavala vezu i lica koja su sa vama pomagale odmetnike?

[...] U zapisnik sam zaboravila navesti da je jednom prilikom bila priredba u Slav. Šamcu koju su davali omladina iz Babine Grede ili Županje god. 1948., te sam pitala popa da bi i ja želila ići na tu priredbu da mi dozvoli, on mi je na to odgovorio, da ne idem na tu priredbu, tamo su sami komunisti i nemaš šta tamo od njih poštenoga da čuješ i vidiš. Ja sam svejedno taj puta otišla na priredbu. U jutro sam se vratila nazad kod popa u stan i pop me je upitao šta si vidila sve na toj priredbi, ja sam mu kazala da je bilo lijepo i da su bili neki ruski komadi, te da je održan jedan govor, a pop mi je na to odgovorio da to nije ništa, nego samo zavlačenje naroda. [...]

Dovršeno, pročitano i odobreno,

Islednik:

[nečitko] Mijo [v. r.]

Zapisničar:

Saslušana:

Samardžija Marija [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

Nastavljeno sa saslušanjem osumnjičene SAMARDŽIJA MARIJE, dne 15. VII. 1948. godine u 9.30 h.

Kada ste Marice služili kod popa u Kruševici, što vam je pop sve pričao o današnjoj državi?

Godine 1947. pa i 1948. g. sve dok sam se nalazila kod popa, govorio mi je da ne idem na masovne sastanke, jer sam ja žena od ustaše i dobar katolik, a na tim sastancima prisustvuju samo komunisti, a ne poštteni katolici. Komunisti ne vjeruju u Boga i oni hoće da unište katoličku vjeru, poruše crkve i da utamane popove. Vidiš i sama koliko je do danas ubijeno i uhapšeno popova Katoličke crkve. Tvoja je dužnost kao prave katolkinje da se moliš Bogu, protiv komunista i da sačuvamo svoju vjeru u kojoj smo odgojeni. Ova država neće postojati dugo, jer za vrijeme rata Engleska i Amerika bili su saveznici partizana, ali danas su im okrenuli ledja i danas su saveznici fašista. Jedina je mogućnost i uvjerenje da će nas osloboditi Engleska i Amerika od gnjusnoga komunizma, a vidi se i po tome koliko ima naših ustaša pravih katolika na sačuvanju u Engleskoj, Americi i Italiji, koje su vlasti ih primile kod sebe. Još mi je pop rekao da su se u K. P. uvukli i drugi koji kontrolišu rad iste partije u Jugoslaviji, opominjao me je da se čuvam na svakom koraku od članova UDB-e da me ne bi uhapsili. Ja sam pala potpuno pod uticaj popa i skrivala sam se i dalje pred narodnim vlastima, jer ako bi me narodne vlasti uhvatile da moram ostati crkvi i vjeri vjerna, da ne smijem izdati nikoga, jer ti kao prava katolkinja trebaš da žrtvuješ svoj život sama, nego da više katolika nastrada. Svojoj vjeri moramo ostati kod riječi i ne izdati nikoga pred narodnim vlastima. Zajedno sa popom opominjala me je i njegova sestra da se molim. Popova sestra Marija iz Zagreba rekla mi je da ja nisam sama koja se skrivam u ovoj državi pred narodnim vlastima, takovih ima veliki broj i u Zagrebu koji se isto skrivaju kao ustaše. Nadalje mi je rekla da se skrivam kad imam tuđu legitimaciju, jer ova država tako neće dugo ostati, jer ću si sa tim spasiti život. Jednog dana bio je neki razgovor u popovoj kuhinji između popovih sestara i tada su mi ove rekle kako im je kazala Filipovička stara, kako su oni slobodni i razgovaraju preda mnom, a zar se ne boju da ću ih ja izdati. Popove sestre na to su Filipovički odgovorile da se one ne boje, jer je ona naša. Ja sam Filipovičku češće vidjela gdje dolazi kod popovih sestara, al se nije nikada dugo zadržavala, progovorila bi nekoliko riječi i nakon toga otišla u crkvu. Njihov razgovor, tj. razgovor popovih sestara

i stare Filipovičke, nije mi poznat jer nisam nikad bila prisutna. Popova sestra Marija u razgovoru jednoga dana rekla mi je, eto vidiš kako gospodjica učiteljica Štefa, ako i ne voli partizane, mora svakoga dana da ide i za njih da radi. Ja na to nisam ništa odgovorila i prekinili smo sa tim razgovorom.

Recite nam Marice tko je sve dolazio na sastanak kod popa i što vam je sve poznato o tim sastancima?

1948. g. dana se ne sjećam, znam da je bilo poslije Božića nekoliko dana, došao je kod popa Ilija Paradjiković, njegova žena Katica, učiteljica Mara iz Sl. Šamca, učiteljica Štefa iz Kruševice i popove obadve sestre. Taj puta svi navedeni došli su u večer oko 8 sati i zadržali su se do 11 sati na večer. Na tome njihovome sastanku što se je razgovaralo nije mi poznato, jer ja nisam taj puta bila prisutna. Još jednom prilikom sam vidila Iliju Paradjiković učitelja, da je dolazio kod popa, ali ni taj puta nisam imala mogućnosti čuti razgovor, jer su bili sami u sobi. U razgovoru sa popom i Ilijom Paradjiković bili su prisutni crkveni tutori koji se nisu dugo zadržali, znam samo da su popili rakiju, predali popu novce i odmah otišli, a s njima zajedno otišao je i Ilija Paradjiković. [...]

Dovršeno, pročitano i odobreno.

Islednik:

[nečitko] Mijo [v. r.]

Zapisničar:

Filipović [v. r.]

Saslušana:

Samardžija Marija [v. r.]⁴²⁹

Na temelju navedenih iskaza Marije Samardžije, Antun Mijaković uhićen je te je 9. rujna 1948. saslušan u Opunomoćstvu UDB-e za kotar Županja. Zapisnik o saslušanju u cijelosti slovi:

OPUNOMOĆSTVO UDB-e ZA KOTAR ŽUPANJA

Broj: 715/48.

ZAPISNIK

O saslušanju MIJAKOVIĆ ANTUNA, kao okrivljenog, sastavljen dana 9. IX. 1948. godine, u prostorijama Uprave državne bezbjednosti za kotar Županja.

Islednik: S. Marković [v. r.]

Zapisničar:

Osumnjičeni je pozvan da istinito i u potpunosti iznese sve što mu je poznato u vezi sa predmetom isledjenja i da navede sve činjenice i dokaze na koje se namerava u svoju obranu pozvati.

Na opšta pitanja odgovara:

Zovem se MIJAKOVIĆ ANTUN, po zanimanju župnik, dekan, roditelji su mi Djuro i majka Matilda rođj. Vorgić /oboje umrli/ rođen sam u Šušnjevcu, kotar Sl. Brod, dne 12. VI. 1887. god., stalno boravim u Kruševici kot. Županja, po narodnosti Hrvat, drž. NRH i FNRJ, neoženjen, od bliže rodbine imam sestru Agatu Mijaković i Mariju udova Žderić, od imovine ne posjedujem ništa. Bio sam hapšen godine 1943. u mjestu Hrtkovci, kotar Ruma, od strane Nijemaca i nalazio sam se pod istragom samo jedan sat zbog toga što sam zabranio u školi za vrijeme vjeronauka da me djeca pozdravljaju sa "hajl Hitler". Intervencijom ministra [Andrije] Artukovića, pušten sam na slobodu odmah nakon saslušanja.

Završio sam 5 razreda osnovne škole u selu Prkovci, kotar Vinkovci 1899. god. te sam tada nastavio polaziti gimnaziju, prve 3 godine svršio sam u Osijeku, zatim dobivši stipendiju nastavio sam školovanje u Vinkovcima, sve dok nisam završio veliku maturu 1907. god. Poslije završene velike mature polazio sam teologiju u Djakovu, koju sam završio 1912. godine. Kao mladi kapelan prvo mjesto dobio sam Punitovce, zatim Piškorevce, kot. Djakovo, te kao mladi upravitelj župe premješten sam u Komletince kotar Vinkovci, te kroz četiri mjeseca premještan sam u Otok za kapelana. Iz Otoka nakon 7 mjeseci ponovo sam premješten u Srem. Mitrovicu kao kapelan, gdje sam ostao sve do izbijanja prvog svetskog

⁴²⁹ Državni arhiv Slavonski Brod (dalje DASB), Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 74.

rata 1914.godine. Kao vojni obveznik pozvan sam u vojsku, te sam rasporedjen kao vojni svećenik u 78. osječku pješačku pukovnijiu, gdje sam ostao do oktobra mjeseca 1917. god. u činu kapetana I. klase. Po tom sam demobilisan i postavljen po Djakovačkoj biskupiji za katehetu na osnovnoj školi Srem. Mitrovica. Na toj dužnosti sam ostao godinu dana, iz Srem. Mitrovice, postavljen sam za župnika u Irigu, gdje sam se nalazio vršeci istu dužnost 17 godina, a nakon toga premješten sam 1935. god. u Hrtkovce, gdje sam postavljen za dekanog župnika gdje sam bio do 1944. god. U to vrijeme poginuo mi je moj nećak Marko Žderić, aktivni domobranski poručnik u borbama sa NOV, te sam ja bio pozvan od sestre, odnosno od njegove zaručnice Gartlgruber Dore, sada studira tehniku u Zagrebu. Tako sam se ja uputio na pogreb u Zagreb, no uslijed nenormalnih prilika, tj. bombardovanja Vinkovaca, stigao sam mnogo kasnije u Zagreb. U to vrijeme nastalo je i povlačenje njemačke vojske, kao i vojske NDH, te se ja nisam mogao povratiti u svoje mjesto službovanja i tako sam dobio namještenje u Ministarstvu poljoprivrede vlade NDH u Zagrebu. Tu me je zatekao i slom NDH, tj. oslobođenje. Po oslobođenju ostajem nadalje u Ministarstvu poljoprivrede, odakle budem premješten nakon kraćeg vremena u Okružni NOO Karlovac također poljoprivredni-šumarski odjel, gdje sam ostao mjesec i pol dana. Tada sam lišen svoje dužnosti po Ministarstvu poljoprivrede i bio sam ponovo dodijeljen na raspoloženje Djakovačkoj biskupiji. Djakovačka biskupija postavila me je za župnika u Piškorevci, kotar Djakovo, gdje sam bio 13 dana, nakon kojeg vremena sam premješten u selo Kruševicu, kotar Županja, gdje se nalazim na dužnosti župnika-dekana i danas.

Predmet isledjenja: Skrivanje i pomaganje odmetničkih jataka.

Kako se dugo nalazila kod vas vaša kućna pomoćnica Andjela Volmut [Marica Samardžija] i koliko ste ju plaćali?

Andjela Volmut nalazila se je kod mene u mojoj kući kao kućna pomoćnica od 6 do 7 mjeseci. Ne sjećam se kada je došla kod mene, a također niti dana kada je otišla. Za nagradu za njezin rad imala je hranu, stan i odijevanje, kao i najnužnije novčane potrebe za lično održavanje. Neku određenu novčanu nagradu nije primala, niti je bila u pogodbi, a niti sam joj ja davao.

Za vrijeme boravka kod vas, Andjele Volmut, da li ste kada razgovarali s njom, i da li ste znali da se krije pod tuđim imenom?

Ja sa Andjelom Volmut, mojom kućnom pomoćnicom, nisam imao nikada nikakove razgovore i vrlo dobro se sjećam da ju nikada nisam pitao tko je ona i šta je, jedino po njenom dolasku u moju kuću, tada sam od nje zatražio njezinu ličnu legitimaciju da ju prijavim u Mjesnom NO-u Sl. Šamac-Kruševica. To je bio cijeli moj usmeni saobraćaj s njom. A da se ona krije pod tuđim imenom, o tome nisam niti pojma imao.

Da li vam je bilo poznato da se Volmut Andjela, krije ispred narodnih vlasti i to pod tuđim imenom, radi svoje suradnje sa odmetnicima?

Da sam znao da je to ona što je navedeno u pitanju, ja bi sigurno, kao lojalan građanin, istu prijavio odmah narodnim vlastima, da joj se za njezino zlo djelo dade zaslužna kazna.

Zapisnik prekinut dne 9. IX. 1948. godine u 20 časova.

Antun Mijaković [v. r.]⁴³⁰

S obzirom na razlike u iskazima Opunomoćstvo UDB-e za kotar Županja suočilo je Antuna Mijakovića i Mariju Samardžiju 10. rujna 1948. godine. Zapisnik o sučeljavanju u cijelosti slovi:

ZAPISNIK

⁴³⁰ DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 74.

O suočenju izvršenog dne 10. IX. 1948. g. u prostorijama Opunomoćstva UDB-e za kotar Županju, između Samardžija Marije, zvane Volmut Andjele po zanimanju kućanica, od oca Andrije i majke Kate, rođ. Serećin, rođ. u Novom Slankamenu, srez Stara Pazova, dne 15. VI. 1925. god. i

Mijaković Antuna, župnika-dekana, od oca Djure i majke Matilde rođ. Vorgić, rođ. u Šušnjevci kotar Sl. Brod, 12. VI. 1887. god. sa stalnim boravištem u Kruševici, kotar Županja.

Suočeni prisutni:

Opunomoćenik – poručnik: Marković Savo

Javni tužioc kotara Županja: Lasić Ilija,

i zapisničar: Filipović Katica

Okrenutim licem u lice Samardžija Marija, kaže Mijaković Antunu sledeće:

Došla sam u Kruševicu kod župnika Mijaković Antuna, 6. VIII. 1947. i u dvorištu sam zatekla, njega, odnosno vas i vaše dve sestre i Dorina mama i Zagreba. Upitala sam vas da li je to kuća Mijaković Antuna i vi ste mi odgovorili da jeste. Sutradan u dvorištu pod kajsijom u prisustvu gore navedenih vaših sestara i Dorine majke, pogodila sam se sa vama da mi plaćate mjesečno 500 dinara, naime sami ste mi toliko obećali platiti, a osim toga kazali ste mi da ako budem dobro radila da će te mi i pored plaće još štogod kupiti. Taj puta tražili ste od mene legitimaciju i ja sam vam pokazala legitimaciju na ime Volmut Andjela, iz Čepina. Dorina majka koja je bila sa nama u društvu kazala je da ja nisam Volmut Andjela, jer da ona lično poznaje Andjelu. Ja sam tada povjerala vam, da se zovem Samardžija Mara, da se krijem pod tuđim imenom ispred narodnih vlasti, zbog toga što sam ustaška žena i što sam u Slankamenu, gdje sam boravila imala vezu i saradivala sa križarima. Vi ste mi kazali Mijakoviću, kad imam legitimaciju da se ne trebam ništa bojati. Nakon nekoliko dana poslije naše pogodbe vi ste uzeli moju legitimaciju i prijavili me u mjesnom NO-u, na ime Volmut Andjela. Ja sam ostala kod vas kao služavka do poslije Uskrsa 1948. god. Početkom ove godine, vi ste jednom prilikom došli iz Sl. Šamca, gdje ste držali djeci vjeronauk u školi i došli ste u kuhinju, gdje sam bila ja i vaše dve sestre i kazali ste, da su u Šamcu kod Gračanovi uhapsili Maricu. Ja sam kazala da će tako i mene uhapsiti, a vi ste mi odgovorili neka se ne bojim jer da imam ličnu legitimaciju. Ja sam kazala, da bi se najradje išla prijaviti vlastima, jer da će vlasti tako za mene saznati, a vi ste mi odgovorili, “sinko nemoj se ti javljati jer vidiš kako su postupali sa Maricom, nju su istukli, prebili joj ruku i odveli su je da se ne zna kuda ni što”.

Za vrijeme dok sam se nalazila kod vas Mijakoviću, vi ste mi u razgovoru kazali: Kada Amerika i Engleska mogu izdržavati tako mnogo hiljada izbjeglica, da se i ja možem ovdje kriti, jer da komunisti i njihova vlast neće dugo opstojati i da oni moraju propasti.

Samardžija Marija [v. r.]

Okrenutim licem u lice Mijaković Antun prema Samardžiji Marici, zvanog Volmut Andjeli odgovara:

Ne priznajem da sam se pogodio sa Volmut Andjelom, odnosno Samardžija Marijom, u dvorištu pod kajsijom, da ću joj mjesečno plaćati po 500 dinara, već sam ti rekao, da ćeš dobiti nešto u naravi kada budeš to trebala i kada ja budem mogao ti dati. Kad sam zatražio od tebe legitimaciju vidio sam iz legitimacije da se zoveš Volmut Andjela. Ne sjećam se tačno gdje mi je dala legitimaciju u ruke da li u dvorištu, hodniku ili u kuhinji, ali tačno se sjećam da mi tom prilikom kada mi je predala legitimaciju, nije povjerala da se zove Samardžija Marija, već si mi i sada potvrdila da s zoveš Volmut Andjela, kako je u legitimaciji stajalo. Nisam uopće znao da se ti kriješ od narodnih vlasti pod tuđim imenom, a niti sam te ja nagovarao da se ne ideš prijaviti narodnim vlastima. Za Maricu koja je uhapšena u Sl. Šamcu, da je tučena i da su joj organi koji se je hapsili prebili ruke, kazala je moja sestra Marija udova Žderić, te tom prilikom bila si i ti prisutna u kuhinji.

O Americi i Engleskoj da izdržavaju naše izbjeglice nisam ti nikada govorio, a niti sam o tome govorio sa mojim sestrama u tvom prisustvu, i ne priznajem da sam ti rekao kada tolike izbjeglice Amerika i Engleska izdržavaju i kriju, da se možeš i ti ovdje kriti.

Nisam ti govorio ni to, da će komunistička vlast propasti a niti sam sa ikim u društvu o tome govorio u tvojem prisustvu gdje bi ti mogla čuti.

Cijelu izjavu tvoju koju si mi u lice bacila na ovom suočenju ne priznajem i smatram ju izmišljenom. Ostajem i dalje kod svoje izjave date u zapisniku od 9. IX. 1948. god. za koju tvrdim i sada da je jedino ona istinita.

Mijaković Antun [v. r.]

Što ti Marice možeš kazati na tvrdnje i izjave gospodina Mijakovića koje ti je u lice kazao na ovom suočenju?

Izjavu vašu gospodine Mijakoviću smatram neistinitom, jer ste u njoj prećutili poznate vam stvari o meni, koje sam vam povjerila, dok sam se kod vas nalazila, kao i one stvari koje ste mi govorili za to vrijeme. Ostajem kod svoje izjave date na ovom suočenju za koju ponovo tvrdim da je istinita, te dopunjavam je tim, da ste mi prilikom mogega odlaska od vas lično kazali: “Andjela, ako te se uhapsi ništa nemoj priznati što sam ti govorio.”

Životom jamčim za istinitost mojih iskaza, a uz koje Mijaković neće da prizna poznate mu stvari samo da bi izbjegao odgovornosti.

Samardžija Marija [v. r.]

Imate li vi Mijakoviću staviti kakovu primjedbu na poslednju izjavu i tvrdnju Samardžija Marice, odnosno Volmut Andjele?

Na tvoje izjave i tvrdnje mogu jedino kazati, da su neistinite, a moje ranije izjave da su istinite kod kojih ostajem i dalje, a za njihovu istinitost jamčim moralno i materijalno.

Mijaković Antun [v. r.]

Samardžija Marija, traži naknadno da se unese, odnosno da se dopuni njena izjava time, da joj je gospodin Mijaković Antun, prilikom njenog odlaska od njega rekao:

“Evo ti sinko 100 dinara na put i odlazi, kako si se do sad skrivala, skrivaj se i od sada.” Ja sam primila 100 dinara i od njega sam otišla u Mikanovce, o čemu je lično bio upoznat, jer sam mu kazala prilikom odlaska.

Samardžija Marija [v. r.]

Suočenje dovršeno, pročitano i odobreno.

Prisutni:

Marković Savo [v. r.]

Lasić Ilija [v. r.]

Zapisničar:

Filipović Katica [v. r.]

Suočeni:

Samardžija Marija [v. r.]

Antun Mijaković [v. r.]⁴³¹

Kotarski javni tužitelj Ivan Lasić donio je 11. rujna 1948. rješenje o otvaranju istrage i pokretanju krivičnog postupka protiv Antuna Mijakovića zbog krivičnog djela iz čl. 3 točke 14 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države te mu kao mjeru predostrožnosti odredio istražni zatvor. Istragu je povjerio Opunomoćstvu UDB-e kotara Županja.⁴³²

Nakon provedene istrage pomoćnik javnog tužitelja okruga Slavonski Brod Pavle Borevković podnio je 21. rujna 1948. optužnicu protiv Antuna Mijakovića i Marije Samardžije. Mijaković je optužen zbog toga:

⁴³¹ DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 74.

⁴³² Rješenje br. 42/48., u: DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 74.

1/ što je 6. VIII. 1947. god. primio za kućnu pomoćnicu Samardžija Maru pod tuđim imenom Volmut Andjele, znajući da se ista krije pod tuđim imenom, jer se krije pred narodnim vlastima zbog toga što je u Slankamenu imala vezu i saradivala sa odmetnicima, prijavio ju kod Mjesnog NO-a pod imenom Volmut Andjele izjavivši joj da se ne treba ništa bojati, da se vlastima ne prijavi, da se može i dalje kriti, te da će komunisti i njihova vlast brzo propasti,

2/ što je prilikom hapšenja Papac Marije iz Sl. Šamca po organima UDB-e rekao Samardžija Mariji, koja se je htjela prijaviti vlastima, da se ne prijavi, neka se samo dalje krije govoreći joj pri tome da su Papac Mariji ruke isprebijali i izlomili,

da je dakle lažnim podacima zaveo vlast u zabludu, klevetao narodnu vlast i vršio propagandu koja sadrži poziv za nasilno obaranje postojećeg državnog poretka,

čime je počinio krivično djelo protiv narodne vlasti i krivično djelo iz čl. 9 st. 1 Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

U obrazloženju optužnice se, uz navode iz iskaza osumnjičenih, također navodi:

Nema nikakvog razloga ne povjerovati izjavi Samardžija Marije, jer je ista uvjerljivo i logičkim redom dala svoj iskaz, te je prema tome neumjesna obrana optuženoga Mijaković Antuna da ništa nije znao o Samardžija Mariji, jer je njenom izjavom točno utvrđeno da je on sve znao i da ju je svjesno krio, a povrh toga pred istom klevetao narodnu vlast i vršio propagandu protiv današnjeg državnog uređenja.

Ovakovo djelovanje optuženoga ukazuje se društveno opasnim, te naročito valja istaknuti da je optuženi Mijaković Antun jedan od onih svećenika koji zauzimaju otvoreno neprijateljski stav spram današnjeg državnog i društvenog uređenja, te je stoga potrebno primjerenom kaznom odgojno djelovati na druga lica da bi ova kazna bila opomena svima onima koji svoje djelovanje usmjeravaju protiv današnjeg državnog i društvenog uređenja, protiv izgradnje socijalizma u našoj zemlji koji je jedino garancija za bolji život i ljepšu budućnost cijeloga radnoga naroda.⁴³³

Iz navedenog obrazloženja vidljiva je tada uobičajena praksa komunističkih pravosudnih tijela da se u slučaju suprotnih izjava dviju osoba, kao istinita uzima ona koja više odgovara interesima državnih vlasti.

U obranu župnika Mijakovića stala je i skupina od 13 župljana Kruševice, koji su u rujnu 1948. uputili pismo s vlastoručnim potpisima, javnom tužitelju u Slavonskom Brodu, a u kojem navode sljedeće:

Naš ovo mjesni župnik drug Antun Mijaković župe Kruševica Sl. Šamac stavljen je u pritvor po naslovu 9/IX. 1948. iz nama nepoznatih razloga.

Kroz dan dva došao je u naše selo Kruševicu jedan drug iz Kotarskog NO iz Županje i održao sastanak gdje nam je prikazivao stanje i razlog zašto je naš župnik odveden. Iz njegovog govora razumjeli smo da je župnik zatvoren radi njegove bivše kućne pomoćnice, koja nije bila osoba kako je njezina lična legitimacija glasila.

Usmenim saslušanjem njegovih sestara, koje s njim u zajednici žive ustanovili smo da je ta djevojka kroz preporuku jedne žene (kojoj ta djevojka znade ime i prezime t. j. Katica Cindrić, Djakovo) u njihovu kuću došla jer je i ta žena iz Mikanovaca a djevojka je nađena iz Mikanovaca kod svoje bake.

Od nikud nije bila nikom poznata, a imala je i svoju ličnu legitimaciju Anđela Volmut. Redovito [je] bila prijavljena u Mjesni NO dapače za to vrijeme uvađana u knjigu državljanstva i nije bila

⁴³³ Optužnica br. 200/48., u: DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 74.

skrivanja. Kad je došlo proljeće nakon 7 mjeseci baka [joj je] poručila da je teško bolesna, [Anđela je] otišla i opet redovito bila odjavljena.

Nitko nije opazio da bi ona za njezinog boravka išta radila nedozvoljena, niti je ostavila kakovih prljavih tragova iza sebe.

Čudili smo se iskazu kotarskog izaslanika, koji je govorio na sastanku i svi smo ostali zapanjeni i izašli bez riječi van, jer smo držali da je to objeda od strane djevojke, jer on nije mogao znati kao i svi u kući da to nije dotična osoba. Saslušanjem neki muški i ženski lica, sela Kruševice i Sl. Šamac po ovom slučaju nismo mogli ništa ustanoviti da bi naš župnik ikad nešto protuzakonito radio, dapače uvijek je sa vlasti i narodom drugarski postupao.

Treba li što narod obavijestiti od strane vlasti, on je to i u crkvi oglasio.

Bila je Slava Lekić iz Kruševice djevojka 19 mjeseci u njegovoj kući pak bi i ona imala što kazati.

Tražimo i molimo da se naš župnik nakon preslušanja pusti da se iz slobode brani jer je on star 62 god. i u ništa se ovdje nije pleo već uvijek govorio: Što vi odredite i ja sam za to.

Ako je potrebno još nas više, mi ćemo doći da nas se i usmeno sasluša.⁴³⁴

Međutim molbi župljana nije udovoljeno, a glavna rasprava u navedenom predmetu počela je 30. rujna 1948. pred Okružnim sudom u Slavonskom Brodu. Sudskim vijećem predsjedao je Oskar Keler, a suci porotnici bili su Ivan Zrinušić i Đuro Dragojević. Tužiteljstvo je zastupao javni tužitelj Ivan Babić, a branitelj oboje optuženih bio je Juraj Raškaj.

Nakon što je javni tužitelj pročitao optužnicu, Mijaković je izjavio da se ne osjeća krivim te da ostaje kod svojih iskaza danih u istrazi. Drugooptužena Marija Samardžija priznala je krivnju i ostala kod iskaza danih u istrazi. Obrana je predložila da se presluša Marija Žderić, sestra Antunova, što je i prihvaćeno. Ona je izjavila da joj se drugooptužena predstavila kao Anđela Volmut i da tom zgodom Antun nije bio kod kuće te da “ni kasnije nije nikada priznala da se ona krije pod krivim imenom, pa niti onda kad je bila dotična moja rodjaka Jelena Gartl-Gruber [Gartlgruber] za koju optužena navodi da je bila prisutna kod njezinog dolaska”. Samardžija je na navedeno reagirala da je te zgode kod njezina dolaska bila prisutna i spomenuta Jelena Gartlgruber i da je pred njom priznala da je ona stvarno Samardžija Marija. No Antunova je sestra ustvrdila da nikada nije pred njom dotična Jelena rekla da ona poznaje Volmut Andjelu i da drugooptužena nije ta osoba.

Nakon toga obrana je predložila da se dopusti saslušanje svjedokinje Jelene Gartlgruber iz Zagreba, kao i Đure Živića iz Sikirevaca, koji je bio dvanaest dana ključar kod zatvora gdje je bila drugooptužena u pritvoru i pred kim je plačući priznala da Antun nije ništa kriv i da je to ona “u strahu na njega svalila u nadi da će joj biti bolje”. Također, da se kao svjedokinja sasluša Slava Lekić iz Kruševice, koja je tvrdila da je čitavo vrijeme dok je drugooptužena bila kod Antuna Mijakovića, zalazila k njima i da se nikada nije govorilo ni znalo o tome da se ista zove Marija Samardžija. Optužba se protivila tom prijedlogu, tvrdeći kako ovi svjedoci ne bi razjasnili stvar.

Sud je nakon vijećanja donio rješenje da se dopušta saslušanje ponuđenih svjedoka Jelene Gartlgruber i Đure Živića, dok se ne dopušta saslušanje svjedokinje Slave Lekić jer je njezin iskaz od neodlučne važnosti.

⁴³⁴ Rukopisni izvornik pisma, vlastoručno potpisana od strane 13 župljana Kruševice, u: DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 74.

Zbog toga je suđenje odgođeno za 12. listopada 1948. godine. Na toj je raspravi, nije jasno zbog čega, promijenjeno sudsko vijeće. Sudskim vijećem predsjedao je Marijan Višnjić, a suci porotnici bili su Ivan Zrinski, koji je bio i u prethodnom vijeću te nova porotnica Marica Klikić. Mijaković je imao novog odvjetnika, Bigu Vasilja, dok je Samardžija zadržala odvjetnika Juraja Raškaja.

Svjedokinja Jelena Gartlgruber tom je prigodom izjavila da je prigodom dolaska kod Mijakovića vidjela drugooptuženu Mariju kako radi u kući te joj je bilo rečeno da se ista zove Anđela Volmut. Na to je ona kazala da poznaje obitelj Volmut u Čepinu te da nije bila nazočna kada je drugooptužena Mijakoviću predočila svoju legitimaciju i da je tada rekla da drugooptužena nije Anđela Volmut i da je tada ista priznala da se zove Marija Samardžija. Također da pred njom drugooptužena nije ništa govorila o skrivanju pod drugim imenom, niti je čula od Mijakovića da o tome govori, niti je o tome s njim uopće razgovarala.

Zatim je svjedokinja suočena s drugooptuženom Samardžijom, ali su obje ostale kod svojih iskaza.

Svjedok Đuro Živić izjavio je da je drugooptuženu Samardžiju upoznao u zatvoru u Županji, gdje je bio na izdržavanju kazne u trajanju od tri mjeseca radi klevete državne vlasti. Kazao je da mu je ona plačući kazala da je osumnjičena zbog veze s križarima te da mu nije ništa govorila o skrivanju pod tuđim imenom, kao ni o bilo kakvoj vezi s Mijakovićem u svezi sa skrivanjem pod tuđim imenom.

Bez obzira na navedene iskaze svjedoka Sudsko vijeće donijelo je presudu kojom se Antun Mijaković proglašava krivim i osuđuje na kaznu lišenja slobode u trajanju od šest mjeseci: u kaznu mu se uračunava izdržani pritvor i istražni zatvor od 9. rujna 1948. godine. Drugooptužena Marija Samardžija proglašena je krivom zbog pomaganja križarima te osuđena na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od dvije godine.⁴³⁵

U obrazloženju presude, među inim, navodi se:

I ako navedeni svjedoci brane I. optuženoga, te su možda subjektivno dali točan iskaz, ipak objektivno njihov iskaz sa terećenjem II. optužene razilazi se tako, da u nikojem slučaju ne može stvoriti logičnu cjelinu događaja.

II. optužena okolnosno opisuje svoj odnos sa I. optuženim baš po pitanju njezinog skrivanja pred narodnim vlastima.

Sasvim je prirodno sa stanovišta I. optuženoga da je on reagirao i u pravcu propagande, jer ta linija nažalost kod većine rimokatoličkog klera opće je korištena.

I ako I. optuženi poriče ipak iz cjelokupnog rezultata rasprave sud je stekao uvjerenje da je on doista u nekoliko navrata u negativnom pravcu po današnji društveni i politički poredak djelovao na II. optuženu istina u četiri oka, ali to djelovanje i takova propaganda u biti ima isti cilj, pa se prema tome ona ne razlikuje po svojoj sadržini, želji i cilju propagande, koja se vrši u prisuću više lica.

Temeljena tendenca je ista.

I. optuženi inteligentan je čovjek, i baš zato svoj razgovor sa II. optuženom obavljao je u četiri oka, da se u svakom slučaju može obraniti.

Medjutim, riječi koje je izrekao I. optuženi, II. optužena nije mogla izmisliti obzirom na njezinu inteligenciju, jer i ona sama nije sposobna da iznese kao svoje, jer joj za to nedostaje potrebna inteligencija.

⁴³⁵ Zapisnici sa suđenja, Poslovni broj K 287/48-3 i 287/48-4, u: DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 74.

Iz ovih razloga sud je povjerovao terećenju II. optužene i pronašao I. optuženoga krivim, pogotovo kada po njemu predloženi svjedoci nisu mogli opovrgnuti nalog II. optužene, već su samo iskazali da oni nisu bili prisutni razgovoru između I. optuženoga i II. optužene, a time logički nisu isključili mogućnost da je I. optuženi doista vodio razgovore sa II. optuženom kako mu to stavlja u teret optužnica, odnosno iskaz II. optužene.

Na temelju rezultata rasprave, kao i na temelju priznanja II. optužene, sud se je uvjerio o subjektivnoj krivnji obojice optuženih, kao i o objektivnom učinu krivičnih djela.

Kod odmjerenja kazne I. optuženom uzeto je kao olakšavajuće, dosadašnja njegova neporočnost, visoka dob, a konačno manja društvena opasnost samoga djela, koja danas doista ne pretstavlja više tako opasno kriv. djelo, kada je naš društveni i politički poredak uhvatio duboki korijen u širokim narodnim slojevima, i primljen jednodušno od širokih narodnih masa, kada socijalističko uređenje naše stvarnosti teče nepobjedivo unaprijed, prošavši sve otpore ljudi nesklonih današnjoj našoj stvarnosti. Djelo nije više tako društveno opasno, jer naše političko uređenje potpunoma je konsolidovano tako, da svakog pojedinca koji i verbalnom propagandom želi zaustaviti ogroman točak socijalizma, taj točak izbaciti iz društvene sredine i naprosto onemogućiti.

S druge strane sud je stekao uvjerenje da I. optuženi ubuduće će se kaniti takovog i sličnog krivičnog djela, da je uvidio svoju zabludu, pa se očekuje da će baš obzirom na primjenu čl. 62 OKZ, kazna djelovati odgojno, i privesti I. optuženoga u današnju društvenu zajednicu kao korisnog člana te zajednice.

Medjutim, ukoliko I. optuženi ne bi shvatio značaj ove kazne, garancija su naši narodi koji će ga i u slučaju nastavka njegovoga rada potpuno eliminirati iz društvene zajednice.⁴³⁶

Navedeno obrazloženje presude jasan je primjer političkog djelovanja sudstva u poratnoj komunističkoj Jugoslaviji. Zanimljivo je iskazi svjedoka, ali se vjeruje izjavama jedne strane za koje nema svjedoka jer su rečene u četiri oka, s obrazloženjem da je optuženi samom činjenicom da je svećenik sklon napadima na režim, a ne može mu se vjerovati jer je inteligentan dok drugooptuženoj treba vjerovati jer nije dovoljno inteligentna.

⁴³⁶ Presuda br. K 287/1948., u: DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 74.

STJEPAN MILER

18 mjeseci zatvora

Rođen je u Rumi u Srijemu 15. studenoga 1929. godine. Za svećenika je zaređen u Đakovu 6. srpnja 1952. godine. Većinu svećeničkog djelovanja službovao je u Srijemu, a najviše u Petrovaradinu, gdje je bio župnik od 30. siječnja 1966. godine. U teškim vremenima za Hrvate i katolike u Srijemu u razdoblju od 1991. do 1999. vršio je i službu biskupskog vikara za Srijem. Bio je i upravitelj Svetišta Majke Božje Tekijske u Petrovaradinu od 1973. do smrti 2006. godine. Umro je 20. prosinca 2006. u bolnici u Srijemskoj Kamenici, a pokopan u svećeničkoj grobnici u Gradskom groblju u Đakovu 22. prosinca 2006. godine.

Iz arhivskih spisa vidljivo je da je Stjepan Miler optuživan i prekršajno kažnjavan i tijekom 1957. godine, a tijekom 1958. pripremana je nova optužnica čija je posljedica presuda od 18 mjeseci zatvora. Naime, Javno tužiteljstvo za grad i kotar Vinkovci podnijelo je Kotarskom sudu Vinkovci 3. ožujka 1958. optužni prijedlog protiv Stjepana Milera, koji u cijelosti slovi:

JAVNO TUŽIOŠTVO ZA GRAD I KOTAR VINKOVCI

Broj: Kts-I-1479/57-2-b
Vinkovci, 3. III. 1958.

Kotarskom sudu Vinkovci

Temeljem čl. 401 stav 2 ZKP podnosim Naslovu spise i

OPTUŽNI PRIJEDLOG

Protiv: MILER STJEPANA sina Josipa i Eve rođ. Janković, rođen 1929. godine u Rumi kotar Mitrovica, sa stalnim prebivalištem u Rajevom selu, kotar Vinkovci, Hrvat, drž. FNRJ, svećenik, bez imovine, dosad kažnjen po sucu za prekršaje, brani se iz slobode vodi se krivični postupak kod Kot. Suda Županja pod br. Kk 262/55 iz čl. 169 KZ.

da je:

1. neutvrđenog dana u mjesecu rujnu 1957. godine u rimokatoličkoj crkvi u Posavskim Podgajcima prilikom držanja propovijedi kao svećenik između ostalog rekao: "Svi se trebate moliti Bogu, da bi se komuniste jednom odvratili od đavola i povratili ih našoj svetoj Crkvi. Svaki onaj, koji nije dobar katolik ne može biti niti dobar Hrvat, onaj tko je dobar katolik taj može biti i dobar Hrvat."

Dakle, kao vjerski predstavnik zloupotrebio slobodu vršenja vjerskih obreda u svrhe protivne ustavnom poretku,

2. neutvrđenog dana u mjesecu rujnu 1957. godine u Rajevom Selu u rimokatoličkoj crkvi kao svećenik prilikom držanja propovijedi rekao: "đaci IV. i V. razreda osnovne škole ne znaju dobro čitati, djeca su ranije bila bolje pismena i ako je bilo manje učitelja nego danas kad ima više učitelja."

dakle, za službenu ustanovu iznosio štogod neistinito, što može škoditi njenoj časti i ugledu,

3. Dana 29. rujna 1957. godine u Drenovcima u rimokatoličkoj crkvi kao svećenik prilikom držanja propovijedi između ostalog rekao: "očevi i majke ne trebaju dozvoliti da im se djeca druže sa djecom bezbožnika koji nas ne trpe i ne gledaju kako treba", te dodao "onaj Hrvat nije dobar Hrvat i ako se tako predstavlja, ako nije dobar katolik",

dakle kao vjerski predstavnik zloupotrebio slobodu vršenja vjerskih obreda u svrhe protivne ustavnom poretku,

pa da je time počinio krivično djelo pod 1 i 3 protiv javnog reda i pravnog saobraćaja, zloupotrebe vjere i crkve u političke svrhe, opisane u čl. 311 KZa a djelom 2 protiv časti i ugleda klevetom, opisano u čl. 169 st. 2 u vezi čl. 177/3 KZ, koja su djela i kažnjiva po istim zakonskim propisima u uporabi čl. 46 KZ.

Predlažem:

1. Da se održi glavna rasprava pred Vijećem Kotarskog suda u Vinkovcima.
  2. Da se na raspravu pozove okrivljeni i svjedoci: Čoraš Tomislav, Žurić Marica, Markovinović Ivica i Domarecki Katica.
  3. Da se na raspravi pročita prijava,
  4. Da se nakon dovršenog dokaznog postupak okrivljeni proglašeni krivim za djelo iz dispozitiva optužnog prijedloga i osudi po Zakonu.
- Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Javni tužilac:
Maravić v. r.⁴³⁷

O svemu navedenom Miler u pismu biskupu Bäuerleinu od 25. travnja 1958., među inim, piše:

Dragi Preuzvišeni!

Neki dan sam Vam pisao. Sumnjam da ste dobili list, jer sam ga predao na stanici, pa vjerujem da je dospio u Vinkovcima u koš. Možda se varam, ako ste ga dobili, molim Vas lijepo javite mi makar sa dvije riječi. U listu sam Vam poslao svoju optužnicu. Naime još zimus kada sam bio u zatvoru su me ispitivali i suočavali sa svojim tobože svjedocima, koje su oni jesenas gnjavili po cvelferiji i kupili kojekakve podatke da me se osudi. I sad konačno je došlo vrijeme, da me se izvede pred sud. Suđenje se održava u Kotarskom sudu u Vinkovcima 28. IV. o. g. sudi Šojat Marijan. To je u ponedjeljak. Mislio sam da će doći advokat iz Zagreba, ali dobio sam obavijest, da je zauzet za taj dan i da mu je prekratak rok, pa sam jučer bio u Vinkovcima i zamolio dr. Kuharića. Nimalo nisam optimista, da će se dobro svršiti. Jer isti je branio vlč. Gilića⁴³⁸ i vlč. [Drage] Domitrovića, pa veli sudac još kako tako, ali porota ruši sve. Zato se nadam da će biti kod mene kao i kod ovih preda mnom što su bili. Žao mi je, da opet imate "kubure" sa mnom, ali valda je i to volja Božja. Teško mi je kada mislim, dokle nas je dovelo naše "nejedinstvo" mogao bih urlati kao lav. To me boli, da svećenici drže svećenike "ludama i budalama" radi Krista. U meni se buni sve, kada mislim na sve to, ali tada dolazi Gospodin i bez daljnjega, osjećam ono što su osjećali i toliki prije mene i što je sam Gospodin rekao – Mene su progonili i vas će progoniti. Hvala Mu na svemu. Spreman sam na sve. Čašu koju mi nuđa Gospod spremo ću iskapiti. Molim za ustrajnost i hrabrost, za ljubav i milosrđa.

Mislim, da će te mi vjerovati, da nije niti jedna točka iz optužnice istinita. Svjestan sam da niti u jednoj svojoj propovijedi nisam ovako govorio. Sve je u optužnici jednostavno rečeno laž. Imam toliko svjedoka a i isti svjedoci koji su navedeni neki uopće nisu bili na mojim propovijedima. Govorili su ono što je onaj isljednik pred njima govorio i potpisali su da uopće nisu pročitali što su potpisali. Nadam se, da će na sudu biti drugačije, ali pored svega toga svjestan sam da porota će imati glavnu riječ i zato Fiat [neka bude]!⁴³⁹

⁴³⁷ NAĐ, BOA, kut. 1958./1959.

⁴³⁸ Vidi gore pod ANTUN BRANKO GILIĆ.

⁴³⁹ NAĐ, BOA, kut. 1958./1959.

Stjepan Miler osuđen je od Kotarskog suda u Županji 1. listopada 1958. godine na šest mjeseci zatvora zato što je 17. listopada 1954. “na sastanku, u prostorijama crkve u Posavskim Podgajcima rekao djevojkama, članicama Osnovne organizacije narodne omladine, koje su sudjelovale na festivalu Narodne omladine kotara Županja, održanom u Županji 10. 10. 1954. g. da su išle u Županju bitandžiti, iznijevši time tvrdnju, da je Omladinska organizacija nešto nemoralno, dakle, iznosio je na javnom skupu nešto neistinito za Omladinsku organizaciju, kao društvenu organizaciju, što može škoditi njezinom ugledu. U mjesecu rujnu 1957. g. u spomenutoj crkvi, dao je neke izjave, koje se odnose na komuniste, dakle, kao vjerski predstavnik zloupotrebio je slobodu vršenja vjerskih obreda u svrhe protivne ustavnom poretku”.

Okružni sud u Osijeku preinačio je kaznu Kotarskog suda i svojom presudom od 13. prosinca 1958. izrekao kaznu od jedne godine i šest mjeseci zatvora, nakon čega je upućen na odsluženje kazne u Staru Gradišku.⁴⁴⁰

Iščekujući presudu Okružnog suda u Osijeku i odlazak na odsluženje kazne, Miler piše biskupu Bäuerleinu 23. prosinca 1958., sljedeće:

Dragi preuzvišeni!

Još jednom da Vam napišem nekoliko riječi, prije nego što odem i izgubim i ono malo slobode, koje još posjedujem. Trebao sam se već javiti na određeno mjesto, ali mi je odvjetnik rekao, da će on praviti molbu za odgodu nastupa kazne, pa da se ne javljam dok ne dobijem rješenje ili me se liši slobode kao i prošle godine. I tako Vam ja čekam. Kod svoje kuće sam uredio koliko toliko sve kako kod svojih tako i ovdje. Bio je prečasn, pa sam njemu uručio sve što sam imao, počev od novca – kojeg će staviti u polog sve do intencija tako da čekam sa svim u redu. Vladi sam predao ostalo i on će se snalaziti dok ne uđe jednom u grif. Pitao me kako će biti sa blagoslovom kuća – kaže gdje je blagoslovio da mu je bilo određeno na dan a ostalo je išlo župniku. Odgovorio sam da ne znam pa nek pita Vas kako će i što će. To vrijedi i za sve ostalo. Sa mnom je došao i tata i on jadnik čeka, da se ponovi prošla godina. Sutra je Badnji dan i sa prilično nervoze čekam zoru. Od odvjetnika nisam doznao još ništa ni da li je jučer dobio rješenje ni koliko sam osuđen – u selu pričaju 18 mjeseci! Poslao sam danas jednu osobu u Vinkovce odvjetniku da čujem što je i kako je, pa čekam svaki čas da dođe, pa da Vam mogu javiti. Toliko o tome!

Preuzvišeni! Očekujem od Gospoda snagu i jakost i nadam se da ću moći sa sv. Pavlom ponoviti – Sve mogu u onome koji me jača! Jučer sam imao vrlo teške časove. Trebalo je više nego herojske snage da bi se sve izdržalo. Naime, kad je nastupilo poslije podne bez prestanka su dolazili moji župljani, pojedinačno i u grupama, manjim i većim, da se oproste sa svojim svećenikom. Bila su djeca, djevojke, momci, ljudi, žene kolima su dolazili iz Podgajaca sve do kasno u noć. Jecali su i plakali, molili su za oprostjenje i ljubile ruke, obećavala vjernost i ljubav prema onome koga Preuzvišeni pošalje i neprestana molitva, da mi Gospodin udijeli snage i jakosti da mogu ispuniti volju Božju. Morao sam se silno svladavati da oči ne prosuze pogotovo kada su došli ozbiljni ljudi sa očima punih suza, da stisnemo si na oproštaj naše desnice i željenjem da ostanem vjeran Gospodinu. Jutros već od 2 h. su dolazili u crkvu na sv. Misu, koju sam služio prije 4 h, za svaki slučaj ako bi došli i otjerali. Imao sam sv. Misu nekoliko minuta prije 4 h, a crkva puna svijeta kao na velikoj sv. Misi. Pjevao sam u čast nebeskoj Majci možda moju posljednju sv. Misu. Crkva je pjevala uz jecaje. Oh kako sam ovu sv. Misu služio. Na kraju svijet nije više mogao jecati nego se na glas plakalo pred dragim Isusom i molilo da me Gospodin sačuva. To su časovi koji se ne zaboravljaju i vrijedno je da i Vi znadete oproštaj vjernika sa svojim misnikom. Kada sam izmolio Angelus okrenuo sam se prema puku i rekao nekoliko riječi. Kao što sam činio na

⁴⁴⁰ A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška*, (2009.), str. 238.

Staru Godinu tako sam sada učinio. Zahvalio sam se još jednom na svemu, molio sam za oprostjenje sve i preporučio se da se mole bez prestanka za svećenike i razumljivo i za mene. Adorirao sam dulje nego obično ne bi li otišli kućama, ali ne dok sam klečao djeca su plakala i sa njima cijela crkva. Na vratima su me dočekali i jedan od najstarijih ljudi u ime svih je pristupio i rekao: Velečasni hvala na svemu i Bog neka Vam bude vječna plaća i On neka Vas čuva do vijeka i tada su pristupili drugi ljudi, momci, bake, žene, djeca i još jednom prihvatili posvećenu desnicu, suzama je kvasili i ljubili. Danas sam cijelo vrijeme zatvoren – treba mi mira, jer legao sam kasno, prošlu noć spavao na klupama u vlaku i noćas od tri četvrt jedan više nisam spavao. Počeo sam se znojiti i pomalo podrhtavati. Sjetio sam se Spasitelja zar i On nije imao još strašnije časove uoči svoga Velikoga Petka... U svom životu nikada nisam imao ovakovih časova, ali kao što je došao Anđeo Božji, poslan od Oca nebeskog, da tješi Spasitelja, tako je i meni poslan narod i stado moje, da iskazivanje svoje ljubavi prema Božjem misniku, olakša ove moje časove. Hvala Gospodu na svemu.

Prije nekoliko minuta dobio sam obavijest od odvjetnika iz Vinkovaca – čuo je 18 mjeseci da glasi presuda. Njemu rečeno, da znam što piše na pozivu, a on veli nek čekam doći će po mene, ako ne riješe pozitivno. Dakle, ponovit će se prošla godina. Još jednom obećajem što sam obećao. Molite se. Zbogom.

Stjepan Miler [v. r.]⁴⁴¹

U svezi s Milerovom sudbinom svećenicima i biskupu Bäuerleinu pismima su se obraćali vjernici i časne sestre. Tako u pismu nekom svećeniku od 26. prosinca 1958. Adela Vojković iz Rajeva Sela, piše:

Velečasni gospodine!

Ovih dana čitava župa t. j. oba sela Rajevo Selo i Podgajci proživljava grozne dane skupa sa svojim jadnim župnikom vlč. g. Milerom, jer je pozvan u zatvor za 23. o. mj. a nastupio ga je 24. o. mj. baš na sam Badnjak. Radi toga nesretnoga događaja oba sela plaču i trpeći sa svojim župnikom daleko su od božićnog raspoloženja.

Ne znajući točno kada će župnik otići, narod se i 23. i 24. ujutro već oko 3 h okupljao u crkvu, da još jednom prisustvuju njegovoj sv. misi, da za njega mole i prime sv. pričest, da ga isprate. Bili su to tako bolni trenutki da je to teško opisati!

U tomu bolu i očaju eto ne nalazim drugoga izlaza, nego da se obratim na Vas, kao Vaša bivša župljanka ovim pismom, sve u nadi, da ćete možda pronaći neki izlaz, da mu se pomogne, jer smatramo, da uz molitvu i suze, treba nešto i poduzeti da mu se pomogne.

Osuđen je bio na 6 mj., ali žalba mu nije uvažena, nego kazna povišena na zahtjev javnog tužioca na 18 mj., a taj ga je rok upravo oborio. Zadnja dva tri dana pred odlazak neizrecivo je trpio duševno tako da je došlo skoro do sloma živaca. Ako uzmemo u obzir da on ima i plućne žlijezde vrlo osjetljive, pa mandule, a pokazalo se i živce, on ne će moći izdržati napor tako dugoga zatvora, sa teškim fizičkim radom. Njegov će organizam klonuti. On se može vratiti živ, ali ne i zdrav, nego doći da kod svoje kuće umre.

I sada nastaje pitanje, zar nije šteta toga mladoga i tako vrijednoga života? Selo gubi divnoga čovjeka – agilnog župnika, a crkva svećenika. Teško je takvoga nadoknaditi. Teško je uopće nadoknaditi svećenika, jer se u današnjim prilikama mladež naročito teško odlučuje za svećenički stalež a kako ne će, ako se od svećenika traži toliki heroizam. Mi nismo u prvim stoljećima kršćanstva nego u dvadesetom kada su prilike drugačije nego onda.

⁴⁴¹ NAĐ, BAO, kut. 1958./1959.

Ne znam što bih trebala, čovjek postaje konfuzan upravo od raznih unakrsnih misli. Eto gunjanski župnik živi, radi, ljudi ga vole, hvale, bez brige su za njega, a naš trpi i s njime čitavo selo, jer ne znamo kako da mu pomognemo. Jedan od tutora mu je kazao u njegovim duševnim mukama, neka uđe u org. sveć. [svećeničko udruženje], a on je kazao, da bez odobrenja Preuzvišenog to nikako ne može. Znači, da je spreman prije umrijeti nego biti neposlušan prema svome Ordinariju.

I opet velim, ne znam. Mi župljani mu želimo pomoći i nikako ne bi htjela imati na savjesti njegov mladi život.

Molim Vas, velečasni, razmislite o svemu kada primite ovo pismo, upoznajte Preuzvišenog [biskupa Bäuerleina] donekle sa stvarnošću koja jeste, u ponedjeljak najkasnije u utorak doći će odavle deputacija k Preuzvišenom na savjetovanje, jer konačno o direktivama Preuzvišenog zavisi sav daljnji rad, te ili pomoći ili? – prepustiti ga kako narod veli sudbini.

I opet velim, narod je očajan, bolje da je od nas bio ranije premješten, možda ne bi niti on to doživio niti mi to proživljavali s njim skupa.

Na mnogo strana se čuje kako ljudi žele neka samo bude spašen i živi, pa makar bio i u “zajednici” [svećeničkom udruženju].

Još jednom Vas molimo, o svemu razmislite govorite sa Preuzvišenim, pa kada ljudi dođu neka potraže Vas i Vaš savjet najprije, a onda neka idu u audijenciju.

Oprostite mi, ako sam Vas uznemirila ovim pismom shvatite situaciju kao naš bivši župnik!

Uz odlično poštovanje,

Rajevo Selo, 26. XII. 1958.

Adela Vojković⁴⁴²

Časna sestra Pacijencija⁴⁴³ iz Rajeve Sela u pismu biskupu Bäuerleinu od 27. prosinca 1958., piše:

Preuzvišeni Gospodine Biskupe!

Od kako smo saznali, da je velečasni osuđen, bojali smo se onoga dana kada će se ta ostvariti. To je došlo kao i prošle godine, pred sam Božić. Na 23. XII. morao se je javiti u Vinkovcima za zatvor, premda nije dobio rješenja za žalbu, niti na molbu da može poslove posvršavati. Velečasni se nije javio 23. nego čekao rješenje, ali kada su saznali naši komunisti (samo nekoliko njih) pobojali su se da ne bi velečasni ostao preko Božića kod kuće, i upotrebili sve da ga strpaju u zatvor. Zato je jedan obišao isti dan Gunju, Drenovce, Županju i Vinkovce i već u mrak je jedan došao iz općine i rekao da iz Vinkovaca telefoniraju da se mora javiti 24. u 8 sati. Rekao je znate, inače će doći milicija pa će biti troškova. U devet sati na večer kucala je milicija na prozor, a predvodio ju šef mjesnog ureda. Milicajci su bili pristojni i velečasni je rekao, da će ići ranim vlakom neka se ne boje. Mislim da su se u Vinkovcima sastali.

Rano ujutro u 3 sata velečasni je čitao svetu misu. Ovako rano sakupilo se je i po drugi put vjernika kao u nedjelju, da još jednom prisustvuju svetoj misi. Žalostan prizor, blijed kao mrtvac u osvjetljenoj Crkvi po zadnji put čita sv. Misu a vjernici plaču i mole. Iza mise ne mogu se rastati sa svojim župnikom. Plačući pozdravljaju i ljube ruku pred Crkvom. A kada velečasni nakon četvrt sata ulazi u kola, svi u špaliru stoje tiho plačući što se moraju rastati sa svojim župnikom. Mnogi kažu: sada istom znamo koga smo izgubili. Svijet je jako potresen i ogorčen nad tim događajem. Ne znam da li bi pojedini više žalili nad smrću svoga oca i majke, nego žale za svojim svećenikom. Žale svi stari i mladi! Tako mi reče jedna djevojka: moj dada je svake godine toliko pjevao na Božić, sada samo plače. Jedna snaša: moja mala je sinoć legla na divan i počela glasno plakati za velečasnim. Jedna stara žena kaže da je cijelu noć molila i plakala kad je čula da je velečasni zatvoren. Tako se po nekim kućama nije ni drvce kitilo, niti kolače pravilo. U crkvi na misi glasno su plakali. Preuzvišeni mi još uvijek plačemo i molimo da nam dragi Bog

⁴⁴² Rukopisni izvornik u: NAĐ, BAO, kut. 1958./1959.

⁴⁴³ M. Pacijencija Tiselj (1909.-2011.), kućna poglavarica i orguljašica u Rajevo Selo od 1955. do 1962., Slovenka.

pošalje kući našega župnika, jer nije ništa kriv. Mislima na prvu Crkvu koja se je molila za sv. Petra i Bog ga je po anđelu izbavio. Preuzvišeni pomognite nam i Vi vapite Bogu!

Jedva smo čekali da nam se vrati onaj čovjek koji je s njegovim ocem pratio velečasnoga u Vinkovce. Ali nije bilo ništa utješno. Ostao je u zatvoru. Obtužnica mu nije predana nego samo pročitana i to 18 mjeseci. Užas! Istom drugu subotu može se k njemu. Doći će njegov tata i odavdje jedan čovjek. Rajevčani i Podgajčani će poduzeti korake do najviših vlasti. Danas sam čula od jedne strane da će ga ostaviti samo deset dana. Kamo sreće! Možda su htjeli samo preko Božića kao i lani. Ako se čuje što utješnoga biti ću toliko slobodna pa ću javiti. Preuzvišeni, oprostite što sam tako slobodna, pa našu zajedničku bol u slabom svijetlu opisala.

Uz rukoljub moli za sveti blagoslov
zahvalna!

s. [nečitko] Pacijencija

Rajevo Selo, 27.XII.1958.⁴⁴⁴

Miler je pokušao žalbama poništiti kaznu i izbjeći odlazak u zatvor, ali bezuspješno. O tome u pismu biskupu Bäuerleinu od 12. siječnja 1959. piše:

Poštovani i dragi Preuzvišeni!

Jedva nekako da se i Vama javim poslije "odmora". Prije svega oprostite. Opet gnjavaža na moj račun. Nisam se nadao. Naime računao sam da će ipak uspjeti moje žalbe, molbe i što sve ne znam što nisam činio samo da bi stornirao dotičnu presudu odn. odgodio služenju u samici. Međutim svjedoci smo svi skupa jednom neuspjehu. Deo gratias! Imao bih Vam toliko toga za pričati, ali nikako nisam mogao doći iz Vinkovaca u Đakovo. Jer sam pušten baš na prvi petak, pa sam se žurio kući da moji vjernici ipak koliko toliko obave pobožnost u čast Srcu Isusovu. No da sam znao, da će preč. doći iz Drenovaca da ima u Rajevu Selu a Zlatko iz Račinovaca u filijali, išao bih via Đakovo. Razumljivo prvu priliku koristim i dolazim k Vama.

Najljepša Vam hvala što niste ostavili moje vjernike bez svećenika na Božić. I vjernici, a i ja, ostajemo smjerno zahvalni na Vašoj očinskoj brizi i nastojat ćemo tu zahvalnost i na neki vanjski način očitovati.

Još ovo – zdrav sam na tijelu, veseo u duši – zahvalan na svemu dragom Bogu. Preporučam sebe i svoje vjernike u Vaše molitve i memento, da nam se gospodin smiluje i udijeli snagu i jakost, da možemo sadašnja trpljenja i buduća iskoristiti za naše posvećenje i vječno spasenje. Još jednom oprostite i primite najiskreniju zahvalu, uz mnogo pozdrava od odanog u Kristu Vaš

Stjepan Miler [v. r.]⁴⁴⁵

Dok je bio u zatvoru, Miler je odbio prijedlog svoga oca da podnese predsjedniku Brozu molbu za pomilovanje. O tome u pismu župnika iz Drenovaca Davida Kolesarića biskupu Stjepanu Bäuerleinu od 4. svibnja 1959., među inim, piše:

Milerov stari je poslao Maršalatu molbu za uvjetno pomilovanje kako sam mu sastavio. Jučer je na povratku stari Miler iz St. Gradiške bio ovdje. Stevo [Stjepan] dobro. Otac mu je postavio pitanje: Sine, ne bi li podnio molbu sam odavle ili da ovlastiš svog advokata dr. Kuharića, da nešto zatraži? Odbio je riječima: Ništa ne molim.

⁴⁴⁴ Rukopisni izvornik u: NAĐ, BAO, kut. 1958./1959.

⁴⁴⁵ Tipkopisni izvornik s vlastoručnim potpisom, u: NAĐ, BAO, kut. 1958./1959.

Prenijela se fama da je slomio pri radu nogu. Nije istina. Taj glas je uglavnom iz Gunje potekao i proširio se. Nešto je zapravo bilo. Nespretno se okrenuo u sobi i pao na stolac te se dosta udario u rebro, tako da je pomislio da je koju kost slomio. Međutim na pregledu kod liječnika nije ništa ustanovljeno.⁴⁴⁶

Milera komunisti nisu puštali na miru ni nakon izlaska iz zatvora. Zato se biskup Stjepan Bäuerlein u razgovoru s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja NOK-a Osijek Matijom Bunjevcem i potpredsjednikom Jugoslavom Vincencom 19. prosinca 1960. požalio da je tih dana uhićen u 20:30 sati svećenik iz Rajeve Sela Stjepan Miler i odvezen automobilom. Drugoga dana, s obzirom na to da je hladno vrijeme, odneseno mu je u zatvor toplo rublje i nešto hrane i tada je od strane službenika u zatvoru odbijeno primanje hrane i toplog rublja jer da se Miler ne nalazi više u tamošnjem zatvoru, već da je odvezen, on ne zna kamo. Kako je biskup bio obaviješten, uhićenje Milera izvršio je neki službenik unutarnjih poslova po imenu Janko, koji je razgovarao i s časnom sestrom koja vodi kućanstvo župniku, pitajući je, “zašto je ona časna sestra da tu živi s tim svećenikom, kad je ona mlada, a krv nije voda, pa neka se skine i neka živi kao svaki normalan čovjek”. Biskup je kazao da vjeruje da je to neodgovoran odnos i postupak dotičnog službenika koji ostavlja vrlo ružnu sliku, a da je Miler pušten kući. Biskup je zamolio Bunjevca da poduzme mjere da neodgovorni ljudi ne bi pravili teškoća normalizaciji odnosa između Crkve i države.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁶ NAĐ, BAO, kut. 1958./1959.

⁴⁴⁷ HDA, KOVZ, kut. 41, pov. br. 170/1960. Cjeloviti tekst zapisnika objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. II., (2010.), str. 456-461.

ADAM MITROVIĆ

nestao

Rođen je u Berku 9. ožujka 1910. godine, gdje je završio i osnovnu školu. Klasičnu gimnaziju završio je u Travniku (1920.-1928.), a teologiju u Đakovu (1928.-1932.), gdje je i zaređen za svećenika 24. srpnja 1932. godine. Službovao je kao pomoćnik ekonoma u Dječaćkom sjemeništu na zagrebačkoj Šalati (1932.-1937.) te ostatak života kao župnik u Petrijevcima.

Sudbina Adama Mitrovića nije poznata. Prema nekim informacijama ubijen je pri povlačenju hrvatskih izbjeglica prema Austriji u svibnju 1945., a prema nekima partizani su ga, nakon ulaska u Petrijevice, odmah uhitili i bez suđenja ubili.⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 64; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 455.

ĐURO PAVOŠEVIĆ

ubijen

Rođen je u Vinkovcima 29. ožujka 1913., gdje je završio i osnovnu školu i gimnaziju. Teologiju je studirao u Đakovu (1933.-1938.), gdje je i zaređen za svećenika 24. srpnja 1938. godine. Službovao je kao kapelan u Nijemcima (1938.-1939.) i Slavovskom Brodu (1939.), a zatim kao župnik u Štitaru sve dok ga nisu ubili partizani, vjerojatno 15. travnja 1945. godine.

O tome na koji su način partizani ubili Pavoševića, postoje razna svjedočanstva. Jedni tvrde da su ga partizani odveli na Savu i odsjekli mu glavu, dok drugi tvrde da su ga ubili na tavanu stražarnice na savskom nasipu i odrezali mu glavu, a tijelo bacili u Savu. Postoje i razne druge verzije o Pavoševiću ubojstvu, međutim najvjerodostojnijim se doima svjedočanstvo koje je A. Jarmu iznio babogredski župnik Josip Blažeković, 10. svibnja 1981. Na Jarmov upit zna li nešto o Pavoševićevoj sudbini, on je odgovorio:

Ja znam dosta. Dne 14. travnja 1945., kad je bilo 'oslobođenje' Babine Grede (tj. kad su došli partizani, [Jarmova opaska]), poručio mi je Pavošević po nekom Galoviću iz Županje: Hoćeš li se ti povlačiti ili nećeš? Odgovorio sam mu: Ne, ja se neću povlačiti. Ako vidim da je kritično, negdje ću se skloniti. I sad mi je žao što mu nisam poručio: 'Dođi k meni!' Znam da je on imao vezu s partizanima. Imao sam i ja. To je tako moralo biti. To su bili naši ljudi, župljani. On je imao čak više veza nego ja.

Međutim, on je napravio jednu glupost. Zapravo, trebalo bi reći da je to što je učinio bilo lijepo... ali! Pavošević je obavljao u Štitaru blagoslov jela; na Uskrs, u crkvi, kako je to posvuda red. I u sasvim dobroj namjeri, pritom rekao župljanima u crkvi: 'Podajte sad od toga jela i toj straži koja je u selu!' A stražari su bili – ustaše, ustaška posada! I ljudi su im, idući kući, davali. Pružili im iz svojih košara da i oni slave Uskrs.

Međutim, partizani su to dočuli. Mislim da je u to bila umiješana neka 'počimalja' [djevojka koja započinje i predvodi pjevanje u crkvi]. (Možda i nije bila baš počimalja, nego mještanka koja je imala vezu s partizanima!) Ona se iz nekih svojih računa željela osvetiti župniku... A kako je, nakon toga stradao župnik Pavošević, doznao sam kasnije i mislim da detaljnije nitko ne zna od mene. Ispričao mi je to učitelj Anđelko Škrinjarić, iz Županje. On se inače bavio i slikanjem (meni je napravio "Betlehem"!), a razumio se i u glazbu. Njega su trojica partizana uhvatili i doveli u Štitar. Tu su zatim uhvatili i župnika Pavoševića te obojicu noću odveli na Savu. Tamo su za svakoga od njih načinili po jedan 'kvadrat' od drvenih gredica, nešto kao vratnice za nogomet. Obojicu su skinuli do gola, raširili i raširenih nogu svezali za uglove 'kvadrata', glave im okrenuli nadolje i onda počeli mlatiti volovskim žilama ('pendrecima'). Mlatili su ih osobito po "životu" [spolovilu], tako da su se oni, jadnici, previjali i zavijali od boli. Usput su im psovali i vikali "ustaše", ovo, ono... Pavošević je, kazivao mi je učitelj, strašno jaukao, jer su ga zaista nemilo udarali. Mene su, napominje učitelj, manje tukli. I onda se, pripovijedao je učitelj, dogodilo za mene nešto čudesno. Ispitujući me, čuli su da se bavim glazbom, da sam dirigent. Prestali su me tući. Narediše mi: "Spremaj se! Obuci se!" Ja sam se obukao, a župnika su i dalje užasno udarali. Kad se onesvijestio, odvezali su ga, odvukli i bacili u Savu.

Tko su bili ti ljudi? "Ne znam imena. Bili su neki oficiri. Tu je bila ona 'Dvanaesta slavonska' brigada ili divizija, ne znam. Nisu Štitarci. Učitelj Škrinjarić je bio moj dobri prijatelj. Kasnije je umro od kapi."

Kako tumačite činjenicu da je župnik Pavošević iste noći bio najprije na partizanskoj proslavi, a zatim uhićen, strašno mučen i ubijen? – "On je išao na proslavu s onim partizanima s kojima je

suradivao. A koji su ga ubili, bili su – drugi! Bila je to ‘kaznena ekspedicija’, koja je imala specijalne zadatke. Takve su ‘ekspedicije’ postojale na svim ili mnogim mjestima koje su partizani ‘oslobađali’. Imali su posebne popise i zadatke koga treba ukloniti... Svakako je nakon ubojstva Pavoševića u Štitaru nastala velika konsternacija i zabuna. Mještani nisu sebi mogli objasniti kako se to moglo dogoditi, budući da su znali da je župnik suradivao s partizanima. Bili su ogorčeni, ali nemoćni. Nisu se usuđivali ništa poduzimati.”⁴⁴⁹

Slično svjedočenje, u nešto kraćem obliku, isti je učitelj Škrinjarić iznio i župniku u Štitaru Željku Pavličiću.⁴⁵⁰

U Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu nema podataka o Pavoševićevoj sudbini, osim pisma svećenika Pavla Matijevića iz Velike Kopanice od 2. svibnja 1945. u kojem izvješćuje biskupa Akšamovića da je Pavošević nestao, uz napomenu: “Njegova tetka je ujutro ustala i nije ga našla, a nije čula, da je on kako po noći otišao, niti ima pojma tko bi ga odveo. Pronijela se vijest, da su dva svećenika nađena u Brodu u zatvoru i oslobođena – navodno Kolerević i Pavošević – ali to nisam mogao provjeriti.”⁴⁵¹

S obzirom na to da biskup Akšamović nije znao za Pavoševićevu sudbinu, kao ni za sudbinu još nekih svojih svećenika, on je 23. lipnja 1945. uputio pismo komandantu Vojne Oblasti za Slavoniju u Osijeku pukovniku Crnobrnji, u kojem moli da se povrate na službu u biskupiju svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije koji se nakon sloma NDH nalaze u logorima, budući da su bili dodijeljeni raznim četama hrvatskih domobrana. Među svećenicima za koje se biskup zanimao naveden je i Đuro Pavošević. Biskup ističe da mu nije poznato jesu li ti svećenici negdje tijekom borba poginuli ili se nalaze u logorima. Biskup moli, ako se navedeni svećenici nalaze u logorima, njihovo oslobađanje i povratak u biskupiju “na službovanje, budući je sada velika oskudica u osoblju svećeničkom, a vjernici katoličke vjere očekuju iole popunjenje upražnjenih župa, koje su pripojene susjednim župama”.

Dopisom od 2. srpnja 1945., uz napomenu da je pukovnik Crnobrnja na službi u Beogradu, biskupu je odgovoreno da je sve poduzeto kako bi se udovoljilo njegovoj molbi, ali nije moguće ništa učiniti jer se u logorima na teritoriju Slavonije nalaze samo zarobljeni redovi Nijemci, a “ostale nacije, među njima i pripadnici domobranskih četa ne nalaze se u Slavoniji. Pošto su napred navedeni svećenici kako kažete bili po činu kapetani, dakle oficiri, to se oni svi nalaze verovatno u Sremskoj Mitrovici, gdje su i ostali njemački i drugi oficiri. Za njihovo oslobodjenje i vraćanje na redovitu svećeničku dužnost potrebno je da se obratite direktno Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ koja će verovatno uvaženom naslovu izaći u susret”.

Biskup Akšamović pokušao je sve, ali odgovor o Pavoševićevoj sudbini nije dobio.⁴⁵²

⁴⁴⁹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 66-67.

⁴⁵⁰ NAĐ, Kartoteka svećenika, osobnik Đure Pavoševića; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 504.

⁴⁵¹ NAĐ, AP, br. 17/1945.

⁴⁵² NAĐ, BK, br. 875/1945.

FRANJO PERČIĆ ubijen

Rođen je u Prelogu (Međimurje) 13. studenoga 1880. godine. Osnovnu školu završio je u Prelogu, a šest razreda gimnazije pohađao je u Nagykanizsi (Mađarska) te 7. i 8. razred u gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu. Teologiju je pohađao od 1899. do 1904. godine na više mjesta: prvu godinu u Zagrebu, drugu i treću u Pečuhu, četvrtu godinu u Szekesfehervaru (Mađarska) i petu godinu u Đakovu. Za svećenika je zaređen 22. srpnja 1904. u Đakovu. Od 1904. do 1908. službuje redom kao kapelan u Trnjanima, Vrpolju i Nikincima. Od 1908. do 1911. službuje kao kateheta u Srijemskoj Mitrovici te od 1911. do 1916. u Vinkovcima, a od 1916. do 1917. službuje kao vojni svećenik u Szombathelyu. Godine 1917. prelazi u Osijek i na različitim školama predaje vjeronauk sve do 1924., nakon čega je kratko kateheta u Indiji, a od 1924. do 1941. godine ponovno u Vinkovcima. Umirovljen je početkom školske godine 1941./1942. i živi u Vinkovcima sve dok nije ubijen kod Retkovaca 1945. godine.

Okolnosti Perčićeva ubojstva nisu potpuno razjašnjene. Ivan Janeš, svećenik Đakovačke i Srijemske biskupije (dok je bio župnik u Güttenbachu, Gradišće, Austrija), u pismu A. Jarmu od 26. veljače 2001. navodi sljedeće:

Tu se govori i o svećeniku kateheti Franji Perčiću, ubijenom od partizanske vojske 1945. godine kod Retkovaca. Ja bih želio dopuniti izvještaj, jer mi je slučaj poznat. Jedinice Prve armije, odnosno 21. srpska i 48. makedonska divizija, nakon proboja Srijemskog fronta, 12. travnja 1945. godine prolazile su kroz slavonska sela prema Zagrebu. Kroz Retkovce su išli danonočno, od 14. do 17. travnja, bez otpora protivničke vojske. Ja kao dečkić (13 godina), uglavnom sam bio te dane na cesti i gledao tu masu jadne vojske: izmoreni, gladni, odijelo im je bilo u krpama, obuća nikakva, više bosu nego obuveni, neobrijani, zamazani itd. Motorizacije nije bilo. Sve je bilo u zaprežnim kolima koja su vukli izglednjeli konji, i ta kola su bila jadna. Na njima je uglavnom bilo oružje i izmoreni vojnici. Kolona je bila beskrajna.

Sjećam se da je u spomenutim danima bila velika vrućina. Tragičnoga dana za g. Perčića ja sam se slučajno našao pred crkvom (koji je to bio dan, datum, od spomenutih, ne mogu se sjetiti). Jedna su se kola iz kolone zaustavila pred crkvom, vojnici su s kola skinuli mrtvog vojnika, ostavili ga u cintoru pred crkvom i otišli. Nedugo nakon toga došao je oficir s nekoliko vojnika, pogledao mrtvoga i ušao u župni dom. Tu je zatekao župnika Ivana Mikića i pitao, odakle mrtvi vojnik kod crkve. Župnik nije znao da mrtvac leži u cintoru. Jedan je od vojnika rekao oficiru, da je vojnik stradao od ručne bombe koju je sam nesvjesno aktivirao, a kad su ostali vojnici vidjeli da je mrtav, nisu znali kamo će s njim. Skinuli su ga s kola i ostavili u cintoru crkve. Oficir je odmah dao naređenje da ga se odnese, što su vojnici i učinili. Zatim je oficir pitao župnika ima li u kući ili crkvi neprijateljske vojske. Župnik Mikić je rekao da, koliko je njemu poznato, nema. Oficir se nije zadovoljio odgovorom već je tražio od župnika da nađe jednu osobu koja će s dva vojnika pregledati crkvu i zvonik. Kako sam ja bio prisutan, župnik je zamolio mene. Ja sam išao prvi, dvojica vojnika sa šmajserima 'na gotovs' za mnom. Sve smo u crkvi obišli i ništa ne našavši, vratili se. U međuvremenu je oficir zahtijevao da on sam prođe kroz župnu kuću. Idući iz sobe u sobu, došao je u gostinjsku sobu, gdje je bio kateheta Franjo Perčić. Oficir je pitao tko je to, a župnik Mikić odgovorio da je to njegov školski kolega, koji je došao u posjete. Oficir je smjesta naredio da gospodin Perčić pođe s njim. Čim su izašli iz župne kuće, žicom su mu svezali ruke, a vojnik ga je poveo prema "krstopuću" (mještani tako zovu središte mjesta gdje se sastaju četiri ulice). Tu je već bilo nekoliko zaprežnih kola punih svezanih ljudi, seljaka, mještana, iz Retkovaca i iz Cerne. Na kolima su

nabacani ležali kao drva. Kako nije bilo više mjesta, katehetu su bacili na vrh gomile. Nije se mogao gore zadržati, skotrljao se natrag i zapeo na zadnje "šaraglje", koje su bile spuštene da što više ljudi stane. Dok je on tako napola visio, kola su krenula prema Vođincima. Kasnije sam od ljudi čuo da su na jednoj njivi između Retkovaca i Vođinaca svi ljudi bačeni sa zaprežnih kola, da su morali skinuti odjeću (partizani su je uzeli sebi) i da su tu neke najprije masakrirali, a zatim sve poubijali. Tu je vjerojatno stradao i svećenik Franjo Perčić. Kako je bilo opasno o tome govoriti, u selu se šutjelo.

Zapamtio sam i ovo: Dok bi partizanska kolona prolazila selom, jedna je grupa (vjerojatno neka "policija") zašla po kućama i hvatala muškarce koje bi našli. Vezali su ih i odvodili te bez ikakva saslušavanja na različite načine ubijali, prema tome kako su bili raspoloženi. Muškarce bi likvidirali izvan sela. I to tako da su, primjerice, ljude iz Cerne ubijali u polju između Cerne i Retkovaca, a Retkovčane između Retkovaca i Vođinaca, i tako dalje. Nakon nekoliko dana, kad se stanje malo smirilo, rodbina iz spomenutih sela pošla je tražiti svoje odvedene ljude. Već su se znala mjesta gdje su ubijani i zatrpani. Iskopavali su ih (nisu bili duboko u zemlji) i lako prepoznavali, jer je još sve bilo svježje. Polagali su ih na zaprežna kola, i po više na jedna kola, pokrili slamom i odvozili u svoja sela. Osobno sam vidio kad su ih vozili. Svećenik Franjo Perčić je vjerojatno ostao ondje gdje je i ubijen, jer ga nitko nije tražio.

Dodajem: Podatke o divizijama koje su prolazile kroz Retkovce i dane koliko je to trajalo, našao sam u knjizi Zlatka Virca "Retkovci, nekad i danas", 1983., str. 47. – Da provjerim svoje navode interesirao sam se i kod sadašnjeg retkovačkog župnika Vinka Zeca i pitao da li što o tom događaju ima u Spomenici retkovačke župe. Pronašao je i javio da piše sljedeće: 'Nemili događaj dogodio se 16. travnja 1945. godine kada je kod njega u posjetu bio kolega iz Vinkovaca, umirovljeni kateheta Franjo Perčić. Spomenutog dana došao je rano ujutro jedan partizanski oficir, musliman, s dva naoružana vojnika, probudio g. Perčića, razgovarao s njim i kasnije ga svezanog odveo. Trag mu se ne zna, vjerojatno je ubijen na relaciji prema Mikanovcima.'

Datum se, dakle, slaže s mojim izvještajem, ali da je oficir dolazio rano ujutro meni nije poznato. Ja se sjećam, što sam i spomenuo, da je to bilo tijekom dana. Moje je tumačenje zapisa u Spomenici, da je oficir dolazio, kako piše u spomenici, rano ujutro oko 5 sati, ali da gospodina Perčića nije odmah odveo, nego nakon razgovora (preslušavanja) i konzultiranja sa svojim, kako sam spomenuo. Tako se moj izvještaj, moje sjećanje, upotpunjuje sa zapisom u spomenici. Franju Perčića sam osobno poznavao (zapamtio) kao ministrant, dok je još bio aktivan kateheta u Vinkovcima, budući da je tijekom godine počeo dolazio u posjet župniku Ivanu Mikiću.⁴⁵³

Apostolski administrator Đakovačke i Srijemske biskupije biskup Antun Akšamović, ne znajući za sudbinu Perčića i još nekih svojih svećenika, 23. lipnja 1945. uputio je pismo komandantu Vojne Oblasti za Slavoniju u Osijeku pukovniku Crnobrnji, u kojem moli da se povrate na službu u biskupiju svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije koji se nakon sloma NDH nalaze u logorima, budući da su bili dodijeljeni raznim četama hrvatskih domobrana. Među svećenicima za koje se biskup zanimao, naveden je i Franjo Perčić. Biskup ističe da mu nije poznato jesu li ti svećenici negdje tijekom borba poginuli ili se nalaze u logorima.

Dopisom od 2. srpnja 1945., uz napomenu da je pukovnik Crnobrnja na službi u Beogradu, biskupu je odgovoreno da je sve poduzeto kako bi se udovoljilo njegovoj molbi, ali nije moguće ništa učiniti jer se u logorima na teritoriju Slavonije nalaze samo zarobljeni redovi Nijemci, a "ostale nacije, među njima i pripadnici domobranskih četa ne nalaze se u Slavoniji. Pošto su napred navedeni svećenici kako kažete bili po činu kapetani, dakle oficiri, to se oni svi nalaze verovatno u Sremskoj Mitrovici, gdje su i ostali njemački i drugi

⁴⁵³ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 68-71. Slična svjedočanstva istih osoba objavljena su i u: A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 509-510.

oficiri. Za njihovo oslobodjenje i vraćanje na redovitu svećeničku dužnost potrebno je da se obratite direktno Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ koja će verovatno uvaženom naslovu izaći u susret”.

Biskup je poslušao navedene upute te je 7. srpnja 1945. uputio pismo Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ u Beogradu, u kojem ponavlja molbu za puštanje svojih svećenika iz logora. Međutim iako je uspio saznati gdje se nalaze pojedini njegovi svećenici, za Perčića nije dobio nikakve podatke.⁴⁵⁴

---

⁴⁵⁴ NAĐ, BK, br. 875/1945.

JOSIP DAVID POHL (franjevac)
interniran u logor

Rođen 1900. Umro 1977. Službovao u Iloku.

Delegat franjevačkog provincijala fra Radoslav Kujundžić izvijestio je pismom od 4. svibnja 1945. Biskupski ordinarijat u Đakovu da je zamjenik franjevačkog samostana u Iloku David Pohl odveden od strane partizana u Mitrovicu 8. travnja 1945. godine.⁴⁵⁵

Bez osude iz Mitrovice odveden je u novosadski logor pa onda u logor Molin u Banatu. Pohl je kao "Volksdeutscher" bio zatočen u koncentracijskom logoru više od godinu dana. Kad je oslobođen, već je bio teško obolio.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ NAĐ, BK, br. 670/1945.

⁴⁵⁶ I. DAMIŠ, *Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, (2000.), str. 140.

KERUBIN POSAVEC (franjevac)
smrt strijeljanjem

Rođen je 30. siječnja 1896. u Bikovcu kod Maruševca. Gimnaziju je pohađao u Varaždinu. U franjevački red stupio je na riječkom Trsatu 1913. godine. Po svršetku novicijata nastavio je trogodišnji filozofski studij u Varaždinu, kao pripremni za teološki studij. Studij bogoslovije svršio je u Zagrebu, gdje je zaređen za svećenika 20. ožujka 1921. Službovao je u Zagrebu na Kaptolu (1921.), Vukovaru (1921.-1936.) i Osijeku (1936.-1946.), gdje je bio vjeroučitelj. Komunisti su ga uhitili i zatvorili u beogradski zatvor Glavnjača 1946. godine.⁴⁵⁷ Prema komunističkim izvorima strijeljan je 3. srpnja 1946. godine.

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom “Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god.” o sudbini Kerubina Posavca navedeno je sljedeće:

Osudjen je po Divizijskom vojnom sudu u Slav. Požegi, sud. br. 805 i 806/46, dne 27. IV. 1946. godine na kaznu smrti strijeljanjem i trajan gubitak političkih i građanskih prava.

Osudjen je radi toga, što je 1941. godine stupio u ustaški teroristički pokret u kome je aktivno učestvovao. Primaio je neprijateljske letke, koje je umnožavao i raspachavao. Odmah nakon oslobođenja počeo je u samostan primati neprijateljske vojnike i druge razne bjegunce, koji su se skrivali pred Narodnim vlastima. Ovima je davao upute i povezivao ih sa odmetnicima u šumi. Koristeći svoj položaj starješine i vjerskog predstavnika vršio je blud nad maloljetnim muškim djetetom. Pored svog neprijateljskog rada bavio se i švercom mada na štetu jedne zadruga.⁴⁵⁸

Uz fra Kerubina Posavca osuđen je i fra Gilbert Đerkeš na dvanaest godina zatvora zbog suradnje s križarima koji su se kretali u šumi kod Belišća. Okrivljeni su da su izvješćivali križare o prilikama u Osijeku i okolici, davali im letke s Mačekomom slikom u kojima se navodi da će Maček i Pavelić doći na vlast uz pomoć britanskih padobranaca, primali upute za organizaciju križara i govorili da će još 1945. božićevati u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.⁴⁵⁹

U *Glasu Slavonije*, od 4. svibnja 1946. u članku pod naslovom *Osuđeni ustaški franjevci*, navodi se:

Ovih dana održana je pred vojnim sudom u Osijeku rasprava protiv ustaških fratara Kerubina Posavca i Gilberta Đerkeša. Optuženi fratri Posavec i Đerkeš stupili su početkom okupacije u ustaški pokret. Svakom prilikom isticali su svoju mržnju prema narodu i narodno-oslobodilačkom pokretu.

⁴⁵⁷ I. DAMIŠ, *Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, (2000.), str. 39; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 532.

⁴⁵⁸ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 342; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 370-371.

⁴⁵⁹ Z. RADELIĆ, *Križari*, (2002.), str. 145; M. GROZDANIĆ, *U ime Krista i übermenscha*, (1958.), str. 111-112; “Fašistički fratri pred sudom”, u: *Glas Slavonije*, 24. ožujka 1946., str. 8.

U jesen 1945. ušli su u tzv. "križarsku organizaciju". Želeći organizirati oružane bande, Posavec je nagovorio na bjegstvo iz vojske Stjepana Zvonarevića.⁴⁶⁰

19. listopada pr. g. održan je u franjevačkom samostanu sastanak, kojem su prisustvovali optuženi fratri Posavec i Đerkeš, Zvonarević i četiri naoružana bandita [A. Baković tvrdi da su svi bili iz Ozne i glumili križare]. Na sastanku, koji je potrajao oko 2 sata, ovi fratri davali su banditima izvještaje o prilikama u Osijeku i okolici, te primili upute za organiziranje "Križara" i letke s Mačekovom slikom, u kojima je pisalo da će Pavelić i Maček ponovno pomoću engleskih padobranaca doći na vlast... Optuženi Posavec zloupotrebjavao je Crkvu, propovijedajući u raznim mjestima osječkog okruga. Njegove propovijedi bile su pune mržnje prema svemu što je narodno...

Nakon riječi tužioca, te govora branitelja i optuženih, sud je donio presudu, kojom se Kerubin Posavec osuđuje na kaznu smrti strijeljanjem, gubitak političkih i građanskih prava, a Gilbert Đerkeš na dvanaest godina prisilnog rada s lišenjem slobode i 4 godine gubitka političkih i pojedinih građanskih prava.⁴⁶¹

Odjel unutrašnjih poslova pri Gradskom narodnom odboru Osijek izvijestio je dopisom od 15. srpnja 1946. godine Franjevački samostan u Osijeku, sljedeće:

Divizijski Vojni sud u Osijeku svojim dopisom od 5/7. 1946. broj 805-1946. javio je, da je presudom Vojnog suda vojne oblasti za Slavoniju od 27/4. 1946. broj 805/46. Posavec Kerubin, r. 30/1. 1896. u Bikovcu kotar Ivanec, sin Josipa i Agate r. Plasajec svećenik Franjevačkog samostana radi krivičnog djela iz Zakona o krivičnim djelima protiv Naroda i Države osuđen na smrt streljanjem, a koja je kazna potvrđena odlukom Prezidijuma Narodne skupštine F.N.R.J. od 19/6. 1946. broj 7569/46. te je kazna nad imenovanim izvršena dana 3. jula 1946. godine.⁴⁶²

Josip Hećimović, očevidac koji je zajedno s fra Kerubinom proveo dane u beogradskom zatvoru Glavnjača, svjedoči:

Kad se novi zatvorenik prilagodio nama pitali smo ga tko je. Odgovorio je da je svećenik. Zanimalo me drže li njega ratnim zločincem kao nas ostale. Kad je ulazio u ćeliju, izgledalo je kao da su nam pustili velikog kriminalca. Miloš je postupao prema njemu kao prema životinji, gurnuvši ga tako jako u ćeliju da smo ga mi drugi morali dočekati da ne padne. To je bio hrvatski svećenik Kerubin Posavec, obučen u podrpanu odjeću i krvareći po cijelom tijelu. U početku je bio bez glasa kao i svi mi kad smo prvi put ušli u ćeliju.

Nakon jednog dana s nama, ispričao nam je o svome životu i o mučenjima kroz koja je prošao prije dolaska u ćeliju broj 11. Unatoč svim patnjama, bilo mu je drago da je ponovno među Hrvatima. Poučavao nas je da se ne bojimo i da se čvrsto pouzdajemo u Boga. Jednog dana taj svećenik je odveden s pukovnikom Šlaherom. Otac Posavec se vratio, ali hrvatskog časnika nismo više vidjeli. Otac Posavec nam je rekao da su bili mučeni u istoj prostoriji. Objesili su ih i prisilili da jedu sol ne dajući im piti vode poslije toga. Poslije nekoliko sati mučenja dali su im piti po nekoliko litara vode, a zatim skakali

⁴⁶⁰ Zvonarevićevi zapisnici o suradnji s Posavcem i Đerkešom bili su glavni dokazi u suđenju protiv njih. *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946., str.480-482. I. Damiš tvrdi da je Zvonarević bio doušnik UDB-e., I. DAMIŠ, *Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, (2000.), str. 39.

⁴⁶¹ "Osuđeni ustaški franjevci", u: *Glasi Slavonije*, 4. svibnja 1946.; Prenio A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 532.

⁴⁶² NAĐ, BK, br. 1236/1946.

na njih sa stola tako da im je voda izlazila na usta i nos. Svećenik nam je rekao da su objesili časnika i onda ga udarali metalnom šipkom. Konačno, rekao nam je, onesviješteni časnik je otvorio oči i usta i izdahnuo... Otac Posavec je rekao sa zgražanjem: "Ma kako Božja stvorenja mogu tako postupati? I još su nas odveli iz naše vlastite domovine." Samo što je svećenik izgovorio te riječi, čuvar Miloš je došao. Naredio je svećeniku da očisti ćeliju od smeća. Kad je ćelija bila očišćena, naredio nam je da se u nju vratimo, a svećeniku da iznese smeće. Za vrijeme čišćenja vidjeli smo nešto najužasnije. Ispod pokrivača je bilo zgnječeno tijelo, vjerojatno jednog od naše hrvatske braće...

Kako je vrijeme prolazilo, bili smo sve više zabrinuti za sudbinu našeg Velečasnog Oca. Očito su ga zadržali naši zarobljivači. Najednom su se vrata otvorila i ušao je svećenik čija je sudbina zaokupljala naše misli. Odmah se vidjelo da je ovaj blagi i sveti klerik bio udaran i mučen. Bilo je očito da mu je jedno oko teško ozlijeđeno. Bilo nam je svima jasno da je u teškim bolovima, a znali smo da mu nismo u stanju pomoći. Prvo pitanje koje smo mi postavili bilo je zašto su ga tako zlostavljali. Svećenik se polako okrenuo prema nama i rekao da je sreo generala Štancera kojega je pozdravio jednostavnim naklonom glave. Samo zbog toga su ga nemilosrdno mučili. Samo zbog toga je izgubio vid na jedno oko...

I onda je došao 18. studenoga. Komesar Miloš je ušao u prostoriju. Počeo je podrugljivo: "Od večeras ćete imati više mjesta u ćeliji..."

Čuvari su došli, uzeli trojicu zatvorenika i odveli ih. Četvrti koji je bio odveden s njima bio je naš otac Posavec. Bili smo živi svjedoci početnih muka koje su podnijeli ova četvorica ljudi...

Njegove nezaboravne riječi su nam stalno zvonile u sjećanju: "Zbogom, draga braćo. Naš vječni život će uskoro početi."⁴⁶³

⁴⁶³ Ante BELJO, *YU-GENOCID*, Zagreb-Toronto, 1990., str. 155-157; Preneseno i u: A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 532-533; I. DAMIŠ, *Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, (2000.), str. 40-42.

FRANJO RAČKI

osuđen na smrt strijeljanjem, kazna preinačena na 20 godina zatvora, umro u zatvoru

Rođen je u Đakovu 8. listopada 1883. Pučku školu (1891.-1895.) i donjogradsku klasičnu gimnaziju (1895.-1904.) pohađao je u Zagrebu. Teologiju je studirao na sveučilištu u Innsbrucku (1904.-1908.) te školovanje nastavio na Augustineumu u Beču (1908.-1912.), gdje je i doktorirao teologiju te kolokvirao arheologiju i povijest umjetnosti. Za svećenika je zaređen u Innsbrucku 26. srpnja 1908. godine.

Službovao je u Srijemskoj Mitrovici kao gimnazijski vjeroučitelj (1912.-1916.), duhovnik kaznionice (1913.-1916.), mjesni vojni svećenik (1914.-1945.) te župnik (1916.-1944.). Od rujna do prosinca 1945., zbog teških ratnih okolnosti i opasnosti, imenovan je upraviteljem župe Gundinci. Uskoro je uhićen od komunističkih vlasti i osuđen na smrt strijeljanjem, no kazna mu je poslije preinačena na 20 godina zatvora. Kaznu nije izdržao do kraja te je preminuo u zatvoru 6. studenoga 1953., nakon izdržanih osam godina kazne.

Presudom Vrhovnog suda Vojvodine od 8. travnja 1946. godine, Franjo Rački osuđen je na kaznu smrti strijeljanjem i gubitkom časnih prava te konfiskaciju imovine. Osuđen je zbog optužbe da je 1941., odmah nakon uspostave NDH bio zamjenik zapovjednika ustaškog stožera te 1944. bio tabornik ustaškog tabora u Srijemskoj Mitrovici. Svjedoci optužbe bili su Jerko Volarić i Marija Georgijević. Račkog je na suđenju zastupao odvjetnik Vladimir Rački, s kojim je bio u srodstvu, ali nije imao mogućnost u raspravu uključiti svoje svjedoke. Tužitelj je bio Jovan Jovović.⁴⁶⁴

U obrazloženju presude navodi se da je Rački "svoju ustašku izdajničku djelatnost počeo učestvovanjem u preuzimanju vlasti po optuženom Gvozdiću, učestvovanjem u radu Glavnog stana ustaškog pokreta, ustaškog stožera i ustaškog logora, te postao i tabornik ustaškog tabora u Srijemskoj Mitrovici. Kao član navedenih ustaških organizacija odgovoran je za sve zločine počinjene na tom teritoriju. Iako nije utvrđeno da je učestvovao na sjednicama logora u Srijemskoj Mitrovici, nije ništa poduzeo da se akcije tog logora spreče. Činjenica da nije istupio iz ustaškog pokreta, vrednovala se kao suglasnost s politikom koju je ustaški pokret i uprava logora provodila".

U odnosu na izrečenu kaznu u obrazloženju je navedeno da je "optuženom Rački Franji kao olakšicu sud uvažio okolnost, da je u nekoliko mahova pokušao ublažiti zločinačka delovanja svoje ustaške okoline, ali to nije sprovodio do kraja, pa je radi toga sud odmerio kaznu smrti streljanjem".⁴⁶⁵

O suđenju Račkom i ostalima 13. travnja 1946. godine Biskupski ordinarijat u Đakovu izvijestio je tadašnji kapelan u Srijemskoj Mitrovici Ćiril Kos, poslije đakovački i srijemski biskup. On u izvješću navodi sljedeće:

Sigurno Vam je i predobro poznato da je u ponedjeljak, u četiri sata poslijepodne pala i proglašena osuda Gvozdiću Petru i drugovima, tj. i dr. Račkom. Poznata je stvar, o kojoj je pisala i štampa, da su

⁴⁶⁴ A. BAKOVIĆ, Hrvatski martirologij, (2007.), str. 545.

⁴⁶⁵ Preuzeto iz životopisa Franje Račkog koji se nalazi u: NAĐ, BF, Fascikl "Presude XLV".

dvojica [Petar Gvozdić i Karlo Helbih] osuđena na kaznu smrti vješanjem, a trojica, među njima i dr. Rački na kaznu smrti strijeljanjem.

Sigurna je činjenica, govorim sada samo o dr. Račkom, da je osuda iznenadila mnoge, napose nas u župnom domu. Ja sam gotovo cijelo vrijeme bio na raspravi i pratio svaku izjavu koja je izrečena o osobi dr. Račkoga i daleko sam bio od uvjerenja da će kazna biti ovako stroga. Isto je uvjerenje u cijeloj Mitrovici.

Da se to uvjerenje nekako potkrijepi, iznijet ću samo neke činjenice: Predbacuje se dr. Račkomu da je po dolasku ustaša, čak i prije, preuzeo s ostalima vlast u gradu i da je organizirao ustašku vlast. Rački se brani da je kod preuzimanja vlasti od pukovnika Markovića bio prisutan, ali da nije progovorio na cijelom sastanku ni riječi. Bio je u društvu s drugima kada se govorilo o konkretnom preuzimanju pojedinih ustanova, ali su kod toga glavnu riječ vodili drugi. Da je on direktno kod toga nešto sudjelovao, to mu nije nitko dokazao.

Glede Tomićeva pokolja⁴⁶⁶, koji je glavna i najteža krivnja za svakoga, nitko mu nije direktno predbacio (ni javna optužba!) da je u njemu sudjelovao. Ni u optužnici nije to direktno izneseno. Međutim, kao klauzula se dodaje da je dr. Rački bio uvijek u društvu s ostalima, da je činio moralnu jedinicu pa je, prema tome, i kriv za to. Iako dr. Rački tvrdi da s Tomićem u društvu nikad nije bio, došao je jedan svjedok koji je rekao da mu je jedan drugi rekao, koji nije u Mitrovici sada, da je dr. Račkog vidio jednoga dana kako se strašno i napadno žuri iz magistrata. Iza njega, u nekom razmaku, išla je nekolicina ljudi, koji tomu nisu bili poznati. Opet u nekom razmaku išao je Tomić sa svojom "svitom". Iz svega se "zaključuje" da je dr. Rački te večeri bio na konferenciji s Tomićem u magistratu, na kojoj se raspravljalo o strijeljanju.

Dr. Rački je nadalje priznao da je on, poslije raspada vojske i nakon što je kaznionica ostala napuštena i bez nadzora, predložio da se tamo stavi jedan čovjek, umirovljeni tamničar, da ti kažnjenici ne bi pobjegli i da ne bi nastao skandal. Dakle, gospodine doktore, riječi su javnog tužioca, za Vas bi bio skandal da su naši rodoljubi pobjegli iz zatvora, odnosno došli na slobodu. Dr. Rački se brani da na političke kažnjenike nije ni mislio. Kao dokaz navodi svoje stanovište prema političkim osuđenima dok je bio tamo duhovnik, veze svoje sa Cesarcem i ostalima dok su bili u Mitrovici i napokon kako je i za vrijeme "NDH" slao cigarete, novine i pisma zatvorenima po duhovniku [Antunu] Mariću. No bez ikakva konkretnog dokaza optužba ostaje kod svoga, a obrana se dr. Račkog odbija.

Nadalje se navodi da je bio logornik ustaškog logora. Taj bi dokaz značio mnogo. Prema priznanju okrivljenih sve spiskove strijeljanih pravio je logor na temelju policijske kartoteke. Ako je on bio logornik, on je za to znao. Dr. Rački se brani da nije bio član logora, tamo je nekada zalazio, ali se pred njim nikada nije o tim stvarima govorilo. Ako je trebalo crkvene funkcije kombinirati s kakvom proslavom, onda je on tamo bio. Štoviše, kad je i sam došao na pomisao da bi logor mogao snositi odgovornost za spiskove strijeljanih, još ga je više izbjegavao da ne bi na njega pala i sumnja da ima s tim veze. Obrana se ne prima.

Potpisivao je nadalje nekoliko propusnica. Je li Vama, kao župniku, pita tužitelj, bila dužnost da potpisujete propusnice? Iz toga se izvelo da je bio povjerljiva ličnost. On se brani da je to učinio samo nekada, ne kao neki službenik i konačno da se ljudima pomogne. Obrana se odbija.

Nadalje je bio optužen da je bio tabornik. To je on u cijelosti priznao, ali da se kroz to vrijeme nije ništa događalo. Osim toga, da je to preuzeo prisiljen od mjerodavnih i na savjet nekih građana

⁴⁶⁶ Odlukom ustaškog Prijekog suda 1942. strijeljano je na pravoslavnom groblju u Srijemskoj Mitrovici nekoliko stotina zatvorenika Srba. Akciju je vodio Viktor Tomić. O tzv. akciji Viktora Tomića u Srijemu, opširnije: *Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941-1944*, knjiga 2 Srem, sveska I, Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini, Novi Sad, 1946., str. 127-246.; Jovanka PETKOVIĆ, "Akcija Viktora Tomića", u: *Zbornik za društvene nauke*, sv. 35, Novi Sad, 1963., str. 139-164.; Johann WÜSCHT, *Die Ereignisse in Syrmien 1941-1944*, Im Selbstverlag, Kehl am Rhein, 1975., str. 56-79.; Juraj LONČAREVIĆ, *Moja Mitrovica*, Zagreb, 1997., str. 117.

koji su mu rekli da je bolje da preuzme, nego da opet dođe kakav bandit. Ni to se ne usvaja, nego se zaključuje da je još jače sudjelovao u pokretu u vrijeme kada je već svakome bilo jasno kuda to vodi. Dr. Rački se brani da je i zahvalu podnio i da je kopiju te molbe i zahvale čitao njegov kapelan [Ćiril] Kos, koji ju je nakon njegova odlaska našao na stolu. Obrana to usvaja, s napomenom da je to bilo kada je oslobodilačka vojska već bila u Rumi.

Prigovara mu se nadalje i optužuje ga se što je u posljednje vrijeme išao oko po uredima i prinuđivao činovnike da se upišu u ustaški pokret. Dr. Rački to priznaje, ali da je rekao nekoliko riječi, ali o nekom prisiljavanju nije bilo ni govora i da je glavni u tom poslu bio Trgovčević Matija.

Konačno se optužuje dr. Rački kao pljačkaš narodne imovine, jer je bio u nadzornom odboru [Hrvatskog] Radiše, kod kojeg su našli jedan zapisnik sjednice na kojoj je prisutan i dr. Rački, i gdje se govori o dostojnoj ulozi, koju je Radiša odigrao oko uspostavljanja ustaške Hrvatske. Osim toga je on preuzeo zadaću da plijeni narodnu imovinu, a prema tome da je kod toga sudjelovao i dr. Rački. On se brani, ali tužilac naglašava da se tu radi o milijunima dinara i za to dr. Rački mora odgovarati. Uz ove točke možda je bila još koja u optužnici. Sve općenito, ništa konkretno i dokazano.

Nakon dva dana samog pretresa prešlo se je na dokazni postupak, koji je trajao puna dva i po dana. Svjedok za svjedokom je dolazio i, vjerujem, s bolju ponavljao žalosnu povijest prošlih dana. Teretili su svako po nekoga, ali, ovdje posebno naglašujem da od sviju tih dr. Račkoga nije teretio nitko. Jedan od uvažanih u današnjem društvu je rekao: Dr. se je Rački mogao vidjeti u logoru, ali se za njega ne može reći daje 'visio' u logoru kao ostali optuženi. Jedan je drugi rekao da se njegova žena, kada su ga zatvorili, obratila dr. Račkom i da joj je izašao na ruku, koliko je mogao. Treća je rekla da je čula da je dr. Rački jednom u propovijedi u crkvi rekao da treba ubiti 10 Srba za jednog ustašu ili nešto slično. Međutim od onih, koji su išli u crkvu nitko to nije čuo. Jednom riječi nitko nije iznio ništa.

Svjedoci optužbe su saslušani svi ili su pročitane njihove izjave, koje su pismeno podnijeli. Ni jedan svjedok obrane nije saslušan. Obrana je odbijena, i čak se smatralo i neumjesnim takav prijedlog od strane obrane (odvjetnika). U korist dr. Račkoga su svjedočila dvojica. Oni su, naime, teretili druge, pa ih je odvjetnik iskoristio da on postavi pitanja u korist Račkoga. Optužba to priznaje i uzima na znanje, uz napomenu da nema zlikovca koji ipak nije napravio koje dobro djelo.

Nakon ovako provedenog dokaznog postupka određena je u nedjelju posljednja riječ optužbe i obrane. Govorio je najprije javni tužilac, koji ih je po redu optužio za najkrvavije zločine protiv naroda i države. Drugi je govorio zamjenik javnog tužioca, koji je naglasio da nije slučajno da se među ovim nalazi i katolički svećenik. Nekoliko je riječi rekao o tome, pa se dodirnuo i kaptolskog zlata. Poslije toga ih je okrivio, on kao Hrvat, ne samo u ime srpskoga naroda, nego i u ime hrvatskih žrtava, ne samo u Mitrovici, nego i u Hrvatskoj, Međimurju, Kordunu i Dalmaciji. Poslije njih su govorili odvjetnici. Njihova je obrana odbijena, iako su s pažnjom, po službenoj dužnosti, saslušani.

Na posljertku je dana mogućnost i samim optuženima da kažu svoju posljednju. Svi su nešto rekli, osim dr. Helbiha, koji nije htio ništa više kazati. Dr. Rački je rekao sljedeće: 'Gospodine predsjedniče, izmoren sam i duševno i tjelesno. Ipak ću pokušati da još nešto kažem. Na koncu ove rasprave izgleda da sam najveći zlikovac na zemlji, iako sam svjestan da sam potpuno nevin. Znam i svjestan sam da mogu za nekoliko dana stajati pred prijestoljem Svevišnjega (smijeh u dvorani), ali sam svjestan da nisam kriv. Mitrovčani su čuli da je rasprava. Svi me poznaju. Svi su me pratili. Pa ipak, g. predsjedniče, nije se našao ni jedan, koji bi ma šta mogao meni predbaciti. Nitko nije mogao kazati da je dr. Rački ubio ovoga, da je upropastio onoga, da je prokazao ovoga i da je ma bilo kojom svojom gestom učinio onoga sumnjivim. Nitko! Nadam se da će se to imati u vidu kod donošenja presude, a i to da moji svjedoci nisu ni preslušani.'

To bi bilo u glavnim crtama, jer nije moguće donijeti sve na malo papira. Uglavnom sam napisao sve i uvjeren sam najobjektivnije.

Spomenut ću i to, jer će Vas i to zanimati, da me je dr. Rački svaki put vidio kad su ih vodili, jer sam stajao kod pošte, a oni su ih vodili od Srpskog doma u Sud, i obratno. Osim toga sam dr. Račkom,

preko njegovog odvjetnika, poručio da pazi na mene radi apsolucije [odriješenja], i kad me je prvi puta vidio poslije toga jasno mi je pokazao rukom znak pokajanja, tako da sam i ja mogao u razmaku od 3 metra učiniti svoje! [dati mu sakramentalno odrješenje]

Osuda je, kako sam na početku rekao donesena u nedjelju i glasi na kaznu smrti strijeljanjem, kao i na gubitak svih prava i konfiskaciju imovine. Publika je osudu pozdravila veselo i jedan je Hrvat pozdravio presudu u ime Hrvata.

Mi smo odmah učinili svoje. Htio sam doći u Đakovo i obratiti se na Vas. (Zaboravio sam napisati da je i Vaš akt odvjetnik predložio i da je pročitano među ostalim izjavama, ali mu nitko nije, kao ni čitavoj obrani, posvetio nikakvu pažnju.) Međutim se govorilo da je kasno i da treba raditi brzo.

U utorak je odmah odvjetnik u njegovo ime sastavio molbu za pomilovanje i još je u utorak navečer predao na poštu. Organizirali smo i mi, građani, molbu za pomilovanje našega župnika i poslali na Vrhovni sud u Novi Sad da tu molbu predloži Prezidijumu Narodne skupštine na rješavanje.

To smo poslali u srijedu ujutro. [Molbu je potpisalo 508 građana Srijemske Mitrovice] Ja sam u srijedu bio u Beogradu, ali nisam bio primljen kod dr. [Ivana] Ribara⁴⁶⁷, jer je kod njega bio [Milan] Grol⁴⁶⁸, kako su mi rekli i nije primao. Zainteresirali smo i [Petra] Masnića⁴⁶⁹, koji je također u četvrtak bio u Beogradu, ali nije izradio ništa. Brat dr. Račkoga je također bio u Beogradu u četvrtak, ali se nije sastao sa dr. Ribarom, koji je inače njegov prijatelj. Ali mu je telefonski javio preko zamjenika šefa kabineta da on vodi točnu evidenciju u onoj stvari o kojoj su razgovarali (on je, naime, već prije, odmah nakon uhapšenja, bio kod njega). U Beogradu sam saznao od jednoga gospodina cijelu proceduru oko pomilovanja i neće biti u nijednom slučaju kasno.

Danas smo bili kod Masnića da ga pitamo što je napravio u četvrtak u Beogradu. On kaže da nije ništa, kako sam već napisao, ali da će ići opet i to u utorak. On moli da se i od strane Ordinarijata zamoli (od preuzv. g. biskupa) jedan list upravljen na dr. Ribara, kao i jedan na Nuncija [Josepha Patricha Hurleya]. Dakako da se mora paziti na sam sadržaj i njegovu formu, ali u svakom slučaju mora doći istina do izražaja. Zato se obraćamo na Vas da nam odmah pošaljete jedan list, odnosno molbu za dr. Ribara i jedan za Nuncija. Mi ćemo te listove u ponedjeljak ujutro poslati u Novi Sad, a gospodin će ih Masnić podnijeti i na nadležno mjesto. Time će biti učinjeno sve što je bilo u našim mogućnostima.

U Mitrovici vlada opće uvjerenje da će dr. Rački biti pomilovan. To je čak iz nekih indicija na sudu izbilo na vidjelo. Štoviše, opet jedan iz viših krugova tvrdi da se je sam predsjednik suda, g. Varga, u tom smislu u jednoj kantini izrazio. To, naime, znači ili bi barem moglo značiti da će i Vrhovni sud dati pozitivno mišljenje u toj stvari. Ja sam lično u to ne uvjeren, nego siguran. Ali unatoč svih tih naših "sigurnosti" mogli bi se začuditi kao i nakon osude. Zato u svakom slučaju Vaši dokumenti mogu samo najbolje doći.

Prilažem Vam po jedan primjerak molbi za pomilovanje da ih vidite. Još jedna stvar! Brat dr. Račkoga, koji je bio ovdje nakon što se vraćao iz Beograda, i zamolio je sa dr. Račkim razgovor.

Dobio ga je i razgovarao je s njim jučer, u petak. Kaže da je neobično miran i vedar. Razgovarao je sasvim pametno. Pitao ga je da li je bio u Beogradu i što on kaže, čime je dao do znanja da očekuje pomilovanje, ali odmah iza toga kroz cijelo vrijeme je govorio samo to: Ja pomilovanja ne trebam. Umirem sasvim mirno, jer znam da umirem nevin. Pozdravi sve! Neka mi svi oprostite! itd. Neću da budem na teret i sebi i drugima u kaznionici. Potezat ću se od jedne do druge i sam sebi produljivati muke. Ne, Rado, ne! Bolje je ovako. Bolje je nevin umrijeti!...

Dakako da ima u tome mnogo istine. Jer je teško vjerovati da će dr. Rački nakon ovakvih burnih dana moći mjesecima odolijevati životu u kaznionici. Međutim će konac biti prirodna smrt.

⁴⁶⁷ Predsjednik Prezidijuma Privremene Narodne skupštine Jugoslavije.

⁴⁶⁸ Potpredsjednik Privremene vlade Jugoslavije iz redova oporbene Demokratske stranke.

⁴⁶⁹ Svećenik Đakovačke i Srijemske biskupije, sudionik partizanskog pokreta, bio na raznim političkim dužnostima u komunističkoj vlasti u Vojvodini te poslije predsjednik Udruženja katoličkih svećenika Srbije.

Sutra također se dopušta razgovor, pa ćemo s njime sutra govoriti. Ja ću Vas izvijestiti o razgovoru, bude li što posebnoga. Molimo gornje dokumente!

Lijepo Vas molim da ovaj list, nakon što ga pročitate uništite, jer mu je jedina svrha da Vas o svemu u kratko obavijestim.⁴⁷⁰

Rački je preko odvjetnika 9. travnja 1946. uputio molbu za pomilovanje Predsjedništvu Narodne Skupštine FNRJ, preko Vrhovnog suda Vojvodine, u kojoj navodi sljedeće:

Ja sam rođen 1883. godine, pa sam sada star 63 godine, bolestan, gluh i kratkovid. Pamćenje me ostavlja.

U burnim danima 1941. godine, kada je okupator navalio na našu domovinu našao sam se kao dugogodišnji župnik sremoskomitrovački u Srem. Mitrovici i zaveden pretpostavljanjem zvaničnih lica i neshvaćanjem položaja u kome je zemlja bila, stupio u ustašku organizaciju, misleći najbolje učiniti narodu i gradu. Silnim pritiskom okupatora i tadanje vlasti na tom položaju nisam se dovoljno odupro, i kada sam uvidio nedjela, koja stvara okupator i ustaška vlast, nisam se mogao svojim staračkim silama oduprijeti dovoljno, nego sam nastojao da se po mogućnosti uklonim iz sudjelovanja.

Nastojao sam što sam više mogao, da spriječim zla, od kojih je trpio narod i da umanjim nevolje, koje je okupator i tadanja ustaška vlast nanosila. Nešto od toga je dokazano, a sve nisam mogao dokazati, što radi slabog pamćenja, što radi ne provodjenja i nemogućnosti sprovođenja dokaza.

Ja sam se kasnije zahvalio na sudjelovanju i u Radiši i u ustaškim funkcijama, a i nisam dolazio na sjednice.

Nikoji od preslušanih svjedoka ne tereti me da sam baš ja lično kakovo djelo počinio, a najmanje krvavo djelo.

Meni je bilo uslijed starosti i bolesti na položaju župnika nemoguće smoći toliko duševne snage, da se oprem okupatoru i njegovim pomagačima, jer bi takvo opiranje mene dovelo u nevolju i pogibelja za život, a nisam zato imao hrabrost.

Ja se kajem, što se nisam više odupro i na vrijeme. Kajem se što sam uopće stupio u ustaške organizacije i što se nisam odmah u početku povukao.

Najviše me tamo zadržala želja da bude u pomoći narodu, a to sam mogao samo djelomice postići, dočim sam sebi naprtio veliku odgovornost i ovu kaznu.

U mnogim stvarima, kao u onim Hrvatskog Radiše nisam uopće bio svestan ni pravne naravi stvari, ni o tom da je moje prisustvo i članstvo u odboru od važnosti i nosi neku krivičnu odgovornost.

Žao mi je što je mojim postupkom povrijeđen zakon moje domovine, žao mi je što sam ta djela počinio za koja sam sudjen, a žao mi je što su moji sugrađani od tih organizacija pretrpjeli štetu.

Vjeran ću biti svojoj domovini Narodnoj Republici Jugoslaviji i svim njenim zakonima, narodnoj vlasti, narodnim pravima i državnom uredjenju.

Dugogodišnjim radom u svojem zvanju i položaju ipak sam koristio prije takodjer narodu, pa mislim da ovako star, nemoćan i gluh, makar su mi pogreške velike, ipak mogu da zamolim za pomilovanje.

Molim zato po svom braniocu po službenoj dužnosti Vrhovni Sud Vojvodine, koji je presudu izrekao da izvoli ovu molbu za pomilovanje uputiti.

PREZIDIJUMU NARODNE SKUPŠTINE F. N. R. JUGOSLAVIJE u Beogradu

kojim molim, da iz razloga u ovoj molbi napred navedenih izvoli mi podijeliti pomilovanje kazne izrečene osudom Vrhovnog Suda Vojvodine od 8. IV. 1946., kazna smrti streljanjem i gubitka prava.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa". Isto u: A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 73-79.

⁴⁷¹ NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa".

Istoga nadnevka molbu za pomilovanje istim tijelima vlasti podnijelo je 113 građana Srijemske Mitrovice, koji potvrđuju navode iz molbe Franje Račkoga. Navedene molbe podržao je i preporučio Biskupski ordinarijat u Đakovu pismom Vrhovnom sudu Vojvodine od 14. travnja 1946.⁴⁷² Molba za pomilovanje je prihvaćena te mu je Predsjedništvo Narodne Skupštine FNRJ odlukom od 16. svibnja 1946. kaznu preinačilo na 20 godina zatvora, o čemu u izvješću Biskupskom ordinarijatu u Đakovu od 28. svibnja 1946., Ćiril Kos piše:

Šaljem Vam konačni izvještaj o sudbini i smrti petorice iz Srijemske Mitrovice. Iako se nas direktno tiče samo g. Rački, uvjeren sam da će Vas zanimati i sudbina ostalih.

‘Slobodna Vojvodina’ je u svojem broju od prijašnjeg četvrtka donijela prva obavijest daje Prezidijum F. N. R. Jugoslavije odbio molbe za pomilovanje, izuzev slučaj dr. Račkoga, kome je molba uvažena i kojemu je ona zamijenjena u kaznu od 20 godina prinudnog rada.

Njima su u zatvoru dali da čitaju novine, tako da su i oni za svoju sudbinu znali već u prošli četvrtak oko podne. Iz pouzdanih strana znademo da je stvar pred Prezidijumom morala biti riješena već između 10. i 13. maja, a u novine je unesena tek 23. o. mj. i tek se je tada u Mitrovici doznalo.

Mi smo odmah u vezi s time zamolili dopisom hitno preporučenim Okružni sud da im se omogući dolazak svećenika i primanje sakramenata. To je za svakoga katolika prevažno, a i zakonom je predviđeno. Ne znam da li na temelju toga lista, ili na temelju njihove neovisno o ovom listu izražene želje, bio sam pozvan u subotu u jutro u Okružni odbor gdje mi je g. načelnik dao na znanje da će biti izvršena kazna nad ustaškim zločincima, koji su izrazili želju da se ispovjede i pričeste. To su [Zdravko] Ježić [kotarski predstojnik u S. Mitrovici], [Franjo] Brindl [gradonačelnik S. Mitrovice], Helbih [ravnatelj gradske bolnice u S. Mitrovici] i Gvozdić Petar [veliki župan]. Kao peti bio je neki ribar Lakatoš. Dr. Rački, budući da je pomilovan, bio je u petak oko 18 sati odveden u kaznionu. Do Okružnog odbora je išao (bivša Imovina), a dalje se odveo fijakerom, jer ne bi mogao sam otići. Ima, kažu, 40 kilograma. Kako će na njega djelovati život u kaznionici, to ne znam. Možda će se i malo popraviti, jer nema više napetosti i očekivanja, a možda će biti i zlo. Može mu se slati mjesečno samo 5 kilograma hrane, a posjetiti ga svaka 3 mjeseca. Vjerojatno će završetak biti prirodna smrt. To je ipak mnogo bolje, iako je njemu u pojedinim momentima, kad smo bili s njime, izgledalo bolje da se što prije sve svrši i da ne padne nikome na teret. No Bog je htio tako, i uvjereni smo da će se za njega brinuti i dalje. [...]

Ukoliko uslijede kakve promjene, glede g. Račkoga, razumije se da ćemo Vas odmah obavijestiti.⁴⁷³

Rački je 23. svibnja 1946. upućen na odsluženje kazne u zatvor u Srijemskoj Mitrovici, a Biskupski ordinarijat slao mu je jedanput na mjesec jedan paket hrane i drugih potrepština, kako je to prema pravilima zatvora bilo dopušteno.⁴⁷⁴ Nedugo nakon navedenog pomilovanja, tj. 11. kolovoza 1946. uslijedila je nova molba za pomilovanje i puštanje na uvjetni otpust svećenika Račkog, koju je sada potpisalo i poslalo Predsjedništvu Narodne Skupštine FNRJ 508 građana Srijemske Mitrovice.⁴⁷⁵

Biskup Akšamović 30. listopada 1947. uputio je molbu Ministarstvu unutrašnjih poslova NR Srbije i prijepis iste molbe Predsjedništvu vlade NR Srbije, Komisiji za vjerske poslove NR Srbije i svećeniku Petru Masniću, narodnom poslaniku i potpredsjedniku AP Vojvodine,

⁴⁷² NAĐ, BF, Fascikl “Neprilike svećenstva i župa”, br. 783/1946. i BF, Fascikl “Presude XLV”.

⁴⁷³ NAĐ, BF, Fascikl “Neprilike svećenstva i župa”, br. 783/1946. Isto u: A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 79-82.

⁴⁷⁴ NAĐ, BK, br. 905/1947.

⁴⁷⁵ NAĐ, BF, Fascikl “Neprilike svećenstva i župa”, br. 783/1946.

u kojoj traži puštanje na uvjetni otpust svećenika Antuna Marića i Franje Račkog. U molbi ističe da je duboko uvjeren, da su obojica svećenika “već do sada, za vrijeme izdržavanja svoje kazne dobro uvidjeli posljedice svoga rada i svoje pogreške, koje iskreno žale, o čemu jasno govori njihova korespondencija i izjave koje su dali svojoj najbližoj rodbini, koja ih je posjetila. Prema tomu možemo punim pravom zaključiti, da je kazna na ove svećenike toliko pozitivno djelovala, da će oni, za slučaj da molba bude uvažena i oni pušteni na slobodu znati cijenit milost, koja im je time ukazana i da će sigurno biti lojalni i zahvalni članovi naše nove F. N. R. Jugoslavije”. Za Račkog također navodi da je star 64 godine, “iznemogao, gluh, kratkovidan i vrlo slabe tjelesne konstrukcije i vrlo slaba zdravlja, pa će preostale dane života posvetiti svome liječenju radi svojih tjelesnih defekata – gluhoća i kratkovidnost – ne će više biti za nikakvu javnu službu”.⁴⁷⁶

Biskup Akšamović nije odustajao te je 7. ožujka 1951. godine uputio novu molbu MUP-u NR Srbije za puštanje ne uvjetni otpust svećenika Račkog, a prijepis iste prosljedio je i Komisiji za vjerska pitanja NR Srbije, moleći posredovanje predsjednika Komisije Prote Smiljanića. U molbi biskup, među inim, navodi:

1. Rački Franjo je danas 68 godina star i uz to teško bolestan. Još prije presude i nastupa kazne Rački je bio nagluh, a sada se njegovo zdravstveno stanje u tom pogledu toliko pogoršalo, da je posvema oglušio. Uz ovu veliku bolest Rački je posve oslabio na očima, a kao čovjek od 68 godina nakon izdržanih punih pet godina kazne u Kazneno popravnom domu fizički je toliko oslabio i iscrpio, da je i inače bolešljiv.

2. Rački Franjo, za slučaj da ova molba bude uvažena i on bude pušten na slobodu, ne će više biti za nikakvu službu, nego će biti stavljen u stanje mira i tako ne će više biti u mogućnosti da vrši bilo kakvi utjecaj na svoju okolinu.

3. Povrh toga uvjereni smo, da je punih pet godina izdržavanja kazne i preodgoja u Kazneno popravnom domu na Rački Franju toliko pozitivno utjecalo, da će on, za slučaj da bude pušten na slobodu ili uvjetni dopust znati visoko cijeniti milost koja mu je time ukazana i da se samo ne će biti na štetu, nego naprotiv da će – u koliko još uopće bude za bilo kakvi rad – svuda pozitivno utjecati svojim radom i tako pomoći izgradnju naše socijalističke države.

4. Svi svećenici Biskupije đakovačke u koliko ih je bilo po kazneno popravnim domovima bilo u N. R. Srbiji, bilo u N. R. Hrvatskoj već su pušteni na slobodu ili na uvjetne dopuste i svi od reda su pokazali svojim životom i radom da je odgoj u Kazneno popravnom domu pozitivno utjecao na njihov preodgoj, pa smo uvjereni da će to biti i slučaj sa Franjom Rački, koji je od svih tih najstariji i što se fizičkog zdravlja tiče najslabiji.

5. Za slučaj da ova moja molba bude uvažena i Rački Franjo bude pušten bilo na slobodu bezuvjetno, bilo samo na uslovni dopust, u nikojem slučaju ne će više ostati u gradu Sremskoj Mitrovici, nego će biti kao umirovljenik Biskupije đakovačke upućen na jedno drugo mjesto, gdje će stalno biti pod mojom neposrednom brigom i nadzorom.

Iz svih ovih razloga molim Ministarstvo unutrašnjih poslova N. R. Srbije da uvaži ovu moju molbu i da Rački Franju pusti na slobodu ili barem na uslovni dopust.⁴⁷⁷

Svećenik Franjo Rački nije dočekao slobodu: umro je u zatvoru 6. studenoga 1953., a pokopan je na mitrovičkom groblju. Ćiril Kos o pokopu Račkog donosi zanimljiv podatak:

⁴⁷⁶ NAD, BF, Fascikl “Neprilike svećenstva i župa”, br. 958/1947.

⁴⁷⁷ NAD, BF, Fascikl “Neprilike svećenstva i župa”, br. 479/1951.

Jednoga dana je župnikova šogorica [Pavica Rončević] sa još jednom ženom pošla na [katoličko] groblje [u Mitrovici]. I upravo u to vrijeme su iz kaznionice doveli jednog mrtvaca da ga ukopaju. Ukopnici ga nisu sahranili u kutu groblja, gdje se to činilo, nego su očima tražili pogodno mjesto. Tako su žene od njih saznale da je u lijesu pokojni župnik Rački, i sahraniše ga uz glavnu stazu koja vodi do ulaznih vrata do kapelice, na desnoj strani, nedaleko od njegove majke, koja je sahranjena uz istu stazu i na istoj strani.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁸ NAD, Kartoteka svećenika, osobnik Franje Račkog.

JOSIP RADIČEV

tri mjeseca zatvora

Rođen je 20. studenog 1896. u Bačkom Bregu, gdje i završava pučku školu. Gimnaziju je pohađao u Pečuhu (1908.-1916.), kao i bogosloviju (1917.-1921.). Za svećenika je zaređen 26. lipnja 1921. u Pečuhu. Službovao je kao kapelan u Petlovcu (1921.), Čemincu (1922.) i Valpovu (1922.-1927.), upravitelj župe i župnik u Batini (1927. -1930.), Viljevu (1930.-1947.) i Marijancima (1947.-1971.), kada odlazi u mirovinu u svoj rodni Bački Breg, gdje je i umro 26.

lipnja 1975. godine.⁴⁷⁹

Prema podacima iz Spomenice župe Marijanci, čiji je bio župnik, Josip Radičev osuđen je, vjerojatno tijekom 1949., na tri mjeseca zatvora. Osuđen je zbog toga što je posjekao oko 120 stabala šljive, zbog čega je optužen za sabotazu i tako ponukao i druge na slična djela. S obzirom na to da je imao dijabetes, izvršenje kazne je odgađano. Međutim u vrijeme održavanja izbora mjesne su vlasti tražile od Radičeva da se potruži kako bi izbori u Marijancima prošli prema njihovoj želji ili će morati u zatvor. Kako na izborima nisu ostvareni željeni rezultati, Radičeva su uoči Uskrsa uhitili i sproveli na odsluženje zatvorske kazne. Na molbu biskupa Akšamovića pušten je na Uskrs, uz uvjet da se nakon Uskrsa vrati u zatvor. Uslijedile su molbe i žalbe za ukidanje kazne, ali dok su one rješavane, Radičev je odslužio gotovo cijelu kaznu.⁴⁸⁰ Napokon je 1950. pomilovan i kazna mu je smanjena na četiri mjeseca uvjetno.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Mirko CRNČAN – Antun DEVIĆ, Župa Viljevo, Viljevo, 2003., str. 141.

⁴⁸⁰ Spomenica župe Marijanci od god. 1947.

⁴⁸¹ NAĐ, AP, br. 26/1950.

MARTIN fra RAJMUND BONO RENDULIĆ

tri godine zatvora

Rođen je 15. listopada 1908. u Bogdanovcima kod Vukovara. Osnovnu školu pohađao je u Bogdanovcima, a gimnaziju u Vukovaru i Zagrebu. Teologiju je završio u Zagrebu 1935. godine. Po završenim studijama slušbuje kao vjeroučitelj u osnovnoj školi u Čakovcu (1935.-1939.) i Slavonskoj Požegi (1939.-1941.), pomoćnik gvardijana u Slavonskom Brodu (1941.-1943.), vojni svećenik u II. ustaškoj legiji koja je bila poslana na izobrazbu u Italiju (1943.) i Austriju (1943.-1944.), zatim slušbuje u franjevačkom samostanu u Zemunu (1944.). Iz Zemuna je premješten za vojnog svećenika u II. ustaški zdrug u Osijeku (1944.-1945.), a zatim u XIII. ustaškom zdruhu u Vinkovcima (1945.). U vrijeme povlačenja ustaških postrojbi na zapad odlazi u Zagreb, nakon čega je imenovan duhovnim pomoćnikom u Čakovcu, gdje ostaje mjesec dana, a nakon toga slušbuje u Kotoribi kao duhovni pomoćnik do rujna 1945. Zatim odlazi za duhovnog pomoćnika u Sv. Juraj na Brijegu, nakon čega je premješten u Pregradu, gdje ostaje do kraja veljače 1947. godine, a onda je po kazni premješten u franjevački samostan u Klanjec, gdje ostaje do kraja rujna 1947. godine. Nakon toga upućuje molbu bosanskom provincijalu za služenje u Bosni, gdje je u listopadu 1947. primio dužnost duhovnog pomoćnika u Busovači, a zatim u Fojnici, gdje je ostao do uhićenja u travnju 1948. godine. Osuđen je na tri godine zatvora. Iz zatvora Stara Gradiška izlazi u travnju 1951. godine,⁴⁸² nakon čega djeluje kao franjevac do 1963. godine. Umro je 1973. godine.⁴⁸³

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god." o sudbini fra Bone Rendulića navedeno je sljedeće:

Osudjen po Okružnom sudu u Slav. Brodu II-K. 346-48. od 29. XII. 1948. godine na 3 godine lišenja slobode s prisilnim radom. Kazna je po Vrhovnom sudu potvrđena 1. II. 1949. br. Kz. 32/49. – Rendulić se odmah nakon uspostave NDH ističe kao gorljivi pristaša ustaškog pokreta i kao takav je ostao do kraja. Na župi u Slav. Požegi nosio je revolver, kojeg je dobio od ustaša, te je ranio jednu ženu, radi čega je premješten na župu u Sl. Brod. Na poziv Vojnog vikarijata nastupio je početkom 1943. godine službu bojnog dušobrižnika kod zapovjedništva II. hrvatske legije, a nakon rasformiranja te jedinice, poslan je za dušobrižnika ustaških jedinica, koje su se nalazile na izobrazbi u Stockerau. Povlačio se pred J. A.⁴⁸⁴

Fra Rajmund uhićen je u Fojnici 18. travnja 1948. godine i u više navrata saslušan je u UDB-i za NR BiH u Sarajevu. Ovdje donosimo zapisnike sa saslušanja od 26. svibnja, 9. lipnja, 24. srpnja, 4. rujna, 22. listopada i 2. studenoga 1948. godine, koji u cijelosti slove:

⁴⁸² Navedene podatke iz Rendulićeva životopisa izdvojili smo iz istražnih i sudskih spisa, koji slijede u nastavku teksta.

⁴⁸³ I. DAMIŠ, *Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, (2000.), str. 142.

⁴⁸⁴ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 344; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 372.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ
UPRAVA DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI
ZA NARODNU REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

Pov. broj 1328

Dne, 26. V. 1948. god.

SARAJEVO

ZAPISNIK

o saslušanju RENDULIĆ fra RAJMUND BONI, kao okrivljenik sastavljen u kancelariji Uprave državne bezbjednosti za NR BiH, dne 26. V. 1948. god.

Islednik: Dujmić Alojz [v. r.]

Zapisničar:

Utvrđuje se istovjetnost lica koje se saslušava. Okrivljeni je pozvan da istinito i u cijelosti iznese sve što mu je poznato sa predmetom isledjenja.

Na postavljena pitanja odgovara:

Zovem se RENDULIĆ fra RAJMUND BONO. To mi je redovničko ime, a kršteno ime mi je Martin. Otac Pavao, majka Marija rođena Matijašević. Rodjen sam 15. X. 1908. godine u Bogdanovcima, srez Vukovar. Po zanimanju sam katolički sveštenik – franjevac. Osnovnu školu sam svršio u Bogdanovcima, gimnaziju u Vukovaru i Zagrebu a franjevačku teologiju – fakultet u Zagrebu. Uhapšen sam 18. IV. 1948. godine u Fojnici. Sudjen nisam bio. Od rodbine nisam imao nikoga u neprijateljskoj vojsci.

Kratki biografski podaci.

Otac mi je i sada živ. Ranije je bio kovač i imao svoju vlastitu kovačnicu, a na majčino ime smo uživali zemlju i kuću. Sada mi se otac bavi zemljoradnjom. Zemlju obradjuju brat i otac vlastitom snagom. Majka mi je takodjer živa. Od ostale rodbine imadem još mladjeg brata Matu koji danas zajedno sa ocem obradjuje zemlju. Za vrijeme okupacije bio je u domobranstvu. Zatim imadem dvije sestre: Elizabetu i Klaru. Obe su neudate i nalaze se kod kuće. Od bliže rodbine nemam više nikoga. Ja sam završio osnovnu školu u Bogdanovcima 1921. U Vukovaru sam svršio četiri razreda niže gimnazije 1925. Poslije toga sam stupio u franjevački novicijat na Trsatu. Nakon godinu dana novicijata tj. 1926. godine nastavio sam klasičnu gimnaziju u Zagrebu. Poslije završene gimnazije, nastavio sam sa studijem na Teološkom fakultetu u Zagrebu. Za to vrijeme sam se nalazio u franjevačkom samostanu na Kaptolu br. 9. Po završenim studijama 1935. godine bio sam namješten za vjeroučitelja na osnovnoj školi u Čakovcu u Medjumurju. 1939. godine sam premješten u svojstvu vjeroučitelja u Slavonsku Požegu. U Požegi sam ostao do 1941. godine do mjeseca jula. Tu sam se zahvalio na službi vjeroučitelja radi neslaganja sa svojim poglavarima. Iz Požege sam otišao u Slavonski Brod, odnosno premjestio me je tadanji provincijal Mihael Troha. U Slavonskom Brodu sam primio dužnost u samostanu kao pomoćnik gvardijana. U samostanu u Slavonskom Brodu sam ostao do 1943. godine, do konca maja a tada me je vojni vikar pozvao u vojsku za vojnog sveštenika u II. legiji koja je bila poslana na izobrazbu u Italiju. U Italiji sam sa navedenom jedinicom bio do 13. decembra 1943. godine i to u mjestima: Riva del Garda i Moggio Udinese. Odatle smo bili prebačeni svi u Štokerau u Austriju. U Štokerau sam bio do 6. januara 1944. godine odakle sam na vlastitu molbu bio riješen vojne dužnosti, te se vratio u Zagreb. Moje starješinstvo me je namjestilo tada u Zemun. U Zemunu sam ostao do konca augusta 1944. godine odakle sam na prijedlog provincijala bio od zapovjednika II. ustaškog zdruge u Osijeku pozvan za vojnog sveštenika u II. ustaškom zdruhu. Pošto ja nisam htio da idem, došao je po mene jedan vojnik, donio list za upravu samostana u Zemunu i otvorenu zapovijed za mene da se odmah imadem uputiti u jedinicu. Tada sam se odazvao i otišao u Osijek. U II. ustaškom zdruhu ostao sam da polovice januara 1945. godine. Za to cijelo vrijeme boravio sam u samostanu u Osijeku, samo sam se ujutro prijavljivao u komandu. U Osijeku nisam nosio uniforme već sam išao u fratarskom odijelu. U januaru 1945. godine imenovan je i došao za vojnog sveštenika II. ustaškog zdruha Klement

Žic, Dalmatinac, a ja sam predijeljen XIII. zdrugu ustaškom u Vinkovce za dušobrižnika. Tu sam par puta nosio ustašku uniformu sa satničkim činom. U Vinkovcima sam ostao do 13. aprila dok nije došao imenovani dušobrižnik Stjepan Kovačev. Ja sam tada otišao autom u Slavonski Brod gdje sam se zadržao nekoliko dana u samostanu, a zatim produžio put u Zagreb i javio se u samostan na Kaptolu. Tada su se povlačile izbjeglice pred J. A. Provincijal Modesto Martinčić izjavio je prilikom toga meteža, povlačenja ispred jedinica J. A. da radi svaki što zna i da ide kuda hoće da ne bi kasnije njemu prigovarali na čemu. Dr. Petar Berković – franjevac pomoćnik vojnog vikara za ustaše, po činu pukovnik nagovarao me da se zajedno s njime povlačim prema Austriji. Ja nisam na to pristao nego sam odlučio da idem u Varaždin u Medjumurje u samostan. Pošto nisam mogao otići u Varaždin radi borbi koje su na tome sektoru vodjene sklonio sam se prema Ivanić Kloštru gdje sam našao neke opskrbne jedinice XIII. ustaškog zdruga. Oni su mi rekli da se napred ne može i s njima sam se vratio natrag prema Zagrebu. U Zagreb se više nije moglo ući jer su jedinice JA bile već zauzele grad ja sam se sa još nekim civilima, ustašama i Nijemcima uputio prema Sljemenu. Kod Markuševca sam se odijelio uslijed stalnih napada na ustaške i njemačke jedinice, povukao sam se u grmlje i tamo sam čekaio. Nakon oslobođenja drugi dan došao sam u Zagreb. Bio sam u civilnom odijelu. U Zagrebu sam se odmah prijavio franjevačkom provincijalu. Nakon nekoliko dana provincijal me je imenovao za duhovnog pomoćnika u Čakovcu. U Čakovcu sam ostao mjesec dana. Odatle sam bio premješten po potrebi službe u Suboticu, ali pošto nije bilo saobraćajnih sredstava nisam mogao ići već sam ostao u Kotoribi kao duhovni pomoćnik kod župnika Baligač Josip. U Kotoribi sam ostao do septembra 1945. godine odakle sam otišao za duhovnog pomoćnika na Sv. Juraj na Brijegu. Nakon izvršenog popisa vojnih sveštenika bio sam pozvan u OZNU na saslušanju u Čakovec, odakle sam isti dan bio poslan i u Okružno odelenje OZNE u Varaždin. U Varaždinu sam u OZNI ostao tri dana i nakon saslušanja pušten sam kući. Tada sam otišao u Zagreb da molim nadbiskupa Stepinca da me namjesti u Štrigovu. Ali on me je namjestio u Pregradu u Zagorje. U Pregradi sam ostao do konca februara 1947. godine. Da napomenem samo da sam na saslušanje u OZNU pozivan u januaru mjesecu 1946. godine. Februara 1947. godine sam bio od [zagrebačkog pomoćnog] biskupa [Josipa] La[c]ha razriješen dužnosti i stavljen provincijalu na raspolaganje. Zato sam bio po kazni premješten u franjevački samostan u Klanjec u Zagorje da činim pokoru. U Klanjecu sam ostao do konca septembra 1947. godine i pošto nisam bio zadovoljan tražio sam da me prebace u vanjske sveštenike, ali mi to nije uspjelo. Imao sam namjeru da potpuno napustim sveštenički red i stupim u civilnu službu. U tome cilju htio sam razgovarati i sa predsjednikom vlade NR Hrvatske dr. [Vladimirom] Bakarićem – to je moj školski kolega, ali kako nisam mogao do njega i nisam ga našao vraćao sam se natrag u Klanjec. U Samoboru sam našao fra Bonu Ostojića, njemu sam izložio sve kako se ne mogu složiti sa crkvenim poglavarima u Hrvatskoj. Fra Bono mi je na to rekao da oni u Bosni trebaju sveštenika. Ja sam rekao da bi drage volje prešao u Bosnu i napravio sam odmah molbu bosanskom provincijalu da me primi za sveštenika u svoju provinciju. Bosanski provincijal me je primio. Početkom oktobra 1947. god primio sam dužnost duhovnog pomoćnika u Busovači, srez Travnik. 13. ili 14. marta sam bio premješten u Fojnicu u samostan takodjer za duhovnog pomoćnika gdje sam bio sve do dana hapšenja.

Zapisnik prekinut u 12.15 sati.

Zapisnik sam pročitao i sve je unešeno što sam izjavio.

Saslušao:

Dujmić Alojz [v. r.]

Saslušani:

Martin fra Bono Rendulić [v. r.]⁴⁸⁵

Nastavak saslušanja Rendulić fra Bona, Martina

9. VI. 1948 god.

⁴⁸⁵ Fra Bonin vlastoručni potpis nalazi se i na kraju svake stranice zapisnika.

Da li ste vi bili upoznati sa načelima ustaškog pokreta prije kapitulacije Jugoslavije i kakav stav ste zauzimali prema ondašnjem režimu u staroj Jugoslaviji?

Čuo sam još za vrijeme bivše Jugoslavije dok sam se nalazio u Slavonskoj Požegi da postoji ustaška organizacija. To sam čuo od Kišpatića Krešimira, koji je poslije kapitulacije Jugoslavije postao ustaški logornik u Slav. Požegi. To je bilo 1941. godine prije same kapitulacije Jugoslavije. On mi je pričao da postoji ustaška organizacija u Italiji i da treba da dodje na vlast u Hrvatskoj koja treba dobit samostalnost. Jednom kada me je bolio zub, on me je pozvao k sebi, pošto je bio zubar, i tom prilikom mi je pričao za ustašku organizaciju. Takodjer me je pitao da li sam čitao kakve ustaške letke. Pitao je i mene da li sam organizovan, odnosno pripadam li ustaškoj organizaciji. Kada sam mu ja rekao da nisam on me je ponudio da pristupim u ustašku organizaciju kao što su već neki sveštenici u Zagrebu i pristupili, mislim da je tom prilikom spomenuo kapelana [Eugena] Beluhana iz Zagreba koji je poslije kapitulacije Jugoslavije postavljen za kapelana u Slav. Požegi. Osim toga naročito je istakao držanje hercegovačkih sveštenika koji su se nalazili na studijama u Zagrebu i sa kojima je on imao vezu. Ja nisam pristao da budem član te ustaške organizacije, ali sam sa simpatijama gledao na uspostavljanje Pavelićeve Hrvatske.

Što se tiče režima u staroj Jugoslaviji ja sam bio potpuno zadovoljan. Tek po uspostavljanju NDH ja sam se oduševio time jer sam smatrao da su Hrvati time dobili svoju samostalnu državu.

Za vrijeme Jugoslavije ja nisam nikada izražavao svoje simpatije prema ustaškom pokretu niti sam radio za ustaški pokret.

Jeste li vi na vidan način iskazivali svoje oduševljenje prema Pavelićevoj Hrvatskoj i na koji način?

Jesam, ja sam na vidan način iskazivao svoje oduševljenje prema novoj Pavelićevoj Hrvatskoj. Na Hitlerov rođendan [20. travnja] i Pavelićev imendan [13. lipnja] 1941. godine učestvovao sam u povorci prilikom manifestacija u Slavonskoj Požegi. Učestvovao sam u društvu učitelja. Tu je bio učitelj Srdjak Josip, inače zamjenik logornika u Slavonskoj Požegi. Od ostalih ustaša i ustaških rukovodioca bili su sa mnom Starčević Antun, student iz sela Jakšića, član ustaškog logora u Slav. Požegi, ustaša Djurić Dragutin, sudija, rukovodioc ustaške mladeži, a za vrijeme stare Jugoslavije je vodio Hrvatski Junak, neki poštar Glasnović čijeg se imena ne sjećam i još neki kojih se sada ne sjećam.

Ja sam na vanjski način pokazivao svoje raspoloženje za ustaški pokret, družio se sa ustaškim rukovodiocima u Slavonskoj Požegi i svijet me je poznavao kao ustaški nastrojenog, ali ja formalno nisam bio član Ustaškog pokreta odnosno nisam položio ustaške zakletve. Kada me je po uspostavi NDH pozvao Kišpatić Krešimir – ustaški logornik u ustaški stan i predložio mi da sada postanem član ustaškog pokreta ja sam mu tom prilikom rekao da bi bilo nezgodno da sveštenik bude ustaša, nego da ću ja na vidan način potpomagati ustaški pokret putem govora i učestvovanja u raznim manifestacijama i priredbama koje budu pripremale ustaše u Slavonskoj Požegi. Nešta poslije kapitulacije Jugoslavije bio sam pozvan od pukovnika Šimeka da dodjem u vojarnu i održim prisegu vojnih obveznika u Slavonskoj Požegi poglavniku Anti Paveliću. Ja sam tom prilikom održao i govore, jer sam nekoliko puta odnosno četiri pet puta vršio prisegu. U tim govorima sam isticao potrebu vjernosti novoj Hrvatskoj i njenom glavaru Paveliću. Između ostaloga sjećam se da sam rekao i ovo: “Sa Uskrsom slavimo ujedno i uskrsnuće Nezavisne Države Hrvatske koja je uspostavljena zaslugom Poglavnika.” Spominjao sam i hvalio Pavelića kao dobro kršćanina koji svaki dan ide k svetoj misi i ima svoga kapelana-ispovjednika. Ja se tačno ne mogu sjetiti svih detalja ali uglavnom svi ti govori su bili u ustaškom duhu. Priznajem da sam i u svojim propovijedima u crkvi takodjer veličao ustaški pokret dok sam se nalazio u Slavonskoj Požegi i na tom mjestu isticao Pavelića za primjer ostalim kršćanima.

Napominjem da mi je ustaški logornik Kišpatić Krešimir nudio da aktivno saradjujem na jačanju organizacije Ustaške mladeži čiji rukovodioc je bio sudija Djurić Dragutin. Ja sam prihvatio odnosno pristao da moralno pomazem jačanju redova Ustaške mladeži ali se nisam htio prihvatiti nikakve dužnosti rukovodioca.

Kada je [Mladen] Lorković⁴⁸⁶ u maju 1941. godine dolazio u Požegu da održi govor ja sam učestvovao na izletu u Ljeskovicu kod Slav. Požege zajedno sa svim ustaškim funkcionerima iz Slavonske Požege i Lorkovićem. Ja sam se vozio u autu ustaškog logornika Kišpatića. Sa nama u autu je bio i ustaški funkcioner iz Zagreba Aleksandar Sajc i Bevandić Martin. Tom prilikom smo otsjeli kod nekog industrijalca Malčića gdje smo imali i malu zakusku. Ja sam tom prilikom razgovarao takodjer sa Lorkovićem. Ja sam mu se tužio na to što je Djurić toga dana povukao mladež ispod mise bez moga znanja i odobrenja i prigovorio sam Lorkoviću da se to ne bi smjelo događati kada ustaški pokret naglašava da treba saradjevati sa Crkvom katoličkom a na ovakav način da se ide u raskorak. Lorković mi je predložio da tu stvar uredim sa logornikom i rukovodiocem Ustaške mladeži. Ja se sa Lorkovićem nisam od ranije poznavao i nisam tom prilikom više ni o čemu s njime razgovarao.

Tadašnji gvardijan pater Alfonz Andrašec mi je prigovarao što sam se aktivizirao na ustaškoj liniji a takodjer i tadašnji provincijal Mihael Troha. Vjerujem da me je neko i tuživao provincijalu te me je zbog toga on i pozivao na odgovornost. Kada se desio slučaj da sam iz pištolja nehotice ranio jednu ženu tada me je provincijal premjestio u Slavonski Brod.

Ko vam je dao dozvolu za nošenje pištolja i na koji način ste došli do njega?

Pištolj sam nabavio u Čakovcu od trgovca Strahonje još 1938. godine kada sam bio na službi u Čakovcu. Tadašnji sreski načelnik Jovanović mi je izdao i dozvolu za nošenje pištolja. To je bio civilni pištolj cal. 6,35 marke "Unikve". Nastankom NDH prijavio sam ustaškom logoru da posjedujem pištolj i to logorniku Kišpatiću. Dobio sam i dozvolu od ustaških vlasti na taj pištolj. Taj pištolj sam posjedovao za čitavo vrijeme NDH, ali ne znam gdje mi se sada nalazi. Od onoga slučaja kada sam ranio ženu u Slavonskoj Požegi mislim da nisam s njime niti baratao.

S kim ste od ustaških rukovodioca osim logornika Kišpatića bili u intimnom prijateljskom odnosu?

Intimno sam se još poznavao sa Starčević Ivanom, velikim županom na Ministarstvu domobranstva. On je bio svojevremeno upravnik bolnice u Slav. Požegi. Osim toga poznato mi je da mu je Kvaternik⁴⁸⁷ bio kum. S njim sam se sastajao i kasnije kada je postao veliki župan i par puta sam ga posjetio u Zagrebu. Zatim sam se dobro poznavao sa Rukavinom Nikolom koji je došao za upravnika bolnice u Slav. Požegi poslije Starčevića. Od ustaških funkcionera u Slavonskoj Požegi nisam više nikome zalazio.

Kada se počelo sa progonom Jevreja i Srba u srezu Slav. Požege?

Progoni su počeli odmah po uspostavi NDH.

Kako ste vi gledali na progone?

Ja to nisam odobravao.

Šta ste vi kao sveštenik katolički učinili da spriječite te progone i ubijanja?

Nisam htio ni pokušavati da to spriječim jer na mene to nije spadalo. Kada sam htio intervenirati za pravoslavnog sveštenika Milenka Zjalića i Stevu Vlahović odbili su me [u] ustaškom logoru i ja poslije nisam više za nikoga intervenirao. U vrijeme većih progona ja sam i premješten u Slavonski Brod.

Da li ste vi zadržali svoje ustaško ubjedjenje kroz čitavo vrijeme opstanka NDH?

Zapravo jesam zadržao svoje ustaško ubjedjenje kroz čitavo vrijeme opstanka NDH. Podržavao sam veze sa ljudima koji su bili ustaški nastrojani.

Sa kojim ljudima ustaški nastrojenim i zaprisegnutim ustašama ste vi podržavali vezu dok ste se nalazili na dužnosti u Slavonskom Brodu i šta možete reći sve o njima i njihovom držanju za vrijeme okupacije?

⁴⁸⁶ Ministar vanjskih poslova do 1943. i unutarnjih poslova od 1943. u vladi NDH, a obavljao je i druge visoke dužnosti u ustaškom pokretu i vladi. Ubijen krajem rata od ustaških vlasti, zajedno s ministrom Antom Vokićem zbog pripremanja tzv. puča, kojim su namjeravali prekinuti savez s Nijemcima i uspostaviti savez sa zapadnim saveznicima.

⁴⁸⁷ Nije jasno misli li se na Slavka ili Eugena Didu Kvaternika.

U Slavonskom Brodu u franjevačkom samostanu nalazio sam se od 13. jula 1941. godine do konca maja 1943. godine. Za to vrijeme upoznao sam se sa nekim prijateljima koji su zalazili u samostan.

VARGA STJEPAN – ustaški dopukovnik. On je najprije bio u domobranskim jedinicama intendantski oficir. Kasnije je prešao u ustaše. S njim sam se upoznao u samostanu još 1941. godine. Dolazio je u samostan na ručak, na poziv gvardijana pok. Leonarda Novakovića. U samostanu je stanovao potpukovnik domobranski Franjo Kovačević kome je Varga inače često zalazio i oni su zajedno i radili u kancelariji. Varga je bio zakleti ustaša od vremena Jugoslavije radi čega je za vrijeme Jugoslavije bio i proganjan. Ja sam se pred njim izjašnjavao kao ustaša i s njim sam postao jako dobar prijatelj. Kada je on bio premješten u Osijek za glavara gospodarskog ureda II. ustaškog zdruga on je mene preporučio zapovjedniku zdruga da me postavi za dušobrižnika u Ustaškom zdrugu pošto su oni bili ostali bez sveštenika. To je bilo 1944. godine. Ja sam se baš tada vratio iz Njemačke iz Štokeraua i s njim sam se sreo u Slav. Brodu ili u Vinkovcima kojom prilikom me je pitao da li bi ja htio biti vojni dušobrižnik u II. ustaškom zdrugu koji se tada nalazio u Osijeku. Iako sam nisam bio s time suglasan Varga me je predložio zapovjedniku Ustaškog zdruga ustaškom pukovniku Ivanu Štieru, poslije čega sam bio pozvan listom na samostan u Zemun. Tako sam ja postao dušobrižnik II. ustaškog zdruga.

U Slavonskom Brodu sam poznao ustaškog logornika Milu Balena, Balen je bio prijatelj sa Vargom. S njime nisam imao intimnijeg poznanstva niti veza.

Dr. Dufek Henrik – liječnik u Brodu a kasnije je bio vojni liječnik u Slavonskom Brodu. On je zalazio često u samostan i bio naš kućni ljekar. Nije mi za njega poznato da li je bio ustaški nastrojen.

Poznao sam se lično sa [Slavkom] VRGOČEM, imena mu ne znam. On je bio odmah nakon uspostave NDH postavljen za gradskog načelnika i ustaškog logornika u Slavonskom Brodu. S njim sam se upoznao kada je jednom prilikom dolazio u samostan na ručak, a kasnije sam nekoliko puta odlazio i k njemu radi nekih ličnih stvari. Inače on nije bio prijatelj samostana, a nije se slagao ni sa ustaškim potpukovnikom Vargom.

Ja se u Slavonskom Brodu nisam javno isticao. Većinom sam boravio u samostanu.

Zapisnik prekinut u 13 sati.

Saslušao:

Dujmić Alojz [v. r.]

Saslušani:

Martin fra Bono Rendulić [v. r.]

Nastavak saslušanja Rendulić fra Bona, dne 24. VII. 1946. g.

Objasnite nam kakva dužnost je vaša bila kao ustaškog vojnog dušobrižnika u II. ustaškom zdrugu?

U II. ustaškom zdrugu sam bio svega četiri mjeseca. Za to vrijeme sam vršio ispovjedničku dužnost. Činio sam svete mise za ustaše, vršio sam propovijedi i ispovijedanje, odnosno moguće sam nekoga ispovijedao od ustaša ali se tačno ne sjećam. Zakletvu ustaša nisam niti jednom vršio. Nije mi poznato ko je od sveštenika vršio prisegu ustaša II. zdruga, a to su bili već starije ustaše. Političkih propovijedi među ustašama nisam držao nego ponekada pouke iz katekizma.

U 13. ustaškom zdrugu sam ispovijedao sve ustaše iz toga zdruga. Držao sam tima ustašama propovijedi, mise i dvije prisege. To je bilo u Vinkovcima. U tome Ustaškom zdrugu sam se nalazio takodjer 4 mjeseca do 13. aprila 1945. godine kada je nastalo povlačenje na srijemskom frontu. U martu 1945. godine, vršio sam prisegu prve grupe ustaša, mislim da ih je bilo jedno desetak. Tu prisegu sam održao u Županji. Prisutni su bili: zapovjednik zdruga ustaški potpukovnik Zorko Pojić, ustaški bojnik Ivša Cveniće, satnik Bobek, imena mu ne znam, ustaški natporučnik Vlado Filipović, domobranski general [August] Gustović, general Mifek Stjepan – zapovjednik III. domobranske divizije i general Medzger [Josip Metzger] takodjer domobranski, i još nekoliko ustaških i domobranskih oficira. Zakletva je vršena na ustaški način. Najprije sam u crkvi održao misu na kojoj su bili prisutni ustaše koje su trebale zakleti zajedno sa oficirima koje sam naveo. Poslije mise vani na trgu vršena je prisega.

Ja sam bio u ustaškoj uniformi prilikom zaklinjanja. Prije same prisege ja sam održao govor o značenju prisege i izvršio prisegu. Poslije izvršene prisege generali Gustović i Mifek su također održali govore, zatim Bobek i neki seljak Krzmanović iz Srijema, kome ja ne znam imena, on je bio u civilu. Govor je također održao Luka Lešić – on je poslije Elokera [Jakob Elicker] postavljen za velikog župana župe Vuka u Vukovaru. Napominjem još da je tom prilikom govorio i bivši zemunski logornik Ivan Pleša.

Drugu prisegu sam vršio u Vinkovcima. Tada sam zaprisegnulo dvije doknadne bojne ustaša. To je bilo 10. aprila 1945. godine. Prisega je vršena pred crkvom na ustaški način. Prisutni su bili: zapovjednik zdruga potpukovnik Zorko Kojić i ostali ustaški oficiri toga zdruga. Prije same prisege ja sam održao govor o značenju prisege i pored ostaloga sam se poslužio Bobekovim riječima: "Ili Anti ili Titi ali kod kuće nemoj biti." U samoj prisezi pozivate Boga za svjedoka da ćete ono što prisegom obećate i izvršiti. Prije vas su mnogi položili prisegu, ali jer je prisega bila na silu zaprisegnuta nije ih vezala. Spomenuo sam i to da koji neće da položi prisegu ne mora, ali sam naglasio da vjerujem da će je položiti jer kada su već došli ovamo. Na koncu sam završio da sam uvjeren da će nakon prisege ostati za poglavnika i dom spremni. Poslije govora ja sam čitao ustašku prisegu a ustaše su za mnomo ponavljali. Na stolicu za kojim je vršena prisega nalazili su se ustaški simboli prisege: pištolj, nož, bomba, križ i sa strane po jedna svijeća. Nije mi poznato ko je iza mene držao govore.

Da li su vama poznati zločini koje je počinio II. i 13-ti ustaški zdrug na svome operativnom sektoru?

Nije mi ništa poznato, osim što je jedna satnija zapovjednika Marasa Ivana – ustaškog bojnika, pljačkala seljake iz Cerne, srez Vinkovci i da je ta ista satnija opljačkala dukate od seljaka Tunje Babića koji je tada otišao u partizane. Kada sam bio u Županji, kada sam vršio prisegu ustaša, poznato mi je da su neki civili bili zatvoreni i da ih je jedan ustaški natporučnik dao poubijati. Ja sam svojim očima vidio na ulici te poubijane civile. O tome sam kasnije izvjestio generala Mifeka. Drugi ustaški zločini ovih satnija mi nisu poznati.

Da li ste ikada razgovarali sa kojim od ustaških oficira o akcijama koje oni vode protiv partizana i o njihovim zvjerstvima nad civilnim stanovništvom i zarobljenim partizanima?

Razgovarao sam samo sa ustaškim bojnikom Podolskim o jednoj ustaškoj akciji na partizane kod Otoka, srez Vinkovci, ali mi on tada nije ništa govorio o nekim zločinima ustaškim. Sem ovoga više mi ništa nije poznato o ustaškim akcijama na partizane niti o njihovim zvjerstvima i zločinima.

Da li je bilo zarobljenih partizana u vašem Ustaškom zdrugu?

Nije mi poznato.

Da li ste vi ijednom išli zajedno sa vojskom u akciju na partizanski teritorij?

Nisam ni jednom učestvovao sa vojskom u akciji na partizanski teritorij.

Jeste li ijednom odlikovani od strane ustaške komande kao ustaški vojni dušobrižnik?

Nisam ni jednom odlikovan.

Koje ustaške zločince poznajete iz ustaških zdругova u kojima ste vi vršili svešteničku dužnost?

O tome bi mogao reći jedino da sam razgovarao sa ustaškim natporučnikom Mihaljevom Milom, koji mi je pričao da su ga optužili ustaškom sudu da je u nekom slavonskom selu silovao pravoslavne djevojke i tukao partizanske simpatizere. U vezi sa tim pitanjem ja ne bi imao više šta reći.

Jeste li ispovijedali ustaške zločince?

Ispovijedao sam obične ustaše. Oficiri ustaški se kod mene nisu ispovijedali.

Da li ste vi od svoga starješine u Zagrebu odmah nakon oslobodjenja tražili da vas prebaci u Čakovec iz straha da vas partizani ne uhapsu? Da li ste time htjeli da zametnete trag?

Jeste, tačno je to da sam se ja bojao da me ne uhapsu radi toga što sam se bojao da će me komunisti ubiti. Ja sam ranije čitao o tome mnogo da komunisti ubijaju i sl.

Zašto ste vi onda u Čakovcu se hvalili nekim ljudima kako ste bili u ustašama i kako ste se pokazali hrabar u borbi sa partizanima i slične stvari?

Ja se toga ne sjećam. Znam da sam govorio o tome kako je 13-ti ustaški zdrug na srijemskom frontu izdržao do kraja.

Da li ste i iz Čakovca tražili premještaj od svoga crkvenog starješine radi toga što ste se pobojali da će vas vlasti i tamo pronaći?

Nisam radi toga tražio premještaj.

Zapisnik mi je pročitan i sve moje riječi su tačno uvedene na što se potpisujem.

Saslušao:

Saslušani:

Dujmić Alojz [v. r.]

Martin fra Bono Rendulić [v. r.]

NASTAVAK ZAPISNIKA

o saslušanju Rendulić fra Bone sastavljen dana 7. IX. 1948. godine u kancelarijskim prostorijama Uprave Državne Bezbjednosti za N. R. Hrvatsku.

Započeto u 8 sati.

Da li ste nosili i od koga ste dobili ustašku uniformu i oružje dok ste se nalazili u Sl. Požezi?

Dok sam se nalazio u Slavonskoj Požezi nisam nikada nosio ustašku uniformu a niti oružje osim pištolja koji je bio moje vlasništvo a koga sam spomenuo u prijašnjem zapisniku.

Svjedoci Radočaj dr. Julije, Kuntarić dr. Djuro i Beršek Ladislav tvrde da ste se Vi vidjali u ustaškoj uniformi dok ste se nalazili u Sl. Požezi?

To nije istina. Ja u Sl. Požezi niti sam imao niti sam kada nosio ustašku uniformu kao niti oružje.

Dok ste se nalazili u Sl. Požezi da li ste odlazili u društvu logornika Kišpatić Krešimira u sela kotar Sl. Požega, u kojim ste sve selima bili i radi čega?

Ja nisam odlazio nikuda sa Kišpatić Krešimirom osim što sam naveo da sam bio sa njime i Mladenom Lorkovićem na izletu u Ljeskovici. Jednom sam bio sa Kišpatićem i u Jakšiću. To je bilo na Sv. Antu 1941. g. Tamo sam išao sa biciklom dok je Kišpatić išao sa svojim autom. Ja sam bio kod župnika, a gdje su bili i drugi sveštenici a bilo ih je više. Taj dan sam otišao i kod studenta Starčević Ante iz Jakšića koji je slavio svoj imendan. Njemu sam išao čestitati. Tamo sam bio sa Kišpatić Krešimirom, Bevandić Martinom koji je bio logornik, odnosno tabornik u Sl. Požezi, te nekim seljacima. Svi ljudi koji su se kod njega nalazili bili su uglavnom ustaše, jer je i sam Starčević bio neki ustaški dužnosnik u Sl. Požezi a brat mu je bio ustaški tabornik u Jakšiću.

Da li ste nosili u Sl. Požezi uniformu italijanskog oficira, bersaljera⁴⁸⁸?

Ja dok sam bio u Slavonskoj Požezi nisam nosio nikakvu uniformu.

Radi čega i kako ste ranili ženu Krunić Stjepana, mlinara iz Pleternice?

Jedne subote pred Sv. Trojstvo ja sam išao u Sl. Brod radi pomoći ispovijedanja. Tom prilikom išao sam preko Pleternice i navratio se kod mlinara Krunić Stjepana koga sam poznavao. Kod njega sam mislio ostati kraće vrijeme i nisam skidao mantl sa sebe a kako mi je pištolj smetao ja sam ga izvadio i on mi je prilikom vadjanja opalio i ranio Stjepanovu ženu. Ja se ne sjećam ali može biti da sam taj puta bio malo pripit t. j. veseo jer sam volio popiti koju čašu rakije jer sam se još kao djak naučio piti rakiju. To ranjavanje bilo je nehotice što je uvidio i sam Stjepan koji je ispočetka počeo psovati a kasnije se je umirio i ona je bila prebačena u bolnicu u Brod i nije od mene tražila nikakove odštete.

Da li ste Vi dok ste se nalazili u Sl. Brodu vršili dužnost vojnog dušobrižnika?

Ja nisam zvanično vršio dužnost vojnog dušobrižnika ali sam par puta zamjenjivao Jozu Klapšića koji je bio vojni dušobrižnik i to kada je on bio na putu ili negdje vani. Ja sam tada držao mise uglavnom a jednom sam održao križni put oko vojne kasarne i tom prilikom sam održao i govor domobranima, a taj govor sam održao o značaju križnog puta.

⁴⁸⁸ Bersaljeri – pripadnici talijanske vojne planinske pješačke ili biciklističke trupe.

Da li ste Vi prilikom ispraćaja jednog zapovjednika iz Sl. Broda držali zdravicu kojom prilikom ste hvalili njegova ustaška zlodjela?

Ja se ne sjećam da sam držao ikakove zdravice nekom zapovjedniku a poznam jedino generala [Đuru] Isera.

Jeste li Vi u Sl. Brodu nosili kada ustašku uniformu?

U Slavonskom Brodu bio sam jednom u ustaškoj uniformi ali tada se nisam stalno nalazio u Sl. Brodu nego sam bio na dopustu a nalazio sam se u Vinkovcima kao dušobrižnik 13. ustaškog zdruga.

Dovršeno.

Saslušao:

[Nećitko!]

Saslušani:

Martin fra Bono Rendulić [v. r.]

Nastavak zapisnika dana 22. X. 1948. god. u 9.15 sati.

Obrazložite nam slučaj vašeg hapšenja u Sv. Juraju i okolnosti pod kojima ste pobjegao iz zatvora?

Januara mjeseca 1946. godine bio sam hapšen u Sv. Juraju na Brigu [Bregu]. Istoga dana preko OZN-e Čakovec prepraćen sam u Okružno odelenje OZN-e Varaždin. Tu sam ostao mislim tri dana i nakon preslušanja pušten sam na slobodu. Odatle sam otišao u Sv. Juraj, te nakon 2 dana ponovo sam bio hapšen po organima OZN-e, takodjer u Sv. Juraju i prepratili me ravno za Varaždin. Ovaj puta bio sam hapšen radi toga, pošto su ovi organi mislili da sam pobjegao iz zatvora, jer su mi tako i saopštili. Medjutim u Okružnom odelenju OZN-e Varaždin, pozvao me jedan kapetan u svoju kancelariju i tada mi je izdao potvrdu, odnosno otpusnicu, koja mi je poslužila kao dokumenat da sam pušten na slobodu, prema tome ja nisam pobjegao iz zatvora, nego sam otpušten.

Vi ste u Bosni bio prijavljen pod krivim imenom i to Rendović, tko Vam je izdao dokumente pod tim imenom?

Po kapitulaciji NDH-a 1945. godine i to između 15. i 20. maja, ja sam krenuo iz Zagreba sa potvrdom odnosno imenovanjem od provincijala da sam premješten kao kapelan u Čakovec, a na obratnoj strani ove potvrde bila je propusnica od vojnih vlasti u Zagrebu da se imenovanom odobrava putovanje u Čakovec. Na ovoj potvrdi bilo je moje puno ime i prezime Rendulić Martin, ali samo krsno ime, ali redovničko ime tu nije bilo unešeno. Ja sam sa ovom potvrdom došao u Čakovec u samostan, prijavio se kod gvardijana radi nove dužnosti, tada je lično gvardijan uzeo ovu propusnicu i otišao sa istom upravnim vlastima gradskom N. O. Čakovec, gdje je prijavio moj boravak i tada su u Upravnom odjelu na mašinu ispunili prijavniciu za stalni boravak u Čakovcu. Ovu prijavniciu doneo je gvardijan Norbert Žalig i uručio je meni. Ja sam odmah primijetio da je moje ime iskrivljeno i da umjesto Rendulić, piše Rendović. Ja sam tada rekao gvardijanu kako to da ovdje piše Rendović, dok on je odgovorio da za jedno slovo manje više, dok ostali podaci bili su svi točni. U Čakovcu zadržao sam se svega mjesec dana i po tomu dobio sam premještaj za Suboticu. Pošto nisam mogao za Suboticu otputovati, jer željeznica još nije bila uspostavljena, te radi toga gvardijan otišao je u Upravni odjel gradskog N. O. Čakovec i izvadio je potvrdu da za Suboticu otputujem preko Madjarske. Potvrdu koju mi je doneo gvardijan, takodjer je bilo prezime Rendović. Ja sam sa ovom potvrdom otišao do Kotoribe, dok na granici nije mi dozvoljeno da idem preko Madjarske, ja sam ostao u Kotoribi. Takodjer me je tamo svećenik zamolio da ga zamijenim pošto je on bio bolestan. Ja sam to prihvatio pod uslovima da uredi stvar sa mojim poglavarima. On je to učinio i ja sam ostao u Kotoribi do septembra mjeseca 1945. godine. Meni nije više bila želja da ostanem dalje u Kotoribi, te sam čuo da ima prazno mjesto u Štrigovi, kotar Čakovec, te sam krenuo biciklom da pogledam to mjesto, medjutim u putu pao sam na koljeno, koje mi ni danas još nije na mjestu. Tada sam se kolima vratio na Sv. Juraj i tamo sam ostao na odmoru i oporavku i zamjenjivao tamošnjeg svećenika, zapravo pomagao. U Sv. Juraju ostao sam od prilike do februara mjeseca 1946. godine i tada sam otišao u Zagreb tražiti premještaj i tad sam

bio premješten za Pregradu u svojstvu kapelana, gdje sam ostao sve do februara 1947. godine, a tada sam po kazni premješten u Klanjec. U Klanjcu sam ostao do septembra mjeseca iste godine, a tada sam po molbi namješten u Bosnu u Busovaču, srez Travnik, a odavde sam premješten u Fojnicu, gdje sam ostao do 18. aprila 1948. godine kada sam bio uhapšen. Kroz cijelo ovo vrijeme i u svim mjestima gdje sam se nalazio vodio sam se pod imenom Rendović. Ja priznajem da sam se bojao od vlasti, radi toga što sam bio vojni dušobrižnik, u činu ustaškog satnika, ali imenovanje za taj čin nisam dobio, dok nosio sam uniformu satnika sa oznakom dušobrižnika. Da se moje prezime iskrivi ja se nisam po tom pitanju dogovorio sa gvardijanom, a da li je gvardijan namjerno to iskrivio i da li se on u Otsjeku U. P. [unutrašnjih poslova] Čakovec dogovorio sa nekim namještenikom, da se moje prezime iskrivi to meni nije poznato, ali kada je već bilo iskrivljeno mislio sam ne smeta pa biti će ipak malo bolje pošto sam ipak malo prekriven. Na temelju te potvrde, kasnije mi je Upravni odjel Čakovec izdao legitimaciju, takodjer na iskrivljeno moje prezime.

Dali Vam je poznato da li je još nekim [netko] od Vaših svećenika živio pod tuđim imenom i imao krive isprave, te tko mu je pomogao da do istih dodje?

Poznato mi je da je fr Lujo Ivandić, koji je iz Zagreba upućen u Čakovec sa pravim imenom, dok u Čakovcu bilo mu je napravljeno Levandić i posjedovao je potvrdu naime Levandić, a da li je on kasnije dobio i legitimaciju na ovo ime to meni nije poznato, dok sam čuo u Sv. Juraju od franjevaca iz Čakovca, da je navedeni 1946. godine otišao za Austriju, vjerovatno pobjegao tj. sigurno je da je pobjegao.⁴⁸⁹ Koncem 1946. ili početkom 1947. god. točno se ne sjećam, ja sam bio negdje na službi na školi ili na pijaci, točno se ne sjećam, a kad sam došao kući rekao mi je župnik Volk Josip iz Sv. Jurja, da je bio jedan seljak i pitao da li bi ja htjeo preko granice, pošto je za mene nešto bilo objavljeno u novinama i moguće bi htjeo preći preko granice. Dok župnik je istom odgovorio da ne treba ništa, a ja takodjer kada sam došao rekao sam da ja neću da idem nikuda. Ovaj seljak vjerovatno je bio negdje blizu granice, koji je moguće imao interesa da prebacuje ljude za Austriju.

Martin fra Bono Rendulić [v. r.]

Prekinuto dana 22. X. 1948. god. u 11,40 sati.

Nastavak zapisnika dana 2. XI. 1948. godine u 12.30 sati.

Pošto je vidljivo da su Vaši dokumenti odnosno Vaše prezime namjerno iskrivljeno i to sa Vašim znanjem, pozivamo Vas na dužnost da ispričate točno i istinito kako je do ovog došlo?

Kako sam već ranije izjavio da moje prezime nije promijenjeno sa mojim znanjem, kod toga ostajem i sada i ne mogu priznati da sam ja kod toga sudjelovao ili dogovarao sa gvardijanom, koji mi je doneo iz O. U. P. [Odjel unutrašnjih poslova] privanicu [priznanicu?] sa izmijenjenim prezimenom. Ja sam to već i ranije naveo da mi je kasnije to bilo po volji, pošto sam smatrao da ću ipak u izvjesnoj mjeri biti prikriven.

Da li Vi priznajete da ste Vi u toku rata Vašim radom i djelovanjem pomagao i jačao ustašku tvorevinu NDH-a i okupatora, čime ste slabio otpor našeg naroda i NOB-e?

Budući sam ja bio vojni dušobrižnik u II. hrvatskoj legiji i u II. i XIII. ustaškom zdruhu, te nosio ustašku uniformu sa oznakama čina satnika, a takodjer u svojim propovjedima u nekoliko navrata uzeo sam Pavelića kao uzor katolika, koji pohađa svakodnevno službu Božju, ako se smatra da sam time slabio otpor naših naroda i NOB-e, a jačao ustašku tvorevinu NDH-a i okupatora, onda priznajem.

Dovršeno i potpisano.

Saslušao:

Jukić [v. r., nečitko]

Saslušani:

Martin fra Bono Rendulić [v. r.]

⁴⁸⁹ Prema komunističkim podacima Lujo Ivandić je 50-ih godina 20. stoljeća i poslije živio u Kanadi. M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske*. (2009.), str. 525.

Usporedo sa saslušanjima fra Bone Rendulića u Sarajevu, saslušavani su možebitni svjedoci u Opunomoćstvu UDB-e u Požezi. Tako je 1. kolovoza 1948. saslušan dr. Julije Radočaj iz Požege. Zapisnik o navedenom saslušanju u cijelosti slovi:

Zapisnik

o saslušanju svjedoka Radočaj dr. Julija iz Sl. Požege, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Opunomoćstva UDB-i za kotar Sl. Požega dana 1. augusta 1948. g.

Istražitelj: Pavlović Milan, ujedno i zapisničar.

Nakon što je imenovani upozoren na dužnost govorenja istine, te upozoren na kaznene posledice u slučaju davanja neistinitih podataka, na opšta pitanja odgovara:

Zovem se Radočaj dr. Julije sin Andrije i Marije r. Mlinac rođen 1892. u Brinju kotar Brinje, sa stanom u Sl. Požezi Kempfova ul. 20 po zanimanju materijalni knjigovodja Gradjevskog preduzeća "Bratstvo", svršio 8 razreda gimnazije i pravni fakultet i jednogodišnji tečaj, nije oženjen, državljanin NRH i FNRJ Hrvata, do sada nije kažnjavan a niti je bio pod istragom.

Recite nam da li poznajete Rendulić fra Bonu, navedite od kuda ga poznajete i šta znate o njegovom držanju dok se nalazio u Sl. Požezi?

Ne znam kada je došao u Sl. Požegu Rendulić fra Bono a tako i u Franjevački samostan. Prije ga nijesam poznao, a tek sam ga upoznao za vreme njegova boravka u samostanu u Sl. Požezi.

Za Rendulić fra Bonu poznato mi je da se je ispoljavao kao ekpontivni [!] Hrvat jer se kao takav istakao za vreme sloma bivše Jugoslavije odmah nakon sloma bivše Jugoslavije odnosno nakon kratkog vremena vidio sam ga da se družio sa Kišpaticem Krešimirom tadanjim ustaškim logornikom. Da li je Rendulić bio u ustaškom pokretu, i da li je on kao fratar imao kakovu ulogu u ustaškom pokretu nije mi poznato. Poznato mi je da gvardijan [Justin] Čmelar se tužio na njega nakon što sam ja njemu saopćio izjavu mlinara Krunic Stjepana iz Pleternice, da je Bono Rendulić ranio iz pištolja njegovu ženu, koja je prevežena u bolnicu Nova Gradiška. Nedugo iza toga stvarno Rendulić Bono nestao je iz Požege, da li je on tada bio premješten ili je sam napustio nije mi poznato.

Od kuda ste Vi saznali da je Bono Rendulić ranio iz pištolja ženu Krunića iz Pleternice?

Meni je Krunic Stjepan kao moja stranka /bivšeg odvjetnika/ i prigodom jednoga posjeta u mojoj pisarni saopćio mi je u uzbuđenju kako je Bono Rendulić ranio njegovu ženu u jednu dojku. Tom prilikom pričao je da ga je to uzbuđilo da ga je skoro ubio, ali je to propustio radi njegovog tadanjeg pijanstva jer je navodno tom prilikom bio pijan. To je bilo u mlinu u Pleternici.

Više mi nije ništa o tome poznato, a isto tako i o njegovom držanju za vrijeme dok se je nalazio u Požezi.

Dovršeno:

Saslušao:

Pavlović Milan [v. r.]

Saslušani:

Radočaj Julije [v. r.]

Sutradan, 2. kolovoza 1948. u požeškoj UDB-i, kao svjedok saslušan je dr. Đuro Kuntarić, odvjetnik iz Požege. Zapisnik o njegovu saslušanju u cijelosti slovi:

Zapisnik

o saslušanju svjedoka Djure dr. Kuntarića, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Opunomoćstva UDB.-i za kotar Sl. Požega, dne 2. augusta 1948. g.

Istražitelj: Pavlović Milan, ujedno i zapisničar.

Nakon što je imenovanom saopštena svrha poziva, imenovani je upozoren da u cijelosti iznese sve šta mu je poznato sa predmetom isledjenja te na zakonske posledice u slučaju davanja neistinitih podataka. Na opšta pitanja odgovara:

Zovem se Kuntarić Djuro sin Makse pok. i Marije r. Lazović rođen 1893. u Sl. Požegi sa stanom u Sl. Požegi, Matije Gubca ul. 4, svršio 8 razreda gimnazije, pravni fakultet, oženjen otac dvoje djece, po narodnosti Hrvat, državljanin NRH i FNRJ po zanimanju odvjetnik. Do sada nekažnjavan a niti bio pod istragom.

Recite nam šta je Vama poznato o neprijateljskom radu Bone Rendulića koji se nalazio 1941. g. u Požegi?

Poznato mi je da je isti bio očiti pristaša ustaškog pokreta i prijatelj Nijemaca, isticao se kao ustaša, znao je nositi oružje. U Pleternici je ranio drugaricu tadašnjeg mlinara Krunića Stjepana, koji sada živi u Novoj Gradiški, bio je prilično odan piću naročito rakiji. U samostanu su njegovi stariješine imali sa njime dosta neprilika jer je izbivao noćom iz samostana. Bio je dosta nagao i silovit. Dolazio je u društvo sa tadanjim ustaškim logornikom Kišpaticem, a mislim da su izlazili i na sela, no što su uradili, to mi nije poznato. U gradu nije uživao dobar glas radi svojih ispada. Ja lično nisam sa njime volio doći u društvo jer sam se uvijek bojao da ne bi što kazao, a on u pripitom stanju da ne bi iznesao dalje. Sjećam se da sam vidio njegovu sliku u uniformi italijanskog oficira kao bersaljera. Rendulića sam ja vidjao i uniformi ustaškoj sa pištoljem.

Ovo je sve što bi ja znao reći o imenovanom.

Dovršeno:

Saslušao:

Pavlović Milan [v. r.]

Saslušani:

Dr Kuntarić [v. r.]

U svojstvu svjedoka u požeškoj UDB-i 14. kolovoza 1948. saslušan je Ladislav Beršek, učitelj iz Požege. Zapisnik o njegovu saslušanju u cijelosti slovi:

Opunomoćstvo UDB-i za kotar Sl. Požega

Broj: _____/48

dana 14. augusta 1948. g.

Zapisnik

o saslušanju svjedoka BERŠEK Ladislava učitelja iz Sl. Požege, sastavljen u kancelarijskim prostorijama Opunomoćstva UDB-i za kotar Sl. Požega dana 14. augusta 1948. g.

Istražitelj: Pavlović Milan ujedno i zapisničar.

Nakon što je imenovanom saopštena svrha pozivanja imenovani je upozoren da u cijelosti iznese sve šta mu je poznato u vezi sa predmetom isledjenja te na kaznene posledice u slučaju davanja neistinitih podataka. Na opšta pitanja odgovara:

Zovem se Beršek Ladislav, sin Antuna i Alojzije r. Vinkler, rođen sam 1899. 25. VI. u Sl. Požegi, po zanimanju učitelj, svršio učiteljsku školu, oženjen, otac dvoje djece, po narodnosti Hrvat, državljanin NRH i FNRJ. Do sada nisam kažnjavan a niti sam bio pod istragom.

Da li Vi poznajete fra Bonu Rendulića, ako ga poznajete navedite nam šta je Vama sve poznato o njegovom neprijateljskom radu za vreme dok se je isti nalazio u Sl. Požegi?

Ja poznajem fra Bonu Rendulića mislim iz 1940. g. jer je on bio kateheta u gradskoj osnovnoj školi. Što se tiče neprijateljskog rada fra Bone Rendulića meni nije poznato ništa jer sam ja bio povučen i uglavnom posvećivao sam svoj život svojoj porodici i školi. Znam da je Bono Rendulić bio kao vjeroučitelj dobar i savjestan i da je dolazio uvijek u svoje propisane sate, da je sa nama učiteljima bio vrlo kolegijalan i dobar, da smo uglavnom međusobno rješavali samo školska pitanja i nikako vanjska. Znam da su ga djeca voljela jer je imao dobar odnos prema njima i da su ga žalili kad je otišao.

Da li Vam je poznato da li je on bio upisan u ustaški pokret i da se kao ustaša i ustaški elemenat eksponirao?

Ja sam čuo u gradu da je fra Bono Rendulić bio upisan u ustaški pokret. Što je on kao ustaša činio izvan škole nije meni poznato. Čuo sam da je on u Pleternici nesrećnim slučajem ranio neku žensku kod mlinara Krunića. Ja sam ga bio po ovom slučaju pitao šta se je to desilo no on mi je odgovorio: "Nemoj to pitati to je nesretan slučaj."

Da li je Vama poznato da li je fra Bono Rendulić bio i vojni sveštenik ili je netko drugi bio u to vreme?

Poznato mi je da je fra Bono Rendulić bio i vojni sveštenik samo ne bi znao kako je dugo bio. Kojoj je jedinici on bio svećenik ja ne bi znao reći.

Ovo je sve što bi ja znao o Renduliću.

Dovršeno:

Saslušao:

Pavlović Milan [v. r.]

Izjavu dao:

Ladislav Beršek učitelj [v. r.]

Nakon provedene istrage nije jasno zašto, ali vjerojatno zbog nadležnosti nad područjem na kojem je možebitno počinjeno kazneno djelo, Rendulićev slučaj prepušten je Okružnom javnom tužilaštvu u Slavonskom Brodu, koje je 3. prosinca 1948. protiv njega podnijelo optužnicu u kojoj je optužen prema sljedećim točkama:

1/ Što je koncem mjeseca augusta 1944. god. stupio kao svećenik u II. ustaški zdruk u Osijeku, gdje se je nalazio do polovice mjeseca januara 1945. g. nakon čega je premješten u XIII. ustaški zdruk u Vinkovcima gdje je vršio dužnost u činu ustaškog satnika, sve do 13. IV. 1945. kada se povlačio pred J. A.,

da je dakle u vrijeme rata stupio u naoružane vojničke formacije sastavljene od jugoslavenskih državljana u cilju pomaganja neprijatelja i zajedničke borbe s njime protiv svoje domovine,

čime je počinio krivično djelo iz čl. 3 tač. 4 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države.

2/ Što je odmah nakon sloma bivše Jugoslavije i dolaska okupatora u našu zemlju stupivši u vezu sa poznatim ratnim zločincima Kišpatić Krešom, ustaškim logornikom iz Slav. Požege, Starčević Antom članom ustaškog logora u Slav. Požegi, Gjuric Dragutinom rukovodiocem ustaške mladeži u Slav. Požegi, javno manifestirao svoju odanost ustaškoj tvorevini tzv. NDH., učestvujući na povorkama u Slav. Požegi prilikom Hitlerovog rođendana i Pavelićevog imendana, a prilikom držanja propovjedi u crkvi isticao Pavelića kao uzor kršćanina, prilikom vršenja zakletve vojnih obeznanika isticao potrebu vjernosti "novoj Hrvatskoj" i njenom "glavaru" Paveliću govoreći: "Sa Uskrsom slavimo ujedno i uskrsnuće Nezavisne Države Hrvatske, koja je uspostavljena zaslugom poglavnika", te hvalio Pavelića kao dobrog kršćanina koji svaki dan ide k svetoj misi i ima svoga kapelana ispovjednika, sa [Mladenom] Lorkovićem i ostalim ustaškim funkcionerima učestvovala na izletu u Ljeskovici, a nalazeći su u Slav. Brodu u franjevačkom samostanu od 13. VII. 1941. do konca maja 1943. povezao se sa ustaškim dopukovnikom Varga Stjepanom te ustaškim logornicima Vrgoč Slavkom i Balen Milom ističući se kao ustaša, a nakon toga od augusta mjeseca 1944. g. do oslobođenja kao ustaški svećenik II. ustaškog zdruka u Osijeku i XIII. ustaškog zdruka u Vinkovcima u činu ustaškog satnika držao ustašama propovjedi, a u Vinkovcima izvršio dvije zakletve pripadnika ustaških jedinica, održavajući tom zgodom i prigodne govore, te je između ostalog rekao: "Ili Anti ili TITI, al kod kuće nemoj biti." Pri čemu su se na stolu nalazili simboli ustaške zakletve: pištolj, nož, bomba, križ i 2 sveće, te na taj način dizao duh protiv borbe naših naroda za oslobođenje, premda je vidio krvave zločine što su ih vršili okupator i domaći izdajnici nad našim narodima,

da je dakle u vrijeme rata i neprijateljske okupacije stupio u političku saradnju sa neprijateljem i stavio se u njegovu službu,

čime je počinio kriv. djelo iz čl. 3 tač. 6. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

3/Što se je nakon oslobodjenja 1945. g. prijavio kod narodnih vlasti u Čakovcu pod lažnim imenom Rendović, te je na temelju te prijave dobio legitimaciju na lažno ime "Rendović", sa kojom se je legitimacijom služio u Čakovcu, Kotoribi, Sv. Jurju, Pregradi, Klanjcu, Busovači i Fojnici, sve do svoga hapšenja dana 18. IV. 1948.,

da se je dakle služio lažnom javnom ispravom i krio pod lažnim imenom, čime je počinio kriv. djelo upotrebom lažnih isprava.

U obrazloženju optužnice Javno tužilaštvo, među inim, navodi:

Iz cijele obrane optuženoga vidljivo je da je optuženi kako u Slav. Požegi tako i u Slav. Brodu bio usko vezan baš sa istaknutim ustaškim zločincima, a za vrijeme svoga boravka u Slav. Požegi sa tim ustaškim zločincima polazio na izlete.

Optuženi je jedan od onih katoličkih svećenika, koji su se potpuno priklonili ustaštvu, vjerno mu služili za vrijeme cijele okupacije sve do zadnjih dana kada je svakome bilo jasno da je fašizam slomljen i da su krvavi neprijatelji cijeloga svijeta potpuno potučeni i premda je vidio i znao kakove zločine vrše okupatori kao i domaći izdajnici nad našim narodom. Optuženi je kao svećenik držao ustašama propovijedi i dizao njihov duh protiv naših naroda koji su se borili za oslobodjenje naše zemlje od okupatora i domaćih izdajnika i za stvaranja nove narodne vlasti.

Sudska rasprava održana je 29. prosinca 1948. pred Okružnim sudom u Slavenskom Brodu. Sudskom vijeću predsjedao je Milan Pread, a članovi vijeća bili su Nikola Sajko i Ivanka Liović. Rendulića je zastupao odvjetnik Biga Vasilj, a tužiteljstvo Ivica Đurčević. Nakon provedene rasprave Sudsko vijeće proglasilo je Bonu Rendulića krivim te ga osudilo na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od tri godine, a u dosuđenu kaznu uračunat mu je izdržani pritvor i istražni zatvor od 18. travnja 1948. do pravomoćnosti presude. U obrazloženju presude navedene su i olakotne okolnosti kao što su priznanje krivnje i dotadašnja nekažnjivost, kao i dobro vladanje nakon rata. Sud je uvažio činjenicu da je bilo dosta slučajeva, da su "ustaške glavešine da bi pokazali navodno veliki broj svojih pristalica, jednostavno naredjivali da se mobilizuju u njihove vojne formacije i pojedinci koji nisu odobravali njihova zvjerstva. Ipak je optuženi kao svećenik trebao to izbjeći, i mogao je naći puta i načina da ne služi u ustaškim formacijama".

Nakon presude Rendulić je preko odvjetnika Vasilja 6. siječnja 1949. podnio žalbu na presudu Vrhovnom sudu NR Hrvatske, preko Okružnog suda u Slavenskom Brodu, zbog povrede Krivičnog zakona i odluke o kazni. Povredu Krivičnog zakona vidio je u tome što se nije na njegovo djelo primijenio Ukaz o općoj amnestiji od 3. kolovoza 1945. godine. U obrazloženju žalbe Rendulić, među inim, navodi:

Ne tražim preispitivanje činjeničnog stanja, već tražim da se sve dovede u vezu, a onda se mora doći do jedino logičnog zaključka:

1) da ja već po tome što sam odabrao siromašni svećenički red Sv. Franje, nisam težio opulentnom životu; a što su me neki svjedoci opisali kao čovjeka od zabava, pa čak i odana piću (što nije sasvim tako), znači da nisam opasan I DA ME SE NI ONDA – u doba ustaško – nije smatralo drukčije, nego kao veseljaka i nevažnog! DOISTA, za ustaše ne samo da nisam bio važan, i zato nisam ni nagrađivan, već sam smatran i nezgodnim: o čemu ima dosta podataka: ja sam "SREMAC" i odgojen među Srbima, s kojima sam bio uvijek u najboljim odnosima, što sam u nebrojenim prilikama manifestovao. Dosta je

navesti okolnost: da sam kao tobožnji “ustaški” svećenik uzimao u zaštitu srpske sveštenike [Milenka] ZJALIĆA i VLAHOVIĆA... Zar je to bilo “ustaški”?!

2) Po svome stavu prijatelja siromaštva i čovječnosti ja nisam spadao u ono proketo doba ustaštva, koje je značilo APOTEOZU KAPITALIZMA I PODNIŠTAVANJE ČOVJEČNOSTI, i zato sam srdačno prihvatio novo doba inaugurisano komunističkim idejama. OVE SU IDEJE MENI BLIŽE VEĆ PO PLATONOVOJ FILOZOFIJI, izraženoj u njegovoj “DRŽAVI”, ali još više po uzvišenoj nauci Isusa Krista, izraženoj u nebrojeno prilika, a naročito vrlo pregnantno u Djelima Apostolskim, Glava 5, Novi Zavjet...

Zbog simpatije prema novome političkom i ekonomskom poretku ja sam i došao u nemilost kod nekih svojih pretpostavljenih, koji očito pogrešno shvataju Kristovu nauku... Prilažem pod A/ Obavijest o rješenju duhovnog Nadbiskupskog Stola u Zagrebu, putem Franjevačkog Provincijalata u Zagrebu, Kaptol 9 o mome kažnjavanju rješavanjem službe duhovnog pomoćnika i upućivanjem u samostan u Klanjcu, a pod B/ prilažem jedno pismo upućeno na moga nasljednika, u kome se između ostaloga meni predbacuje i NOŠENJE KOMUNISTIČKE ZNAČKE i što je meni “VIŠE TITO nego preuzvišeni (STEPINEC) koga ja nazivao samo STEPINCEM”!

MOLIM DA MI SE POVRATE DOKUMENTI pod A/ i B/. nakon uvida u njih.

3) Iz toga se može jedino pravilno zaključiti: da nisam dobrovoljno stupio u službu ustašku, već sam kao dušobrižnik tako otkomandovan, i da u toj službi nisam prekoračio granice čovječnosti, pa da prema tome ni nisam bio ustaša!

III. Već sama činjenica: da sam prema Optužnici “stupio” u ustaški Zdrug u mjesecu avgustu godine 1944., kada su i mali dječaci znali da je djavo odnio Hitlera i sve njegove satelite, dokazuje: da sam ja ostao samo na terenu duhovničkom, i da nisam prešao na teren politički!

U to doba ja sam već davno vidio: da su ustaše počinili mnoga zvjerstva i okaljali svoju dušu najtežim nečovještva, pa bih zato vrlo rado pobjegao u partizane, da su me zvali! TAKO SAM NA PITANJE JEDNOGA OD ČLANOVA SUDA I DOGOVORIO. To je moja iskrena ispovijest!

IV. Što se odnosi na tačku 3) Optužnice i Presude, ostajem kod svoje obrane i molim da se uvaži: DA JE KOD NAS FRATARA glavno ime koje dobijemo kao duhovničko ime. Moje puno ime i prezime je: “MARTIN fra RAJMUND BONO RENDULIĆ”, a poznat sam skoro jedino pod imenom “fra BONO”. Pod takovim sam imenom bio u Čakovcu već od god. 1935., pa nakon 5-6 godina moga odlaska iz Čakovca i povratka u Čakovec po osobodjenju, ja sam bio u Čakovcu stari poznanik, kao “fra Bono”, – a prezime, da li Rendulić ili Rendović, to je sporedno: U IDENTITETU MOJE LIČNOSTI NIKO NIJE BIO U ZABLUDI! A najmanje VLAST, jer sam ja u svim mjestima gdje sam bio poslije moga prvog odlaska iz Čakovca bio poznat pod imenom “Fra Bono”. I molim da Vrhovni Sud izvoli uvažiti ovu činjenicu: da su naše istražne vlasti dovoljno oštroumne pa da im ne izbjegne misao: da je “RENDULIĆ” i “RENDOVIĆ” uz dodatak svake varijante “Martin fra Bono-Rajmund” – JEDNA TE ISTA OSOBA! Da sam ja htio da se krijem pod tuđim imenom, onda bi morao biti kompletan idiot kad bih držao da sam skriven pod takovim tuđim imenom gdje sam sve drugo i NAJBITNIJE IZ STAROG IMENA ZADRŽAO: i “Martin” i “Rajmund”, pa čak i “fra Bono”!

Vrhovni sud NR Hrvatske pod predsjedanjem Dragutina Pavića 1. veljače 1949. presudio je da navedena žalba nije utemeljena te je potvrdio presudu Okružnog suda u Slavonskom Brodu.

Fra Bono Rendulić na izdržavanje kazne u KPD Lepoglava sproveden je 25. veljače 1949. godine, odakle je poslije premješten u KPD Stara Gradiška.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Svi navedeni spisi i podatci o istražnom postupku, optužnici, presudama, žalbama i izvršenju kazne fra Bone Rendulića čuvaju se u: DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 78.

Franjevački provincijal na Kaptolu u Zagrebu Nikola Skupnjak uputio je 5. veljače 1951. pismo Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske u kojem moli puštanje nekoliko franjevaca iz zatvora, među kojima i fra Bone Rendulića. Napominje da mu je preostalo još samo dva mjeseca kazne.⁴⁹¹ Međutim molbi nije udovoljeno te je fra Bono zatvorsku kaznu u potpunosti izdržao zaključno s 18. travnja 1951. godine.⁴⁹²

---

⁴⁹¹ HDA, KOVZ, kut. 137, 839/1951. Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 295-296.

⁴⁹² KPD Stara Gradiška, obavijest o izdržanoj kazni, br. 3709-V-1951., u: DASB, Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949., kut. 78.

STJEPAN SANTO

osuđen na deset, odslužio pet godina zatvora

Rođen je u Kozarevcu Podravskom⁴⁹³ 17. siječnja 1910., gdje je i završio osnovnu školu. U Zagrebu je završio Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju (1922.-1930.), a teologiju u Đakovu (1931.-1936.), gdje je i zaređen za svećenika 21. svibnja 1936. godine. Službovao je kao kapelan u Valpovu (1936.) te upravitelj župe i župnik u Garčinu sve do smrti 25. kolovoza 1972. godine, sa stankom od pet godina koje je proveo u zatvoru od 1945. do 1950. godine. Pokopan je na garčinskom

groblju 26. kolovoza 1972. godine.

Uhićenju Stjepana Sante od strane komunističkih vlasti prethodilo je izvješće Okružnog komiteta KP Hrvatske SlavonSKI Brod Oblasnom komitetu KP Hrvatske Osijek o političkom stanju u Okrugu, od 1. lipnja 1945. U izvješću se, među inim, navodi kako katolički svećenici daju podršku Mačekovim agentima koji s propovjedaonica straše narod, a posebice mladež, da će stradati od komunista. Tako se navodi da svećenik Santo govori kako hrvatski narod "danas više nego ikada do sada treba da zbije svoje redove jer će nam ponovno Srbi sjesti na grbaču."⁴⁹⁴ U izvješću od 3. srpnja 1945. već se navodi da je Santo uhićen i da je reakcija organizirala narod, koji je u dva dana u priličnom broju dolazio intervenirati za Santa.⁴⁹⁵

Kada je saznao da se u zatvoru u Slavanskom Brodu nalaze njegovi svećenici Stjepan Santo, Ivan Becker i Franjo Hlobik, apostolski administrator Đakovačke biskupije biskup Antun Akšamović, pismom od 9. srpnja 1945., imenovao je svojim izaslanikom ekonoma Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu Petra Markovca, sa zadatkom da kod nadležnih sudskih vlasti u Slavanskom Brodu izvrši uvid u sudbene spise i ustanovi je li sudbeni postupak protiv njih u tijeku ili je osuda već izrečena, tj. da sazna sadržaj konačne odluke.⁴⁹⁶

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god." o sudbini Stjepana Sante navedeno je sljedeće:

Po Vojnom sudu za oblast Slavoniju – Vijeću pri komandi broskog područja, presudom br. 362/45 od 15. VII. 1945. godina osuđen je na 10 godina lišenja slobode s prisilnim radom i trajan gubitak političkih i građanskih prava. Odlukom Prezidijuma Narodne Skupštine FNRJ br. 5743 od 23. VII. 1946. godine kazna mu je snižena na 5 godina lišenja slobode s prisilnim radom i gubitak nacionalne časti u trajanju od 5 godina.

Za vrijeme okupacije naše zemlje bio je aktivni propagator ustaškog terorističkog pokreta, a ujedno je prijateljevao sa istaknutim ustaškim funkcionerima. Po njihovoj direktivi nagovara roditelje partizana, da traže od svoje djece da se vrate kućama. Zloupotrebljujući svoj vjerski uticaj nagovara

⁴⁹³ Stjepan Kožul tvrdi da je Stjepan Santo rođen u Kozarevcu Podravskom, a ne u Kozarevcu u župi Nevinac, kako tvrdi Jarm (Pribrojeni zboru mučenika, str. 83-84). Vidi, S. KOŽUL, Deset godina nakon Martirologija Crkve zagrebačke (1998.-2008.), Zagreb, 2008., str. 31, bilj. 37. O Stjepanu Santu vidi još u: Antun DEVIĆ/ Stjepan STAREŠINA, Župa Garčin, Osijek, 2008., str. 154-157.

⁴⁹⁴ *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 200-201.

⁴⁹⁵ *Partizanska i komunistička represija i zločini*, knj. 2, (2006.), str. 228.

⁴⁹⁶ NAĐ, BK, br. 970/1945.

mještane da se javljaju u kvislinške vojne formacije. Klevetao je NOP. Osim toga podržavao je veze s njemačkim oficirima i davao im podatke o političkoj situaciji na terenu. Rukovodiocima ustaške mladeži iz Sl. Broda omogućio je, također zloupotrebljujući vjerski uticaj, da organiziraju ustašku mladež u selu Batrini.⁴⁹⁷

Nakon što je Santi izrečena prva presuda od 15. srpnja 1945. godine, a s obzirom na to da je Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo 3. kolovoza 1945. Ukaz o amnestiji i pomilovanju, Biskupski ordinarijat u Đakovu uputio je 8. kolovoza 1945. pisanu molbu Vojnom sudu Vojne oblasti za Slavoniju, Vijeću komande broskog područja u Slavonskom Brodu s molbom da istu proslijedi Predsjedništvu AVNOJ-a, za njegovo pomilovanje. Kao razlog tomu navodi se nedostatak svećenika u Đakovačkoj biskupiji jer je veliki broj svećenika Slovenaca, koji su za vrijeme rata tu službovali, nakon rata otišao natrag u Sloveniju na svoja prijašnja mjesta službovanja.⁴⁹⁸

Istom se sudu i Predsjedništvu AVNOJ-a s molbom za pomilovanje obratila i Santina rodbina, tj. brat Vendel, šurjakinja Roza i nećakinja Roza u pismu od 10. kolovoza 1945., uz napomenu da bi isto pismo potpisao i drugi brat Ivan, ali je trenutačno u vojsci u Somboru. U pismu, među inim, navode:

Mi dolje potpisani rođaci g. Stjepana Santo izjavljujemo, da župnik Stjepan Santo nije za cijelo vrijeme okupacije nikada, nigdje i ničim pomagao okupatora. Mi koji živimo s njim u istom kućanstvu bili smo naprotiv često puta svjedoci, kako je Stjepan Santo često puta imao oštrih sukoba i svađe sa okupatorskom vojskom dokazujući im nepravdu koju čine nad našim suseljanima i ljudima iz okoline. Mi ujedno možemo najbolje posvjedočiti kako su k njemu često dolazili ljudi iz našeg sela u raznim zgodama i potrebama kada su što trebali da im se pomogne ili da ih se oslobodi bilo iz logora ili kakve druge kazne. Stjepan Santo je kao pravi duhovni otac i svećenik svakog bez razlike saslusao, savjetovao, pomagao, zagovarao, prema potrebi često i u Brod odlazio da pomogne i oslobodi naše ljude iz očitih neprilika. Svaka veza koju je Santo Stjepan imao sa okupatorom i njegovom vojskom bilo je to, što je morao kao i svi drugi davati stan za vojsku, ali i u tom svakom slučaju on j koristio svaku priliku da dobrim vezama pomogne naše ljude. Nikada nije ništa poduzimao i radio u svoju ličnu korist, a pogotovo ne na štetu bilo pojedinih ljudi ili čitavog sela.⁴⁹⁹

Njihovoj molbi pismom od istoga dana i istom naslovu, pridružili su se i župljani župe Garčin, navodeći uglavnom iste činjenice, koje je u svom pismu navela Santina rodbina.⁵⁰⁰

U svezi s navedenim molbama Vojni sud Vojne oblasti za Slavoniju uputio je 16. kolovoza 1945. dopis NO-u općine Garčin, u kojem traži da izvijesti Santinu rodbinu, kao i zainteresirane vlasti i organizacije u Garčinu, Selni, Bickom Selu i Sapcima da je Viši vojni sud svojom presudom od 3. kolovoza 1945. usvojio obrazloženje presude Vojnog suda iz Sl. Broda i potvrdio samu presudu, samo je primijenio Zakon o vrstama kazni, tako da je robija promijenjena u kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od deset godina i deset godina gubitka svih političkih i pojedinih građanskih prava. Napominje se i da će Sud

⁴⁹⁷ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 345; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 376.

⁴⁹⁸ NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 1169/1945.

⁴⁹⁹ NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", predmet Stjepan Santo.

⁵⁰⁰ NAD, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", predmet Stjepan Santo.

molbu Biskupskog ordinarijata u Đakovu prosljediti Predsjedništvu AVNOJ-a, tj. tadašnjoj Privremenoj Narodnoj skupštini u Beogradu.⁵⁰¹ Odlukom Prezidijuma Narodne Skupštine FNRJ od 23. srpnja 1946. kazna mu je snižena na pet godina lišenja slobode s prisilnim radom i gubitak nacionalne časti u trajanju od pet godina. Tu je kaznu Santo odslužio u KPD-u Stara Gradiška.⁵⁰²

Župnik i dekan u Velikoj Kopanici Pavao Matijević istaknuo je biskupu Akšamoviću u pismu od 11. lipnja 1947. da je uvjeren kako bi Santo bio odmah pušten iz zatvora, jer je spasio cijeli niz ljudi koje su Nijemci osudili na vješanje, ali da to treba potvrditi mjesni odbor, odnosno izdati potvrdu da je pomagao partizanski pokret.⁵⁰³ Pismom od 15. listopada 1947. biskup Antun Akšamović založio se kod predsjednika vlade NR Hrvatske Vladimira Bakarića za puštanje na slobodu Stjepana Sante i još četvorice svećenika Đakovačke biskupije na slobodu.⁵⁰⁴ Međutim biskupovoj molbi nije udovoljeno.

Biskup Akšamović 1. lipnja 1949. ponovno upućuje pisanu molbu MUP-u NR Hrvatske, u kojoj traži puštanje na uvjetnu slobodu svećenika Stjepana Sante i Jakoba Šeba. Napominje da je Santo već gotovo izdržao cijelu svoju kaznu te ima još izdržati nešto više od jedne godine kazne uzornog je vladanja i marljiv u svakom poslu koji mu Uprava Kaznenopopravnog doma odredi. Izražava uvjerenje da je već i dotadašnje izdržavanje kazne toliko pozitivno djelovalo da će, bude li pušten na slobodu, znati cijeniti milost koja mu je time ukazana i svim svojim silama raditi u svom zvanju na obnovi zemlje.⁵⁰⁵

Međutim biskupovoj molbi nije udovoljeno te je Santo petogodišnju kaznu zatvora izdržao do kraja.

⁵⁰¹ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", predmet Stjepan Santo.

⁵⁰² A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška*, (2009.), str. 250.

⁵⁰³ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 83-84.

⁵⁰⁴ HDA, KOVZ, kut. 130, 985/1947.; Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 291-293.

⁵⁰⁵ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 937/1949.

IVAN ŠALOVAC

nestao

Rođen je u Tovarniku 2. srpnja 1900., gdje je završio i osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Osijeku, a teologiju studirao u Đakovu (1918.-1922.), gdje je i zaređen za svećenika 5. studenoga 1922. godine. Službovao je kao kapelan u Srijemskim Karlovcima (1922.-1924.), gimnazijski kateheta u Srijemskoj Mitrovici (1924.-1926.) i Slavonskom Brodu (1926.-1929.), pomoćnik bolesnom župniku u Berku (1929.-1930.), upravitelj župa Sotin i Golubinci (1930.), upravitelj župe pa župnik u Rajevu Selu (1930.-1940.) te župnik u Srijemskim Karlovcima (1940.-1945.).

Šalovcu se u svibnju 1945. gubi svaki trag, a u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu, u osobniku piše da je 1945. bio u logoru, odakle bježi u "emigraciju", što se često u to vrijeme navodilo za sve one za čiju se sudbinu nije znalo, pa se pojmom "emigracija" ostavljala nada da je određena osoba ipak živa.⁵⁰⁶

Biskup Akšamović 14. srpnja 1945. uputio je pismo Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu u kojem moli za informacije o nekim svojim svećenicima, među kojima navodi i Ivana Šalovca.⁵⁰⁷ A. Baković i A. Jarm pretpostavljaju da su ga partizani uhvatili i ubili, no pouzdanih podataka o tome nema.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 85-86.

⁵⁰⁷ NAĐ, BK, br. 995/1945.

⁵⁰⁸ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 609; A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 85-86.

JAKOB ŠEB

osuđen na smrt strijeljanjem, kazna preinačena na 20, pa na 15 godina zatvora, odslužio pet godina i šest mjeseci

Rođen je 28. siječnja 1895. u Svetoj Jeleni, župa Sveti Ivan Zelina. Osnovnu školu pohađao je u Donjoj Zelini (1902.-1907.), a gimnaziju prva četiri razreda u Srijemskoj Mitrovici, 5. i 6. razred u Osijeku te 7. i 8. razred u Biskupskom liceju u Đakovu. Teologiju je studirao u Đakovu, a za svećenika je zaređen u Zagrebu 29. lipnja 1919. godine. Službovao je kao kapelan u Punitovcima (1919.-1920.), Dalju (1920.-1921.) te Srijemskoj Mitrovici (1921.), gdje je službovao i kao profesor vjeronauka (1921.-1924.), što je nastavio i u Osijeku (1924.-1941.), nakon čega je imenovan ravnateljem Muške realne gimnazije u Osijeku, na kojoj je dužnosti bio i u vrijeme uhićenja od strane komunističkih vlasti 1945. godine.⁵⁰⁹ Umro je u Đakovu 16. prosinca 1976., gdje je i pokopan u svećeničku grobnicu 18. prosinca 1976. godine.

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom “Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god.” o sudbini Jakoba Šeba navedeno je sljedeće:

Po sudu Vojne oblasti za Slavoniju – Vijeću pri komandi područja Osijek, presudom br. 463-45 od 13. VII. 1945. godine osuđen je na kaznu smrti strijeljanjem i na trajan gubitak političkih i građanskih prava. Viši Vojni sud II. J. A. svojim rješenjem br. 1980 od 28. VIII. 1945. godine preinačio je kaznu smrti strijeljanjem na kaznu od 20 godina lišenja slobode s prisilnim radom, te na 10 godina gubitka političkih i građanskih prava. Tokom 1950. [1951.] godine pušten je na uslovni otpust rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova NR Hrvatske.

Odmah po okupaciji naše zemlje Šeb je pristupio ustaškom pokretu i položio zakletvu. Tokom svibnja 1941. godine izvršio je zakletvu prvih ustaša pripremljene Štirove bojne. 10. IV. 1941. godine bio je imenovan za ustaškog povjerenika na osječkoj gimnaziji. Prilikom svojih propagandnih istupa u školi i izvan nje, slavio je i veličao zločinca Pavelića i ustašku NDH, a okupatore nazivao “obnoviteljima Evrope”. Koristio je svaku priliku da kleveće NOP. Kao ustaški povjerenik i upravitelj muške realne gimnazije u Osijeku prijavio je ustaškim vlastima profesora Sekereš Stjepana, da se sa još nekoliko djaka sprema u partizane. Za djake, za koje je doznao da se pozitivno odnose prema NOP-u tražio je isključenje iz svih škola u tzv. NDH.⁵¹⁰

Jedan primjerak presude Jakobu Šebu čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u gradivu Zemaljske komisije za ratne zločine, a u cijelosti slovi:

VOJNI SUD
VOJNE OBLASTI SLAVONIJE J. A.
Vijeće kod Štaba oblasti
Sud. Br. 463/45-7

⁵⁰⁹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 87.

⁵¹⁰ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 346; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 380-381.

Dana 13. VII. 1945. g.

U IME NARODA JUGOSLAVIJE

Vojni sud Vojne oblasti Slavonije, Vijeće kod štaba oblasti, u sastavu Jurišić Andrije, kapetana, predsjednika Vojnog suda Vojne oblasti Slavonije, kao predsjedatelja, te članova vijeća Ugarković Vojislava, poručnika, i Janić Milutina, polit. Delegata, uz sudjelovanje Barić dr. Stanka, kapetana – sekretara kao zapisničara, u prisutnosti Balić Petra, vojno-sudskog istražitelja kao zastupnika optužbe u krivičnom predmetu protiv okrivljenika ŠEB JAKOBA, sveštenika iz Osijeka, radi djela članstva u izdajničkoj političkoj i terorističkoj organizaciji, radi pomaganja i potstrekavanja na masovno ubijanje i mučenje stanovništva i pljačke narodne imovine, organizovanja i učvršćivanja upravnog aparata u službi okupatora, radi propagande i dostavljanja, – nakon održanog glavnog usmenog pretresa u prisutnosti okrivljenika Šeba, donio je dana 13. VII. 1945. g. u Osijeku i javno objavio, slijedeću:

PRESUDU

Okr. ŠEB JAKOB, sin Mile i Ane r. Miheković, rođen 28. I. 1895. g. u Sv/Heleni, opć. D. Zelina, kotar Sv Ivan [Zelina], živi u Osijeku, rimokatolički sveštenik i upravitelj muške realne gimnazije u Osijeku, neoženjen, sudski nekažnjavan, posjeduje imetak u vrednosti od 400.000. Kn.,

KRIV JE:

1/ Što je od neustanovljenog dana lipnja 1941. g. do 13. IV. 1945. g. bio dobrovoljni član organizacije zv. "ustaša", dakle je kriv što je bio član izdajničke političke i terorističke organizacije i time kao narodni neprijatelj počinio voj. kriv. djelo iz čl. 14. Uredbe o v[o]jnoj]. s.[lužbi]:

2/ Što je neustanovljenoga dana svibnja 1941. g. u Osijeku obavio i primio zakletvu oko 60 / šezdeset/ prvih ustaša pripremne Štirove bojna iz Osijeka među njima i aktivnog ustašu [Ivana] Štira iz Osijeka a koji su svi pod komandom Štirovom neposredno poslije polaganja zakletve i tokom postojanja tzv. NDH, dakle od neustanovljenog dana svibnja 1941. g. do konca rata 1945. g. vršili masovne pokolje nevinog stanovništva, paleža i pljačku narodne imovine, masovno upućivanje stanovništva u logore,

dakle je kriv što je bio podstrekač i pomagač masovnog ubijanja, odvođenja stanovništva u logore, paleža i pljačke narodne imovine i time kao ratni zločinac počinio voj. kriv. djelo iz čl. 13 Uredbe o v. s.;

3/ Što je odmah nakon 10. travnja 1941. g. pa do 18. X. 1941. g. bio ustaški povjerenik na realnoj gimnaziji u Osijeku i u tom svojstvu izvršio prisegu profesora ove gimnazije na vjernost poglavniku [Anti] Paveliću,

dakle je kriv što je sudjelovao u organizovanju i učvršćivanju upravnog aparata koji je stajao u službi okupatoru i time pomagao okupatora, te počinio kao narodni neprijatelj voj. kriv. djelo iz čl. 14 Uredbe o v. s.;

4/ Što je dana 10. IV. 1942. g. u Osijeku prigodom godišnjice tzv. NDH i dana 13. VI. 1942. g. prigodom imendana poglavnika Pavelića održao govore u kojem je slavio i veličao Pavelića i njegov izdajnički teroristički rad, nazivao okupatora obnoviteljem Evrope, a Sovjetski Savez i Crvenu Armiju boljševičkim poživnčenim hordama u nameri da potstrekne slušaoce na dalje vršenje zločina, a da prikriva dotadanje zločine ustaške organizacije,

dakle je kriv što je bio potsrekač masovnog ubijanja stanovništva, uništenja narodne imovine i vršio neprijateljsku propagandu i time kao ratni zločinac i narodni neprijatelj počinio voj. kriv. djela iz čl. 13 i 14 Uredbe o v. s.;

5/ Što je istim prigodama kao pod t. 4 u Osijeku govorio protiv narodno-oslobodilačkog pokreta, označujući ga svjesno i lažno uništavateljem narodne imovine i da je poslao [poklao?] tisuće i tisuće naroda Hrvata, zatim da su partizani dušmani, koji ruše slobodu Hrvata, koji su poklali Hrvate,

dakle je kriv što je kao narodni neprijatelj vršio propagandu i u korist okupatora, te razbijao jedinstvo Hrvatskog naroda u borbi protiv okupatora, zato da oslabi borbenu snagu, a pomogne okupatora,

dakle je kriv što je kao narodni neprijatelj počinio voj. kriv. djelo iz čl. 14 Uredbe o v. s.;

6/ Što je kao upravitelj muške realne gimnazije u Osijeku:

a) podnio Župskoj redarstvenoj oblasti u Osijeku 19. X. 1944. g. izvještaj, da je iz Osijeka nestao profesor navedene gimnazije Sekereš Stjepan, da je njegov postupak sumnjiv i da su potrebni izvidi,

b) neustanovljenog dana lipnja 1943. g. sa muške realne gimnazije u Osijeku: Ilakovac Stjepan, Radovanović Stjepan, Petrović Stjepan i Kubašek Ivan, učenici i označio ih kao sumnjive, da su odbegli u partizane,

dakle je kriv što je bio dostavljač i prokazivač u službi neprijatelja i time kao narodni neprijatelj počinio djelima pod a) i b) voj. kriv. djela iz čl. 14 Uredbe o v. s.;

7/ Što je kao upravitelj muške realne gimnazije u Osijeku:

a) predložio da se iz svih srednjih škola tzv. NDH isključi učenik njegove gimnazije Fabić Dušan, suradnik NOP-a,

b) neustanovljenog dana srpnja 1943. g. predložio da se iz svih škola u tzv. NDH isključe učenici njegove gimnazije u Osijeku: Mihčević Dragan i Savo Katanović, saradnici NOP-a, te su bila oba na njegov predlog isključena,

c) što je dana 13. ožujka 1943. g. predložio da se isključi iz svih srednjih škola tzv. NDH djak realne gimnazije u Osijeku Ljuština Milan, simpatizer NOP, te je ovaj na njegov prijedlog i bio isključen,

d) dana 13. rujna 1943. g. udaljio iz službe Živančević Branka, profesora muške realne gimnazije u Osijeku, zbog protu državnog rada za tzv. NDH, jer mu je bio sumnjiv, da saradjuje sa NOP,

dakle je kriv što je progonio simpatizere i saradnike NOP-a u cilju jačanja okupatorskog upravnog aparata i time pomagao okupatora, te počinio kao narodni neprijatelj voj. kriv. djelo iz čl. 14 Uredbe o v. s.

Stoga se okrivljeni ŠEB JAKOB presudjuje na kaznu smrti streljanjem, na trajan gubitak političkih i građanskih prava i na konfiskaciju cjelokupne imovine u korist države.-

OBRAZLOŽENJE

Okrivljeni je optužen radi djela navedenih u t. 1 do 7 dispozitiva.-

Okrivljeni priznaje, da je dobrovoljno pristupio u ustašku organizaciju svibnja ili lipnja 1941. g. i bio u njoj do 13. IV. 1945. g.

Okrivljeni priznaje, da je svibnja 1941. g. primio polaganje zakletve poznatog ustaše, kasnije pukovnika Štira i oko 60 prvih ustaša u Osijeku i održao im govor, a da nije imao za primanje prisege ovlaštenje od episkopata.

Okrivljeni priznaje da je od osnutka NDH 1941. g. do 18. listopada 1941. g. bio povjerenik postavljen po ustaškom komandantu Osijeka Lukac Franji, muške realne gimnazije u Osijeku i obavio prisegu profesora na vjernost tzv. NDH i poglavniku Paveliću.

Okrivljeni priznaje, da je 10. IV. 1942. g. prigodom godišnjice tzv. NDH 1 13. VI. 1942. g. prigodom imendana Pavelićevog održao govore u kojima je veličao Pavelića i njegov rad u kojem je rekao, da se NDH nalazi na strani obnovljene Evrope i da je Pavelić obnovitelj i osnivatelj Hrvatske, a Crvena Armija i Sovjetski Savez da su boljševičke poživinčene horde.-

Priznaje da je također u gornjim govorima govorio prema već sastavljenom konceptu govora, da se digao protiv Hrvatske dušmanin, koji hoće podkupati hrvatsku slobodu, da su se po šumama i planinama razmilili ljudi, koji su uništili milijarde imetka i poklali tisuće i tisuće Hrvata.

Priznaje, da je župskom redarstvu u Osijeku javio, da je nestao profesor Sekereš.-

Priznaje, da je javio redarstvu da su nestali učenici Ilakovac, Radovanović, Petrović i Kubašek, tražio da se provedu radi toga nestanka izvidi; da su zbog toga nestanka učenika bili kod njega kao direktora otac Ilakovca i majka Radovanovića, ali da oni nisu tražili od njega da nestanak učenika javi redarstvu.-

Okrivljeni priznaje da su izključeni iz njegove gimnazije u kojim [kojoj] je bio on upravitelj Fabić Dušan, Miščević Dragan, Katanović Savo i Ljuština Ivan, a udaljen iz službe profesor Živančević Branko.

Poričec okrivljeni da je davao predloge za isključenje djaka.

Okrivljeni priznaje da je tražio od župske redarstvene oblasti u Osijeku izvještaje i potvrde, da li je protiv kažnjenih djaka utvrđena sumnja, da su nepoćudni; da li je prof. Ivančević nakon što je pušten iz policijskog zatvora ostao sumnjiv; da li ima policija nešto protiv toga, da se djaci protiv kojih je policija obustavila istragu, zadrže u školi.-

Iz dopisa gimnazije od 10. listopada 1944. g. podpisanog po [...nećitko] da je okrivljeni javio redarstvu da je prof. Sekereš nestao, da je njegov nestanak sumnjiv i da su potrebni izvidi.

Iz spisa po predmetu istrage protiv Živančevića, radi saradnje sa NOB vidljivo je, da je okrivljeni prof. Živančevića udaljio iz službe i nakon što je Živančević bio pušten iz policijskog zatvora, okrivljeni tražio od policije izvještaj, da li je još i nakon toga prof. Živančević ostao policiji sumnjiv, radi svoga možebitnog protudržavnog rada.-

Iz zapisnika o sjednici nastavnčkog zbora muške realne gimnazije u Osijeku vidljivo je, daje okrivljeni pred nastavnčkim zborom predložio da se isključe Fabić Dušan, Mišević Dragan, Katanović Savo, Ljuština Milan i da su posljednja trojica isključeni, da je sam okrivljenik lično potpisao navedene zapisnike profesorskog zbora kao predsjednik zbora i kao upravitelj gimnazije.-

Iz akata realne gimnazije Osijek, kojoj je bio upravitelj okrivljeni, adresiranih redarstvu u Osijeku vidljivo je, da je učenik Fabić Dušan bio isključen iz realne gimnazije u Osijeku na prijedlog okrivljenoga, da je okrivljeni lično potpisao zapisnik sjednice nastavnčkog zbora o tom isključenju kao predsjednik zbora.-

Iz akta realne gimnazije Osijek od 26. VI. 1943. g. t. br. 45 vidljivo je, da je okrivljeni javio župskoj redarstvenoj oblasti u Osijeku da su učenici Ilakovac Stjepan, Radovanović Stjepan, Petrović Stjepan i Kubašek Ivan napustili školu i da se do 26. VI. 1943. g. nisu povratili u školu i da okrivljeni u tom aktu traži od policije izvještaj što je s navedenim učenicima i da li je opravdana sumnja, da su ovi učenici odbjegli u odmetnike /partizane/ zato, da bi okrivljeni kao upravitelj navedene škole mogao donijeti protiv učenika odluku u smislu stegovnih propisa. Nakon nekih dvadeset dana ovi su učenici isključeni iz svih škola.-

Iz akta realne gimnazije Osijek od 6. II. 1944. g. t. 31 kojega je potpisao okrivljeni kao upravitelj, župskoj redarstvenoj oblasti u Osijeku vidljivo je, da je okrivljeni, nakon što je redarstvo obustavilo nad Mavričić Zorkom obustavilo istragu i pustilo ga na slobodu, tražio od policije podatke: zašto je učenik Mavričić bio uhićen, kak[v]a se krivnja dokazala, kako je dugo bio u istrazi i postoji li pogibao po mišljenju policije da bi mogao Zorko Mavričić negativno djelovati na svoje suučenike, zbog čega mu se ne bi smjelo pustiti da nastavi obuku kao redoviti učenik.-

Iz koncepta govora Šeb Jakoba za obljetnicu NDH vidljivo je, da je okrivljeni u konceptu svog govora pisao; da su se našle u ratu strane nacionalno obnovljene Evrope sa boljševičkim poživinčnim hordama, da se digao dušmanin koji se razmilio po planinama i šumama uništio milijarde imetka i poklao tisuće i tisuće Hrvata, ali da je obnovitelj Hrvatske ovdje i da će Hrvatska znati sačuvati, da hrvatska mladež, ako bude prožeta odanošću i ljubavi prema poglavniku radi i radit će najbolje kad svjesno vrši svoju dužnost, a prožeta ljubavlju domoljubljem i odanošću poglavniku.

Iz zapisnika o izvanrednoj svečanoj sjednici nastavnčkog zbora državne muške gimnazije u Osijeku od 9. travnja 1942. g. vidljivo je, da je okrivljeni održao nastavnčima govor u kojem je veličao poglavnika, da je on rodio ustašku nezavisnu NDH, da je ustaška puška od Velebita bila prvi glasnik odlučne i konačne borbe za slobodu Hrvatske, da je poglavnik povezao sudbinu hrvatskog naroda s Italijom i Njemačkom i da će zato Hrvatski narod biti vjeran Njemačkoj i Italiji, da je pozvao nastavnike, da svojim primjerom i radom dadu učenicima primjer u radu prema poglavnikovim uputama.-

Svjedokinja Berger Josipa iskazala je, da je okrivljeni nju kao majku učenika Berger Edmonda pozivao u školu, te je pozivao na odgovornost što ne sprečava svog sina, da se ne druži s komunistima, i da je neke učenike nazivao komunistima zato, jer su skroz naskroz pokvareni po njegovom mišljenju, – zatim da je svjedokinji kazala majka učenika Dušana Fabića, koji je trebao da ide u logor, da je

ona, Fabičeva majka molila okrivljenoga Šeba da se zauzme i zagovori njenog sina Dušana, ali da je okrivljeni to odlučno odbio i rekao, da je Dušan komunista i da treba i da ide u logor.-

Opće je poznata činjenica, da je čuveni ustaški pukovnik Štir sa svojom ustaškom pripremnom bojnom koju je on organizirao, vršio protiv narodno-oslobodilačke borbe i naroda vojne pohode u kojima je njegova bojna vodila borbu protiv narodne vojske, vršila pokolj stanovništva po našim selima, odvodila stanovništvo u logore, palila i pljačkala narodnu imovinu, da je ustaša Štir bio jedan od organizatora ustaških oružanih snaga u Slavoniji, te organizator i naredbodavac novih ustaških zločinstva na štetu naroda i narodne imovine.

Iz zapisnika četrnaeste sjednice nastavničkog zbora muške realne gimnazije u Osijeku od 19. V. 1943. g. vidljivo je da je na toj sjednici školski nazornik [nečitko], dao nastavnicima direktive da paze na učenike koji su "skrenuli u lijevo", da treba da paze na takove učenike i da ih moraju spretno navesti, da se takvi učenici ustanove, da treba takove učenike odati upravitelju i da se takove učenike može spasiti "recimo zatvorom" i da svaki nastavnik treba da radi u duhu Hrvatskog ustaškog pokreta. Zapisnik je potpisao kao predsjednik sjednice okrivljeni Jakob Šeb.-

Okrivljeni priznaje, da je upute i zahtjeve nazornika Rosandića, da profesori špijuniraju djake i da se spašavaju zatvorom, smatrao nemoralnim ali da nije protiv toga protestirao.-

Okrivljeni se brani, da je primio zakletvu Štira i prvih osječčkih ustaša osječke pripreme bojne zato, jer ga je ustaša Seršen zamolio da zakune ustaše i da je Šeršena poslao župnik Bezecki [Robert Bezetzky] s time, da okrivljeni zakune ustaše jer je Bezecki zauzet pripremom za propovijed.

Okrivljeni se brani, da ga je za povjerenika realne gimnazije postavio u ono vrijeme civilni i vojni komandant ustaša Lukac Franjo, za povjerenika, ali da mu je Lukac odgovorio da njega postavlja za povjerenika i njemu povjerava odgoj mladeži zato, jer je svećenik i jer u njega ima najviše povjerenja.-

Okrivljeni se brani, da je držao o uspostavi, obljetnici uspostave tzv. NDH i o imendanu Paveliću govore, ali da nije čitao govor kako ga je napisao u konceptu, ali da je govorio u duhu kako je u konceptu to sastavio.-

Okrivljeni se brani, da je javio policiji, da je nestao Stjepan Sekereš, listopada 1944. g. i da mu je taj nestanak sumnjiv radi toga, jer je Sekereš bio pozvan u domobranstvo, pa da je o tome tražio objašnjenje i od Sekerešove zaručnice, ali da mu je ova samo odgovorila, da je Sekereš odputovao u Donji Miholjac i da ne zna ništa za njega.-

Na osnovu navedenih okrivljenikovih priznanja, pismenih dokumenata, opće poznate činjenice i iskaza svjedokinje Berger Josipe smatra sud dokazima, da je okrivljeni počinio sva djela opisana u dispozitivu pod t. 1 do 7, da je bio član ustaške organizacije, da je zakleo ustašu Štira i još oko 60 drugih ustaša, da je bio ustaški povjerenik na realnoj gimnaziji u Osijeku, da je održao govore u kojima je veličao Pavelića, nazivao okupatore obnoviteljima Evrope, a Sovjetski Savez i Crvenu armiju boljševičkim poživinčnim hordama, da je govorio protiv narodno-oslobodilačkog pokreta nazivajući ga uništavateljem narodne imovine i da su partizani dušmani, koji ruše slobodu Hrvata i koji su poklali Hrvate, da je javio policiji da je nestao Sekereš, profesor, da je nestanak sumnjiv da su potrebni izvidi, da je javio policiji, da su učenici Ilakovac, Radovanović, Petrović i Kubašek sumnjivi da su verovatno odbegli u partizane, da je predložio da se isključe iz svih srednjih škola učenici Fabić, Mihčević, Katanović i Ljuština, te su svi osim Fabić bili isključeni, da je udaljio od službe profesora Živančević Branka, a sve učenike javio policiji, predložio za isključenje, javio nestanak prof. Sekereša i udaljio od službe prof. Živančevića zato, jer su bili simpatizeri i saradnici NOP, – dakle da je okrivljeni počinio djela članstva u izdajničkoj političkoj i terorističkoj organizaciji, da je bio podstrekač i pomagač masovnog ubijanja i odvođenja stanovništva u logore, paleža i pljačke narodne imovine, da je sudjelovao u organizovanju i učvršćivanju upravnog aparata koji je stajao u službi okupatora i time pomagao okupatora, da je bio propagator i vršio neprijateljsku propagandu u korist neprijatelja, razbijao jedinstvo hrvatskog naroda u korist okupatora i pomagao ovim okupatora, da je bio dostavljač u službi neprijatelja, da je jačao okupatorski aparat i time pomagao okupatora, i time počinio zločine iz čl. 13 i 14. Uredbe o

v[ojnoj] s[lužbi] kao ratni zločinac i narodni neprijatelj kako je to navedeno uz pojedina djela opisana u dispozitivu.-

Sud smatra da se sva dijela za koje je dokazano da ih je okrivljeni izvršio imaju okrivljenome uračunati u ličnu krivnju, pa ga je radi istih proglasio krivim i presudio na kaznu smrti streljanjem, na trajan gubitak građanskih i političkih prava i na konfiskaciju imovine u korist države, nalazeći da je kazna primjerena težini dijela sakrivenoj krivnji.

Iz cijeloga rada okrivljenikovog, svih dijela koja je on počini, proizlazi, da je okrivljeni bio protivnik naroda i narodno-oslobodilačke borbe, te njenih tekovina, da je bio fašista, da je podpomagao okupatora i neprijatelja, da je bio začetnik – pokretač mnogih zločina koje su ustaše učinili na štetu naroda i narodne imovine.

Okrivljeni je po zanimanju svećenik, visoke naobrazbe, dakle sposoban da shvaća prirodu i značaj svoga rada i da prema tome shvaćanju radi. Okrivljeni je radio u interesu okupatora i njegovih pomagača.-

Okrivljeni je bio upravitelj gimnazije, kojemu je bila [... nečitko] iskoristio u protunarodne svrhe i u korist neprijatelja naroda.

Okrivljeni je trebao da ispravno vodi i odgaja mlade, ali on je radio protivno. Mladež koja je bila svjesna, na pravom putu, volila slobodu i radila za slobodu svoga naroda, bila je proganjana po okrivljenome, takovu je mladež okrivljeni javljao policijskom aparatu ustaša, proganjao ih, isključivao iz škola, pa i tada, kada je sama teroristička policija protiv takove mladeži i učenika obustavljala postupak, okrivljeni je nije odmah primio u školu, već je naknadno tražio mišljenje od policije, da li da primi ponovno u školu takove učenike, jer su njemu bili sumnjivi i ako je i sama policija pokazala, da protiv ovakvih učenika ništa ne postoji.

Okrivljeni se nije zauzimao za takove učenike, naprotiv nazivao ih komunistima, pokvarenjacima i nije se htio zauzeti za jednog učenika, koji je trebao da ide u logor, već je njegovoj majci izjavio da je njen sin komunist i da treba da ide u logor.-

Okrivljeni je smatrao, da je zahtjev školskog nadzornika Rosandića, da profesori špijuniraju ispravne djake, nemoralan, ali nije protiv toga zahtjeva uložio svoju riječ niti protestirao protiv uvadjanja neprijateljske špijunaže protiv djece u školi.

Sve ovo pokazuje, da je okrivljeni zločinački tip, zao karakter štetan po društvu i okolini i nepopravljivi, reakcionar, protivnik slobodarstva.

Napred navedene obrane okrivljenog su neumjesne i oborene dosad navedenim obrazloženjem.-

Naročito je neumjesna obrana okrivljenoga, da je primio zakletvu Štira i drugih ustaša ustaške pripremljene bojne, jer ga je zato zamolio župnik Bezecki [Bezetzky], a to radi toga, jer zakletvu može da primi svećenik koji zato ima specijalno ovlaštenje od episkopata i zato, jer okrivljeni toga ovlaštenja nije imao niti od bilo koga dobio.

Iz obrane okrivljenoga je vidljivo, da je pred polaganje zakletve ustaša bivši djak a okrivljenome poznati ustaša Šeršen rekao: okrivljenome da župnik Bezecki [Bezetzky] ne može zakleti ustaše, jer se pripravlja za propovijed, pa neka zakletvu ustaše okrivljeni napravi Šeb.-

Iz ovoga je vidljivo, da je župnik Bezecki [Bezetzky] našao način, da ne mora izvršiti zakletvu ustaša, da nije htio, da bude pokretač ustaških zločinstava i da je okrivljeni odmah dohvatio priliku da se istakne kao ustaša i da pomogne okupatora.

Ovlaštenje za primanje zakletve okrivljeni niti je imao niti je dobio, jer jednostavna riječ običnog ustaše, da je netko nekoga zamolio, da mjesto njega obavi posao ne zadržava nikakovo ovlaštenje, a naročito niti prijenos ovlaštenja, a naročito ne u tako značajnoj stvari kao što je pravo primanja zakletve u Rimokatoličkoj crkvi.

Kazna je izrečena primjenom čl. 13 i 14 Uredbe o v[ojnoj] s[lužbi] i čl. 1 Zakona o vrstama kazni.-

Prema navedenome presuda bazira na zakonu i valjalo je suditi kako je to rečeno u dispozitivu ove presude.-

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

ZAPISNICAR:

[Žig]

PREDSJEDATELJ VIJEĆA:

Barić Stanko [v. r.]

Jurišić Andrija [v. r.]⁵¹¹

Biskup Akšamović uputio je 28. kolovoza 1945. dopis Vojnom sudu Vojne oblasti Slavonije u Osijeku u kojem podsjeća da je Biskupski ordinarijat u Đakovu 16. srpnja 1945. uputio molbu Predsjedništvu AVNOJ-a preko dotičnog Vojnog suda u kojoj moli, na temelju Zakona o davanju amnestije i pomilovanja od 5. srpnja 1945., da se kazna smrti Jakubu Šebu zamijeni vremenskom kaznom. No, kako na tu molbu nije stiglo nikakvo rješenje, Biskupski ordinarijat ponovno moli za pomilovanje. S obzirom na nedostatak informacije gdje se ranija molba za pomilovanje nalazi, nova molba upućena je i Vrhovnom Vojnom sudu II. Jugoslavenske Armije u Zagrebu i Predsjedništvu Privremene Narodne Skupštine u Beogradu, s molbom da se u svezi s navedenim donese što skorije povoljno rješenje.⁵¹²

Na navedeni dopis odgovorio je predsjednik Vojnog suda Vojne oblasti Slavonije u Osijeku Andrija Jurišić, dopisom biskupu Akšamoviću od 3. rujna 1945. u kojem navodi da je Viši Vojni sud II. JA rješenjem od 28. kolovoza 1945. preinačio Šebu smrtnu kaznu na kaznu od dvadeset godina lišenja slobode s prisilnim radom te na deset godina gubitka političkih i građanskih prava.⁵¹³ Zatvorsku kaznu služio je u KPD-u Stara Gradiška, a Biskupski ordinarijat u Đakovu slao mu je jedanput na mjesec jedan paket pomoći u hrani i drugim potrepštinama, koliko je bilo dopušteno prema zatvorskim propisima.⁵¹⁴

Pismom od 15. listopada 1947. biskup Antun Akšamović založio se kod predsjednika vlade NR Hrvatske Vladimira Bakarića, za puštanje na slobodu Jakoba Šeba i još četvorice svećenika Đakovačke biskupije. Za Šeba navodi da je vrlo slaba zdravlja te ima 54 godine života, a već je više od dvije i pol godine lišen slobode i nalazi se na izdržavanju kazne, pa stoga moli da se sve te okolnosti uzmu u obzir.⁵¹⁵ Međutim biskupovoj molbi nije udovoljeno.

Biskup Akšamović 1. lipnja 1949. ponovno upućuje pisanu molbu MUP-u NR Hrvatske u kojoj traži puštanje na uvjetnu slobodu svećenika Stjepana Sante i Jakoba Šeba. Ističe da je Šeb u poodmaklim godinama (56) te je veoma slaboga zdravlja, uzornog je vladanja i marljiv u svakom poslu koji mu Uprava Kazneno-popravnog doma odredi. Izražava uvjerenje da je već i dotadašnje izdržavanje kazne toliko pozitivno djelovalo da će, bude li pušten na slobodu, Šeb znati cijiniti milost koja mu je time ukazana i svim svojim silama raditi u svom zvanju na obnovi zemlje.⁵¹⁶

Ovoj biskupovoj molbi samo je djelomično udovoljeno te je Odlukom Prezidijuma Narodne Skupštine FNRJ od 5. kolovoza 1949. kazna Šebu snižena s 20 na 15 godina zatvora.⁵¹⁷

⁵¹¹ HDA, ZKRZ-GUZ, br. 2611/1945., kut. 28, Vojni sud Osijek, god. 1945., svezan od broja 1 do broja 500.

⁵¹² NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 998/1945.

⁵¹³ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 998/1945.

⁵¹⁴ NAĐ, BK, br. 905/1947.

⁵¹⁵ HDA, KOVZ, kut. 130, 985/1947.; Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 291-293.

⁵¹⁶ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 937/1949.

⁵¹⁷ NAĐ, BK, br. 370/1951.

Biskup Akšamović uputio je 4. studenoga 1950. MUP-u NR Hrvatske, Odjeljenju za kazneno-popravne domove pisanu molbu za uvjetni otpust Jakoba Šeba, u kojoj, među inim, navodi sljedeće:

Biskupski ordinarijat u Đakovu smjerno moli, da se Šebu Jakobu oprostí dalje izdržavanje kazne i da se pusti na slobodu, ili ako to nije nikako moguće iz bilo kojih razloga, da ga se pusti barem na UVJETNI DOPUST. Razlozi ovoj našoj molbi jesu ovi:

1. Šeb Jakob je sada već šestu godinu na izdržavanju kazne. Kroz to vrijeme je on sigurno u dovoljnoj mjeri preodgojen, što najbolje dokazuje činjenica, da je od Uprave Kazneno-popravnog doma u Staroj Gradiški već više puta pohvaljen i stavljan za uzor drugima. To je znak da je sve odredbe pretpostavljenih rukovodilaca najsavjesnije izvršavao.

2. Šeb Jakob je čovjek u poodmaklim godinama – 57 godina star – te je slaboga zdravlja.

3. Od svećenika Đakovačke biskupije pušteno je iz Kazneno-popravnog doma u Staroj Gradiški više svećenika na uvjetni dopust. Svi ti svećenici, nakon puštanja na slobodu uzornog su vladanja i u ničem se nijesu ogriješili o Zakona i propise FNRJ, te svaki na svojem položaju savjesno vrše svoje dužnosti. O svemu tomu vodi strogu evidenciju i potpisani biskup đakovački, pa će tako voditi brigu i o Šebu Jakobu za slučaj da bude pušten na slobodu ili barem na uvjetni dopust.

4. Tvrdo sam uvjeren, da je punih pet godina izdržavanja kazne Šeba Jakoba u tolikoj mjeri uvjerilo o veličini njegove krivnje, radi koje je bio suđen, da će sigurno znati visoko cijeniti milost, koja će mu biti time ukazana, ako bude pušten na slobodu. Osim toga, uvjereni smo da je odgoj, koji je primio u Kazneno-popravnom domu na njega toliko pozitivno djelovao, da će u buduće biti konstruktivan radnik u izgradnji naše socijalističke domovine.

Iz ovih razloga Biskupski ordinarijat u Đakovu ponovno moli visoki Naslov da uvaži molbu biskupa đakovačkog i da Šeba Jakoba pusti na slobodu ili na uvjetni dopust.⁵¹⁸

Rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova NR Hrvatske od 15. siječnja 1951. Šeb je pušten na uvjetnu slobodu. Istim rješenjem određeno je da za vrijeme uvjetnog dopusta mora boraviti u Osijeku. Iz zatvora je pušten 31. siječnja 1951. godine.⁵¹⁹

Biskup Akšamović zalagao se kod državnih vlasti da se Šebu kao mjesto boravka odredi Đakovo. U pismu ministru Svetozaru Ritigu od 9. veljače 1951., biskup navodi sljedeće:

Vrlo sam zahvalan gospodinu ministru [Ivanu Stevi] Krajačiću za njegovu blagonaklonjenu pripravnost, da prof. Šeb dobije stalan boravak u Đakovu. Čini se da je prema odluci koju je Šeb dobio Gradski NO u Osijeku nadležan da mu promijeni stalno boravište. Ja ću se točno zanimati, te u koliko bi trebala odluka više narodne vlasti, to ću se osobno obratiti na Ministarstvo unutrašnjih poslova u Zagrebu. Šebu je potrebno stalno boravište u Đakovu, da dobije najnužnije uzdržavanje u ženskom samostanu u Đakovu gdje će dobiti službu. Druge službe njemu ne mogu dati, a penzijski fond je preslab da mu se osigura uzdržavanje.⁵²⁰

Sutradan je biskup Akšamović uputio dopis Gradskom NO-u Povjereništvu za unutrašnje poslove Osijek, u kojem navodi sljedeće:

⁵¹⁸ NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 1788/1950.

⁵¹⁹ NAĐ, BK, br. 370/1951.

⁵²⁰ HDA, KOVZ, kut. 326, korice "Akšamović – Ritigu". Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 238-240.

Potpisani biskup djakovački moli ugledno Povjereništvo za unutrašnje poslove, da izvoli po dobivenoj ovlasti izdati odluku za promjenu stalnoga boravka Jakobu ŠEBU, svećeniku Biskupije djakovačke, koji je prošlih dana na temelju rješenja Ministarstva unutrašnjih poslova – Uprave za izvršenje kazne od 15. I. 1951. III broj 2536/1951. dobio uvjetni dopust te mu je označeno mjesto stalnoga boravka u Osijeku.

S razloga, što Šeb Jakob u Osijeku nema gdje da bude niti imade uvjeta za svoje uzdržavanje neodgodiva je potreba, da mu se podijeli služba u biskupiji, koja će mu osigurati stanovanje i potrebno uzdržavanje. Potpisani biskup djakovački mu može podijeliti službu u Djakovu, koja odgovara njegovim fizičkim i umnim sposobnostima. Za tu svrhu molim, da ugledno Povjereništvo izvoli postojeće rješenje glede boravka promijeniti tako, da mu se odredi stalan boravak u Djakovu.

Potpisani je dobio vijest od g. ministra unutrašnjih poslova u Zagrebu [Ivana Steve Krajačića], da je posve suglasan time, da Šeb Jakob dobije stalan boravak u Djakovu. Tu vijest sam primio po narodnom poslaniku koji je ovih dana bio kod mene.⁵²¹

Nedugo nakon toga, tj. 7. ožujka 1951., biskup Akšamović piše Ministarstvu unutrašnjih poslova NR Hrvatske u kojem za Šeba moli slobodu kretanja po cijeloj FNRJ ili ako to nije moguće, onda barem po čitavom teritoriju NR Hrvatske za vrijeme trajanja njegova uvjetnog dopusta. Napominje da će Šeb za cijelo vrijeme trajanja uvjetnoga dopusta biti stalno zaposlen u crkvenoj službi u Đakovu i tako biti stalno pod biskupovom neposrednom brigom i nadzorom.⁵²²

⁵²¹ NAĐ, BK, br. 370/1951.

⁵²² HDA, KOVZ, kut. 137, 1719/1951. Prijepis navedenog pisma i Šebeve molbe poslani su Komisiji za vjerske poslove s molbom da Ritig preporuči prihvaćanje molbe. Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 298.

JOSIP ŠEPER

jedna godina prisilnog rada bez zatvora i 18 mjeseci u zatvoru

Rođen je u Unterwarthu, tj. Donjoj Straži (Gradišće, Austrija) 4. listopada 1889. godine. Pučku školu svršio je u Osijeku, a četiri viša razreda u Tata-Tóvárosu u Mađarskoj. Teologiju je studirao 1910. i 1911. u Bratislavi, a od 1911. do 1914. u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 2. srpnja 1914. godine. Službovao je kao kapelan u Indiji (1914.-1915.), vojni svećenik u Zagrebu (1915.-1919.), kapelan u Nuštru (1919.), vjeroučitelj u osječkim školama (1919.-1925.), župnik u Osijeku 1 (1925.-1960.), a bio je i dekan osječčkog dekanata od 1942. godine. Umro je u Osijeku 16. ožujka 1960. te pokopan na osječkom donjogradskom groblju 17. ožujka 1960. godine.

Josip Šeper dva se puta našao pred komunističkim sudom, prvi put 1946., a drugi put 1953. godine.

1. Suđenje Josipu Šeperu i drugima 1946.

Početkom kolovoza 1946. u Javnom tužilaštvu u Osijeku saslušani su Josip Šeper, svećenik iz Osijeka, Kamilo Firingner, odvjetnik iz Osijeka, Stjepan Zwingl, upravitelj *Prve dioničarske tiskare* u Osijeku, Dragutin Rašković, učitelj u školi u osječkoj Retfali te Antun Schmidt, umirovljeni profesor, kao odgovorne osobe *Dioničarske tiskare* u Osijeku, a koja je radila za potrebe ustaških i njemačkih vlasti.

Zwingl je saslušan 25. lipnja 1946., Dragutin Rašković 29. srpnja 1946., a Firingner i Schmidt 1. kolovoza 1946. i ničime posebno nisu teretili Šepera, osim što su svi priznali da je tiskara tiskala materijale za potrebe ustaških i njemačkih vlasti.⁵²³

Šeper je u tužiteljstvu saslušan 2. kolovoza 1946., a zapisnik o saslušanju u cijelosti slovi:

Zapisnik

od 2. avgusta 1946.

Sastavljen u uredu Javnog tužništva za okrug Osijek u Osijeku o saslušanju Šeper Josipa, župnika iz Osijeka.

Od strane javnog tužništva prisutan je Vukelja Miloš kao istražitelj.

Šeper Josip, sin pok. Franje i pok. Terezije rođjene Šeper, rođen 4. X. 1889. u Donjoj Straži, kotar Gornja Straža u Prekomurju, boravištem u Osijeku, Božidara Adžije br. 1, po zanimanju dekan i župnik, Hrvat, državljanin FNRJ i NR Hrvatske, pismen, svršio bogoslovski fakultet, ne posjeduje ništa, vojsku služio za bivše Austrije od 1915. do 1918. kao vojni svećenik, do sada nekažnjavan, nakon što je upoznat sa predmetom saslušanja iskazuje i brani se:

Oko 1938. godine postao sam pretsjednik Ravnateljskog vijeća *Dioničarske tiskare* u Osijeku, koju dužnost sam vršio sve do sada.

⁵²³ Spis br. K. 1242/46., u: HR DAO 136, Okružni sud Osijek, Stup 1946., kut. 127.

Za vrijeme okupacije sjednice Ravnateljskog vijeća održavale su se od vremena do vremena, nekada je prošlo dva do tri mjeseca, pa i dulje da se te sjednice nisu održavale. Sjednice je sazivao dr. Firinger, koji je potpredsjednik Ravnateljskog vijeća. Na te sjednice dolazili su za vrijeme okupacije slijedeći članovi ravnateljskog vijeća: Dr. Firinger Kamilo, ja, Ivan Martinović, a rjeđe i manje puta učitelj Dragutin Rašković dok ostali nisu dolazili. Sjednicama sam redovito ja pretsjedavao kao pretsjednik Ravnateljskog vijeća, a kada ja nisam bio prisutan, onda je pretsjedavao potpredsjednik Firinger. Na sjednicama su se raspravljali tekući poslovi tiskare. Upravitelj tiskare Cvingl [Stjepan Zwingl] obično je iznosio što se radi u tiskari.

Sjećam se da je upravitelj tiskare Cvingl [Zwingl] na sjednicama Ravnateljskog vijeća izvještavao, da se štampaju neke stvari za njemačku tiskaru u Dioničarskoj tiskari od vremena do vremena, no ne znam što se tiskalo. Tom zgodom izvijestio nas je upravitelj Cvingl [Zwingl], da je Kesler upravitelj njemačke tiskare upoznat sa prilikama u Dioničarskoj tiskari i da smo prisiljeni to štampati, jer da bi nas prijavili ondašnjim vlastima radi sabotaže, te u slučaju ako bi odbili štampanje za njemačku tiskaru, da bi Kesler prijavio Ravnateljstvo vijeće da je antihitlerovski nastrojeno. Iz tih razloga smo bili prisiljeni to štampati. Za tiskanice, koje su u tiskari štampane za ustaške organizacije i ustaške vojne formacije nije nas upravitelj izvještavao, nego je sam primao i izdavao posao.

Jednom nas je upravitelj Cvingl [Zwingl] na sjednici Ravnateljskog vijeća izvijestio, da je došao u tiskaru jedan gestapovački narednik sa novinarom Fraunheimom i da su htjeli da se u tiskari štampaju novine za njemački propagandni ured, mislim novine "Glas istine", te tom zgodom rekao, da ih je odbio izgovarajući se, da u našoj tiskari nema slagara. Na jednoj drugoj sjednici izvijestio nas je da se te novine u tiskari već štampaju, jer da su Nijemci sami doveli svoga slagara i urednika Frauenheima. Pošto smo stavljani pred gotovu činjenicu nismo mogli to spriječiti.

Priznajem da sam katkada obilazio tiskaru, ali sam dolazio samo u kancelariju, a nije me interesiralo što se radi, pa nisam znao, da se u tiskari štampa za ustaške organizacije i ustaške vojne formacije.

Napominjem da smo mi upravitelju Cvinglu [Zwinglu] dali instrukcije da se što manje za okupatora radi, odnosno da se uopće ne radi, a ako se mora, da se što manje radi.

Ispravljam se, da nas je na sjednicama upravitelj Cvingl [Zwingl] izvijestio da se štampa i za ustaške organizacije. Tiskaru smo htjeli prodati, ali nismo mogli.

Drugo nemam više ništa izjaviti.

Pročitano i odobreno.

Josip Šeper⁵²⁴

Javni tužitelj u Osijeku Mato Opić 7. kolovoza 1946. uputio je Okružnom narodnom sudu u Osijeku spis s optužnicom protiv Josipa Šepera i drugih na daljnji postupak i određivanje sudske rasprave. Optužnica je podignuta protiv Šepera i ostalih navedenih saslušanih osoba. U optužnici se navodi da su optuženi u razdoblju od mjeseca travnja 1941. pa do mjeseca travnja 1945. u Osijeku za vrijeme okupacije stavili rad tiskare u službu okupatora i ustaša izrađujući u tiskari za okupatora na njemačkom jeziku razne objave, pozive za promidžbene skupove Nijemaca, razne političko promidžbene obavijesti Nijemaca, njemačke promidžbene brošure „Die Gemeinschaft“, spomenice prigodom rođendana Adolfa Hitlera, tiskanice za oružane njemačke snage, pravilnik za vježbanje njemačkih oružanih snaga i druge potrebne tiskanice njemačke narodne skupine i njemačkih oružanih snaga, novine njemačkog promidžbenog ureda *Glas istine*, kojima je vršena politička promidžba u korist sila Osovine a protiv partizanskog pokreta, zatim za ustaški stožer, pozive za smotru, druge potrebne tiskanice te za oružane snage vojne iskaznice, zapovijedi za pozivanje u pripremnu bojnu i

⁵²⁴ Spis br. K. 1242/46., u: HR DAO 136, Okružni sud Osijek, Stup 1946., kut. 127.

druge tiskarnice s tim u svezi. Dakle, da su za vrijeme rata privredno surađivali s neprijateljem, stavljajući svoje tiskarsko poduzeće i svoju stručnu spremu na raspoloženje neprijatelju za ciljeve proizvodnje tiskanih stvari.⁵²⁵

Glavna rasprava na Okružnom sudu u Osijeku trebala se održati 2. rujna 1946., ali je odgođena zbog nedolaska optuženog Stjepana Zwingla. Tako je rasprava održana 20. rujna 1946. pred sudskim vijećem koje su činili Stjepan Feher, predsjednik te Antun Medak i Božo Gustin, članovi. Branitelji optuženih bili su Branimir Domac i Iso Cepelić. Josip Šeper u raspravi je izjavio sljedeće:

Ja sam postao predsjednik Ravnateljškog vijeća optuženog poduzeća godine 1938. I to samo formalno, dok je faktični predsjednik bio sada pok. župnik Bezecki [Robert Bezetky], koji tu svoju dužnost zbog bolesti nije mogao voditi. Isti je umro godine 1943. 8. XI. i od tada sam ja zapravo faktični bio. Ta tiskara je naime osnovana po pok. Djakovačkom biskupu [Josipu Jurju] Štrosmajeru i bila je praksa, da je redovno za predsjednika toga poduzeća bio izabiran svećenik no to predsjedništvo je bilo samo nominalno, a faktičnu upravu i poslovanje vršio je uvijek upravitelj i tehnički upravitelj poduzeća, koji je na sjednicama izvješćivao o radu i poslovanju poduzeća. Tako je i za vreme okupacije bio poslovni upravitelj poduzeća Cvingl, podpredsjednik dr. Firinger i ostali optuženi kao članovi vijeća. Sjednice ja nisam nikad sazivao, nego je iste sazivao podpredsjednik dr. Firinger i to samo onda, kada je iz vojske dolazio na dopust. Na tim sjednicama nas je izvješćivao upravitelj Cvingl o poslovanju poduzeća. Tako je i jednog dana na sjednici izvjesio nas, da je u tiskaru došao njemački novinar Fraunhajn i da je zahtijevao, da mi štampano u našem poduzeću okupatorske novine Glas istine. Mi svi na sjednici tome smo se usprotivili, te da nadjemo izlaz iz te situacije zaključili smo, da saopćimo tome novinaru, da mi nemamo slagara, pa da usljed toga ne možemo štampati te novine. Međutim na sljedećoj sjednici izvjestio nas je Cvingl, da je taj novinar došao sa jednim gestapovcem i da je isti toga gestapovca namjestio tamo da štampa taj Glas istine. Do tog doba niti sam ja znao niti mi je bilo poznato, da se u toj tiskari tiskaju te novine. Što se pako tiče ostalih tiskarnica i letaka nama na sjednici nije Cvingl referirao o tim pojedinim tiskarnicama i letacima, nego je samo sumarno izvjestio, da se tiskaju tiskarnice, ali nije naveo ni koje ni za koga. Mi smo uopće zaključili, da se nastoji, da se čim manje u tiskari radi da se sabotira rad izgovarajući se, da nemamo papira. Prema tome ne osjećam se krivim u smislu optužnice, jer niti sam ja saradjivao sa okupatorom u privredi niti je to saradjivanje bilo sa mojim znanjem ili odobrenjem niti sam ja to želio. Poznato je općenito u Osijeku kakav sam ja stav zauzimao protiv okupatora i njegovih pomagača, te je u mnogim slučajevima došlo do toga da sam dolazio u sukob i imao neprilika. Moj se stav vidi i po tome, što nakon oslobođenja nisam zauzeo stav protiv narodnih vlasti i nisam čitao poslanicu Stepinčevu. Inače ostajem kod svoje obrane, koju sam dao u izvidima. Ja još i to nadodajem, da ja nisam zalazio nikada poslovno kao predsjednik kontrolirati rad te tiskare, već koliko sam dolazio tamo to sam dolazio radi svojih tiskarnica za svoj ured ili kakovim drugim poslom, a ne radi kontrole.⁵²⁶

Sličnu izjavu dali su i ostali optuženici, a sud je donio presudu kojom se Šeper i Firinger osuđuju na kaznu bez lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od dvanaest mjeseci, a Rašković i Zwingl kaznu bez lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od deset mjeseci, s tim da se kazna svima odgađa uvjetno na godinu dana. Također je presuđeno da se svima zapljenjuju dionice *Prve hrvatske dioničarske tiskare* u Osijeku, kao i cjelokupno poduzeće

⁵²⁵ Spis br. K 1242/46., od 7. VIII. 1946., u: HR DAO 136, Okružni sud Osijek, Stup 1946., kut. 127.

⁵²⁶ Zapisnik o sudskoj raspravi od 20. rujna 1946., u: HR DAO 136, Okružni sud Osijek, Stup 1946., kut. 127.

sa zgradama, sveukupnim inventarom i cijelim postrojenjem, kao i sve dionice tiskare koje se nalaze u rukama dioničara ili bilo gdje drugdje.⁵²⁷ Šeperov odvjetnik Domac uputio je žalbu Vrhovnom sudu NR Hrvatske, pobijajući u njoj navedenu presudu uz obrazloženje da Šeper i ostali nisu odgovorni za djela navedena u presudi jer su ona vršena pod prisilom okupatorskih i ustaških vlasti, a ne svojom slobodnom voljom. Međutim Vrhovni sud rješenjem od 23. listopada 1946. nije uvažio žalbu, osim Firingeru čiju je presudu preinačio zbog suradnje s partizanskim pokretom te je oslobođen od kazne.⁵²⁸

Okružni sud u Osijeku donio je 30. lipnja 1952. rješenje kojim se utvrđuje da je rok od jedne godine, na koji je bilo odgođeno izvršenje kazne prisilnog rada bez lišenja slobode u trajanju od dvanaest mjeseci za Josipa Šepera i Kamila Firingera te kazna prisilnog rada bez lišenja slobode u trajanju od deset mjeseci za Dragana Raškovića i Stjepana Zwingla, na koju su osuđeni presudom Okružnog suda u Osijeku od 20. rujna 1946., prošao a da osuđeni u tom roku nisu počinili isto tako teško ili teže krivično djelo te da nije bilo sudu opozvano odlaganje izrečene kazne. Stoga se smatra da osuđenici nisu navedenom presudom ni bili osuđeni.⁵²⁹

2. Suđenje Josipu Šeperu 1953. godine

Okružno javno tužiteljstvo u Osijeku podnijelo je 6. prosinca 1952. Kotarskom sudu u Osijeku optužnicu protiv Josipa Šepera u kojoj se tvrdi:

da je kao poreski obveznik u cilju da prikaže svoj dohodak od privatnog zanimanja kao župnika rkt. župe Petra i Pavla u Osijeku, manjim od zaista ostvarenog, te time postigne manje oporezovanje, od strane narodne vlasti, za period do 1948-1952. god. prešutio ukupno 708.905 din. primanja raznih vidova i tako bio za 33.509 din. manje oporezovan, a poimence: [...]⁵³⁰

dakle u namjeri da izbjegne djelomično plaćanje poreza davao državnim organima lažne podatke o dohocima, pa da je time počinio krivično djelo protiv narodne privrede davanjem lažnih podataka u pogledu poreza, opisno i kažnjivo po čl. 235 Krivičnog Zakonika.

U obrazloženju optužnice navodi se sljedeće:

Prilikom revizije poreza razreza /obratno/ koju je Uprava prihoda NOGa [Narodnog odbora grada] Osijek provela u smislu čl. 52 Osnovnog Zakona o društvenom doprinosu i porezima, pojavila se osnovana sumnja da je okrivljeni Šeper Josip u znatnoj mjeri zatajio neke prihode uopće, a za neke pružio lažne podatke. Zbog toga je poveljen krivični postupak i putem pregleda knjiga kako kod okrivljenog Šepera tako i kod poduzeća Ukop u Osijeku, zatim putem ispitivanja cijelog niza svjedoka, i konačno putem vještačkog pregleda svih tih podataka i primjene pravilne porezne stope, utvrđeno je

⁵²⁷ Presuda Okružnog suda u Osijeku od 20. rujna 1946., u: HR DAO 136, Okružni sud Osijek, Stup 1946., kut. 127.

⁵²⁸ Presuda Vrhovnog suda NR Hrvatske, br. K 2854/46/2, u: HR DAO 136, Okružni sud Osijek, Stup 1946., kut. 127.

⁵²⁹ Rješenje br. II Stup 327/46., u: HR DAO 136, Okružni sud Osijek, Stup 1946., kut. 127.

⁵³⁰ Ovdje se navode brojni podaci prijave poreza za svaku godinu posebno.

da za vrijeme od 1948. pa do 1951. godine zaključno utaja bruto prihoda raznih vrsta iznosi 708.905 Din, sa gubitkom poreza na štetu financija u iznosu od 33.509 Din.

Do tolike utaje raznih prihoda, došlo je na taj način, što je okrivljeni postojano kroz godine podnosio porezne prijave sa lažnim podacima o visini pojedinih prihoda. Pozvan u proljeće ove godine da dade točne podatke o raznim prihodima da bi mu se mogao utvrditi bruto dohodak i utvrditi stvarna osnovica za oporezivanje, okrivljeni je ponovno dao iste one netačne niže iznose, koje je davao godinama. To važi za prihode od krštenja, vjenčanja i sahrana, gdje se utaja penje na nekoliko stotina hiljada dinara. Druge pak prihode je uopće prešutio kao na pr. svoju stalnu mjesečnu plaću, koju je dobivao pod imenom "skuparinski doplatak" najprije u iznosu od 3.500 Din mjesečno, a kasnije u iznosu od 7.500 Din mjesečno. Isto tako je slučaj s prihodima od blagosivanja koji je godišnje iznosio nekoliko desetaka hiljada dinara.

U svojoj obrani je okrivljeni isprva pokušao da dokaže tačnost svojih prijavi, tako je na pr. prikazao takse nižima nego što je u stvari naplaćivao, jer je utvrđeno da je okrivljeni naplaćivao redom najmanje 300 Din po vjenčanju, dok je taksa određena po biskupskom Ordinacijalu u Djakovu za vjenčanje iznosilo 200 Din. Ali kad se uzme da je zaista naplaćivao samo 200 Din i onda se vidi da je prijavio znatno manji prihod iz te djelatnosti. Vještački nalaz je kod obračuna prihoda uzimao u obzir uvijek najnižu taksu i najviše troškove režije, onako kako ih je sam okrivljeni u svojoj obrani naveo, pa je ipak nalaz ispao porazan za okrivljenoga. Na pr. u godini 1951. je okrivljeni obavio 153 vjenčanja što kod najniže takse od 200 Din iznosi 30.600 Din, okrivljeni međutim prijavljuje 11.970 Din. U god. 1950. utvrđeno je da je obavljeno 177 vjenčanja, što uz taksu od 200 Din iznosi 35.400 Din, dok okrivljeni prijavljuje samo 8.950 Din i tako redom u svim godinama i kod svih ostalih vrsta prihoda koje je prijavljavao.

Kad su u isljedjenju okrivljenom Šeperu predočeni rezultati pregleda knjiga koje je vršeno u njegovu prisustvu, izmijenio je svoju obranu i počeo da se brani time da je bio zbunjen u prvo vrijeme a sada da dopunjuje svoju obranu time, što je on prijavljavao navodno samo "čiste" prihode, dok je prethodno odbio sve "troškove". Koliki su ti "troškovi" okrivljenoga vide se iz njegovog "spiska režija". Međutim, ti spiskovi režija se uopće ne odnose na njegov lični dohodak, nego na dohodak župe kao pravnog lica, dok se u konkretnom slučaju radi o ustanovljenju svih bruto prihoda okrivljenoga kao fizičkog lica na utvrđenje njegovog bruto dohotka i "poreza na dohodak od ostalih zanimanja". Kako okrivljeni nastoji da prikaže svoj bruto dohodak vidi se iz toga, što po njegovom njegova lična stalna povratna zanimanja, /u stvari plata po nazivom "skuparinski doplatak"/, ne predstavljaju prihod niti sastavni dio dohotka, jer je on to odmah izdao /tj. potrošio/ i jer je potekla iz čiste "milostinje".

Konačno je okrivljeni priznao da je "valovao" samo ono što je po njegovom mišljenju predstavljalo "čisti" prihod, kad se odbiju svi troškovi uzdržavanja i života i ostali izdaci.

Ovakav stav okrivljenoga inače fakultetski obrazovanog čovjeka dade se objasniti samo jednom pobudom, a to je prikazati svoj dohodak što nižim, da bi se izvukao plaćanja poreza na svoj stvarni dohodak. Okrivljeni je to činio svjesno i postojano kroz niz godina, pa se njegovo djelo ukazuje kao naročito teško, kako je utvrđeno da se u radu okrivljenoga Šeper Josipa nalaze sva obilježja krivičnog djela iz čl. 235 K.Z. a isto tako da postoji puna krivična odgovornost okrivljenoga, optužnica je u cijelosti opravdana.⁵³¹

U svezi s navedenim, Šeper pismom od 15. prosinca 1952. izvješćuje biskupa Stjepana Bäuerleina, sljedeće:

⁵³¹ NAĐ, BK, br. 1979/1952.

Dana 12. o. mj. primio sam priloženu optužnicu po kojoj sam optužen da sam od godine 1948.-1951. uključivo prešutio odnosno utajio iznos od Din. 708.905, koji bi trebao biti oporezovan, a potekao je od mojih prihoda od svećeničkih funkcija.

U tom predmetu bio sam preslušavan kod UDBE kroz 5 mjeseci. Nastojalo se, da na svaki način priznam krivnju. Bio sam izložen raznim šikanacijama, prijetnjama i napokon su mi od 2. kolovoza do 1. rujna zabranili svako kretanje izvan Osijeka. Uspjeli su jedino, da su mi živce potpuno slomili.

I sada, nakon 8 mjeseci iza prvog preslušanja, podignuta je protiv mene optužnica po javnom tužiocu.

Vidi se, da se nekima žuri, da me udese, jer se glavna rasprava trebala provesti ekspresnom brzinom. Optužnicu sam primio 12. o. mj. u podne, a rasprava je bila zakazana za 15. o. mj. u 8 sati. Dakle ni potpuna 3 dana, da se okrivljenik može pripremiti za obranu!

Po mom branitelju dr. Domcu zamoljena je odgoda rasprave, što je i uvaženo, te je poslije dugog vijećanja donesena odluka, da se rasprava odgodi na 27. o. mj. u 8 sati.

A sad, što Bog dadne i dopusti!

Držim, da sam se upisao u svećeničko udruženje, jer je kod preslušanja i o tom bilo govora, sigurno jeste, da danas ne bih sjedio na optuženičkoj klupi.⁵³²

Na glavnoj raspravi u Kotarskom sudu u Osijeku 27. prosinca 1952. Šeperovo saslušanje trajalo je oko šest sati, nakon čega je rasprava ponovno odgođena na neodređeno vrijeme. Uoči Nove godine Šeper je dobio poziv za raspravu na Tri kralja, tj. 6. siječnja 1953. godine. U pismu biskupu Bäuerleinu od 5. siječnja 1953. Šeper izvješćuje da je dobio opomenu da plati porez za godinu 1952. od crkvenog dohotka, t. j. od milostinje u iznosu od 101.320 din. Rekao je poreznicima neka plijene imovinu jer novca nema, uz napomenu da pitanje plaćanja poreza na milostinju nije konačno riješeno i dok Vrhovni sud u Zagrebu ne kaže zadnju riječ, dotle ne može biti govora o pljenidbi. No porezni službenik pregledao je pokućstvo, obišao razne crkvene prostorije te nakon toga kazao: "Sve je to bajka", i vratio se u župski ured uz izjavu: "Nijesam zapisao ništa." Zatim se zanimaio posjeduje li župa zlato, klavire, pišaće strojeve i radioaparate. Šeper mu je kazao neka plijeni sagove, paramente i kaleže, na što je poreznik odgovorio: "Na to nijesam ovlašten", te je otišao uz primjedbu da će se uskoro vratiti. Šeper na kraju pisma navodi da za njegov slučaj vlada veliki interes kod građana i u pravničkim krugovima te da drži kako će biti svakako suđen, jer je to nalog Partije. U opaski na kraju pisma dodaje: "Upravo je zazvonio telefon; zove Udba. U 12 sati danas moram biti ondje. Zašto – nije mi poznato. Dakle gombanje živaca do nepodnosivosti."⁵³³

Biskup Bäuerlein odgovorio mu je u pismu od 7. siječnja 1953., sljedeće:

Presvjetli gospodine ap. protonotare i župniče!

Potvrđujem primitak Vašeg dopisa, u kojem mi šaljete izvještaj o Vašem sudjenju i o neprilikama, koje Vas u zadnje vrijeme neprestano prate.

Razumijem i vjerujem, da Vam to može i mora zadavati puno jada i briga. Posebno Vama, koji ste i inače osjetljivijeg zdravlja.

Budite uvjereni, Presvjetli, da ste posebno uključeni u moje molitve i sv. mise, jer rado i često molim za sve naše svećenike, posebno one, koji imaju kakvih neprilika. Vi ste na tako izloženom i istaknutom mjestu, pa jedino tako možemo razumjeti postupak koji prema Vama primjenjuju.

⁵³² NAĐ, BK, br. 1979/1952.

⁵³³ NAĐ, BK, br. 1979/1952.

Uvjeren sam međutim, da ćete Vi praćeni našim molitvama i obasipan kišom Božje Milosti posebno u vremenima i prilikama kroz koje prolazimo znati i moći izdržati terete križa, koji nije bez pripuštenja Providnosti.

Razumljivo je, da je interes gradjanstva i naših vjernika za Vaš slučaj velik i da su njihove, ako i naše simpatije na Vašoj strani. Baš i ta okolnost sigurno i Vama daje utjehe i poticaja da ne klonete, jer borbu valja izdržati do kraja.

Kada se ta čitava hajka, koja je sada uzvitlana protiv Vas stiša i kada sudjenje bude gotovo, a nadamo se u Vašu korist, Vi ćete si uzeti jedan odmor, da se malo smirite, odmorite i skupite nove snage za dalji rad.

Molim Vas da me svakako odmah obavijestite o rezultatu sudjenja, jer i mi svi u Đakovu to s velikim interesom očekujemo. A dotle se molimo za Vas i za sve Vaše potrebe.

Izvolite primiti moj srdačni pozdrav i blagoslov!⁵³⁴

Na glavnoj raspravi u Kotarskom sudu u Osijeku sudsko vijeće donijelo je presudu kojom se Josip Šeper osuđuje na kaznu od dvije godine zatvora. Odvjetnik Branimir Domac podnio je žalbu Kotarskom sudu u Osijeku na presudu Šeperu od 6. siječnja 1953. zbog povrede kaznenog postupka, pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja te povrede Krivičnog zakona. Žalbu obrazlaže time što je Šeperu bilo uskraćeno pravo koje mu daje Zakon o krivičnom postupku, tj. mogućnost da dokazima potkrijepi svoje tvrdnje i navode dane u obrani. Također da je pogrešno i nepotpuno utvrđeno činjenično stanje jer je Šeper tijekom glavne rasprave u nekoliko navrata naglašavao da se u konkretnom slučaju radi o jednom financijskom krivičnom procesu, u kojem se mogu donošati ispravni zaključci samo onda, ako se cijelo financijsko poslovanje, u pisanu obliku utvrdi u svakoj svojoj fazi, i matematičke operacije u svezi sa Šeperovim tvrdnjama odmah izvedu u svrhu utvrđenja istinitosti obrane, potkrijepljene tim operacijama i dokazima koji se u samom spisu nalaze. U nastavku žalbe obrađuje se svaka godina posebno.

Žalba je djelomično prihvaćena te je rasprava ponovno održana pred Kotarskim sudom u Osijeku 3. ožujka 1953., ali je kazna od dvije godine zatvora potvrđena. Odvjetnik Domac ponovno se žalio, no Okružni sud u Osijeku žalbu je odbio, ali je visinu kazne preinačio s dvije godine na jednu godinu i šest mjeseci zatvora. Također je najavio podnošenje zahtjeva za zaštitu zakonitosti Vrhovnom sudu NR Hrvatske. To je odvjetnik i učinio, ali u pismu Biskupskom ordinarijatu u Đakovu od 17. srpnja 1953. izvješćuje da je Vrhovni sud njegov zahtjev odbio.⁵³⁵

Kanonik Rudolf Šverer u dopisu profesoru na Teologiji u Đakovu Iliji Živkoviću od 20. kolovoza 1953. traži da se Šepera uvrsti na popis svećenika kojima se šalju paketi pomoći u zatvor.⁵³⁶

Biskup Akšamović uputio je 16. listopada 1953. Izvršnom vijeću NR Hrvatske molbu za pomilovanje Josipa Šepera, a u svezi s amnestijom koja se sprema za Dan Republike 29. studenog 1953. godine, ili ako to nije nikako moguće, da bude pušten na uvjetni otpust. Za to Akšamović navodi sljedeće razloge:

⁵³⁴ NAĐ, BK, br. 1979/1952.

⁵³⁵ NAĐ, BK, br. 104/1953.

⁵³⁶ NAĐ, BK, br. 104/1953.

1. Tvrdo smo uvjereni, da je već dosadašnje izdržavanje kazne na Šeper Josipa toliko pozitivno djelovalo, da sigurno u buduće ne samo neće počiniti nikakvo krivično djelo, nego da će biti najsavjesniji i najlojalniji u izvršavanju svih pozitivnih zakona i odredaba državnih zakona.

2. Šeper Josip je čovjek već u poodmaklim godinama – 64 godine života – i k tomu vrlo slaboga zdravlja, jer boluje na želucu, što je utvrđeno i liječničkim pregledom za vrijeme izdržavanja kazne, jer mu je bilo dozvoljeno da prima hranu od sestre, dok je bio na izdržavanju kazne u Osijeku.

3. Šeper Josip kao župnik izdržava i svoju od sebe još stariju sestru, koja je također bolesna i za rad posve nesposobna, jer je u zadnje vrijeme slomila i ruku, te danas uslijed starosti, bolesti i radi neprilika koje su zadesile njezinog brata živčano sasvim slomljena, nije za nikakav posao i živi uz svoga brata, koji je sada ne može pomagati jer je sam na izdržavanju kazne.

4. Tvrdo smo uvjereni da je Šeper Josip svojim radom i vladanjem u kazneno-popravnom domu zavrijedio da bude amnestiran ili pušten na uvjetni otpust, kako to predviđa Čl. 56 toč. 2 K. Z.

5. Čl. 386 Zakonika o krivičnom postupku koji stupa doduše na snagu tek 1. I. 1954., ali je već objavljen u Službenom listu FNRJ, predviđa izvanredno ublažavanje kazne kad se nakon pravomoćnosti presude pojave okolnosti kojih nije bilo kad se izricala presuda, a one bi bezuvjetno prouzrokovale blaže odmjeravanje kazne. To je slučaj kod Šeper Josipa gdje nije uzeto u obzir rok zastare, koji je za porezne stvari, dakle ovaj slučaj tri godine, kako to određuje osnovni zakon o porezima.⁵³⁷

Načelnik Odjela UDB-e Josip Manolić dopisom od 4. siječnja 1954. izvijestio je Biskupski ordinarijat u Đakovu da se molba za uvjetni otpust Josipa Šepera odbija, što znači da je odbijena i molba za pomilovanje.⁵³⁸

⁵³⁷ NAĐ, BK, br. 104/1953.

⁵³⁸ Spis broj 30655/1953., u: NAĐ, BK, br. 104/1953.

VJEKOSLAV ALOJZIJE TERZIĆ

vjerojatno ubijen

Rođen je 30. srpnja 1906. u Slavanskom Kobašu, gdje je i završio pet razreda pučke škole. Prvi razred gimnazije pohađao je u Požegi, a ostale razrede u Travniku. Teologiju je studirao u Đakovu (1926.-1930.), gdje je i zaređen za svećenika 6. srpnja 1930. godine. Službovao je kao kapelan u Srijemskim Karlovcima (1930.-1934.), vjeroučitelj u Srijemskoj Mitrovici (1934./1935.), kapelan u Slavanskom Brodu (1935.-1936.) i Bošnjacima (1937.), privremeni upravitelj župe

Svilaj (1937.-1938.) te od 1938. do 1942. kapelan u Drenju, Semeljcima, Slankamenu, Harkanovcima i Starim Jankovcima.

S obzirom na to da se nalazio u istoj skupini svećenika u kojoj je bio i Josip Gunčević, u franjevačkom samostanu u Krapini, a koji su ubijeni na Maceljskoj gori početkom lipnja 1945., vrlo je vjerojatno da je i on tada ubijen.⁵³⁹ Osim njega i Gunčevića, tada je vjerojatno ubijen i đakovački bogoslov Dragan Čapo, rođen 20. listopada 1917. u Kaptolu.⁵⁴⁰ U jednom komunističkom izvoru, ali nedovoljno pouzdanom, spominje se da je Terzić nakon rata živio u Argentini.⁵⁴¹ No, tu će tvrdnju, iako malo vjerojatnu, trebati dodatno provjeriti, kako bi se odagnala bilo kakva sumnja u svezi s Terzićevom sudbinom.

⁵³⁹ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 652; A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 90.

⁵⁴⁰ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 790.

⁵⁴¹ M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske*, (2007.), str. 449; M. AKMADŽA, *Spisi Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske*. (2009.), str. 555.

FRANJO KAZIMIR TETKIĆ (franjevac trećoredac)
smrt strijeljanjem

Rođen je 11. kolovoza 1912. u Adaševcima, župa Morović u Srijemu. Osnovnu školu pohađao je u Vinkovcima, a srednju kod franjevaca trećoredaca u Preku na otoku Ugljanu kod Zadra. Dvije je godine studirao filozofiju na Gregorijani u Rimu, a potom teologiju u Zagrebu. Za svećenika je zaređen 14. travnja 1935. u Zagrebu. Za vrijeme NDH službuje kao duhovnik, a poslije i kao upravitelj u domu za siročad s Kozare. Kao sekularizirani redovnik privremeno je primljen u Đakovačku i Srijemsku biskupiju, gdje od 15. srpnja 1943. službuje kao kapelan u Valpovu, a poslije i kao vjeroučitelj u Srijemskim Karlovcima. Partizani su ga uhitili dok se s ostalim izbjeglicama povlačio prema Bleiburgu. Osuđen je na smrt i strijeljan u srpnju 1945. godine.

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god.", o sudbini Franje Kazimira Tetkića navedeno je sljedeće:

Po Vojnom sudu Komande grada Zagreba presudom br. 866/45 od 19. VII. 1945. godine osuđen je na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak političkih i građanskih prava, te na konfiskaciju imovine. – Za vrijeme okupacije Tetkić je bio u Zagrebu upravitelj dječjeg ustaškog doma, te je pitomce nastojao odgojiti u fašističkom duhu. Sa svojim učenicima povlačio se ispred J. A. [Jugoslavenske armije] u Sloveniju, te ih je čak protiv njihove volje i naoružavao. Odmah nakon oslobođenja počeo se baviti ilegalnom neprijateljskom djelatnošću i u tu svrhu povezao se s isusovcem Miler Josipom.⁵⁴²

Tetkića je zajedno s isusovcem Josipom Müllerom na smrt strijeljanjem pred Vojnim sudom osudio Vlado Ranogajac, poznat po mnogim takvim presudama u prvim poratnim danima. Za Tetkićevu navodnu krivnju na suđenju su izneseni sljedeći razlozi:

1) Okrivljen je što je za vrijeme okupacije naše zemlje bio upravitelj dječjeg ustaškog doma u Zagrebu, kvareći kao takav i odgajajući mladež u fašističkom, a protunarodnom duhu, pa je time počinio krivično djelo funkcionera ustaškog terorističkog aparata i pomagača u odgajanju mladeži za aktivne ustaše.

2) Što je u svojstvu pod 1, pobjegao sa svojim učenicima ispred JA u Sloveniju, s oružjem koje su navedeni imali kod sebe, ali je uhvaćen, pa je time počinio krivično djelo organizatora u odmetnuću od narodne vlasti.

3) Što je koncem mjeseca lipnja 1945. pripremao i organizirao svoj i Valčić Ive bijeg iz Zagreba u namjeri da iz ilegalstva nesmetano može raditi protiv NOP-a, dakle protiv interesa svog naroda pa se u tom cilju stavio u vezu s prvo okrivljenim pater Müllerom Josipom, koji mu je pomogao na ilegalan način doći do propusnice za bijeg iz Zagreba, pa je time počinio krivično djelo odmetnuća od narodne vlasti.

⁵⁴² HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., (2004.), str. 348; S. RAZUM, Osuđeni vjerski službenici, (2007.), str. 384.

Dakle, djelima pod 1 počinio je krivično djelo ratnog zločinstva, iz čl. 13. U.V.S., a djelima pod 2 i 3 krivična djela narodnih neprijatelja iz čl. 14. U.V.S.

Okrivljeni Tetkić Franjo osuđuje se na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak političkih i građanskih prava te na konfiskaciju njegove imovine.⁵⁴³

S obzirom na to da je Tetkić u trenutku presude bio svećenik Đakovačke i Srijemske biskupije, njegova teta (ime nećitko) uputila je nakon presude pismo biskupu Antunu Akšamoviću u kojem moli za pomoć, navodeći sljedeće:

Preuzvišeni Gospodine biskupe!

Držim da Vam je poznata gorka sudbina Vašeg svećenika Franje Tetkića. On je osuđen 20. VII. na smrt što apsolutno nije pravedno, jer on nije počinio ništa takova što bi taj čin opravdavalo, što ćete molim vidjeti iz priloga strojem pisanog, te iz navodećih razloga molim da se Vi kao njegov biskup zauzmete za njega, što će Vam i sigurno uspjeti kod gosp. dr. [Ivana] Ribara, a moguće još i kod koga drugog, čujem da se može i kod Maršala [Josipa Broza] samoga sa uspjehom intervenirati osobito za svoga čovjeka koji je po činima bio više partizan nego ustaša. Od 20. VII. čami sa svojim slabim zdravljem i sa svojima uništenima živcima u zatvoru, sa tjelesnom težinom od 35 klgr., dakle držim da bi bila hitna pomoć nuždna, jer je on vrlo dobar čovjek i korektan svećenik. U čvrstoj nadi da ćete moju molbu uslišati, zahvaljujem Vašoj preuzvišenosti unapried, uz naklon.

[Potpis – nećitko]⁵⁴⁴

Uz pismo Tetkićeva je rođakinja priložila i popis razloga koji bi mogli pomoći u traženju pomilovanja za Tetkića. Te je razloge biskup Akšamović naveo u pismu Predsjedništvu AVNOJ-a od 10. kolovoza 1945. u kojem moli pomilovanje za Franju Tetkića, a koje u cijelosti slovi:

10. VIII. 1945.

1226/1945.

Tetkić Franjo, molba za pomilovanje.

PREDSJEDNIŠTVO

ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE
BEOGRAD.

Presudom Vojnog suda II. Jugoslavenske Armije u Zagrebu osuđen je u Zagrebu dne 20. VII. 1945. na kaznu smrti svećenik Đakovačke biskupije TETKIĆ FRANJO.

Biskupski ordinarijat u Đakovu, kao nadležna duhovno-crkvena oblast na temelju Zakona o davanju amnestije i pomilovanja od 5. VII. 1945. godine moli visoki Naslov za pomilovanje Tetkić Franje tako, da mu se kazna smrti zamijeni drugom vremenitom kaznom.

Biskupski ordinarijat ovu molbu podnosi uz ovo obrazloženje:

1. Rođeni brat Franje Tetkića PERO TETKIĆ bio je 2 godine borac u Srijemskoj brigadi i kao aktivac poginuo.

2. Od god. 1943. do aprila 1945. slao je Tetkić Franjo svaki mjesec "drugu" Vinku Valčić studentu medicine po 2,000 Kuna u šumu za partizansko glasilo. Zadnji puta je boravio drug Valčić na bojnoj liniji kod Daruvara.

⁵⁴³ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 655-656.

⁵⁴⁴ Rukopisni izvornik s vlastoručnim potpisom, bez nadnevka, u: NAĐ, BK, br. 1226/1945.

3. Godine 1941. izbavio je Tetkić iz zatvora, logora i strijeljanja sadanjeg zapovjednika grada Karlovca Marka Valčića, koji je bio u zatvoru na Savskoj cesti u Zagrebu i njemu nosio hranu i cigarete.

4. Godine 1942. spasio je pun kamion žena, djece staraca i partizana, koji su bili dovedeni iz Korduna u Zagreb u Ustašku vojnicu, da ih se pogubi. Tetkićevim zauzimanjem nikom se nije ništa dogodilo.

5. Osim toga svega ima bezbroj drugih činjenica, koje dokazuju da je Tetkić Franjo svojim vezama mnogim ljudima, osobito partizanima u doba narodno oslobodilačke borbe pomagao i spašavao ih iz raznih nepravilika i pomagao materijalno.

Na temelju svega ovoga Biskupski ordinarijat kao nadležna duhovna oblast upućuje ovu molbu s čvrstim uvjerenjem, da će Tetkić Franjo, kada se uzmu u obzir sve ove činjenice biti pomilovan, te da će mu se kazna smrti zamijeniti kojom drugom vrstom kazne kako to predviđa Zakon o vrstama kazne od 5. VII. 1945. godine.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

Antun Akšamović [v. r.]

biskup, ap. adm.⁵⁴⁵

Bez obzira na navedene razloge i prijateljstvo biskupa Akšamovića s Ivanom Ribarom, navedenoj molbi nije udovoljeno i kazna je izvršena.

---

⁵⁴⁵ Tipkopijski uredski primjerak, u: NAĐ, BK, br. 1226/1945.

JOSIP TOMLJENVIĆ

osuđen na trinaest godina pa uvjetno pušten nakon oko jedne godine i šest mjeseci zatvora

Rođen je u Brodskom Brdu, kod Slavonskog Broda 26. svibnja 1909., gdje je završio i pučku školu. Gimnaziju je pohađao u Slavonskom Brodu (1922.-1930.), a bogosloviju u Đakovu (1931.-1935.). Za svećenika je zaređen 23. lipnja 1935. u Đakovu. Službovao je kao kapelan u Gorjanima i Novom Slankamenu, kao privremeni upravitelj župe u Soljanima, upravitelj župe u Odvorcima, Donjim Andrijevcima i Sikirevcima.⁵⁴⁶ Bio je župnik u Svilaju u vrijeme uhićenja 1949. Umro je 2. listopada 1987. u Slavonskom Brodu, gdje je i pokopan 3. listopada 1987. godine.

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god.", o sudbini Josipa Tomljenovića navedeno je sljedeće:

Osudjen po Okružnom sudu u Osijeku, presudom br. 161/49 od 20.[30] IX. 1949. godine na 13 godina lišenja slobode s prisilnim radom.

Osudjen je radi toga, što je tokom okupacije i svojim propovijedima veličao ustašku NDH i Pavelića, vršio prisilno prevodjenje Srba na rimokatoličku vjeroispovijest. Godine 1944. obavezao se, da će suradivati s ustašama na otkrivanju aktivista NOP-a. Poslije oslobođenja neprijateljski se odnosio prema novom društvenom uređenju. Ometao je rad oko osnivanja SRZ [Seljačke radne zadruge], a 14. IX. 1949. godine sam je potpalio sijeno zadružne ekonomije. Tokom 1951. godine pušten je na uslovni otpust.⁵⁴⁷

U *Glasi Slavonije* od 1. listopada 1949. u svezi sa suđenjem napisano je sljedeće:

SL. BROD, 30. rujna.⁵⁴⁸ U sudnici Kotarskog suda u Sl. Brodu jučer je pred vijećem Okružnog suda iz Osijeka odgovarao Josip Tomljenović, župnik iz Svilaja.

Zastupnik javne optužbe dr. Jakov Buljan pročitao je optužnicu koja tereti Tomljenovića, da je 14. rujna o. g. oko 20 sati zapalio slamu zadružne ekonomije u Svilaju i time oštetiо zadružnu ekonomiju za 9500 dinara. No ne radi se samo o imovinskom oštećenju zadružne ekonomije. Svojim činom Tomljenović je htio da kod seljaka Svilaja i ostalog naroda stvori raspoloženje nesigurnosti u našoj zemlji i da ih odvlači od pristupanja novoosnovanoj zadružnoj ekonomiji.

U toku istrage i na suđenju Tomljenović je htio stvoriti utisak, da je on neki dobričina i naivčina, koji se, eto tako, iz šale prijetio, da će zapaliti zadružnu slamu i konačno da ju je zapalio naročito zato, što mu ekonomija prema pogodbi nije htjela dati voz sijena kao odštetu, što je ekonomija vršila na njegovom zemljištu i tu svažala svoju slamu. Međutim pritiješnjen dokazima, on je djelo potpuno priznao i kad ga je tužilac zapitao što je počinio, on odgovara:

⁵⁴⁶ NAD, Kartoteka svećenika.

⁵⁴⁷ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 348; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 385.

⁵⁴⁸ U gornjem spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske kao nadnevak presude navodi se 20. rujna 1949., što je vjerojatno pogreška jer je manja vjerojatnost da je novinar pogriješio, kad piše o onome što se dogodilo dan prije.

- Ja sam počini veliko zlodjelo.
- A protiv koga je to upereno?
- Protiv zadružnog sistema, protiv postojećeg uređenja, odgovorio je optuženi.

Po završenom dokaznom postupku zastupnik javne optužbe osvijetlio je pozadinu djela. Josip Tomljenović je sebičnjak i čovjek, koji je 1941. godine dao ustaškoj policiji obavezu na suradnju, čovjek koji iz dna duše mrzi socijalističku izgradnju naše zemlje, naročito zadrugarstvo, koje likvidira posljednje ostatke nepravednog društvenog uređenja, koje je njemu osiguravalo parazitski život. Kad je zadružna ekonomija na temelju ugovora između ekonomije i njega svoju slamu svozila na zemlju, koju on uživa, on tu slamu pali. Obrana njegova, da je to ogavno djelo učinio zato, što mu ekonomija nije dala voz sijena, samo pokazuje njegov zločinački karakter. Njegova zločinačka narav manifestirala se i poslije izvršenog djela. Neposredno pošto je zapalio slamu, Tomljenović uživa u požaru i cinički zapisuje na jednom papiru palež zadružne slame kao pobjedu. Tomljenović je najprije nagovarao pojedine seljake, da bi izvršili palež zadružne slame, a kad nikoga nije našao, tko bi ovo gnusno djelo izvršio, on to čini prevejano i podnosi prijavu javnom tužiocu, da ne bi na njega pala sumnja.

- Naša socijalistička izgradnja ide sigurnim putem i ne će i ne mogu je zakočiti ovakovi niti bilo kakvi drugi protivnici s istoka ili zapada – rekao je javni tužilac dr. Buljan. - Radno će seljaštvo izvršiti socijalistički preobražaj našega sela, jer je to u interesu našega seljaštva i cijele naše zemlje.

Pošto je djelo u potpunosti dokazano i raskrinkan podmukli i zločinački rad palikuće Tomljenovića, izrečena je presuda, kojom se zločinac Tomljenović osuđuje na 13 godina lišenja slobode s prisilnim radom, na gubitak biračkog prava u trajanju od tri godine i na plaćanje ekonomiji 9500 dinara odštete.⁵⁴⁹

Zatvorsku kaznu služio je u KPD-u Stara Gradiška, ali je pušten na uvjetnu slobodu tijekom 1951. godine. Tomljenoviću je poslije jedan bolesnik na samrti, pred svjedocima, priznao da je on zapalio slamu i sijeno. Kada su Tomljenovića prijatelji pitali kako je mogao priznati da je zapalio slamu, on je kazao da bi priznao i da je ubio svoga oca, s obzirom na to kakvom je mučenju bio izvrgnut (zabijali mu čavle pod nokte i sl.).⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ "Izrečena je osuda Josipu Tomljenoviću, župniku iz Svilaja, zbog paleža zadružne slame", u: *Glas Slavonije*, 1. listopada 1949., str. 3.

⁵⁵⁰ Navedenu informaciju dobili smo od msgr. Luke Marijanovića.

TOMO VINIĆ

ubijen

Rođen je u Podgoraču 14. svibnja 1913. godine. Teologiju je završio u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 16. studenog 1941. Službovao je kao kapelan u Brođancima (1942.) i Vuki (1942.-1944.), vojni kapelan u Pakracu te župnik u Levanjskoj Varoši. Ubijen je vjerojatno 12. ožujka 1946. u Semeljcima.

O ubojstvu Tome Vinića tadašnji župnik u Semeljcima Marko Kolarević svjedoči da je Vinića u Vuki uhitio milicajac i tjerao ga prema semeljačkoj željezničkoj postaji te ga na tom putu ubio. Pokriven je granjem, a poslije su tuda naišle svinje i odgrnule ga. Kolarević tvrdi da su se vidjele kosti, ali da ne može sa sigurnošću reći jesu li bile Vinićeve, ali da su svi tako govorili. Kostu su ukopane na mjestu na kojem su se i nalazile. Također tvrdi da je Vinić bio pristaša partizana pa mu nije jasno zašto je ubijen.⁵⁵¹

Vinićeva nećakinja Ljerka Knežević iz Đakova u pismu A. Bakoviću tvrdi da je ubijen jer je htio pomoći svom kolegi iz bogoslovije Vendelinu Kristeku⁵⁵² da ga iz zatvora prebace u bolnicu. Naime bio je s Kristekom u zatvoru, ali s obzirom na to da je pomagao nekim partizanima tijekom rata, pušten je na slobodu. Istog dana pokušao je pomoći Kristeku skupljajući potpise po župi, koji su trebali dokazati njegovu nevinost. To je razljutilo mjesne komuniste te je iste večeri, tj. 12. ožujka 1946. ponovno uhićen, nakon čega je nestao. Prema pričanju mještana Vuke, tijelo mu je pronađeno u Semeljačkoj šumi, gdje su ga svinje izrovale. Slično svjedoči, ali kronološki nešto drukčije, župnik iz Podgorača Ivan Pofuk. On tvrdi da je Vinić krajem 1945. uhićen i zatvoren u Osijeku zbog suradnje s križarima.⁵⁵³ Pušten je 8. ožujka 1946. te odlazi u Podgorač posjetiti majku i sestru. Sutradan se vraća u Osijek i predvečer stiže u Vuku, gdje svraća kod zvonara uzeti neke papire. Želio je spasiti iz zatvora kolegu Kristeka. No u sobu su mu upali milicajci, svezali ga i odveli. Nitko ga više nije vidio; mještani su pretražili okolicu, ali ga nisu pronašli. Njegovi posmrtni ostaci pronađeni su tek 1. lipnja 1951. u jarku nedaleko od željezničke postaje Semeljci. Očevidom je utvrđeno da je bio vezan za drvo žicom, ubijen iz pištolja u glavu, bačen u jarak i prekriven lišćem i granjem. Na tom je mjestu nađen i njegov lančić s privjeskom, što je potvrdilo njegov identitet. Pokopan je na mjesnom groblju u Podgoraču.⁵⁵⁴

Postoje još neka svjedočanstva,⁵⁵⁵ koja se manje ili više razlikuju, ali sva u pravilu ukazuju na to da je Vinić nakon izlaska iz zatvora krenuo tražiti pomoć za kolegu Kristeka i da ga je milicija ponovno uhitila, ubila i u šumi zakopala.

⁵⁵¹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 91.

⁵⁵² O sudbini Vendelina Kristeka, vidi gore pod njegovim imenom.

⁵⁵³ Da je tako, vidljivo je i iz pisma biskupa Akšamovića Miji Kopljaru starijem u Vuku, od 17. prosinca 1945. u kojem navodi da je Vinić, zajedno s Vendelinom Kristekom, odveden u istražni zatvor u Slavonski Brod zbog suradnje s križarom Tomićem. NAĐ, BF, Fascikl "Neprilike svećenstva i župa", br. 2179/1945.

⁵⁵⁴ A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 695. O Tomi Viniću vidi još u: A. DEVIĆ/F. ZEFIQ, *Župa Vuka*, (2006.), str. 159.

⁵⁵⁵ Usp. S. KOŽUL, *Martirologij Crkve zagrebačke*, (1998.), str. 54 i S. KOŽUL, *Deset godina nakon Martirologija*, (2008.), str. 30.

ANTUN VRANČIĆ

smrt strijeljanjem

Rođen je u Tovarniku 13. listopada 1913., gdje je završio i osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Đakovu, Travniku i Zagrebu. Teologiju je studirao na biskupskom bogoslovnom fakultetu u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 24. srpnja 1938. godine. Službovao je kao duhovni pomoćnik u Slavonskom Brodu (1938.-1939.), privremeni upravitelj župe Srijemski Karlovci (1939.-1943.) te domobranski vojni dušobrižnik (1943.-1945.). Partizani su ga uhitili prigodom

povlačenja hrvatskih oružanih snaga i civila prema Austriji, nakon čega je osuđen na smrt strijeljanjem.

Biskup Akšamović nije znao gdje su Vrančić i još neki njegovi svećenici nestali. U tim okolnostima on je 23. lipnja 1945. uputio pismo komandantu Vojne oblasti za Slavoniju u Osijeku pukovniku Crnobrnji, u kojem moli da se povrate na službu u biskupiju svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije koji se nakon sloma NDH nalaze u logorima, budući da su bili dodijeljeni raznim četama hrvatskih domobrana. Među svećenicima za koje se biskup zanimao, naveden je i Antun Vrančić. Biskup ističe da mu nije poznato jesu li ti svećenici negdje tijekom borba poginuli ili se nalaze u logorima. Biskup moli, ako se navedeni svećenici nalaze u logorima, njihovo oslobađanje i povratak u biskupiju “na službovanje, budući je sada velika oskudica u osoblju svećeničkom, a vjernici katoličke vjere očekuju iole popunjenje upražnjenih župa, koje su pripojene susjednim župama”.

Dopisom od 2. srpnja 1945., uz napomenu da je pukovnik Crnobrnja na službi u Beogradu, biskupu je odgovoreno da je sve poduzeto kako bi se udovoljilo njegovoj molbi, ali nije moguće ništa učiniti, jer se u logorima na teritoriju Slavonije nalaze samo zarobljeni redovi Nijemci, a “ostale nacije, među njima i pripadnici domobranskih četa ne nalaze se u Slavoniji. Pošto su napred navedeni svećenici kako kažete bili po činu kapetani, dakle oficiri, to se oni svi nalaze verovatno u Sremskoj Mitrovici, gdje su i ostali njemački i drugi oficiri. Za njihovo oslobodjenje i vraćanje na redovitu svećeničku dužnost potrebno je da se obratite direktno Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ koja će verovatno uvaženom naslovu izaći u susret”.

Biskup je poslušao navedene upute te je 7. srpnja 1945. uputio pismo Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ u Beogradu, u kojem ponavlja molbu za puštanje svojih svećenika iz logora, među kojima i Antuna Vrančića.⁵⁵⁶

Biskup Akšamović 14. srpnja 1945. uputio je pismo Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, u kojem moli za informacije o nekim svojim svećenicima, među kojima navodi i Antuna Vrančića.⁵⁵⁷

Međutim iz presude Vrhovnog suda Komande grada Zagreba od 9. srpnja 1945. vidljivo je da je Vrančić, zajedno s još četvoricom vojnih dušobrižnika, osuđen na smrt strijeljanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine. Osuđen je jer je kao vojni svećenik i viši časnik aktivno sudjelovao u neprijateljskoj vojsci te iskorištavao položaj i ugled svećenika,

⁵⁵⁶ NAĐ, BK, br. 875/1945.

⁵⁵⁷ NAĐ, BK, br. 995/1945.

propovijedima širio promidžbu za “krvoloka Pavelića” te poticao mržnju prema narodima Jugoslavije, tj. počinio kazneno djelo pripadništva neprijateljskim oružanim formacijama, širenja neprijateljske promidžbe i pomaganja neprijatelju. Vrančić i ostali branili su se da su samo izvršavali svoju svećeničku dužnost.⁵⁵⁸

O Vrančićevoj sudbini Herbert Medić koji je s njim bio u istražnom zatvoru, svjedoči:

Dospio sam u Prečko (Zagreb). U Svačićevoj ulici sam bio priveden na “narodni sud”. Tu sam zatekao svećenike iz različitih krajeva (naše svećenike dr. Iliju Živkovića i Antuna Vrančića te franjevca Bonaventuru Radonića, te vojnog svećenika, Krčanina i Augustina Šabalje). Bili smo pod istragom. Došao je neki s crvenom ceduljom i pročitao niz imena. Imao je pušku, a kraj njega je stajao drugi vojnik, s pištoljem. ‘Koje nisam pročitao?’ upita. Javimo se ja i dr. Ilija Živković. Izveo nas je napolje. (Što je bilo s onima na crvenoj cedulji, nije teško pogoditi).⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj*, (2005.), str. 185-187; S. KOŽUL, *Deset godina nakon Martirologija*, (2008.), str. 21-23; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 713-714.

⁵⁵⁹ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 60-61.

SILVESTAR ZUBIĆ, franjevac

10 godina zatvora

Rođen je 29. travnja 1909. u Đurđevcu, gdje je i pohađao osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Zagrebu, kao i studij teologije. U franjevački red ušao je 11. rujna 1925. na riječkom Trsatu, a za svećenika je zaređen 25. lipnja 1933. u Zagrebu. Službovao je kao duhovni pomoćnik u Varaždinu, Karlovcu, Cerniku i na Trsatu (1934.), eskurent u Zagrebu (1934.) vjeroučitelj u gimnaziji u Virovitici (1934.), duhovni pomoćnik u Kloštar Ivaniću (1936.), vjeroučitelj u Zemunu i Vukovaru (od 1936.), Slavanskom Brodu (od 1939.) i Vukovaru (od 1941.). Od 1950. do 1958. godine nalazi se u zatvoru. Nakon izlaska iz zatvora službuje kao vjeroučitelj i ispovjednik časnih sestara u Subotici, (1958.-1960.), upravitelj župe Kapela, vjeroučitelj i predstojnik samostana u Bjelovaru (1960.-1966.), vjeroučitelj i diskret u Osijeku (1966.-1967.), vjeroučitelj, diskret, kroničar i knjižničar u Koprivnici (1967.-1969.), vjeroučitelj u Zapolju (1969.-1970.) te vjeroučitelj u Virovitici (1970.). Umro je 12. studenoga 1970. u Zagrebu.⁵⁶⁰

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god." o sudbini Silvestra Zubića navedeno je sljedeće:

Presudom Okružnog suda u Osijeku broj K-15/50 od 22. II. 1950. godine osuđen je na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 20 godina i na gubitak građanskih i političkih prava u trajanju od 5 godina.

Osuđen je zbog toga, što je za vrijeme okupacije bio sve do 1944. godine taborski pobočnik za uljudbu ustaškog tabora grada Vukovara. Za to vrijeme bio je u tijesnoj vezi s ustaškim funkcionerima, organizirao nasilno prevodjenje Srba na rimokatoličku vjeroispovijest, te je u tu svrhu dobio na raspoloženje automobil podžupana velike župe "Vuka" dr. Adžijića. Kao kateheta na vukovarskoj gimnaziji vršio je ustašku propagandu i zabranjivao djacima, da pristupaju u bilo koju drugu organizaciju, osim u ustašku, sudjelovao u vođenju istrage nad djacima za koje se ustanovilo da simpatiziraju ili saraduju s NOP-om. Neki od tih djaka bili su isključeni iz gimnazije, a neki disciplinski kažnjavani. Nakon oslobođenja radi svoje ustaške djelatnosti skrivao se pred Narodnim vlastima, te živio u ilegalnosti sve do dana svog hapšenja. Još se nalazi na izdržavanju kazne.⁵⁶¹

Navedena kazna preinačena mu je presudom Vrhovnog suda NR Hrvatske 15. travnja 1950. na 15 godina zatvora, koju je služio u KPD-u Stara Gradiška.⁵⁶²

⁵⁶⁰ Navedene podatke dobili smo od Tajništva Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, na čemu im zahvaljujemo.

⁵⁶¹ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 351; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 391-392.

⁵⁶² A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška*, (2009.), str. 264.

Franjevački provincijal na Kaptolu u Zagrebu Nikola Skupnjak 5. veljače 1951. uputio je pismo Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske u kojem moli puštanje nekoliko franjevaca iz zatvora, među kojima i Silvestra Zubića.⁵⁶³

Odlukom Saveznog izvršnog vijeća od 28. studenoga 1954. kazna mu je smanjena na deset godina zatvora, a rješenjem Državnog sekretarijata za unutrašnje poslove NR Hrvatske od 29. travnja 1958. pušten je na uvjetni otpust, na temelju pozitivnih karakteristika koje mu je dala uprava KPD-a Stara Gradiška.⁵⁶⁴

---

⁵⁶³ HDA, KOVZ, kut. 137, 839/1951. Cjeloviti tekst pisma objavljen je u: M. AKMADŽA, *Crkva i država*, sv. I., (2008.), str. 295-296.

⁵⁶⁴ A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška*, (2009.), str. 264.

ANTUN ŽIVKOVIĆ

vjerojatno ubijen

Rođen je u Brodskom Varošu (Slavonski Brod) 19. svibnja 1910., gdje je završio i osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Slavonskom Brodu (1921.-1929.), a teologiju na Bogoslovnom fakultetu u Strasbourgu (1930.-1935.). Diplomirao je i francuski jezik na Filozofskom fakultetu u Strasbourgu. Za svećenika je zaređen u Đakovu 2. rujna 1934. godine. Službovao je kao kapelan u Županji, Valpovu i Vinkovcima (1935.-1940.), izvanredni profesor biblijskih znanosti na Teologiji u Đakovu (1940./1941.), vjeroučitelj u Realnoj gimnaziji u Slavonskom Brodu, te upravitelj župe u Podvinju (1945.-1946.). U Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu u "osobniku" zapisano je da je 1946. noću (21./22. rujna 1946.) odveden iz župe u nepoznatom pravcu.⁵⁶⁵

Ljubica Živković, Antunova sestra, u pismu zagrebačkom nadbiskupu kardinalu Franji Kuhariću 11. rujna 1995. svjedoči da je 21. rujna 1946. Antun pozvan na sastanak Narodne fronte radi namjere mjesnih vlasti da grade ogradu oko crkve. Poslije sastanka svećenika je na putu kući pratio jedan odbornik, ali su ih presrela četiri čovjeka i odvela Antuna u nepoznato. O njegovoj sudbini postoje razne priče, ali su sve nepouzidane te je navodno i UDBA istraživala je li otišao u križare. Slično pismo Ljubica je napisala i Anti Bakoviću.⁵⁶⁶

Na poticaj predsjednika ogranka Matice hrvatske u Brodskom Varošu 22. rujna 1996. postavljena je spomen-ploča Antunu Živkoviću, povodom pedesetogodišnjice smrti, a spomen-ploču otkrio je biskup đakovački i srijemski Ćiril Kos. Poslije je izvršeno i iskopavanje u jednom zatrpanom bunaru u predjelu Janiševac u Podvinju, gdje se sumnjalo da je bačeno Antunovo tijelo, ali ništa nije nađeno.⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 94.

⁵⁶⁶ A. JARM, *Pribrojeni zboru mučenika*, (2007.), str. 95; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str.748.

⁵⁶⁷ "Ubijen i bačen u bunar?", u: *Glas Slavonije*, 22. rujna 2006.

ILIJA ŽIVKOVIĆ

osuđen na smrt strijeljanjem, kazna preinačena na dvije pa na jednu godinu zatvora

Rođen je u Štitaru 14. rujna 1910., gdje je i završio pučku školu. Šest razreda gimnazije završio je u Travniku, a 7. i 8. razred u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Prvu godinu teologije pohađao je u Zagrebu, a ostale u Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 23. lipnja 1935. godine. Službovao je kao kapelan u Novom Slankamenu (1935./1936.), upravitelj župe Odvorci, Gundinci (1936./1937.) te

honorarni profesor u Đakovu (1937.), nakon čega odlazi u Rim na poslijediplomski studij crkvenog prava gdje doktorira 2. prosinca 1940. Zatim se vraća u domovinu gdje službuje kao izvanredni profesor crkvene povijesti, bilježnik i sudac Biskupskog ženidbenog suda te odgojitelj u đakovačkom sjemeništu. Godine 1944. imenovan je vojnim svećenikom. Komunističke vlasti su ga 1945. osudile na smrt strijeljanjem, ali je kazna preinačena u zatvorsku. Nakon izlaska iz zatvora od 1946. do 1949. upravitelj je župe u rodnom Štitaru. Zatim službuje kao profesor na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu, ekonom Bogoslovnog sjemeništa, zamjenik rektora sjemeništa, predsjednik Ženidbenog suda, a 1974. imenovan je kanonikom stolnog kaptola u Đakovu. Umro je u Đakovu 2. studenoga. Pokopan je 4. studenoga 1989. na đakovačkom groblju u kaptolskoj grobnici.⁵⁶⁸

Apostolski administrator Đakovačke i Srijemske biskupije biskup Antun Akšamović nakon rata nije znao gdje se Živković i još neki njegovi svećenici nalaze te je 23. lipnja 1945. uputio pismo komandantu Vojne Oblasti za Slavoniju u Osijeku pukovniku Crnobrnji, u kojem moli da se povrate na službu u biskupiju svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije koji se nakon sloma NDH nalaze u logorima, budući da su bili dodijeljeni raznim četama hrvatskih domobrana. Među svećenicima za koje se biskup zanimao, naveden je i Ilija Živković. Biskup ističe da mu nije poznato jesu li ti svećenici negdje tijekom borba poginuli ili se nalaze u logorima. Biskup moli, ako se navedeni svećenici nalaze u logorima, njihovo oslobađanje i povratak u biskupiju "na službovanje, budući je sada velika oskudica u osoblju svećeničkom, a vjernici katoličke vjere očekuju iole popunjenje upražnjenih župa, koje su pripojene susjednim župama".

Dopisom od 2. srpnja 1945., uz napomenu da je pukovnik Crnobrnja na službi u Beogradu, biskupu je odgovoreno da je sve poduzeto kako bi se udovoljilo njegovoj molbi, ali nije moguće ništa učiniti, jer se u logorima na teritoriju Slavonije nalaze samo zarobljeni redovi Nijemci, a "ostale nacije, među njima i pripadnici domobranskih četa ne nalaze se u Slavoniji. Pošto su napred navedeni svećenici kako kažete bili po činu kapetani, dakle oficiri, to se oni svi nalaze verovatno u Sremskoj Mitrovici, gdje su i ostali njemački i drugi oficiri. Za njihovo oslobodjenje i vraćanje na redovitu svećeničku dužnost potrebno je da se obratite direktno Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ koja će verovatno uvaženom naslovu izaći u susret".

Biskup je poslušao navedene upute te je 7. srpnja 1945. uputio pismo Generalštabu Jugoslavenske Armije /komanda ratnih zarobljenika/ u Beogradu, u kojem ponavlja molbu za

⁵⁶⁸ A. JARM, Pribrojeni zboru mučenika, (2007.), str. 96-98.

puštanje svojih svećenika iz logora. Međutim u ovom pismu više ne spominje Iliju Živkovića i još trojicu svećenika iz prethodnog pisma. Razlog tomu nije nam poznat, osim ako biskup u međuvremenu nije u Glavnom predstojništvu OZN-e u Zagrebu, a spominje da se ondje zanimao, saznao gdje se Živković i ostali nalaze.⁵⁶⁹

U spisu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske pod nazivom “Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionera svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. god.” o sudbini Ilije Živkovića navedeno je sljedeće:

Po Vojnom sudu komande grada Zagreba, presudom br. 347/45 godine 1945. osuđen je na 2 godine lišenja slobode s prisilnim radom i na 5 godina gubitka građanskih prava. Živković je odmah nakon uspostave NDH pristupio terorističkom pokretu, a kao nastavnik na Visokoj bogoslovskoj školi propagirao je među bogoslovima ustaštvo. Godine 1944. stupio je u domobranstvo NDH u kojem je bio vojni dušobrižnik. Klevetao je NOP i njegove rukovodioce.⁵⁷⁰

Međutim iz presude Vrhovnog suda Komande grada Zagreba od 9. srpnja 1945. vidljivo je da je Živković, zajedno s još četvoricom vojnih dušobrižnika osuđen na smrt strijeljanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine. Osuđen je jer je kao vojni svećenik i viši časnik aktivno sudjelovao u neprijateljskoj vojsci te iskorištavao položaj i ugled svećenika, propovijedima širio promidžbu za “krvoloka Pavelića” te poticao mržnju prema narodima Jugoslavije, tj. počinio kazneno djelo pripadništva neprijateljskim oružanim formacijama, širenja neprijateljske promidžbe i pomaganja neprijatelju. Živković i ostali branili su se da su samo izvršavali svoju svećeničku dužnost.⁵⁷¹ Živkoviću i Herbertu Mediću smrtna je kazna zamijenjena zatvorskom. Živković je bio osuđen na dvije godine zatvora s prisilnim radom, a kazna mu je zatim smanjena na jednu godinu zatvora te je nakon kraćeg boravka u zatvoru u Popovači premješten u KPD Stara Gradiška, gdje je bio krajem 1945. i početkom 1946. godine, a sljedeće tri godine oduzeta su mu bila građanska prava i čast.

S obzirom na to da Biskupski ordinarijat u Đakovu nije imao dovoljno podataka o Živkovićevoj sudbini, a zadnji podatci govorili su da je u logoru u Popovači, tajnik ordinarijata kanonik Rudolf Šverer uputio je 29. rujna 1945. pismo župnom uredu Popovača, u kojem piše:

Umoljava se taj vlč. župni ured, da nam izvoli poslati podatke o našem svećeniku v[elečasnom] g[ospodinu] dr. Iliji Živkoviću, profesoru Visoke bogoslovne škole u Đakovu. Radi objašnjenja dajemo ove podatke:

Dr. Ilija Živković uhićen je od narodnih vlasti i osuđen navodno na tri godine logora. U svrhu izdržavanja kazne odpremljen je u logor u Popovaču. Odanle nam se kratko javio, a da nije dao nikakvih podataka o svojoj osudi. Preko čč. ss. Milosrdnica u Zagrebu, koje su nam javile da je u Popovači, poslali smo po istim sestrama paket na dr. Živkovića i istodobno list. Imamo pozitivnih dokaza da je dr. Živković taj paket primio. Međutim na list nam nije odgovorio. Molimo zato taj župni ured, da se na zgodan način zanima da li je g. dr. Živković još u Popovači? Ako je, neka nam pošalje točne podatke

⁵⁶⁹ NAĐ, BK, br. 875/1945.

⁵⁷⁰ HDA, KOVZ, kut. 341. Objavljeno i u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, (2004.), str. 352; S. RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici*, (2007.), str. 392.

⁵⁷¹ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj*, (2005.), str. 185-187; S. KOŽUL, *Deset godina nakon Martirologija*, (2008.), str. 21-23; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij*, (2007.), str. 713-714.

o sebi i na koliko godina je točno suđen. Ako još ne zna koju okolnost, neka to istakne. To nam je potrebno u svrhu traženja amnestije. Već smo za njega poduzeli korake da bude pušten, međutim kako nismo znali nikakvih točnijih podataka, bojimo se da molba nije uopće uzeta u pretres.

Iz župnog ureda u Popovači stigao je popunjen upitnik iz kojeg je vidljivo da je Živković osuđen na dvije godine zatvora s prisilnim radom te mu je ukazom o pomilovanju od 4. kolovoza 1945. kazna smanjena na jednu godinu zatvora s prisilnim radom, da mu zatvorska kazna traje od dana uhićenja tj., 15. svibnja 1945. i da istječe za četiri mjeseca, što znači krajem siječnja ili početkom veljače 1946. godine.⁵⁷²

---

⁵⁷² NAĐ, BK, br. 1547/1945.

VII. SUMMARY

THE SUFFERINGS OF PRIESTS OF THE DIOCESE OF ĐAKOVO AND SRIJEM 1944-1960

The Communist Party in Yugoslavia strove to be the only ideological and political authority and destroyed any other source of authority. Since religion could not submit to prohibitions, overt believers and their churches were driven from public life and put under restrictions so that whatever they organized and did could at least be supervised. In its struggle with religious communities the communist regime had to pay attention to popular sentiment as well as to international circumstances. The Catholic Church was held in high esteem by the people and had a great influence on them, not only as a religious but also as a public institution operating in the field of education and charity work. An educated clergy and material independence from the state as well as its international influence gave the Catholic Church strength to be able to resist attacks. Consequently the communists had to be more careful in the struggle against the Catholic Church than against other opponents of the regime. The Catholic Church was perceived as a possible gathering center for opposition political forces as well as the strongest ideological opponent.

The trial and conviction of Archbishop Alojzije Stepinac represented the climax of the communist coup against the Catholic Church. However, by the imprisonment of Archbishop Stepinac the government still did not succeed in putting the Catholic Church under its control, but made the majority of the Croatian people as well as of the democratic part of the world even less tolerant to the Yugoslav regime. By staging trials of members of the Catholic Church and other opponents of the regime as well as by introducing a single-party system, Yugoslavia created in the democratic world an image of itself as a totalitarian state.

The communist leadership of the Partisan movement even during the war took and fostered repressive measures against the Catholic Church and its priests; and consequently, numerous Catholic priests were murdered. However, such policies continued even after the war, whereas, apart from the individual priests being murdered and exiled without a trial, the legal banishment of the clergy, as it was called, was resorted to. Thus in the beginning many summary trials ensued, in most cases ending in the death penalty; later the trials were placed in formal legal frameworks, but remained under the direct influence of the Communist Party and usually resulted in long sentences of imprisonment; over the course of time they were gradually reduced.

The reason for that is visible in the programme standpoints of the Communist Party of Yugoslavia, from which an anti-church attitude and a forewarning of a fight against religious belief and the church in general can be seen. The CPY was, as well, under the direct influence of the communist regime in the USSR that was engaged in a ruthless showdown with religious communities. Furthermore, within the CPY a negative attitude to the Catholic Church developed due to its alleged negative role, i.e. its affinity to the Ustasha regime during the Second World War. Efforts were made to spread such an attitude in society in general, resulting in the development of hatred for the Church, particularly among communist activists who accordingly vented their hatred on certain priests. The consequences were that priests were murdered and beaten outside the judicial processes.

Such a policy was carried out throughout Yugoslavia and Croatia, and so of course in the diocese of Đakovo and Srijem. According to data collected in this book, which are not final, in the territory of the diocese of Đakovo and Srijem, since the establishment of Partisan control of one part of the diocese in 1944 (Srijem) and the offsetting up of communist rule in May 1945, to the end of 1960 9 priests were killed, 2 more priests, quite likely killed, can be added, as well as one seminary student; 2 priests were recorded missing, 7 were sentenced to death and executed (and probably one more). In camps and prisons 39 priests were imprisoned, serving shorter or longer penalties. Many priests were systematically placed under arrest for hearings at State Security Administration, Bishop Stjepan Bauerlein being among them too.

During the 1960s sentences of Catholic priests considerably declined due to the normalization of relationships between the Holy See and Yugoslavia; the result was the signing of the normalization protocol in 1966 and the renewal of diplomatic relations in 1970.

VIII. IZVORI I LITERATURA

A. IZVORI

1. Arhivsko gradivo:

- Arhiv Hrvatske biskupske konferencije
- Hrvatski državni arhiv, Zagreb:
  - *Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama
  - *Fond Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, Služba državne sigurnosti
  - *Fond Zemaljske komisije za ratne zločine
  - *Osobni fond Svetozara Ritiga
- Hrvatski državni arhiv Osijek:
  - *Fond 60, Okružni Narodni odbor Osijek 1944/1945.-1947.
  - *Fond 136, Okružni sud Osijek
  - *Fond 140, Kotarski sud Osijek
  - *Fond 308, Kotarski komitet SKH Donji Miholjac 1945.-1955.
  - *Fond 309, Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955.
  - *Fond 707, Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek – Virovitica
- Hrvatski državni arhiv Slavonski Brod
  - *Fond Okružni sud Slavonski Brod 1945.-1949.
- Nadbiskupski arhiv Đakovo:
  - *Akšamovićeve prezidijale
  - *Bauerleinov osobni arhiv
  - *Bauerleinovi fascikli
  - *Fond Biskupske kancelarije
  - *Spis "Ćiril Kos – Duhova oporuka 1960."
  - *Spisi Apostolske administrature
- Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu:
  - *Gradivo Nadbiskupskog duhovnog stola
  - *Ostavština Svetozara Ritiga

2. Tisak:

- *Borba*, Beograd
- *Brodski list*, Slavonski Brod
- *Deutsches Wort/Njemačka riječ*, br. 66, Osijek, 2007.
- *Dobri pastir*, list Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo
- *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek
- *Kerempuh*, Zagreb
- *Službeni list FNRJ*

- *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*
- *Vjesnik, Zagreb*
- *Vjesnik biskupije đakovačke, Đakovo*

B. Literatura:

- AKMADŽA, Miroslav, *Biskup Stjepan Bäuerlein i crkveno-državni odnosi do 1966. godine*, u: *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, br. 14, 2007.
- AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji*, sv. I., 1945.-1952., Zagreb, 2008.
- AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji*, sv. II., 1953.-1960., Zagreb, 2010.
- AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka, 2004.
- AKMADŽA, Miroslav, *Odnos katoličkog svećenstva prema komunističkim izborima u Jugoslaviji na primjeru izbora 1963. godine*, u: *Tkalčić*, 12/2008., Zagreb, 2008., str. 509.-537.
- AKMADŽA, Miroslav, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi 1945.-1966. i crkveno-državni odnosi – primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 2003.
- AKMADŽA, Miroslav, *Ometanja i zabrane vjeronauka od strane komunističkog režima u Zagrebačkoj nadbiskupiji od 1945. do 1966. godine*, u: *Tkalčić*, br. 8/2004., str. 347.-443.
- AKMADŽA, Miroslav, *Spisi Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske o katoličkim svećenicima u iseljeništvu*, u: *Tkalčić*, 11./2007., str. 401.-472.
- AKMADŽA, Miroslav, *Spisi Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske o katoličkim svećenicima u iseljeništvu iz 1970. godine*, u: *Tkalčić*, 13./2009., str. 503.-584.
- AKMADŽA, Miroslav – MATIJEVIĆ, Margareta, *Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti*, u: *ČSP*, br. 2, Zagreb, 2006.
- ALEXANDER, Stella, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, London- Melbourne, 1979.
- ALEXANDER, Stella, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Zagreb, 1990.
- BAKOVIĆ, Anto, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Zagreb, 2007.
- BELJO, Ante, *YU-GENOCID*, Zagreb-Toronto, 1990.
- BENIGAR, Aleksa, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Zagreb, 1993.
- BEZINA, Petar, *Franjevci žrtve rata 1942-48.*, Split, 1996.
- BEZINA, Petar, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije*, Split, 2000.
- BLAŽEVIĆ, Jakov, *Historijsko pamćenje*, Zagreb, 1982.
- BLAŽEVIĆ, Jakov, *Povijest i falsifikati*, Zagreb, 1983.
- BROZ-TITO, Josip, *Govori i članci*, Zagreb, 1959.

- BUBALO, Marko, *Velečasni Marko Majstorović, 1928.-2004. Prilozi istraživanju života i djelovanja*, Tordinci-Zagreb, 2011.
- CRNČAN, Mirko/DEVIĆ, Antun, *Župa Viljevo*, Viljevo, 2003.
- DAMIŠ, Ivan, *Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, žrtve Drugog svjetskog rata, poraća i jugokomunizma*, Zagreb, 2000.
- DEVIĆ, Antun/STAREŠINA, Stjepan, *Župa Garčin*, Osijek, 2008., str. 154.-157.
- DEVIĆ, Antun, *Župe Hrtkovci i Nikinci*, Jarmina, 2010., str.132.-133.
- DEVIĆ, Antun, *Ilača*, Ilača, 2009.
- DEVIĆ, Antun, *Župa Kukujevcu*, Jarmina, 2006.
- DEVIĆ, Antun/ZEFIĆ, Frok, *Župa Vuka*, Vuka, 2006.
- DEVIĆ, Antun/ZMAIĆ, Blaž, *Župa Irig*, Irig, 2010.
- Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf 1961., München 1984., Augsburg 1994., München 2004.
- Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, priredili Joža HORVAT i Zdenko ŠTAMBUK, Zagreb, 1946.
- FISCHER, Peter, *Meine Erlebnisse in den Umsturztagen 1944.-45.*, Linz, Lager 65, 23. svibnja 1958. (rukopis).
- FRANIĆ, August, *KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika*, Dubrovnik, 2009.
- Gdje su oni stali, mi nastavljamo. Pokojni svećenici Vrhbosanske nadbiskupije od 1882. do 30. 4. 2007.*, uredio Franjo MARIĆ, Sarajevo, 2007.
- GEIGER, Vladimir, *Sudski procesi u Hrvatskoj 1945. godine. Smrtna presuda evangeličkom biskupu dr. Philippu Poppu*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 1, Zagreb, 1995., str. 157.-166.
- GEIGER, Vladimir, *Sudski procesi vjerskim dostojanstvenicima u Hrvatskoj 1945. godine. Smrtna presuda poglavaru Hrvatske pravoslavne crkve u NDH mitropolitu Germogenu*, u: *Vladavina prava*, Časopis za pravnu teoriju i praksu, god., III. br. 6, Zagreb, 1999., str. 89.-102.
- GEIGER, Vladimir, *Sudski procesi vjerskim dostojanstvenicima u Hrvatskoj 1945.*, *O smrtnoj presudi muftiji Ismetu ef. Muftiću*, u: *Marulić*, Hrvatska književna revija, Časopis za književnost i kulturu, god. XXIX, br. 2, Zagreb, 1996., str. 233.-235.
- GEIGER, Vladimir, *Umrli i umoreni Osječani u logoru Valpovo 1945/46. godine prema zabilježkama župnika Petera Fischera*, u: *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje*, br. 3, Osijek, 1995.
- Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, priredila Radna grupa za dokumentaciju, Beograd, 2004.
- Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, Dokumentation Project Committee, München, 2003.
- GROZDANIĆ, Milan, *U ime Krista i übermenscha*, Osijek, 1958.
- HRNČEVIĆ, Josip, *Svjedočanstva*, Zagreb, 1986.
- Ispod slavoluka smrti*, u: *Hrvatska revija*, 1955., sv. 4, br. 20., prilog Vinka Nikolića o Josipu Gunčeviću, str. 358.-359.

- JARM, Antun, *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine*, Đakovo, 2003.
- JARM, Antun, *Pribrojeni zboru mučenika*, Đakovo, 2007.
- JARM, Antun, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije u vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata*, u: *Đakovački glasnik*, Đakovo, 8. veljače 2004.
- JARM, Antun, *Svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije svjedoci i žrtve u vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata*, u: Zvonimir ŠEPAROVIĆ (ur.), *Da se ne zaboravi*. Zbornik radova Drugog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, Zagreb, 2002.
- JOSIPOVIĆ, Slađana, *Odnos komunističkih vlasti prema svećenicima njemačkog podrijetla na primjeru daljskog župnika Petra Fischera*, u: *VDG Jahrbuch. Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 2008., str. 65.-78.
- JOSIPOVIĆ, Slađana, *Odnos komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u vrijeme biskupa Antuna Akšamovića (1945.-1959.)*, Doktorska disertacija, Zagreb, 2010.
- JURČEVIĆ, Josip – IVANDA, Katica, *Ustrojavanje sustava jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća*, u: *Društvena istraživanja*, br. 4-5, Zagreb, 2006.
- KISIĆ-KOLANOVIĆ, Nada, *Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću 1945.*, u: *Croatica Cristiana, Periodika*, br. 29, god. XVI, Zagreb, 1992.
- KISIĆ-KOLANOVIĆ, Nada, *Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema u Hrvatskoj 1945.-1952.*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Zagreb, 1992.
- KISIĆ-KOLANOVIĆ, Nada, *Vrijeme političke represije: "veliki sudski procesi" u Hrvatskoj 1945.-1948.*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, 1993.
- KORDIĆ, Lucijan, *Mučeništvo Crkve u Hrvata*, Chicago, 1988.
- KOŽUL, Stjepan, *Deset godina nakon Martirologija Crkve zagrebačke (1998.-2008.)*, Zagreb, 2008.
- KOŽUL, Stjepan, *Martirologij Crkve zagrebačke. Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Drugo i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1998.
- KRPAN, Stjepan, *Zavičajnici, Portreti malo spominjanih, prešućivanih i zaboravljenih*, Matica hrvatska Ogranak Slavonski Brod, 1994.
- LANDERCY, M. (= Vladimir HORVAT) *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovečki Selci, 1989.
- Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito – Regime in der Zeit von 1944-1948*, München/Sindelfingen, 1993.
- LONČAREVIĆ, Juraj, *Moja Mitrovica*, Zagreb, 1997.
- MARTINOVIĆ, Ilija, *Župnik Emerik Gašić i njegovo doba*, u: *Godišnjak (12) Ogranka Matice hrvatske Vinkovci za 1994.*, Vinkovci, 1995., str. 83.-126.
- MARTINOVIĆ, Ilija, *Župnik Emerik Gašić i njegovo doba (uz pedesetu obljetnicu nasilne smrti – 18. svibnja 1947.-1997.)*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 4/1997., str. 247.-256.
- MASUCCI, Giuseppe, *Misija u Hrvatskoj*, Valencia, 1967.

- MATIJEVIĆ, Margareta, *Odnos Komisije za vjerska pitanja i bosansko-srijemskog biskupa Antuna Akšamovića*, u: *Zbornik u čast Hrvoja Matkovića*, Zagreb, 2005.
- MATKOVIĆ, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije – hrvatski pogled*, Zagreb, 1998.
- MILANOVIĆ, Božo, *Moje uspomene*, Pazin, 1976.
- NIKOLIĆ, Vinko, *Stepinac mu je ime*, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, knjiga prva, München-Barcelona, 1978.
- NOVAK, Viktor, *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948.
- Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*. Priredili: Zdravko DIZDAR, Vladimir GEIGER, Milan POJIĆ i Mate RUPIC, Slavonski Brod, 2005.
- Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja*, knj. 2, priredio Vladimir GEIGER, Slavonski Brod, 2006.
- PAVLOVIĆ, Anto, Poglavlari Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, u: *Diacovensia*, br. 2, Đakovo, 2006.
- PETEŠIĆ, Ćiril, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941.-1945. godine*, Zagreb, 1982.
- PETKOVIĆ, Jovanka, "Akcija Viktora Tomića", u: *Zbornik za društvene nauke*, sv. 35, Novi Sad, 1963., str. 139.-164.
- PETRANOVIĆ, Branko, *Aktivnost rimokatoličkog klera protiv sređivanja prilika u Jugoslaviji (mart 1945.-septembar 1946.)*, u: *Historija XX. veka*, Zbornik radova V, Beograd, 1963.
- Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, ur. Vladimir Geiger, Branko Ostajmer, Sanja Rogoz-Šola, Đakovo, 2007.
- RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006.
- RADELIĆ, Zdenko, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb, 2002.
- RADELIĆ, Zdenko, *Križarska gerila u Đakovštini 1945.-1946.*, u: *Zbornik Muzeja Đakovštine*, br. 6, Đakovo, 2003., str. 7.-28.
- RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice, 1945.-1970.*, knj. I. i II., Beograd, 2002.
- Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, priredio V. Geiger, Osijek, 1999.
- RANILOVIĆ, Vjekoslav, *Nevin a osuđen. Istina i dokumenti o kardinalu dr. Alojziju Stepincu*, Drugo dopunjeno izdanje, Koprivnica, 1997.
- RAZUM, Stjepan, *Osuđeni vjerski službenici u Hrvatskoj u razdoblju od 1944. do 1951. godine. Doprinos hrvatskom žrtvoslovlju*, u: *Tkalčić*, 11./2007., str. 307.-400.
- Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941-1914*, knjiga 2 Srem, sveska I, Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini, Novi Sad, 1946.
- Spomenica rkt. župe Preslavnog Imena Marijina Donji Grad Osijek 1887.-1974. godine*, priredio S. SRŠEN, Osijek, 2011.
- SRAKIĆ, Marin, *Odgovjitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na teologiji u Đakovu od 1806.- 1996.*, u: *Diacovensia*, br. 1, Đakovo, 1996.
- SRAKIĆ, Marin, *U ime naroda*, u: *Diascovensia* 1/1994.
- SRAKIĆ, Marin, *Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma*, Zagreb, 2000.

- SRŠAN, Stjepan, *Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Osijek-Virovitica 1945. godine*, u: *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, br. 8, Osijek, 2005.
- Šematizam Katoličke crkve, Zagreb, 1975.
- ŠOTA, Stanislav, *Josip Gunčević – Život i djelo*, Đakovo, 2007.
- TOMAŠEVIĆ, Jozo, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945, Occupation and Collaboration*, Stanford, 2001.
- U ime naroda! Sudski proces profesorima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1959./1960.*, priredio Stjepan Sršan, Osijek, 2009.
- Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, Arbeitskreis Dokumentation, München, 1998.
- VIDOVIĆ, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, Split, 1996.
- WÜSCHT, Johann, *Die Ereignisse in Syrmien 1941-1944*, Im Selbstverlag, Kehl am Rhein, 1975.
- Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945.-1952*, Svezak 1, 1945.-1948., priredila Branislava Vojnović, Zagreb, 2005.
- Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945.-1952.*, Svezak 2, 1948.-1952., priredila Branislava Vojnović, Zagreb, 2006.
- ŽIVIČNJAK, Fran, *U vječni spomen*, Zagreb, 1998.

IX. KRATICE

- AP – Akšamovićev prezidijal
AP – Autonomna pokrajina
AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BF – Bäuerleinovi fascikli
BiH – Bosna i Hercegovina
BK – Biskupska konferencija
BOA – Bäuerleinov osobni fond
CK – Centralni komitet
DAO – Državni arhiv Osijek
DASB – Državni arhiv Slavonski Brod
DFJ – Demokratska Federativna Jugoslavija
FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GNO – Gradski narodni odbor
HBK – Hrvatska biskupska konferencija
HDA – Hrvatski državni arhiv
HSS – Hrvatska seljačka stranka
JA – Jugoslavenska armija
JNA – Jugoslavenska narodna armija
JNF – Jugoslavenska narodna fronta
KNO – Kotarski narodni odbor
KOS – Kontraobavještajna služba
KOVZ – Komisija za odnose s vjerskim zajednicama
KPD – Kazнено-popravni dom
KPJ – Komunistička partija Jugoslavije
kut. – kutija
KZ – Krivični zakon
MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova
NAĐ – Nadbiskupijski arhiv Đakovo
NAZ – Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu
NDH – Nezavisna Država Hrvatska
NDS – Nadbiskupski duhovni stol

NF – Narodna fronta
NO – Narodni odbor
NOB – Narodnooslobodilačka borba
NOF – Narodnooslobodilačka fronta
NOG – Narodni odbor grada
NOK – Narodni odbor kotara
NOO – Narodnooslobodilački odbor
NOP – Narodnooslobodilački pokret
NOV – Narodnooslobodilačka vojska
NR – Narodna republika
NRH – Narodna Republika Hrvatska
OF – Osobni fond
OZN/OZNA – Odjeljenje za zaštitu naroda
pr. – priredio/priredili
Preč. - Prečasni
RSUP – Republički sekretarijat unutrašnjih poslova
SDS – Služba državne sigurnosti
SRH – Socijalistička Republika Hrvatska
SSRN – Socijalistički savez radnoga naroda
SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
STUP – Strogo tajni upravni postupak
SUP – Sekretarijat unutrašnjih poslova
SVZN – Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije
UDB/UDBA – Uprava državne bezbjednosti
ur. – urednik/urednica/urednici
v. d. – vršitelj dužnosti
Vlč. – Velečasni
ZAVNOH – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZKRZ-GUZ – Zemaljska komisija za ratne zločine – glavni urudžbeni zapisnik

KAZALO MJESTA

A

Abesinija (Etiopija)
 Adaševci (Srijem)
 Albanija
 Aljmaš
 Argentina
 Arnoldstein (Austrija)
 Augsburg
 Austrija

B

Babina Greda pokraj Županje
 Bačka
 Bački Breg
 Bad Ausse (Austrija)
 Balkan
 Banat
 Banatski Brestovac
 Banatsko Rankovićevo (također Karlsdorf)
 Banatsko Veliko Selo
 Bapska (također Novak) pokraj Iloka
 Baranja
 Barcelona
 Barcs
 Batina (Baranja)
 Batrina pokraj Sl. Broda
 Beč
 Bela Crkva (Banat)
 Belgija
 Beli Manastir

Belišće
 Beočin (Srijem)
 Beograd
 Berak pokraj Vukovara
 Bicko Selo pokraj Slavenskog Broda
 Bijelo Brdo pokraj Osijeka
 Bikovec pokraj Varaždina
 Bilje pokraj Osijeka
 Biškupec Zelinski pokraj Sv. Ivan Zelina
 Bitelić pokraj Sinja
 Bizovac
 Bjelovar
 Blato na Korčuli
 Bled
 Bleiburg
 Bogdanovci pokraj Vukovara
 Bosanska Gradiška
 Bosanski Brod
 Bosanski Šamac
 Bosna i Hercegovina
 Bošnjaci
 Bratislava
 Brčko
 Brinje
 Brodska Varoš
 Brodski arhiđakonat
 Brodski Varoš
 Brodsko Brdo
 Brođanci
 Budimci pokraj Osijeka

Budimpešta
 Budislavec pokraj Varaždina
 Bugojno
 Busovača

C

Celje
 Cerna pokraj Županje
 Cernik pokraj Nove Gradiške
 Chicago

Č

Čačak
 Čaglin pokraj Pleternice
 Čajniče
 Čakovec
 Čalma (Srijem)
 Čardak (Bosanska Posavina)
 Čari na Korčuli
 Čehoslovačka
 Čehoslovačka
 Čeminac pokraj Belog Manastira
 Čepin

D

Dalmacija
 Dalj
 Darda pokraj Osijek
 Dekanat Brčko
 Derventa
 Deževica pokraj Kreševa
 Dobož
 Donja Lendava (Slovenija)
 Donja Zelina
 Donji Andrijević
 Donji grad (Osijek)
 Donji Miholjac
 Donji Miholjac
 Donjo – srijemski arhiđakonat
 Dragotin pokraj Đakova
 Drenovci pokraj Županje
 Drenje pokraj Đakova
 Duboševica pokraj Belog Manastira
 Dubrovačka biskupija

Dubrovnika
 Dunav
 Düsseldorf

Đ

Đakovačka ili Bosanska i Srijemska
 biskupija (Đakovačka i Srijemska
 biskupija)
 Đakovački Selci
 Đakovačko-osječka nadbiskupija
 Đakovo
 Đakovština (također Djakovština)
 Đurđevac

E

Enghien (Belgija)
 Engleska
 Erdevik (Srijem)
 Erdut
 Europa

F

Foča
 Fojnica
 Frigija (Phrygia)

G

Garčin pokraj Slavonskog Broda
 Garevac pokraj Gradačca
 Gašinci pokraj Đakova
 Gibarac (Srijem)
 Gödre (Mađarska)
 Goli otok
 Golubinci (Srijem)
 Gorazde
 Gorjani pokraj Đakova
 Gornja Straža (Austrija)
 Gornji grad (Osijek)
 Gornjo – srijemski arhiđakonat
 Grabovac (Baranja)
 Gračani (Zagreb)
 Gradačac
 Gradišće

Gradište pokraj Županje
 Grižiči pokraj Slavonskog Broda
 Gundinci kraj Slavonskog broda
 Gunja pokraj Županje
 Güttenbach (Austrija)

H

Harkanovci pokraj Valpova
 Herakleja Pontska
 Hrtkovci (Srijem)
 Hrvatska
 Hrvatska, Federalna Država Hrvatska
 (FDH)
 Hrvatska, Narodna Republika Hrvatska
 (NRH)
 Hrvatska, Nezavisna Država Hrvatska
 (NDH)
 Hrvatska, Socijalistička Republika Hrvatska
 (SRH)
 Hvar

I

Ilača
 Ilok
 Inđija
 Innsbruck
 Irig (Srijem)
 Istra
 Italija
 Ivanec
 Ivankovo pokraj Vinkovaca

J

Jajce
 Jakšić
 Janiševac pokraj Slavonskog Broda
 Jarmina pokraj Vinkovaca
 Jelaška (BiH)
 Bijeljina
 Jelaške pokraj Olova
 Josipovac pokraj Đakova (Josipovac
 Punitovački)
 Josipovac pokraj Osijeka
 Jugoslavija

Jugoslavija, Demokratska Federativna
 Jugoslavija (DFJ)
 Jugoslavija, Federativna Narodna Republika
 Jugoslavija (FNJRJ)
 Jugoslavija, Kraljevina Jugoslavija
 Julijska krajina

K

Kačarevo (Banat)
 Kaloča
 Kamenica (takoder Srijemska Kamenica)
 Kaptol pokraj Požege
 Karlovac
 Katedralni arhidakonat
 Katinska šuma
 Kikinda
 Klanjec
 Kloštar Ivanić
 Kneževi Vinogradi
 Knićanin (Banat)
 Komletinci pokraj Vinkovaca
 Komušina pokraj Teslića
 Koprivnica
 Kordun
 Koruška
 Kotor
 Kotoriba
 Kovin (Banat)
 Kozara
 Kozarevac Podravski
 Krapina
 Krašić
 Krepšić pokraj Brčkog
 Križevci
 Krndija
 Kruševica pokraj Županje
 Kukujevci (Srijem)

L

Ladimirevci pokraj Valpova
 Lepa Bukva pokraj Krapine
 Lepoglava
 Leskovac
 Levanjska Varoš pokraj Đakova

Linz
 Livno
 London
 Lopud
 Louvain (Belgija)
 Luč (Baranja)

LJ
 Ljeskovića pokraj Požege
 Ljubljana
 Ljubunčić pokraj Livna

M
 Maceljska gora
 Madrid
 Mađarska
 Maglaj
 Mala Polana (Slovenija)
 Maribor
 Marija Bistrica
 Marijanci
 Markuševac (Zagreb)
 Međimurje
 Melbourn
 Mirkovci pokraj Vinkovaca
 Modriča
 Moggio Udinese (Italija)
 Molin (Banat)
 Morančani pokraj Tuzle
 Morović (Srijem)
 Mrcine pokraj Konavli
 München
 Murska Sobota

N
 Nagy Vojka
 Nagykanizsa (Mađarska)
 Našice
 Nemetboly (Mađarska)
 Nijemci pokraj Vinkovaca
 Nikinci (Srijem)
 Niš
 Nova Gradiška
 Novi Sad

Nuštar

NJ
 Njemačka

O
 Obar (BiH)
 Obrež (Srijem)
 Odvorci pokraj Slavenskog Broda
 Okučani
 Olovo
 Oprisavci pokraj Slavenskog Broda
 Osijek
 Otočki dekanat
 Otok pokraj Vinkovaca
 Ozalj

P
 Pakleničko jezero
 Pakrac
 Pale (Sarajevo)
 Pančevo
 Pazin
 Pazin
 Pečuh
 Pečuška biskupija
 Pećine pokraj Travnika
 Petlovac pokraj Belog Manastira
 Petrijevcima
 Petrovaradin (Srijem)
 Petrovaradinski dekanat
 Piškorevci pokraj Đakova
 Pleternica
 Podcrkavlje pokraj Slavenskog Broda
 Podgorač
 Podhumlje na Visu
 Podravsko-baranjski arhidakonat
 Podvinje pokraj Slavenskog Broda
 Popovača
 Posavski Podgajci
 Požarevac
 Požega (također Slavenska Požega)
 Prečko (Zagreb)
 Pregrada

- Preko na Ugljanu
Prekomurje
Prelog
Priluka pokraj Livna
Prkoveci pokraj Vinkovaca
Prnjavor
Ptuj
Punitovci pokraj Đakova
- R**
Radikovci pokraj Donjeg Miholjca
Rajevo Selo pokraj Županje
Rama (također Prozor - BiH)
Remete (Zagreb)
Retfala (Osijek)
Retkovci pokraj Vinkovaca
Ribić Breg pokraj Ivanca
Rijeka
Rim
Riva del Garda (Italija)
Ruma
Rusija
- S**
Sapci pokraj Slavanskog Broda
Sarajevo
Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR)
Selna pokraj Slavanskog Broda
Semeljci pokraj Đakova
Senj
Sibinj pokraj Slavanskog Broda
Sibinjski dekanat
Sikirevci pokraj Županje
Sindelfingen (Njemačka)
Sjedinjene Američke Države (SAD)
Skadar
Skopaljska Gračanica pokraj Uskoplja
Skopje
Slankamen (također Novi Slankamen)
Srijem
Slatina (također Podravska Slatina)
Slavonija
Slavonski Brod
- Slavonski Kobaš
Slavonski Šamac
Slobodnica pokraj Slavanskog Broda
Slovenija
Sljeme
Solakova Kula pokraj Konjica
Sombor
Sot (Srijem)
Sotin pokraj Vukovara
Split
Splitska metropolija
Srbija
Srijem
Srijemska Mitrovica
Srijemski Karlovci
Stanford
Stara Gradiška
Stara Pazova
Stari Jankovci pokraj Vinkovaca
Stari Mikanovci
Stockerau (Austrija)
Strassbourg
Strizivojna
Strošinci pokraj Županje
Subotica
Surčin (Srijem)
Surdulica (Srbija)
Sušak
Sveta Jelena (Sveta Helena) pokraj Zagreba
Sveti Juraj na Bregu pokraj Čakovca
Svilaj pokraj Slavanskog Broda
Svinjarevci pokraj Vinkovaca
Szekesfehervar (Mađarska)
Szombathely (Mađarska)
- Š**
Šalata (Zagreb)
Šćit pokraj Rame (Prozora)
Šibenik
Šid
Široki Brijeg
Široko Polje pokraj Đakova
Štikada pokraj Gračaca

Štitar pokraj Županje
 Štrigova pokraj Čakovca
 Štrossmajerovac (također Strossmayerovac)
 pokraj Đakova
 Šušnjevcı pokraj Slavonskog Broda

T

Tata-Tóváros (Mađarska)
 Teslić
 Tompojevci pokraj Vukovara
 Tovarnik pokraj Vukovara
 Travnik
 Trnava pokraj Đakova
 Trnjani pokraj Slavonskog Broda
 Trsat
 Trst
 Tuzla
 Tvrđa (Osijek)

U

Ugljan
 Unterwarth, Donja Straža (Austrija)
 Usorski dekanat

V

Valencia
 Valpovo
 Varaždin
 Vatikan (također Sveta Stolica)
 Velika Britanija
 Velika Kopanica
 Velika Pisanica pokraj Bjelovara
 Vidovec pokraj Varaždina
 Vidovice pokraj Orašja
 Viljevo (također Donje Viljevo) pokraj
 Donjeg Miholjca
 Vinkovački dekanat
 Vinkovci
 Virovitica
 Visoko
 Višegrad
 Vođinci pokraj Vinkovaca
 Vojvodina
 Vrhbosanska nadbiskupija

Vrpolje pokraj Đakova
 Vršac
 Vučjak (BiH)
 Vuka
 Vukovar

Z

Zadar
 Zadarska nadbiskupija
 Zagorje
 Zagreb
 Zagrebačka nadbiskupija
 Zakopanik (BiH)
 Zaprešić
 Zapolje
 Zdenci pokraj Orahovice
 Zemun
 Zenica
 Zrenjanin (također Bečkerek)
 Zsombolya (također Žombolj), Rumunjska
 Zvornik

Ž

Žabljak pokraj Livna
 Županja

KAZALO OSOBA

A

Adžija, Božidar
 Adžijić, podžupan Velike župe Vuka
 Agostini, Miroslav
 Ajduković, Vojin
 Akmadža, Miroslav
 Akšamović, Antun
 Alagić, odbornik u Dalju
 Alaupović, Marko
 Alexander, Stella
 Anaković, Ilija
 Andrašec, Alfons (Alfonz)
 Anić, Ana r. Borman
 Anić, Ivan
 Anić, Maja
 Antolović, Nikola
 Arnold, Đuro (Djuro)
 Artuković, Andrija
 Astaloš, Josip
 Astaloš, Josip, stariji
 Astaloš, Ljudevit
 Astaloš, r. Kolman, Terezija
 Ašiku (Ashiku), Leon
 Atlee, Clement
 Aubelj, Micika

B

Babić, Franjo
 Babić, Ivan
 Babić, Tunja

Bačić, Antun
 Baer (također Bajer), učenik iz Dalja
 Bago, Nikola
 Bajakić, Mihajlo
 Bajić, Anto
 Bajić, Leonard
 Bakarić, Vladimir
 Baković, Anto
 Baković, Antun
 Balatinac, Milan
 Balen, Milo
 Baličević, Ivo
 Baličević, Marko
 Baličević, Mile
 Balić, Petar
 Balić, Slava
 Balić, Stjepan
 Baligać, Josip
 Balog, Ivan
 Banić, Ćiril
 Banić, Stanko
 Baotić, Marko
 Barbir, Marija
 Barić, Stanko
 Barković (također, Baraković, Heraković),
 Dragutin
 Bašić, Mijo
 Bašić, Stjepan
 Batori, Julije
 Bauer, Antun

Bauer, Jolanda
 Bäuerlein r. Sander, Josipa
 Bäuerlein, Stjepan
 Bäuerlein, Stjepan stariji
 Bauman, tabornik u Aljmašu
 Bauman, Zora
 Bebek, nastavnik
 Beber (također Veber), Augustin
 Bebler, Aleš
 Becker, Ivan
 Beluhan, Eugen
 Beljo, Ante
 Benčević, Josip
 Benić, Marija
 Benigar, Aleksa
 Benković, Jakov
 Benzon, Petar
 Berger, Edmond
 Berger, Josipa
 Berković, Petar
 Beršek r. Vinkler, Alojzija
 Beršek, Antun
 Beršek, Ladislav
 Berus, Anka
 Bešlić, Mato
 Bevandić, Martin
 Beetzky, Robert
 Bezina, Petar
 Bičbić, Mato
 Binder, Đuro
 Bjelčić, dr., referent
 Blažeković, Josip
 Blažević, Jakov
 Blažević, Naca
 Blikaš, Karl
 Bobek, satnik
 Bogdanić, Nikola
 Bogdanović, Mirko
 Borevković, Pavle
 Bortas, Franjo
 Bošković r. Tomašević, Milka
 Bošković, Mirko-Puškin
 Bošković, Pavao
 Bošković, Pavao stariji

Brajković, Slavko
 Braun, Franjo
 Brigita, časna sestra iz Osijeka
 Brindl, Franjo
 Broz, Josip – Tito
 Bubalo, Marko
 Budak, Mile
 Bukatko, Gabrijel
 Bukić, Albert
 Bulat, Stjepan
 Buljan, Jakov
 Bunjevac, Josip
 Bunjevac, Mate (Matija)
 Burić, Viktor
 Butković, Nikola

C

Cajlan, Andrija
 Canki, Pavao
 Canjuga, Anselmo
 Canjuga, Jakob
 Canjuga r. Cafug, Marija
 Car, Pero
 Carević, Josip
 Cencek, Slavko
 Cepelić Iso
 Cerinski, Barica
 Cesarec, August
 Churchill, Winston
 Cigit, Matilda
 Cindrić, Katica
 Ciraki, Marcel
 Crnčan, Mirko
 Crnković, Josip
 Crnković, Matija
 Crnobrnja, partizanski pukovnik
 Cveniĉ, Ivša
 Cvrković, Antun

Č

Čapo, Dragan
 Časlav, svećenik
 Čekada, Čedomil
 Čekada, Smiljan

Čekić, profesor
 Čelik, Dragutin
 Čelović, Radomir
 Čmelar, Justin
 Čolak, Marko
 Čoraš, Tomislav
 Čule, Petar
 Čuturić, Leonard

Č

Čurić, Milo

D

Dajčman, Margita
 Damiš, Ivan
 Damjanović, hvarski bogoslov
 Damjanović, Sreto
 Damjanovski, Živko
 Dasović, Mate
 Dević, Antun
 Dežmar, Željko
 Dilparić, Miloje
 Divić, Stanko
 Dizdar, Zdravko
 Domac, Branimir
 Domac, Dragutin
 Domac, Julije
 Domarecki, Katica
 Domijan, Zdenka
 Domitrović, Drago
 Draganić, Vjera
 Dragojević, Đuro
 Drakulić, Veljko
 Drenovac, poštanski namještenik iz Osijeka
 Drenjančević, Antun
 Držečnik, Maksimilijan
 Dubičanac, Joco
 Dufek, Henrih
 Dujanović, Slavko
 Dujmić, Alojz
 Dujmušić, Antun
 Dulić, Salko

DŽ

Džalto, Stjepan

Đ

Đekić (Djekić), načelnik
 Đekić, Milan (Čiča)
 Đerkeš, Gilbert
 Đurčević, Ivica
 Đurić (Djurić, Gjurić), Dragutin
 Đurinovac (Gjurinovac), Vladimir
 Đurišić (Djurišić), Ivan
 Đurišić (Djurišić), Matija

E

Eden, Anthony
 Eisenhower, Dwight David
 Elicker, Jakob
 Enderli, Mirko
 Engels, Fridrich
 Erk, Antun

F

Fabić, Dušan
 Fabjanić, ljekarnik iz Dalja
 Fabulić, Valerika
 Fajt, obućar iz Dalja
 Feher, Stjepan
 Felicinović, Joso
 Fijala, Luka
 Fijan, Jakob
 Filipović (stara Filipovička)
 Filipović, Katica
 Filipović, Vlado
 Filipović-Majstorović, Miroslav
 Firinger, Kamilo
 Fischer, Petar
 Fogt, Antun
 Franić, Augustin
 Franić, Frane
 Frauenheim, Stjepan
 Frid, Zlatko

G

Gabre, Ante
 Gabrić, Petar

Gabrijel, Nikola
 Galović iz Županje
 Galović, Marijan
 Gartlgruber, Dora
 Gartlgruber, Jelena
 Gašić, Emerik (Mirko)
 Gašić, Lazo
 Gašo, Hrvoje
 Gašparac, Tomo
 Gašparović, Đuro
 Gavljak, Stevo
 Geiger, Vladimir
 Georgijević, Marija
 Gerster, Antun
 Gilić, Antun Branko
 Glasnović, poštari iz Požege
 Glavašević, Marija
 Glunčić, kotarski predstojnik iz Dalja
 Gojuj, Anka
 Grabovac, Mladen
 Gracin, Mato
 Gracin r. Ivčević, Sajka
 Gracin, Šime
 Graf, Rihard
 Grbavac, Leopold
 Grdinić, Ante
 Grivec, Franc
 Grol, Milan
 Grozbek, Jozo
 Grozdanić, Milan
 Gruber, Emil
 Grubešić, Živko
 Gruičić, Karlo
 Grundler, Franjo
 Gubecki, časnik iz Erduta
 Guberina, Ivo
 Gulin, Pavao
 Gunčević, Josip
 Gustin, Božo
 Gustović, August
 Gutal, Zvonimir
 Gvozdić, Petar

H

Hajn, općinski blagajnik u Dalju
 Haubrich, Josip
 Hećimović, Josip
 Hefer, Stjepan
 Hefler, Ivica
 Helbih, Karlo
 Helfrih, Franjo
 Herman, Bela
 Herman, Makso
 Herman, Marijan
 Herman r. Rajksman, Ruža
 Heštera gđa iz Osijeka
 Hirschenhauser, Vilim
 Hitler, Adolf
 Hlobik, Franjo
 Hodalić, Dragutin
 Horjan, Juraj
 Horvat, Joža
 Horvat, Vladimir (Landercy M.)
 Hrnčević, Josip
 Hršak, Stjepan
 Hrzić, Hinko
 Hudovski, dr. iz Dalja
 Hurley, Joseph Patrick

I

Iguman, Visarion
 Ilakovac, Marija
 Ilakovac, Stjepan
 Iser, Đuro
 Ivančević, profesor iz Osijeka
 Ivančić, Ivan
 Ivanda, Katica
 Ivandić (Levandić), Lujo
 Ivaniš (ili Ivanuš), Joco
 Ivanišić, Pero
 Iveković, Stjepan
 Ivezić, Jakob
 Ivezić r. Drezgić, Marija
 Ivezić, Šimun
 Ivičević, Petar
 Ivić, Franjo
 Ivić, Josip
 Ivkić, Mate

J

Jakelić, Ivan
 Jakšić, Ivan
 Jambreković, Franjo
 Janeš, Ivan
 Janić, Milutin
 Janko, službenik SUP-a
 Janković, Stevan
 Janjić, Marija
 Jarm, Antun
 Jelavić, Ivo
 Jelić, Ivan
 Jemrić, Ivica
 Jemrić, Lela
 Jerbić, časnik iz Osijeka
 Jerić, Josip
 Ježić, Zdravko
 Jocić, Živojin
 Jokić, Stevan
 Josipović Batorek, Slađana
 Jovaković, Ljubomir
 Jovanovac, Antun
 Jovanović, sreski načelnik iz Čakovca
 Jovović, Jovan
 Jukić, Petar
 Jukić, službenik UDB-e NRBiH
 Jurčević, Josip
 Jurišić, Andrija

K

Kaić, Damir (fra Trpimir)
 Kajić, Vitomir
 Kalabar, Sadia
 Kalajdžić, Josip
 Kalbar, Sadi
 Kanoti, Mihovil
 Karađorđević, Petar
 Kardelj, Edvard
 Kasalo, Ivo
 Katanović, Savo
 Katavić, Katica
 Katičić, Jozo
 Kedveš, Đuro (Djuro)

Keko, Zvonimir
 Keler, Oskar
 Kelić, Kazimir
 Kenda, dr.
 Kenfelj, odvjetnik
 Kertes, trgovac iz Osijek
 Kesler, Ivan
 Kirin, Viktor
 Kisić-Kolanović, Nada
 Kiš, Silvestar
 Kišpatić, Krešimir
 Klein, Theodor
 Klemen, Krešo
 Klikić, Marica
 Knežević, Ljerka
 Knežević, Nikola
 Kokot, Ivan
 Kolarević, Marko
 Kolednjak, Mirko
 Kolesarić, David
 Kolinski, Emila
 Končar, Rade
 Kopic, Ivan
 Kopic, Martin
 Kopljar, Mijo
 Korda, Jozo
 Kordić, Lucijan
 Korkut, Uroš
 Kornbürger, Ferdo
 Kos Ćiril
 Kos, Ivo
 Kostelac, bilježnik u Dalju
 Kovačev, Stjepan
 Kovačević, Franjo
 Kovačić, Petar
 Kovačić, Slavko
 Kožul, Stjepan
 Krajačić, Ivan (Stevo)
 Kramar, Stjepan
 Kranjčić, Matija
 Krilić, Branko
 Krist, Jakob (također Kristi, Jakov)
 Kristek, Vendelin
 Kristić, Josip

Krmpotić, profesor iz Osijeka
 Krnjević, Juraj
 Kroder, Hinko
 Krpan, Stjepan
 Krstonošić, Miloš
 Krunić, Stjepan
 Kubašek, Ivan
 Kufner, Antun
 Kuhač, Franjo
 Kuharić, Franjo
 Kuharić, odvjetnik
 Kujundžić, Radoslav
 Kukla, Anka
 Kuntarić r. Lazović, Marija
 Kuntarić, Đuro
 Kuntarić, Makso
 Kuntarić, Zlatko
 Kutić, Zdenka
 Kuzmić, Vanda
 Kvasnica, Vladimir
 Kvaternik, Eugen Dido
 Kvaternik, Slavko

L

Lach, Josip
 Laferton, Marica
 Lajoš, Mijo
 Lakajnar, Ivan
 Lakatoš, ribar iz Srijemske Mitrovice
 Lasić, Ilija
 Lekić, Slava
 Lemaić, Stevo
 Lenjin, Vladimir Iljič
 Lešić, Luka
 Liović, Ivanka
 Lisak, Erih
 Lončarević, Juraj
 Lončarević, Mijo
 Lorković, Mladen
 Lovrenčić, Milan
 Lovrić, Ante
 Lovrić r. Vincetić, Cecilija
 Lovrić, Marija
 Lovrić, Stjepan (Stevo)

Lovrić, Stjepan iz Donjeg Miholjca
 Luc, Franjo
 Lukac, Franjo
 Lukić, Anica
 Lušić, sarajevski bogoslov
 Luter, Ante

LJ

Ljiljak, Jovan
 Ljubas, Vjekoslav
 Ljuština, Milan

M

Maček, Vladko
 Mađarević, Franjo
 Majer, Emil
 Majnarić, Mladen
 Majstorović, Ana
 Majstorović, Marko
 Majstorović, Pavao
 Majstorović r., Benčević Anastazija
 Maksimov, Germogen
 Malčić, industrijalac
 Malešević, Franjo
 Mandarić r. Gutal, Eva
 Mara, učiteljica iz Slavenskog Šamca
 Maras, Ivan
 Maravić, javni tužitelj iz Vinkovaca
 Margetić, Mamerto
 Margin, Franjo
 Marić, Antun
 Marić, Đuka
 Marić, Franjo
 Marić, Stipa
 Markovac, Petar
 Markovac, križar
 Marković, Josip
 Marković, pukovnik iz Srijemske Mitrovice
 Marković, Savo
 Marković, Tomislav
 Markovinović, Ivica
 Marks, Karl
 Maroš, Mirko
 Martinčević, Franjo

Martinčić, Modesto
 Martinko, Martin
 Martinović, Ilija
 Martinović, Ivan
 Martinović, Roza
 Marušić, gospođa iz Bugojna
 Masnić, Petar
 Massuci, Giuseppe
 Mašić r. Curić, Anđa
 Mašić, Filip
 Mašić, Mato
 Matijević, Margareta
 Matijević, Pavao
 Matković, Hrvoje
 Matković, Tomislav
 Matoš, Jerko
 Matošević, Nikola
 Matošić, Ivica
 Mavričić, Zorko
 Medak, Antun
 Medić, Herbert
 Medved, Juraj
 Memišević, Nusret
 Metzger, Josip
 Mifek, Stjepan
 Mifka, Spiridum
 Mihailović Dragoljub (Draž)

Mihčević (Miščević), Dragan
 Mihelčić, Josip
 Mihić, Mato
 Mijaković (Miaković), Antun
 Mijaković, Agata
 Mijaković, Đuro
 Mijaković r. Vorgić, Matilda
 Mikić, Ivan
 Mikrat, Mato
 Mikrut Cvijeta
 Mikulić, Jozo
 Miladinović, Stevo
 Milanović, Božo
 Milašinović, Đorđe
 Miler r. Janković, Eva
 Miler, Franjo
 Miler, Josip

Miler, Stjepan,
 Mileta, Jeronim
 Miloš, čuvar u beogradskom
   zatoru Glavnjača
 Mindszenty, Jozsef
 Mirditi, albansko pleme
 Mirković, Josip
 Mitrović, Adam
 Moškov, Ante
 Movrin, Ivan
 Movrin, Zlatko
 Mrkonjić, Ljubica
 Mršo, Ivica
 Muftić, Ismet efendija
 Müller, Josip
 Mussolini, Benito

N

Nagy, Imre
 Nett, Štefanija
 Nikolić, Vinko
 Ninić, Srećko
 Normann, Rudolf
 Novak, Alojzije
 Novak, Viktor
 Novaković, Leonard

O

Oberški, Janko
 Oddi, Silvio
 Ogrizek, Zlatko
 Omrčanin, Ivo
 Opić, Mato
 Orešković, Zlata
 Ostajmer, Branko
 Ostojić, Bono
 Otulić, Tomo

P

Pacelli, Eugenio (papa Pio XII.)
 Palić, Lazar
 Panić, Martin
 Papac, Marica
 Papratović, svjedok

Paradžiković (Paradjiković), Ilija
 Paradžiković (Paradjiković), Katica
 Parlov, Milica
 Pašalić, Grga
 Paulić, Nikola
 Paunović, Mileva
 Pavelić, Ante
 Pavelić, Milan
 Pavičić, Dragutin
 Pavičić, Ljubica
 Pavić, Dragutin
 Pavić, upravnik garnizonskog zatvora
 u Osijeku
 Pavlek, Franjo Tiburicije
 Pavličić, Željko
 Pavlović, Amadea
 Pavlović, Anto
 Pavlović, Ilija
 Pavlović, Josip
 Pavlović, Milan
 Pavlović, Milivoj
 Pavlović, učitelj iz Dalja
 Pavošević, Đuro
 Pavšić, Stjepan
 Pearson, Drew
 Pejović, Milivoj
 Pekić, Đuro
 Pelc, Josip
 Peran, Ivan
 Perčić, Franjo
 Perković r. Mišković, Cvita
 Perković, Višnja
 Perović, Bonifacije
 Petek, Antun
 Petešić, Ćiril
 Petković, Jovanka
 Petlić, Matija
 Petovari, Antun
 Petranović, Branko
 Petrovari, Zvonko
 Petrović, Stjepan
 Petrović, Zvonko
 Pichler, Alfred
 Piplović, Ana

Pišonić, Mijo
 Pleša, Ivan
 Poček, Andrija
 Podolski, ustaški bojnik
 Pofuk, Ivan
 Pohl, Josip (David)
 Pohn, Franjo
 Pojić, Milan
 Pojić ili Kojić, Zorko
 Pokrajac, Stevan
 Polak, ljekarnik iz Osijeka
 Politeo, Ivo
 Poljak, Biserka
 Poljak, Kristina
 Popović, Stevo
 Popp, Philipp
 Posavac, Andro
 Posavec r. Plasajec, Agata
 Posavec, Josip
 Posavec, Kerubin
 Poša, Pavao
 Pread, Milan
 Prepunić, Marinko
 Prodanić, Gojko
 Pucijencija, časna sestra iz Rajeva Sela
 Puharić, Miroslav
 Pušić, Miho

R

Rački, Franjo
 Rački, Vladimir
 Radalj, Drago
 Radelić, Zdenko
 Radičev, Josip
 Radić, Radmila
 Radić, Stjepan
 Radielović, Boško
 Radman, Martin
 Radočaj r. Mlinac, Marija
 Radočaj, Andrija
 Radočaj, Julije
 Radonić, Bonaventura
 Radosavljević, Dobrivoje
 Radovanović, Stjepan

Radulović, Mato
 Rajić, Serafin
 Ranilović, Vjekoslav
 Ranković, Aleksandar
 Ranogajac, Vlado
 Raškaj, Juraj
 Rašković, Dragutin
 Ratzinger, Joseph (papa Benedikt XVI.)
 Razum, Stjepan
 Rehak, predsjednik crkvenog odbora
 u Kukujevcima
 Remetović, Danica
 Rendulić r. Matijašević, Marija
 Rendulić, Elizabeta
 Rendulić, Klara
 Rendulić, Martin fra Rajmund Bono
 Rendulić, Mato
 Rendulić, Pavao
 Ribar, Ivan
 Ribar, Ivo Lola
 Ribić, Rikard
 Riegel, Vilko
 Rieger, Vinko
 Ritig, Josip Angelo
 Ritig, Svetozar
 Rogić, Ivan
 Rogoz-Šola, Sanja
 Roncalli, Angelo (papa Ivan XXIII.)
 Rončević, Pavica
 Rosandić, školski nadzornik iz Osijeka
 Rožić, Ferdo
 Ručević, Zvonimir
 Rukavina, Nikola
 Rupčić, Nikola
 Rupiće, Mate
 Rusan, Leopold
 Ružić, Vladimir

S

Sabolić, Mara
 Sajdl, Franjo
 Sajko, Nikola
 Salač, Josip
 Salamon, Ivan

Salis-Seewis, Franjo
 Samardžija, Andrija
 Samardžija r. Serećin, Kata
 Samardžija, Luka
 Samardžija, Marija
 Santo, Ivan
 Santo, Roza
 Santo, Stjepan
 Santo, Vendel
 Schmidt, Antun
 Seitz (Sajc), Aleksandar
 Sekereš, Stjepan
 Sekler, Ljudevit
 Sekler r. Kohn, Ruža
 Sekler, Srećko
 Sekulić, Branko
 Seršen, ustaša iz Osijeka
 Sertić, Nikola
 Severović, svirač i pjevač
 Simančić, učitelj iz Dalja
 Skiva, Emanuel
 Skupnjak, Nikola
 Smedel, Franjo
 Smerdel, Anton
 Smiljanić, Prota
 Sobotinčić, Anton
 Soklić, časnik iz Erduta
 Sokol, Josip
 Sorvile, Benjamin
 Spahić, Vojislava
 Srakić, Marin
 Srbljanović, Đurica
 Srbljanović, Mladen
 Srđak (Srdjak), Josip
 Sredanović, Blagoje
 Sršan, Stjepan
 Stajačić, Lazar
 Staljin, Josif Visarionovič
 Stanisavljević, Ika
 Starčević, Ante, "Otac domovine"
 Starčević, Antun (Ante), student
 Starčević, Ivan
 Staresina, Stjepan
 Stepinac, Alojzije

Stipković, Franjo
 Stojan, Jelena
 Strahonja, trgovac iz Čakovca
 Strossmayer, Josip Juraj
 Sudarević, Slavko
 Sulzberger, Cyrus Leo
 Suševac, Ivica
 Svjetlovšek, Mirko
 Szabo, Josip

Š
 Šabalja, Augustin
 Šalić, Ivan
 Šalovac, Ivan
 Šarinić, Ivo
 Šeb r. Miheković, Ana
 Šeb, Jakob (Jakov)
 Šeb, Mile
 Šeparović, Ivo
 Šeparović, Zvonimir
 Šeper, Franjo
 Šeper, Josip
 Šeper, Terezija
 Šibel, Pija
 Šifner, Viktor
 Šimecki, Josip
 Šimek, pukovnik iz Požege
 Šimrak, Janko
 Škrinjarić, Anđelko
 Šlaher, pukovnik
 Šnur Ladislav
 Šojat, Marijan
 Šokčević, Petar
 Šota, Stanislav
 Špiranović, djevojka iz Bugojna
 Špringer, Zlatko
 Štambuk, Zdenko
 Štefa, učiteljica iz Kruševice
 Štier (Štir), Ivan
 Štulhofer, Ljudevit
 Šuh, Emil
 Šuh, Karlo
 Šuvaković, Manda
 Švab, Ladislav (također Vladislav)

Šverer, Rudolf

T

Talan, Franjo
 Taslidžić r. Đinić, Esma
 Taslidžić, Fahrudin
 Taslidžić, Izet
 Tarzila, časna sestra iz Osijeka
 Terzić, Vjekoslav Alojzije
 Tes, Eva
 Tetkić, Franjo Kazimir
 Tetkić, Pero
 Tomašević, Jozo
 Tomić, Filip
 Tomić, Stevan
 Tomić, Viktor
 Tomljenović, Josip
 Topalović, Stjepan
 Tot, Tihomir
 Trgovčević, Matija
 Trišler, Rikard
 Troha, Mihael

U

Ugarković, Vojislav
 Ujčić, Josip
 Uršić, Rudolf

V

Vajs, Josip
 Valčić, Ivo
 Valčić, Marko
 Valčić, Vinko
 Valerika, č. s., nadstojnica dječjeg doma u
     Donjem gradu, Osijek
 Varga, predsjednik Vrhovnog
     suda Vojvodine
 Varga, Stjepan
 Vargić, Vlado
 Varšava, Nada
 Varžić, Josip
 Vasilj, Biga
 Vekić, Zorica
 Velimirović, Gojko

Vidović, Josip Valerije
 Vidović, Mile
 Vidović, Tomislav
 Vilder, gđa iz Zagreba
 Vinaj, Pavle
 Vincenc, Jugoslav
 Vinić, Tomo
 Virc, Zlatko
 Visinski, Katarina
 Visković, Josip
 Višnjic Marijan
 Vitas, Slavko
 Vlahović, Stevo
 Vlajnić, Anica
 Vlašić, Petar
 Vlašić, Vladislav
 Vodanović, Matej
 Vojković, Adela
 Vojnović, Branislava
 Vokić, Ante
 Volarić, Jerko
 Volk, Josip
 Volmut, Anđela (Andjela)
 Vrančić, Antun
 Vraneković, Josip
 Vranić, Milica
 Vranješ, Ljubica
 Vrcan, Ćiril
 Vrgoč, Slavko
 Vukelja, Miloš
 Vuković, Duško
 Vulekić, Đuro
 Vulić r. Bulović, Božica
 Vulić, Jakob
 Vulić, Mitar (također Dmtar)

W

Wolf, Josip
 Wüsch, Johann

Z

Zabravić, Branimir
 Zadrović, Branko
 Zakrajšek, Viktor

Zaninović, Mate
 Zebić, Vlajko
 Zec, Vinko
 Zefiq, Frok
 Zimmermann, Stjepan
 Zjalić, Milenko
 Zmaić, Blaž
 Znidarčić, Lav
 Zogu, Ahmet
 Zrinušić, Ivan
 Zubić, Milorad
 Zubić, Silvestar
 Zvonarević, Stjepan
 Zwingl, Stjepan

Ž

Žabarović, Adam
 Žalig, Nobert
 Žderić, Marija
 Žderić, Marko
 Žerdin, Josip
 Žic, Klement
 Živančević, Branko
 Živičnjak, Fran
 Živić, Đuro
 Živković, Andrija
 Živković, Antun
 Živković, Ilija
 Živković, Ljubica
 Živković, Mijo
 Žurić, Marica

